

1922 ANUL XIV IULIE No. 7

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI
Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri 12
1922

VIAŢA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 150 lei;

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 „
Un număr	15 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	25 „

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120) — costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia.

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandărei pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

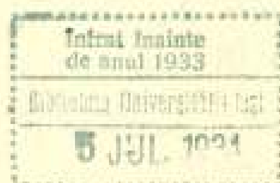
Revistă literară și științifică

VOLUMUL LI

ANUL XIV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ."
1922

Eminescu la București

Mulți au scris despre Eminescu, și între multele cele spuse mai de unul, mai de altul sînt și unele, pe care eu nu le-am aflat mai înainte de a le fi cetit, însă le socotesc nepotrivite cu firea cea adevărată a lui Eminescu și deaceia nu sînt în stare să le cred. Aceasta cu atît mai virtos, cu cît mi s'a întîmplat și mie, că oameni cum se cade, a cărora bună credință nu pot s'o pun la îndoială, și-au închipuit și au spus despre mine lucruri cu desăvîrșire neadevărate.

S'ar putea însă să mă 'nșel. Are orișicare om în viața lui clipe de avînt, de desamăgire, de amărăciune ori de răzvrătire sufletească, în care face, zice ori scrie ceiace nu se potrivește cu adevăratul său fel de a fi. Se poate deci ca Eminescu să li sa fi dat și el pe față altora cum eu nu-l știu. Mai ales fiind vorba de viața petrecută de Eminescu la București stărui deci în gîndul de a le spune toate numai așa cum le știu. Dac' ar fi ca cineva să simtă trebuința de a se dumiri, va cerne și unele și altele și va lămuri adevărul.

Cînd a venit la București, ca să iee asupra sa sarcina de redactor al ziarului „Timpul", Eminescu nu mai era omul de acțiune, care pusese la cale serbarea dela Putna, ba nici chiar omul pe care-l știam din timpul pe care-l petrecuserăm împreună la Iași.

Votul de blam, pe care după întoarcerea noastră dela Putna ni l'au dat oameni intrați *ad-hoc* în societatea *Romînia Jună*, l'au sguduit adînc, nu însă pentrucă era el însuși atins, ci pentrucă știa cu cîtă inimă curată, cu cît zel, cu cîtă lepădare de sine osteniseră tovarășii săi de lucrare.

„Dupăce ați pățit rușinea aceasta,—zicea el,—cine o să se mai simtă îndemnat a face ca voi!?"

Stăpînit de simțimîntul acesta, începuse memoriul, al cărui manuscript l-a publicat d. Rădulescu-Pogoneanu. Mai ales în urma stăruințelor mele, el a renunțat la publicarea memoriu-

lui, dar toată viața lui a rămas stăpînit de simțimîntul, că nu e înzestrat cu însușirile cuvenite spre a lua parte la viața comună, în care, la tot pasul e nevoit să se însoțească cu oameni, pe care nu poate să nu-i disprețuiască.

„*A fi bun e o slăbiciune*"— ne zicea el adeseori și din ce in ce mai mult se pătrundea de gîndul că în viața noastră comună, nu poate să răsbească decît cel ce, pe lîngă toate celelalte, mai e și viclean, de rea credință, necruțător, la nevoe chiar lipsit de mila firească,— tot însușiri, cu care el însuși nu se simțea înzestrat. Nu se mai însoțea deci cu nimeni, ci stetea la o parte.

După ce-au venit la putere *Junimiștii*, pe care îi socotea oameni cum se cade, el s'a mai înviorat. I se părea c'a sosit timpul faptelor bune. Cele petrecute în urmă l'au umplat cu atît mai virtos de mîhnire, și, cînd a sosit la București, el presimțea, că zile grele urmează pentru dînsul.

Tot mai stăruia în convingerile lui, dar nu mai era stăpînit de îndemnurile de mai înainte.

Fără nădejde de izbîndă nu intră nimeni în luptă. Avea deci și el credința, că nu va osteni în zădar. Slăbea însă din cînd în cînd in el credința aceasta.

„Își face,— zicea dînsul atunci,—fiecare datoria cum știe și cum poate, dar răspunderea pentru efectele faptelor sale nici un om cu minte n'o primește.

Azi, după 44 de ani, putem să ne dăm samă, dacă lucrarea lui a avut ori nu efectele, în vederea cărora a fost săvîrșită.

Cînd le scriam aceste, *Adevărul* dela 12 Octombre publica subt titlu *Năzbîtii* următoarele:

„D. Aurel Dobrescu, unul din membrii comitetului de conducere al partidului național, a spus că acum, cînd se tratează colaborarea cu liberalii, e momentul cel mai potrivit ca să acorde un interview, în care să arate că: 1. *Liberalii sînt așa cum i-a descris Eminescu. Și se știe, că Eminescu din hoți și asasini nu i-a scos pe «roșii»*".

Adevărul e, că Eminescu nu de partidul național-liberal îndeosebi, ci de așa zisa *pătură suprapusă* în genere se plîngea.

Li s'a făcut și le mai este și azi, atîta timp după moartea lui, multora urgisit pentrucă fie prin articole publicate în *Timpul*, fie prin unele din poeziile sale, a biciuit ușurința, superficialitatea, lipsa de pregătire, reaua credință și nesațiul multora dintre cei ce iau parte la viața publică pentru ca să-și agonisească averi, să-și asigure poziții, să cîștige pe nemuncite, să-și petreacă viața în îmbuibări. Iar altora li s'a făcut urgisit vorbind despre cei ce prin „protecția de fuste" răzbesc pe 'ncilcitele căi ale vieții și despre destrăbălările vieții familiare.

Cînd era vorba de asemenea păcate omenești, el nu făcea deosebire între conservatori și liberali, și urgisit li s'a făcut tuturor celor ce nu erau cum se cade.

Cînd era vorba însă să dee exemple, el le lua,— firește,— dintre adversari, cum era bunăoară redactorul ziarului *Romînul*, Emil Costinescu, pe care în polemicele lui nu-l slăbea din *dolichodactilul*, ceiace pe romînește va să zică *ghiare lungi*, și măgulitoare nu erau nici altele dintre *epitetele* ce-i mai dădea.

Au fost atît între cei de atunci, cît și între cei de mai tîrziu oameni, care îi dădeau și vor fi și între cei de azi unii, care îi dau dreptate; acela însă, care cu atîta stăruință a fost grăit de rău de către dînsul, a îngrămădit bogății, s'a bucurat de mare trecere și a avut parte de înmormîntare națională.

Știindu-le aceste, stai la îndoială, dacă nu cumva silințile lui Eminescu în ceiace privește relele apucături ale contimporanilor săi au fost zădarnice, deci lipsite de rost ca fiind venite la timp nepotrivit, fie prea curînd, fie prea tîrziu.

Intr'o scrisoare, pe care mi-a adresat-o cînd mă aflam la Sibiiu, intru fericire pomenitul T. Maiorescu îmi spunea, că ceiace urmărim noi prin lucrarea noastră va urma neapărat în urma desfășurării firești a lucrurilor—fie chiar și dacă noi înși-ne n'am voi-o. De adevărul acesta eram pătrunși Eminescu și noi cei ce porniserăm împreună cu dînsul mișcarea pentru întrunirea dela Putna a congresului studențesc. Nu ne îndoiam, că unirea într'un singur stat a tuturor Romînilor era neapărat să urmeze ca necesitate organică a vieții europene. Eram însă cuprinși de temerea, că unirea are să fie pentru noi o adevărată catastrofă națională, dacă nu ne vom fi pregătit pentru ea închegîndu-ne sufletește și făcîndu-ne oameni cum se cade. In vederea acestei pregătiri s'a desfășurat întreaga lucrare a lui Eminescu și acelor de un gînd cu dînsul. Deaceia tocmai astăzi nu sîntem în stare să ne dăm samă despre efectele acestei lucrări. Are să mai treacă timp și să mai urmeze fapte pentru ca să ne putem dumiri.

Tot așa și în ceiace privește lucrarea literară a lui Eminescu.

El e pus mai presus de toți scriitorii romîni și, operele lui sînt cetite cu admirațiune. Admiratorii rămîn însă tot cum au fost și-și urmează fiecare în felul său înainte drumul. Chiar și în viața noastră se desfășură toate cași cînd niciodată n'ar fi luat parte la ea și un oarecare Eminescu. Ți-e să te aștepți ca efectele abia de aici înainte să urmeze.

Mă voiu mărgini deci la viața lui de om ca toți oamenii și în deosebi la amănunte, pe care alții nu pot să le știe tot atît de bine ca mine, care îi eram în toate privințele apropiat.

I. Acasă la el

Eminescu era om al singurătății: îi plăcea deci să stee acasă și, ținea să aibă locuință curată, luminoasă și bine aerisită.

In toamna anului 1877, cînd i-am făcut propunerea să vie la București, el părea a fi fost lipsit de acestea, căci în scri-

scoarea dela 12 Octombre, prin care-mi dă răspuns, el zice între altele:

„Dar n'am cu ce veni. Asta m'a făcut să-mi ţin gura până acuma — 100 de fr. am pe lună; din ce dracu' să plec? Am şi bagage: *cărţi, manuscripte, ciobote vechi, lăzi cu şoareci şi molii, populate la 'ncheeturi cu deosebite naţionalităţi de ploşniţe*. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvîntului?".

După ce-a venit dar la Bucureşti, gîndul lui şi al nostru era să înceapă o viaţă mai potrivită cu slăbiciunile lui şi i-am căutat, înainte de toate, o locuinţă pe cît se poate de plăcută. Am şi găsit în strada Speranţei, unde acum se află, dacă nu mă înşel, locuinţa d-lui profesor Dinicu, o căscioară în stil ţărănesc, singură în curte, cu pridvor pe stîlpi de lemn, două odăi la mijloc cu o tindă, în fundul căreia se afla o mică bucătărie, un fel de cuib liniştit pentru un om cu slăbiciuni de poet.

Pe lîngă aceasta mai avea la îndămînă şi o babă, care i le ţinea toate 'n bună rînduială.

Lărgime, lumină, curăţenie şi bună rînduială avea şi la redacţiune, al căreia local se afla în palatul de atunci al *Daciei*, strada Lipscani—colţ cu Podul Mogoşoaii, în fundul curţii la primul etagiu, două saloane mari şi un iatac, pentru slugi. Aici mai avea şi „societate", cînd Haralamb Grandea, redactor la *Războiul*, cînd Scipione Bădescu, redactor şi el tot la *Timpul*, cînd Ronetti Roman, care publicase poemul *Radu*, şi mai ales Caragiale cu care nu se potrivea, ce-i drept, la fire, la care ţinea cu toate aceste mult fiindcă era om cu mijloace mari şi felurite de nu te mai săturai a sta de vorbă cu el.

N'avea deci Eminescu nevoe să-şi petreacă timpul prin cafenele, ceiace nu i-a plăcut niciodată.

Orişicît de mult i-ar fi plăcut însă discuţiunile, pe care le avea mai cu unul, mai cu altul, el tot acasă îşi petrecea mai bucuros timpul, fie scriind, fie cetind, fie stînd pe gînduri, fie mai ales dormind, ceiace în gîndul lui era partea cea mai plăcută a vieţii.

Masa, cea mai urîtă dintre supărările vieţii, şi-o lua, cînd o lua, mai ales la birtul economic al lui Duro, strada Academiei colţ cu strada Doamnei.

Pentruca să poată scăpa cît mai des de supărarea aceasta, îşi avea totdeauna pe masă maşina de cafea şi sertarul mesei era de obiceiu plin de fel de fel de mezeluri, care nu arareori i se mucegăiau.

Orişicît de nesuferit i-ar fi fost însă să iasă de acasă, nu cred că se va fi întîmplat vreodată să fi lipsit dela redacţiune ori să fi venit prea tîrziu. Nu era cîteodată în stare să-şi dee samă dacă a mîncat ori nu, dar nu uita niciodată să-şi facă datoria, să se ţie de vorbă ori să se presinte la timpul hotărît pentru o întîlnire.

Deşi însă nicăiri nu se simţea atît de bine ca acasă la el, mult n'a stat în casa din strada Speranţei.

Nu-mi aduc aminte, cu cît anume era retribuit la redacţiunea ziarului *Timpul*. Mult nu era; fără îndoială nu destul pentru dînsul. Mai era apoi şi alta. Cîtă vreme se afla el acasă, baba n'avea voe să-l supere măturînd, scuturînd praful, deretecînd, iar cînd pleca de acasă, el lăsa de cele mai multe ori masa plină de manuscripte şi cărţile, în care cetise, aşezate una ici, alta colo, încît numai el însuşi ştia să se descurce din ele şi încuia uşa pentruca nu cumva baba, voind să i le pună în rînduială, să i le zăpăcească. Iar îi erau deci toate claie peste grămadă şi pline de praf — cum fuseseră la Iaşi. Nu mai era apoi nici starea lui sufletească tot cea de mai înainte. El s'a mutat deci în curtea mănăstirii Caimata, care era atunci mai mult surpături decît zidire.

Acolo, subt nişte bolţi scunde şi afumate, şi-a mutat masa de brad, lăzile cu cărţi şi cu manuscripte, scaunele scîrţîitoare, şi aşa, cum au fost aruncate în ziua, cînd le-a dus, au şi rămas tot timpul cît a stat acolo. N'a mai avut timp ca să le mute dela un loc la altul spre a le pune în oarecare rînduială şi se simţea în adevăr acasă la el în mijlocul „boarfelor" sale, cum zicea dînsul.

Dus mereu cu gîndul la altele şi la alţii, el n'avea purtare de grijă pentru sine însuşi. Niciodată însă lipsa lui de purtare de grijă pentru sine n'a fost atît de deplină ca în timpul acesta. Treceau zile fără ca să mînînce, şi nopţi fără ca să se desbrace, săptămîni treceau fără ca să se priminească şi hainele se învechiau nescuturate şi neperiate pe trupul lui.

Mă 'ntorceam într'o zi de vară în tramvai dela Şosele. Era secetă şi zăduf. În faţa Cişmegiului se urcă şi Eminescu, care se ducea şi el acasă. Avea omul încălţaţi galoşii peste ghete.

„Dar tu? — Cu galoşi acum!? — îi zisei mirat.

El rîse cu multă poftă.

„Aveam, — zise, — să mă întîlnesc cu P. Milo la trei şi m'am pomenit cam tîrziu, încît nu-mi mai rămînea timp să-mi curăţ ghetele. Am tras deci galoşii peste ele".

Aceasta e una din cele multe.

El s'a îmbolnăvit în cele din urmă, — o boală, care mie îmi părea foarte primejdioasă: i se umpluseră fluerele picioarelor de nişte bube urîte, care se întindeau. D-rul Kremnitz, care ţinea mult la el, l'a examinat însă şi ne-a încredinţat, că bubele acelea sînt cu desăvîrşire nevinovate, că le au adeseori oamenii, care trăesc în mizerie şi că se vor vindeca ele de ele dupăce Eminescu va fi trăit un timp oarecare mai regulat.

A rămas deci ca el să plece la ţară, şi reposatul Nicolae Mandrea i-a făcut rost să stee un timp oarecare la moşia Floreşti din Valea Gilortului, unde avea şi aer curat, şi apă bună.

Pentruca să nu stee de pomană, ceiace el n'ar fi primit, comisiunea însărcinată cu publicarea documentelor rămase de la Baronul Hurmuzachi, i-a dat, în urma stăruinţelor lui Teodor Rosetti, un onorar de cîteva mii de lei pentru traducerea în romîneşte a unui volum din *Fragmente*. A rămas însă, ca aceasta să fie singura carte, pe care o ia cu dînsul,—căci cărţile pe care le cetia, erau duşmanii lui.

Am trecut peste cîteva săptămîni şi eu pe la Floreşti şi l'am găsit acolo sănătos tun şi în voe bună. Era numai el la conacul moşiei, singur, adecă în foarte bună societate.

In timpul, pe care l'a petrecut la Floreşti, boarfele lui se aflau la T. Maiorescu, care rezervase pentru dînsul un iatac luminos, în care toate erau puse în cea mai bună rînduială.

După întoarcerea sa la Bucureşti, Eminescu era să rămie acolo, unde i se făcea parte de cea mai bună purtare de grijă. A şi tras acolo, dar n'a rămas decît vre-o două săptămîni de zile.

El nu era în stare să nu se supună până 'n cele mai mici amănunte la rînduiala casei, în care se bucura de toată bunăvoinţa. Dimineţile se scula şi se îmbrăca la timp, la oara mesei, atît de prînz, cît şi de cină, era totdeauna present, serile, mai înainte de a se culca, îşi dădea hainele şi încălţămintea, ca să fie curăţită.

Aceste erau pentru dînsul jertfe grele, pe care le aducea însă cu toată inima. Ceiace trecea peste puterile lui era bunăvoinţa de care nu se socotea vrednic şi pe care nu se simţea în stare s'o răsplătească.

Il înţelegeam şi-i dădeam dreptate. Am luat deci înţelegere ca el să se mute la mine plătind chiria cuvenită.

El şi-a schimbat însă gîndul şi s'a mutat pe la biserica Sf. Constantin, în casele unui săpunar, unde închiriase două odăi cu intrare separată. Intrebîndu-l de ce a făcut-o aceasta, el mi-a spus, că are să se căsătorească luîndu-şi soţie pe Veronica Micle care atunci era văduvă.

Eram de părerea, că pentru dînsul căsnicia ar fi un mare noroc. El ar fi fost fără îndoială un foarte bun soţ, numai însă avînd drept soţie o femee devotată, care-şi da samă despre datoriile ce are după ce a primit sarcina purtării de grijă pentru un om ca dînsul. Nu îndrăzneam cu toate aceste să mă bucur, căci stăteam la îndoială, dacă e ori nu Veronica Micle o asemenea femee. Cu mijloacele de care dispunea, nici n'ar fi putut apoi să întemeeze o casă potrivită cu exigenţele unei femei ca dînsa.

Dîndu-şi, precum se vede, şi el samă despre aceste, el a părăsit după cîteva luni noua sa locuinţă şi s'a mutat la mine, în Calea Victoriei, lîngă casele, în care azi se află librăria Pavel Suru, aproape de redacţia, care se afla în strada regală, şi de birtul economic al lui Enache, care atunci se afla lîngă ministerul de interne, unde azi se află birourile siguranţei.

Eminescu era foarte bun chiriaş, un fel de copil cuminte, care rămîne unde-l pui, face tot ceiace îi zici şi bagă în toată clipa de samă, ca nu cumva să supere pe cineva. Gest necuviincios nu era la el cu putinţă, vorbă proastă din gura lui nu eşea, la orişice ocară el numai prin zîmbet dispreţuitor răspundea, şi nu-mi aduc aminte să-l fi văzut vre-odată certîndu-se cu cineva. Era, ce-i drept, aspru şi necruţător şi îşi dădea fără de încunjur părerea pe faţă, dar vorba n'o lungea. Pe lîngă toate aceste era totdeauna în voe bună, rîdea cu multă poftă, se mulţumea şi cu mai puţin decît ceiace i se cuvenea şi chiar şi mîhnit ori supărat dacă ar fi fost, el nu se posomora, iar chiria şi-o plătea totdeauna înainte—pentruca nu cumva să se încurce.

Oarecare rînduială în felul de a-şi petrece ziua nu avea nici acum. Singurul lucru neîndoios era că 'n timpul de la zece înainte de amiazăzi şi până la patru după ameazăzi era dus la redacţie şi la Enache, unde-şi lua masa cînd n'o uita aceasta, de obiceiu odată pe zi. De acolo înainte nu puteai să ştii, dacă doarme ori e treaz, dacă scrie, ceteşte ori stă de vorbă, marea lui slăbiciune.

Rar de tot se întîmpla să lipsească de acasă ori să se întoarcă tîrziu de undeva. Mai înainte stătea de vorbă mai cu unul, mai cu altul până noaptea tîrziu fie la redacţie, fie la vre-o cafenea. Acum se simţea acasă mai bine decît orişiunde şi se bucura totdeauna cînd venea cineva să-l vadă şi să iee împreună cu el cafeaua, pentru care maşina îi stătea mereu pe masă.

Ca scriitor Eminescu strica multă hîrtie, căci făcea multe corecturi mai ales în ceiace privea alegerea vorbelor şi ţinea să dee la tipografie manuscript curat şi citeţ. Articolele pentru *Timpul*, de exemplu, le scria de obiceiu acasă, le cetia cu glas tare, apoi le scria. Mai înainte apoi de a le da la tipar i le cetia apoi cuiva şi, dacă nu era mulţumit cu ele, le prescria din nou. Imprejurul mesei lui de scris era deci mereu plin de hîrtii rupte.

Cît pentru lectură, el nu cetia în înţelesul obicinuit al cuvîntului, pentruca să-i treacă timpul, ci studia spre a se dumeri.

Nu e ramură de ştiinţă, pentru care el n'avea, cum zicea, o „particulară slăbiciune", şi cînd se 'nfigea odată în vre-o chestiune, cetia un întreg şir de cărţi privitoare la ea. Dacă nu le găsea aceste la Leon Alcalay, care-şi avea atunci dulapurile cu cărţi vechi pe maidanul, unde azi e „*Cartea Romînească*", le cerea la Socec, iar după ce le cetia, de obiceiu i le vindea lui Leon Alcalay.

Intre altele, încă fiind la Viena, Nicolae Teclu îl îndrumase spre chimie, iar la lecţiunile de anatomie ale lui Hirtl şi la cele de fisiologie ale lui Brücke prinsese slăbiciune pentru fisiologie. Trecerea la zoologie şi la botanică era firească, iar aceste nu putea să le 'nţeleagă fără de fizică şi astfel a-

juns în cele din urmă la astronomie. Ideia lui de predilecţiune era, că tot ceiace are viaţă e insolaţiune, ceiace l-a dus în cele din urme la convingerea, că fără de matematică diferenţială nu sîntem în stare să pătrundem adevărata fire a lucrurilor. Astfel în vara anului 1883, în ajunul primei sale îmbolnăviri, odaia îi era plină de fiţuici, pe care făcuse deprinderi de calcule diferenţiale.

Atît în timpul cît a stat aici, cît şi în urmă, dupăce ne-am mutat în piaţa Amzei (la etagiu, lingă brutărie) el ţinea la curăţenie şi la rînduială. Nu le păstra, ce-i drept, aceste, dar se bucura cînd, întorcîndu-se acasă, îşi găsea locuinţa curată şi 'n bună rînduială. Dacă se 'ntîmpla s'o găsească tot cum o lăsase, el pleca iar mărginindu-se a-i spune servitoarei, că se va întoarce încurînd.

După spusa unora, Eminescu a fost om nesăţios, pornit spre îmbuibări, ba chiar şi spre desfrîu.

Eu nu pot să spun decît că nu-l ştiu aşa nici din timpul pe care l'am petrecut împreună la Viena şi 'n urmă la Iaşi, nici mai ales dela Bucureşti, unde numai rar de tot trecea ziuă fără ca să ne 'ntîlnim, şi mi-e greu să cred că faţă cu mine a fost mai făţarnic decît faţă cu alţii. Il ştiu om cu deosebire cumpătat în ceiace priveşte orişice trebuinţă trupească, cîteodată chiar pornit spre ascheră, şi nu odată l'am văzut supărat de obscenităţile altora.

Se zice, îndeosebi, că la Iaşi făcea cu Creangă chefuri pe la Boltă Rece. Se poate. Creangă era fără îndoială om, de dragul căruia bei bucuros un păhar mai mult decît de obiceiu şi nu-ţi părea în urmă rău c'ai făcut-o. Eu n'am fost însă acolo şi ştiu numai, că cu mine n'a chefuit niciodată, şi cu alţii nu l'am văzut chefuind.

De băut bea, ce-i drept, şi el ca orişice om cuminte. E plăcută starea sufletească, în care te afli după ce ai băut— aşa mai pe gustate—cîteva păhare de vin bun şi ţi se pare că e o mulţumire să trăeşti în această lume de altminteri plină de neajunsuri. De asemenea mulţumiri nu putem însă noi oamenii să avem parte decît păstrînd măsura cuvenită. Eminescu nu bea decît rar, cînd se nimerea ca cineva să-i închine un pahar de vin bun, şi dela felul vinului atîrna, cîte pahare bea. Eu o singură dată l'am văzut ameţit de băutură.

Cîteva zile după ce s'a mutat la Bucureşti, ne-am dus să-l vedem pe dr. Teodor Nica. Acesta primise decurînd un butoiaş de vin, un tulburel înşelător, din care am băut împreună cîteva păhare, nu multe, dar destule pentruca să ne înveselim. Eminescu îndeosebi ţinea capul sus, umbla înţepat, era par'că se simţea sburînd prin aer.

Cînd ne 'ntorceam la redacţiune era lapoviţă şi el călca pe ici pe colo prin băltoace. Trecînd peste strada Colţii în strada Doamnei, la colţul căreia se zidea atunci palatul Creditului Fonciar Rural, venea despre poşta centrală spre noi un om desculţ şi sdrenţăros.

„Uite!—grăi Eminescu arătîndu-mi-l.—Iată mizeria lumii, în care ne trăim zilele.

Răzămat apoi de unul dintre pachetele de cărămidă, care se aflau în drumul nostru, el îşi dete silinţa să se descalţe pentruca să-i dee nenorocitului aceluia încălţămintea sa.

„Ai căpiat omule!?—i-am zis.—O să-i dai tu ghetele tale, dar rămîi însu-ţi desculţ".

„Eu!?—răspunse el.—De mine să nu-ţi pese. Eu pot să umblu şi desculţ: dar el,—saracul!?"

Aşa era Eminescu, dar în starea aceasta nu-l mai văzusem, nu l'am mai văzut nici în urmă şi nu cred să-l fi văzut nici alţii mai nainte de a se fi 'nbolnăvit.

II. *In lume.*

S'a nemerit, că tocmai cînd aveam să le scriu aceste s'a format în Romînia Mare un mare Minister în care mai mulţi ziarişti s'au ridicat la suprafaţă în viaţa naţională romînească. In acelaşi timp s'au făcut daraveri de milioane fie înfiinţîndu-se, fie punîndu-se în vînzare ziare mai mult ori mai puţin populare.

Pe timpul, cînd trăia Eminescu, ziaristul şi scriitorul în genere erau un fel de oameni fără de rost, care nu ştiau să se folosească de darurile fireşti, cu care au fost înzestraţi. Mai era apoi şi că Eminescu încă din timpul copilăriei să 'ndrumase a-şi petrece zilele în singurătate. Ii plăcea fără 'ndoială să stee de vorbă cu cei ce îi căutau societatea, fie chiar şi dacă aceştia nu îi erau simpatici, dar cele mai frumoase clipe ale vieţii sale tot numai singur le-a petrecut.

In timpul anilor petrecuţi la Bucureşti nu avem deci să-l căutăm prin saloane, prin cluburi, pe la serate, nici chiar prin cafenele. Dacă se 'ntîmpla cîteodată să se rătăcească unde era lume multă, el era tot mai mult singur, un fel de om rătăcit printre ceilalţi.

Centrul vieţii lui sociale erau întrunirile literare ale „Junimii" dela care nu lipsea niciodată. S'a zis adeseori că Junimea era o societate de admiraţiune mutuală. Eminescu fără îndoială nu era admirator al tuturor celor socotiţi ca făcînd parte din „Junimea", dar îi cunoştea din temeiu pe toţi, era dumerit atît asupra păcatelor cît şi asupra bunelor însuşiri ale fiecăruia dintre dînşii şi avea o slăbiciune oarecum copilărească pentru orişicare potrivit cu felul său de a fi.

Pentru dînsul „Junimea" era o „bandă", un fel de orchestră în care chiar şi cel mai slab muzicant era un adevărat maestru în ceiace priveşte instrumentul lui. De sine se 'nţelege, că adevărata «Junime" era la Iaşi, şi Junimiştilor din Bucureşti el le zicea Junimişti „în partibus infidelium". Tocmai

deaceia el era oarecum sectar: nu vedea bucuros la întrunirile „Junimii" pe aceia, pe care nu-i socotea junimişti.

Nu însă numai el avea slăbiciune pentru junimişti. Şi junimiştii adevăraţi aveau toţi o deosebită slăbiciune pentru dînsul. Cînd cetia el vre-una din scrierile sale, era o adevărată sărbătoare. El cetia desluşit şi cu un glas foarte plăcut nu numai scrierile sale, ci şi ale altora. Cetitori ascultaţi cu multă plăcere mai erau Maiorescu şi Caragiale, care adeseori era un adevărat maestru în „abimarea" scrierilor, care nu-i plăceau.

Mare sărbătoare mai era la „Junimea" şi cînd se 'ntîmpla ca Alecsandri să cetească citeceva.

El de asemenea era bun cetitor, şi, cetind, dădea pe faţă multă pricepere în ceiace priveşte tehnica scrierii. Deşi poeziile lui sînt pe ici pe colo împestriţate cu neajunsuri în ceiace priveşte fie ritmul, fie rima, fie alegerea, întrebuinţarea ori aşezarea vorbelor, el îşi dădea seamă despre aceasta şi cetind se uita cu un fel de viclenie la Caragiale şi la Eminescu, singurii care se încumătau a-i face critică. Adeseaori le zicea în glumă „faceţi caşi cînd nu v'aţi fi dînd seamă, că ceilalţi nu 'nţeleg".

La Bucureşti întrunirile literare se ţineau la T. Maiorescu, mai rar la T. Roseti în cîteva rînduri la Păucescu. Dintre junimiştii dela Bucureşti „Titu", „conu Toderiţă", „Jaques" şi „Excelenţa" erau aceia, pe care-i punea mai presus în gîndul său.

Afară de „Junimea" Eminescu avea numai de tot puţini prietini în adevăratul înţeles al cuvîntului.

Unul dintre aceştia era Dionisie Miron, un tînăr foarte simpatic, bănăţean pe cît îmi aduc aminte, care ştia sîrbeşte şi tradusese într'o romînească plăcută mai multe din baladele sîrbeşti.

Alt prietin îi era tînărul Costachi, atunci deputat, om instruit şi inteligent, cu care petrecea timp îndelungat la sine acasă, luînd cafele şi bînd cîte un pahar de vin bun, mai ales „Lacrima Christi", pentru care Eminescu avea o particulară slăbiciune. Tot ca tînărul Costachi petrecea cu Eminescu tînărul Maroneanu, om cu multă învăţătură în ceiace prriveşte ştiinţele exacte.

Din cînd în cînd Eminescu lua masa la D. T. Roseti, mai des în familia Maiorescu, şi mai des la familia Kremnitz, aproape totdeauna împreună cu mine.

Unii dintre cei ce-au scris despre Eminescu au socotit că-şi face scrierea interesantă născocind fel de fel de lucruri imposibile în ceiace priveşte legăturile dintre Eminescu şi Mite Kremnitz, bine cunoscuta scriitoare.

Adevărul este că Mite Kremnitz era o femee cu o cultură foarte întinsă, cu deosebire inteligentă şi în acelaşi timp de o rară distincţiune. Ea scria mult, adeseori în colaborare cu

Carmen Sylva şi ţinea, fireşte, să-şi cetească scrierile într'un cerc mai restrîns, din care făceam şi noi parte.

In acelaşi timp ea se interesa de literatura romînă, a luat cînd dela Eminescu cînd dela mine lecţiuni de limbă romînească şi a făcut cunoscutele traduceri din literatura noastră, pe care deasemenea le-a cetit cu noi.

Numai oameni, care nu sînt în stare să-şi dee seamă, că pentru cei ca Eminescu femeia este şi ea om, numai flecari au putut să născocească aci legături romanţioase.

Tot cam acelaşi e adevărul şi în ceiace priveşte legăturile lui Eminescu cu alte femei dela Bucureşti.

O singură femee a fost pentru Eminescu nu numai om.

Am spus că 'n timpul cînd locuia pe la biserica Sf. Constantin, Eminescu era hotărît s'o iee în căsătorie pe Veronica Micle, care rămăsese văduvă. Şi-a schimbat însă, aşa se vede, gîndul, căci *după un timp* oarecare a părăsit locuinţa aceia şi *s'a mutat la mine* în Podul Mogoşoaei. Cîtva timp în urmă *Veronica Micle* a venit la el unde a stat vre-o opt zile, apoi a plecat iar la Iaşi.

Singura explicare a acestei întîmplări este că după plecarea ei Eminescu s'a uitat lung la mine.

„Iţi mulţumesc Doamne,—mi-a zis făcîndu-şi cruce:—am scăpat însfîrşit pentru totdeauna".

Iar unii dintre cei ce-au scris despre Eminescu, pun această ruptură în legătură cu îmbolnăvirea lui, ceiace deasemenea nu e adevărat.

Eminescu s'a îmbolnăvit în vara anului 1883, încurînd după desvelirea monumentului ridicat lui Ştefan cel Mare la Iaşi. Atunci el nu mai locuia în Podul Mogoşoaei; ne mutaserăm în Piaţa Amzei, casele de lîngă brutărie. Trebue deci să fi trecut la mijloc cel puţin Sf. Gheorghe, dacă nu chiar şi Sf. Dumitru.

III. Imbolnăvirea lui

Despre boala lui Eminescu s'au scris multe, au fost publicate fel de fel de adeverinţe medicale, a căror temeinicie nu mi se cuvine s'o pun la îndoială, dar s'au spus şi multe, pe care eu nu pot să le cred. Sînt în deosebi oameni care se socotesc încredinţaţi că Eminescu n'a fost niciodată pe deplin sănătos. Adevărul este că el nu era om aşa zis normal, întru toate deopotrivă cu ori şi care Stan ori Bran. Fiind sufleteşte mai presus de cei mai mulţi dintre contimporanii lui, el avea deosebitul său fel de a vedea lucrurile şi poziţiunea omului în lumea aceasta. Ceiace altora li se părea lucru de mare însemnătate pentru dînsul era ceva de nebăgat în samă. El nesocotea în deosebi propriile sale interese materiale şi era mereu preocupat de ale altora. Nepăsător în ceiace priveşte nevoile cu care avea să se lupte, el lua parte la bucuriile şi la dure-

rile altora exagerindu-le chiar pe aceste cîteodată. E deci lucru firesc, că foarte mulți dintre oamenii normali sau așa zișI „cuminți" îl socoteau „țicnit", „într'o ureche", dacă nu chiar nebun. Judecat însă după adevăratul său fel de a fi, el a fost în toate împrejurările cel mai cuminte om. El a putut să săvîrșască fapte, care nu se potriveau cu felul de a vedea a altora, dar nu intra niciodată în conflict cu sine însuși. Un singur exemplu din foarte multe.

Dînsul îi dăduse d-nei Kremnitz lecțiuni de limba romînă. După un timp oarecare d-na Kremnitz i-a dat 200 lei drept onorar pentru osteneala lui. Eminescu a isbucnit într'un ris nervos. „Nu mi-aşi fi închipuit,—grăi dînsul în cele din urmă,— că o doamnă atît de inteligentă ca d-ta nu e în stare să-și dee samă, că mă jignește cînd crede că eu în vederea unui cîștig material îmi dau osteneala de a o învăța romînește pentru ca să poată ceti scrierile noastre, între altele și pe ale mele. Drept dovadă de sinceritate nu ai să te superi pe mine, dacă rump în bucățele mici aceste hîrtii".

Aceasta era fără 'ndoială o faptă, pe care nici un om „normal" nu era în stare să o săvîrșească, și asemenea fapte Eminescu a săvîrșit în viața sa multe.

Cu totul altul e felul de a fi al faptelor pe care Eminescu le-a săvîrșit cînd boala sufletească a început a i se da pe față.

Pe cît știu eu nu din acte medicale, nici din adeverințe oficiale, ci din spusele prietinului meu M. Eminescu, el a avut doi frați mai mari și o soră mai mare, d-na Drogli, care s'au sfîrșit tot cam în felul lui, și nu odată el era neliniștit de gîndul acesta.

Cînd cu desvelirea monumentului ridicat lui Ștefan cel Mare la Iași, Eminescu a scris poezia lui „Dela Nistru pân' la Tisa", pe care avea de gînd s'o cetească la serbarea desvelirii.

S'a și dus la Iași, dar nu numai că n'a cetit poezia, dar nici n'a luat parte la serbare.

Intors acasă el era posomorît.

„Nu mi-am cetit la desvelirea monumentului poezia,—mi-a zis el,—fiindcă nu mă simțeam bine și eram chinuit de temerea ca nu cumva să zic ori să fac ceva nepotrivit cu împrejurările, încît lumea să rîdă de mine".

Era cu desăvîrșire schimbat.

Nu-mi aduc, precum am spus, aminte ca să-l fi văzut vreodată supărat, nici mai ales ca noi amîndoi să ne fi supărat unul pe altul. Ceiace pe oameni de obiceiu îi jignește pentru dînsul erau nimicuri de nebăgat în samă. Acum era oarecum pervertit, se supăra pentru toate nimicurile și era mereu preocupat ca nu cumva să fie luat drept un smintit. In deosebi cu mine se certa pentru cele mai mici deosebiri de vederi.

Era spre sfîrșitul anului școlar, și eu aveam atît la Azilul Elena Doamna, cît și la Școala Normală a Societății, examene,

încît alergam mereu de ici până colo. El se simțea adînc jignit, că nu stau de vorbă cu dînsul.

Primise dela tatăl său o scrisoare în care îi spunea că fratele său, acela care fusese la Sibiu și mai tîrziu la Temișoara, s'a întors acasă unde s'a îmbolnăvit. Stăruia să vie și să-l iee de „pe cap", căci i s'a făcut lehamite. A rămas să se ducă, să-l ridice și să-l aducă la Sanatoriul Șuțu. Pentru aceasta era nevoe de bani. Pe cît îmi aduc aminte, în urma stăruințelor d-lui dr. T. Nica a și găsit, nu știu cum, 2000 de lei: la Botoșani n'a plecat însă, căci s'a îmbolnăvit și nu se știe ce s'a ales de cele 2000 de lei.

Cînd s'a întîmplat aceasta, eu nu mă mai aflam la București, plecasem la Viena, ca să consult medicii în ceiace privește o boală supărătoare de care sufeream.

Din spusele altora știu, că s'a dus la Băile Mitrașefski unde s'a 'nculat într'o cabină și-a dat drumul la apă, încît a fost nevoe *să se spargă ușa*. Acuma a fost dus el la Sanatoriul *Șuțu*, unde după întoarcerea mea în țară l-am văzut în mai multe rînduri. Părea că mă recunoaște, dar de vorbit nu am putut să vorbim. Se plimba în sus și'n jos prin grădină recitind cu mult avînt fel de fel de poezii, mai ales părți din Iliada.

Se știe, că el a fost trimis apoi într'un Sanatoriu din Viena, unde și-a venit în fire și de unde a plecat însoțit de amicul nostru Kibici-Răvneanu în Italia.

Cînd s'a întors la București, eu eram gata să plec la Sibiu. Numai cîteva săptămîni am mai petrecut împreună. Amicii noștri dela Sibiu stăruiau să vină și el cu mine, căci nicăiri nu putea să se bucure de mai multă purtare de grijă decît în mijlocul lor. El era însă cu desăvîrșire schimbat. Deși la Putna nimeni nu stăruise mai mult decît dînsul să plec la Sibiu cînd se va putea înființa ziarul proectat de noi, acum era de părerea lui Alecsandri, care stăruia să nu plec, căci Ardelenii nu sînt oameni cu care se poate scoate la capăt ceiace voesc eu.

Așa, cum el era acum, a rămas în gîndul celor mulți, mai ales în al celor ce nu l-au cunoscut mai înainte de a se fi îmbolnăvit, om scîrbit de lume, pentru care viața nu e vrednică să fie trăită.

Cei ce-l judecau după aparență și mai ales cei ce se socoteau biciuiți de dînsul și-au dat silința să-l prezinte lumii drept un fel de descreerat, pesimist, care le vede toate în negru și urgisește pe ori și cine care nu îi este pe plac.

Se pune în deosebi mult temeiu pe vorbele lui „*căci multe dureri sînt și puține plăceri*".

Se cuvine să nu încheiu acest șir de reamintiri fără ca să spun, cum am înțeles noi aceste vorbe.

Nu mai încape nici o îndoială că pentru omul sănătos și cuminte în viață covîrșesc plăcerile de a fi. Este mai ales

plăcere satisfacerea ori şi cărei trebuinţe fireşti. Caragiale mergea chiar mai departe şi repeta mereu, că cu cît mai multe slăbiciuni ai, cu atît mai multe mulţumiri poţi să-ţi procuri şi cu atît mai mult îţi preţueşte viaţa. Pe lîngă aceste mulţumiri rezultate din propriile trebuinţe, noi oamenii mai putem să avem parte şi de mulţumiri mai senine, luînd parte la plăcerile semenilor noştri. Cel mai nesecat izvor de fericire omenească este iubirea de oameni, în urma căreia ne bucurăm de bucuriile altora. Cînd Eminescu zice, că multe dureri sînt şi puţine plăceri, el vrea să spună, că uitîndu-se împrejurul său în mijlocul societăţii în care şi-a petrecut viaţa, multe dureri simte şi de tot puţine plăceri.

El nu s'a plîns niciodată de ţignirile ce i s'au făcut lui însuşi, ci de faptele, prin care contimporanii săi îşi făceau unii altora nesuferită viaţa. Se vor împlini în curînd cincizeci de ani de cînd el biciuia în coloanele ziarului „Timpul" relele apucături ale multora dintre contimporanii săi, care se minţeau, se amăgeau, se înşelau, se nedreptăţeau, se asupreau, se despuiau, se calomniau şi se chinuiau în fel de fel de chipuri unii pe alţii. El îşi găsea mîngîierea în trecutul plin de fapte frumoase şi în viitorul neamului romînesc, pe care îl vedea plin de lumină.

Cînd le scriam aceste, am cetit din întîmplare în „Universul", numărul dela 13 Ianuarie 1922, pagina întăi, coloana a cincea, următoarele: *„în această mocirlă morală şi materială nu mai putem trăi. Sînt trei ani, ca să nu mai vorbim de epoca turbure a neutralităţii şi a războiului nostru, de cînd fiecare din noi în fiece moment vede o ticăloşie, o nedreptate, o turpitudine, de cînd o semnalează celor chemaţi s'o împiedice sau s'o îndrepteze şi nimeni nu face nimic. Unde mergem? La dezastru".*

Niciodată Eminescu n'a mers atît de departe. El constata faptele neertate, biciuia relele porniri, dar se mărginea la păcătura aşa zisă „superpusă" şi rămînea în sufletul său senin, căci era încredinţat că fie din mijlocul maselor mari ale poporului, pe care le socotea sănătoase, fie dela Romînii din ţările învecinate va porni o reacţiune sănătoasă, care va îndruma viaţa naţională romînească spre avînturile visate de dînsul.

Imbolnăvindu-se, Eminescu a pierdut credinţa în o apropiată înflorire naţională. Acum era sătul de viaţă, pesimist în adevăratul înţeles al cuvîntului, ceiace nu a fost pănă în ziua nd a scris poezia „Dela Nistru pin' la Tisa".

Nu numai după întoarcerea lui din Italia, ci şi mai înainte de a fi isbucnit boala lui, el mi se plîngea, că nu mai are nici un rost în lumea aceasta şi că este îngrozitor gîndul de a fi o sarcină pentru puţinii oameni care-l iubesc.

I. Slavici

In crîng

Un flutur alb coboară din senin.
Aripele-i stropite cu rubin
Palpită 'n preajma crudelor răsuri.

Din albele crenguţe de mălin,
Petale mici cu palide nervuri
Imi plouă tot parfumul din păduri.

In luminos şi fin painjeniş,
Burateci verzi se apără de soare,—
Smaralde incrustate în frunziş.

Ş'un trandafir cu vîrful unui spin
Pe braţul gol, cînd i-am răpit o floare,
Mi-a dăruit o boabă de rubin...

Vis alb

Zăpada neclintită 'n somnu-i veşnic
Se pierde 'n cerul mut al depărtării.
Un soare mort aprinde 'n fundul zării,
La căpătâiul nopţii, palid sfeşnic.

In revărsarea sură a luminii,
Ca un aerian miraj de viaţă,
Fantastic, dormitează pinguinii
Pe blocurile străvezii de ghiaţă.

De orizont s'anină nori în salbe
Ca pînze de corăbii iluzorii,
De parcă vin din Sud exploratorii
Să tulbure tăcerea nopţii albe...

Iar din obscura fantasmagorie
Apar şi pier vedenii ireale
Cînd un reflex trandafiriu învie
Singurătatea lumii boreale;

Fantome ninse 'n joc uşor de graţii
Işi flutură uşoara lor hlamidă
Iar cerul, pe corola lui fluidă,
Desfăşură bizare constelaţii...

. . . .

Ca o banchiză pe-un ocean polar
Sînt singură 'n tăcerea-încremenită,
Şi doar iubirea încă mai palpită
In suflet, ca 'ntr'un limpede gheţar...

Otilia Cazimir

Hultanul

După ce se aşeză primăvara în valea Moldovei şi înfrunzise mărunt mestecenii de pe culme şi dela fîntînițele din vale, Mărgărinta, gazda mea, începu a-şi orîndui grădiniţa din coasta casei,—iar eu zburdam ca un căluţ, înfiorat de soare şi de vînturile calde.

Imi zicea manca, privindu-mă blînd cu ochii ei sprincenaţi: „Fugi şi te joacă, dragul *babei!* Numai aşa ai să prinzi putere!"

Eram cînd în vîrful dealului, de unde priveam munţii posomoriţi, cînd în vale la pîrău, unde veneau fete desculţe de clăteau cămăşi şi le băteau cu maiurile pe lespezi de piatră cenuşie. Umblam şi după Irinuţa, care ducea vaca la imaş dezdedimineaţă, ori aducea bobocii dela pîrău; şi săream pîrleazul şi la moşu Sava, tatăl *babei* mele Mărgărinta.

La moşneag îmi plăcea mai ales să mă duc cînd dădea cîte-o ploae ori pornea un vînt care suna prin livezi. Atunci toţi tovarăşii mei de-o şchioapă mă părăseau şi eu mă strecuram în ograda de alături numai cu Coiţun, căţelandrul cel negru cu labele albe. Moşu-Sava era rotar; sta la cobilă şi lucra cu tesla ori cu cuţitoaia, meşterind schiţe şi ciolane de roate. Avea şi el sprincene tufoase care i se ridicau de pe ochi cînd mă apropiam de el. Contenea o clipă din lucru, zîmbea, apoi dădea cu dosul palmei peste mustaţa-i căruntă şi mă întreba:

„Ce mai faci mata, domnu' Iliuţă?"

Eram mîndru că-mi spunea aşa: *domnu' Iliuţă.*

„Am fost şi m'am plimbat! îi răspundeam eu cu îndrăzneală.

— Aşa? şi ce-ai mai văzut? cu cine te-ai întîlnit?

— Am fost ş'am văzut fîntînițele. M'am întîlnit cu băeţii lui Maftei Cîrlig.

— Tare bine. Vra să zică îţi place la noi!

— Imi place. Nu mă mai întorc la tîrg.

— Ba asta nu se poate. Mata eşti boer.

— S'apoi! eu vrau să stau aici, la baba Mărgărinta...

— Tare bine, tare bine! grăia moşu-Sava cu bunătate; stai la noi şi te faci voinic (am auzit c'ai fost bolnav); s'apoi pe urmă om vedea ce-om mai face. Acuma, iaca şezi colea pe trunchişorul cela. Ia bărdiţa ceia şi ciopleşte o bucăţică de lemn. Dacă zici că vrai să stai la noi, apoi am de gînd să te învăţ meşteşug. Vrai să înveţi rotăria?

— Se 'nţelege! Am să spun babei să-mi facă şi mie o şură s'am să mă pun să fac şi eu roate!"

Moşneagul îşi urma lucrul la cobilă, eu ciocîrteam un lemnişor pe trunchiu. Şi amîndoi vorbeam cu gravitate despre roate, despre mesteceni, despre izvoare şi boboci; despre Mărgărinta şi Irinuţa; despre purcei, curcani şi găini; despre tot ce alcătuia lumea mea cunoscută. Colţun căţelul sta deoparte, şi cînd îmi întorceam privirile spre el, dădea vesel din ciotul de coadă tăiată.

Afară din şopron se învăluia ploaia pe vînt, copacii din preajmă se scuturau şi oftau; dar în cotlonul nostru era bine; mirosea plăcut a fum, şi cînd mă înfiora răceala, mă cuibăream în tohoarca miţoasă a lui moş-Sava, şi de-acolo îmi urmam cu el sfatul.

Intr'o bună zi, în gospodăria babei Mărgărinta, în viaţa noastră tienită, s'a abătut un duşman. A venit pe-un vînt rău. Abia mă sculasem, şi eşisem la soare.—Găsii în dosul casei pe Mărgărinta şi pe Irinuţa rupîndu-şi mînile şi văicărindu-se. M'am înspăimîntat. Am rămas uitîndu-mă la ele cu ochii mări. Inţelegeam că mă aflu în faţa unei nenorociri. Manca mea mă văzu gata să plîng şi găsi de cuviinţă să-mi împărtăşească şi mie întimplarea cea grozavă.

„Vai de mine, Iliuţă! strigă ea repede. Mi-a luat hultanul găina cea mare, neagră. O ştii cît era de frumoasă! Şi matale îţi era dragă!

— Cum a luat-o hultanul? care hultan?

— Un drac de hultan! Ştiu eu cum a luat-o? S'a tot învîrtit pe-aici; s'a repezit; cînd am aflat noi, el o tîrîia încolo, pe coastă!... Bată-l Dumnezeu de duşman!"

Infăţişarea mamei ş'a fetiţei era aşa de dureroasă, încît fără voe mă înfiorai, şi mi se năzări în închipuire duşmanul subt o formă nelămurită, uriaşă şi ameninţătoare. Nu ştiam încă ce-i hultanul.

„Şi de unde a venit? întrebai eu privind în juru-mi, nehotărît.

— Parcă cine poate şti de unde vine dihania!" zise Irinuţa privind în sus, spre cer.

Mă uitai şi eu spre albăstrimea curată a văzduhului. Nu vedeam nimic.—Intrebai sfios:

„El şede la pădure?

— D'apoi cum! acolo-şi face cuibul!.." zise baba Mărgărinta. Şi cu Irinuţa începu a cerceta prin cotloanele ogrăzii, să vadă dacă toate paserile sînt acasă. Din cînd în cînd manca scotea cîte-o strigare de uimire şi de năcaz: înţelegeam că e îndreptată spre duşmanul cel nelămurit. Eram curios să-l cunosc şi eu, şi 'n acelaşi timp năştea în mine teama, ca o ceaţă. Poate era un fel de lup, ori un balaur, ca 'n poveşti,—eu ştiu?

Adouazi, la amiază, altă larmă, alte chiote. Colţun începu să latre; baba Mărgărinta şi Irinuţa săriră de pe prispă şi prinseră a ţipa cu glasuri ascuţite. Iha! ihaaa!

Găinile cotcodăceau şi cîrciiau zburînd spăimîntate prin tufe.

„S'a repezit la găinuţa cea porumbacă! strigă Irinuţa, întorcînd obrazu-i roşu de tulburare.

— A luat-o? întrebă cu obidă manca mea.

— Nu, mămucă, răspunse fata; numai s'a izbit într'însa. A scăpat în tufe, şi dihania s'a dus..."

Baba Mărgărinta îşi pocni palmele una de alta şi întrebă cu amărăciune:

„Ce facem? vai pe mine, ce facem? De-acu s'a înădit la găinile noastre... Trebue să mă duc să spun tătucăi. Să se aţie el mîni ori poimîni cu puşca. Poate să scape lumea de-o răutate..."

Eu ascultam cu luare-aminte. Priveam în juru-mi. Vedeam paserile pitite prin tufe; parcă nu îndrăzneau să scoată capetele la lumină; cîte-una întorcea un ochiu în sus şi cîrîia uşurel... Tîrziu cucoşul trîmbiţă prelung: cucurigu!.. şi găinile începură a eşi în soare...

Cu gîndul la duşmanul liniştei noastre, la prigonitorul găinilor babei Mărgărinta,—sării pîrleazul şi intrai în şopronul lui moş-Sava. El cioplea domol, cu tesla, lemn de fag.

„Ai mai venit pe la noi? întrebă el, fără să ridice ochii.

— Da..." răspunsei eu.

Voiam să încep vorba despre fiara necunoscută care bîntuia gospodăria noastră de dincolo de gard. Dar nu ştiu cum se făcuse, deodată îi uitasem numele,—şi n'aveam cum să pornesc din loc întrebările.

Moşu Sava se opri din ciopliit, ridică ochii şi zîmbi. Zise:

„Mi se pare că s'o izbit hultanul în găinile Babei... Am auzit zvoană!"

Eu tresării. Tocmai despre asta voiam să vorbesc. Pornii cu mare însufleţire:

„Apoi da! A fost. A grămădit într'un cotlon o găinuţă porumbacă. Da' eri ce năcaz ne-a făcut! Nici nu ştii dumneata! Eri ne-a luat hultanul găina cea mare neagră!

— Cum se poate! grăi bătrînul, privindu-mă cu luare-aminte.

— Da! Cînd am eşit eri dimineaţă din casă, am văzut cum se văicăreau baba Mărgărinta şi cu Irinuţa şi le-am întrebat cum s'a întîmplat... Drept să-ţi spun, m'am supărat grozav.

— Cred și eu! zîmbi moșu-Sava. Dac' o luat găina cea mare, neagră!...

— Și baba Mărgărinta așa-i de amărîtă! urmai eu. Are să vie să-ți spue... Zice că de-acu dihania are să mănînce toate găinile...

— Da' nu le mai mănîncă, domnu' Iliuță, că nu-l lasă moșneagul.

— Da' ce-ai să-i faci?

— Am să-l pușc!..."

Eu mă gîndii: Trebue să fie o dihanie mare și urîtă!

Moșu-Sava dădu de două ori cu tesla în ciolan și se opri. Zise iar:

„Găina a luat-o din ogradă?

— Da.

— Și cum a putut s'o ridice peste gard?

— Cum să n'o ridice? răspunsei eu cu tărie. Dacă-i dihanie mare!

— Da' nu-i așa de mare, domnu' Iliuță. Numa' cît îi îndrăzneață...

— S'a dus la pădure; are acolo cuib!—urmai eu.

— Asta numaidecît!" aprobă moșneagul.

Eu cugetam: Vra să zică nu-i tocmai mare dihania!

Moșu Sava bătu iar de două ori cu tesla în lemnul de fag.

„Desează am să-mi încarc pușca!" mormăi el, ca pentru sine.

Eu îl întrebai cu vicleană nepăsare:

„Și unde ai să-l pîndești?

— Apoi îl văd eu de-aici, că vine pe sus..."

Hm! Eram uimit și încurcat.

„Vra să zică vine pe sus?

— Firește. Dacă-i pasere!..."

Aha! Acuma eram mai sigur de mine, deși eram foarte, foarte dezamăgit! Nu-i nici balaur, nici măcar lup!

Stătui puțin pe gînduri. Apoi întrebai cu hotărîre:

„Da' ai să mă lași să stau și eu aici, mîni?

— Cum nu! Stăm amîndoi la pîndă. Scăpăm lumea de-un rău!..."

Trecui repede gardul la noi în ogradă, căutai pe Mărgărinta și-i spusei vestea cea bună, cu bucurie mare. Apoi, în felurite chipuri vorbind despre întîmplare, îi arătai că știu și eu ceva despre hultan; îi arătai mai ales că nu-i cine știe ce dihanie mare, dar e îndrăzneață.—Și rămase hotărît că e o pasere; nu-i nici lup, nici balaur, nici vre-o altă dihanie: hultanul e pasere. Să se știe!

Baba Mărgărinta zîmbea la învăluirea mea de vorbe.

Se aplecă și mă sărută pe obraji.

„Da' ce, puiule, îmi zise ea. Tu nu știai că hultanul e pasere?"

Scăpai cam rușinat dela sînul ei care mirosea a busuioc

ș'a cuișoare. La colțul casei, cu năsușoru 'n palme, rîdea de mine și Irinuța. Chemai pe Colțun și pornii, neliniștit, la vale, spre fîntînițele asupra cărora fluturau crengile mestecenilor.

Adouazi dezdedimineață, mă înfățișai la moșu Sava și mă așezai lîngă cobilă. Pușca era aninată în părete, de-un cuiu de lemn. Bătrînul lucra liniștit, parcă uitase de dușmanul nostru. Stătui un timp; eșii apoi pe-afară și privii mult în văzduh; îmi aruncai ochii și spre moșneag: el parcă habar n'avea; își vedea de treabă.

Tușii, apoi zisei tare:

„Nu se vede nimica..."

Moșu' Sava ridică o clipă spre mine ochii și zîmbi.

Cînd intrai în șopron iar, el îmi întinse bărdița și eu mă așezai la trunchiul meu, urmîndu-mi ucenicia într'ale rotăriei. Abia într'un tîrziu, moșneagul îmi dădu o lămurire:

„Știi mata, domnu' Iliuță, cînd vine hultanul? Cînd i-i foame și cînd s'adună găinile la mîncare... Iaca acuși..."

Cînd eram eu mai cu luare-aminte la bărdiță și la așchia mea de fag, moșu Sava se ridică sprinten din locul lui și puse mîna pe pușcă. Eu mă înfiorai și așezai la o parte bărdița. După aceia mă strecurai afară din șopron.

Era liniște deplină de-asupra satului, soarele de primăvară lucea cu putere și cerul era ca sineala de albastru. Moșneagul privea cu luare-aminte, în naltul văzduhului. Eu alergam cu ochii pretutindeni, vedeam numai depărtări limpezi. Deodată departe, sus, zării un punct mișcător. Scosei un țipet ușor.

„L-ai descoperit?" întrebă rîzînd moș Sava.

Încet-încet, în ceruri, punctul se apropia. Intr'un tîrziu îl văzui plutind asupra satului ca două șindrile negre, puse 'n cruce.

„Acela-i hultanul? întrebai eu.

— Da", îmi răspunse moșneagul, neclintit.

Auzii oțelele puștii țăcănind: închisei ochii. Cînd ridicai pleoapele, nu mai văzui paserea. O căutam cu privirile în toate părțile, în naltul cerului, în zare,—cînd deodată o văzui plutind cu repejune chiar pe deasupra noastră. Mi se păru că vine asupră-mi și inima începu a-mi bate cu putere. După un ocol, ca 'ntr 'un vîjîit de vînt se năpusti aproape de noi și-mi apăru mare și fioroasă. Lîngă mine, pușca lui moșu Sava trăsni scurt și grozav.

„Unde te duci, domnu' Iliuță?" îmi strigă rîzînd bătrînul. Eu mă repezisem spre fundul șopronului.

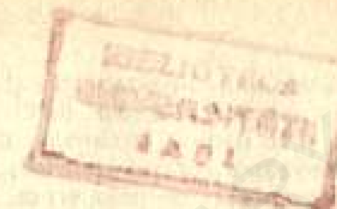
Mă întorsei la lumină; mă luai după bătrîn. Sărirăm amîndoi pîrleazul. Venea din partea cealaltă, în fugă, și Mărgărinta. Prin iarba mare, în ograda noastră, țupăia, cu aripa frîntă, hultanul. Moșu Sava se apropie de el, întinse mîna. Hultanul căscă ciocul cîrligat și, sprijinit în coadă, cu pieptul dîrz, își răsfira în laturi aripile ca două evantalii. Cînd bătrî-

nul îl atinse, duşmanul ciocni cu clonţul, apoi, prăvălindu-se pe spate, repezi ghiare ca de oţel, încleştînd mîna care voia să-l cuprindă.

Moşu Sava scoase o sudalmă straşnică şi ridică în sus degetele sîngerate. Apoi, aplecîndu-se, într'o clipă puse asupra păserei ciubota-i uriaşă. Duşmanul bătu pămîntul c'o aripă, apoi rămase neclintit şi zdrobit. Avea în vîrful clonţului o boabă mare de rubin.

De departe găinile şi curcile ogrăzii, cu strigăte scurte, îl priveau uimite cînd c'un ochiu, cînd cu altul. Baba Mărgărinta apucase de-o pană şi rîzînd ridicase în sus, în soare, o aripă uriaşă, dungată alb, negru şi roşcat. Dar mie nu-mi venea să rîd, căci mîna lui moşu Sava, cu care purta el tesla, era toată brăzdată cu roş. Cu ochii în lacrimi priveam în juru-mi şi înţelegeam că duşmanul nostru, care venise din adîncul cerului şi căzuse fulgerat, nu era o pasere de rînd.

Mihail Sadoveanu

Opalul

Toţi admirau opalul pe care-l avea la deget Miss Hunt.

„L-am moştenit dela tata. Tata a fost multă vreme militar în Bengal; piatra o avea dela un Brahman". Şi Miss Hunt mîngîia cu vîrful degetelor piatra mare, care lucea în fel de fel de ape.—„Să fie felul cum e cioplit ori bătaia luminii, nu ştiu, dar uneori străluceşte aşa, pare că s'ar mişca neastîmparat ca un ochiu viu".

„Ca un ochiu viu", a zis Mister Hargrave Jennings, dus pe gînduri.

„Ţi se pare ciudat ce am zis eu, Mister Jennings?"

. . . .

Au vorbit de concerte, de baluri, de teatre, de cîte altele, dar iar la opalele din India ajungeau.

„Despre pietrele aceste, despre aceste aşa numite pietre, a zis, în sfîrşit, Mister Jennings, aşi putea să vă povestesc ceva, dar mi-e teamă că Miss Hunt n'are să se mai bucure niciodată de inelul ei. Dacă vreţi s'aşteptaţi puţin, mă duc să caut manuscriptul în hîrtiile mele".

Erau toţi foarte nerăbdători.

°

„Ascultaţi dar, vă rog. Ce vă citesc acum este o bucată din însemnările de călătorie ale lui frate-meu,—atunci am hotărît să nu publicăm nimic din cîte am văzut împreună.

Ei, prin urmare: Lîngă Mahavalipur, jungla se duce ca o fîşie îngustă mai până la mare. Peste tot ţinutul, dela Madras pân' aproape de Tricinopolis guvernul a făcut canale; totuşi interiorul ţării este neumblat şi nepătruns, ca o pustietate,—e cuib de friguri.

Tocmai sosise expediţia noastră, şi servitorii tamuli, neam de oameni negri, descărcase din bărci o mulţime de corturi, de lăzi, de cufere, şi le dăduse la oameni din partea locului, ca să le ducă la Mahavalipur, oraşul stîncilor, peste cîmpurile de orez, din care se ridică pîlcuri de palmieri de Palmyra, ca nişte insule pe un lac care-şi bate valurile verzui.

Colonelul Strut, frate-meu Hargrave şi cu mine, am pus numaidecît stăpînire pe unul din templele mici tăiate, ori mai drept vorbind, cioplite dintr'o singură stîncă, adevărată minune de artă veche dravidică. Lucrări fără seamăn de ale Inzilor credincioşi, sute de ani au răsunat intr'însele cîntările adepţilor înfocaţi ai marelui Mîntuitor; acuma, slujesc pentru cultul braminic al lui Shiva, caşi cele şapte pagode sfinte, cu galeriile lor de stîlpi nalţi, lucrate cu dalta în păretele de stîncă.

Din vale se ridicau neguri groase şi pluteau pe ogoarele de orez şi pe şesuri, inecînd ca intr'un abur de curcubeu conturul căruţilor indiene tăiate din gros în lemn, care se duceau acasă trase de boi cu cocoaşe. Lumina se amesteca cu amurgul, se lăsa greu pe nervii noştri şi parcă ne vrăjea sufletul cu miros de iasomie şi de liliac, legănîndu-l în visuri.

In văgăuna prin care te urci la stînci se culcase Mahratta-Sepoii noştri, în portul lor sălbatic şi pitoresc, cu turbane albastre şi roşii; şi ca un muget de laudă către Shiva atotnimicitorul, vuia şi răsuna de izbiturile valurilor fundul pagodelor care se înşirau deschise dealungul ţărmului.

Tot mai tare şi mai mînios creştea zgomotul valurilor, şi venea în sus la noi, cu cît ziua se cufunda după dealuri şi vîntul pătrundea prin sălile vechi.

Servitorii adusese făclii în templul nostru, şi plecase în sat, la ai lor. Ne-am uitat, luminînd, în toate unghiurile şi ocniţele. Multe ganguri întunecoase erau în stîncă, şi statui fantastice de zei, care păreau că joacă, întinzînd mînile cu palmele înafară, făcînd semne tainice cu degetul, şi ca nişte păzitori acopăr intrările cu umbra lor.

Puţini oameni ştiu, că toate aceste chipuri ciudate, cu rînduiala şi aşezarea lor, cu numărul şi înălţimea stîlpilor şi tainele Linganului, au un înţeles adînc, de care noi apusenii n'avem nici gînd.

Hargrave mi-a arătat un ornament la un soclu, o vargă cu douzeci şi patru de noduri de care atîrnau, în dreapta şi în stînga, nişte şnururi desfăcute la capăt: un simbol care înfăţişează măduva spinării. Alături, table în care se explică extazele şi stările suprasensibile prin care ajunge un Yogi să aibă puteri miraculoase, dacă-şi concentrează gîndul şi simţirea la anume părţi din măduva spinării.

„Asta Pingala, fluviu mare al Soarelui", zice în limba lui stricată Akhil Rao, tălmaciul nostru.

Atunci colonelul Sturt m'a luat de braţ şi-mi zise: Taci— n'auzi nimic?".

Am ascultat cu încordare, trăgînd cu urechea înspre apa Gangelui, care curgea în întuneric, ascunsă de statuia uriaşă a zeiţei Kala Bhairab.

Făcliile ardeau plesnind—altfel tăcere de moarte.

O tăcere vicleană, care-ţi zbîrleşte părul; şi sufletul se cutremură şi simte că ceva tainic şi spăimîntător se naşte izbucnind ca un fulger, ca o explozie şi că acum un şir de întîmplări aducătoare de moarte trebuesc să izvorască din întunecimea necunoscutului,— din unghere şi din ocniţe.

In clipe ca acestea, spaima se smulge gemînd din ciocăniturile ritmice ale inimii, şi pare că prinde glas, ca bîlbîitul gîlgîitor şi fioros al surdomuţilor: Ugg-ger,—Ugg-ger,—Ugg-ger.

Am ascultat în zădar — nici un zgomot.

Colonelul îmi spune la ureche: Par' c'a fost un ţipăt din adîncul pămîntului

Mie mi se părea că chipul de piatră al zeiţei Kala Bhairab, demonul holerei, se mişcă. In lumina tremurată a făcliilor, cele şase braţe ale monstrului se clătinau, şi ochii, vopsiţi negru şi alb, colcăiau ca uitătura unui nebun.

„Să eşim la aer, în uşa templului", ne-a îndemnat colonelul". Aici e urît grozav.

Oraşul stîncilor stătea în lumina verde ca un descîntec împietrit.

Lumina lunii sclipea pe mare în dungi late, ca o sabie uriaşă cu sclipiri albe, şi vîntul i se pierdea în depărtări.

Ne-am culcat pe terasă — vînt nu bătea, şi prin ocniţe era nisip moale.

Dar somnul nu venea.

Luna se înălţase, şi pe faţa albă a stîncii umbrele pagodelor şi a elefanţilor de piatră se strîngeau luînd forme fantastice de broaşte.

Colonelul Sturt îmi zice deodată încet, neştiind dacă n'am adormit cumva: „Inainte de năvălirile şi prădăciunile Mongolilor, toţi idolii aceştia ar fi fost, se zice, încărcaţi de pietre scumpe— salbi de smaragd, ochii de onix şi de opal".

Eu n'am răspuns.

Nici un zgomot, decît răsuflarea adîncă a lui Akhil Rao.

Deodată am fost toţi în picioare, îngroziţi. Un ţipat îngrozitor,—venind din templu,—un zbierăt ori un hohot de rîs, scurt de trei ori, cu un răsunet ca de sticlă sau de metal spart.

Frate-meu a smuls o aşchie care ardea în părete şi am dat navală pe gang, în întuneric.— Eram patru; n'aveam de ce ne teme.

Curînd Hargrave a zvîrlit făclia: gangul dădea intr'o văgăună tăiată inadins, fără tavan. Lumina lunii bătea drept într'însa; şi deacolo am dat intr'o grotă.

De după stîlpi se vedea zare de lumină: ne-am apropiat furişîndu-ne în umbră.

Pe un altar mic de piatră pîlpîia un foc, şi în lumina lui

se mişca împleticindu-se un fakir, în zdrenţe pestriţe şi cu lanţuri de oase, cum se poartă închinătorii zeiţei Dhurga, în Bengal.

Descînta şi, ca dervişii dănţuitori, suspinînd şi gemînd, arunca capul cu o iuţeală nebună, în dreapta şi în stînga, şi apoi îndărăt, de i se vedeau dinţii albi în lumină.

Două trupuri omeneşti zăceau, cu capetele tăiate, la picioarele lui şi după haine am cunoscut îndată că morţii sînd doi din Sepoii noştri. Ţipătul de moarte care răsunase pân' la noi, dela ei trebuia să fi fost.

Colonelul Sturt şi tălmaciul s'au aruncat la Fakir, dar intr' aceiaşi clipă au fost svîrliţi de dînsul până 'n părete.

Nu se putea înţelege atîta putere, în trupul acela stors, de schivnic; şi până să sărim noi, el ajunsese, într'o fugă, la gura peşterii.

Dindărătul altarului am găsit capetele tăiate ale celor doi Mahraţi.

. . . .

Mister Jennings strînse manuscriptul:

— Aici lipseşte o foae; am să vă povestesc eu sfîrşitul istoriei.

Nu se poate spune ce era pe faţa morţilor. Şi acuma încă îmi stă inima pe loc, cînd îmi aduc aminte spaima care ne-a apucat atunci. Nu se poate zice că era frică pe obrazul morţilor,—era ca o strîmbătură de rîs nebun. Buzele, nările, trase în sus, gura deschisă mare, iar ochii—ochii—îngrozitor lucru: închipuiţi-vă ochii—eşiţi din cap, n'aveau nici iris, nici pupilă, şi sclipeau cum sclipeşte piatra dela inelul lui Miss Hunt.

Şi cînd i-am căutat deaproape, ochii erau prefăcuţi în opale adevărate.

Asta s'a constatat şi mai tîrziu, cu analiza himică. In ce chip globurile ochilor s'au făcut opale, n'am să pot înţelege niciodată. Un mare brahman, pe care l-am întrebat odată, zicea că lucrul acesta se face prin aşa numitul tantrik, adică farmec prin vorbe, şi schimbarea se întîmplă dintr'odată, ca fulgerul, şi pleacă din creier. Dar cine poate crede asta! Şi a mai zis brahmanul atunci, că toate opalele din India sînt făcute aşa, şi că n'aduc bine cui le poartă, fiindcă pietrele aceste sînt hotărîte numai ca să fie închinate zeiţei Dhurga, distrugătoarea vieţii organice.

Cei care ascultau rămăsese cu gîndul la poveste şi nu spuneau o vorbă.

Miss Hunt se juca cu inelul..."

Pe urmă a zis: „Mister Jennings, crezi dar că opalele aduc nenorocire? Dacă crezi, sparge te rog piatra!...

Mister Jennings a luat o bucată de fier ascuţită, care ţinea hîrtiile pe masă şi a ciocnit încet opalul până cînd s'a făcut tot numai fărîme strălucitoare ca de scoică.

Din nemţeşte de Anton Gherman.

Gustav Meyrink

Vară

Peste lanuri lungi de grîu,
De cu ziuă pînă 'n noapte,
Umple soarele fierbinte
Spice coapte.

Pe-o cărare,
La o margină de lan,
Ca o floare albă 'n zare,
Trece-o fată la fîntînă
Cu-un ulcior albastru 'n mînă...

Mai aşteaptă, mai aşteaptă,
Fată, până la fîntînă
Sufletu-mi să te 'nfăşoare
Caşi valul unui rîu,
Spic dogorîtor de soare,
Spic de grîu!...

G. Bărgăuanu

Singe

Cînd se tăia cumva Fetița sau numai se sgîria, se speria tare și striga după Țica. Intindea mîna; și pentruca ochii să nu se aplece fără voe la „buba", se uita în ochii Țicăi—ochi verzi frumoși, cum nu avea să mai vadă la nimeni așa de verzi.

Țica lega strîns, pentruca bobul de sînge să nu apuce să-și scoată mărgelușa roșie; dar avea Mama Țica atunci o deprindere urîtă.

Toată dragostea Fetiței nu o putea opri să gîndească rău despre deprinderea asta: îi descînta.

Incepea să bodogănească cuvinte pe care Fetița nu le au- zea bine, nici nu le înțelegea, dar o supărau. Nu știu ce ocară simțea în vorbele astea al căror înțeles îi rămînea ascuns și care trebuiau să aibă vre-o putere asupra ei. Nu vrea să *nu* înțeleagă și nici să aibă *ceva* putere asupra ei, în neștirea și neputința ei.

Țica îi punea degetele pe frunte și pe o lopățică punea doi cărbunași aprinși pe care-i stingea, apoi mormăia descîn- tecul. Fetița bătea cît putea din picioare ca să-i scuture dege- tele depe frunte, fiindcă Țica cea bună atunci era rea și cu mîna cea liberă îi ținea amîndouă mînile strînse. Dar cu toate că bătea din picioare, cu toate că scutura capul, degetele nu se desprindeau, stau ca lipite de frunte.

Fetița nu putea suferi operația asta. O umilea, o scotea din fire. Ce erau prostiile astea ale Mamei Țica și ce erau puterile acelea care dispuneau de binele și răul ei?

La 9 ani Fetița era un spirit tare. Iubea pe Dumnezeu, dar tăgăduia orice superstiție. In adăpostul unde sta ocrotită, nu cunoștea semnele mereu mai clare, repetate azi, mîne, des- pre aceleași lucruri, și care din toate părțile lumii ne chiamă cu o limbă bine cunoscută. Nu știa că de pretutindeni, de de- asupra faptelor omenești, geniile mijlocii, care stau între oa- meni și divinitate, energiile intermediare ale existenții, fac oa-

menilor semne și le dau ajutorul lor. Fetița era prea mică. Nu știa încă nimic din adevăruri.

Cînd chinul descîntecului era prea lung, punea încet dinții pe mîna Țicăi, care tot n'o slobozea. Atunci apăsa dinții mai tare și cînd Țica în sfîrșit trăgea mîna, avea pe ea înfipte patru lopățele mici. Dar Fetița știa bine că nu i-a dat drumul de durere, ci numai fiindcă isprăvise vraja ei nesuferită.

Mai pătimea la fel, nu numai cînd se speria, dar și cînd mergeau undeva între oameni mulți, sau veneau vizite multe la ei acasă. Asta era singura lor neînțelegere.

Legată, descîntată, Fetița se întorcea la scăunașul și la treaba ei, care era niciuna. Sta așa pe scăunel ceasuri întregi și se gîndea. Ea simțea și credea că torsul subțire al gîndului copilăresc e o vrednicie și nimeni din jurul ei nu-i spunea altfel.

Vecinii credeau că e un copil foarte tihnit; copiii vecinilor, că e o fată îngîmfată și *ursuză*; părinții, că au o fetiță cuminte și Mama Țica credea că Fetița e o *minune*.

Nu se gîndeau copiii vecinilor că poate ar fi venit bucuros în grădina lor, unde erau poame multe, din care Fetița avea destule la masă, dar nu erau culese *din pom* și pe cele din pom le-ar fi vrut, dar se sfia.

Nici vecinii nu se gîndeau să-i spue, că nu e bună atîta tihnă la un copil și nici părinții nu o sculau cu nițel zor de pe scăunel, să o trimită la joc, cum îi era vîrsta.

Mama Țica nu se gîndea că oamenii, în mijlocul cărora odată îi vor da drumul să se descurce cu ei, nu o vor privi nici ținea ca pe o minune; și cînd se va înțepa mai tîrziu, o să se uite cu ochi albaștri nedeprinși la mărgelușa de sînge și, ca s'o astîmpere, o să-și sugă singură cu teamă degetul bobotit.

Din fire nu ar fi fost poate așa fricoasă de sînge, dar crescuse ceas cu ceas alături de spaima celorlalți să nu i se risipească un picur de sînge, nici să vadă picătură de sînge.

Grija asta—oare a cărei înțelepciuni?—mergea până la asprime; nu avea voe să se uite cînd se tăia pasăre, nici să pue mîna pe carne crudă la bucătărie. Acolo, până și Mama Țica era neînduplecată.

— Nu e locul matale aici!—zicea cît putea mai răstit Mama Țica.

Nu se putea răsti la Fetiță și nici nu era nevoe; asculta de cuvînt. Nimeni nu o mustrase decît cu cuvîntul, nici chiar cu glasul, necum cu vre-o înfruntare, așa încît înțelesul de bine și de rău al lucrurilor sta în rostul bun sau rău al vorbelor.

Ciudată rostire în creșterea unui copil! Deprinsă să asculte de cuvînt și de înțelesul lui, n'avea să se poată niciodată supune înfruntării și pe nimeni atît ca pe ea nu avea să o doară înfruntarea.

Iar „fapta" orșicare avea să i se pară totdeauna o taină plină de spaimă și de vrednicie, uimitoare și cu neputință.

Nici sînge nu avea să vadă cu nepăsare, ci mereu ca pe o aiasmă închisă în vasul sfînt şi scurgîndu-şi picătura cu evlavie.

Dar pentru Fetiţă, ca pentru toţi cei prea adăpostiţi, viaţa punea deoparte vre-o lecţie mare, care în nepregătire să găsească loc mai prielnic pentru învăţătură.

Jos la cucoana Anica Popeasca, Fetiţa nu se ducea—deşi odăiţele curate erau chiar în curte, în şir cu casa mare unde locuiau, deşi cucoana Anica (o bătrînă slăbuţă, pipăindă, ofilită şi necăjită) era foarte de treabă şi fata ei, domnişoara Elena, foarte modestă şi harnică.

Mama Ţica se ducea Duminica şi sărbătoarea, între mese.

— Şezi niţel singurică, maică? o întreba.

Fireşte! Ea totdeauna sta singurică. E drept că-i vegheau împrejur fără sgomot. Cam alintată, ar fi vrut totuşi să spue că nu vrea să stea singură; chiar îi şi era cam frică ziua mare, dar o lăsa să plece—pentrucă frica asta fără primejdie îi plăcea niţel: era ceva nou care schimba viaţa ei pe scăunel, un fel de petrecere.

O lăsa mai ales, pentrucă Ţica se bucura de vizitele la gazdă şi Fetiţa iubea pe Ţica mult, mai mult decît iubea capriciul ei de copil alintat.

Doamna Popeasca avea totdeauna procese. Umbla cu o rochie de caşmir negru şi capeluţă de dantelă neagră cu bride, ca a Mamei Ţica, şi era totdeauna foarte amărîtă.

Cînd se întorcea Ţica dela vizită, trebuia să povestească Fetiţei multe noutăţi; şi cum dela gazdă nu putea afla nimic nou, căci se vorbea acolo puţin lucru despre sănătate şi gospodărie şi neobosit despre procesul Dumneaei, Ţica repeta la fiecare dată aceleaşi mici vorbe şi întîmplări pe care Fetiţa le asculta distrat ca pe un zgomot familiar care-i ţinea de urît.

Odată Ţica, pe o zi de ploae cu foc la sobă, luase cu ea pe Fetiţă—după multă chibzuinţă şi îndoială.

Domnul şi *cucoana Zina*,—cum zicea ea părinţilor Fetiţei,—n'ar fi dat voe şi chiar s'ar fi necăjit grozav. Dar cu toate că avea multă grijă de ei, nu se îndurase să lase Fetiţa singură în odae, cu focul la sobă.

Fata ei, Doamne fereşte, nu se juca cu focul, nici nu făcea vreodată năsbîtii; dar nu ştii cum vine ceasul rău!

Ar fi rămas Ţica acasă, dar cucoana Anica avusese tocmai în ajun înfăţişare în daravera ei cu casele.

Casele erau lăsate de răposatul soţ şi fireşte, după lege şi dreptate, ale domnişoarei Elena. Dar un frate al tatălui ei ridicase pretenţii, pentrucă pusese o sumă mică de bani la cumpărătoare şi acum, prin nu ştiu ce învîrtitură a dreptăţii celei mai limpezi, cerea casele ca fiind ale lui.

Gîndul că Ilenuţa nu va avea zestre, usca pe cucoana Anica, de felul ei uscăţivă. Fata era chiar logodită şi aşteptau

sfîrşitul procesului ca să hotărască nunta. Cucoana Anica da zestre casa toată cu corpul mare al clădirii închiriat, cu căsuţele mici din curte, numai atît—să stea şi ea cu tinerii.

Domnişoara Elena nu ştia lucru mare din toate nevoile astea cu care se sbătea mamă-sa, care nici ea nu pricepea din ele lucru mare şi cu o inocentă nesocotinţă înrăia situaţia procesului, ceilalţi speculînd ignoranţa ei încrezătoare.

Domnişoara Elena nu mergea la tribunal, loc despre care bătrîna vorbea şopotit, ca de un scandal. De altfel nu trecea decît rar pragul porţii: la Paşte la biserică şi odată pe vară la muzică în grădina publică.

Nu trăiau în vre-o epocă patriarhală—domnişoarele de mahala umpleau grădinile şi berăriile de familie, se vizitau dela gard la gard—şi domnişoarele din societate aveau serate, kermesse, sporturi şi după-amiezile amicale clevetitoare.

Domnişoara Elena însă era crescută cu multă severitate de mamă-sa. Fata era singura fiinţă faţă de care cucoana Anica avea autoritate şi voinţă. Domnişoara Elena adeseori plîngea din cauza mustrărilor materne. Cu toţi ceilalţi bătrîna era sfioasă, zăpăcită şi neîndemînatecă.

Mustrarea şi creşterea aspră erau semnele unei dragoste nemărginite. Domnişoara Elena era un odor la care se uita lăcrămînd, de care vorbea lăcrămînd, dar pe care îl ocrotea aprig.

Dumnealor nu erau dela mahala şi nu aveau nimic deaface cu lumea şi obiceiurile deacolo. In societatea bună nu erau amestecate, fiindcă o văduvă săracă nu se poate ţine de lumea mare. Dar erau *de familie*. Domnul Popescu fusese secretar la Primărie douăzeci de ani şi, din partea cucoanei Anica, era neamul şi mai ales. Aşa că stau deoparte, cum se cădea pentru o fată mare orfană ca domnişoara Elena şi o bătrînă necăjită.

Ginerele nu era aşa cum s'ar fi cuvenit, dar era băiat cinstit, fără pretenţie.

Venea Joia şi Duminica înaintea mesei de seară. Vara stau toţi trei afară pe scaune de vorbă. La plecare domnişoara Elena îl conducea până la portiţă şi punea frumos belciugul după el. Cu dulceaţa şi cafeaua pe care i le servea *cu mîna ei*, erau singurele aspecte de logodnă.

Ginerele şi Mama Ţica erau dealtfel singurii vizitatori. Nu venea nimeni la aceste două femei singuratice. Rudele erau de partea cumnatului cu procesul; alte relaţiuni nu aveau, deoparte din sfială, pedealta din mîndrie—aşa că jumătate din oameni acolo, în circomferinţa traiului lor, le ignora existenţa, jumătate le hulea şi pizmuia.

Vizitele Mamei Ţica din casele mari de sus erau deci un eveniment măgulitor şi plăcut. Pe obrazul cucoanei Anica apărea un surîs care întindea pielea uscată, iar domnişoara Elena se scula grăbit dela lucru şi întindea scaunul cel brodat cu lînă roşie pe speteaza de pai, ca pe o canava.

Cucoana Anica începea îndată povestea încîlcită şi neisprăvită cu procesul, din care i se desluşea dreptatea şi stingăcia, cum şi paguba probabilă. Ea stăruia în vaete şi suspine, dar stăruia şi în credinţa cîştigului.

Toate astea Fetiţa le auzise de două-trei ori cînd o mai luase Mama Ţica în ascuns jos la cucoane.

— Vrei să mergi şi matale ?—o întrebase. Şi primise.

— Da' Domnu' o să se supere ! — Fetiţa tăcuse. Ştia ea să păstreze o taină. Cu toate că avea capul întors dela lucrurile dimprejur, nu slobozea cuvinte nechibzuite. Gîndul era strunit de ea ca o păpuşă, umbla şi se purta aşa cum îi poruncea. Gîndul ei era jucăria ei.

Aşa dar Fetiţa ştia odaia cucoanelor : cu patul de tablă al bătrînei şi patul de bronz al domnişoarei Elena, încărcat cu atitea cuverturi şi perne brodate că nu rămînea loc să te aşezi ; masa acoperită cu o cuvertură de „pluş" grenat, brodată tot de domnişoara Elena cu buchețele de mătase roz ; şifonierul şi scaunele de paie ; canapeluţa cu piciorul rupt.

Domnişoara Elena îi arătase multe alte perne şi suluri de dantelă lată şi îngustă, industrie miraculoasă a igliţei neobosite. Igliţă pe care şi Fetiţa încercase să o mînuiască, dar îi luneca din mîni, îi strimba degetele,—aşa că obţinuse să o lase în cutia de lemn a Mamei Ţica, ca pe o unealtă care îi umilea talentul.

Gazdele serveau Fetiţei trei feluri de dulceaţă ; apoi nu mai rămînea lucru mare de făcut.

Cînd i se ura tare, trăgea de mînică pe Mama Ţica care sărea drept în sus, cu toate că cucoana Anica mai avea de un cot de povestit. Se şi apropia timpul temut al întoarcerii „Domnului" şi al prînzului.

Mama Ţica, deşi era scumpă ca o mamă şi iubea pe Fetiţă ca mama cea mai scumpă, nu era decît dădaca ei credincioasă şi avea grija datoriei :

— Ţi s'a urît, maică ? - întreba.

Domnişoara Elena avea cu orişicine puţin subiect de vorbă, nu numai cu Fetiţa cea tăcută. Cînd uneori cucoanele, la zile mari, veneau sus la vizită,—tot aşa de repede isprăvea cuvintele. Fata gazdei nu era numaidecît fără inteligenţă, dar nici deşteaptă. Era timidă şi deprinsă cu lunga rostire singuratecă a vieţii lor, aşa cum o duceau.

In felul ei domnişoara Elena era frumoasă. Foarte albă la faţă, cu gîtul rotund şi plin, bine încordat, mai ales la ceafa care purta arcuit povara unui păr negru, minunat de lung şi luciu.

Era o petrecere pentru Fetiţă, în diminețile de vară, să privească de pe terasa casei, cum îşi împleteşte coadele, în geamlîc, fata de jos. Cum poate aduce mînile drept la ceafă şi acolo despărţi şuviţele bogate drept în două, apoi în şase şi înoda din ele repede două coade netede, deopotrivă şi alăturate ca una singură ! Cum se coborau degete agile treptat şi slobozeau în urma lor şarpele negru lucitor pe gîtul alb ca o sedilă de caş, pe umerii cam laţi, pe cămaşa de percal puţin decoltată peste bustul cam greoiu ! Cum ajungeau mînile până la genunchi cu serpentina inelelor umbroase, înlănţuite pe fusele albe ale degetelor. Apoi cu ace groase de fier rotea coadele strîns, făcînd un colac mare. Atunci Fetiţa strîmba uşor nasul mic, fiindcă şi părul şi domnişoara Elena se uriţeau.

Fetiţa nu avea încă vre-un gust dezvoltat. Mama ei nu era cochetă şi cucoanele care le vizitau, erau sau nu erau, nu băga de seamă ; Mama Ţica era Mama Ţica, nu avea înfăţişare. Numai prin instinct nasul mic al Fetiţei se strîmba cu nemulţumire, cînd liniile simple ale frumosului erau silnicite cumva.

Domnişoarei Elena îi sta bine cînd migrena de care suferea des, o silea să lase coadele atîrnate până la glesnă, împreunate la vîrf cu o panglică neagră.

Atunci rămînea în geamlîc şi, cu toate că avea pe frunte un tulpan ud, arăta mult mai bine decît cu pieptănătura covrigată, pe care trebue s'o fi hotărît cucoana Anica.

Tot în zilele de migrenă îi sta frumos cînd eşea la răcoare seara, fără batistă pe frunte şi pentru cuviinţă cu coadele înodate peste cap ca o ghirlandă întunecată.

Fetiţa nu desluşea legea formelor şi culorilor ; dar şuviţa înelată ca un colan de jeuri cu ochiuri simetrice, în jurul frunţii albe, cam boltită şi fără umbra gîndurilor, era o vedenie care pe modelul viu deprindea ochiul nou al Fetiţei, cu înfăţişarea artei plastice.

Domnişoara Elena avea ochi negri blînzi, nasul drept, gura potrivită şi ovalul feţei cam prea odihnit de orice expresie. Nu era frumoasă, era frumuşică şi neînsemnată. Numai părul foarte negru şi pielea foarte albă erau frumoase.

Avea gîtul acela plin, puternic şi trupul cam oblu, fără nici o mişcare, tăiat parcă dintr'o bucată neşlefuită, ca mai demult cînd în blocul substanţei vii nu se modelase încă îndemînarea mlădioasă a formelor svelte.

De altfel cam toţi cei din jurul Fetiţei erau croiţi după tipare simple : Mama ei puţintică şi înceată ; tatăl ei din linii drepte, mari, la trup, la minte, la suflet.

Ea, Fetiţa, era numai o fărîmă în pragul a ceiace avea să fie, în pragul timpului şi şlefuirilor viitoare.

Pe scăunelul ei, dibuia singură în necunoscutul frumosului. Poate o ajuta puţin bunica. Bunica care murise de doi ani, cînd Fetiţa avea abia şapte. Bunica adusese în sîngele Fetiţei picătura. Era de prin locuri şi neamuri care contemplaseră de multe veacuri aspectele artei. Ea îndruma pe Fetiţă ca în priveliştea umilă a fetei gazdei pieptănîndu-şi coadele, să deosebească liniile Venerelor cam masive ale primei ere de artă antică.

La cucoanele de jos, cu bucătăria se necăjea numai cu-

coana Anica. Pe faţă nu o suferea. In schimb acul, croşeta nu-i lipseau; cosea, broda neobosit.

O fată—hotărîse cucoana Anica—trebue să lucreze.

N'ai fi crezut că se poate intîmpla în casa de jos vre-un eveniment mai mare ca procesul.

Dar într'o zi, cînd Ţica făcea plăcintă şi Fetiţa avea voe să privească, fiindcă o întindea pe masa din sufragerie...

— O făptură aşa de minunată-i foaia de plăcintă! Din ghemul mic şi moale de aluat, în care degetul se înfigea frumos făcînd gropiţe puhabe, se desfăcea o pînză care, asvîrlită pe pumnii închişi ai Mamei Ţica, fără să cadă şi fără să i se rupă pojghiţa subţire, se întindea cu repeziciune, acoperind faţa de masă de olandă până jos şi spumînd ici-colo o beşică, care nu se spărgea—tot prin minune.

Fetiţa avea voe să adune marginea mai groasă jur în jur şi să facă un bulgăr, pe care îl cocea singură. Puţin gustos, cruzit şi pîrlit din nerăbdare, îi părea totuşi grozav de bun.

Foaia asta elastică şi diafană care se desvăluia ca o faşă de in din cocoloşul izbit şi iar izbit pe umerii mînilor Mamei Ţica, era foaia de plăcintă moldovenească şi Fetiţa hotărîse că e o ţară foarte dulce şi frumoasă, în care sînt deprinderi gustoase ca foaia de plăcintă şi graiul e îndulcit şi plin de vorbe moi cum era al Mamei Ţica.

Aşa dar într'o Duminică la întinsul plăcintei, Mama Ţica spusese Fetiţei marele eveniment: cucoana Anica şi domnişoara Elena mergeau la un bal, ne mai închipuit.

Pentru Fetiţă cuvîntul „bal" rămînea cam rece, cam lipsit de interes. Dar pentru obiceiurile gazdelor era deosebit de însemnat. Cît trebuia să se bucure domnişoara Elena!

In adevăr nici procesul, nici logodna nu turburaseră cu o emoţie aşa de puternică viaţa ei incoloră.

Işi făcuse rochie albă de „mul". Aşa chema Mama Ţica ca pe vremea ei „tulul"; cu „fioncuri" de „faille" roze şi unul pentru păr; pantofi albi de atlaz şi ciorapi roz.

Mama Ţica hotărîse că trebue să vadă şi Fetiţa frumuseţile astea; ea nu era tocmai atîta de ispitită, dar nu vroia să-i strice gustul. Pe cînd se cocea turta, Fetiţa se coborîse cu Ţica care ceruse favoarea de a privi şi copila „tualeta". ...Cu balul lucrurile se petrecuseră în grabă. Ginerele care era la un birou comercial, adusese cadou biletele şi arătase pretenţia să meargă şi dumnealor. Atunci cucoana Anica nu mai putuse sta la îndoială şi alergase trei zile, numai ea ştie unde, ca să realizeze capitalul extraordinar, cerut de bal.

Balul era Marţi, ajun de sărbătoare. Bal mare al funcţionarilor comerciali, la care luau parte prefectul şi toată lumea bună.

Domnişoara Elena cu o fetiţă de ajutor slobozise goana delicată a degetelor îndemînatice şi, răsplătită de acul care îi sta veşnic atîrnat de mîni, lucrase rochia primului bal, albă, spumoasă.

— Păcat!—spunea mamă-sa—nici rochia de mireasă n'are să fie aşa frumoasă! Păcat că nu a fost nunta înainte, ca să poată sluji de două ori.

— Nu face nimic!—răspundea fata, puţin roşie pe obrajii albi, singurul semn de bucurie la firea ei domoală.

S'ar fi zis că visul şi iluzia, puţine cît încăpeau subt fruntea ei liniştită, erau răscolite mai mult de rochia primului bal, decît de vestmîntul cununiei.

De subt jugul adoraţiei materne, lipsită de frîna mai slobodă şi mai puţin egoistă a iubirii de tată, domnişoara Elena o singură dată eşea la lumina şi muzica vieţii, pentrucă apoi să treacă subt autoritatea tînărului funcţionar timid, care cine ştie ce concepţie tiranică a dreptului de posesor, putea avea.

Intre cele două tiranii, domnişoara Elena avea să petreacă în seara balului comercial, care pentru ea reprezinta lumea cu plăcerile ei; şi gîndul ăsta urnea puţină vioiciune în fiinţa ei tihnită.

La sosirea Fetiţei, domnişoara Elena tocmai repara dantela jupouului care nu era nou. Nu o cosea sau o ţesea. Nici mai mult, nici mai puţin reconstituia punctul fin al dantelei. Asta păru Fetiţei mai interesant ca orice alte cusături. Se uită lung şi se minună. Domnişoara Elena făcea „point à l'aiguille" fără să ştie, cum nu ştia nici mica ei admiratoare.

Fetiţa mai observă că faţa gazdei e legată la gît cu un tulpan subţire alb şi albul pînzei pe albul de piatră al gîtului trăgea o dungă strînsă. Ar fi vroit să spue Ţicăi că tulpanele cucoanelor eşeau mai albe la spălat ca ale lor, dar îi fu teamă că o supără.

Insfîrşit putu contempla pe pat minunile. Ii plăcu spuma rochiei albe, care plutea imaculată pe pernele brodate; şi culoarea cam aprinsă a fundelor de moire roz nu-i supără ochii, deprinşi totuşi cu tonuri estompate în lunga contemplare a zărilor. Dar Fetiţa văzuse panglicile dintr'odată alăturate cu părul negru şi cu faţa albă a domnişoarei Elena.

Deschizînd buzele anevoe despreunate, declarase că e „frumos" şi domnişoara Elena care era aşa de mare de nouăsprezece ani — pe lîngă Fetiţa care avea numai nouă, se roşise ca de un compliment însemnat. Pe gîtul aprins tulpanul desenase mai tare dunga lui albă.

Emoţia balului mişca, în mersul lui nesimţit, sîngele ei pe drumuri nedeprinse.

Fetiţa se gîndi:—Ce mult sînge are domnişoara Elena! De obiceiu e albă caşi cum n'ar avea deloc!—şi speră că la bal n'are să fie roşie—din cauza fundelor de moire, roz-aprins.

Asta era Duminică pe la ceasul 11. Ca de obiceiu, urmă dejunul. Fetiţa se gîndea departe. Nu la bal, nici la găteli. In jurul acestor idei se formau aburi şi era cu atît mai distrată şi mai ocupată cu cît încerca să prindă aburii gîndului.

Balul de jos alimenta cu simplicitate conversația dejunului familial.

Indemnată de buna dispoziție a *Domnului*, care hotăra barometrul, Mama Țica clevetea cu însuflețire. Balul, rochia, —toate găseau o aprobare simpatică. Atunci Țica se încumetă să spue că le-a văzut și Fetița. Lucrul fu primit fără nici o mustrare.

— Ai văzut?—ți-a plăcut?

Fetița se întoarse dela jocul ei cu aburii și răspunse—*da* și *nu* acolo unde trebuia. Avea deprinderea mecanică a sustragerii și prezenței simultane. Strîns îngrădită de oameni și de straja lor iubitoare, se putea desprinde și pleca cu ea singură prin haosul de neguri al gîndurilor și simțirilor nedesluşite.

Adăogă chiar un cuvînt de prețuire pentru tualeta de bal și această vădire a unui gust la Fetița lor mări voia bună a părinților. Plăcinta era foarte bine reușită. Fu un dejun plin de mulțumire.

...După-amiază pe la patru, Fetița cetea într'o carte legată cu roșu, ca în toate Duminicile, cînd auzi un răcnet în care recunoscu cu spaimă glasul care niciodată încă nu izbucnise așa, al Mamei Țica. Fetița aruncă cartea roșie și fugi spre țipăt, spre primejdie, spre Mama Țica.

In ușa geamlîcului de jos Mama Țica zbiera cu mînile înfipte în păr, trăgîndu-se de tîmplele negre tivite cu argint... apoi ridica mînile în sus... alerga doi pași spre poartă și se întorcea în geamlîc... eșea iar pornind spre casa mare și se înapoia ca nebună.

Mama Țica care niciodată nu eșea din cumpătarea ei!

In țipătul ei smintit se auzea: ...Ajutor!... Fetița mea!... Ajutorul îl cerea de pe stradă, dela oameni, de undeva de-afară. Pe Fetiță o striga spre casă cu grija datoriei și dragostei; dar era ceva care nu o lăsa să pornească nici încotro și o întorcea mereu spre odaia de jos a cucoanelor. Acolo era grozăvia care înebunise pe Mama Țica. Mama Țica era nebună și Fetița alergă nebunește spre ea.

Cînd văzu copila venind, îi strigă ceva sughițat, oprind-o cu brațele întinse. Dar cine o putea opri! Mama Țica nu se putea nici ea deslipi de pragul acela de care o lega ceva vrăjit.

Fetița agățată de fusta cafenie a Țicăi care nici nu mai știa ce face, intră în odaia cucoanelor.—*Sînge!*

Fetița nu văzu decît sînge... numai sînge... Vederea toată cît încăpea în nesfîrșitul vederii, era plină de sînge.

Abia pe urmă începu să audă și să vadă. Auzi iar țipătul—de grija ei mai înăbușit—al Țicăi și un gemet gros, răgușit, apoi niște vorbe urîte, ocări și înjurături, pe care era deprinsă să nu le asculte chiar auzindu-le.

Văzu pe cucoana Anica slabă, ca moartea de slabă, lipită de ușa care da în bucătărie; ea gemea așa sforăit. Văzu pe doctorul Mihai, doctorul lor de casă,—nenea doctorul Mihai,—încovoiat peste patul de fier al cucoanei Anica. Era sumes la mînici, gol până la coate și roșu tot pe brațe de un sînge gros.

In jurul lui pe scaune, pe canapeluță, pe jos, era sînge și cîrpe sîngerate. Doctorul Mihai, răstindu-se la toți, cerea mereu alte prosoape și ne mai găsind trăgea de unde și ce apuca, de pe pat, din sertarele deschise și răvășite, și le muia mereu, le apăsa, le ghemuia într'un izvor nesecat de sînge, ocărînd mereu mai urît, parcă nu mai era el, motanul blajin, molatec la vorbă și mișcare.

Cu un blestem către biserică și sfinți, ca o fiară rea și crudă, se întoarse spre patul de bronz, vroind de acolo pînza de in netivită, albă, subțire care acoperea rochia de tulle și găteala toată.

Atunci se auzi o șoaptă, dar puternică, poruncitoare: Nu! Nu!

Doctorul Mihai trase înapoi mîna nelegiuită întinsă spre podoabele albe. Peste cealaltă mînă îi sta răsturnat capul domnișoarei Elena și coadele negre atîrnau de pămînt.

Din gîtul ei încordat și plin, curgea un șiroiu de sînge și cămașa de percal decoltată rotund, era udă de pîrăul lui; bluza sfîșiată atîrna deoparte.

Doctorul trase mîna și domnișoara Elena căzu pe pat. *Murise!*

...Fetița vedea toate lucrurile astea limpede ca printr'o lupă și se uita la ele cu o privire calmă, larg deschisă. Numai gura o ținea strînsă tare, mereu mai strînsă.

Fiecare obiect, fiecare cuvînt, fiecare persoană, le deslușea. Un tablou impudic, barbar, necuvenit unui ochiu de copil și la care se uita curios, în plin, fără sfială.

...Cucoana Anica nu mai gemea; doctorul Mihai se șterse apăsat pe mîni, trase în jos mînicile hainei și fără pălărie, mestecînd încă între dinți blesteme, plecă pe poartă. Atunci Mama Țica căută Fetița care era lîngă ea, o privi îngrijorată, se liniști și se miră parcă văzînd-o netulburată și eși repede spre casă ținînd-o strîns de mînă.

Afară Fetița începu să tremure: nu așa cum tremura adineoarea varga uscată a trupului cucoanei Anica; trupul ei mic de copil, cu încheeturile proaspete și elasticele subțiri, se cutremura cu violență ca nuelușa verde care zbîrnîe în vifor. Un frig de ghiață îi trecea ca o undă creață prin toată pielea; dinții se ciocneau cu zgomot ca și cum ar fi fost gata să se spargă unii de alții; printre ferăstrăul lor sbuciumat glasul Fetiței se lupta să-și facă drum. Intrebă cu o voce izbită, clătinată ca un val rostogolit:—Ce-a fost, Mamă Țico?—Ce-a fost?—cu încăpățînare, cu neînduplecare.

Atunci Țica cu un fir de glas perpelit și sughițat, îi spuse că Lenuța făcuse un buboiu pe gît tocmai atunci cu balul; și se înrăia și se rugase cu mîni împreunate de Mama Țica să cheme

pe doctorul Mihai, să-i facă ceva ca să poată merge la bal... și Mama Țica trimesese după el.

...Doctorul venise numaidecît. Intrase mic cum era, cu gura mare, ca la oameni mai de jos, și glumind cu fata îi spusese că are leac de buba ei. Nu avea cu el nici un instrument, dar zisese că nici nu trebue. Luase de pe mesuță, din teaca lui de piele veche, briciul răposatului secretar comunal, indoise capul fetei și... tăiase. Intr'o clipă o lecuise.

Mama Țica era acolo de față. Sărise un șuvoiu de sînge până 'n tavan și doctorul se clătinase pe picioare ca și cum l-ar fi izbit să-l răstoarne.. pe urmă cursese gîrlă și înjurînd vîrîse în gîtul fetei tot ce găsise, parcă vroia să astupe o gură de iad... Ii tăiase vina mare pe care era așezat buboiul și prin bortelitura mică șuvoiul se scurgea tot... Până se isprăvise...

— Ce se isprăvise? *sîngele?*—îngăimă Fetița.

Tremura acum mereu lîngă sobă, frecată cu oțet, descîntată. Mama Țica începu să se vaete: —*Mă omoară Domnu'!*—dar Fetița nu putu suferi bocetul ăsta despre *altceva* și-i zise poruncitor:—Taci!

Apoi se sili să se stăpinească cît îi îngăduiau puterile. Să oprească tremurul. Se osteni să întărească elasticele mici frămîntate de vifornită. Intre voința ei de copil și spaima ei de copil fu o luptă înverșunată pentruca voința să pună stăpînire pe trupul copilăresc și să-l liniștească.

Cu încetul se potoli. La intervale din ce în ce mai mari avea tresaltări puternice și un vuet ca de vînt în streșini îi izbea glasul dinăuntru, dar se oprea pe buzele strînse.

Se auziră ca un ropot pașii grăbiți ai tatei și uși scăpate din mîni. Apoi vocea tremurătoare a mamei pe care glasul bărbătesc, schimbat parcă, o împăca: — Nu e nimic dragă! nu e nimic.

Amîndoi veneau spre Fetiță. O îmbrățișară cu pasiune, ca după o primejdie, fără să-i spue nici un cuvînt.

Mama Țica se sculă de pe lădiță și plîngînd în hohot, ca un vinovat înaintea judecătorului, mărturisi plecată spre orice ispășire:—Cocuța a văzut!

O tăcere scurtă urmă, apoi glasul Salomonului aspru zise încet:—Nu e nimic!—cuvîntul ertării.

Fetița cu voce firească spuse: „Săraca domnișoara Elena"!—copilărește, cu milă și cu nepăsare. Iși încuiase sufletul în voință, cași trupul.

— Nu e nimic!—zise iar tata cu un glas prins și răgușit și puse mîna pe capul Fetiței, mîna mare și grea care tremura ușor; dar Fetița nu tremura deloc acuma.

Atunci cei mari începură cîte trei să vorbească cu înfrigurare despre *nenorocire*. Tatăl Fetiței aflase chiar dela doctorul Mihai care venise la el la birou și, ca un criminal care se predă, îi spusese tot.

Printre cuvintele povestirii se auzea:—Dobitocul! Dobitocul!—spus de tata cu forță, ca lovituri de ciocan pe o țeastă, mai grele decît ar fi strigat: Mizerabilul! Asasinul! Se mai auzea:—I-a tăiat carotida!

...Dar Fetița nu mai asculta. Auzea vorbele ca prin zid. Se uita, asculta în ea. Vrea să vadă iar *Sîngele*, așa cum îl văzuse. Mult odată! *Numai sînge!...* și vrea să vadă iar tot ceiace treptat i se deslușise pe pînza roșie și udă care-i umpluse vederea întreagă... Cum apăruseră încet lucruri și oameni până cînd luaseră un relief puternic pe care nu-l aveau de obiceiu, parcă ar fi avut un ochelar de limpezire. Cum privise calm, nesfiit, drept în față Sîngele... un Ocean de sînge... *Tot*... zisese Mama Țica... Tot, până se isprăvise...

...Cum văzuse pe domnișoara Elena moale, albă, căzută pe patul mamă-sei și dincolo pe patul celălalt, tulpanul subțire peste rochia de tulle străvezie, neatinsă.

Reconstituirea asta a crimei nu era ușoară. Era acolo în mintea Fetiței o muncă migăloasă și tainică care refăcea anevoe opera măreață a *realității*.

Simțea că se întîmplase ceva mare.—O măreție care o umpluse cu groaza ei, și pe care ar fi vrut s'o însemne în ea, să nu piară.

Anevoe, răbdător, Fetița reușea plăsmuirea. Inchipuirea i se oprea ca la un prag măreț la momentul acela, cînd Elena salvase puritatea iluziei, închisă în spuma rochiei de tulle... Nu! Nu! și murise...

... Pe ceilalți actori ai tragediei îi vedea perfect cum stau nevolnici, țipînd, mugind fără a încerca vre-un ajutor ca și cum fatalitatea le încleștase mișcările cu sentința ei de mai nainte spusă... Cum doctorul cel mic scosese de subt masca lui ipocrită o față rînjită, strîmbă și rea, de fiară crudă și, cu brațe cleioase de sînge, cerca neobosit să înăbușe scurgerea, luptînd ca la un stăviIar rupt, după ce cu mîna lui de neputincios scobise spărtura în minunea încheiată a făpturii omenești. Nemernic sfredeluș care nimerise la niturile miraculoase ale *operei* și dăduse cep vieții.

Tata zisese:—Dobitocul! cu glasul care izbește, ca ghioaga, țeasta șopîrlei răufăcătoare. Nu zisese:—Asasinul... ocnașul!

... Il vedea bine pe doctorul Mihai frecîndu-se tare să șteargă sîngele, trăgînd apoi minicele peste brațele misgilite și fugind cu capul gol...

... Aici, închipuirea iar se oprea. Nu mai regăsea tremurul acela cumplit care o scuturase, minutele cînd bolise subt descîntecul Ticăi, fără răsvrătire. Era liniștită cași acolo la ceasul și locul crimei.

... Se ostenea acum să nu mai vadă oameni și lucruri, să dobîndească iar pe ochi Oceanul deplin fără alte imagini, acel care-i umpluse întâiu vastitatea infinită a vederii cu *Sînge*.

După nenorocire, Fetița trebuise să stea în camera mamei, care da pe stradă, nu în curte.

Foc bun, lumină mare și mama nelipsită de lîngă ea. Mama cea plăpîndă, fetița cea plăpîndă fuseseră adăpostite acolo de priveliștea jalnică.

Jos, cucoana Anica rămăsese lipită de părete. Nu mai avea viață decît numai atît că nu murise.

Mama Țica, vecinele, pe care acuma trebuise să le primească, și feluriți slujitori ai treburilor astea jalnice, trimiși de tatăl Fetiței pentru ajutor, — orînduiau totul.

Mama Țica plîngea de două zile în toată voia. Își lovea cu pumnii capul, fiindcă *ea* chemase doctorul.

Fetița îi spunea cu aprindere: Nu ești tu de vină! Nu ești tu de vină! ca pe un lucru știut de ea, sigur.

Văzîndu-și copila turburată, Mama Țica înceta să se mustre. Cu tot bunul ei simț și buna creștere, nu se putea însă opri să nu facă istorisiri sfîșietoare pe care cele două le ascultau.

Elemente romantice erau din belșug: Logodna, balul, rochia cea albă lucrată *„cu mîna ei singură"*, pe care o va purta ca mireasă a morții... Cum nu avea încă inel de logodnă, fiindcă cucoana Popeasca hotărîse să i-l pue pe deget numai în ajun de cununia civilă—că așa era mai bine și nu avea nimeni nimic de zis—...și acum venise logodnicul și i-l pusese în deget, *pe patul morții...* Bocetele care porniseră atunci, fiindcă plîngea lumea toată: Cucoanele de pe strada lor și toate prietinele mamei Fetiței, care toate veneau să facă vizita tristă. Era un caz așa de rar și de duios.

Venise nobleța toată cu care cucoana Anica nu se putea ține în rînd, deși era la rînd cu ea. Veniseră și rudele: cumnații, verii, tot Procesul.

Acum nu mai aveau îndoială: casa era a lor. Chiar dacă lucrul nu era așa după lege și dreptate; dar cea pentru care li se disputa prada, era înlăturată și credeau că e înlăturată și discordia. Așa că neamurile puteau plînge, puteau să-și procure gustul cinstit al durerii.

Mama Țica plîngea ca un izvor. Își plîngea tot necazul tinereții, tot necazul vieții pe care îl purta cu ochi uscați. Plîngea tot plînsul strunit de grija celor ce-i erau stăpîni și de dragul copilei. Plîngea toată lumea.

Numai cucoana Anica nu plîngea.

Era uscată cu piele, cu os, cu sînge, cu lacrimi, cu tot sucul ființei cît îi mai rămăsese.

Nici Fetița nu plîngea. Sta liniștită subt ochii îngrijorați ai mamei, care din cînd în cînd o pipăia pe frunte, pe mîni. Împotriva obiceiului ei alintat, o lăsa. Era răcorită. Nu avea nimic.

— Sînt bine! spunea liniștit.—Mama se uita la ea cu grijă, dar și cu mulțumire. Noaptea iar o pipăia, o învelea. Fetița nu dormea; dar ținea pleoapele lăsate lin peste ochi, ca și cum ar fi dormit și mama pleca împăcată să se culce, dar cu instinctul nelămurit că se făcea o lucrare mare, undeva în fetița ei, subt fruntea răcorită, acolo unde nu putea străbate. Că un mister răscolea și prefăcea copila, care nu-i mai aparținea.

În adevăr, subt pleoapele lăsate lin erau imagini grave, icoane sîngerate pe care le păstra pentru ea singură; în ființa ei mică și slabă, Fetița creștea tezaurul uriaș de a fi ea însăși către legile severe și crude ale vieții, care o atingeau pentru întăia oară subt adăpostul pufos al aripei materne.

Dar mama nu ghicea. Primejdia de care se temea și o veghea, era vedenia cumplită și nouă a morții. Idee grozavă cînd o întîlnești întăia oară, abia altoit cu viața.

În casă nu se vorbea nimic de moarte și de morți,—de tot ce împresoară viclenia asta fioroasă a naturii.

Cînd se auzea muzica funebră, se făcea zgomot ca să o acopere; dar prin obstacolul manoperei părintești, melodia funebră ajungea la auzul Fetiței cu mai multă expresie, lipsită de banalitatea stridentă a instrumentelor, cu unica nobleță a ideii sumbre de neant.

Cînd trecea vre-un cortegiu, se lăsa perdeaua. Dealtfel Fetița *sta mai adesea* în odaia din fund cu Țica, așa că mai nimic din *ce arunca strada* în văzul lumii din dosurile vieții nu-i venea subt ochi. Chiar musafirii îndoliați aveau darul să supere ciudat pe tata în privința Fetiței.

Ce părere o fi avut despre influența vizuală a culoarei negre cu care lumina nu se amestecă, pe care n'o străbate!

Nu era desigur o părere științifică sau pedagogică. Tata avea reglemente de opinii, de sufiet, și trăia după ele și după higiena lor sumară. Se vede că în acel breviar, *negrul* era lovit de disgrație: —Nu e bine să vadă copiii negru!—spunea cu logica necontrolabilă a caracterelor hotărîte.

... Dar cînd trecuse pe subt geamuri convoiul alb, de muselină și tulpane—nu de chembrică lustroasă mai cernită ca doliul—cînd trecuse carul alb cu flori, urmat de corul vocilor subțiri și tinere ale copilelor mici de școală, de muzica militară, tot convoiul feciorelnic pe zăpada subțire a străzii,—Fetița se apropiase de fereastră fără să o oprească nimeni și mama, căreia îi erau interzise toate emoțiile fiindcă era foarte bolnavă, privise și ea dela cealaltă fereastră.

Fetița nu văzuse decît *alb*, ca și cum pînza subțire de in de pe patul de bronz crescuse și acoperise nu numai rochia de tulle, acolo undeva dedesubt, ci tot cuprinsul.

Totuși alb așa cum era, trecea subt ochii Fetiței moartea. Dar la indexul gesturilor simple din breviarul părintesc spunea pe semne că nu se poate întoarce fața dela convoiul domnișoarei Elena, cea scăldată în sîngele ei nevinovat de o mînă nemernică. De aceia avusese voe să se uite.

După *Carul* funebru cel dintăiu mergea chiar tata, către care Fetița dela geam întinsese mînile, cu o mirare bucuroasă surîzîndu-i — dar le trăsese înapoi pălindu-și surîsul.

Tata ridicase capul spre ele şi nu surisese. Era sever şi întunecat. Tata care vroia ca fetiţa lui să nu se întristeze niciodată, hotărîse că înmormîntarea domnişoarei Elena era ceva trist.

Dar în sufletul ei Fetiţa nu era tristă în ziua aceia. Albul zăpezii, albul convoiului, focul bun şi adăpostul din camera mamei erau lucruri care-i amorţiseră puterea întristării.

Tata păşea drept, cu fruntea întunecată, impunător în hainele de ceremonie. El care nu călcase niciodată pragul căsuţei de jos, azi cînd totul fusese gata, se scoborîse marţial şi intrase un minut în odaia morţii, apoi se întorsese sus până la pornire, cînd luase loc în fruntea celor ce urmau cortegiul pe jos.

Mama se neliniştea să nu-i fie frig, să nu obosească :—Un om aşa de voinic şi de înăsprit cu munca în aer ! – Il aştepta ca femeia pe omul ei, care e plăpînd în dragostea ei nu în puterea lui. Ai mers aşa de mult ?

— Aşa *trebuia*. Nişte femei singure şi la astfel de întîmplare !

Fetiţa înţelegea foarte bine. Tata făcuse ceiace era frumos şi bine, pentruca urgia să nu se întoarcă tot asupra urgisiţilor. Năpasta să nu aducă şi mizeria părăsirii. Tata fusese acolo magul care împodobeşte locul. Aşa drept, sever, *trist*, *el* dăduse tutulor comandă—ca să fie cuviinţă în jurul acelei fecioare senine, o cuviinţă pe care mintea pierdută a cucoanei Anica şi bocetul mahalalei lăsate de capul ei singură, nu ar fi putut-o păstra.

Tata spusese : Biata fată !—Era o mare aprobare postumă a traiului neînsemnat al domnişoarei Elena.

Dar ceiace mulţumea mult pe Fetiţă—deşi n'ar fi spus-o tare—era că tata fusese acolo o sentinelă falnică a dreptăţii. Spusese cu prezenţa lui : Femeile astea au fost prigonite şi meritau cinste dela semenii lor ; să le dăm cinste. Cei cu procesul, cumnaţii care erau în spatele lui, auzeau sentinţa asta şi ştiau că tot a domnişoarei Elena e casa, orice ticăloşie ar face ca să o dobîndească. E a ei ! Bunul, zestrea dela tatăl ei ! Asta e adevărul şi dreptatea !

Fiindcă acei oameni răi auzeau lucrul ăsta – nespus lor cu vorba – şi care poate nici nu avea să se legiuiască,—i se părea Fetiţei că sufereau şi erau ruşinaţi şi păgubiţi de casa pe care o răpeau hoţeşte.

Hoţia asta rotocolea în pieptul Fetiţei o mînie neputincioasă. De multe ori vorbise cu Mama Ţica de nedreptatea asta mare, dar acum mai ales, *vrea*, vrea cu putere, casa să fie a domnişoarei Elena.

I se mai părea Fetiţei, şi asta o bucura şi mai mult, o bucura cu răutate, nici nu avea destulă putere cîtă răutate trebuia, i se mai părea că prezenţa tatei acolo, striga doctorului Mihai : Ruşine !... Asasin !... Călău !

... Uite ce frumoasă cinste ! Ce alai frumos ! Ce albă nevinovăţie fericită !.. Tu n'ai omorît ! Tu nu poţi omorî, om mic şi rău ! Tu n'ai batjocorit o viaţă de copil ! Tu eşti de batjocură şi de ocară ! Tu nu poţi nimic, fiindcă ai putut să ucizi !... Cine nu poate să ucidă !... Tu n'ai zdrobit tot ! Nu !... N'ai nimicit tot :, şi nunta şi balul şi rochia albă şi pe singura fată a văduvei.. şi casa şi Procesul !... N'ai făcut tu toate relele astea fără de îndreptare ! Nu le-ai făcut !... Ai fi vrut ca biata domnişoară Elena să plece de pe lume într'ascuns ?

... Uite ce frumos, ce alb, ce lumină !... Dobitoc ! Dobitoc ! Dobitoc...

Aşa i se părea că spusese tata acolo cu statura lui mîndră, cu faţa lui frumoasă, gătit şi grav ca la ceremoniile oficiale, pe care el le credea de însemnătate şi tot aşa le săvîrşea.

Cu ochii strînşi şi închişi, cu dinţii strînşi, cu pumnii mici şi strînşi, din toate puterile răutăţii, Fetiţa se bucura de pedeapsa, de ocara asta pentru doctorul Mihai, în văzul şi auzul lumii.

— Nu strînge aşa dinţii, şi nu strînge ochii, că te faci urîtă, Cocuţă – spusese Mama Ţica.

... Chiar tata zisese că doctorul Mihai stă ascuns în fundul casei : Atunci Fetiţa îl şi închipuise ca pe o cîrtiţă urîtă, moşoroită subt pămînt... care nu vede... care nu vede ce face... Chioară... urîtă...

El, doctorul Mihai, el sta ascuns subt pămînt, nu domnişoara Elena !... In sufletul Fetiţei despre moartea asta nu pătrunsese spaima Problemei. Fata gazdei era dusă într'un loc curat, alb, luminos, cu muzici, aşa cum trecuse adinioarea. In besnă sta doctorul Mihai. Sta înfiptă drept pe scaun, faţă în faţă cu mama la masa rotundă, învălită cu postav verde traforat.

In necazul ei mare cu doctorul Mihai, pentru a da gîndurilor o putere pe care nu o aveau, bătea hărţăgos din picioare.

—Nu mai tropăi aşa că mă doare capul—zisese mama care avea ochii roşii.

Fetiţa încetase. Freca numai genunchii goiaşi ca pe nişte osii moi.

Genunchii ăştia goi, aveau o pricină mare, despre care nu era bună înţelegere în sînul familiei patriarhale.

Mama nu vrea să poarte jartierele decît subt genunchi din cauza circulaţiei sîngelui ; tata nu permitea „chaussete", fiindcă nu vrea să vadă fata lui cu pulpe goale ; Fetiţa nu putea suferi buzele răsfrînte bleg ale ciorapilor şi trăgea mereu de ei dintr'o nevoe devenită obiceiu şi Mama Ţica nu suferea să o vadă aplecîndu-se mereu să ridice „colţunii şi calţavetele" – cum le zicea ea.

Deaceia genunchii, goi subt rochiţa de flanelă, făceau un zgomot mătăsos pe care-l auzea numai Fetiţa.

Pornise iar gîndurile de ocară împotriva doctorului Mihai şi ar fi vrut să tropăie iar.

Băgă atunci de seamă că poate foarte bine tropăi fără mişcare, nici sgomot.

Tălpile, deşi lipite de podea, loveau scîndurile cu aceiaşi tărie ca adineoarea.

Simțea loviturile în tact ropotit. Le simțea în trupul ei.— Era cavalcada ritmică a senzației musculare în universul limitat al corpului.

Mai minunat încă simțea că podeaua sufere și ea aceiași durere ca adineoarea.—Era schimbul efectiv dintre energiile interioare și obiectele exterioare fără deplasarea lor *efectivă*.

Fetița nu era vre-un răsad de învățată. Acolo, într'un colțișor, era o mică stație Marconi a puterilor naturii, un mic motor al mecanicii umane, către aceste legi naturale simple, chiar dacă încă nedovedite.

Numai conștiința obscură de ea însăși ca parcelă de univers, o avea poate mai darnic ca alți copii de oameni, pentrucă sta mult singurică pe scăunaș și învăța și se juca cum putea singură. Dar nu învăța nimic din jocurile celorlalți copii, pentru noimele viitoare ale traiului.

Descoperirea asta distra nespus pe Fetița. Grăbi tropotul acela năsdrăvan la iuțeala unui galop.

— Nu știu ce faci acolo, Coca, că mă amețești!

— Nimic!

— Văd eu că nimic, da' *tot faci* ceva!

Aflase deci și măsura la care numai ea și cu podeaua—care însă n'avea graiu să spue—simțeau năzdrăvănia, cum și măsura la care o simțeau și alții în jur.

Incetă, ca să nu supere pe mama, tocmai azi. Numai din cînd în cînd, privind-o pe subt ochi, încerca iar jucăria nouă, uitînd pe doctorul Mihai și crima lui neroadă.

Fetița nu se mai scobora niciodată și nici nu se mai vedea nimic în geamlîcul de jos.

Cucoana Anica era acum acel negru vătămător, de care nu trebuia să se apropie.

Săraca gazdă era cași timpită, celace era lesne de crezut; chiar cam nebună la vorbă și apucături, ziceau cei ce nu înțeleg cît poate durerea.

Mama Țica în schimb, avea toată îngăduința să meargă să-i ție de urît.

Ciudat era că Mama Țica povestea din nou despre proces. Cucoana Anica se zbuciuma înainte cu îndîrjire să-și scape dreptul din mînile tâlharilor.

— Casa e a fetei!—repeta cu ură—cum credea și Fetița. Lua advocați, se împrumuta, vrea să cîștige. Era la ea o patimă, rămasă din patima cu care își iubise fata.

Durerea ei înăsprită găsise încă altă îndrumare mai pătimașă. Despre ea, Mama Țica adusese într'o zi la masă vorba, pe departe.

— Ucigașul!.. Ucigașul să stea la ocnă!—zicea cucoana Anica.—Nu să se plimbe cînd fata ei fragedă *putrezea*.

Cuvîntul ăsta, urcase dintr'odată de acolo din odăițele mohorîte de jos, un svon de ură cumplită, de înverșunare, de tenebre fioroase ale minții și sufletului și ale morții.

Toată ziua aceia fusese urîțită. Fetița nu mai avusese poftă de mîncare. Ideia putreziciunii despre domnișoara Elena o jicnise și i se părea un blestem ca mamă-sa tocmai să vorbească și să privească în minte astfel de lucruri.

Altfel, cucoana Anica avea dreptate. Doctorul Mihai era un ucigaș și ucigașii trebue să stea la ocnă.

Tot atunci Mama Țica azvîrlise timid, dar cu nădejde, o vorbă despre *mărturie la Curtea cu Juri*.

Fetița asculta cu atenție ca să vadă *mersul dreptății*. Știa că tata crede în vina doctorului Mihai, știa că nu se abate dela adevăr și dreptate. Il și auzea parcă, sever, impunător, pronunțînd cuvintele care aveau să ducă pe doctorul Mihai acolo unde îi era locul: la pușcărie!

Da! doctorul Mihai, cel mic și rău, bărbatul doamnei Mihail —o doamnă politicoasă, care vorbea așa de bine franțuzește și cînta așa de frumos la pian...

Nenea doctorul, tatăl Lucicăi și al lui Gigel—cu care se juca uneori... avea să meargă la pușcărie!... de oarece era vinovat, *ucigaș!... să meargă!...*—Era păcat de doamna Mihail și de Lucica și Gigel!... dar nu fusese păcat și de Ilenuța, odorul cucoanei Anicăi!...

Doctorul Mihai după ce stase ascuns douăzeci de zile subt pămînt, apăruse, dar acum se uita împrejur ca un hoț adevărat și clipea, parcă îl supăra lumina.

Venise chiar dăunăzi la ei. Fetiței nu-i era frică de el! De loc! Avusese o bubă mică pe bărbie și se apropiase lăsîndu-l să pue mîna pe bărbia ei. Se uitase drept în ochii lui. Era așa de scund încît un copil îi putea svîrli în față disprețul.

— Știu că nu mă omori!—zicea gîndul Fetiței.—Umbli cu grijă. Numai de o biată fată de văduvă ți-ai bătut joc... Ți-e frică să mă omori! Eu am pe tata și de tata te temi! Te prefaci numai că ai milă de mine! E numai frica de cei mai mari ca tine!...

Inima îi bătea ca puiului de găină alb cînd îl lua în palmă, și doctorul Mihai n'o omorise.

Băuse destul sînge. Era sătul. „Strigoiul"!—așa zicea Mama Țica seara cînd se pieptăna și se închina. Il pomenea nelipsit.

Dar la vorba aceia despre mărturie și judecată, tata răspunsese cu un glas scăpătat ca niciodată și după o tăcere:

— Asta nu pot s'o fac!

Se vedea totuși că-i pare foarte rău. Iși trecuse mîna prin păr și nu repetase prăjitură la sfîrșitul mesei.

Așa dar nu putea da mărturie pentru dreapta vinovăție pe care o cunoștea?

Mersul dreptății își făcea drum anevoe în mintea Fetiței. Pricina lua încordare. Nu-și putea nici o clipă închipui că tata făcea altfel decît cum se cuvine; dar dece se cuvenea altfel decît se cuvenea?

Bătrîna aceia prădată de suflet și de minte de un ucigaș,

nu trebuia să găsească ajutor la oamenii buni şi drepţi? Mamă umplută de venin, tot atît venin cît singe cursese fetei, nu avea să capete sprijin şi răzbunare?

Judecata Fetiţei se oprea, şovăia. Oare tata se gîndise la Lucica şi Gigel şi la doamna Mihail aşa de nobilă şi bună, cum se gîndise şi Fetiţa la ei?

Tata se spăla pe mîni—cum cetise despre Pilat din Ponte—de singele acela feciorese, vărsat prin nelegiuire!... Oare tot ca Pilat spunea:—Să cadă asupra voastră?

Asupra cui? Asupra doctorului Mihai şi familiei lui? Asupra tuturor hoţilor şi ucigaşilor?... Aşa de mult singe ar fi curs împrejur!... peste toţi oamenii!... nu! Tata nu era aşa de crunt!

Poate că nu cuteza să judece şi să osîndească! El, aşa de scurt la hotărire şi de sever la judecată. El care ar fi putut spune judecăţii cuvintele, după care nu mai e nimic de adăogat.

Rostise alte cuvinte, foarte abătut: — Morţii cu morţii... E destul o nenorocire!

Doctorul Mihai nu avea să meargă la ocnă!

Mama Ţica ascultase cu nemulţumire dar cu supunere şi cucoana Anica, fără ăst sprijin hotăritor, pierduse nădejdea răzbunării şi pedepsei pentru duşmanul ei.

Pornise acum asupra lui un blestem neîntrerupt, caşicum stăruinţa lui neobosită trebuia să aducă răzbunarea dorită.

Procesul nu-l părăsea:

— E casa fetei!

De cîtva timp, Mama Ţica avea aerul cuiva care plănueşte o bună ispravă, un aer tainic şi mulţumit. Ceruse într'o zi tatei lămuriri despre proces:

— Cam ce credea domnul? Să fie cîştig? Fiindcă ar fi fost bine dacă se putea cîştiga.

Vizitele jos erau acum prelungite şi Fetiţa rămînea adesea singură, dar nu cuteza să se plîngă. Cucoana Anica era aşa de singură!

La întoarcere şi totdeauna în prezenţa tatei, Mama Ţica vorbea numai de proces:

— Cucoana Anica nu mai vrea nimic pe lume! Dar de ce să profite duşmanii?... Mai bine oamenii buni să se bucure!... Cucoana Anica hotărîse şi chiar vrea să scrie pe hîrtie că face casa *danie* Mamei Ţica!

Amuţiseră de mirare! Mama Ţica cea fără nici o ambiţie şi nici o nevoe, care-şi încheiase traiul, părea deodată lacomă, plină de năzuinţă, şi nu se sfia de tata şi de mama!

Fetiţa se uita la ea cu ochi rotunzi, dar Ţica nu-şi pierdea aprinderea, nici curajul.

— Pentru Coca! zise triumfător, caşicum rostise cuvîntul după care nu mai putea fi cumpănă, după care trebuia să urmeze o uimire fericită.

— Pentru Fetiţa!

După o pauză, glasul tatei lovi puternic deşi stăpînit. Glasul mînilor mari:

— Astfel de lucruri să nu văd prin casa mea!—Judecată sumară, straşnică, care hotăra, executa definitiv.

Mama Ţica îngălbeni, dar tot mai îngăimă: Pentru Cocuţa?

— M'ai înţeles? Se răsti tata.—N'ai să mai calci jos la gazdă. Şi se sfîrşi.

Casa cucoanei Anica, casa domnişoarei Elena rămase pentru totdeauna în mînile jefuitorilor.

Atunci Mama Ţica făptui ceva neobişnuit. Năbuşită de lăcrămi se sculă dela masă. Nimeni nu-i arătă nici o milă, dar Fetiţa nu putea să vadă pe Mama Ţica plîngînd din pricina ei şi începu să plîngă.

„Femeia asta strică copila!" zise urît tata. Auzi! „Femeia asta" despre Mama Ţica ei, care era şi ea o cucoană! Era răutăcios, n'avea nici o înduplecare!

In breviarul lui, stau despre pricina asta idei sigure, limpezi, nu ca despre doctorul Mihai!

Tata, despre a cărui dreptate nu putea fi nici o îndoială, refuzase să pedepsească un ucigaş şi dimpotrivă nu primea o danie frumoasă pe care Mama Ţica nici nu o ceruse şi nici nu o păstra, ci plină de iubire o dăruia Fetiţei? Cum oare?

— Să nu văd astfel de lucruri în casa mea? Nu erau doar lucruri de ruşine, nici rele!

Fetiţa petrecea un început de învăţătură despre cinste. Aşa cum o înţelegea tata! Alt izvor de cunoaştere nu avea deocamdată.

Numai Ţica care nu se da bătută, bombănea seara la culcare şi spunea chiar lucruri cutezătoare!

— Om mare şi n'are minte!... Pentru Fetiţă?...—să nu primească!... Auzi judecată!... Asta e încăpăţînare!...

Aşa dar Mama Ţica credea că e lucru drept şi bun să primească casa. Cumpăna mică a Fetiţei atîrna între două iubiri, între două credinţe.

Fetiţa treera multe gînduri. Nu putea să vadă pe Mama Ţica aşa neîmpăcată şi nu putea suferi vrajba ei către tata, care era deasupra a tot şi a tutulor.

După multe socoteli, luă o hotărîre. Nu era lesne să iei o hotărîre, dovadă că şi tata şovăia uneori.

Intr'o seară la culcare apucă pe Mama Ţica cu amîndouă mînile de obrajii moi şi o mîngîiă, cum făcea totdeauna înainte de somn. Ii venea să plîngă, fiindcă se simţea prea slabă ca să aducă pace între oamenii mari despre lucruri mari. Aşteptă până îşi înghiţi plînsul bine, apoi zise apăsat:

— Mamă Ţico! Lasă! Nu mai fii supărată pe tata... mie nu-mi trebue casa!

Mama Ţica se uitase lung la ea cu ochii ei verzi stropiţi cu aur şi o sărutase, netezind-o mult pe păr.

De-atunci nu mai vorbise în faţa ei despre daravera asta.

O mai auzise șopotind deoparte cu mama, dar dela mama nu putea dobîndi nimic decît același: „Dacă așa crede Domnul!" chiar dacă sufletul i-ar fi fost nițel turburat.

Fetița spusese: Nu-mi trebue! Din zumzetul lumii care plutește în jurul lumii, din lumea aceia de svonuri nepipăite, lumea undelor vibrătoare, mai puternică ca cea de pe pămînt, nu pornise oare nici un rîs, nici o batjocoră, cînd Fetița spusese despre bunurile pămîntești și despre Dumnezeirea lor lumească a tot puternică:—Nu-mi trebuesc! Nici o stafetă nu trimiseseră spre ea! Sau poate rîsese văzduhul sau poate vorbise; dar ea nu auzise, nu înțelesese.

Poate chiar pe aproape, în afară de casă, de ograda lor, erau rîsete printre oameni.

Căci ei trăiau pe o insulă. De pe ea avea să se desprindă odată Fetița spre țărmuri, în largul vieții. Cu acele cumpene despre traiu pe care le dobîndise acolo. Cu atîta cuminție? Cu atît pămînt drept moșie cît avea subt picioare, rupt dintr'o insulă, unde moneda și socotelile vieții erau ale lor singuri cei insulari.

Așa din turla ei mică se întindeau foile străvezii și dospea aluatul făptuirii depline de mai tîrziu?

Așa creștea Fetița! Așa murise domnișoara Elena?

Cînd mama presimțise primejdia care otrocolea în jurul copilei, Puterea aceia care așeza icoane noi și cumplite subt pleoapele ei închise lin, nu era moartea, era viața. Viața prelucra mica făptură cu pilduirile ei. Îi da o lecție mare, violentă, îi arunca din treacătul gigant, sămînța unui rod uriaș. O învăța taina Sîngelui.

Îi umpluse ochii dintr'odată cu valul lui revărsat și sîngele ei firav înghețase. Apoi se desmorțise și o apucase tremurul cumplit care cere descîntec. Sîngele ei simțise sîngele fecioresc curs. Boabele lui închise tremurau spre cele revărsate. Sîngele vorbea. Spunea patima lui universală și limba asta necunoscută, care glăsuia și într'însa cuvintele grozave, o scutura de spaimă ca pe o coardă în vifor.

Din Marele Basin, cîte o picătură de sînge prinde pojghiță și își săvîrșește acolo legea.

Cei din jur o învățau să se sfiiască de sînge ca de o licoare ermetică; să nu lase să se piardă nici un strop din el, cel așa de curat care încă nici nu avea nevoe de primenire, căci nu fermentase.

Afla acum, printr'o pildă brutală că pojghița se poate sparge din nimic, dintr'o mișcare stîngace a ulcelelor cu sînge, dintr'o mînie care sălășluește tot în sînge și că se poate scurge tot—până la sfîrșit, cum se scursese dintr'o fată nevinovată!

Tot sîngele, încuiat în învelitori de oameni și dobitoace, poate curge chemat iarăși la Marele Basin.

...Și ce era sîngele, ce lege avea, o învăța viața, tot, fără cruțare, timpuriu. *Sîngele e cruzime!*

Da! Apa aceia rubinie și limpede, cu licărire mai pură în străvezirea ei rumenă decît chiar albastrul ceresc sau verdele odihnit al livezii—cele trei reflexe primitive ale naturii—apa aceia era un ocean cu valuri tresăltate, plin de vietăți: de pești care se sbat, de broaște vîscoase, de monștri.

Cruzimile mici și mari... Cruzimea vieții către oameni... a oamenilor între ei... cruzimea de tine singur!

Așa timpurie, lecția asta era totodată prea mare pentru așa mică ucenică, dar tocmai de asta mai ușoară. Vătămată de asprimea ei, făptura copilărească se tămăduia mai lesne și semințele de mac creșteau încet cu ea deodată, mănunchiul crud al florilor roșii.

Din aceste două învățături avea să rămîie pentru totdeauna cu sfiala care sfîrșește puterile în trup la vederea unei singure mărgeluțe roșii, iar subt pleoape avea să poarte închisă, măreția unui ocean de *sînge*.

Turburată între cele două măsuri fără de mijlocie: *gingășie* și *cruzime*. Sărmana Fetiță!

Hortensia P.-Bengescu

Poemele odihnei

O solitudo, sola beatitudo.

Eu am venit să m'odihnesc de cărţi
Printre găini, finețe, roabe, iepuri,
Ca o torpilă adastind prin părţi
De port stătut şi potmolit cu şlepuri.

Printre zăvoae, lotci şi bibilici
De lux, in geamantan cu un Shakespeare
Inofensiv, eu am venit pe-aici
Să dorm, să casc, să merg şi să respir.

O, bucuria de a-ţi regăsi plăminii!
Căci la oraş ţi-i sustrăgea carbonul
Pavindu-i surd in cursul săptăminii.
Aici, din mina Domnului destulă,
Ca foale-mi suflă culmile ozonul
Deapururi tare binefăcător,
Ce la oraş doar în laborator
De-l poţi obţine, vag, in vre-o formulă...

Dacă vroesc să ştiu ce e aceia
Ce-aiurea e H^2+oxigen,
Un porc cu 'nţelepciuni de Diogen
Şi cu un pai in gură-mi dă ideia.

Cu vast „menu" nu am un prinz sărac:
In pomi cu mii de pofte mă împart;
Iar dacă 'ntind şi masă, ca Jean-Iacques,
Invit drumeţii... – cinele Descartes!

Ca să mă joc apoi cu libertatea,
Eu imi exercit suveranitatea;
Şi 'n palmă sparg trei cepi de păpădie
Şi toată seva lutului adie
Şi fumegă la cer ca după-o crimă
Din victima cu triplă scăfîrlie.

Pătat (pe mine) nu mai puţin mă bucur
De-a lui Descartes nestinjenită stimă,
Iar dacă de pe-un măr dau jos un ciucur
De mucegai, e ca să mă răscumpăr —
Pe viaţă, – şi din nou să nu m'astimpăr!
Strivesc la melci şi armii de furnici,
Distrug cu tot ce 'n talpă mi-a lăsat
Oraşul vechi nereumatisat.
Dar actul meu, comun printre aglici,
Intr'un picior trei gişte-a ridicat
(Aceste puritane 'n alb orgoliu
Au totdeauna 'n gînd un Capitoliu)
Şi iată că, proscris, după un sfat
Sumar, din plisc, cu petricele mici
Din păr mă lapidează pitulici.

Mă string de pom atuncea şi aştept
Destinul să-şi consume legămintul,
Martir să mor in vers latin, ca Sfintul
Sebastian, cu suliţa in piept.

Sagittae tuae mihi sunt infixe..

Bolborosesc vre-o incă cinci sufixe
Şi 'n toropeli de clasici atitudini
Mă las pe ţărmi de largi beatitudini...

O, fericirea de a sta culcat
Pe spate; drept, cuminte, faţă 'n faţă
Cu cerul şi de cer îmbrăţişat,
Ca din pămînt eşit la suprafaţă
Şi cu pămîntul apoi paralel
Curgînd pe-albastrul fluviu ce ne 'nvaţă
Că oameni, plante, lucruri sint la fel.

Să-ţi simţi bătăi de inimă venind
Din rădăcini care se rup subt tine
Şi singe parcă 'n tine 'mprăştiind
Ameţitoare roiuri de albine.
Din umezeala gliei să absorbi
Cu tot ce 'n iarbă mişună şi-i zarvă
Acelaş suc ce face pori şi 'n larvă,
Să vezi cu ochi închişi, cu ochi de orbi,
Ca trandafirii soarele 'n pleoape,
S'auzi cu toată liniştea ce-ascultă
A lutului prefacere ocultă;
Spre ţevi ce duc de dedesupt prinos
La cer, urechea 'n svon să se îngroape

Şi-astfel în tine 'ncet crescînd din jos
Să fii de Dumnezeu aşa aproape.
Incet să-ţi pară că-l auzi în tindă
Atunci cînd pică-alăturea o ghindă.
Cu el să mergi, din barba-i troenind
Zăpezi pe drum şi dintr'un sac merindă,
Să mergi ca 'n vis de pare că te temi
Să nu trezeşti ecourile 'n vremi,
In paşii-i dispărînd parcă te-ai teme
Că ai venit pe lume prea de vreme,
Să mergi pe zări în paşii-i poposind
In leagănul dintăi de lingă Ind,
— Şi să trăeşti astfel deasupra morţii
La nesfîrşit, deapururea, cu morţii.

Genia loci.

In vreme ce spre un ţărm oriental
Mă las furat de-un vis orizontal,

Un fir de măturică
Mi-a răsărit pe sîn.
Să fiu şi eu bătrîn
Cum e pămîntu-adică?

Ce legături să am
Adînci, cu iarba mică
De-mi urcă tam-ne-sam
La sîn o măturică?

Intins pe spate cînt
In pom cu-o turturică,
Pe cînd în soare svînt
Gîndaci cu iarba mică.

Mă 'ntorc, şi-atunci omor
Cu'n gest o gărgărică
Ce mă 'nsura de zor
In zbor, cu-o... turturică.

Şi de m'aşez puţin,
Sosirea mea înfrică
O lume cu destin
La fel, de gărgărică...

Sînt Guliver legat
In lumea lui pitică
Al cărui respirat
Un univers înfrică.

In fire de paiajen
Legat, cum mă furnică...
Dar curg ca un Teleajen
Pe lumea mea pitică.

Din numai o arteră
Svîcnind ca o alică
Fixez pe-a scoarţei sferă
Un gnom ce mă furnică.

Din inimă bătaia
De-ar fi ea atît de mică
In preajmă-aşterne claia
De vieţi, — ca o alică.

Ucid, strivesc. Şi pare
Că-mi sap cu-o petricică
O groapă, nu mai mare
In jur, dar nici mai mică...

Şi 'ngrop cu mine spini
Insecte, viermi... — o clică!
Şi boarea de arini
— Şi 'mi sap cu-o petricică

O groapă tam-ne-sam.
...Cu rochi de rîndunică
Ce legături să am,
Şi musafiri... o clică...?

Să fiu şi eu bătrîn
Cum e pămîntu-adică?
— Mi-a răsărit pe sîn
Un fir de măturică...

Mă scutur. Tari în preajmă-s miresmele de mac.
Şi oboseala ierbei mă urcă 'ntr 'un hamac...

Inter mundanas varietates.

Hamacul îşi ţese din aţe
Un giulgiu, ca şi un vestmînt
In care te simţi ca pe braţe
Aproape mai mult, de pămînt.

Le 'nfăşură 'n sus ca o goarnă
Cu ţipete clare de fată,
In jos însă cînd te răstoarnă
Eşti ţărînă pusă 'n lopată.

In ochi ţi-oglindeşte tot cerul,
Cu el subt pleoape cobori
Intors, ce uşor uiţi eterul
Şi greu ţi se pare să mori.

Hamacul te urcă, şi-oval
Cu tine văzduhul îl sapă.
— Ce diavol mic, lut şi opal
Incearcă s'adune 'ntr 'o groapă ?

Arbiter tenebrarum.

Dar iată că în iarba colilie,
Pătată de sălbatece muşcate,
Un soare bun ce curge în dughie
Apune 'n încăperi de iasomie
Şi guri-de-leu de secetă căscate.

Pentru-un popor de fire şi de flori
Dispare-astfel în visele cîmpiei
Un călător ce sîngeră 'n bujori
Şi 'n sdreanţa caraghioasă a mumiei
Vorbeşte singur dînd din subsuori.

Prin gardul-viu întinde mîni la vrăbii
Şi vîră 'n sac de umbră vreun bursuc,
Pe cai aruncă şei, la un uluc,
Şi 'n aer joacă flusturatec săbii
Fixînd un ochi în sus ca de năuc.

Şi 'n pacea care vine dinspre tîrle
Subt cerul recules ca un conac,
Strîngînd din cîmpuri armii de şopîrle
Işi varsă fantesia lui în gîrle
Spre alte lumi, neobositul vrac...

Deliciae meae puellae.

...E ceasu 'n care vast şi nevăzută
In aer se desbracă o femee ;
Uşor, de parcă puful din cucută
Agrafe sînt ce 'n mers şi le deschee.

Din umeri moi de dealuri curgătoare
Işi lasă falduri clare îndărăt
Şi dacă seara-i plină de paloare
E că şi ea-i o fiinţă de omăt,

Şi dacă seara-i plină de răcoare
E că deodată goală 'n scăpătat
Cu-a rugilor, cu-a apelor rumoare,
De un fior şi ea a tremurat.

Cu fruntea 'n sus un cer a luminat
Şi visul pe pămînt se plimbă teafăr
Cînd braţele pe spate şi le-a dat
Şi-un vîrf de sîn svîcneşte în luceafăr.

Coboară... şi văzduhu 'n băi de aer
Şi-l toarnă cînd, pe ape de tăceri,
Cu mîna 'n drum desprinde adieri
Şi scapă 'nfiorată cîte-un vaer
Cînd unda rece-i trece peste baer.

In foi de păpuşoae îşi usucă
Un boi ce fraged picură de rouă
Şi în mătasa de porumb şi-apucă
In moaţe noi cosiţele în două.

Se pieptenă pe vîntul care-i toarnă
In şipote miresme din vecini,
Făcînd libaţii cu miros de coarnă
In smocuri ce le lasă 'n mărăcini.

Dar simte că 'ntîrzie. Işi aruncă
Un văl pe umăr, şi la drum pe luncă
Se-aşterne cînd, în susurul de mirişti,
Păşeşte revărsîndu-se de linişti.

Par căile tăiate-acum de sus
Ca să primească paşii lui Isus...
Şi-atîta pace 'n lanuri s'a ivit
Din respirarea ei, că din adînce
Tării de codru buha a eşit
Din mîna 'ntinsă 'n cale să mănînce.
— Cînd broderii din degetele-i curg
In vii ce-s doar .. stropite cu salpetru
Şi-aşa cuminţi sînt casele 'n amurg
De parcă 'n prag le-a stat cîndva Sîn Petru.

S'a depărtat. E ceru-acum în lună
O frunte ce gîndeşte la o lampă.
Ea-i lîngă el, spre el se-apleacă 'n rampă
De foşnet ce din urmă-i se adună,
Şi ca deodată 'n noapte să-l îngroape
Furiş, îi pune mînile pe pleoape.

O societas, sola felicitas.

Din cîmpul larg odaia mică
In casa mare m'a primit
Ca o cabină pe ocean,
Ce cu 'n pătrat de mică
Sau geam încremenit,
Ca printr'o lupă de ochean
Dă drept în infinit...

Trei veacuri lungi își odihnesc
Puterile străvechi în bîrne
Ce fac din casa toată-un neg
In spatele cîmpiei.
Din mobile cu colțuri cîrne
Subt harul iasomiei,
S'au adunat ca la un semn
Lumi reci de piatră și de lemn.

Și-odaia mea-i atunci cutie
De vastă resonanță
Ce vale, munte și moșie
Inchide 'ntr 'o romanță.

...Pe-aici urcau boerii beți
Dela vînat de cerbi
In șube ce duhneau a ierbi
Și ude boturi de mistreți.

Pe pragul mic ce-l vezi, în cismă
Sărind din șea domnița
Alunecă simțindu-i mîna
— Era sfînta Troița.
Cum el uita că-i e stăpîna
L-a strîns și ea, de pismă...
— Și, Doamne, mirosea a ismă!

In colțu-acela care azi
Modern se chiamă „pudrier",
Duduia care-avea un jder
Și a sădit cei patru brazi,
Da buzna-atunci cînd mosafirii
Se anunțau în șir de sănii,
Și roabă pururi a privirii
Oglinzii celeia, mătănii
Făcea
Prin păr cînd își trecea
Pudrată mult o mînă mică,

Turnîndu-și dintr'un vîrf de cep
Parfum uscat de levănțică
Sau moscul tare de Alep.

Pe-aici aceleași scăpătări
Și răsăririle de-atunci
Purtară vestea peste lunci
De vajnici coconași în scări.

Aceleași cucuvăi cobiră
Și-aceiași ulii au vînat
Și-aceleași babe povestiră
Un basm cu fiul de 'mpărat.

Iar noaptea care-o vezi și-acum
Din întunerec, ca din scrum
Reînviindu-și liliecii,
A stins și pașii pe poteci
De-atunci... și a tăcut molcum,
Fereastra-aceasta cînd, stingher
Deschisă 'n cîmp ca un echer,
Ii măsura pe-acest perete
Aceiași umbră de erete.

Aici eu dorm, ca altădată.
La pat cu-acelaș chip de fată,
Pe masă-o lampă, și o carte,
— Și morții apoi, mai departe...
Cu-atîta lume în pridvor
Să mori aproape că ți-i dor
Și 'n ușe, uite, dinadins,
Stă pinul, ca un ins.

Dragoș Protopopescu

In slujba celorlalţi

PERSOANELE:

Dunker, director de bancă	Feraru
D-ra Edith, fiica lui	D-ra Damer
Tumin	Emanuel
Bally	Cubi, un intendent
Lewinsky	Un fecior

Domni, domnişoare, funcţionari de bancă.

ACTUL I

(O sală de şedinţe. La mijloc, o masă lungă acoperită cu ziare şi reviste. Pe pereţi cîteva portrete şi de ambele părţi ale uşii din fund cîte o bibliotecă).

Cubi.—(un spin între două vîrste, cu ochii blînzi. Imbrăcat într'o jiletcă fără mîneci, aranjează, la ridicarea cortinei, scaunele din jurul mesei şi ziarele depe masă). Asta nu-mi miroase a bine. Ordinul ăsta pripit să aranjez în grabă sala, azi, în zi de lucru... (numără pe degete) Sîmbătă seara, a fost întrunirea socialiştilor dizidenţi; Duminica—şedinţa ordinară a funcţionarilor comerciali; eri—şedinţa extraordinară a sindicatelor. Nu văd, zău, ce ar mai fi putut rămînea... (cade pe gînduri). Se pregăteşte ceva neobişnuit; mă prind că se pune la cale o lovitură (oftează). Ehe, cîte nu s'au pus aici la cale! Numai eu şi duşumeaua asta tăcută (bate cu talpa) ştim cîte „lovituri" defuncte zac subt scîndurile astea roase. (îndurerat) Sărmani copii!... Altfel ar fi, dacă aceşti pereţi ar adăposti uzine, iar eu aşi fi patronul... Dar, vai, aci nu-i decît un templu (adaugă după o clipă) ba şi un cimitir, iar eu—un biet cioclu (se desluşeşte tot mai mult zgomot de voci). Aha, se apropie furtuna. (Prin uşa din fund năvălesc, vociferînd, cîteva zeci de tineri şi de domnişoare).

Bally.—(cu voioşie) Sănătate, Cubi. Ei, unde am ajuns cu cercetările? Găsit-ai, însfîrşit, piatra filozofală?

Cubi.—Nici nu mi-am dat osteneala s'o caut. Eu, demult am învăţat să nu mai caut şi să nu mai vreu nimic.

Un funcţionar.—Atunci, ai găsit, totuşi, piatra filozofală (rîde).

Lewinsky.—(bătîndu-l pe umăr) Cubi dragă, ţine-o pentru tine piatra şi n'o arunca tocmai astăzi în picioarele noastre.

Cubi.—N'aveţi nici o grijă, mă cărăbănesc numaidecît (se îndreaptă spre uşa din stînga. In prag se întoarce şi dă din cap cu compătimire).

Lewinsky.—(cu voe bună) Băeţi, nu ştiu ce sentimente vă stăpînesc pe voi acum, dar eu retrăesc, parcă, un ajun de paşte din copilărie.

D-ra Damer.—Găsesc că-i prea liric pentru un revoluţionar *in spe*. Vezi, eu, în locul tău aşi simţi (declamă) că pe pieptu-mi de oţel uriaşe ciocane scuipă scîntei de foc (toţi rîd).

Feraru.—Ba, ca fidel scontrist, ar trebui să încerce senzaţia unui *scontro corespuns* din capul locului (aprobări, haz)

Cîţiva funcţionari.—(simultan) Dar unde-i Tumin?

Feraru.—(către Lewinsky) Intr'adevăr, unde ţi-a rămas idolul? (insinuant) Il ştiu totdeauna *excesiv* de exact şi e ciudat că *tocmai* astăzi face excepţie. Nu găseşti?

Lewinsky.—Tu, în schimb, nu faci nici azi excepţie: răutăcios ca totdeauna. (Se face haz. Grupurile din fund se agită şi rumoarea creşte. Din cînd în cînd se aude cîte o exclamaţie: „fără cruţare", „asta nu mai e neglijenţă, ci dispreţ, bătae de joc". Unul din grupuri înaintează spre rampă).

Feraru.—Eu vă repet că Tumin mi-e suspect. Sînt sigur că va juca un rol infam. Dacă se solidarizează cu noi, să ştiţi că face jocul direcţiei.

Bally.—Aşa-i. Prea face pe sfîntul şi eu mă tem de sfinţi; subt pielea lor se ascund adesea diavoli.

Feraru.—Unde mai pui, că subt pielea sfîntului nostru se ascunde ceva mai periculos: un procurist, o „creatură". O ştiu pozitiv. Şi cînd mă gîndesc că s'ar putea să adere la mişcare, mă obsedează povestea calului troian (aprobări, apoi strigăte de „vine, vine").

Tumin.—(intră prin uşa din fund şi e repede înconjurat şi asaltat cu întrebări. Palid, dar cu privirea hotărîtă, schiţează un semn cu mîna. Se face tăcere) Situaţia, băeţi, e foarte limpede. Dunker n'a răspuns nici la ultimul avertisment. Şi-a permis luxul unei umiliri în plus. Cred că acest gest, care-i seamănă, nu surprinde pe nimeni. Sînteţi, nu-i aşa, hotărîţi să trageţi concluziile.

Feraru.—(răspicat) Concluzia. Pentru mine şi sper că pentru noi toţi nu există decît o concluzie (strigăte ca: „nu întrerupe", „aşa-i" se încrucişează haotic)

Tumin.—Negreşit, *concluzia*. Aceia cu care am încheiat avertismentul: greva şi rezistenţa până la izbînda desăvîrşită (strigăte de: „bravo!", trăiască prima grevă a funcţionarilor de bancă!". Voci izolate strigă: „trăiască Tumin!". Unii îi strîng mîna; mulţi se îmbrăţişează. După un conciliabul, în surdină, între Tumin, Lewinsky, Bally şi d-ra Damer, cei doi din urmă se încearcă să facă linişte).

Tumin.—Vă rog luaţi loc ca să chibzuim în linişte ce tre-

bue să facem (toţi se grupează în jurul mesei, care pe scaune, care în picioare). Colegi, momente mari dar grele ne cer acum chibzuială, hotărîre, tenacitate. Intreprindem o luptă grea cu un duşman infinit mai puternic ca noi.

Feraru.—Ba, mă iartă.

Tumin.—Dar vezi bine, că noi nu jonglăm aci cu fraze şi puterea reală—dece n'am recunoaşte-o—e deocamdată cu Dunker.

Feraru.—Poate şi dreptatea, cumva. Frumos imbold (protestări).

Bally.—(malițios) O să vedeţi deabia acum unde ajunge (tumult. Se aud strigăte de: „'şi arată arama!", „să nu mai continue!", „ruşine!", „aşa înţelegeţi voi să duceţi lupta!", „tăcere!", „tăcere!".

Tumin.—(aşteaptă nemişcat şi palid, până se face linişte). Vă conjur, să nu zădărnicim dela început ce abia ne propunem să înfăptuim. Să înăbuşim resentimentele până trece ora cea mare. Patima s'o punem, toată, în cucerirea drepturilor la care, deopotrivă, năzuim cu toţii. Să nu uităm că afară de Dunker ne mai paşte un duşman: neghina băncilor din capitală. Reptilele de acolo se vor grăbi să alerge în ajutorul direcţiei; trebue să avem puterea morală de a-i împiedica; mijloacele sper că nu vor lipsi.

Lewinsky.—(ironic) Să afle Dunker de splendida noastră armonie şi va îngriji el de „puterea noastră morală" (aprobări şi protestări).

Tumin.—Şi nu trebue să uităm că nu sînt numai interesele *noastre* în joc. Noi am fost, pare-se, sortiţi, să strivim un sistem de împilare într'o instituţie care părea intangibilă. Noi creăm, deci, un precedent de a cărui importanţă nu ne dăm încă îndeajuns seama şi de reuşita sau eşecul nostru atîrnă viitorul întregului nostru corp, care aşteaptă doar semnalul. Pe umerii noştri apasă, aşa dar...

Feraru.—(întrerupe violent) Plumbul scepticismului d-tale!

Tumin.—(cu linişte forţată) Pe umerii noştri apasă o răspundere uriaşă, de care cată să fim destul de pătrunşi ca să putem duce la bun sfîrşit lupta începută. (apăsat) Şi aşa sceptic, cum sînt arătat, sînt încredinţat că victoria depinde în primul rînd de noi (aprobări însufleţite. Prin uşa din fund intră Emanuel. Toţi aleargă în întîmpinarea lui. Cîţiva îl ridică şi înaintînd cîntă „Internaţionala". Treptat acompaniază şi ceilalţi).

D-ra Damer.—(se desprinde din mulţime şi înaintează spre rampă, cu faţa spre scenă. Se face linişte) *Stop!* Eroul zilei vrea să ne ţie o alocuţiune (Emanuel protestează). Se preface, şiretul. Nu-l credeţi; a repetat toată noaptea şi acum vrea să-şi dea aere de improvizator.

Bally.—(arătînd obrazul înroşit al lui Emanuel) Un erou ruşinos ca o fată de pension (risete).

Emanuel.—Sînt urmele palmei directoriale.

D-ra Damer.—Binecuvîntată fie această palmă unică în analele *soldo-contiştilor!*

Lewinsky.—De azi înainte, nu ideile, ci palmele mari fac pe oamenii mari. E noua psicologie experimentală a lui Dunker (toţi rid).

Tumin.—(încearcă să facă linişte) Băeţi, e timp să trecem la fapte (scoate o hîrtie dintr'un vraf). Mi-am permis să schiţez un proect de memoriu ce ar urma să-l înaintăm direcţiei. Dacă, cumva unii din d-voastră au făcut acelaş lucru, să le citim pe toate şi vom scoate din fiecare ce-i mai bun (mulţi răspund negativ). Atunci voiu citi şi vă rog să mă urmăriţi cu luareaminte, ca să evităm hotărîri pripite. Voiu începe deadreptul cu înşirarea revendicărilor, urmînd ca introducerea de rigoare să se facă la redactarea definitivă:

1) Directorul Dunker va cere scuze funcţionarilor, prin delegaţia lor, pentru ofensa ce li s'a adus în persoana colegului Emanuel.

Tumin.—Aveţi ceva de obiectat?

Lewinsky.—Obiecţiunile le lăsăm pe sama lui Dunker.

Mai mulţi.—Se admite, se admite.

Tumin.—2) Direcţia nu va aduce, în viitor, nici o jignire funcţionarilor.

Feraru.—Plătindu-le ţinuta cu *monedă egală* (risete).

Bally.—Acest punct e condiţiune eftină. Vorba ceia: „a promite nu costă nimic".

Emanuel.—După Feraru e, totuşi, vorba de „plată" (ride, cîţiva zîmbesc din amabilitate).

Tumin.—O condiţie care are şi ea sancţiunea ei: repetarea grevei. Şi, nu-i aşa! dacă izbutim acum, greva va deveni pentru Dunker un spectru.

Mai mulţi.—Aşa-i, aşa-i; se admite.

Tumin.—3) Se stabilesc 7 ore de lucru. Orele suplimentare, sînt facultative şi remunerate îndoit.

Mai mulţi.—E o nimica toată. Socotiţi şi veţi vedea.

Feraru.—Ar însemna să-ţi vinzi orele libere pe un blid de linte. Sună larg „remuneraţie dublă", dar, ia împărţiţi salarul lunar în zile şi ore şi vă veţi face o idee pe cît va trebui să ne vindem şi bruma de libertate, pentru a face ore... facultative.

Bally.—(insinuant) Conceptul e în general prea blajin. Cu ticăloşii ăştia trebue vorbit în alt ton: sula în coastă şi cît mai adînc.

D-ra Damer.—(glumind) Incă n'ai ajuns la putere şi ţi-ai şi însuşit sistemul lui Dunker.

Feraru.—Dinte pentru dinte.

Lewinsky.—Aşa înţelegi dreptatea?

Feraru.—Dreptul! Şi pe acesta nu-l vom cuceri decît cu forţa!

D-ra Damer.—(cu gravitate prefăcută) Femeia în mine e pur şi simplu desgustată de... atîta vorbărie (rîs general). Ba, nu zău, gluma la o parte, dar cum văd eu, nu sfîrşim nici mine.

Tumin.—D-ra are perfectă dreptate. Dacă continuăm aşa, n'ajungem la nici un rezultat.

Feraru.—(răstit) Nu cumva ai de gînd să ne impui cu forţa memoriul d-tale! (voci: „aşa-i!", „nu sîntem mameluci!", „e vorba de soarta noastră!").

Tumin.—(către Feraru) dacă credeţi că vă stau în cale — căci numai aşa-mi explic aceste eşiri — sînt gata să mă dau în lături. Dacă atacurile voastre sînt, însă, minate de resentimente, vă conjur să vă ridicaţi deasupra lor. E păcat să risipim bunătate de energie şi pasiune într'o luptă cu morile de vînt, cînd avem de dus o trîntă cu un atlet. Ca să ajungem mai repede la un bun sfîrşit, retrag conceptul meu şi propun alegerea unei comisiuni pentru redactarea definitivă a memoriului. Cred că o comisiune de trei ar putea cere puteri discreţionare, spre a lucra mai repede.

Feraru.—Asta ar însemna din lac în puţ. Doar nu ne emancipăm de un jug, ca să ne vîrîm în altul, mai periculos poate. Toţi deopotrivă vom hotărî de soarta noastră.

Tumin.—(enervat) Fireşte, alegînd în toată libertatea comisiunea. Rog pe Feraru s'o propue; prin vot secret ea va putea fi modificată, în voe, de cine o va crede necesar.

Voci.—Nu se poate! Alegere prin aclamaţii!

Feraru şi *Bally.*—Ba numai prin vot secret!

D-ra Damer.—Văd că tot mie mi-e dat să pun punctul pe i. Voi, bărbaţii, aveţi mania „pieilor roşii", de a juca ceasuri întregi în jurul victimei, deşi din capul locului sînteţi fixaţi asupra sfîrşitului ei. Pentru mine e clar că doriţi cu toţii comisiunea—dealtfel, nu văd altă cale;—alegeţi-o, pur şi simplu. Pe cine—asta-i lucru secundar. Oricine din noi poate şi trebue să ne reprezinte. Voiu desemna la întîmplare (desemnează cu degetul pe: Feraru, Tumin, Lewinsky şi Emanuel).

Voci.—Şi D-ra Damer!

D-ra Damer.— (glumind) Haide, să vă fac şi eu cinstea (risete şi strigăte de bravo).

Tumin.—Şi acum, cînd nodul gordian e tăiat, vă propun o plimbare reconfortantă. Fireşte, nu atît de dragul vostru, cît sprea a putea păşi noi, aceştia, la lucru (către d-ra Damer). Vezi, d-ră, începi de pe acum să plăteşti tributul „cinstei" ce ne-ai făcut.

D-ra Damer.—Şi cu atît mai greu e tributul, cu cît... toţi colegii *simpatici* pleacă.

Tumin.—Mulţumesc în numele acelora care rămîn... (toţi se retrag prin uşa din fund, unii cîntînd, alţii discutînd. D-ra Damer se retrage cu Feraru în faţa bibliotecii din stînga, vorbind în surdină, pe cînd Tumin ia loc în fruntea mesei. Emanuel şi Lewinsky, în picioare, privesc peste umerii lui Tumin la manuscrisele ce acesta le aşterne pe masă).

Tumin.—Ciudat. Nu ştiu cum se face, dar mă încearcă senzaţia a două contraste. Simt, pe de o parte, cascade de energii, stăruind să se reverse şi pe de altă parte, un hait care le stăvileşte. Curios—nu? Uite, am strivit, aproape, condeiul între degete, şi din tot noianul îngrămădit aici (se bate pe frunte) nu izbutesc să închег nici un gînd.

Emanuel.— (zîmbind) Vorba lui Feraru: „plumbul scepticismului" ţi-a pironit aripile.

D-ra Damer şi Feraru.— (aproape simultan) Ei, ce facem?

D-ra Damer.—(vorbeşte cu solemnitate simulată) Intrăm, însfîrşit, în sanctuarul înaltei noastre misiuni? Colegii noştri se plimbă acum radioşi cu speranţa în suflet şi cu nădejdea în noi, iar noi ne trecem vremea şoptindu-ne la ureche.

Emanuel.— (uitîndu-se la ceas) E aproape ora mesei şi nu-i bine să ne precipităm. Să ne întoarcem mai bine la 2 şi, până se adună colegii, vom putea lucra în tihnă mai bine de 3 ceasuri. Intretimp, vom avea şi noi prilejul să auzim zvonul din tîrg. Bănuesc că vestea s'a şi împrăştiat ca fumul.

D-ra Damer.—Perfect.

Tumin.—Bine, va să zică la 2.

(D-ra Damer, Feraru şi Emanuel pleacă prin uşa din fund)

Emanuel—Tu, ce faci, Tumin?

Tumin.—Să-mi string calabalîcul, apoi vin şi eu (Emanuel pleacă).

Cubi.—(intră prin uşa din dreapta şi atîrnă o hîrtie în vitrina de sticlă depe peretele din stînga. E abătut). Tumin, rău faci. Te joci, ca un copil, cu cărbunii aprinşi.

Tumin.—(strîngînd hîrtiile) Şi ţi-e milă de mînile mele?

Cubi.—(se apropie) Tumin, greva asta nu trebue să se facă. Dacă mai e cu putinţă, evită dezastrul.

Tumin.— (îl priveşte ironic) Văd că oracolul din Delphi a renăscut azi în tine, Cubi, dar vai, jiletca asta nu-i deloc potrivită cu această sacrosanctă ipostasă a ta.

Cubi.— (întunecat) Nu glumi cu cele sfinte, Tumin. Ai încurcat băeţii într'o aventură periculoasă—periculoasă mai ales pentru tine.

Tumin.— (se ridică surprins) Am încurcat băeţii!? într'o aventură? Cubi, nu te mai recunosc. Nu cumva eşti cumpărat de Dunker? (rîde) Nu zău...

Cubi.—Nu discut motivele grevei; ele sînt tot aşa de binecuvîntate, pe cît de dureroase sînt suferinţele care v'au împins. Dar vezi că în fruntea grevei stai tu şi asta înseamnă dezastrul ei.

Tumin.—Dar ştii că devii interesant, Cubi! Căci îmi închipui că mutrei acesteia grave nu-i arde de sofisme (îl apucă de umăr). Ia lămureşte-mă, dragă.

Cubi.— (întunecat) Colegii—cei mulţi din ei—te duşmănesc de moarte. Prea vertiginos ai ajuns şi *fără* să te fi umilit. Acest „noroc" nu ţi se iartă.

Tumin.—Văd că se încred în mine şi ştiu că mă apreciază.

Cubi.—Un cuvînt mai mult să te urască. Şi te urăsc, Tumin; eu nu insinuez.

Tumin.—Dar solidarizarea mea e considerată de dînşii ca o chezăşie de izbîndă.

Cubi.—Simulează din duşmănie. Ei prevăd eşecul, deci prăbuşirea ta. Vorbesc, natural, de cei cîţiva inspiratori, restul nu contează.

Tumin.—Cubi, mă scoţi din fire. Incep să cred că te-a pus

cineva să-ți bați joc de mine și mai ales de băeți. Insinuările tale, sînt pur și simplu odioase acum, cînd toți încearcă un efort de revoltă de o înălțătoare demnitate. Ori îmi vorbești lămurit, ori du-te în plata Domnului și debitează palavrele cui are timp și liniște să te asculte.

Cubi.— (răspicat) Vrei să conduci o grevă și mă trimiți la „cine are liniște"?

Tumin.—A, va să zică ai vrut să-mi pui răbdarea la încercare?

Cubi.—Pentru mine nu mai era nevoe, dar pentru tine. Seninătatea ta aproape copilărească a pus un văl atît de nepătruns între tine și tot ce te înconjoară, încît nu mai vezi decît roz-albul acestui văl. Cînd ai pornit în fruntea grevei, știai că greul apasă asupra ta și n'ai stat o clipă să pui în cumpănă greutatea uriașă a mișcării cu scăderile și virtuțile tale; n'ai stat o clipă să te întrebi dacă unele sau altele nu vor fi stavilă ție, cauzei.

Tumin.—De unde o deduci?

Cubi.—Din hotărîrea-ți de a îndemna la o grevă, în fruntea căreia te-ai pus *tu*, invidiatul, suspectatul, *mai ales tu* cu sufletul atît de fragil, cu cugetul atît de virgin.

Tumin.— (glumind) Precum văd, ți-ai pus în gînd să-mi pui diagnoza psychozei.

Cubi.—Da, și diagnosticul e cît se poate de compromițător pentru capul grevei.

Tumin.—Te-aș sfătui să i-o spui direct, dar vezi că pacientul nu există.

Cubi.— (îndurerat) N'o fi formal ales, dar nu-i mai puțin adevărat că există. Prin forța lucrurilor, prin voința cinstită a colegilor cinstiți, prin cea vinovată a celor răi, el, din nenorocire, există, o știi prea bine.

Tumin.—Atunci nu-ți rămîne alt mijloc de înlăturare, decît teroarea. Ce ai hotărît: ștreangul, otrava sau glonțele. Sper că-mi vei acorda favoarea alegerii.

Cubi.—Ce faci tu, e o sinucidere și e natural să ai libertatea alegerii. De altfel ți-ai și ales arma: greva.

Tumin.— (aspru) Ești foarte lugubru, dragă Cubi, dar neserios.

Cubi.—Cum!

Tumin.— (revoltat) Desigur. Ingrijorarea asta stupidă de mine, miroase a fetișism și această inferioritate n'are ce căuta la tine. Nu găsești că-i aproape trivial să te tot ocupi de mine, cînd în joc nu-s numai zeci de impilați, dar, cine știe, poate viitorul a legiuni de proletari ai cifrei, eșite din cea mai nouă și mai periculoasă formă a capitalismului. Mi-e rușine de tine, Cubi, că la bătrînețe ai ajuns să te dăscălesc eu (îl scrutează).

Cubi.—Dacă aș fi ipocrit, ți-aș spune că grija de tine e minată tocmai de frica unui eșec al grevei. E probabil chiar că și *această* grijă să fi mișcat vr'un resort în subconștientul sufletului meu, căci, de, iconoclast nu sînt...

Tumin.— (înmărmurit) Ce!.. (sarcastic) Am înțeles, (zîmbește amar) ceva mai puțin: simplu renegat.

Cubi.— (revoltat) Tumin! Jiletca asta n'o mai lepăd până la moarte, scleroza mea, o știi, nu-mi îngădue decît cîțiva stropi de lapte pe zi; vanitos nu eram nici cînd am fost de vîrsta ta. Atunci, ce preț m'ar fi putut ademeni? Sînt aici, cu voi, și înaintea voastră de o viață de om. Am fugit, îngrozit, din lumea aceia unde armele cu care trebuia să-mi cuceresc locul rîvnit, cuvenit, întreceau anemica-mi energie și m'am refugiat aci să mă încălzesc la focul revoltelor și luptelor voastre; să ispășesc păcatul de a fi fugit înfricoșat din arenă, împărtășind *pasiv* toate suferințele voastre. Și-mi jurasem să vă servesc cu abnegația unui cîine, fericit de a se putea adăposti la umbra unui stăpîn mare. Și ani de zile nu era făptură mai fericită pe lume ca mine, căci nu-i lucru mic să ai parte, tu vierme fricos și slab, dar pătruns de înalte năzuinți de mîntuire, de atîtea nobile pătimiri, pe care nu ești pus să le provoci *tu* prin acțiuni violente, energice—de care n'ai fi capabil—ci doar să le împărtășești. Și cu cît se înmulțeau suferințele, cu atît viziunea vremii de aur îmi mărea lumina în suflet. Vedeam cu fiecare suferință, apropiindu-se mîntuirea, pentru care dacă n'am avut puterea să lupt, am avut tăria să sufăr. Siguranța că eu n'o voiu mai vedea cu ochi-mi, ușura povara lașității de altădată, îmi răscumpăra păcatul trîndăviei de azi. Intr'o zi mohorîtă de toamnă, umbra îndoelii mi se cobori, ca plumbul, în suflet. Un paianjeniș de nepătruns s'a pus între mine și viziunile luminoase de altădată și în locul vremii de aur nu mai vedeam decît fantome cu grumajii gîrboviți, cu ochii injectați, cu spinarea frîntă, cu pumnii crispați. Și o jale grozavă mă cuprinse pentru zadarnicii atleți de eri, prefăcuți pentru vecie în umbre.

Tumin.—Și dincolo de baricade nu zăreai nimic?

Cubi.—La început nimic, apoi—ceia ce-i mai grozav—la suprafața nivelării sociale realizate, zării legiuni de martiri în care recunoscui pe toți privilegiații de azi și chiar mulți, foarte mulți din martirii de altă dată, cu pumnii ridicați, cu dinții încleștați. Pe fețele tuturor o jale sfîșietoare vorbea de durerea unei lupte zadarnice de generații, care în loc să caute remediu instinctului, se mărgini să vază în stomac izvorul răului și al binelui. Și atunci o nouă revoltă mă cuprinse. Mă întrebam: dacă toate aceste legiuni în urmărirea unei năluci, sau pentru realizarea unui avorton sînt menite peirii, cu ce drept tîrăsc după ele quintesența spiritului și a sufletului? De ce nu s'ar salva individualitatea din lupta stearpă a colectivității...

Tumin.—Aha, acum am înțeles. Un fel de cult al supraomului. Și pe mine m'ai ales piedestal, pentru noul tău idol? Dar nu-ți dai seama, nenorocitule, că înfigi piedestalul în mijlocul unor valuri furioase, ucigașe, care îl vor dobori, sfărîma, duce la fund. Prin urmare, în locul unei morți eroice, una absurdă, hidă,

deşi nu mai puţin zadarnică! Dar nu vezi că aceasta-i un nou refugiu al laşităţii veşnic vagabonde? Şi ţi-ai putut închipui un moment că ai putea tîrî după tine o întreagă mulţime care se pregăteşte de buna-vestire? „Du-te la mînăstire", Cubi, acolo se găsesc prozeliţii tăi. Dea Domnul să fie cel din urmă drum al pribegiei.

Cubi.— (cu fanatism) Şi tu mă vei însoţi, Tumin. Da, da, mă vei însoţi. Temperamentul tău vulcanic te mînă voluptos la luptă, dar puterea-ţi slabă de făptuire, se va prăbuşi tocmai cînd vei urca baricada şi atunci groaznică va fi...

Tumin.— (Tresare) Taci, taci!

Cubi.— (din ce în ce mai violent) Da, da, eşti slab ca mine. Mai slab, căci iţi lipseşte cu desăvîrşire cruzimea şi cinismul care să fie pavăza sufletului tău generos de mare. Mărturiseşte-ţi o fără înconjur, nu te îngrozi de adevăr, altfel te paşte moartea, o moarte absurdă, hidă, cum ai spus tu. Fugi cît mai e vreme!

Tumin.— (copleşit) La fel vorbea cîndva călugărul Pafnutie, fermecătoarei Thais. Cînd şi-a văzut idealul îndeplinit, a înebunit de groază în faţa operei sale apostolice.

Cubi.—Pafnutie a răpit-o pe Thais vieţii, eu vreau să-i te păstrez, dar întreg, falnic (îndurerat). Lupta de clasă smulge vulturilor clasei obidite penele din aripi şi vulturii cad la pămînt şi devin viermi. Destul, destul! De data asta voiu şti să smulg revoltei mele toată energia de care o viaţă îmi fu sufletul însetat, ca să pot birui o lume întreagă—chiar şi pe tine—pentru a te scăpa! (Se repede la vitrină).

(Va urma) Cortina A. L. Zissu

Note şi amintiri din Muntele Athos

Sosirea

24 Iunie, 1909

După o noapte întreagă, petrecută în mirosul statornic de ceapă şi de peşte stricat,—miros caracteristic pe tot bordul şi în toate unghiurile „Delfinului"; după vre-o 2—3 ceasuri de „dans", petrecute la eşirea din Dardanele; după ce ai privit apoi încă vre-o 14—15 ceasuri aceleaşi stînci sterpe şi mărăciniş ars de soare de pe insulele: Imbros şi Samotrace la dreapta, apoi Lemnos la stînga, apoi Tazos iar la dreapta,—stînci şi mărăciniş abia deghizate în sărăcia lor, de ceaţa alburie a depărtărilor,—începi să găseşti însfîrşit, că marea cu frumuseţile ei e mult mai bună pe pînza pictorului sau în versurile poeţilor... „Verdeaţă de smarald, spumă argintie... Hm, nu mai ştiu ce melancolie... Goală prostie!.."

Mort de oboseală şi plictisit de atîta „spumă argintie şi melancolie", te mai urci pe covertă, te mai cobori iar jos, mai dai prin salonul gol al clasei I, iar eşi pe bord, te întinzi pe întîiul jeţ-lung, părăsit de vre-un alt pasager, tot aşa de plictisit, tot aşa de enervat...

Soarele e spre apunere, căldura a scăzut demult, dar liniştea şi toropeala e aceiaşi, şi nu se aude decît gîfîitul monoton şi obosit al „Delfinului"... Palicarul din cl. III, care încercase în ajun să întreţină cu mandolina inimile albastre ale puţinilor călători, a dispărut şi nu s'a văzut azi toată ziua. Toţi par morţi, care lungit pe scîndura goală împreună cu calabalîcul lui de drum, care ascuns—nu ştiu unde prin cabine,—care înlemnit pe jeţul lui, cu figura apatică, cu pecetea fatalismului în trăsuri, cu mintea şi privirea spre nimicurile Nirvanei...

Sus, pe coverta cl. I, patru cadîne cu ochi de ciută,—din-

tre care cea mai în vîrstă numără abia vr-o şaptesprezece primăveri, dormitează şi ele acuma pe o bancă, una lîngă alta, pe cînd paznicul lor nelipsit, un copil de vr-o 12—13 ani, doarme dus la picioarele lor, visînd probabil, că sare niscaiva garduri, ca să fure mere de aur din grădina lui Mohomed...

Stăpînul lor, care stă acuma pe un jeţ în faţa mea, un om greoiu cu umerii aduşi şi cu o senină şi neturburată prostie în trăsuri, îmi aminteşte mult pe cineva din scumpa noastră Moldovă, pe cineva... pe un medic militar de prin Bacău, parcă, sau Piatra.

Dar seninătatea Turcului în acest moment mă plictiseşte, şi cu un fel de reproş rău plasat îi spun, că Muntele Athos, despre care zicea că-i aşa de aproape, tot nu se vede...

— Mais ne voyez-vous pas cet ours... cet animal-là, la gueule tout en haut? — îmi răspunde „băcăoanul" meu, căzînd din nou în toropeala-i de mai înainte.

„Urs? Hm, visează turcul meu! Dar oare de ce urşi, şi nu zmei sau balauri?"

Privindu-l mă gîndesc, ce rang o fi avînd: colonel o fi, căpitan o fi?

După corpolenţă i-aşi da rangul de colonel; după tunica slinoasă şi sabia-i ruginită, trebue sa fie, sărmanul, abia căpitan: n'o fi nici ăsta după gustul lui Abdul Hamid?...

Iar mă scol, mă mai uit în direcţia Tazosului, pe care nu-l mai văd... Aşi! Iată-l colo, plutind in vălul de ceaţă alburie şi ţinîndu-se de noi scaiu!...

Dar o privire întîmplătoare mai înainte mă lăsă încremenit: în ceaţa cenuşie a asfinţitului se arată într'o perfectă claritate a liniamentelor trupului său uriaş un animal cu blana stufoasă şi încîlcită, ocupînd o jumătate a orizontului din dreapta noastră, privind drept spre sud şi aţinînd parcă drumul „Delfinului!...

Ciudat! Cum n'am băgat eu de samă măcar cutele de apă din ce în ce mai învălmăşate şi clocotul de spumă din ce în ce mai frămîntat din jurul „Delfinului", care tocmai acuma brăzda mai voiniceşte cu pieptul lui de fier, valurile înfiorate din apropierea Athonului?

Mă dau pe lîngă un grec:

— Tut esti to Aghion Oros? (Asta-i Sf. Munte?).

— Aghion Oros, răspunde Grecul, privindu-mă cam mirat şi gîndindu-se, probabil, în ce dialect grec îi voiu fi vorbind eu...

Dar simţind că mi-am sleit vocabularul elin, mă dau la o parte şi privesc în tăcere trupul enorm al colosului, din dosul căruia sclipesc cele din urmă raze ale soarelui. Un nouraş rumenit de aceste raze, învălue capul monstrului zburlit şi nemişcat, cu privirea înspre sud...

Nu ştiam că punctuleţul albicios ce se vedea pe gîtul acestui „animal" zburlit, era chiar ţinta călătoriei mele,—Provta, mănăstioara compatrioţilor mei din Basarabia...

Dar iată că trupul păros al monstrului se întunecă, nouraşul rumen de pe capul lui se topeşte în nesfîrşitul albastru-închis al sării, şi în locul „capului", care aţinea până aci calea „Delfinului", se vede acuma un turn ascuţit; în locul animalului păros cu privirea fixă spre sud, pe fondul întunecat al Apusului, se arată o colosală biserică veche, cu creasta acoperişului vătămată de vremuri, şi al cărui turn, singur întreg, se înfige în ţăriile locaşului însuşi al Dumnezeirii!...

— To Aghion Oros, to Aghion Oros!—repetă Grecii adunaţi pe bordul drept al vaporului, cu fesurile în mîni, făcîndu-şi semnul crucii.

— Aineros, Aineros! — şoptesc Turcii, privind cu o frică religioasă înspre prăpăstiile Muntelui Sfînt, cuprins de fiorii amurgului,—unde veghează în posturi şi rugăciuni necurmate, sfinţii ghiaurilor. — Aineros!...

Prin valurile din ce în ce mai încruntate „Delfinul" nostru, gemînd din fundul măruntaelor, ne apropie de ceva enorm, nemărginit, întunecos...

Toată lumea e în picioare; şi în tăcerea încordată nu se aude decît lupta „Delfinului", care rade acuma păretele mohorît al Muntelui.

Simt un respect adînc, nemărginit, pentru micuţul, oropsitul şi nespălatul, dar viteazul nostru „Delfin", care prin bezna întunericului şi necunoscutului, mă duce, iată, pe mine, cel deprins a se încurca în toate drumurile şi a pierde toate trenurile,—mă duce pe crestele turbatelor valuri ale Athonului (Ἄθω θάλασσα), unde şi-a găsit peirea acum 2400 de ani flota celui mai mare împărat al Răsăritului!...

Încă 2—3 ceasuri de ocolire la dreapta Athonului, şi o să ajungem undeva... la portul *Dafnis*,—zice-se,—din golful Sfînt, dela apusul Muntelui.

Privesc în sus, spre vîrful învăluit în întuneric, şi habar n'am în acest moment, că trec pe lîngă vestita localitate *Kiraşa*, şi că între cele cîteva lumini, ce se văd licărind sus,—sus tocmai în preajma stelelor,—e poate şi focul din ferestruica viitorului meu amic, pustnicul Pantelimon, din Cotijenii-Mari, ţinutul Sorocii...

Delfinul luptă mereu, tăind întunerecul şi stihia apelor.

Nu mai e mult... Dar o neînvinsă oboseală mă cuprinde tocmai acuma; mă retrag în cabina mea, mă trîntesc pe patul cu aşternutul val-vîrtej şi adorm tun...

. . . .

Ceasul 12 din noapte. Linişte neturburată: doarme „Delfinul"? Înecatu-s'a cu noi în valurile golfului sfînt?... Ba iată că se aud nişte voci... Es pe bord.

Departe undeva se văd lumini; unele se mişcă în dreapta şi în stînga.

„Vin călugării după închinători".

Luminile,—vre-o patru-cinci,—se agită mereu, coboară una cîte una... spre noi...

Nişte luntri se apropie de vapor; luminile se mişcă odată cu ele, făcînd să strălucească din cînd în cînd crestele neastîmpărate ale valurilor.

Văd acuma nişte năluci negre cu bărbi lungi, cu trăsături, care amintesc pe Tolstoi şi pe Gorki, şi aud o limbă bine cunoscută mie,—limba tinereţei, anilor mei de şcoală...

Bietul Palinurus la apa Stixului nu s'o fi bucurat la intîlnirea cu Enea, cum m'am bucurat eu la vederea nălucilor cu pometele late şi bărbile de culoarea măturii, care veneau acuma să mă ducă, poate, şi pe mine la ţărm.

Dar în clipa asta o adevărată bătălie navală pare a se încinge între nălucile bărboase, răsărite din întuneric, şi echipajul vaporului.

Unii dădeau buzna la scara coborîtă de pe vapor; alţii, de sus, de pe bord, se sileau să-i respingă din răsputeri; şi un schimb de cel puţin trei limbi se încrucişează deodată: *iakşi, iavaş, ciabuk, kerata, haraşo, durac, pastoi!...*

In fruntea atacului, îmbărbătînd pe cei de jos, înarmaţi cu lopeţi, cîrlige şi felinare, se distingea mai ales o energică barbă căruntă, în formă de lopată, care în mijlocul strigătelor şi baloturilor răsturnate de sus, în luntri, îmi aminti,—nu ştiu de ce, —pe amiralul Hyden din vestita bătălie navală ruso-francezo-englezo-turcă dela Navarin, acum vr-o 80—90 de ani.

Popa cu barba-lopată reuşi însfîrşit să se urce până sus; apoi făcîndu-şi drum printre pasageri şi cufere ajunse până în dreptul meu, căutînd parcă ceva prin întuneric.

— Mă rog, părinţele, Sf. Voastră .. cum vă zice?

— Prohor Smeritul! Sinteţi închinător?—răspunse călugărul, gifîind. Singur numai? Aveţi numai un geamantan? Poftim. Cu păginimea asta nu te poţi înţelege.. Poftim, poftim!

— Părinte Hyd... Prohor, mai încet, mă rog, că prin încurcătura asta...

Dar călugărul meu putea să mă ducă în spate şi pe mine, nu numai geamantanul. Ghiontind Turci şi Greci în stînga şi în dreapta, şi întrerupînd descărcarea sacilor şi lăzilor, călugărul mă cobori de braţ şi mă aşeză în luntre, cu îndemânarea unui marinar de profesie.

— Aşteptaţi liniştit aci până sfîrşim cu descărcarea, că cu păginimea asta...

Peste un sfert de ceas, între bărbi late în formă de lopeţi şi mături, între saci, cufere, felinare şi cîrlige, plecai şi eu înspre luminile de pe mal.

Aici popa Hyden mă plimbă pe dinaintea unor oameni cu fesuri roşi, le arată mantaua mea de ploae, geamantanul şi teşchereaua, vorbindu-le laconic în admirabilul lui dialect de ia-

roslav, pe care vameşii îl ştiau, cîtă turcească ştia şi călugărul rus.

Ne oprirăm undeva, un moment Apoi bîjbîind cu toţii prin întuneric, şi bocănind cu picioarele, începurăm a urca un fel de scară întortochiată, cu treptele mobile ca clapele unui pian, până cînd ne oprirăm undeva, unde era mai puţin întuneric: în vre-o odae desigur, judecînd după o candelă aprinsă şi aerul destul de stătut, cu mirosul bine definit de tămie, cu alte mirosuri şi mai definite, de ceapă, de haine asudate şi de rachiu de tescovină.

Un chibrit tras de cineva în întuneric lumină o parte din odaia destul de încăpătoare, şi ne arătă cîteva paturi de fer, o masă la mijloc, şi figurile flotante ale tablourilor de pe păreţi,—figuri obişnuite mai în toate otelurile cam de mîna a 3-a —a 4-a din Rusia: mitropolitul Filaret şi Sf. Gheorghe cu Balaurul lui, generalii Cutuzov şi Bagration, alţi mitropoliţi şi arhierei, alţi sfinţi...

Pe masă fu aşezat un sfeşnicel aprins, care lumină ceva *mai bine pe sfinţii şi generalii de pe păreţi.*

— Acuma bine v'am găsit, cinstiţi părinţi. Vă mulţumesc... nu ştiu cum să vă mulţumesc.. Dar... mă rog... unde mă găsesc eu?...

— La Dafnis, *arsanaua* mănăstirii Xeropotam, şi anume la mitocul mănăstirii Sf. Pantelimon, sau Rusicon, săi Russkii, cum îi zicem noi. Care nu se află o mai frumoasă mănăstire în tot Sf. Munte,—mă lămuri într'o pretenţioasă limbă literară un tînăr călugăr, cu un pronunţat accent malorus. Sînteţi cu vre-o însărcinare dela gubernatorul? Nu?... Va să zică, închinător? Poftim. Poftim la o gustare.

— Gustare de Sf. Munte,—zice părintele Prohor, aşezînd pe masă o vastă strachină de lut cu un inextricabil amestec de masline, de castraveţi muraţi şi verzi, de ceapă, de peşte, ba, pare-mi-se, şi de un fel de icre, sau poate şi ceva brînză, apoi un fel de raci, apoi probabil bucăţele de pîne de săcară, morcov, patlagele, etc...—iar totul într'un fel de sos de untdelemn cu făină şi oţet, amestecat cu neînlăturatul cvas rusesc,—amestec în adevăr ingenios, dar nu tocmai specific Sf. Munte, ci cam obişnuit şi în Rusia, la anumite sărbători, cînd se ospătează,—pare-mi-se,—sufletele celor morţi.

— La rugăciune,—zise părintele Prohor, cam răstindu-se către cei cîţiva călugări, care obosiţi de descărcătura sacilor şi lăzilor, priveau cu ochi dulci şi cam nerăbdători, spre strachina încărcată cu atîtea bunătăţi.

Ne sculărăm un moment cu toţii până se rosti rugăciunea, ne aşezarăm apoi în jurul mesei, şi în tăcerea şi semi-obscurul odăii, lingurile începură a se agita. Umbrele de pe păreţi arătau în deajuns cu ce iuţeală lucrau lingurile şi cum se ducea „ocroşca" sfîntă ca pe guri de lupi...

Mîncam oare de bună samă şi eu, sau visam?... Mînca şi mitropolitul Filaret? Şi generalul Cutuzov? şi Bagration?...

Mîncarăm, se vede treaba, mulţi de tot şi mîncarăm bine, căci în mai puţin de 15 minute strachina se dovedi goală, iar în alte 5 se dovedi goală şi o garafă de vin roş, al cărui nivel scădea în chip aproape miraculos.

Somnul şi oboseala se lăsă peste pleoapele tuturora. Părintele Prohor interveni cu limba lui de comandant şi „deslegă" pe călugări pentru odihnă.

— Cîte un semn de cruce şi—la culcare.

Rămaserăm în odae numai trei: eu, părintele Prohov şi călugărul literat.

— Noapte bună.

*

— V'aţi trezit? Ceaiul il luaţi jos, la masa de afară. Arvanitul cu mularul (catîrul) vine să vă ia. Timp minunat. Până la 12 sînteţi la Provata.

La masă abia avui timpul să mă orientez puţin, abia substituind labirintului fantastic din ajun,—cu luntri care se clatină în întuneric, cu felinare şi cîrlige, cu fesuri şi călugări, cu scări întortochiate, sfinţi şi generali de ai lui Alexandru I,—realitatea stîncilor grandioase şi sumbre din juru-mi, cu întinderea vastă a golfului sfînt, adormit încă în umbra Muntelui, precum şi cele cîteva amănunte mai puţin interesante, ca: ghereta vameşului, de o înfăţişare destul de banală, nu mai ştiu ce clădire încă, aproape ruinată, şi chiar un fel de cîrciumă,—ţinută de un Grec bătrîn, şi animată deja de vre-o 7-8 Albaneji: figuri aspre, cu priviri crunte, dar oameni paşnici şi de treabă, zice-se, zidari cei mai mulţi, veniţi în Sf. Munte pentru a-şi căuta de lucru.

— Totu-i gata. Iată şi mulargiul,—îmi arătă călugărul pe un tînăr colos cu grumaz de taur, care lega geamantanul meu de samar. Om vrednic, n'aveţi grijă. Ştie şi puţină rusească. Aveţi şi revolver? Foarte bine. Dă, ne-a ferit Dumnezeu... Acuma... mă rog, nici un ban... Suiţi călare. Aşa. Drum bun; poftim pe la Sf. Pantelimon!

Nu-mi mai dau samă, cum mă voiu fi îngeniat să-mi exprim mulţumirea faţă de aceşti oameni admirabili, mai ales faţă de părintele Prohov, care face „treaba asta" de vr-o 20 de ani: debarcă pe pasageri, ziua sau noaptea, pe ploae sau vînt, le plimbă buclucul şi teşcherelele pe dinaintea vameşului, îi găzdueşte şi-i hrăneşte cu ocroşcă, îi urcă pe mular, îi îndreaptă în partea pe care o vor, a Muntelui, şi-i pofteşte să viziteze pe Sf. Pantelimon.

Eu călare, Albanezul pe jos, pornirăm pe un fel de drum plin de gropi şi de bolovani, neatins de roata vre-unui vehicul,

probabil, de cînd există Muntele sfînt, şi împrejmuit de amîndouă părţile cu stînci sau *pizule*: păreţi scunzi de bolovani de piatră, fără ciment, construiţi probabil de secole, şi meniţi să apere plantaţiile de maslini, din stînga şi dreapta drumului,—mulţi atinşi azi de adînci bătrineţe, alţii arşi de soare, dar plini de roade, în loc de foi.

Dinaintea noastră, înspre nord, e poteca încurcată între stînci şi arbori; la stînga—apa golfului Sfînt, la dreapta—păreţii de stîncă ai Muntelui, goi cu desăvîrşire sau deghizaţi pe ici-colea de vlăstari tineri, răsăriţi din tulpinele unor giganţi trîntiţi de furtuni.

După o jumătate de ceas începem să urcăm cu încetul, apucînd-o la dreapta, spre răsărit. Avem acuma: la stînga noastră, stînci şi arbori, printre care se întrevăd mormanele de clădiri ale mănăstirii Xeropotam; la dreapta—prăpăstii negre ca gura Tartarului, în urmă—suprafaţa înmărmurită a golfului sfînt, înaintea noastră—coamele zburlite ale Muntelui...

Un izvor. Descalec. Cîte o ţigară...

— Dacă trecem muntele, vedem marea?

— Da.

— Ai revolver?

Arvanitul îmi arătă un hleab vechiu, dar enorm cu nişte gloanţe bune pentru carabina Berdan de acum vre-o 40 de ani.

— Hm, nu-i bun.

— Nu bun?

— Iată revolver; şi-i arătăi brawning-ul meu, calibru mare, pe care arvanitul îl priveşte cu mare respect...

Tocmai respect vroiam şi eu; şi dupăce plecarăm din nou şi ne înfundarăm într'o potecă împrejmuită de o perie nepătrunsă de dafini tineri, mereu îl observam, cînd se apropia din urmă, mereu îl furam cu coada ochiului... Dar aceiaşi expresie de suflet simplu şi blajin vedeam pe toată figura acestui atlet cu grumaz de taur, faţă de care numai neştiinţa mă făcea să concep umbră de bănuială.

Alt izvor, alt popas şi altă ţigară, în timpul căreia copilul-atlet, cu umeri de Ercul, culegea nişte flori, ca să-mi facă un buchet...

Apoi din nou stînci, din nou cotituri, iar gropi. Apoi păduri întregi de castani sălbateci. Iar peste tot—o tăcere neturburată de mormînt.

La o cotitură—o figură de om: un palicar cu fes roş pe o ureche, cu mustăţile ca două săbii, în fustanelă, cu mers de cocoş, cu carabină, două hamgere la brîu, un baltag.

Salută şi trecu înainte. Privii întrebător pe mulargiu.

— Pădurar.

Iar cotituri, iar stînci, ripi, dafini, bolovani.

Ne apropiem de creasta Muntelui, nu mai înalt pe aici de 750—800 de metri, şi prin ale cărui coame se întrevăd

razele soarelui. Dar răcoarea domneşte încă peste stînci şi prăpăstii, aerul e uşor şi limpede ca în ziua Creaţiunii.

La o cotitură un alt voinic: cu acelaşi mers de cocoş, aceleaşi mustăţi, carabină, cartuşieră, hamger şi pistol la brîu; dar fără fustanelă şi cu nişte şalvari, al căror fund ajungea aproape până în pămînt; dar cracii pantalonilor abia până subt genunchi, lăsînd fluerele picioarelor cu desăvîrşire goale. În picioare—nişte papuci fără călcâiu şi cu moţ la vîrfuri. Palicarul era superb şi se simţea în domeniul lui în această pustietate, mergînd cu pas sigur prin mijlocul potecii.

— Poliţie,—îmi şopti mulargiul, şi salută autoritatea, care nici nu ne privi.

„Bra-a-vo! La aşa păduri, aşa voinici!" Dar mă cam gîndii în sinea mea, cum se zice, cam cum vor fi *aceia*, pe care îi urmăreşte asemenea poliţie. Şi respirai, parcă mai liber, numai cînd, păşind culmea Muntelui,—care se întinde departe spre sud şi nord,—zării în depărtare ceva ca nişte locuinţi omeneşti: unele acăţate pe stînci înalte, înconjurate de păduri, altele răsărind din fundul vre-unei văi inundate în ceaţă. Iar încolo, în infinit,—marea cu întinderea ei fumurie, străbătută în ajun de bravul nostru „Delfin".

— Mânăstiri?

— Mânăstiri, schituri, chilii. Colo,—Ivir, îmi arătă ghidul spre ceva ca un morman de stînci colosale, aşezate jos, pe malul mării.

— Dar ici la stînga?

— Careia: oraş... orăşel. Caimacan, poliţie, 10 soldaţi... Sobor proistos... mitoc... mult mitoc, negustor icoane, cruciuliţi,—mă lămuri ghidul în ruseasca lui abia inteligibilă,—despre centrul administrativ, civilo-monacal al peninsulei sfinte.

Acuma înţeleg şi eu prezenţa celor doi palicari atît de înarmaţi: sîntem în poteca cea mare,—drumul cel mare care duce spre capitală!...

Dar noi o luăm mai spre dreapta, coborînd mereu către mare, dar ţinînd mereu coasta, mereu spre sud. Pădurea pe aici nu-i înaltă, dar deasă ca peria şi pe-alocuri ne ascunde cu totul vederea mării, ne ascunde chiar negrul adîncimilor, care se întrevăd numai pe alocuri din stînga potecei.

Dar călugări oare nu mai întîlnim noi pe ziua de azi?

Ba iată parcă şi călugări. Dintr'o văgăună întunecoasă, pe unde coborîm acuma, urcă ceva încet la deal... E superb şi acesta! O măreaţă barbă neagră şi bine îngrijită, cu doi ochi semeţi şi o camilaucă înaltă, care se leagănă ajungînd până la jumătatea dafinilor, dau personajului o înfăţişare cu atît mai măreaţă, cu cît bietul catîr, care-l duce la deal pe acest drum atît de greu, abia se mai zăreşte de subt enormu-i samar, acoperit cu atîtea cergi, acoperit apoi peste toate cu sutana şi persoana măreaţă a călugărului. Dar numai catîrul acesta umil şi obosit, cu privirea lui blîndă şi supusă, şi bagajul care-l acopere până în pămînt, de ne mai aminteşte ceva din mersul modest al Mîntuitorului prin mijlocul Ierusalimului; căci la o adică, călugărul acesta, atît de măreţ, cu camilauca lui înaltă şi privirea-i poruncitoare, n'ar admite în locuinţa sa poate, nici pentru curăţirea ghetelor, pe sărăcăciosul şi pirlitul fiu al Mariei din Nazaret.

În urma lui un alt călugăr, tînăr, slab, foarte palid şi foarte zdrenţăros mîna mularul cu un băţ.

— Evloghi (binecuvîntează),—şopti ghidul meu, ridicîndu-şi căciula şi dîndu-se cu respect la o parte.

Nu înţălesei răspunsul călugărului, care mă privi cercetător, şi nici prea cu dragoste.

— Grec?

— Da, proistos,—proistos Laura,—răspunse ghidul, uitîndu-se la mine cu compătimire şi nedumerindu-se, poate, de ce m'o fi privind înaltul personaj dela Laura, cu atîta dispreţ.

Vederea spre stînga iar se deschide. Iverul sclipeşte acuma *în soare cu acoperişurile albe ca zăpada. Dincolo de el, în ceaţa alburie se vede fantoma insulei Tasos.* Ne mai oprim, căci *sîntem destul de obosiţi amîndoi.*

— Cunoşti insula de colo?

— Da, Tasos.

— Ai fost pe-acolo vr-odată?

— Fost, păscut capre.

— Cum e acolo?

— Sărac. Grec mult sărac. Piatră, şearpe. Păscut femeia capre, săpat pămînt femeia... mult şearpe!

— Aşa.

— Săpat femeia cu copil traista, traista aiţi—spate!

— Copilul în spate? De ce?

— Muşcat copil şearpe. Mult saraca femeia!

— Dar Grecu ce face?

— Fumat tutun. Stat piţor peste piţor, fumat craţima, ţitit efemerida. Politica!...

Iar stînci, iar rîpi, desiş inextricabil, punţi, gropi.

— Ai fost vrodată la Provata?

— Da, sapat via. Mîncat brînza vlacha, mult buna brînza.

— Pe drum întîlnim vr-o mănăstire?

— Da. Chilii.

Nu trecu mult, în adevăr, şi dăm în sfîrşit de urma unei locuinţi: mai întăiu un jghiab lung culcat pe nişte stîlpi scunzi de piatră, şi pe care curge apă înspre o grădină destul de părăginită de zarzavat. Apoi pizule de o parte şi alta a potecii, îndosul cărora se văd copaci şi vii; apoi nişte şoproane vechi de piatră, acoperite cu plăci tot de piatră; apoi încă un fel de clădiri foarte vechi cu vr-o 2—3 caturi şi o biserică tot aşa de veche, cu partea de dinainte a pridvorului acoperită cu sfinţi şi draci.

Mulargiul îmi făcu semn să descalec, căci nu se cuvine să stai călare în apropierea unei mănăstiri. Descalec.

Un bătrîn călugăr grec, cu faţa suptă şi cu două mătănii în mînă, ne privi cam chiondoriş, cînd ajunserăm la portiţa închisă, prin care continua drumul. Dar ghidul meu ştie regula mănăstirească.

— Evloghi,—şopti el, închinîndu-se în partea călugărului.

Se opri apoi cu privirea spre icoana de deasupra portiţii, îşi făcu semnul crucii şi deschise portiţa. Făcui şi eu semnul crucii şi trecui urmărit de privirile cercetătoare şi nu prea ospitaliere ale călugărului. Se cunoştea că, cu cît inaintăm în Sf. Munte, cu atît se înăspreşte ustavul mănăstiresc!

— Mai e mult?

— Mai.

Peste vr'un sfert de ceas,—alt jghiab, alte pizule, alte grădini, şi tot aşa de părăsite: clădiri vechi şi iarăşi de piatră, cu acoperişurile înegrite de vreme şi tot de piatră; apoi biserica cu pridvorul plin de sfinţi şi de draci, de o sluţenie indescriptibilă. Lîngă pridvor un mular, care paşte în umbră.

Trecem prin curtea pustie cu căciulile în mînă, închinîndu-ne amîndoi în toate direcţiile: biserică, şoproane, sfinţi,—la tot ce vedem.

Impresia lăsată de aceste locuinţi pustii e penibilă, iar tăcerea muntelui cu labirinturile lui de stînci şi desişurile în care ne înfundăm iarăşi, devine apăsătoare—cînd la o cotitură, tabloul se luminează deodată ca printr'un artificiu, şi peste o vale adîncă, inundată de o ceaţă uşoară, dinaintea privirilor noastre, răsare însuşi *Athonul* în întreaga lui statură: cu pădurile întunecoase dela poale, cu conul lui de marmoră albă, înfipt în seninul cerului, cu brăzdăturile adînci, în fundul cărora se văd mase considerabile de zăpadă; iar sus de tot, pe vîrf, o bisericuţă, care pare numai cît o gaiţă.

Avem acuma în faţa noastră: spre sud—conul Sfînt; la stînga, la cîţiva chilometri, spre răsărit, un unghiu aproape drept al Archipelagului, văzut prin deschizătura văii dela poalele conului; la dreapta, spre apus—stînci, dealuri şi păduri.

Tabloul e grandios, aproape copleşitor prin măreţia lui, iar pustiul neclintit şi vraja unei tăceri de mormînt, care domneşte peste mormanele de piatră şi coclaurile fioroase din dreapta şi din stînga noastră, inspiră sfială şi ceva ca un regret, că ai păşit poate într'o lume aparte, unde nu poţi fi decît străin, unde nu poţi fi privit poate decît ca duşman... Să mai înaintezi?... Ce-ar fi?... Ce-ar zice părintele Prohor, dacă m'aşi întoarce?...

Mă las în voia catîrului, tăcut şi el, caşi totul din juru-ne, şi gîndindu-se, poate, unde o să ne oprim după un drum atît de obositor?

De bună samă, unde? Unde-s *ei*?... Unde-s ei, cei crescuţi între orizonturile banale de pe malurile Răutului, Bicului, Ciucului... cu ogoare de popuşoae, de orz, de păring... cu toloacele roase şi îngălbenite de arşiţă, de strîmtorare şi sărăcie? Sărmanul norod, umil şi întunecat, care n'a văzut în viaţa lui decît străzile băhoase ale Orheiului şi Tolcucica pestilenţială a Chişinăului,—cum s'a încumetat el să vie tocmai aici?... Sau s'or fi schimbat şi ei?... Or fi altfel?... Şi atunci *unde* ar putea să fie? Poate tocmai colo, sus, subt sprinceana Athonului; în prada fulgerelor şi furtunilor, dar numai la un pas dela scaunul Dumnezeirii?...

Aşi! Uite colo. Acolo trebue să fie: tocmai jos, unde se vede ceva... Dar *ce?*

Prin ceaţa văii, care trebue să fie grozav de adîncă, jos de tot, într'o văgăună întunecoasă şi aproape subt talpa Athonului, se întrevede ceva înălbind... Să fie de bună samă o locuinţă sau o figură de om? Ceva ca o băbuşcă bătrînă, care priveşte printre arbori, a căror depărtare însă nu se poate aprecia. „Băbuşca" pare a privi de bună samă cu singurul ochiu, ce i-a mai rămas, şi e îmbrobodită cu un testemel moldovenesc... „E ceva *de pe la noi*... Acolo trebue să fie. Acolo, desigur. Aşa-da!"

Şi, fără să mai aştept ghidul, care rămăsese cam în urmă, o iau singur la dreapta, pe coasta văii, inundate în ceaţă uşoară.

„Sărmana băbuşcă! Semnul umilinţii, pecetea sărăciei şi neputinţii... care din fundul văgăunii albastre ridică rugi cătră cel prea Bun, prea Puternic, cel de Sus; căci cei de jos sînt răi şi puternici şi ei; şi nu cei slabi şi umili vor înfrunta puterile pămînteşti... Rugi pentru fericirea veşnică... Se înţelege: cine a trăit în mizerie, caută fericirea măcar acolo, sus; cine a văzut iadul, visează raiul"...

Şi fără să bag de samă, deodată mă trezesc şi eu că... Dar nemerit-am în raiu de bună samă, sau e o halucinaţie?...

Coborînd pe coasta unei vîlcele înguste, dar foarte adînci şi foarte prăpăstioasă şi aceasta, şi care mai spre răsărit dă tot în valea cea mare, dau de un fel de şosea îngustă şi nouă... O şoseluţă mai curată decît o alee dela Călimăneştii noştri!... Iar din dreapta şoseluţei—o minunată pizulă, nouă-nouţă şi înaltă de vre-un stînjen şi ceva; iar de pe pizulă atîrnă viţe cu nenumăraţi struguri, aproape formaţi. Pe stînga şoselei, dinspre prăpastie—un parapet de lemn, foarte solid şi aproape nou. Mai încolo—o bancă de lemn, tot nouă şi aceasta, şi care arată că mă găsesc în apropierea vre-unei locuinţi,—locuinţă bogată, veselă, luminoasă, nu ca cele de până aici.

Descalec de astădată singur.

— Unde duce, bre, şoseluţa asta aşa de frumoasă?

— Asta? Asta.—Provata. Ajuns Provata, chilia vlacha,—răspunse ghidul, arătîndu-mi printre arbori vre-o două clădiri cu cîte două caturi, unite în formă de unghiu drept şi foarte cochete; iar îndată mai la vale, în dosul unui şir de chiparoşi tineri—o bisericuţă boită cu roş, foarte mică, după toate a-

parenţele, foarte cochetă şi aceasta. Dar totul intr'o neturburată linişte de cimitir.

— Provata? Şi privii pe Albanez cu mare atenţie...

— Glumeşti, băete! Chilie „vlachă" ?... Ştii tu ce-i vlach? Treabă de basarabean, de „vlach" e acest parapet? Dar această pizulă admirabilă, solidă, pentru a infrunta secole? Treabă de basarabean, de „vlach", care in ţara lui işi ingrădeşte casa cu nuele putrede, in dosul cărora zac pisici moarte şi infloresc spinii? Sau in cazul cel mai bun—vreji de bostani, amestecaţi cu malaiu de mătură, calapăr şi lemnul Domnului... Un „vlach", bre, n'a putut visa asemenea frumuseţă nici în împărăţia cerului!

— Provata, bre?...

— Provata, gospodin...

Mă urcai pe o inălţătură de piatră, în formă de prispă, lungă de vre-o doi metri şi alăturată de pizulă,—inălţătură, cum am mai intilnit nu una până aici,—şi a căror destinaţie e să ingăduie călătorului de a se urca pe mular. Altfel incălecarea şi descălecarea ar fi foarte anevoiasă, căci samarul, care acopere tot trupul animalului, dela cap până la coadă, cu acoperişul dedesubt, cu lemnăria lui, cu alte acoperişuri, cu desagi, dinainte şi dinapoi, şi alte buclucuri: vre-o putină, pari, saci, etc.,—obişnuite în muntele unde nu se cunoaşte uzul căruţii,—aminteşte adesea bagajul de războiu al unui elefant din armata lui Hamilcar,—şi nu ingădue incălecarea în alt chip.

De pe inălţătură privii peste pizulă: alte pizule, tot aşa de solide, dar mai joase, care formează terase plantate cu arbori şi mai ales vie. Intre viţele de vie—nici un fir de buruiană...

— Ce se vede, colo, sus, ceva ca o căsuţă singuratică? Sau n'ai fost acolo?

— Sterna: curze apa munte.. curze colo... zarzavat: ţapă, patlazele—răspunse arvanitul, arătind cu mina spre prăpastie, după parapet.

Mă dădui jos şi privii după acest parapet: alte terase, plantate cu maslini şi alţi arbori, încărcaţi cu fructe, care ţin până in fundul prăpăstiei; iar pe terasele de subt picioarele noastre chiar—nişte minunate straturi de zarzavat: „ţapă", „patlazele"... Pe o terasă se văd înfipţi nişte haragi lungi, pe care se urcă curpeni de fasole, cu păstăi lungi aproape de un cot... Pe marginea unei terase, ocupind o fişie lungă de vre-o 100 de paşi, dar lată numai de vre o jumătate de metru, se întinde un şir de patlagele roşii, care, în lipsă de spaţiu, n'au libertatea de a creşte decit în sus. Sint deci susţinute de un gard inadins făcut pe marginea pizulei, şi conţin cantităţi de roade care pot îndestula 15—20 de familii...

La capătul pizulei o grămadă de pămint negru, aşezat cu îngrijire, în formă de piramidă.

— Adus pămint pădure, sus pădure—zarzavat, ţapă,—mă

lămuri arvanitul, pe care il priveam din ce în ce mai bănuitor, mai convins din ce în ce, că-s obiectul unei mistificaţii.

Mă stăpinii... ca să examinez chioscul,—un admirabil chiosc format din curpeni, din care atirnă sute de castraveţi, tot aşa de lungi, caşi păstăile amintite. In chioşc e aşa de curat, că poţi să aşezi o masă şi să stai cu o gazetă...

Şi totul intr'o ordine şi curăţenie obişnuite la noi numai în stabilimentele balneare cele mai îngrijite.

Imi luai aerul unui teribil şef de comitagii (apropierea unei locuinţi omeneşti imi dădea curaj) şi-l măsurai cu o privire nimicitoare.

— Măi băete, ce limbi mai vorbeşti tu?

— Stii albaneste, turţeste, greţeste, bulgăreste... răspunse Albanezul privindu-mă cu mirare şi frică.

— Ştii bine bulgăreşte?

— Stii asa...

— Bre, fost-ai tu vre-odată pe aici?

— Fost, gospodin! Asta Provata, chilia vlacha!—repetă copilul-atlet aproape cu lacrămi în ochi. Mincat brinza vlacha, mult buna brinza!

— Stăi. Dar matahala... băbuşca cea chioară de colo?...

Eram convins că „băbuşca" trebue să fie *anume* locul pe care il căutam eu.

— Aia ce-i?... Şi-l privii şi mai teribil, drept în ochi.

— Babusca?—se miră Albanezul, neinţelegind nimic. Colo, în vale? Acolo lac, acolo *schit* vlach. Acolo vale adinc. Acolo umbră mult, întuneric mult. Da, schit vlach.—Aiţi zeţe minute—Katafighi, tot chilia vlacha. Ama asta—Provata. Mincat brin...

Il lăsai şi mersei singur înainte. Trecind pe subt un fel de podeţ, aruncat din vie către grădina din prăpastie, văzui la o cotitură a şoseluţei, un călugăr cu un tirnăcop în mină, rezămat de pizulă. Era un vlăjgan de flăcău, în haină călugărească, inalt, de ajungea cu capul până la creasta pizulei.

Flăcăul părea a ne fi observat demult şi, la apropierea noastră, continua a mă studia cu o privire care nu-mi mai lăsă nici o îndoială: recunoscui privirea iscoditoare, aproape poliţienească, nu totdeauna inteligentă, dar mai totdeauna zeflemistă, obişnuită la compatrioţii mei de peste apa Prutului.

— Mă rog, asta e Provata? Provata, căreia ii zice şi Cucuvino?

Flăcăul continua a sta rezămat de pizulă şi-mi inspecta şapca. Apoi, cu privirea în direcţia nasului său lung şi cam într'o parte,—nas de răzăş de pe valea Răutului,—răspunse tot pe nas şi trăgănind fiecare silabă.

— Ha-pu... ha-iasta-i.

— Aiasta, aiasta,—repetă un alt călugăr mai în vrîstă, apărind pe scara de piatră de lingă bisericuţă.—Poftim.

A. Frunză

Fum

E cea din urmă seară—nu-mi ascunde!
Mi-e fruntea rece, glasul mulcomit,
Doar sufletu-mi de-o milă se pătrunde:
Ce trist a fost! — şi totuşi m'ai iubit...

Cum fulguesc aducerile-aminte
Peste nădejdi ce 'n pilpiiri se sting!
Şi piere înţelesul din cuvinte,
Şi, poate că nu sutăr, de nu pling...

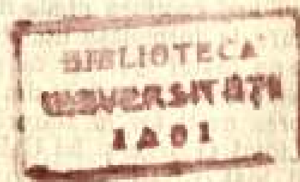
Nu lasă urme de neşters durerea!
Parfumul trist al florilor, cînd mor,
O clipă dac 'a 'nfiorat tăcerea;
Se şterge încet, ca umbra unui nor...

. . . .

Se stinge azi iubirea ne 'ntrupată,
Cum nici o floare 'n lume nu s'a stins..
Şi visul trist din clipa fermecată
Cînd, aiurit, la pieptul tău m'ai strîns,

Ce urmă va să lase 'n amintire?...
Parfumu 'ndureratei sărutări
S'o risipi în tainică undire
Cu cele de pe urmă 'nfiorări...

Sabina Georgescu

Tendinţe ale politicei economice mondiale

Pacea dela Versailles şi imperialismul economic

Războiul mondial, inceput la 1914 şi sfirşit la Noembrie 1918 prin prăbuşirea celui mai puternic colos militar pe care l-a văzut vre-odată omenirea, a reinviat subt o altă formă, in clipa in care cel din urmă delegat al Puterilor Aliate şi asociate şi-a imortalizat iscălitura dedesubtul pactului dela Versailles. Pactul acesta, care trebuia să fie crainicul unei reinvieri a vechilor virtuţi morale, care urma să acopere cu aceiaşi aripă frăţească protectoare toate popoarele de pe glob, deschizind o eră nouă de pace şi înflorire, a avut efecte cu totul contrarii. Chiar in clipa in care a fost iscălit, autorul său principal, Wilson, işi dădea sama că tratatul acesta de pace nu mai conţinea nimic din ideile iniţiale de pace şi unire pe care le formulase dinsul la inceput. Dar, cum spune atit de bine fostul secretar de stat Lansing in ultimele sale destăinuiri asupra desbaterilor din Versailles, Wilson era prea slab şi prea neştiutor in afacerile europene ca să se împotrivească lui Lloyd George şi lui Clémenceau, mai ales acestuia din urmă. A fost o tragere pe sfoară clasică, ale cărei urmări le plăteşte astăzi întreaga Europă, le plătim mai ales noi cei din ţările cu valuta depreciată.

Războiul pe care il credeam atunci terminat, s'a inteţit şi mai mult, trecind de pe teritoriul restrins al cimpiilor de luptă europene pe vasta intindere a intregului glob, pătrunzind in cele mai ascunse colţuri ale statelor moderne, atacind temeliile foştilor beligeranţi caşi ale foştilor neutri, tirind in virtejul descompunerii toate economiile naţionale. Şi, pe zi ce trecea, pierderile se acumulau, luau proporţii gigantice, duceau spre acea desorganizare ne mai auzită a economiei mondiale, ai cărei martori neputincioşi sintem astăzi, şi ne îndreptau spre vremi de lipsuri şi de constringere.

Aveau multă dreptate oamenii de stat care se temeau de beţia victoriei şi de primejdia împărţelii. Nici Anglia, nici Franţa - pentrucă aceste două state au tras in Europa cele mai multe foloase de pe urma războiului—nu au fost in stare să se stăpinească, să dea dovadă de măsură în beţia victoriei subite. Anglia işi vedea împlinit visul său de intăetate comercială—vom vedea mai tirziu că s'a inşelat—prin distrugerea celui mai temut concurent al său, prin ştergerea de pe apele indepărtatelor oceane a pavilionului german şi prin încătuşarea industriilor concurente germane in cătuşele paragrafelor pactului din Versailles. Franţa de altă parte vedea desfiinţată primejdia militară dela răsărit, fapt care o ridica dintr'odată la rangul de dictatoare a trebilor europene şi mai vedea pe lingă aceasta posibilitatea de a opri pe viitor orice încercare de restauraţiune a puterii militare germane prin mijloacele de control pe care i le dădea tratatul din Versailles din orice punct de vedere.

Ideia iniţială a învingătorilor anglo-franceji a fost aceasta: *Dominaţiunea comercială în schimbul dominaţiunii militare.* Dar, pe *cind Anglia* a văzut repede că uitase să ţină samă in calculele sale de factorul american,—Franţa, mai fericită, izbutea să instaureze în Europa cel mai uriaş militarism pe care-l cunoaşte istoria.

Imperialismul economic ni se prezintă astăzi, cit priveşte Europa, într'o formă mai aspră şi în orice caz mai puţin civilizată. Mijloacele paşnice comerciale intrebuinţate înainte de războiu, au făcut loc altora mai puţin paşnice, pentrucă îndărătul politicei comerciale a celui mai puternic stat continental se înalţă umbra înspăimintătoare a mai multor milioane de baionete.

Imperialismul economic englez a suferit şi el modificări însemnate faţă de stadiul in care se găsea la izbucnirea războiului. Ideia imperialistă confederativă a lui Chamberlain se găsea în 1914 in preziua realizării sale. Legătura intimă economică pentru care luptase acest om de stat era aproape fapt îndeplinit. Coloniile—atit Crown Colonies cit şi Dominions—se obişnuiseră cu ideia încadrării lor economice in Imperiul britanic. Interesele vechei Gentry şi ale clasei capitaliste engleze păreau aproape satisfăcute in intregime. Războiul, accentuind deoparte legătura politică dintre colonii, Dominii şi Marea Britanie, a rărit legăturile economice, prin condiţiile cu totul schimbate care se ofereau comerţului internaţional atunci şi mai ales dela Versailles incoace. In orice caz, veleităţile de independenţă economică şi politică sint astăzi in diferitele teritorii ale imensului imperiu britanic mult mai numeroase şi mai puternice decit erau înainte.

Aceasta nu însamnă că imperialismul britanic ar fi încetat acţiunea sa de penetraţiune. Nici grijile politice, nici obstacolul valutei sale nu au fost in stare să-i impiedice. Cu sacrificii enorme—bugetele engleze sint cea mai bună dovadă—

Anglia a căutat să-şi păstreze pieţele de desfacere, mai ales pieţele transoceanice şi nu s'a sfiit să primească lupta cu Japonia şi Statele-Unite ale Americei de Nord, ambele în situaţiuni mult mai privilegiate. Imperialismul englez intrat în luptă cu imperialismul Statelor-Unite, acesta este fenomenul nou care imprimă caracterul său timpurilor de faţă. De rezultatul acestei lupte atîrnă, în multe privinţi, conformaţiunea viitoare a globului.

Frămîntările economice ale Franţei şi Angliei

Şi Franta şi Anglia sînt prada unor frămîntări economice cum nu le-au cunoscut mai înainte. Dar, pe cînd în cazul Angliei, ele sînt pricinuite din cauza valutei sale urcate şi a debuşeurilor europene închise comerţului englez de astăzi, în cazul Franţei ele sînt datorite producţiunii simţitor restrînse a industriei sale şi întîrzierii cu care se restabilesc întreprinderile productive franceze.

Franţa nu a făcut nimic pentru refacerea efectivă a teritoriilor devastate şi a industriei sale ruinate. Chiar acolo unde s'a făcut ceva, unde s'au restaurat fabricile demontate de către Germani, aceasta nu se datoreşte decît iniţiativei private. Oamenii de stat ai Franţei nu s'au putut lepăda de haina revanşardă, haină care nu mai are astăzi nici un rost, pentru a vedea cu ochi obiectivi adevăratele trebuinţe ale economiei naţionale franceze. Şi, cum pedeoparte productivitatea industriei sale era departe de a atinge nivelul dinainte de războiu, iar de altă parte bugetul său era din ce în ce mai desechilibrat, nu e de mirare că frămîntările interne ale Franţei au mers crescînd şi au luat din ce in ce proporţii mai fantastice.

Lozinca Franţei a fost prea mult *„L'Allem gne payera tout"*. Potrivit acestei lozince, s'a încercat prin conferinţe şi presiuni să se stoarcă ultimul pfenig din visteria republicei germane, înloc de a se întocmi un program serios şi, mai înainte de toate, *posibil* de reparaţiuni, care ar fi ţinut samă de nevoile tuturor aliaţilor. Puţin atentă la nevoile aliaţilor, Franţa a împins la acel acord financiar dela Spaa care nu ţinea sama decît de interesele celor mari şi jertfea statele mici, cărora nu li se acorda decît o cotă infimă din despăgubirea — şi aşa problematică — impusă Germaniei. Propunerile reale venite din partea Germaniei de a reface Franţa de Nord şi de a livra mărfuri, s'au lovit de opoziţia crincenă, nu a lucrătorilor francezi, ci de a militariştilor şi a industriaşilor. O refacere cu muncitori germani ar fi contribuit însă la o mai grabnică reintrare a Franţei şi a produselor franceze pe pieţele mondiale şi ar fi micşorat simţitor criza de şomaj care turbură viaţa economică a ei, chiar dacă, pentru o scurtă perioadă de tranziţie, ar fi micşorat cîştigurile exagerate ale profitorilor industriali.

Aşa cum e astăzi situaţia sa, Franţa nu se poate gîndi la o competiţiune serioasă pe pieţele europene. Şi puterea sa de concurenţă e cu atît mai primejduită, cu cît Anglia, care îşi dă astăzi samă de greşala politică făptuită la Versailles unde a dat mînă liberă Franţei în Europa, crezînd a căpăta mai multă libertate politică în Orient, este dispusă a face concesiuni Germaniei, pentru a o ridica din starea sa neputincioasă de astăzi şi a reface astfel unul din cei mai însemnaţi clienţi ai industriei engleze. Dar această ridicare a Germaniei nu se poate face decît în detrimentul Franţei, căci oricît am ţine sama de interdependenţa factorilor economici, nu se poate să nu recunoaştem că întărirea Germaniei însamnă restabilirea puterii de concurenţă a industriei germane, cu atît mai mult cu cît valuta sa îi dă alte posibilităţi decît le are industria franceză. Franţa se găseşte deci într'un cerc viţios: Ori admite restabilirea Germaniei şi atunci aceasta îi va plăti datoriile, dar va deveni un concurent teribil pe pieţele de desfacere mondiale, ori prin mijloace militare înăbuşe în faşe orice încercări de refacere şi atunci nu va vedea niciodată despăgubirile enorme pe care i le-au fixat diversele acorduri financiare încheiate.

Pănă acum, Franţa pare a se fi hotărît pentru această de a doua posibilitate, dînd instrucţiuni comisiunii de control interaliate dela Berlin — al cărui şef e un general francez — să stînjenească pe cît e cu putinţă ridicarea tuturor industriilor germane care ar putea să devie o concurenţă pentru industria sa proprie. Tot in sensul acesta pot fi interpretate şi diferitele propuneri din parlamentul francez, tinzînd fie la o micşorare a productivităţii industriale germane, fie la o participare efectivă a Franţei — cu alte cuvinte un amestec direct al ei in treburile interne ale industriei germane, deci tot o stingherire a acesteia — prin atribuirea unei cote-părţi din sporurile de capital în industria germană (proectul Japy).

Starea economică actuală a Franţei se resimte exact de politica militaristă pe care o duce. Un buget slăbit din lipsă de venituri corespunzătoare, o criză de şomaj puternică, un export mărginit din pricina neputinţii pieţelor de desfacere europene cu o valută slabă de a-şi împlini lipsurile cumpărînd din Franţa, o reţea de căi ferate cu un deficit enorm — în 1920 de 3 miliarde frs., în 1921 de 1,8 miliarde frs. — şi, celace e mai dureros încă, o datorie externă de 300 miliarde frs., care îi răpeşte în multe privinţi libertatea de acţiune, înfeodînd-o politicei creditorilor săi. Teama de primejdia unei Germanii dezarmate, hipnotizează mişcările Franţei, îi paralizează întreaga iniţiativă, o opreşte de a vedea clar adevăratele sale interese. Revirimentul care s'a produs în ultimul an în opinia publică mondială, reviriment atît de favorabil Germaniei, ar trebui să arăte Franţei că o continuare a paroxismului şovinist în nişte vremuri cînd mai toate statele europene luptă pentru însăşi existenţa lor economică, ar însemna înstrăinarea prieteniilor de care se bucura până acum în sînul popoarelor.

Cit priveşte Anglia, cine ar putea nega pierderile imense pe care i le-a pricinut războiul mondial? Intreaga sa hegemonie—şi nu se poate nega exercitarea acest-i hegemonii inainte de momentul din 1914—a fost sdruncinată. Comerţul său a fost redus simţitor din pricina pierderii debuşeurilor sud-americane şi a penetraţiunii japoneze şi americane in Asia de răsărit precum şi din ştergerea dintre popoarele comerciale a Rusiei sovietice. După cifrele pe care ni le dă „Board of trade", volumul comerţului englez in 1921 a fost cu o treime mai mic decit acela din 1913. Luînd ca bază a evaluărilor preţurile din 1913 ni se dau următoarele cifre (in mii de livre):

	Total import	Reexporturi	Export (numai mărf. engleze)
Comerţul in 1913	768 735	109 567	525 2:4
„ „ 1919	679.786	85.726	283. 05
„ „ 1920	679 274	98 909	372 476
„ „ 1921	570.912	85 612	261.647

Procentual faţă de anul 1913, avem următoarele valori:

	1921	1920	1919
Import total	74.3	88 4	88.4
Reexporturi	78.1	90.3	78.2
Export	49.8	70.9	54.9

Pănă şi in propriile sale colonii, Marea Britanie se vede concurată fie de către străini, fie de către înseşi aceste colonii. Noua Zeelandă, Australia, Africa de sud, Canada, işi ridică tarifele şi introduc in legislaţia lor vamală clauza de „Anti-Dumping" menită să le apere industriile nou create, nu numai impotriva revărsării in teritoriile lor a produselor din ţările cu valută depreciată, dar şi împotriva mărfurilor din ţara mumă. Turburări de ordin politic in lumea musulmană, în Indii caşi în Egipt, în Afganistan caşi in Asia Minoră, nu fac decit să accentueze tendinţa de emancipare a vechilor pieţe de desfacere ale comerţului englez, iar livra sterlingă, venerabila monedă care fusese atita vreme standardul monetar cel mai neclintit, care era unitatea monetară cea mai uzitată in plăţile internaţionale, trebue să cedeze gloria sa dolarului american. Londra e detronată din locul său de Clearing al intregii omeniri şi înlocuită cu New-Yorkul. Wallstreet devine arbitrul financiar al globului.

Această situaţie se oglindeşte perfect in manifestarea actuală a economiei engleze. Deoparte Anglia e inundată—in ciuda tuturor măsurilor luate pentru a impiedeca aceasta—de produsele industriale din ţările cu valuta depreciată, iar pedealtă parte, din pricina restringerii debuşeurilor, industria şi comerţul său trec printr'o criză de supraproducţie groaznică. Scăderea însemnată a preţurilor produselor industriale care s'a produs in primul trimestru al anului 1922 nu poate ajuta la nimic, atita vreme cit 300 milioane de oameni in Europa vor fi, din pricina valutei lor bolnave şi a unor consideraţiuni politice, in imposibilitate absolută de a redeveni clienţi normali ai industriei engleze. Creditele de export engleze au ajutat într'adevăr, la relativa imbunătăţire a condiţiilor de viaţă ale comerţului Marei Britanii, ele au îngreuiat însă de altă parte simţitor bugetul Statului şi nu au putut schimba tendinţa generală care e impotriva schimbului comercial cu Anglia.

Vacuumul acesta in Europa Centrală e unul din principalele motive ale şomajului englez, bine-înţeles afară de momentele de politică populaţionistă. Cu drept cuvînt secretarul parlamentar al amiralităţii engleze atrage atenţiunea asupra acestui moment. In anii 1914 până la 1920 ar fi trebuit în mod normal să emigreze 1 100 000 persoane din Anglia. In realitate nu au emigrat însă de cit numai 340.000. Aşa că sporul populaţiunei, precum şi creşterea anuală a ei cu 600.000 oameni au şi ele, pe lingă criza industrială, o influenţă puternică asupra şomajului celor 2.000.000 de lucrători (la 30 Decembrie 1921 erau 1.885.743 muncitori fără lucru). De altfel chestiunea emigrării din Europa se va pune din ce in ce mai acut în discuţiune, cu cit economiile naţionale se vor descompune mai mult, cu cit deci puterea de cumpărare a statelor europene va scădea.

Anglia vede cu grijă urmările în viitor ale teribilei crize de astăzi. Rolul ei de arbitru politic şi financiar nu mai este atît de necontestat ca în trecut. Politiceşte, Anglia n'a mai fost de mult nevoită să desvolte o acţiune atît de vie ca dela Versailles incoace. Prăbuşirea echilibrului european, prin eliminarea Rusiei şi Germaniei din angrenajul politic al vechiului continent, a răsturnat bazele politicei britanice. Preponderenţa Franţei şi a statelor mici care se mişcă în orbita acesteia este prea efectivă, pentruca Anglia să poată continua tradiţionala sa politică europeană. Intreaga reinoire a spiritului care domneşte astăzi, atirna în primul loc de Franţa, de schimbarea mentalităţii oamenilor săi de Stat, de înlocuirea concepţiunii despre intangibilitatea tratatului din Versailles printr'o altă concepţiune mai potrivită vremilor excepţionale de astăzi, precum şi de hotărîrea Germaniei de a dezarma într'adevăr. Excepţie făcind de Statele-Unite ale Americei, care stau deoparte, urmărind sguduirile continentului european, Anglia şi Franţa au în mînă cheile pacificării europene. Ambele, cu un imperialism mai pronunţat decit înainte, se pindesc, se bănuesc, işi dau reciproc de lucru, işi tae drumul, lucrează una împotriva celeilalte; iar Germania, redusă la neputinţă, nu e decit instrumentul docil al celor două politici opuse, căutind să profite cit poate de rivalitatea anglo-franceză şi încercind de altăparte să iasă din cercul de fier pe care i l-a pus tratatul din Versailles, printr'o

colaborare cu Rusia sovietică. Conferinţele politice şi economice care s'au ţinut până acum, nu sint decît o oglindă a situaţiunii arătate. De fapt nu s'a făcut nimic în aceste conferinţe, de oarece statele mici nu au fost decît nişte simpli figuranţi, nişte pioni pe scîndura de şah, iar oamenii de stat anglo-francezi au fost prea preocupaţi de popularitatea lor, prea geloşi unii de alţii, prea egoişti întru cît priveşte interesele ţărilor lor.

Statele-Unite arbitrul situaţiei europene

In mijlocul desorganizării economice a Europei şi a rivalităţilor anglo-franceze, un fapt cert se desenează din ce în ce mai limpede. Influenţa Statelor-Unite ale Americei asupra tuturor chestiunilor europene la ordinea zilei.

Statele-Unite s'au ţinut întotdeauna deoparte de certurile ţărilor europene. Ceiace le interesa înainte de momentul din 1914, era mai ales chestiunea Pacificului şi chestiunea debuşeurilor sud-americane fără a neglija însă şi latura politică a acestei din urmă chestiuni. Doctrina lui Monroë nu era numai o asigurare platonică a Statelor-Unite ale Americei tinzînd la emanciparea întregului continent american de orice amestec al statelor europene. Ea urmărea încă, în germenii săi, o politică agresivă faţă de America centrală şi sudică. „America a Americanilor" era înţeleasă la Washington prin prisma intereselor politico-economice ale Statelor-Unite. Ea nu excludea agresivitatea faţă de celelalte state americane. Era cu alte cuvinte o monopolizare a agresivităţii pe continentul nou. „The Monroë Doctrine was never a guarantee agains ambitions designs of the United States itself. The bottom principle of these various forms of what might be called „Monrovoid Doctrines" was *the right to despoil our neighbours*" (Albert Bushnell Hart: The Monroë Doctrine). In orice caz, chiar dacă s'ar putea discuta în privinţa tendinţei agresive a doctrinei lui Monroë în primele sale manifestări, tendinţa aceasta e certă dela 1845 încoace. Cu industrializarea Statelor-Unite şi cu nevoia din ce în ce mai mare a acestor state de pieţe de desfacere străine, a crescut şi interesul Americei de Nord la realizarea ideii monroiste. Războiul dela 1914 cu periclitarea comerţului englez în America latină de către crucişătoarele auxiliare germane, a accentuat monroismul şi a făcut din ideia panamericană o realitate, iar acordul dela Washington din Decembrie 1921 a tranşat, cel puţin pentru o bucată de vreme, chestiunea Pacificului, care începuse să devie o grijă serioasă a politicei externe a Statelor-Unite în ultimii ani.

O altă chestiune a luat locul vechii preocupări: Chestiunea europeană.

Chestiunea aceasta, în care Statele-Unite au fost vîrîte, fără de voe, numai prin interesele economico-financiare, care

stau la baza ei, ocupă astăzi un loc de căpetenie în politica nord-americană. America e în mod eminent interesată în refacerea Europei, mai întâiu pentru a-şi putea încasa împrumuturile acordate aliaţilor săi şi apoi pentru a şi putea vinde produsele sale. Atîta vreme cît valutele europene vor avea disagiuri mai mult sau mai puţin enorme faţă de dolarul american, nimeni nu se poate gîndi la reluarea şi reactivarea comerţului dintre Statele-Unite şi ţările europene.

E drept că, în ţările cu o valută sănătoasă, cum e de pildă Elveţia, Suedia, Olanda, comerţul american s'a menţinut, ba chiar a făcut şi progrese. Dar aceste ţări nu joacă rol faţă de pierderile pe care le suferă exportul american de pe urma dispariţiei cumpărătorului rusesc. Spre acest cumpărător, spre refacerea acestui colos se îndreaptă astăzi întregul efort politico-financiar al Statelor-Unite. Toate celelalte măsuri financiare, printre care şi creditele acordate de către Statele-Unite ţărilor europene cu valuta slabă, nu sînt decît subordonate ţelului principal, care nu înseamnă decît subjugarea economică a Rusiei. Spre ajungerea acestui ţel, America nu neglijează nici un mijloc. Toată atitudinea ei de până acum în chestiun a reparaţiunilor este o funcţie a preocupărilor sale economice. America desface sau strînge şurubul datoriilor pe care le are de încasat dela învingători, după cum i se pare că interesele sale economice sînt mai mult sau mai puţin primejduite de către aceste state. Pasivitatea Americei în chestia refacerii Europei e numai aparentă. De fapt ea urmăreşte cu cea mai mare atenţiune evoluţiunea ideilor tinzînd la o revizuire a dispoziţiunilor financiare din tratatul dela Versailles. O asemenea revizuire e dorită, nu din sentimentalism sau din dragoste pentru puterile centrale, ci din consideraţia practică că interdependenţa economică cere imperios restabilirea forţei de cumpărare şi de producţiune a acestor puteri, pentruca economia naţională americană să poată trage maximul de folos posibil. Zadarnic statele europene încearcă să scuture tutela din ce în ce mai neplăcută a Americei. Cele 12 miliarde dolari pe care le datoresc Americei le împiedecă a-şi recăpăta libertatea de acţiune şi fac din America de Nord arbitrul situaţiei politico-economice mondiale, cu atît mai mult cu cît Statele-Unite sînt cel mai mare bancher şi singurul în stare a acorda ajutoare efective ţărilor europene. Mai este poate şi Anglia, dar creditele acestei ţări sînt date mai mult pentru a opri penetraţiunea mai departe a Americei şi a împiedeca instaurarea unei supremaţii economice a Statelor-Unite în vechiul continent.

„Dreptul de a despuia pe vecinii noştri", cum caracterizează Hart doctrina preşedintelui Monroë, a căpătat deci o altă însemnătate decît o avea înainte. El a fost întins şi asupra continentului european, unde America nu aşteaptă decît ocazia favorabilă pentru a pune mîna pe bogăţiile Rusiei. Politica a-

tit de simplă a Americei dinainte de războiu s'a complicat peste măsură prin intrarea ei în viitoarea intrigilor europene. Impreună cu Anglia, Statele-Unite duc astăzi cele două capete ale fringhiei pe care vor s'o lege împrejurul comerțului internațional. Tendința lor este să-și stabilească în mod necontestat dominațiunea. Dacă vor izbuti, niciodată hegemonia nu va fi fost mai complectă. Concurența germană nu însemna nimic față de concurența americană căreia economia europeană, slăbită de efectele unui războiu teribil și unei crize neasemuite, nu-i poate opune rezistența trebuincioasă.

In America de Sud, Statele-Unite au izbutit să ancoreze adînc în economia națională a țărilor respective. Germania și Anglia au pierdut din pricina războiului aproape intreaga lor influență comercială. Pentru Anglia, care a dus ultimul războiu numai spre a-și stabili mai puternic supremația sa economică, pierderea tîrgului sud-american este mult mai dureroasă decît pentru Germania. Aceasta din urmă poate astăzi, la adăpostul valutei sale depreciate, recîștiga în parte piețele de desfacere de acolo, ceiace îi e cu atît mai ușor cu cît în Argentina, Brazilia și Chili, cu alte cuvinte în cele mai însemnate țări sud-americane, influența Germanilor emigrați este destul de mare, pe cînd Anglia cu valuta sa superioară, cu grijile sale multiple, nu poate da toată atențiunea trebuincioasă recîștigării pieții sud-americane peste care domnește astăzi dolarul american.

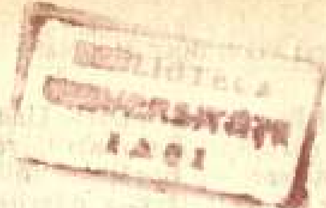
Comerțul Statelor-Unite cu America latină, care la 1910 era de 689 milioane dolari avea o tendință progresivă înceată. La 1914 schimbul acesta arăta o creștere de 10 jum. la sută. In 1915 el era de un miliard dolari. Dar dela 1915 până la 1917 și apoi dela 1918 până la 1920 creșterea este mult mai rapidă. Exportul Statelor-Unite în țările Americei latine a crescut în 1920 cu 58 la sută față de 1919, iar importul din aceste țări cu 34 la sută.

Pe piața aceasta Anglia nu mai poate detrona comerțul american, iar cît privește Europa, Statele-Unite, mulțumită situației de arbitru pe care și-au creiat-o în decursul războiului, au putut cu mai multă inlesnire decît oricare dintre fostii aliați să cucerească piețele neutrilor și foștilor inamici. In Elveția importul cărbunilor de piatră din America s'a urcat în 1920 la peste 1,2 milioane de tone sau la de patru ori cantitatea importată în acelaşi an din Anglia. Aceste 1,2 milioane tone reprezentau 63 la sută din totalul importului elvețian de cărbuni. Cît privește comerțul Americei cu Germania, care în 1919 se urca la valoarea de 10.000.000 dolari, el era în 1920 de 247 000.000 dolari și atingea in 1921 valoarea de 450 000 000 dolari, ceiace însamnă o revenire absolută la cifrele normale anterioare războiului. Numai în anul 1914, care a fost un an de record comercial, comerțul germano-american se ridicase la 535 milioane dolari.

Ceiace interesează astăzi în special Statele-Unite ale Americei de Nord este tîrgul european din răsărit, reprezintat prin Rusia și prin țările deținătoare de bogății petrolifere precum și Ost-Asia. Lupta care se dă astăzi la diferitele conferințe economice europene nu are ca mobil principal—oricît de paradoxă ar părea afirmațiunea aceasta—chestiunea reparațiunilor germane, ci chestiunea penetrațiunii economice a Rusiei și lupta între Anglia, Franța și Statele-Unite de a stăpîni izvoarele bogățiilor rusești și dominațiunea asupra petrolului.

Dar despre aceasta în numărul viitor.

30 Martie, 1922 **Dr. Lazăr Iliescu**

Note pe marginea cărților

CURIOZITĂŢI POETICE

In opera multor poeţi, mari şi mici, găsim citeodată curioase greşeli împotriva bunului simţ şi scăpări din vedere care contrazic violent ordinea naturală a lucrurilor.

Incepătorii excelează în această direcţie. Unul dintre ei, mai anul trecut, într'o poezie cu lună şi cu ceaţă la mare, pomenea şi despre o cucuvae care cîntă... de-asupra valurilor mării. Altul zugrăveşte în prima strofă părul blond al iubitei, care păr, în ultima strofă, este „de abanos". In sfîrşit al treilea, în versuri savant imbecile şi cu şiretlic şchioape, compară bolta cerului cu pintecele iubitei, avînd luna drept organ central.

Dar să lăsăm începătorii. Să trecem la poeţii consacraţi.

Inainte de războiu, intr'un volum de poezii patriotice, un poet premiat de Academie vorbea într'un loc de nişte „stoluri de aquile"—uitînd că vulturii nu sboară niciodată în stol, ca vrăbiile. Acelaşi poet, făcînd genealogia unui oştean simbolic, spunea despre el că se trage din Roma „cea bătrînă", —

...avînd drept tată
Un cioc cu vîrful de aramă !

In romîneşte, Cîntarea Cîntărilor lui Solomon şi a d-lui Corneliu Moldovanu începe printr'un dureros de dulce pleonasm :

Sărută-mă cu sărutarea gurei tale...

Dacă după „gurei tale" ar urma vre-un calificativ, inzistenţa specificatoare a poetului ar fi justificată. Dar aşa, te întrebi : cu ce oare ar mai fi putut să-l sărute neagra Sulamita pre înţeleptul rege ?

E cunoscută întimpinarea adusă lui Alecsandri în privinţa

moşneagului din balada lui Groza : „Oameni buni, *an* iarna bordeiu-mi arsese şi, pe-un ger cumplit, nevasta cu *pruncii* pe cîmp rămăsese"... Un moşneag nu putea, cu un an în urmă, să aibă „prunci". Iar dacă 'i avea, nu erau ai lui.

Dar în opera lui Alecsandri se întîlnesc numeroase inadvertenţe, mai ales de expresie.

Din vîrful Carpaţilor,
Din desimea brazilor,
Repezit-am ochii mei
Ca doi vulturi sprintenei...

Lăsînd la o parte faptul că diminutivul plural „sprintenei" nu există in limba noastră, decît doar cînd il creiază ad-hoc o ananghie de rimă,—comparaţia însăşi nu ni se pare tocmai fericită. Doi vulturi care se reped dintr'un loc, fiziceşte *părăsesc locul* de unde s'au repezit,—ceiace nu puteau să facă şi ochii Sentinelei Romîne, fără un enorm prejudiţiu pentru întreaga economie a acestei poezii pline de imagini vizuale.

...Atunci viteazul căpitan
Cu-o largă brazdă 'n frunte,
Strigă voios : — Cine 'i *Curcan*
Să fie *şoim* de munte !

Da, ştiu, curcan şi şoim sînt aici în înţeles figurat. Şi, în focul cu care ia parte sufleteşte la asaltul redutei, cetitorul patriot nu bagă de samă. Dar cînd scrii la masă şi e cald şi te supără muştele (situaţie care explică până la un punct această *butadă* critică) cuvintele bravului căpitan obţin un efect cu totul neaşteptat. Cine 'i curcan, să fie şoim !

In unul din frumoasele sale „Cîntece", Iosif zice :

Parcă niciodată
N'am mai pomenit
Noapte-aşa 'nstelată,
Floare de cireş
Mai strălucitoare...
Adîncite 'n vis
Florile grădinii,
Gingaşul *narcis,*
Iasomia, crinii,
Trandafirii 'nvolţi
Sub catapeteasma
Uriaşei bolţi
Işi unesc mireasma...

Nu. Cu neputință. Niciodată florile pomenite mai sus nu pot să-şi „unească mireasma" în grădinile noastre, pentru că nu înfloresc la aceiaşi epocă. Cireşii înfloresc în April, crinii mai tîrziu, în Iunie, trandafirii în Mai şi Iunie, iasomia în Iulie... (Vezi şi *Z. Panțu*, „Plantele cunoscute de poporul romîn", p. 62, *Lilium candidum* p. 76. *Jasminum officinale* p. 132, *Rosa alba,—pumila,—centifolia,—damascena,—adenophora*, loc. cit. p. 302).

Pasagiul acesta din cîntecul lui Iosif aminteşte cunoscuta strofă populară, care cumulează dinadins în fiecare vers cîte o absurditate:

Astă vară — la Crăciun,
Mîncam pere dintr'un prun
Şi gutui dintr'un alun...

Dar d. Goga? In primul său volum de poezii, găsim următoarea strofă:

Departe-aş vrea de-aici să vii
In alte lumi senine,
In dimineața de Florii
Să mă cunun cu tine.

D. Goga trebuia să ştie că Romînii (creştini pravoslavnici) nu fac niciodată nuntă în postul mare,—necum în pragul săptămînii Patimilor, cînd cad totdeauna Floriile! E un vechiu obiceiu al pămîntului. (Cf. Vornicul Ureche, în *Letopisețe*, I, p. 192, despre Ioan Vodă Cumplitul: *„de lege își rîdea, că în postul mare s'au însurat..."*)

Şi credeți oare că în Eminescu nu există asemenea scăpări-din-vedere? Iată:

Fruntea albă 'n părul galben
Pe-al meu braț încet s'o culci,
Lăsînd pradă gurii mele
Ale tale buze dulci...

Incercați a vă reprezenta în închipuire poziția fizică a iubitei... Dacă ea îşi culcă *fruntea* pe *brațul lui*, atunci nu poate lăsa „pradă" gurii poetului decît... ceafa. Căci „ale sale buze dulci" vin tocmai în partea opusă, la fel cu fruntea. Ca să-şi „lase pradă ale sale" etc., ar trebui:

Ceafa albă 'n părul galben
Pe-al meu braț încet s'o culci...

„Strofa, ce-i drept, pierde ceva-ceva din grație şi poezie,—dar cîştigă în exactitate.

Iar dacă şi în Eminescu se găsesc astfel de inadvertențe, e clar că nici un poet romîn nu face excepție. Inverşunarea noastră, stimulată de muşte şi căldură în această după-amiază tropicală, v'ar putea oferi un şir nesfîrşit de spicuiri amuzante, din poeți vechi şi moderni. Dar trebue să ne oprim. Şi ca să isprăvim patriotic aceste note ireverențioase, trecem la un poet străin.—Musset.—Una din cele mai admirate poezii: *Ballade à la lune*.

...Et, *qu'il vente ou qu'il neige*,
Moi même, chaque soir,
Que fais-je,
Venant ici m'asseoir?

Je viens voir, à la brune,
Sur le clocher jauni,
La lune...

E greu de închipuit că, atunci cînd ninge şi viscoleşte, se mai poate vedea luna... Dar, poate, poetul a vrut să spună că chiar atunci cînd e vreme urîtă el tot vine, din obişnuință, să vadă luna?... Nu. Nu, pentrucă o zugrăveşte („comme un point sur un i") şi dă amănunte descriptive precise („sur le clocher *jauni*").

...Nu mă lasă inima să termin, fără să fac o citație şi din opera poetului Bucuță:

Şi *gîndul meu* setos de zări,
Lovit, s'abate şi se schimbă,
De stînca unei întîmplări,
De nu mi-l mai cunosc *pe limbă...*

Un gînd care se abate pe o limbă... Nu pricep. E prea adînc. Dacă a pus pe „limbă" ca să rimeze cu „schimbă", nu 'nțeleg ce nevoe avea de „schimbă". Iar dacă avea nevoe de „schimbă", pentru ce n'a evitat pe „limbă"? Căci „limbă" întunecă complect sensul lui „schimbă", iar „schimbă" nu justifică de loc pe „limbă".

G. Topîrceanu

Scrisori din Germania*

Am sosit la Berlin venind din Italia. Eram, astfel, pregătit către maximum de contrast. Impresia a fost deprimantă, apăsătoare. Un oraş nordic în care mina omului n'a corectat nimic din culoarea cenuşie a brumei în care e înfăşurat. Din contra, a încurajat-o, zugrăvind casele într'un sumbru colorit. Străzile obsedant de drepte şi de asemănătoare, te fac să te gindeşti că întreg oraşul a fost clădit din porunca unui rege fantast de către un inginer magician, într'o singură noapte. Opera timpului în succesiunea lui gradată, nu se cunoaşte. Tot oraşul pare să fi fost fabricat *deodată* de o maşină uriaşă. Primele contacturi cu oamenii, nu sint nici ele mai înviorătoare. O altă logică, o altă rasă, o altă mentalitate. Implintaţi în inima Europei de mai bine de un mileniu, asaltaţi în stinga de asalturile latinităţii, în dreapta de cele ale slavismului, acest popor păstrează într'o îndărătnică unitate caractere foarte specifice. Exteriorul trădează foarte puţin din viaţa interioară a acestor taciturni. Cind îi familiarizezi puţin însă, caracterele specifice apar mai clar ca la orice popor, fiindcă nicăeri exagerarea în toate nu e mai firească ca aici.

Ceiace te loveşte în primul rind în psihologia Germanului e firea sa *de om de nord*—şi ceiace e mai principal în firea omului de nord e *tristeţea*. În cafenele, în berării, rareori se poate vedea un om rizind. Cind intri într'un restaurant, zăreşti forme omeneşti, reculese, încordate, cu ochii în farfurie, parcă preocupate să săvirşească nu ştiu ce rit funerar. Doar sgomotul farfuriilor dacă tulbură atmosfera taciturnă a celui mai gălăgios moment al zilei. Căci de cind lumea, omul a considerat prinzul ca destindere a nervilor, ca un vesel armistiţiu în munca zilei. Gindiţi-vă la atmosfera infernală a unui restaurant popular italian, rominesc ori francez. Neamţul e trist chiar cind minincă. Dar nu numai la masă. În orice ocazie, un suris la Berlin e o raritate şi o sărbătoare. La teatru, cind se reprezintă comedii bufe (aproape toate pariziene), în momentele de comic culminant, pe buzele spectatorilor abia dacă înfloreşte un început de suris. Oameni care nu pot ride nu pot fi oameni spirituali. Risul poate fi mai primitiv decit comicul. De pildă aşa numitul ris fiziologic. Comicul însă nu se poate concepe fără ris. Ce trist trebue să fie spiritul unui popor care nu ştie să ridă!

* Această Scrisoare ne-a fost trimisă cu mult înainte de ultimele evenimente din Germania. *N. R.*

Ca să găseşti o explicaţie la această inaptitudine, trebue să te muţi cu gindul la viaţa aspră de veşnică iarnă a triburilor septentrionale coborîte din negurile Scandinaviei, a vieţii medievale chinuită de groaza infernului, la traiul strimt şi sărăcăcios al unei imense populaţii moderne pe un pămînt nisipos şi sterp. I. Burckardt pretinde că sentimentul naturii s'a născut întăia oară în Italia Renaşterii, că el nu e cu mult anterior lui Petrarca, lui Aretin ori lui Franco Sachetti. Omul a trăit multă vreme fără să-şi cunoască ambianţa, cu atît mai mult fără să o admire. Nu ştim dacă cei vechi cunoşteau sau nu adoraţia impersonală şi estetică a naturii. Ce e sigur e că acest sentiment a trebuit să apară întăia oară tot în jurul Mediteranei. Până tîrziu, Germanul nu l-a putut cunoaşte sau, mai precis, nu l-a putut diferenţia de aspectul său mitologic ori antropomorfic. În dosul peisajului, ei trebuiau să vadă demonul ori spiritul care-l domină. Nicăeri magia medievală, cu cobolzii, gnomii sau salamandrele sale nu s'a perpetuat până în zorii erei moderne, ca în Germania. Hieraticul îi urmăreşte peste tot. Dela Dürer până la Böcklin, toată pictura germană găseşte de bun gust să furişeze în orice tablou un craniu de mort ori un lugubru schelet. În literatură, genul „terifiant" al lui Edgar Poe şi Hoffmann e reluat azi de un număr imens de scriitori populari. El a dat zeci de ediţii înfricoşatelor romane ale lui H. H. Ewers sau Gustav Meyerink. Până şi arhitectura modernistă a caselor din Berlin, în liniile ei convulsionate, are ceva de coşmar. La acest popor ideia morţii pătrunde îndrăzneaţă, nesfiită în plin sec. XX. Şi e de un straniu efect să o vezi amestecîndu-se netulburată printre maşinile celui mai burtă verde americanism, amintindu-i veşnic deşărtăciunea ambiţiunilor sale.

Ceiace poţi uşor observa, în al doilea rind, e că Nemţii sint total lipsiţi de categoria *plastică* a exprimării. Ei nu sint deloc *vizuali*; sint în schimb auditivi, *muzicali*. Că nu sint vizuali se poate uşor vedea din monstruosul prost gust pe care-l vezi în tot ce e culoare şi formă. Afară de pictura ultimului deceniu şi de cei foarte vechi, L. Cranach, Dürer ori Holbein — mult mai importanţi pentru profunzimea concepţiei decit pentru elementul decorativ ori plastic,— se poate zice că Germania aproape n'are pictură. Arhitectura ei, afară de cea „renaissance", împrumutată în bună parte, e oribilă. În ce priveşte sculptura, gindiţi-vă la cavoul care se numeşte „Sieges allee" în Tiergarten unde cinzeci de Hohenzollerni, toţi egali şi identici se anulează unul pe altul. Nimeni nu se îmbracă mai prost, mai ridicul ca Neamţul, femee ori bărbat. Rareori culorile se pot împerechea mai absurd, mai insolit ca aici.

Dar dacă forma spaţială a culorilor şi formelor le lipseşte, acest popor poate exprima tot ce vrea în expresia muzicală. Mobilitatea, intuiţia schimbării în timp, nuanţele fragile şi delicate ale intuiţiei, o lume întreagă care e dedesubtul şi deasupra simţurilor se poate exprima pe această cale. Mai mult decit atit. Neamţul care nu e spiritual deloc în literatură ori plastică, va reuşi să fie în muzică. De pildă „Rosen Kavalier" sau „Till Eulenspiegel" a lui Richard Strauss. Oscar Wilde pretinde că un artist dat nu se poate exprima decit într'un anumit material. În această privinţă el ne povesteşte de un sculptor care nu se putea exprima decit în bronz. Într'o zi, împins de o puternică inspiraţie, voia să creeze *statuia fericirii*. Dar bronzul de pe lume se sfirşise. Nu rămînea decit o singură bucată pe mormîntul nevestii sale din care modelase altădată *statuia durerii*. Chinuit de nevoia creaţiei, neputîndu-se exprima în

alt material, el fu silit să topească statuia durerii, pentru ca să modeleze din ea statuia plăcerii. Cașii artistul lui O. Wilde, Nemții nu se pot exprima decît muzical. Ei vor transforma lumea spațială a formei și culorii în cea temporară a sunetelor și a împerecherilor lor. In fine, un al treilea caracter: *impersonalitatea*. Se pare că tot poporul face economii de individualitate pentruca să dea naștere din cînd în cînd unor neîntrecute genii. Omul de rînd, intelectualul mediocru e tot ce poate fi mai șters. Spiritul de disciplină merge până la un instinct gregar. Totul se face în turmă: escursii, distracții, manifestații de orice fel. Individul primește și respectă orice ordin oricît de absurd ar fi el, numai fiindcă vine de sus sau fiindcă e scris subt literă de lege. Nici o revoltă, nici o indignare. Nici măcar resemnare, căci și resemnarea e o formă de revoltă. Ascultare pur și simplu; ascultare pornită din venerație pentru stat și autoritate. De aceia cînd își permit luxul de a produce o personalitate, aceasta are în ea ceva anormal, formidabil de supraom. Se poate zice că celelalte țări pot produce talente, Germania e patria geniilor. Kant, Beethoven, K. Marx, Goethe, Nietzche sînt unici în toată lumea. Dar ei absorb toată energia națională, devin mari prin nulitatea celorlalți, consumă economia cetățenilor ordinari. In Franța de pildă inteligența e mai nivelată, mai împrăștiată peste tot poporul. Aici ea apare ca darul pe care-l oferă economia de toate zilele a plebei, oamenilor săi mari.

De aici și sentimentul de erarhie care e încă puternic în Germania. Vocabularul nici unei țări din lume nu cuprinde atîtea formule de servilism, de lingușire, în genul lui „hochwohlgeborene", „sehr geehrter", etc. Cum în vremurile noastre titlurile de nobleță au început să sune prost, atunci au inventat formula „doktor" pe care o atribue din spirit de flatare oricui. Militarii sînt încă temuți și respectați. In multe inimi dragostea Kaizerului nu s'a stins.

De aceiași lipsă de sentiment individualist pornește și nerespectul față de individualitatea altuia. Dacă ești un personaj important, ești respectat,—dacă ești mic, neglijat. In țara unde Kant a găsit sublima regulă morală, care a devenit în urmă postulatul oricărui socialism: „nu întrebuința pe aproapele tău ca pe un mijloc ci consideră-l ca un scop în sine",—această regulă e neobservată. I. Burckardt spune undeva că politeța e și ea un sentiment individualist (în senzul respectului persoanei celuilalt). Poate de aceia Nemții nu sînt politicoși. Femeia e puțin respectată. In tren ori în tramvai, nimeni nu se scoală să-i facă loc. Acelaș sentiment prezidă și în educația față de copii, unde bătaia e în floare.

* * *

Care e politica internă a acestui popor după marele războiu? Care e spiritul după care se conduce opinia sa publică? Dacă trebue să credem ziarele franceze, conservatorismul și reacționarismul e veșnic la putere. In schimb majoritatea ziarelor germane se plîng de avîntul veșnic crescînd al socialismului.

Ceiace e curios e că ambele aceste opinii sînt justificate. Mentalitatea naționalistă și reacționară coexistă în Germania aproape în proporție egală cu socialismul. Mai mult decît atît—cele două tendințe vețuesc una lîngă alta aproape netulburate. Motivul e lesne de găsit: el stă în absența unei clase intermediare, în absența micii și mijlociei burghezii.

In Franța, țară agricolă, bogată, cu o populațiune inferioară normalului, cu o evoluție agricolă lentă care a trecut încetul cu încetul, într'o lungă perioadă istorică, proprietatea în mîna țărănimii, clasa mijlocie, mica burghezie, e elementul dominant.

In Germania, unde excesul populației depășea cu mult normalului, unde solul nisipos și arid nu o putea hrăni, era normal ca legea proletarizării crescînde să fie mai accelerată. Incetul cu încetul, odată cu apariția capitalismului industrial, mica burghezime era proletarizată, iar cea mare urma legea concentrației. Densitatea populației și sărăcia solului nu servea ca *amortisor* ca în Franța, nu încetineau ca acolo procesul social. Incă dinainte de războiu „Iunkerii și marii capitaliști" se găseau față în față direct cu social-democrația. Războiul a agravat încă și mai tare acest proces. El a avut *ca efect distrugerea aproape totală a micii burghezii germane*.

In adevăr, împrumuturile subscrise sub formă de titluri de rentă etc., erau acoperite în bună parte de clasa mijlocie care-și asigura acolo economiile. Dar aceste împrumuturi astăzi nu se mai plătesc. Statul a ajutat ca complice la opera socializării. In al doilea rînd, impozitele au lovit mai ales mica burghezime, căci pentru muncitori salariile se urcau odată cu jumătatea impunerii, iar capitalistul scăpa din ele prin legea repercusiunii care le svîrlea în spatele consumatorului. Absența micii burghezii aduce cu sine absența democrației, căci se știe că această din urmă formă politică e tocmai revendicarea socială a clasei mijlocii.

Astfel se explică dificultatea de a înfiripa astăzi în Germania un guvern democratic. Dificultatea stă mai ales în greutatea de a putea *constitui o majoritate*. In fața blocului catolic unit, protestanții sînt sciadați în două categorii. Apoi certurile de grupuri, de secte, de persoane ca cele Stinnes-Rathenau, îngreuiază guvernarea parlamentară. Parlamentarism fără majoritate e greu de conceput și Germania satisface cu greu această condiție. In aceste împrejurări, republica atacată dintr'un flanc de către „deutsch-nationalen", din celalt de către comuniști, șovăește, abia ținîndu-și echilibrul.

La aceste dificultăți de ordin sociologic se adaugă o mulțime altele de ordin economic. Dacă statul e aproape de faliment, finanța și întreprinderea particulară e în floare.

Micimea valutei o face să exporte peste tot, să-și recîștige aproape toate debușeurile. Fabricile lucrează și noaptea. Nici urmă de șomaj; din contra se angajează mîna de lucru străină, cea națională fiind insuficientă.

Cu toate acestea perspectiva viitorului nu se prezintă deloc în roz. Germania nu poate scăpa din ghiarele următoarei dileme: ori valuta cade subt zero și atunci o așteaptă soarta Austriei și a Rusiei; ori valuta crește și atunci exportul german descrescînd, șomajul care va urma va fi poate mai îngrozitor decît cel din Anglia și va avea ca consecință poate chiar revoluția socială. Ipoteza primă e mai probabilă, căci chestia reparațiilor va aduce zi cu zi o sporire de impozite și cu ele o cădere a schimbului.

In această groaznică situație, Germania caută prietini în afară. Rezultatul e tratatul comercial germano-rus. Prietinia pentru Rusia e veșnic crescîndă. Dela comis-voiajorul care speră să realizeze bune cîștiguri vînzînd Rusiei mașini contra aur, până la intelectualii care cîntă „der Untergang des Abendlandes" și reîmprospătarea culturii clasice, latine cu noi elemente slave, speranța tuturor Nemților e în Rusia.

Şi alianţa morală creşte pe fiecare zi. In Charlottenburg se găsesc astăzi peste trei sute de mii de Ruşi. Te crezi într'un oraş rusesc. Peste 20 de jurnale apar la Berlin. Inainte de a fi recunoscuţi la Genua, Cicerin şi Litvinov au fost entuziast primiţi la Berlin, iar guvernul le-a dat un prînz amical unde s'au schimbat diverse declaraţiuni de dragoste. Care vor fi urmările acestei alianţe pentru politica Europei şi pentru existenţa noastră naţională rămîne de văzut. In orice caz ele trebuesc meditate.

* * *

Problema reparaţiilor rămîne pe planul întăiu al preocupărilor acestui popor. Economia sa naţională e puternic zdruncinată. Cîteva cifre ne vor lămuri. Datoria consolidată a Germaniei era de 73 miliarde mărci, cea flotantă de 263 în Februar 1921. Intr'un singur an ea s'a mărit cu 100 milioane. Circulaţia fiduciară e de 130 miliarde. Ea creşte enorm în fiecare zi. *„Index-ele numbers"* care erau 100 în Ianuarie 1920, 143 în Ianuarie 1921, 249 în Noembrie 1921, au atins 435 în Martie 1922. Cum în timp de pace ei se cota 9, se vede că nivelul preţurilor s'a scumpit de 50 ori. Numai în lunile Ianuar-Februar s'a ridicat dela 1640 la 1989 adică cu 21% într'o singură lună.

Aspectul oraşelor e sărăcăcios, trist şi murdar faţă de ce era înainte de războiu. Pentru orice articol cumpărat se plăteşte o groază de impozite. Salariile sînt inferioare preţului vieţii. Astfel mizeria e mare. Se pretinde că în Berlin numai 20% din populaţie au venituri egale ori inferioare costului vieţii. După statisticile oficiale preţul minim de existenţă ar fi: pentru un singur om 266 mărci săptăminal sau 44 pe zi, 13900 pe an; pentru o familie 91 pe zi, 548 pe săptămînă, 28600 pe an. In lumea lucrătorilor puţini ating aceste salarii. De aici necontenite greve. De aici o stare de semi-inaniţie care debilitează rasa. Cine a văzut tristul şi imensul cortej de copii slabi şi palizi, purtînd coroane roşii, cîntînd Marsilieza şi Internaţionala, manifestînd de 1 Mai într'o perfectă linişte şi disciplină, putea vedea pe feţele lor suferinţa acestei clase.

Partidele socialiste, împărţite în trei, nu mai au puterea dinainte de războiu, ca atare pot ameliora puţin suferinţele populare. Un congres cu scop de a unifica cele trei internaţionale s'a întrunit în Aprilie la Berlin. S'au întîlnit acolo Wanderwelde şi Mac Donald cu Radek, cu Zinoviev şi Däumig. O prăpastie de vederi şi intrigile ruseşti au oprit împăcarea. Deocamdată, în Germania sciziunea se accentuează în fiecare zi. Comuniştii în directă dependenţă de Ruşi urmează politica Sovietelor. Social-democraţii, puternici în parlament şi sindicate, urmează politica lor reformistă dinainte de războiu. Cît despre independenţi, care la un moment dat întruneau personalităţi ca Crispien, Kautsky, Hilferding, Breitscheid, sînt pe cale de dizolvare, mîncaţi şi din dreapta şi din stînga. E soarta tuturor partidelor de compromis.

In apa tulbure a mizeriei populare, pescuesc pe cît pot regii trusturilor, printre care onorabilul domn Stinnes. Mentalitate de o brutalitate prusacă, de realism trivial, deţinător al unei optimi din economia naţională germană, al unei bune părţi din presă, al partidului populist, el şi-a aliat o bună parte din foştii generali, din funcţionarii imperiali pe care îi întrebuinţează în uzinele şi băncile sale. Aceşti oameni continuă mentalitatea dinainte de războiu. Cu o perfectă naivitate, caşi cu o perfectă rea credinţă, îi auzi profesînd până şi azi, după înfrîngerea şi mizeria în care se află, ideia că Franţa va fi împărţită, că Anglia va fi doborîtă, etc., etc. şi că Germania va domina lumea. Averea lor creşte în fiecare zi prin depozite în bănci străine, datorită vînzărilor pe care le fac în afară. Intr'o bună zi ei vor deveni poate iarăşi periculoşi pentru pacea Europei. Fireşte, ei urăsc pe oameni ca Rathenau, care fiind Evreu are imaginaţie, deci idei generale, deci oarecare grijă de binele general. Pentru moment însă pericolul nu e prea apropiat. O serie de acorduri benevole şi directe între Franţa şi Germania pe chestia reparaţiilor poate ar întări cu mult creditul guvernelor democratice. Şi după anumite indicii aceste acorduri par posibile într'un viitor apropiat.

Despre literatura şi teatrul german într'o viitoare cronică.

Mihai D. Ralea

P.S. Rîndurile de mai sus erau deja redactate cînd am primit broşura d-lui Prof. C. Rădulescu-Motru. Observaţiuni profunde, inimă largă care ştie să facă credit unui popor, dar mai presus de toate un admirabil curaj intelectual. Multe din observaţiunile făcute de mine au plăcerea de a fi confirmate de cele ale d-lui Rădulescu-Motru, care a călătorit în Germania cu o lună înaintea mea. Un singur lucru s'ar părea puţin deosebit: acela că o Germanie feudală coexistă simultan cu o Germanie socialistă. Eu am încercat să dau acestui fapt o explicaţie sociologică: absenţa unei puternice mici burghezii ca în Franţa. Dar lucrul acesta transpiră indirect şi din broşura d lui Prof. Motru. De pildă conversaţia în bufetul unei gări cu un agrarian german— p. 14—15.

M. D. R.

Scrisori din Londra

Aspecte de literatură comparată.—Folklor englez şi Folklor romîn.

Conferenţiarul de romîneşte dela King's College din Londra, d. Marcu Beza, a ţinut dăunăzi acolo două bune conferinţe publice.

1 *Percy's Reliques, Scott's Mistrelsy and the Roumanian folk-poems.*

2 *Significance of some Roumanian superstitions.*

Celace poartă numele de *Percy's Reliques* e vasta colecţie de balade şi cîntece poporane şi culte, a episcopului de Dromore, Thomas Percy, apărută în 1768 şi de atunci mereu reapărută. Prin volum şi calitate, şi mai ales cu revelarea unui luminos fond poporan în literatura engleză, foliul episcopului era hărăzit celor mai răsunătoare izbînde. E de ajuns să spunem, aici, că alături de lirica în dialect a scoţianului Burns şi în ciuda alteraţiilor savante—gen Alecsandri—ale clericului, cartea numără în istoria literaturii britanice ca unul din promotorii robuşti ai romantismului ce avea să freamăte mistic cu Shelley şi să tremure în floarea îndoliată a poeziei lui Keats, după ce declamase trufaş cu Byron şi Walter Scott.

Pe continent ea n'a fost mai puţin norocită, dacă unda ei a ajuns până la noi, adică până la Russo şi Alecsandri.

Adevărul e că pretutindeni, după ce mai întâiu, desigur, în Anglia, *Percy's Reliques* a mişcat un val de colecţii poporane iniţiind astfel scrisul cult la regăsirea de sine în inspiraţia poporană.

Sir Walter Scott's Minstrelsy o the Scottish Border e colecţia nu mai puţin numeroasă, dela 1802, de „Balade istorice şi romantice", cum le zice ciudat editorul, „adunate din districtele de sud ale Scoţiei, cu cîteva de mai modernă dată, întemeiate pe tradiţie locală".

E de aşteptat ca d. Titu Maiorescu să fi cunoscut într'un fel sau altul şi cele vre-o 54 pagini de „observări introductive asupra poeziei poporane" ale ediţiei dela 1830, ceva mai înainte de a fi scris faimoasa apologie.

Cu prilejul conferinţelor sale de literatură engleză din ţară, d. Beza, după cum spune singur, a fost minat să cerceteze mai cu luare aminte cele două colecţii şi a fost izbit atunci de asemănări caracteristice, fie în episod, fie în factură, cu produse romîneşti corespunzătoare.

Astfel, ca să le redăm sumar, *Balada Copilului Ielelor*, din *Percy's Reliques* e *Fata Cadiului* a noastră (reluată de Eminescu în *Făt-Frumos din Tei*).

In ambele e vorba de fuga, izbutită, a doi îndrăgostiţi, din pricina unui alt pretendent nesuferit. Balada engleză vorbeşte de asemeni de o năframă de mătasă şi inel de aur. Asemănarea e într'adevăr izbitoare. Şi e poate interesant să observăm transpunerea nobleţei dela valoarea de „Knicht" (cavaler) la acela de... „cadiu" (judecător)! Atmosfera medievală, cavalerească, o păstrează mai bine Eminescu.

In *Frumoasa Margaretă şi dulcele William* ca şi în *Lord Thomas şi Frumoasa Anetă*, bietele părechi mor de dragoste nenorocită. Ingropate în biserică, plante le cresc la căpătâiu. Celace se întîmplă şi în *Inelul şi Năframa*, cu aceleaşi puteri prevestitoare—observă d. Beza—atribuite acestor două lucruri, în timp ce plantele variază dela vie şi brad la mărăcini şi mesteacăn, spin şi trandafir.

Decît e bine să adăogăm, atîta cît să putem prinde caracterul, că balada romînească mult mai personală, introduce viu pe cei doi eroi, care ies parecă deadreptul din viaţă, poleiţi numai cu nu ştim ce clar de lună, în frumuseţea lor de basm.

Copiliţă Romîncuţă,
Toţi vecinilor drăguţă
Cum e floarea cîmpului
La lumina soarelui.—

n'are echivalent în corespondentul englez, unde o blondă convenţională îşi „piaptănă" părul „galben", iar William e, nu se ştie dece „veşnic „dulce". Mai mult mister curge în schimb prin armonioasa baladă a Margaretei cu stafia acesteia care, „cînd ziua e pe ducă şi noaptea stă să vie", se aşează la picioarele drăguţului şi-l întreabă „de e treaz sau doarme".

Stafia Margaretei, dealtfel, şi *Stafia lui William* fac obiectul multor variante. Nu e aceasta tema favorită a poeziei nordice? Şi de cîteori Shakespeare însuşi n'a fost adus pe scenă aşa cum i-a plăcut lui să aducă pe părintele nefericitului prinţ, pe Clarence şi tovarăşii lui de moarte. Alte variante duc chiar la tragic: tatăl îndrăgostitului îi aruncă fata în lac şi acesta aflînd se duce după ea, trimeţînd vorbă părintelui nemilos. Regele face să usuce lacul şi acolo găseşte doi îmbrăţişaţi. Apoi înmormîntarea în biserică.

In ambele categorii însă acelaşi panteism ce uneşte duhurile muritorilor cu natura, transformîndu-le în plante după încetarea din viaţă.

O altă tratare tragică a dragostei mai puternice ca moartea are loc în *Fata scăpată dela spînzurătoare*, motiv frecvent în baladele scoţiene, reluat şi de poeţi culţi. Fata condamnată la moarte vede în preajma execuţiei pe tatăl ei şi îi imploră răscumpărarea. Acesta refuză. Tot aşa rudele. Cînd apare iubitul:

Eu vin să te văd mîntuită
Şi mîntuită tu vei fi.

Balada noastră *Giurgiu* îi e aproape aidoma „numai că aici e tînărul în primejdie şi această primejdie răsare din împrejurarea că,

adormit subt un copac, un șarpe i se viră în sin". Să scape pe tînăr nimeni nu cuteză, decît fata. Cînd iată, în loc de șarpe, răsare o cingătoare de aur, răsplata dragostei credincioase.

Nu putem să nu remarcăm și aici admirabila prelucrare romînească, sau în romînește, a motivului, cu atîta noutate de inspirație și iscusită tratare a neprevăzutului.

Ce să mai spunem de *Blestemul?* D. Beza i-a găsit nu numai sinonimul, dar chiar cheia în faimosul *Child Waters* (nume propriu: „child" = „copil" apare adesea ca un titlu în poezie, titlu cavaleresc. *Child Roland, Child Harold*—e o tranziție dela „infante" la „cavaler").

In poezia din colecția lui Alecsandri știm că o fată roagă pe un tînăr călăreț să o ia cu dînsul călare. Acesta nu vrea. Fata atunci îl mustră că a luat-o dela părinți și izbucnește într'un blestem nesățios ce vrea pe tînăr rînd pe rînd căzut în mîna Turcilor, mort după ea, căzut de pe cal și chiar căsătorit de nouă ori...

Deși balada noastră e deajuns de... explicită, d. Beza e îndreptățit să creadă că balada engleză cu amănunte mai concrete e parcă un prototip, un model mai timpuriu. In „Child Waters" mai naivă franchețǎ luminează situația cu mărturisirea pe cît de brutală pe atît de străvezie. Elena în chestiune face dela a doua strofă atent pe călăreț că:

Cingătoarea de aur, prea lungă odinioară,
Imi e acum prea scurtă.
Rochia prea largă
Imi e acum prea scurtă:
Și asta din pricina unui prunc cu tine,
Că mă simt grea la pîntec.

Englezul, admirabil... și flegmatic, îi răspunde—de pe cal—să nu-i pese... căci:

Dacă pruncul e al meu, frumoasă Elenă,
Al meu fie, precum spui;
Ia, atunci (ținuturile) Cheshire și Lancashire, amîndouă
Și ale tale fie.

Aceasta dă drept cavalerului să fie și mai fără inimă decît Romînașul nostru și să-și poarte ibovnica—ce de astădată nu-i mai mustră, nici blestemă—prin apă. Ajuns în sfîrșit, Child Waters se gîndește la alte aventuri și pe Elena, cu părul și rochia scurtată, o vede numai un fel de paj al alteței sale. Cînd un cîntec de leagăn al Elenei:

Nani, nani, puiul mamei,
Nani puiul mamii,
De ți-ar fi tată un rege
Și mama în sicriu întinsă,—

trezește omenescul din acest Peer Gynt al baladei engleze și—căsătoria se va face!

Frumoasa poezie nordică, de un desen complet, cu amănuntul care angajează, și perspectiva de moralitate, e prin aceasta și răs-

punzătoare de oarecare prozaizare a motivului. Nimic în ea ca: (fiindcă în definitiv punctul de ajungere al oricărui paralelism literar nu e decît cel estetic)

Puiculiță, chip frumos,
Eu te-aș lua bucuros;
Dar mi-i murgul sprintenel
In picioare subțirel.
Murgu-i mic, la drumul greu
Abia duce trupul meu,
Trupul cu păcatele...

(versuri pe care citindu-le din memorie, avem teama să nu le greșim), versuri de o unică degajare și discreție, de un farmec neîntrecut în ștrengăria epitetului și nepăsarea sprințară a debitului.

E tinerețǎ în balada romînească și sbucium primitiv, e... conjugalitate și convenționalism în balada engleză, pe care numai farmecul feeric al unui alt motiv suprapus (viziunea castelului cu cele... douăzeci și patru zîne înăuntru, dintre care cea mai frumoasă e a tînărului) o face, artistic, superioară.

Interesantă, deși motivul e mai general, e și apropierea dintre balada *Fata județului din Islington* (aflată cu nu mai puțin de 14 variante—spune d. Beza) și în marea colecție de *Balade Engleze și Scoțiene* a lui *Child*. E vorba de o iubită ce se dă drept moartă tînărului care o vede deghizată după o lungă despărțire. Acesta cum află, vrea să-și curme zilele, la rîndu-i:

De-i moartă ea, tu ia-mi calul
Și șeaua și frîul deasemeni,
Căci aiu lua-o către o țară 'ndepărtată
Unde nimeni nu-mi va ști de urmă.

Deajuns, ca fata să se desvăluie și să-i vrea de soț.

D. Beza cunoaște trei variante macedonene ale motivului, găsit încă și mai din belșug la Slavi și Greci. Numai că, în acestea iubitului amăgit nu-i mai vine să creadă că fata e într'adevăr cea de față. O aluniță la piept sau pe braț, va fi mai mult ca oricînd, atunci, la locul ei...

Iar toate acestea amintesc în invers găsirea identității lui Odiseu de către Penelopa și Telemah.

II

In colecția lui *Scott, Minstrelsy of the Scottisch Border*, balada *Lordului Randal* aduce pe tînăr dela vînătoare, bolnav pe moarte. Mama îl cercetează:

O unde mi-ai fost, Lord Randal, fiul meu,
Unde mi-ai fost, frumosule fiu.

După multe șovăeli tînărul răspunde:

O, da! sînt otrăvit; mamă, fă-mi patul curînd
Căci mi-i inima bolnavă, și stau să cad.

Desigur o dragoste trădată și răzbunătoare e la mijloc. Cel puțin o jumătate de vers, o sugerează. Balada pornește însă dela izvoare vechi și în acest Lord Randal sau Lord Ronald unii au văzut sfîrșitul Regelui Ioan, cu otrăvirea relatată de cronici și utilizată și de Shakespeare pe scenă.

La noi, balada transilvăneană *Neguță* prezintă aceiași fată trădată, omorîndu-și—după punerea la cale a mamei—rivala, nu amantul, cu daruri fermecate,—motiv final ce urcă până la fapta Dejanirei, victima centaurului.

In *Clerk Saunders*, balada scoțiană pune pe universalii șapte frați să omoare pe drăguțul sorei lor, Margareta, ca în *Mogoș Vornicul* al nostru. Același lucru, în *Margareta mîndră domniță*, unde cu un sentiment al teroarei ce va fi atras pe Edgar Poe, ucisul e făcut să revie ca strigoiu, apărînd iubitei care vrea să-l însoțească. Ceiace face pe strigoiu să-i răspundă subpămîntește: *nu se poate*.

Căci viermii îmi sînt tovarăși de pat
Și lutul rece mi-l așternut
Și cînd vînturi năprasnice bat
Trupul meu zace și-l mut.

In balada macedoneană a celor nouă frați citată de d. Beza, *Giamficheia*, sora lor se întoarce din pețit în casa unde ciuma i-a stins frații și mama. In prag, cel mai mic, Constantin, îi răsare spre marea ei spaimă și o întîmpină:

Cu dor mare mi-alăgai
Vinin-ana di ti aștiptai. 1

In aceiași colecție a lui Walter Scott puternica în concisiune baladă, zisă *Femeia lui Usher's Well*, înfățișează pe cei trei frați marinari înecați care se întorc de dorul mamei ca strigoi. Mama se bucură că-i vede, dar la cîntul cocoșului ei dispar ca prin farmec. *Profesorul Politis* dă—cum afirmă conferențiarul—în monografia sa grecească, *Cîntecul poporan despre fratele mort*, șaptesprezece versiuni ale motivului, „căci balada-spectru e foarte răspîndită în special în Balcani". In una dintr'însele, strigoiul călărește cu iubita-i și pasări iau parte la minunea ochilor, ciripind mirare. Motivul acesta ultim e dus mai departe și aproape trecut pe un alt plan în *Cucul și Turturica* noastră, unde pasări iau forme omenești ca să se îndrăgostească. Această spiritualizare a iubirii și mistică simbolizare a „gîlcevei" 2 dintre duh și ispită, înclină spre sursa persană a dualismului Ormuz-Ahriman adus la noi, se știe, pe cale bogomilitică. Motivul, adaogă d. Beza, și-a găsit drum spre Provence, unde cu Mistral devine grațioasa baladă din Mireille. De acolo prin călători Canadieni sau prin Normanzi, trebue să adăogăm, multe din baladele scoțiene revin la acest izvor, nu mai departe *Child Waters* citat care-și găsește prototipul în *Lai le Frêne*, cum s'a afirmat—va fi tre-

1 Citatul e al d-lui Beza.
2 Cum spune *Cantemir*.

cut în Anglia unde Sir Walter Scott o redă în admirabila *O, Gin, drăguța mea (O, Magali, ma bien aimée)*:

De-ai fi răsură roșie
Ce crește de zidul castelului
Iar eu un pic de rouă,
Aș cădea pe răsura roșie.

III

In a doua conferință d. Beza s'a ocupat de un alt capitol de folklor: *superstițiile*, găsind apropieri nu mai puțin pline de 'nțeles.

Tufișul de aur (The Golden Bough) care i-a servit drept punct de plecare și la care comunicarea sa înseamnă o contribuție, e „studiul în magie și religie" întins peste 12 volume al profesorului de antropologie socială dela universitatea din Liverpool, *Sir J. G. Frazer*, un elev al lui *Manhardt*, autorul *Cercetărilor mitologice* (1884), în întreprinderea „de a explica superstițiile vii ale țărănimii". Pornind dela mitul Dianei din Nemi care inspiră pasagiul înfiorat din Virgil, autorul englez oferă cea mai vastă—pe cît cunoaștem—analiză a tranzițiilor dela magie la religie și de aici la instituțiile și viața socială a omenirii civilizate.

In volumul al doilea al operei citate e vorba de tradițiile legate de ziua de 24 Iunie. Nu în multe locuri—declară conferențiarul—aceste tradiții se pot găsi încă atît de puternice ca în Macedonia. Călătorul *Somini de Mognancourt* în *„Voyage en Grece et la Turquie"* dă, cu motive ce urcă până la *Odiseia*, aceleași tradiții.

In satul macedonean Clisura, în ajunul sfîntului Ion, fetele și tinerele căsătorite merg în grup la pădure, după erburi. In cîntec de care se umple crîngul, fiecare își alege cîte o iarbă, o leagă în panglică roșie și o furișe acolo subt frunze verzi. Ele fac apoi buchete de flori cu rost mistic și suc aromat și, întoarse acasă, prepară ceiace se numește *galeata*, pe care o 'mpodobesc și în care aruncă un juvaer, un ban, etc. O procesie se formează și găleata e dusă pe rînd la trei fîntîni în cîntec. La fîntînă un băiat—cu părinți în viață—după ce a svîrlit o monetă înăuntru, umple și deșartă găleata de trei ori. Apoi aceasta e ferecată și „pusă să doarmă" acasă. Adouazi fetele își aduc din pădure iarba năzdrăvană, o nouă procesiune se formează cu găleata păzită de cîte un tînăr, iar seara, acasă, fata își scoate din ea semnul aruncat. Ce înseamnează toate acestea?

E căsătoria mistică, a primelor vremi, cu norocul închis într'un semn fatidic, un obiect descîntat.

„Fîrtatul",—explică d. Beza,—factorul mistic al ceremoniei, e desigur vechiul Λουτροφόρος grec, ai cărui părinți deasemeni aveau să fie în viață. „In monumente picturale și sculpturale de odinioară e înfățișat ca Eros, iar Aristofan în *Păsările* îl descrie ca atare, ținînd frînele la carul nupțial al lui Zeus și binecuvîntata Hera. Pe un sarcofag din Villa Borghese, același Eros figurează ca ghid a lui Hades răpind pe Demetra, iar pe o camee din Vatican tot el însoțește de sus carul lui Dionyssos. Toate acestea duc spre mitul eleusin, al împerecherii dintre un nemuritor și o muritoare (reluat apoi în toate chipurile). Galeata cu fîrtatul și cu fixarea norocului tinerei fete prins'un „votum" închis în iarbă și un obiect, sînt moaștele desfigurate ale unei povești divine. La strămoșii noștri imediați, Fortuna iubea

pe muritorul Servius Tullius, după cum soția primului magistrat la Greci lua de soț pe Dionyssos, după cum tot acesta mai lua și pe Ariadna, sau Adonis pe Persephona, sau Euridice pe Pluto al cîntecului orfic.

Și desigur e un fragment de apus al gloriosului mit cununia mistică a *Mioriței*.

IV

Apropierile făcute de d. Beza în studiul d-sale paralel trezesc prin urmare ecouri depărtate. Și ele pun nu mai puține probleme. Negreșit, literatura comparată e localizarea în filologie a hidrei cu o sută de capete... Și trebue să fim circumspecți ca, tăindu-i un cap, să nu-i crească la loc zece!

Dar coincidențele nu sînt numai un joc al întîmplării. Și alese, cum e cazul de față pe aria unui suflet etern, ele nu pot să nu ne convingă. Literatura—ca să vorbim de ceiace ne privește—e marele „rendez-vous..." al neamurilor, la care fiecare aduce dragostea—și prin aceasta dreptul lui de viață.

Am încercat în marginea celor spuse de d. Beza să glosăm cîteva constatări. Lucrarea, care ar cere timp, ar da cele mai frumoase iviri în scris a două suflete, două experiențe cu viața, două mărturisiri veșnice. Nu putem să nu afirmăm subt acest unghiu, superioritatea producției poporane. Dela ea până la producția cultă geniul poetic al unui popor suferă saltul pe care îl face,—spre a adapta figura filozofului german—avuția dela aur la biletul de bancă.

Din impresiile dobîndite până acum putem afirma—și nu desigur ca Romîn numai—că avantajele nu sînt totdeauna de partea geniului creator englez. Se vorbește de lirismul lui în raport cu cel francez. E adevărat, Francezul e cerebral. Dar nici nu trebue confundat lirismul cu sentimentul teroarei. Convențional, acesta rămîne adesea o viziune și derivă în teatralism. E aceasta ceiace a compromis romanul—teroare al sec. XVIII englez, în frunte cu Horace Walpole, și care s'ar putea tot atît de bine numi romanul—baladă. E aceasta iarăși ceiace a făcut din scrisul lui Walter Scott o literatură în mare parte caducă.

Dar încă alte probleme iau naștere. Aceia a folklorului în primul rînd. Capitol pasionant recent, al filologiei, el e destinat să desemneze pe scoarța Europei în dire de fosile verbale înaintarea din trecut a sufletului neamurilor. La noi, d. Ovid Densușianu a urmărit în legătură cu păstoritul și actul lui de seamă transhumanța, o viață care s'a prelins dealungul culmilor, dela Iran și până 'n Pirenei.

Lirismul poporan sudic, comparat cu cel nordic, nu e mai puțin vorbitor. Și e un nou capitol la problema păstorului, credem, balada poporană. O vedem impregnată și la Englejì de acelaș orientalism, folklorul în general patat de umbra aceluiași misticism păgîn. Ceiace rămîne nordic, pururi nordic, e tragicul moștenit dela Scandinavi, el însuși de o natură explicabilă, după cum vom vedea. Restul e în mare parte de găsit pe drumul pe care l-au făcut acelaș păstori—fie uneori... deghizați în călugări sau evoluați în trubaduri—de pe culmea Cevenilor, prin stîncile normande și de aici spre munții și lacurile reci ale Scoției sau colinele verzi ale „verdei Erin." (Se știe că elementul gaelo-celt, adică elementul poetic al Britaniei e acela care, domesticit de Caesar și părăsit apoi, s'a retras din fața Anglo-

Saxonilor cotropitori spre coastele din fund ale regatului, menite să devie odată Scoția, Irlanda și Wales).

Chestiunea mai prezintă, în afară de cea istorică și filologică, o lature pur literară, o lature estetică.

O problemă a genurilor literare. Estetica veche a socotit că le poate defini în ele însile. Creatorii rînd pe rînd au sfărîmat aceste cotețe de porumbei. Iar porumbeii au devenit sălbatici; criticii găsesc dificultăți tot mai mari să-i prindă. Unii trebue să se sălbăticească ei înșiși, în poeți...

Oricum ar fi, balada a fost unul din genurile cele mai cadrate. Intr'atît de mult încît i s'a putut găsi originea și face genealogia. N'ar fi nimic de zis dacă aceasta s'ar fi făcut pe cale de critică și literatură comparată. Dar „genul" admis aprioric, experiența a fost făcută sclavă principiului. Sugestionați de etimologia cuvîntului, profesori ca *Gummere, Kirtredge*, moștenitori ai eroarei lui *Herder*, și azi încă o bună parte din experți medievaliști pentru care trebue să punem poate pe *profesorul Ker*, dela University College din Londra (în lucrări de seamă ca *Epic and Romance* și *The dark Ages)* au instituit balada ca o formă literară a dansului. De aici teoria „omogeneității", care face din baladă un produs al colectivității poporane, menit să acompanieze cu vorba jocul unei adunări de tineri și tinere, de aici interpretarea refrenului ca punct caracteristic al plăsmuirii ei artistice.

Ințelegem ce înseamnă o astfel de interpretare a genului pentru cele cîteva versuri ce alcătuesc balada în sine. Socotită inițial ca un accesoriu, ea nu a întîrziat să devină un fel de artă decorativă, o artă aplicată la poezie. Nu sîntem toți—partași obișnuiți ai iluziei—înclinați să privim balada ca un ornament, un pretext de poezie, un refren înșirșit. Ce alt ceva a făcut dintr'însa autorul baladei cadeților[1] și nu a ajuns balada un simplu cuvînt, un epitet ornant la toți poeții noi în frunte cu Paul Fort. O repetiție monotonă e tot ceiace se acordă, ca ultimă grație, poeziei în care se topea tot sufletul trubadurului, odinioară.

Teoria recentă însă, pornită „ad rem", a luminat balada cu o nouă viață, cea care i se sustrăsese de esteții „in abstracto". Triumfătoare decurînd în cartea criticei americane *Louise Pound (Poetic origins and the Ballad)*, această teorie nu vede urmă de „audiență țărănească oglindită în baladă". Etimologia cuvîntului nu poate servi ca document. Dintre elementele baladei medievale nici unul nu e mai puțin frecvent ca dansul și cîntecul. Refrenul însuși e o armonie ce nu păstrează ritmul unor pași. „Lirica unui Shakespeare sau Shelley" e mai apropiată, ca ritm interior de un „cîntec de joc" poporan, decît Balada *Chevy Chase*". Dimpotrivă, toate, mai toate baladele reflectă o viață aristocrată. Caracterul lor epic-dramatic concordă cu părerea nouă că genul, ori spre a nu vorbi metaforic, caracterul liric succede nu precede în literatura celorlalte două.

Intr'o formulă, un trubadur sau călugăr e autorul baladei, hărăzită numai unei audiențe, aristocrate. Nu comunalism ci idividualism deci, creator. Poporul intervine numai în recrearea baladei.

Nu e cum se vede, aceasta, o interpretare de dragul științii, o concesie acordat principiului. Ea se împerechează minunat apoi, cu noua teorie deasemeni, a *edelor scandinave*. Criticii erau foarte amăriți în prima jumătate a veacului trecut că aceste cîntece au o na-

1 E caracteristică adoptarea baladei de către aria dramatică.

rație atît de abruptă, șovăitoare chiar, și plîngeau pe scaldul islandez că inspirația lui epică și lirismu-i primitiv îi sînt atît de confuze și sumare. O întreagă depreciere a minunatei poezii islandeze, a urmat. Așa cum, în mic, am deprecia noi, invers, *Miorița* privind-o ca epică, în vreme ce lirismul e celace a produs o și o menține. Negreșit însă că un idolatru al „genurilor", neadmițînd o decît ca gen, nu o va admite lirică, neavînd structura în consecință și cu același consecință îndreptățit va fi să nu o mai admită deloc (Punctul a fost pus la noi de d. Mihail Dragomirescu). Edele islandeze au fost găsite ca avîndu-și izvorul limpede în drama scandinavă. La această origine tot caracterul lor dramatic se luminează și perfecția lor nu mai întîrzie să se ascundă. O dramă populară exista în Norvegia înainte de ruperea de trupul ei a răsvrătiților ce aveau să populeze Islanda. Scaldul insular cîntînd apoi, avea în ochi audiența și în auz sgomotul ce l face cuvîntul care însoțește gestul. Ce-i trebuia lui atunci să „povestească?" Ce îndrăzneală să se povestească pe el însuși?" Era o faptă în urma lui care se ridica vorbitoare. Ca eroul unic al lui Aeschyle, scaldul primitiv e actorul lui însuși. Poemele lui deci trebuesc văzute ca și „Prometeu înlănțuit". *Cîntecul lui Helgi*, centrul acestei producții, dă mîna prin *Hamlet* cu *Orestele* lui Sofocle. Dacă nu chiar un tragic, un „Aristofan al Westului" autor de „mistere" nordice e la baza literaturii... epice scandinave.

Toate aceste teorii, care după ce au răsturnat erarhia genurilor, le a pus la discreția geniului creator,—singur stăpîn ale acestor lumi imaginare și singur în stare să le conducă și transfigureze, să le refacă după ce le-a nimicit,—nu pot să nu privească și să nu fie privite și de producția noastră poporană, cu atît mai mult cu cît, sudică, ea poate aduce control și confruntare din afară.

Ca să vorbim de balada noastră—căci dela ea am plecat—vom da acum dreptate impresiei parțiale de superioritate exprimate la început. Mai discursivă, cași neamurile ce îi dau naștere, balada sudică e menită să prezinte avantajul corespunzător. Motive comune—și ele pot merge până la *Siegfried* care vorbește ca păserile sau *Freia* dată giganților ca să clădească lui Wotan palatul ceresc (vezi „Cucul și Turturica" și „Meșterul Manole...")—capătă în balada sudică grația povestirii și șăgălnicia cuvîntului, ca în cea nordică să dobîndească tragicul gestului și misterul viziunii. Comparația s'ar putea urmări complect desigur cu poezia franceză. Lucrul s'a făcut pentru romanță Provansa și în versificație—atît de refractară influențelor—a înrîurit producția engleză.

Înseamnă însă aceasta ca originea baladei să fie aiurea alta? În ce ne privește pe noi, absența frecventă sau neînsemnătatea refrenului, evidențierea individului colorat totdeauna de simpatia sau antipatia poetului, izbucnirile lirice și episodul descriptiv, sentimentul poetic al naturii [1] care de cele mai multe ori e tovărășia unui om cu „alma mater", cînd nu e fiorul însuși al singurătății, sînt tot atîtea lucruri ce ne trimet la voinicul care cîntă pe-un picior de plai sau la gura codrului. Nu dans, nu asistență. Singurătate și îndemn propriu. Viața noastră de altfel în evul mediu, lipsită de feudalismul occidental, justifică aceasta. Cînd țăranul nostru a început să ocupe tinda sau pajiștea în odihna sfîntă a duminicilor au fost *horele*—produse a-

1 Nu totdeauna „pracila", cum căuta să arate acum cîțiva ani în „Viața Nouă" neuitatul Titu Dinu.

parte—care au adoptat bataia piciorului sau bucuria jucăușe a sinilor.

Narative, prin urmare, în esență, individuale ca factură, baladele noastre sînt și ele un document și o lumină pentru înțelegerea nouă a așa numitului „gen". Și dacă nu s'au putut contamina de elementul dramatic, universal al Nordului,—toate împrejurările explică,—cu toate lipsurile pe care această naștere le reclamă, ele au evoluat mai liber și mai înfloritor în impulsiuni de rasă și natură.

Toate aceste lucruri le oprim deocamdată aici, mărginite de împrejurări la schițe și sugestii. Ele vor fi semnalat cît de puțin puncte de vedere pentru cercetări care, în felul celor ale domnului Beza, pot îndreptăți roadele cele mai neașteptate.

Iar pentru un suflet nesofisticat de știință, ele vor fi în stare să ducă la faptul binecuvîntat care e pe lume: înțelegerea dreaptă, neprejudecată, a cîtorva strofe ce-ți pot cădea în mînă și care pot fi eventual o poezie.

Dragoș Protopopescu

Cronica literară

Literatura japoneză în epoca clasică

Intr'un articol apărut în cursul anului trecut, profesorul unui liceu superior din Tokio, Jokichi Naito, mărturisea cît de puţin sînt iniţiaţi Japonejii în cultura franceză.

Pecînd literaturile engleză şi germană le sînt deajuns de familiare, graţie unor specialişti ca Tsubuchi şi Mori,—abia se află un singur liceu—Gyosei Jakko—urmărind educaţia latină ; şi trebue să spunem că întîmpină enorme dificultăţi cu toate sforţările de a-i veni în ajutor pe care le face ambasadorul francez M. Bapst.

Interesul economic pe care începe să-l aibă Romînia în Japonia, cum şi curiozitatea artistică ce-i arată, fac şi mai necesare cunoaşterea şi răspîndirea literaturii şi artelor noastre în regatul Nipon, a cărui psihologie, după cum voiu arăta,—nu-i lipsită de o oarecare asemănare cu a noastră. Pot zice „cu a noastră" căci cele două culturi, fiice ale lupoaicei, oricît ar păstra caracterele lor personale, sînt totuşi destul de înrudite ca să le pot considera ca una şi aceiaşi fiinţă, în faţa naţiunii Extremului Orient.

Dar ca să ne putem desfăşura extensiunea intelectuală în mijlocul acestui popor, trebue fireşte să-l cunoaştem noi înşine mai întăi,—căci ce ştim până acuma, e mai nimica. Ştiu prea bine că iluştrii scriitori franceji au scris despre moravurile sale lucrări vestite, şi că ofiţeri de marină s'au gîndit să ne desfăteze cu povestirea aventurilor de dragoste petrecute prin ceainăriile japoneze. Faima literară a unui Felicien Champsaur e destul de stabilită, şi fiecare cam ştie ce preţ să pue pe un document ca *„la Poupée Japonaise"*. Dar e mai grav cînd stilul unui *Pierre Loti* pune în cumpănă prestigiul farmecului său în sprijinul unei erori. Căci Pierre Loti a văzut Japonia întocmai ca Englezul care, trecînd prin Boulogne, zăreşte o femee roşcată—Dumnezeu ştie dacă era ori nu franceză !—se 'ntoarce drept în ceţoasa Albion, şi spune Londonejilor că toate francezele sînt cu părul roşu !

De obiceiu, mai toţi străinii judecă uşuratec, fiindcă toate popoarele vizitate de străini, se împotrivesc instinctiv—ca orice organism fiziologic—la strecurarea şi invadarea grăbită a elementelor străine în sînul lor. In contact cu acestea, ele caută să le menţină oare-

cum la suprafaţă ; deaceia indivizii cu care călătorii vin *de obiceiu în contact, nu sînt îndeobşte din straturile alese ale naţiunii, ba dimpotrivă.* Locotenentul de marină J. Viaud (Pierre Loti), debarcînd în portul unei insule nipone, are o legătură galantă cu o geisha,—legătură învăluită de tot farmecul depărtărilor, al deosebirii de moravuri, plus nelipsita îngîmfare de autor. Intors în Franţa, scrie—şi cu ce talent stilistic !—că Japonia e „*Madame Chrysanthème* !"

Este exact cazul călătorului uluit, care sosind în Bucureşti, întîlneşte o demi-mondenă într'un *dancing* sau bal mascat,—şi făureşte apoi o mie şi una de legende pe seama virtuţii acestui popor. Caşi cum virtuţile unui popor trebuesc căutate,—cum fac unii aspri catoni ai presei cu nuanţă orientală,—în baluri şi în *dancinguri !*

De altminteri exactitudinea nu-i darul lui Loti. Şi pentru a arăta şi mai temeinic îndreptăţirea obiecţiunii ce îi fac, să-mi fie permis să deschid o paranteză.

Un fapt, pe care mi-a fost dat să-l verific *de visu*, va fi deajuns să dee o idee de modul cum autorul acesta îşi scrie cărţile. In unul din romanele sale bretone, unul din eroi se ridică în clopotniţa bisericii orăşelului *Saint Paul de Léon*, şi priveşte de acolo peisagiul ; e *tradiţionala descripţie* a cîmpurilor bretone, cu mici arbuşti înfloriţi, înconjurînd vechi dolmenuri, şi în depărtări valurile veşnice ale mării fără limite...

Ei bine, dacă Loti şi-ar fi dat osteneala să se urce chiar el în clopotniţa acelei bisericuţe, ori cîtă bună voinţă şi-ar fi dat, nu putea să vadă în largul cîmpurilor decît straturi îngrijite de conopidă, anghinare şi smeuriş...

Nici un strop de val de mare ! Lucrul acesta trebue reţinut.

Să revenim la Japonia. E vădit că nu vom cere informaţii asupra moravurilor japoneze, dela fanteziile dulcege ale d-nei Chrysanthème, nici dela d-na Butterfly. La drept vorbind, numai un singur european a ştiut să pătrundă în intimitatea cugetării japoneze şi să descurce deosebirile adînci, încîlcite, care separă lumea albă de lumea galbenă ; unul singur care să cunoască geniul japonez în întregime.

E *Lafcadio Hearn* Acest om nu şi-a pierdut vremea petrecînd cu „musmeele", nu s'a oprit la mahalalele oraşelor japoneze. A intrat în mijlocul lor, şi în inima *vieţii lor*. Amator îndrăgostit de literaturile orientale, Lafcadio Hearn ajunse 'ntr'o zi profesor de limba engleză într'o universitate japoneză. Se japoniză. Invăţă limba lor vorbită şi scrisă. Se supuse aceloraşi reguli de viaţă, moravuri, obiceiuri ; se căsători după ritul sintoist cu o japoneză. A murit în ţara adoptivă. Graţie lui, Europa putu să întrevadă ceva din marele mister galben. Prin traducerile lui şi ale lui Chamberlain, puturăm pătrunde subt arcadele literaturii. Şi oricît v'ar fi plăcut Japonia lui Pierre Loti sau Claude Farrère să nu nădăjduiţi că perspectiva pe care voiu încerca s'o arunc aici asupra vieţii japoneze, aşa cum se desprinde din cărţile europeanului convertit la sintoism, se aseamănă cît de puţin cu Japonia celor doi imaginativi... Ne vom desbăra dacă voiţi de orice spirit european ca să pătrundem în aceste texte, şi ne vom încerca să-i desprindem originalitatea, deslipindu-ne de prejudecăţile noastre de civilizaţi occidentali, şi amintindu-ne de cuvîntul pe care Lafcadio Hearn l-a înscris drept titlu al uneia din lucrările sale: *Lumina vine dela răsărit*.

De altfel, numai timpul ar fi deajuns să creeze în noi acea a-

titudine de spectator indiferent, pe care orice bună critică o reclamă dela cine are pretenţia de judecător obiectiv. *

Apogeul literaturii japoneze,—adică aceia ce s'a convenit a se numi *era clasică*,—corespunde cu neagra şi imensa lacună care despică istoria civilizaţiei occidentale, cu timpul în care Europa era prada războaelor şi superstiţiilor. E tocmai pe vremea balaurului din Guévaudan**, în vremea spaimei ce o trezea apropierea şi împlinirea anului una mie ***, în momentul acelui haos cînd se ivea în zorile lui,—Evul-mediu; în acelaşi timp, pe cealaltă faţă a globului pămîntesc, înfloresc capo d'operele literaturii nipone.

Dela al VII la al XIII secol după Hristos, urmează generaţii de scriitori şi de artişti, unele mai strălucite decît altele şi se înmulţesc operele de poezie şi de proză. Pe urmă, brusc, tocmai cînd occidentul renaşte, tocmai cînd minunatul *umanism* înfloreşte printre oamenii până atunci barbari, civilizaţia japoneză se opreşte, stagnează, caşi cum, ajunsă la perfecţie, n'ar mai fi putut produce opere mai desăvîrşite.

O mie de ani trece fără ca ea să dee un semn de viaţă.

Ne apropiem acum de anul 2000; şi pe cînd la noi, simţul literelor şi al artelor, moare în materialismul cel mai brutal, fruct al culturilor care nu sînt latine,—iată că un freamăt abia simţit cutreeră insulele nipone, un fior le agită ca pe nişte aripi gata să se deschidă; încă obscură, o mişcare de renaştere se desemnează. Să fie oare efectul de oscilaţie al vreunei misterioase legi de alternanţă? O influenţă ocultă să îmbine oare, în naşterea şi moartea lor, civilizaţiunile celor două emisfere, literaturile oamenilor albi cu aceiea ale oamenilor galbeni,—Parnasul cu Tusi-Yama?

Insolubilă problemă, pe care veşnic şi o va pune spiritul uman în sărăcia mijloacelor sale, şi pe care fără s'o lămurească, nu poate decît s'o constate!

Iată-ne în preajma celui de al X-lea secol, în faţa unei culturi intense, bogate, variate, nuanţate, a unei literaturi căreia nu-i lipseşte decît numai genul oratoric. Dacă literatura japoneză e puţin cunoscută de Europeni, nu-i la fel cu arta propriu zisă: pictura, sculptura, ceramica; nu-i, îndeobşte amator, amator de bibilouri, să nu aibă o broască ţestoasă de sculptorul *Seimin*, sau un Kakemono de pictorul *Soukenodon*. Profit de cunoştinţa aceasta şi voiu compara cu drept cuvînt literatura cu arta lor plastică, fiindcă notele caracteristice fiind aceleaşi, vă veţi face mai uşor o idee,—în lipsă de texte a căror traducere le-ar răpi farmecul,—despre ce sînt poeziile şi operile lor în proză.

O să vă daţi seama de altfel, că cel puţin în *tanca* **** traducerea e aproape de neînvins, şi cînd aşi cita texte, n'aşi putea-o face decît cu aproximaţie.

Cînd parcurgi opera japoneză, o constatare se impune numaidecît spiritului: Japonezul nu concepe *totalul*, nu vede decît *detaliul*. Nici o vastă compoziţie în pictură, nici o scenă genială în artă. Doar o pasăre care sboară, un animal adormit, o femee mergînd...

* „In faţa unei *opere noi*, fereşte-te de a *o judeca în totul entuziasmului*, ca nu cumva să-ţi fure *ce-i nou* în ea, în loc de celace-i *adînc*", zicea T. Maiorescu.

** Regiune în masivul central al Franţei.

*** Peirea lumii prin trecerea cometei.

**** O formă de poezie în 5 versuri.

Artistul vede latura mică a lucrurilor, dar o vede bine. Cît adevăr şi cîtă viaţă în modestele lor desenuri, şi de asemenea cît materialism! Indiferent, cam sceptic chiar, înaintea ideilor mari şi în faţa fenomenelor naturii, sufletul artistului nipon, filozof şi blazat, nu se emoţionează de nimic. Notează, cu o linie fină, un amănunt pe care un alt ochiu nu l-ar fi putut prinde în ansamblu, şi talentul lui face din acest amănunt o operă de artă.

Cercetaţi mijloacele de înfăptuire ale picturii japoneze: le veţi găsi ciudat de cumpătate la înfăţişare. După o răbdătoare şi răspicată analiză a elementelor componente, artistul japonez a găsit trăsătura, linia evocatoare a întregului. Nu trage decît unica linie care l-a izbit, lăsînd asociaţiei de idei a spectatorului grija de a întruchipa restul; o singură lovitură de pensulă îi ajunge, ca să dee impresiunea unui volum complex. Astfel două linii de cerneală de China pe un paravan sînt de ajuns, nu numai să reprezinte, dar încă să învieze într'o atitudine firească, o pasere de baltă din familia Alergătoarelor. Sobra expresie a măştilor nu provine decît din cumpătata diformaţie a cîtorva linii ale obrazului. Rebeli oricării sinteze, cel puţin în materie artistică, Niponul împinge analiza până la paradox. O consecinţă a gustului acestuia, e pasiunea ce-o are pentru miniatură. Cea mai tipică dovadă sînt grădinile pitice cu care se fălesc grădinarii lor. Silvicultura e pentru Japonez o artă. A găsit mijlocul să păstreze exacte raporturile de mărime ce există între diferitele părţi ale unui copac, şi reducînd dimensiunile, dar păstrînd relaţiunile, a obţinut nişte arbori pitici, care păstrează, în extrema lor micime, armonia uriaşilor păduri!

Aceste trăsături caracteristice geniului japonez se regăsesc aidoma în poezia erei clasice, în poezia aşa ziselor *tanka* şi *hai-kai*. Intîlnim şi aici acelaşi iubire de miniatură, aceiaşi preocupare de amănunt, precizat cu un lucru de nimic. Tanka e forma clasică prin excelenţă a poeziei japoneze. O tanka are în totul numai 5 versuri. Cele două versuri dintâi conţin un înţeles. Cele două care urmează, alt înţeles, ne avînd nici un raport cu cele dintâiu. Singura legătură existentă între cele două membre e un joc de cuvinte cuprins în versul al treilea. Vă daţi seama cît e de greu să traduci o *tanka*, într'o limbă europeană; e cu atît mai greu adesea, cu cît jocul de cuvinte care servă de inel între cele două părţi, se învîrte împrejurul unor omonime geografice, cele mai multe necunoscute de noi. Din cauza ingeniozităţilor verbale, *tanka* rămîne deci aproape indescifrabilă lectorilor din Europa. Şi cum oferă de altfel puţin interes, nu voiu cita decît una, ca să-i prindeţi mecanismul... Am ales-o totuşi printre cele mai de înţeles. Cu lămuririle ce le voiu da, va putea fi complect pricepută. O femee vorbeşte:

Mineca mea s'a umezit (de lacrămi)
Gîndindu-mă la fericitul anotimp
Al prunilor înfloriţi, ce se înclină spre apă...
Visul nemişcat
A tras limba clopotului...

Iată acum ce înseamnă această „tanka":
E vorba de o femee părăsită de iubit.

Cînd vine primăvara „vremea prunilor înfloriţi" gîndul o duce la primăvara iubirii ei, şi ochii lăcrimaţi îi udă mineca kimonoului.

Totalul sunetelor traduse prin „înfloriți ce se înclină spre apă", formează în limba japoneză numele unui skit vestit; imediat se deșteaptă în spiritul autorului viziunea acelui schit rămas nemișcat după ce s'a tras clopotul de vecernie sinthoistă, pentru a deștepta atenția lui Dumnezeu asupra rugăciunii făcute.

De aici versul:

Visul nemișcat
A tras limba clopotului.

E suficient din cele spuse, cred, să întrevedeți tot „*imbroglio*" de care se izbește traducătorul unei „*tanka*".

Dar alături de această jonglerie verbală, sînt și tanka fără nici un joc de cuvinte, închizînd în cinci versuri cele mai delicate cute sufletești ale unui spirit ales.

Iată cîteva exemple, mai bune decît orice disertații, menite să vă transmită farmecul straniu al acestei poezii.

Un exilat visează cu ochii deschiși într'o seară, la casa pe care a trebuit s'o părăsească, și o cugetare îl străfulgeră...

O notează, și avem această delicioasă epigramă.

Deși casa mi-a rămas pustie
Decînd mă pierdui prin lume,
Nu uitați, flori de pruni,
Înfloriți primăvara
La marginea coperișului ei...

Nu-s oare aici, rezumate în cinci versuri, tot lacul, toată tristețea lui Olympio, toate teoriile școalei romantice asupra indiferenții naturii în fața suferințelor umane? Nu-i aici toată durerea elegant ascunsă, subt amărăciunea unei ironii blazate?

Nu ne aduce aminte de plîngerile lui Ovidiu? După cît am impresia, în nici o latură nu există un termen mai potrivit a reda această „tanka" așa de bine cum îi dă intraductibilul rominism „mi-e dor".

Iată o altă „*tanka*", de astădată cu caracter pronunțat occidental,—prețioasă chiar. Este scrisă de pana poetei *Ono-no-komuchi*, doamnă de onoare la curtea Mikadoului, prin secolul al IX al erei noastre.

Intre somn și deșteptare *
Am văzut pe cel mai drag,
Și-am rămas din clipa-aceia
Suspinînd, spre lumea-ascunsă
Dincolo de-al vieții prag!...

*

„Tanka" trebuia să dee naștere unui poem și mai scurt, mai

* În franțuzește: En un sommeil léger
J'ai vu celui que j'aime,
Et depuis cet instant
Je me suis prise a soupirer
Après ce qu'on nomme le rêve!

concentrat, numit „hai-kai",—de trei versuri. Primul vers are cinci picioare, al doilea șapte, al treilea iarăși cinci.

Chamberlain le numește „*epigrame lirice*". „E ca o ferestruică —zice el—întredeschisă o secundă, un suspin întrerupt, înăbușit, mai înainte de a se fi lăsat auzit."

Totuși în acest cadru strîmt geniul japonez reușește să închidă un tablou, un portret, o idee. Dacă realizează intenția,—e prin același procedeu imaginativ pe care l-am întîlnit în pictură. O trăsătură, una singură, dar caracteristică,—și întregul se reconstruește înaintea ochilor noștri. Vreți să vedeți o rață? iată mijlocul prin care poetul o prinde într'un *hai-kai*:

Uite-o cît este de mîndră,
Că văzu și fundul apei
Rața mică!

In trei versuri, rața e vie. Vezi în adevăr paserea revenind la suprafață după ce s'a scufundat, scuturînd din coadă și măcăind.

Japonezul e prin excelență, un vizual; e un sensitiv, nu un emotiv. Dar simțul critic este atît de desvoltat, încît își localizează cu ușurință senzațiile. *Ha-kai* e pentru el un instrument practic, potrivit să-și noteze repede concepțiunile vizuale. Iată un exemplu de îndemînare:

Luna,—
Dacă i-ai pune un mîner,
Ce frumos evantaiu!

S'ar putea înmulți mereu citațiile de versuri „Hai-kai". Pretutindeni vom întîlni aceiași ingeniozitate fină, aceiași dragoste de amănunt. Dar iată anomalia, văzută cu ochii noștri de europeni. In toate aceste fărîmituri de poeme care se înșiră de-alungul a 13 secole de literatură (fiindcă *hai-kai* s'a perpetuat până în epoca modernă), Japonezul analizează senzațiile sale, și rar sentimentele. Iubirea-pasiune e izgonită din literatura japoneză. Vom vedea că fie în operă de proză, fie în operă de poezie,—iubirea nu figurează în operele nipone. Să fie din falșă smerenie? Nu. E o chestiune de caracter al civilizației, de fundament, am putea zice. Literatura în mare parte nu-i decît reflexul cugetării sociale a unui popor. Și dacă iubirea pentru o femee, pornind dela sentimentul platonic, ca să ajungă la dorința erotică, e obiectul de căpetenie al literaturilor noastre, pricina e că în mare parte actele societății occidentale sînt faptele acestei deformațiuni a simțului genezic, numit iubire. Cultura noastră a înconjurat, a împodobit această atracție de ordin himic, care împinge unele către altele organismele de sex opus, cu moralități de fabulă mai mult sau mai puțin poetice, cercînd să ridice actul fiziologic și să-i facă a se împărtăși din lumea morală, procurîndu-i în același timp și rafinerie și îngrijiri (necesitate de enervarea simțurilor blazate)—în interesul suprem al speciei.

Dar pentru Japon, iubirea între sexe rămîne la definiția pe care o dă Bataille în *Quadrature de l'Amour*:

L'amour? Peuh! Un frémissement de la chair!

Chiar pentru Japonezul de azi,—și cu atît mai mult pentru Japonezul epocei clasice—iubirea vine în ordinea erarhică, *după cultul*

patriei, devotamentul către împărat și *respectul familiei.* Și asta nu ca la noi, în urma și ca produs factice al unor reguli de morală, prin ordinea firească a lucrurilor.

E o psihologie care ne scapă puțin, atît e de potrivnică firii noastre. D. André Bellesort, cu prilejul celui de al doilea voiaj în Japonia, se încercă prin 1914 să joace acolo *Cidul* de Corneille. Piesa fu tradusă, adaptată scenei japoneze și literați universitari fură invitați s'o asculte. Deziluzia fu mare printre auditori; li se anunțase o capo d'operă, și ei nu pricepeau nimic! Nu puteau pricepe că poate fi—măcar o clipă—luptă între datorie și iubire, oricît de eterică ar fi ea! Stanțele *Cidului* le părură tot așa de odioase și de ridicule cași nehotărîrile unui călător care într'un naufragiu ar mai sta să șovăiască anume ce să-și scape mai degrabă: soția sau cinele? Exemplul acesta dă o idee de psihologia acestui curios popor. Să ne aducem aminte iarăși de practicarea *Hara kiri*-ului, și vom înțelege de ce literatura noastră le este așa de puțin accesibilă. Scoateți în adevăr sentimentul iubirii din literatura europeană;—ar rămînea prea puțin lucru. Dimpotrivă, în Japonia, poeții și prozatorii se gîndesc la amor, mai puțin decît la orice. Niponul preferă să descrie mici scene, să zugrăvească mici impresiuni, să-și analizeze senzațiile. Desigur găsim și cîteva *tanka* și *hai-kai* de genul duios, dar acestea sînt mai toate scrise de femei, poetesele palatului, care de altfel alimentează aproape totalitatea poeziei japoneze. Era firesc să nu lipsească, măcar ca excepție, genul duios! Istoria literaturii japoneze, s'o spunem în treacăt, e cea mai bogată în „*bas bleus*". Aproape toate poemele din epoca clasică sînt opera doamnelor de onoare dela curtea Mikadoului, și se pare că în spiritele feminine mai întâiu s'a desvoltat floarea fină a literaturii nipone.

Dacă spațiul unui articol n'ar fi prea restrîns, s'ar cuveni să analizez elementul feminin al acestei arte, arătînd cît de lipsite de virilitate sînt aceste poeme, în care nu mai extrema delicateță și finețea subtilă a senzațiilor domină.

Așa dar pentru a cînta, și mai ales pentru a plînge farmecele iubirii, s'au găsit femei cu spiritul îndrăzneț, scriitoare sau curtezane —căci numai acestea scriu,—mamele de familie, nu. Europenele însă să nu-și închipue că literatura e prea răspîndită printre femeile japoneze. Surorile lor din Tokio nu știu măcar nici ce-i *flirtul*,—și nu-s mai nefericite ca ele, din cauza asta. Anul trecut, un jurnal din capitala lor, „*Choukovo-Iokano*" a deschis o anchetă printre cititoare, ca să cunoască părerea lor asupra calităților necesare *soțului ideal.* Dacă s'ar face aceiași anchetă și printre Europene, poate că răspunsurile n'ar diferi mult de ale Japonezelor. Pentru cetitoarele jurnalului de mai sus, calitățile bărbatului ideal sînt:

1) Să nu fie sgîrcit.
2) Să nu se ocupe exagerat de toaleta și aparențele lui.
3) Să aibă înfățișarea impunător-bărbătească.
4) Să nu fie familiar cu femeile.
5) Să vorbească răspicat, limpede.
6) Să se hotărască repede.
7) Să aibă un ideal.
8) Să nu apară pe la bucătărie.
9) Să nu critice îmbrăcămintea sau coafura unei femei.
10) Să nu-și piardă vremea povestind femeilor despre gusturile lui particulare.
11) Să nu fie bețiv.

12) Să nu fie îngîmfat.
13 Să nu fie prea gelos.

Desigur, în toate țările din lume, toate femeile vor fi de acord asupra primului punct: soțul să nu fie sgîrcit. Omul prețuește prin întrebuințarea ce-o dă banului ce-l are. De pe vremea lui Danae și până azi, cele mai bune mijloace de seducțiune au fost cadourile,— lucrul destul de trist. Dar nu vreau să rețin din această anchetă decît atît: *tinerele japoneze nu cer un soț îndrăgostit.* Cel mult,—și tocmai în al 13-lea punct,—lucru caracteristic—pun mai degrabă *un friu* iubirii: să nu fie prea gelos. Căci—să nu ne înșelăm—cînd ele îl doresc rezervat cu doamnele, e numai o chestiune de cuviință sau, dacă vreți, un semn de bună educație. În Japonia un om care face curte femeilor, care își întrebuințează tot timpul să placă lor, e un bădăran, un necioplit,—concepție cu desăvîrșire opusă ideilor acceptate în Europa. Cînd am zis „femeilor" nu am înțeles pe *geisha*, cochetele, florile ceainăriilor, al căror rol social corespunde cu rolul rezervat în antichitate curtezanelor. Și cutez s'o spun, japonezele sînt atît de neștiutoare în arta iubirii, că nici nu știu ce însamnă sărutatul. În limba japoneză nu există verbul a săruta. Pentru a exprima acest semn de duioșie, sînt reduși să întrebuințeze o perifrază prin cuvîntul *nameru* care înseamnă.. a suge!

Obiceiurile din preajma nunții, dacă s'ar practica aici, fetele n'ar mai fi atît de grăbite la măritiș, căci la Kioto sau Yedo, tinerele mirese în semn de completă supunere bărbatului, și spre a se pune la adăpostul tentațiilor, își rad sprincenele și își înegresc dinții... Iată lucruri pe care Loti nu le-a văzut nici nu le-a descris vreodată.

•

Grija de amănunt, grija de precizie, atențiunea îndreptată asupra lucrurilor mici, dă naștere la opere de proză foarte curioase.

Dar știm îndeajuns ce importanță dă Japonezul sentimentului iubirii sexuale, ca să fim luminați asupra locului ce-i rezervă el în romane. Nu doar că în vremea de azi nu s'ar găsi și imitațiuni după romanul englez și francez. Pot spune în treacăt că s'a tradus *Dama cu Camelii* de Osada, și *Nôtre Dame de Paris* de Koyo, unul din marii romancieri japoneji contemporani. Maupassant, Zola și Anatole France au fost deopotrivă introduși în Japonia, cași Flaubert, Maeterlink, și decurînd, Romain Rolland. Dar în era clasică, romanul este necunoscut,—cel puțin în forma obișnuită,—căci exista un fel de roman (mult mai înainte de apariția romanului european) de un gen cu totul particular, și care ar merita să fie tratat într'un studiu aparte.

Realismul japonez nu dă înapoi în fața cuvîntului precis și locurile unde se desfășoară acțiunea acestor povestiri, sînt pururea băile și ceainăriile, locurile pe care oamenii de treabă nu le cutreeră. Amorul își are acolo literatura lui, nu ca sentiment, ci ca senzație. Nici nouă, e adevărat, nu ne plac îndeobște, în lucrările de proză, cărțile în special religioase. Literatura japoneză din epoca cea bună, nu este mistică. După cum vom vedea, budismul n'a venit destins în Japonia și n'a modificat întru nimic spiritul național. Japonezul cu ochiul lui deschis într'o veșnică ironie, n'are nici un gust pentru problemele metafizice. Observația lui încetă și pasionată a lucrurilor și oamenilor nu se întoarce spre meditațiune; contemplația mută a preoților chineji și indieni, la el e necunoscută. Cugeta-

și în bună înțelegere cu misticismul budist,—budismul îndeplini în Asia acelaș rol pe care l-a avut creștinismul în Europa. În sălbătăcia moravurilor încă barbare, introduse blîndețea cugetării, introduse mila; dar numai cînd fu adaptat la obiceiurile naționale, a creat această minunată civilizațiune, atît e de adevărat că numai vigoarea sentimentului național poate infuza popoarelor forța necesară unui mare avînt.

Numai infiltrațiunile străine de geniul rasei în sentimentele intime ale neamului, cum e sentimentul religios, au ruinat națiunile în cursul istoriei.* Roma antică a căzut în ziua cînd a primit pe zeii Asiei și ai Africei; Japonia, singurul popor din lume, își păstrează de mai bine de două mii de ani integritatea și a teritorului și a cugetării sale, grație numai respectului său absolut pentru cultul părinților. Prea îndeminatec din fire, Japonezul nu se grăbește să fie intolerant; de aceia va tolera în orașele sale culturile religioase europene. Și el se duce în aceste biserici, dar veți vedea în ce scop. În a doua jumătate a secolului al 19 o misiune catolică ridicase o biserică în *Yokohama*. Preoții se bucurau văzînd că asistă la serviciul religios și un mare număr de Japoneji. Mare le fu deziluzia cînd își dădură sama că în biserica lui Christos, Japonejii veneau să se roage tot lui Buda și Kamiilor (spiritele străbunilor).

Intreg spiritul japonez se oglindește aici: se servește de străin numai spre a-și sluji scopul lui propriu. Japonezul a rezistat în decursul vremilor, a știut să se menție la rangul marilor puteri, numai din cauza solidității și a unității sale naționale. El nu a îngăduit nici unei influențe străine să-l dizolve. Metoda lui de împotrivire atît moralicește cît și fizicește, este aceia numită *Jiu-jistu*: să te servești de însăși forța adversarului pentru propria lui distrugere.

Cartea lui Claude Farrère: *La Bataille*, e semnificativă pentru această atitudine a Niponului față de străini.

Din punctul de vedere literar, Niponul doarme—am spus—de o mie de ani, adică dela faimoasa perioadă a așa ziselor *Tanka*, ale căror aspecte m'am încercat să le schițez în fugă. Să nu credem însă că Niponul e mort. Așteaptă numai clipa prielnică spre a eși din letargie; își așteaptă cu răbdare ceasul. Bătrîna Europă se rostogolește în noroiu și în sînge. Să ne aducem aminte de prezicerea lui Lafcadio Hearn: Lumina vine dela răsărit. Influența budistă asupra creștinilor nu este inadmisibilă.

Asistăm noi oare în uriașa năruire actuală, la o renaștere a civilizației japoneze, renaștere proprie, particulară geniului acestei rase și nu copiată după falșa cultură a occidentului?

Ca acum o mie de ani și mai bine, Japonezul se va ridica în splendoarea artei sale pentru a preumbla asupra lumii surîsul tăcut al ironiei sale misterioase și biruitoare? Lumina sîngeroasă în care apune Europa, nu-i oare aurora redeșteptării japoneze? În locul cursului de bursă, auzi vom noi cîntecul *hai-kai*? Viitorul o va spune.

Dar nici o forță omenească nu se va putea împotrivi, ca soarele să se ridice dela răsărit.

Jean Grimod

---

* Printre *sentimentele intime* ale unui neam, care trebuesc ferite de dizolvațiunea infiltrațiunilor străine Maiorescu pune alături de *sentimentul religios* și *sentimentul estetic*, cînd influența venea dela *decadența străină*. De aceia îndrumătorii gustului artistic al unui popor creatorii de artă în primul rînd și criticii au rolul unor preoți păstrători ai integrității sufletești a acestuia.

Cronica Externă

La trei ani după semnarea tratatului din Versailles, Europa se înfățișează încă într'o lumină turbure. Frămîntările se prelungesc intens pretutindeni Nici unul din statele continentului n'a parvenit să-și stabilească un cît de șubred echilibru intern. Și cum ar fi posibilă o asemenea consolidare izolată, cînd în raporturile dintre state domnește haosul?

„Normalul", această noțiune scumpă de care ne acățăm nădejdile și pe care ne sprijinim judecățile dureroase, a dispărut de pe vechiul nostru continent, din leaganul și focarul civilizației albe. „Normalul" acesta a pierit peste oceane: la dreapta și la stînga Pacificului. „Normalul" e legat de aur. Europa are hîrtie tipărită de tot soiul. În Europa e foamete, e sînge, e multă feră le.

În ultima cronică publicată de mine mai demult aici, vedeam nori adunîndu-se în Extremul-Orient, vedeam amenințarea uriașă dintr'acolo cuprinzînd cu forța fatalității Europa. Amenințarea aceia era reală. De aceia s'a reacționat la Washington împotriva ei. Subt presiunea dominiunilor engleze s'a săvîrșit în politica mondială a Marei-Britanii o schimbare care însamnă o dată. Înfrățirea Anglo-saxonilor din cele două continente, realizată acolo, a fost, pentru cauza păcii, cel mai fecund eveniment de după războiu. După conferința dela Washington, norii din Extremul-Orient erau înlăturați: Desființată împovărătoarea alianță anglo-japoneză; limitate armamentele navale; asigurată independența și suveranitatea Chinei, dar, firește, și protectoratele puterilor; dejucată turburătoarea hegemonie a Japoniei asupra Chinei, prin garantarea „porții deschise" pentru toată lumea... adică pentru America și Anglia. Se înfăptuise, cu alte cuvinte, o dulce concordie capitalistă.

Norii din Pacific s'au mutat din nou, în mod durabil, deasupra Europei. Opera dela Washington nu s'a putut transplanta şi aici. In primul rînd, desigur, pentrucă America a lipsit. Iar apoi, pentru că momentul nu sosise (De atunci el s'a mai depărtat)

O lună a fost deajuns pentru ca ideia conferinţei dela Genova, eşită din imaginaţia practică a d-lui Lloyd George, să fie covîrşită de atîtea realităţi insurmontabile. Niciodată o conferinţă începută atît de zgomotos nu s'a încheiat printr'un mai răsunător insucces. Imnurile de solidaritate dela deschidere au fost urmate de un „sauve-qui-peut" în care numai aparenţele au rămas nesalvate. A recapitula faptele vizibile şi intrigele ascunse, a trece în revistă concluziile de diplomaţie comparată la care această pitorească intîlnire a putut da loc, a stabili responsabilităţi morale, ni se pare astăzi fastidios.

Invingătorul în acest eşec a fost acela care l-a dorit şi care a dominat superb dela distanţă: d Raymond Poincaré. Cei înfrînţi nu au fost nici Germanii tratatului dela Santa Margherita, nici Ruşii care stau astăzi la Haga. Aceştia erau înfrînţi dinainte. Erau miluiţii faţă de care orice cuvînt trebuia să aibă semnificaţia unui gest de clemenţă. Germania fusese înfrîntă prin rezoluţiunile dela Cannes şi Boulogne. Rusia, prin memoriul experţilor întruniţi la Londra. Germania fusese chemată să asiste tăcută şi, la nevoe, să primească o sarcină suplimentară peste povara dela Versailles. Rusia venise ca să ceară. Infrîntul dela Genova a fost acela care-şi cheltuise toate darurile personalităţii sale impunătoare pentru a obţine un succes şi care apoi—după sfîrşitul trist—trecea grăbit prin Franţa, fără a se scobori din vagon, deşi d. Poincaré plecase, pentru circumstanţă, undeva, departe. Infrîntul a fost d. Lloyd George. La Londra în gară şi în Camera Comunelor s'a aplaudat numai frumuseţea unei simţiri înalte şi prestigiul ei moral. Risul final a fost al d-lui Poincaré. Până cînd va dura el? Asta, fireşte, e o altă chestiune.

S'a vorbit de „succesul tratatului ruso-german dela Santa Margherita, după cum s'a vorbit de „perfida lovitură". Amîndouă aprecierile erau hiperbolice. Tratatul acesta (cîţi din cei care l-au criticat l-au şi citit?) nu a fost nici ceiace au văzut în el şovinii din redacţiile bulevardiere ale Parisului, nici ceiace vroiau să vadă mulţimile, simple în judecata politică, din Germania. Tratatul ruso-german a fost rodul pripit al unei clipe critice. El n'a trăit, de fapt, mai mult decît ea.

S'a vorbit încă de strălucita intransigenţă rusă, de facultăţile fascinante ale comisarului Cicerin. Decor şi joc de teatru. Fiecare congres diplomatic trebue să-şi aibă atracţia senzaţională. Facultăţile fascinante au existat. Graţie lor discuţia a fost atît de suculentă şi de plină de mişcare. Intransigenţa însă nu. In tratativele diplomatice intransigenţa se exprimă altfel decît în

argumentele eşalonate ale mai multor note scrise succesive. Aceasta nu e decît cea mai obişnuită tactică. Rusia venise pentru a capitula şi a capitulat. In principiu cel puţin.

Condiţiile capitulării, momentul de aplicare a dictatelor europene, într'un cuvînt detaliile se discută acuma la Haga. Discuţia aceasta poate fi mai mult sau mai puţin lungă, după cum şi capitulaţia poate fi mai mult sau mai puţin deplină. Dar faptul esenţial rămîne: Capitalul internaţional va intra în Rusia. Iar Rusia va face concesiile necesare. Felul cum se desfăşoară în capitala Olandei acele tratative, chestionarele reci şi calculate ale puterilor neruse şi răspunsurile prompte ale d-lui Litvinov indică cu prisosinţă mersul real al lucrurilor.

A trage însă din aceste fapte concluziuni asupra solidităţii regimului sovietic, ar fi greşit. Numai o judecată simplistă, neştiutoare de realităţile politice din Rusia—care totuşi, astăzi, sînt deopotrivă de uşor de urmărit ca acelea din orice altă ţară—poate duce la afirmaţia că regimul sovietic ca atare se simte slăbit, că reacţiunea e în mers sau că retragerea lui Lenin din fruntea sfatului de comisari ai poporului înseamnă, nici mai mult, nici mai puţin, decît sfîrşitul bolşevismului. La masa de cafenea se poate vorbi astfel. Adevărul e însă ceva mai complicat. Guvernele care au tratat la Genova şi tratează acum la Haga îl cunosc. Şi numai deaceia tratează. Cine ar sta la tocmeală pentru acordarea de credite către un regim condamnat pieirii apropiate sau către o ţară aflată pe pragul unei revoluţiuni în direcţie contrarie? Situaţia bolşevismului nu poate fi înţeleasă decît despărţind şi cintărind deosebit latura economică, cea socială şi cea politică. Indiferent de dispariţia lui Lenin şi de evoluţia economiei ruseşti, regimul sovietic—ca regim politic—e destinat să mai stee în picioare *.

Vorbeam mai sus de tratatul dela Santa Margherita. Desigur că Walter Rathenau nu a fost ucis din cauza lui. Căci nimeni mai mult decît conservatorii prusieni nu avea motive să aplaude acest pact, care după concepţia lor putea primi înţelesul unei provocări şi conţinutul unui instrument de „Kraftpolitik". Walter Rathenau nu a fost nici măcar ucis pentru aceiace era, ci pentru aceiace simboliza, pentru ceiace înfăţişa în mod strălucit, prin darurile sale neobişnuite, poate în contra voinţei şi convingerii sale adînci. A fost asasinat pentrucă, fără voie trecea drept un exponent al elementului semit străin de puritatea „germanică" a Prusienilor de sînge şi de suflet. In al doilea rînd numai el a murit pentru faptele lui proprii: pentru politica de executare, pentru politica aceasta care poate fi denumită: „Dărîmarea tratatului dela Versailles prin de-

* Voiu căuta în cronica viitoare, ţinînd sama şi de concluziile ce se vor putea desprinde din conferinţa dela Haga, să cercetez mai larg aspectul pur politic al problemei ruse.

monstraţii practice şi prin persuasiune", spre deosebire de poli-
tica de dărimare prin rezistenţă sau violenţă. O personalitate
admirabilă, un exemplar rar de selecţiune intelectuală se pierde
prin asasinatul bestial săvîrşit de cei trei imberbi mînaţi de a-
gitatorii conservatori.

Atentatul care a stins o viaţă atît de preţioasă subt toate
raporturile, a scos în evidenţă toată slăbiciunea regimului re-
publican din Germania şi efectele tragice ale structurii parti-
culariste ce stă la baza acestui stat. Dar asasinatul a mai pus
în lumină un fapt: că răspunderea slăbiciunii republicanismu-
lui german cade în parte asupra aliaţilor.

Regimul era slab prin sine: Două sute de crime reacţio-
nare, rămase nepedepsite din cauză că justiţia întreagă este în
mîinile vechilor judecători monarhici, au fost tolerate în linişte
de guverne. Lovituri de stat primejdioase, organizaţii secrete
reacţionare au fost îngăduite. Propaganda antirepublicană în
şcoli, menţinerea spiritului de „veche gardă" în armata de vo-
luntari a republicei, manifestaţiunile provocatoare prezidate de
membrii vechilor case domnitoare sau de generalii războiului—
toate acestea erau cunoscute şi lăsate în voe de regimul eşit
din revoluţia dela 8 Noembrie 1918. A fost nevoe de uciderea
unui ministru în exerciţiu pentruca să se voteze acea lege pen-
tru apărarea republicei, care ar fi fost datoria primei clipe de
după răsturnarea tronurilor.

Dar regimul acesta a fost şi mai mult slăbit prin presiu-
nile formidabile ale Antantei. Antanta a tratat guvernele re-
publicane germane, chiar şi atunci cînd dădeau dovada cea mai
puternică de bună credinţă, tot aşţfel cum ar fi tratat guver-
nul împăratului în persoană. Nici o defăimare, nici o amenin-
ţare nu a fost cruţată pentru a îngreuia până la limitele im-
posibilului acţiunea externă a guvernelor şi deci pentru a le
submina poziţia internă. Cum ar fi putut poporul german să
acorde încredere şi chiar simpatie unui regim care pentru toate
ploconelile lui faţă de aliaţi—care, ele inşile, reprezentau un ne-
întrerupt sacrificiu de popularitate—primea numai lovituri de
cismă impintenată? Cum să nu se întoarcă poporul cu admi-
raţie către reprezentanţii vechiului regim cînd îşi poate face i-
luzia că aceştia—fără a-i putea da un tratament mai bun (dar
nici unul mai rău) în afară—sînt în stare să-i păstreze demni-
tatea şi să-i dee în acelaşi timp o ordine internă, indiferent de
firmă politică, severă şi riguroasă?

Aliaţii se indignează cînd văd slăbiciunea regimului repu-
blican german şi întinderea din ce în ce mai mare a curente-
lor reacţionare, mai ales în burghezia atît de numeroasă. Dar
făcut-au aliaţii ceva pentru a uşura guvernarea partidelor re-
publicane şi a le păstra popularitatea? Aliaţii au văzut litera
tratatului. Ei nu au vrut însă să vadă că deasupra acestui text
stă cauza păcii—care nu poate fi împăcată decît prin existenţa
şi întărirea formei republicane.

Astăzi, după jertfirea lui Rathenau, lucrul acesta începe să fie înţeles şi la Paris şi la Londra. Este o trezire care vine la timp şi care—să sperăm—îşi va produce efectele. Existenţa republicei germane este departe de a fi perdută. O restauraţiune monarhică, o revenire la putere a naţionaliştilor mi se pare în afară de posibilităţile imediate.

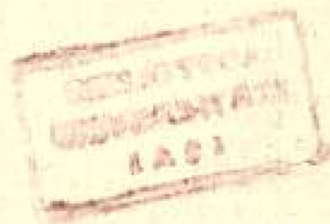
Dar nu e suficient ca republica să continue o existenţă sbuciumată şi precară, în timp ce poporul se va istovi în lupte interne demoralizante. Interesul păcii şi al refacerii europene cere ca republicanismul din Germania să fie tare şi ca uneltirile reacţionare să fie reduse la neputinţă. Antanta are un rol însemnat de îndeplinit şi un interes vital, în această direcţie.

12 Iulie 1922. **Eugen Filotti**

P. S. — Sfîrşitul precipitat al conferinţei dela Haga nu desminte decît în aparenţă aprecierile noastre asupra politicei de concesiuni a *Rusiei sovietice*. Ceiace n'a convenit Ruşilor *nici* la *Genova, nici* la *Haga*, au fost tratativele în comun şi obligaţia de a face concesiuni generale cu caracter principial, subt presiunea acţiunei colective a puterilor. Aceasta e, după părerea mea, cauza intransigenţii lor.

Cred că deindată ce puterile îşi vor relua libertatea de acţiune, Rusia va fi dispusă să trateze separat cu guvernele mai conciliante şi să facă acestora concesiuni speciale. Tocmelile acelea vor fi mult mai atrăgătoare pentru ambele părţi. Menţin deci şi după eşecul de la Haga credinţa că Rusia se va deschide treptat capitalului străin.

17 Iulie 1922. **E. F.**

Recenzii

Eugen Relgis, *Umanitarismul şi internaţionala intelectualilor.* Editura „Viaţa Romînească". 1922, Bucureşti.

D. Relgis e unul din puţinii noştri intelectuali, care — în faţa dezastrelor de tot felul, pe care le-a adus războiul — a avut curajul să reacţioneze, după cum îi dicta conştiinţa.

Înainte ca această întreprindere să fi avut loc în alte ţări, d-sa a tradus opera lui Nicolai „Biologia războiului", noua Biblie a umanitarismului şi în eseuri de un lirism inspirat, nebulos şi mistic, ş'a exprimat oroarea faţă de barbaria civilizaţiei maşiniste caşi credinţa lui mesianică, într'o renaştere spirituală a speciei.

Perzistînd c'o nobilă tenacitate pe drumul pornit, într'o operă de serioasă cugetare, substanţială şi luminoasă d-sa ne dă un tablou aproape complect al mişcării începute de intelectualii de pretutindeni, în vederea unei acţiuni comune de regenerare, caşi expunerea dogmatică şi critică a doctrinei, mai degrabă a religiei umanitare.

Cartea începe cu o dramatică evocare a agoniei culturale caşi a convulsiilor sociale, care au urmat războiului. După o frescă însufleţită a precursorilor erei noi (R. Rolland, Nicolai, Rabindranath Tagore, Jaurès, Liebknecht), d. Relgis descrie şi analizează diversele mişcări cu caracter internaţional ale intelectualilor din marele ţări ale apusului: acela a grupului „Clarté" (principiile şi evoluţia lui Barbusse sînt bine scoase în lumină), acea profesională a federaţiei internaţionale a artelor, literaturii şi ştiinţelor, al cărui iniţiator e Banville d'Hostel, acea individualistă ce are ca teoreticiani pe Foilin, Pavlante, Lefort, uniunea pentru controlul democratic fundată de Morel în Anglia, mişcarea mai mult spirituală din Germania reprezentată mai ales prin activismul lui Kurt Hiller, acea a ligii femeilor „pentru pace şi libertate", caşi mişcările asămănătoare din ţările mici ale apusului sau din cele răsăritene.

Informaţia sa e bogată şi solidă, dovedind o vastă lectură şi o reală stăpînire a subiectului.

Mai interesante şi mai aprofundate încă sînt capitolele consacrate doctrinei, acele în care d-sa expune ideile lui Nicolai, gînditorul care a pus bazele ştiinţifice ale umanitarismului caşi paginile în care discută raporturile umanitarismului cu individualismul unui Michailowsky, cu esteticismul lui Lacaze Duthiers sau cu religiile din toate timpurile.

Obiecţiile critice pe care le aduce socialismului şi comunismului caşi acele pe care le ridică împotriva oricărei dictaturi, fie chiar a spiritului, sînt desigur serioase şi judicioase.

Un generos entuziasm însufleţeşte întreaga operă al cărei stil îngrijit, şi pe alocuri poetic, e străbătut de o căldură comunicativă.

Nu mă pot opri de a nu cita cîteva fraze caracteristice, din frumosul epilog ce închee volumul: „Cartea de faţă e birul şi darul meu: e gestul meu de libertate şi cuvîntul meu de iubire. E rodul altor roade pe care le-am cules din împărăţia spiritului, din grădinile culturii, din palatele civilizaţiei, din oceanul vieţii umane, în care sînt doar un val. Adevărul meu, e adevărul altor cercetători; năzuinţele mele sînt ale precursorilor; credinţa mea e a celor ce-au suferit pentru idealuri; sînt datornicul tuturor înaintaşilor, iar greşelile şi umbrele cărţii sînt ale mele."

Cu toată simpatia, pe care opera şi cu deosebire atitudinea d-lui Relgis ne-o inspiră, unele din idei şi mai cu samă optimismul său nu-l putem împărtăşi în întregime. Temperamentul său entuziast, de vizionar şi de apostol, îl face să treacă alături de unele contradicţii, dezacorduri, obstacole, pe care în zadar am căuta să le omitem.

Fără a fi rămas insensibili la unele adieri idealiste şi mistice ce înviorează atmosfera, istorismul, criticismul, pozitivismul şi pesimismul secolului trecut au picurat prea mult în vinele noastre otrava îndoelii. Această dispoziţie sufletească ne face să privim fără mare încredere viitorul şi, în faţa vremilor care vin, să avem uneori impresia unui amurg şi prea puţin acea a unei aurore.

Cu o speranţă nesovăitoare, care aminteşte pe acea a filozofilor francezi din secolul al XVIII şi a unui Condorcet, care în faţa ororilor revoluţiei nu se îndoia de triumful final al raţiunii şi de acel al progresului nedefinit pe toate tărîmurile, d. Relgis crede cu maestrul său Nicolai că sîntem în ajunul unei variaţii brusce a speciei, în ajunul mutaţiei umanitariste, după cum, acum două mii de ani, popoarele din bazinul Mediteranei erau în preajma acelei uriaşe mutaţiuni care a fost creştinismul.

Unele prevestiri favorabile nu pot fi desigur negate. Printr'o necesitate, care pare a fi mai presus decît voinţa indivizilor, relaţiile economice, technice, culturale dintre popoare tind a deveni tot mai strînse.

Ele par a anunţa o nouă eră care va înlocui pe acea a şovinismului îngust şi sanguinar cu orizontul lui mărginit, cu nesfîrşitele lui bariere, morale şi materiale.

Observaţia neprevenită a realităţii ne arată însă că omenirea e departe de a se fi adaptat la noile condiţii de viaţă: rămăşiţele arhiereditare şi canibalice ale ferocităţii războinice sînt încă atotputernice şi prejudecăţile milenare stăpînesc majoritatea spiritelor.

Între glasul lui Tolstoi şi acel al lui Moltke, care e astăzi cel mai ascultat? America, pe care Nicolai o dă, şi în unele priviri cu drept cuvînt, Europenilor ca un model din punctul de vedere al umanitarismului, nu are oare între toate naţiile cel mai încărcat buget al războiului şi nu priveşte cu un suveran dispreţ toate rasele, afară de acea albă?

E drept că savantul german susţine într'alt loc că dispariţia războiului e în legătură cu hipertrofia lui: „Technica modernă adaptată războiului îi este totodată duşmană, ea îndreaptă războiul spre gigantanasie, el va pieri astfel brusc, ca odinioară plesiosaurul, ichtiosaurul şi alţi monştri greşiţi ai naturii."

Dar cînd şi unde se va întîmpla acest accident formidabil? Am dori mai multă precizie, sau ne aflăm numai în faţa unei seducătoare analogii.

În privinţa scopului caşi a mijloacelor, doctrina umanitaristă mi se pare încă într'o fază embrionară sau cel puţin confuză. Desigur cele mai strălucite nume ale vremii: Anatole France, Blasco Ibanez, Bernard Shaw, Benedetto Croce, Heinrich Mann, Einstein, s'au grăbit să răspundă la chemarea lui Romain Rolland sau a lui Nicolai.

Dar între aceste spirite, unele profunde, altele subtile, va exista aceiaşi armonie în ceiace priveşte caracterul mişcării, cînd ea va păşi pe calea realizării şi va avea nevoe de unele precizări necesare? Dacă ne oprim asupra scopului, vedem că patriotismul european de

inspirație goethiană a lui Nicolai recunoaște un antagonism profund și ireductibil între rasa albă și cea galbănă, semnalînd aici una din marile primejdii ale viitorului, pe cînd panhumanismul larg al lui Romain Rolland îmbrățișează toate rasele, neputînd concepe unitatea culturii, fără aportul idispensabil al străvechilor civilizații asiatice.

In ceiace privește mijloacele, divergențiile sînt desigur mai mari. E încă în amintirea noastră duelul intelectual dintre doi din fruntașii mișcării, Romain Rolland și Barbusse, din care unul poate fi considerat ca directorul de conștiință al umanitarismului, iar celălalt ca omul de acțiune și un fel de „enfant terrible" al său. Duel dramatic, care n'a tulburat desigur numai o conștiință !

Dacă în țările mari ale apusului internaționala intelectualilor, desvoltîndu-se mai mult sau mai puțin paralel cu acea a muncitorimii, poate avea oarecare succese în lupta ei împotriva vechilor idealuri, —în țara noastră, cași pretutindeni la porțile răsăritului, greutățile pe care le are de întîmpinat sînt neasămănat mai mari.

Proletariatul nostru industrial e redus și dezorganizat, masele agrare au prin instinct cultul tradiției, iar intelectualul romîn cînd nu e legat cu lanțuri de aur de oligarhia stăpînitoare, rămîne hipnotizat de amintirile trecutului, nevoind sau neputînd privi mai departe de clopotnița satului natal, surd dacă nu ostil, față de toate chemările mari ale vremii.

Se întîlnesc desigur și excepții, spirite ce aspiră spre spații mai largi și cu un aer mai tare ; dar acestea se mulțumesc să viseze cel mult în clipe de meditație la unele lucruri, care ar trebui să fie.

Cu toate rezervele pe care le-am făcut, cartea d-lui Reigis mi se pare totuș oportună. Dacă înainte de războiul mondial, retragerea unor intelectuali în turnul de fildeș sau indiferența lor față de unele chestii putea fi înțăleasă, situația de azi e cu totul alta ; și atitudinea lor nu mai poate fi îngăduită.

Cum spune, atît de plastic, Nicolai în semnificativa lui prefață : „Corabia omenirii e acum prea rătăcită în furtună printre prăpăstii". Și dacă cei responsabili nu sînt în stare s'o conducă spre marea liberă, „ea se scufundă cu oameni și lucruri, iar odată cu ea sînt pierdute și toate idealurile și frumusețile ce cuprindea."

Mai mult ca oricînd în cursul istoriei, intelectualii au în clipa de față o datorie socială de îndeplinit. Acei care nu admiră crezul etic al unui Barrès sau d'Annunzio și au un alt ideal decît ei, trebue să se grupeze, organizîndu-se și alcătuind o forță capabilă să înfrunte idealismul poetic, dar orb al tradiției, cu armele suverane ale spiritului.

Ziua în care vorbele lui W. Morris: „Nimeni nu e destul de bun pentru a fi stăpînul altuia" vor găsi un ecou în toate inimile – e încă departe.

Pentruca acea zi să răsară, e însă nevoe de oameni care cu puteri reunite să spere, să creadă, să lupte.

Cartea d-lui Reigis reprezintă, din acest punct de vedere, o profesiune de credință și e un act de curaj.

OCTAV BOTEZ

* * *

G. Bogdan-Duică, *Viața și opera întâiului țărănist romîn. Ion Ionescu dela Brad*, Edit. „Ramuri", 1922, Craiova, Prețul 22 lei.

Sînt interesante din multe puncte de vedere paginile pe care ni le oferă d. Bogdan-Duică. Ele ne desvălue în rînduri vii și pasionante viața unuia dintre eroii revoluției dela 1848. Căci și Ion Ionescu, feciorul preotului dela Sf. Nicolai din Roman, a fost unul dintre ei, iar viața sa nu e lipsită de culoarea romantică a epocii.

Născut la 24 Iunie 1818, în Roman, el își continuă primele studii, începute cu tatăl său, la Iași în școala dela Trei-Sfetitele, unde are ca profesori pe G. Săulescu, pe Fabian și pe bănățeanul Eftimie Murgu, spirit democrat, îndrăzneț la vorbă și la faptă, care mai pe urmă a avut, la București, ca elevi și pe N. Bălcescu și C. A. Rosetti. Dela Trei-Sfetitele trece la Academia Mihăileană, unde învăță franceza cu Maisonnabe, profesorul adus de M. Sturza. La 1838 pleacă împreună cu acesta, ca bursier al Domnului, să învețe agricultura și economia politică la *Roville*, prima fermă model înființată în Franța. Excursiile științifice prin diferitele regiuni ale Franței, cursurile de fizică, chimie, istorie naturală, audiate la Sorbona, de botanică și economie politică, de economie aplicată și economie industrială îi complectează cunoștințele și fac din el un serios agronom.

Intors în țară e pus de Mihai Vodă Sturza mai mare peste văcarii dela moșia Cioara ; într'un an de zile îngrașe două cirezi de vite, pe care le vinde la Pesta și Viena și se întoarce la stăpînul său cu „desagii plini de galbeni". Tot în acest timp traduce opera agronomului scoțian David Low, *Vitele albe în Englitera* și scrie și *Calendarul bunului lucrător de pămînt*, pe care-l publică peste trei ani ca supliment la *Foaia sătească* (1845). Ajunge director al administrației moșiilor domnești și colaborează la *Propășirea*, unde publică studiul *Imbunătățiri în agricultura noastră*, în care face apologia muncii și desvoltă un întreg program în această direcție. In 1846 se întîlnește la moșia lui C. Negri cu *N. Bălcescu* care-i imprimă „Convincțiunea profundă că este de neapărată trebuință a îmbunătăți materialicește și moralicește soarta țăranului nostru". Așa l-a cunoscut Bălcescu și așa se explică chemarea la București a lui I. Ionescu cînd izbucnește revoluția munteană la 1848.

Ca vice-președinte al comisiei de proprietari și țărani ce trebuia să discute chestia împroprietăririi, Ionescu desfășură o activitate neobosită ; în lupta cu proprietarii și cu susținătorii mai puțin pasionați ai țărănimii, el își precizează și complectează sistemul său, pentru a cărui întocmai aducere la îndeplinire va avea să lupte întreaga viață. Sînt cunoscute lungile, pasionatele discuții ce au urmat în acea comisie. Stăpîni pe situație, proprietarii nu au cedat nimic sau aproape ; revoluția fiind învinsă, chestia a fost îngropată până la Convenția dela Paris, care a redeschis-o. Dar a redeschis-o grație lui Bălcescu, I. Ionescu și altora care au luptat, cu persistentă tenacitate și au ținut-o necontenit la ordinea zilei. Nu ne putem opri a nu cita din a lui Bălcescu *Question économique* : „Invinși de către țărani pe tărîmul discuției, privilegiații întoarseră speranțele lor în partea Locotenenței domnești, izbutiră să o intimideze și, două zile după această memorabilă ședință, la 19 August, Locotenența închise comisiunea mai înainte de a fi sfîrșit lucrarea ei. Reacțiunea triumfă, și cei ce o combăteau fură numiți *comuniști*, numire ce denotă groasa ignoranță a privilegiaților. Insuși Fuad-pașa, în lagărul dela Cotroceni, ne-a numit comuniști. Am protestat atunci în fața lui ; și am răspuns și prin presă că Romînii nu sînt *comuniști*." E o acuzare ce s'a repetat și se repetă des apărătorilor țărănimii.

Ionescu, exilat împreună cu ceilalți revoluționari, a trecut peste Dunăre. „Nu știam ce să fac, cînd iată mă pomenesc cu unul din deputații țăranilor dela București, trimis de ceilalți ca să-mi aducă bani de cheltuială și să mă roage să mă duc la Constantinopole și să susțin la împărăție emanciparea și împroprietărirea țăranilor cu despăgubire."

La Constantinopole, Ghica îi deschide drumul : îl recomandă lui Nogués, directorul jurnalului francez de aici, unde Ionescu își publică articolul *Excursiile agricole la Brusa*, ce atrage asupră-i atenția miniștrilor turci, care-l numesc membru în Consiliul de agricultură, director al școalei imperiale de agricultură, iar Reșid-pașa îl pune administrator al moșiilor sale din Tesalia, ale căror venit îl ridică dela 250 mii lei la trei milioane. Dar face ceva și mai mult : înființează

acolo o școală de agricultură și introduce moravuri occidentale în relațiile dintre proprietar și țărani.

La Constantinopole porni o aprigă propagandă în sferele conducătoare pentru emanciparea țăranilor și ajunse până la Sultan pe care-l făcu să se intereseze de această chestiune; memoriile și stăruințele sale, căldura și greutatea argumentelor cu care el apără țăranul romîn în fața Conferinței dela Constantinopole dau cîștig cauzei susținute de el: Articol 17 din memorandul acestor Conferințe propune răscumpărarea boerescului.

In 1857 se întoarce în țară odată cu ceilalți exilați și desvoltă o vie propagandă romînească în județele basarabene alipite Romîniei prin tratatul dela Paris; divanul Ad-hoc îl găsește la postul său de hotărît și energic susținător al emancipării și împroprietăririi; discută și combate diferitele sisteme ce se propun și care nu-l mulțămesc, în al său *Jurnal de agricultură* ce începe să apără la 1 August 1857, în *Foaia de agricultură practică*, cum și într'un memoriu: *Chestiunea țăranilor*, în care apără pe V. Palace de atacurile aduse într'o broșură de un proprietar Cornea. Se știe că această problemă a trebuit în cele din urmă deslegată printr'o lovitură de stat și Ionescu are un rol preponderent în aplicarea împroprietăririi. Până la sfîrșitul vieții el rămîne acelaș cald apărător și luminător al țărănimii, ca publicist (Țăranul romîn), ca slujbaș, ca deputat al colegiului al IV. Nimic din ce este atingător de economia politică, de producție și distribuție nu-i rămîne străin. Ar fi lung să urmărim cu amănuntul această viață atît de bogată în agitație și idei. Ionescu sfîrșește (1 Ianuarie 189) idilic la moșioara sa dela Brad, unde-și realizase ceva din visurile turcești—o fermă model , înconjurat de dragostea și respectul sătenilor pentru care strădănuise atîta și cărora neconteniț se adresa în scris dîndu-le samă de faptele sale și lămurindu-le ideile ce i le dictau.

Trebue să fim recunoscători d-lui Bogdan-Duică pentru mulțumirea sufletească ce ne-a procurat. E așa de rar lucru o viață închinată în întregime luptei pentru o idee, încît era păcat să se piardă în uitare. Cu pasiunea sa de cercetător al trecutului nostru, cu stilul său limpede și ușor, d. Bogdan Duică a adus încă un apreciabil serviciu cunoașterii trecutului nostru apropiat și al ideilor luptelor politice care au frămîntat veacul al XIX.

M. JACOTA

* * *

Dr. Emil Precup, *Viața și opera lui Ion Creangă*, Gherla 1921.

Dintre scriitorii noștri mai însemnați, Ion Creangă deși este destul de răspîndit și cetit, nu a fost studiat și nici explicat cum trebuia. O monografie asupra lui Creangă era necesară; însă era și foarte greu de alcătuit și, probabil, din această cauză ne-a venit așa de tîrziu.

Studiul acesta a fost pregătit în 1910 în seminarul d-lui Weigand din Leipzig și se întemeiază pe cercetările apărute numai până în acel an. Literatura consultată de autor în 1910 este necomplectă, lipsind unele izvoare principale (Em. Gîrleanu, Ion Creangă, „Arhiva" Iași 1902; Șezătoarea VIII (1904) 156 1 3, etc.) și neexactă (d. Ibrăileanu n'a scris nici o carte „Note și schițe" și „Amintiri despre Ioan Creangă" în Șezătoarea V (1899) au fost scrise de M. Lupescu iar nu de Lovinescu).

In primul capitol al cărții autorul arată deosebirea dintre literatura cultă și cea populară, importanța și istoricul culegerilor de basme. Citează părerea lui Șăineanu, care făcea pe Ispirescu superior lui Creangă ale cărui povești „nu sînt adesea decît combinațiuni personale" și a unui alt „specialist romîn" în folklor. Din afirmațiile lui Șăineanu și ale d-lui Ibrăileanu (Note și impresii, p. 78–79, din care face mai multe citații în paginile următoare), ar fi trebuit să se convingă că basmele lui Creangă nu sînt o colecție de basme populare și deci întreg capitolul despre literatura populară este de prisos (cf. și Ibrăileanu, După războiu, p. 7).

Intr'un capitol următor face un rezumat al curentelor literare din sec. XIX până la Creangă: influența grecească, franceză, curentul latinist, naționalist (Lazăr, Asachi, Eliade Rădulescu), continuat de scriitorii următori (Alecsandri, Cogălniceanu, Bolintineanu, Bălcescu, etc.) și „direcția nouă".

După puținele informații pe care le-a avut, încearcă apoi să dea o icoană a înfățișării lui Creangă și a personalității lui. Urmează biografia mai bine informată (după „Amintiri") pentru copilărie și mai puțin pentru celelalte subdiviziuni: ca institutor și pedagog, cunoștința și prietenia cu Eminescu și activitatea lui în „Junimea". Arată ceiace s'a aflat cu privire la manuscrisele lui Creangă, locurile în care s'au publicat scrierile lui (care s'ar fi putut da mai exacte, deoarece se găsesc indicate în ediția „Minerva") și edițiile operelor lui. La analiza scrierilor lui Creangă, autorul s'a servit foarte mult de articolul d-lui Iorga din Convorbiri Literare XXIV (1890).

Chiar pentru cadrul unei monografii autorul n'a reușit să ne dea un studiu rezumativ asupra limbii din opera lui Creangă „acel scriitor care a știut mai bine romînește decît toți dedinainte de dînsul și de după dînsul" (A. Philippide, Gramatică elementară a limbii romîne, p. 382). Un asemenea studiu nu-l vom avea decît dela unul care cunoaște bine limba lui Creangă din uz, iar nu numai din Glosarul dela ediția „Minerva", unde și un cuvînt ca *felegunsul* < *felegos* 'rupt, zerlumpt, modificat subt influența lui *funsul*, deci un fenomen de ritm, este însemnat ca poreclă luătoare în rîs'. In privința senzurilor avem importantele contribuții ale d-lui H. Jarnik din Archiv f. d. St. d. neueren Spr. u. Literat., Bd. 137, '8, '9; iar în ce privește sintaxa, d. A. Philippide, cu exemplele luate aproape numai din Creangă, a dat la 1897 cea dintâi sintaxă a limbii romîne (înainte sintaxele aveau schematismul gramaticelor franceze ori germane).

In cele două capitole următoare se fac cîteva observații asupra humorului din opera lui Creangă (tot după d. Iorga) și se arată importanța lui Creangă pentru cultura romînească. La sfîrșitul studiului sînt tipărite partea a doua din Amintiri și Soacra cu trei nurori. Limba lui Creangă a fost făcută mai „literară" așa că *vătraiul* a devenit *vătrarul*, *benghiu* a devenit *benchiu*, etc. însă ce e și mai grav, unele cuvinte au fost schimbate încît de ex. *vîntul în turbarea sa* a devenit *vîntul în turburarea sa* (p. 68), *mai jumatate de sat* a devenit *mai jumătate satul* (p. 74) etc. Autorul deși mărturisește în prefață că are „o simpatie deosebită față de Creangă", a reușit să-l schimbe complect nu numai în privința vocabularului, dar și a punctuației, așa că devine de nerecunoscut.

Limba greoaie și încurcată aduce foarte multă scădere acestui studiu. Dar un defect capital al lui este faptul că autorul nu și-a însemnat pasajele citate din diferite cărți, așa că aliniate întregi sînt simple transcrieri, care ar putea fi deci considerate ca plagiate (deși autorul pomenește ceva în prefață). De ex. din Șăineanu, Istoria Filologiei , p. 278 e luat al. 6, p. 7; ibidem, p. 280–1 e luat al. 1, p. 8; din Prefața dela „Opere complete" (Minerva, 1909) p. 13: al. 4, p. 23; ibidem, p. 15: al 1, 2, 3, p. 33; din Lupescu, Șezătoarea V (1899) p. 190: al. 4, p. 25; ibidem, p. 189: al. 5, p. 25; din G. Panu, Amintiri dela „Junimea", I, p. 42: al. 3, p. 27, etc., etc.

Ar mai fi fost de spus încă ceva: Creangă este unul din puținii noștri scriitori care ap rțin atît literaturii romînești cît și celei universale. El a fost tradus în mai multe limbi: germană (Harap Alb, de G. Weigand în 1910; cf. și H. Jarnik în Archiv f. das St. d. n. Spr. u. Lit., Bd. 135, p. 219–224), cehă (de H. Jarnik), engleză (în reviste și antologii), franceză (în colecția „Les mille nouvelles nouvelles"), etc. Pretutindeni a fost cetit, admirat și lăudat. Creangă, fiul lui Ștefan a Pe-

trei Ciubotarul din Humulești „care, ca talent, nu cedează nici unui
povestitor din lume" (Ibrăileanu, După războiu, p. 33), a ajuns un nume
al literaturii universale.

Studiul d-lui Precup, cu toate lipsurile și scăderile lui, va con-
tribui totuși la o mai bună cunoaștere a marelui nostru scriitor în Ar-
deal. Studiul vieții și operei lui Creangă însă rămîne o datorie a vii-
torului și dorim să-l avem cît mai curînd.

I. ȘIADBEI

* * *

A. Adès și A. Josipovici, *Le livre de Goha le simple.*

În cadrul luminos și fierbinte al Egiptului, El Caira, albă și mo-
notonă arătare, se rotunjește în bolți și arcade din care țîșnesc să-
gețile minaretelor, ziduri scunde ale arhitecturii maure, adăpostind o
populație înpestrițată stăpînită de simbolul Islamului.

Universitatea din El Caira (Cairo), metropola culturii, vatra ne-
prihănită a înțelepciunii musulmane, adună pe toți doritorii de învăță-
tură din întreaga lume a Coranului. Autorii ne introduc în acest me-
diu al cugetării și tot ce cultura arabă a speculat ca idee, a adîncit
în căutarea desnădăjduită a atingerii dumnezeești prin viziunile sufiți-
lor, a dobîndit în subtilizarea caracterului, a risipit în rafinament de
artă și în sensualități moleșite, se desfășoară cu tradiții barbare, cu
stranie pasivitate a unui popor încremenit în necuriozitatea lui super-
stițioasă, pecetluită de formula nenorocită a misticismului lor: „Alah
e mare".

Filosoful El Zaki, savant muncit fără odihnă în cizelarea duhu-
lui, duce pe umerii lui povara unei lungi eredități culturale, o superi-
oritate întipărită cu toate stigmatele de rasă obosită—floare caducă a
unei erudiții strălucite. Cu un ascuțit simț critic, cu un gust al docu-
mentului istoric, al amănuntelor rare și subtile, cu un scepticism dis-
cret care a urmat dezamăgirii religioase, ți-l amintește pe Renan, pe
Anatole France și toate tristețile și asteniile ce tîrăște după dînsul de-
zacordul tragic dintre credință și îndoială, avînt și oboseală, vis și în-
făptuire. Șovăitor și lipsit de voință în fața acțiunii pe urma extremei
lui adînciri în sine, de o largă și nebănuită îngăduință morală, șeicul
El Zaki e întîlnirea cea mai neașteptată dintre harem și moschee, cău-
tînd ca Faust, bătrîn și dezamăgit de știință, în dragoste uitare, sau
înviorarea instinctelor amorțite. Regăsești într'însul pe Bergeret, în
fața dramei conjugale, îngropînd atît de adînc răsunetul durerilor, în-
cît fizionomia și gesturile lui nu răsfrîng decît acalmia unei ape adînci
și tăcute.

El Zaki și Goha cel sărac cu duhul sînt cele două capete de
margine ale puterilor intelectuale, pe care le apropie curioase afini-
tăți sufletești. Poate n'ar trebui să ne mire dacă în luxul stilizat al
bibliotecii șeicului, în elegantele lui discuții, cu elevul favorit, frumo-
sul și efeminatul Vada-Alisum, un Antinous oriental,—sărmanul le-
minte e primit să-și legene visătoria lui fără șir; căci sufletul inițla-
tului, desprins de legăturile materiei și plutind singher într'o lume de
abstracțiuni, are nevoe de intuiția lui crudă, ca să-i dea atingerea lu-
crurilor, să-l recheme la realități.

Goha, dăruit cu desăvîrșire trupească și nebiruită tinerețe, dar
cu atîta jalnică sărăcie de pricepere, era desnădejdea orgoliului pă-
rintesc și hazul proverbelor și malițiozității obștimii. Nici cartea, nici
meseriile, nu i-au nimerit vre-o destoinicie. Neguțător ambulant în cele
din urmă, el fuge de străzile populate unde putea afla mușterii, pen-
tru a o lua pe drumuri pustii, în spre oaze și spre deșert, adresînd
pietrelor și palmierilor mirați de a vedea un neguțător prin singurăta-
tea lor, strigătul prin care își oferea marfa lui umilă.

Fără intrigă, fără de țesătura unei acțiuni ticluite, romanul se
desfășoară ca o înlănțuire firească de scene, de întîmplări, legate pu-
ternic în virtutea învecinării lor cu o logică simplă, convingătoare. Se-

raiurile deschid interioruri tăinuite de mușarabiuri, unde în splendori
de mătăsuri și culori, subt luxul podoabelor grele, haremurile vege-
tează în semiconștiința lor tiranică și supusă. Încătușate de tradiție,
departe de orice cultură, nu au ca dezamăgitele lui Loti conștiința
stării lor nenorocite; nu doresc nici nu presimt libertatea.

Trece o nuntă, cu alaiu de legendă, în caravană. Mireasa stînd
singură într'un baldachin, pe o cămilă albă cu clopoței de aur, e fru-
moasa Nur-El-Ein, de optsprezece primăveri, pe care șeicul sexege-
nar, El Zaki, despre a cărui existență ea aflase în ajun, o cinstește
luînd-o de soție. În cîntecul plîngător al bocitoarelor, defilează o în-
mormîntare și tot ce gîndul orientalului concepe despre moarte se 'n-
floară într'un misticism cînd blajin, rezignat, cînd lugubru.

Iată amorul dintre Nur-El-Ein și Goha, o pereche de cel mai ciu-
dat și mai absurd contrast—pe terasa albă, în nopți cu căderi de stele.
Dar adulterul e descoperit; urmează rumoarea grozavă, repudierea, is-
pășirea vinovatei, cu viața, executată de chiar tatăl ei, pe care cin-
stea strămoșilor îl investește judecător și preot al unui ritual sinistru.
Scena dintre tată și fiică, a cărei spaimă mută îi sugerează adevărul,
stîrnind urgia tradiției,—exemplu de atracție hipnotică a ideii, tradusă
în fatalismul rasei—, e una din paginile cele mai dramatice și mai mi-
nunat pregătite.

Fără a ne prezenta o psihoză, ca extazurile mistice ale lui Sa-
lammbo, sau patima bolnavă, viclenia cochetă a Salomeei, Nur-El-Ein
cuprinde în grația ei un germene de viciu, un amestec de perfidie și
sensualitate, de voință și pasivitate, desvoltate de regimul anormal în
care trăia. Amorul ei nu e o pornire a simțurilor; se deslănțue ca o
reacțiune înfrigurată a vieții în fața necunoscutului, a singurătății, a
morții, a căror taină neliniștise și pe asiatica Criseida din romanul lui
P. Louys. Neliniștea morții o apropie pătimaș „de familia celor vii", o
aruncă înfricoșetă celui dintăi eșit în cale-i: frumosul și nevinovatul
Goha. El e fără de răspundere ca în tot ce face; îi servește o ne-
voe de iluzie, devenită inexorabilă; doar cînd și cînd o deșteaptă vag
stupiditatea amantului.

A face din idiot figura centrală a romanului, e un gest revelînd
îndrăzneața concepție a celor doi romancieri egipteni. Analiza lui Goha
e făcută cu o pătrundere și o lărgime de vederi în care se găsesc di-
rective temeinice de psihologie contimporană, învecinate cu teoriile
cunoștinței, atingînd subtilități de metafizică:

„Timpul trece. I se spune lui Goha: —Timpul trece și el nu în-
țelege nimic, căci nu vede nimic trecînd. I se spune lui Goha: —Ne
vine ceasul și el în cerul albastru nu vede nimic îngrijitor și nu vede
nimic venind. Oamenii pe care îi întreabă, îl duc în fața unui ceasor-
nic:—Vezi, cînd acul ăsta mic face ocolul cadranului, o zi a trecut.
Goha răspunde: așa dar ăsta e timpul, dar ce urmări are asupra mea?
Acul se întoarce fără să mă atingă. N'are mai mult a face cu mine,
ca roata carului care se 'nvîrtește. I se răspunde: la fiecare învîrti-
tură de roată, la fiecare vorbă pe care o rostești, timpul trece. Și dacă
tac?—Timpul trece orișicum.—Pentru ceilalți, nu pentru mine.—Pentru
tine și pentru ceilalți. Și dacă merg să dorm în deșert? Timpul ar
trece pentrucă în pieptul tău inima ar bate încă.—Și dacă aș opri i-
nima?—Ai opri timpul..."

Înlăturînd criteriul judecății profane, autorii nu se opresc la e-
pitetul comod, cu care lipsa de curiozitate zăvorește poarta necunos-
cutului. „Inteligența lui Goha, spun autorii, nu era mai puțină compa-
rată cu a celorlalți; era pur și simplu diferită. Ceiace oamenii nu-
meau prostia lui, era doar un fel de a fi deosebit de al lor" postula-
tul obiectivității științifice. Că ideia acestei abțineri de valorare în
gradarea intelectelor, e în bună parte greșită,—cel puțin în fața prin-
cipiului de conservare al individului și al folosului social,—nu e locul
s'o discutăm, căci autorii nu fac teorii, ci ne dau doar indicații. Dar e prea
aproape de sufletul obscur al dobitocului această cerebralitate redusă

la cîteva biete noțiuni, unde procesul logic se frămîntă, lampă săracă, prin noianul de imagini care-i năpădesc conștiința, neajutat de aducere aminte, fără putința de a-și lămuri categorii, de a recunoaște, nedeosebind măcar lumea din afară de cea din lăuntrul lui. Insrăinează și durerile trupului, ca în rătăcirile bolnave ale simțurilor și exteriorizează tot atît de confuz, de chinuit, negăsind un nume pentru simțămintele care-i stăpînesc ființa întunecată. Muncit de nevoia de a-și tălmăci fenomenele din natură, combină noțiuni scurte cu datele încercărilor lui senzoriale; dar lipsit de tiparele pe care uniformitățile sufletești le pun la îndămîna intelectelor comune, gîndul lui creiază, își plăsmuește o lume a lui, în care trăește cu o intensă putere de absorbire. „Domeniul său moral se modifica, așa cum s'ar fi modificat acel al unei ulemăle, inventator al unui sistem filosofic". Analiza urmărește gîndul lui turbure în alchimia unde se plămădesc glasurile conștiinței, căutînd să prindă legea organismelor de excepție și o curioasă asemănare apropie pe idiot de omul de geniu, amîndoi creatori, în felul lor, de sinteze personale.

In desfășurarea caracterului, Goha nu străbate fazele unei evoluții și nu trădează nici o licărire care să-ți dea nădejdea unei schimbări cu putință. Revolta lui în fața celei de pe urmă înjosiri, care ar fi ca un gest de răscumpărare, nu-l duc după crima și suprema criză, în deșert, la vre-o faptă dovedind o regenerare. Cînd după asta ni se afirmă că, norocit pe neașteptate cu bogății și fericiri, se simți devenind un altul, primim neîncrezători făgăduiala.

Cartea învălue cu un nimb de simpatie înălțătoare pe acest crin al văilor, care nu seamănă și nu ară, și care, în sărăcia lui persecutată, la de multe ori accente de inspirație exaltată, și în păcat, în crimă chiar, își păstrează haina albă a unei nevinovății umile și pline de o tragică poezie.

Goha e întruparea orientului mistic contemplativ, halucinat: „fizionomia lui, cu buzele întredeschise, cu luminile ochilor mărite, era aceia a unui mistic, deținător al unui secret minunat".

Pe o treaptă ceva mai ridicată ca desvoltare a facultăților, stă negresa Hawa. E foarte lămurită această gradare pe scara inteligenții care se însoțește însă cu o scădere, o slutire sufletească prin interesul mărunt, prin vanitate naivă, prin lipsa de armonie senină. Duioșie și brutalitate, amor propriu, orgoliu naiv, gelozie, lașitate năpădesc scena sufletului prin această zare de pricepere și de instinct vital. Un lung șir de chipuri se proectează într'o lumină violentă, prinse în mimica lor de expresie și de mișcare.

Cu un necruțător realism ne destăinuesc adevărul lucrurilor. Priveliște dureroasă, între altele, preotesele Miliției..., tîrg al cărnei, concurență înfometată, pîada trecătorului chemat de pretutindeni de tristele curtezane ale Egiptului, pe care nici Tanit, nici Afrodita nu le mai consacră unui cult oblăduitor. In acel tablou brutal, întîlnirea lui Goha cu nefericita Amina, sclava favorită a lui Nur-El-Ein, care-și plînge pe umărul lui stăpîna moartă, pune o notă de gingășie tristă, ca o floare singuratecă pe un mormînt uitat.

E cu deosebire remarcabil că individualitățile se desprind cu o viață distinctă, schițînd fiecare o linie deosebită de desen, răsfringînd o nuanță particulară de culoare, deși spiritul de comunitate, obiceiurile curioase compun un fond, care e pentru ei singur o stare de suflet, absorbind interesul, topind în ambianță contururile inșilor. Fondul acesta izbește întîiu ochiul europeanului, furîndu-i cu un element exterior, decorativ și nu e de mirare că nici P. Loti, nici Claude Farrère, nici Myriam Harry, nici Claudel, nu ne-au fixat din lumea orientului un singur individ care să fie el însuși. Chiar frații Tharaud nu ne dau decît un caracter puternic de psihologie colectivă, oglindită trecător într'un tip sau altul. A trebuit să se analizeze singur acest orient, pentruca taina din ochii lui neliniștitori să se lumineze către adîncuri.

Fatalități mai grele, vis nemăsurat, închipuire mai stăpînitoare. Tăceri îndelungi, muzici strigătoare, toate sporite fantastic de puterea soarelui, înpovorînd ființele care vegetează, apatice, subt constrîngeri seculare. Intreg Egiptul, oaze cu palmieri, nisipuri arse, acoperite cu hîrburi, idoli sparți, Nilul cu murmurul lui veșnic, orașul încremenit în tăcere, ca o nălucire a clipelor, sau învîind cu rumoare monotonă, apare subt lună sau ferecat în aur și lumină, ca o salbă de țechini, de mărgele roșii de mărgean, de amulete de mărgăritare. Dar subt ciudățenie și pitoresc, același fire de nervi și patimă, viciu, intelectualitate josnicie și elevațiune - o gamă de nesfîrșite nuanțe, compunînd sufletul omenesc, același subt deosebiri de rase și îndepărtări geografice. Romanul celor doi Egipteni e o contribuție glorioasă la psihologia universală.

Din gesturi obișnuite, respingătoare chiar, uneori, știu să scoată efecte strălucite de artă, transfigurîndu-le în simboluri imaculate; viața e înobilată prin gîndire, printr'un determinism subtil care înfrumusețează acțiunile, le împodobește cu un mare farmec de contemplare. „Le livre de Goha le simple" e un monument de poetizare în stilul lui Flaubert, unde caracterul excesiv al metaforei și oarecare șarjă în zugrăvire vădesc o școală mai nouă.

Un surîs de ironie binevoitoare rătăcește printre pagini, fără de scepticismul autorului „Grădinii lui Epicur".

CORA IRINEU

* * *

Dr. Ioan Urban Jarnik, *Șezători romînești de pe muntele Sion din Praga*, Tipografia „Politika", Praga.

Cunoscutul savant din Praga, profesorul Jarnik, cu toată vrîsta înaintată își continuă studiile asupra limbii romînești, ocupația sa de predilecție. Imensele sale materiale lexicografice pe care le-a acumulat o viață întreagă din scrierile romînești, mai ales din acele populare, regretăm că nu le-a publicat încă, deoarece d-sa este singurul în măsură de a da filologiei romîne un dicționar complect din punct de vedere al sinonimelor. Importantele lucrări asupra limbii romîne și însușirile sale excepționale de lexicograf (d. Jarnik este autorul Indicelui la Dicționarul etimologic al lui Cihac și la Dicționarul limbilor romanice al lui Diez, el glosarului romîn-francez dela colecția sa „Doine și strigături din Ardeal", etc.), ne dau o idee suficientă despre lucrarea sa manuscrisă. Inainte și în timpul războiului, d. Jarnik a colaborat în mod neîntrerupt la ziarele romînești din Ardeal, comunicînd producțiile poetice ale soldaților romîni răniți, de prin spitalele din Praga.

In această broșură autorul vorbește despre mănăstirea Strahov (așezată pe muntele Strahov sau Sion) din districtul Hradciany din Praga, despre abatele Metodiu Zavoral, superiorul mănăstirii, și despre Romînii răniți din lazaretul acestei mănăstiri. Mănăstirea Strahov a fost fondată de episcopul Enric Zdik la 1140, subt domnia regelui Vladislav II. Vremurile vitrige care s'au scurs de atunci, au făcut ca această mănăstire să fie adesea atacată și jefuită de armatele care au trecut prin regatul Bohemiei. La 1648 Suedejii au devastat biblioteca mănăstirii, răpind un mare număr de cărți și manuscrise, care se găsesc azi prin bibliotecile din Stokholm și Upsala.

Mănăstirea posedă cea mai bogată bibliotecă după acea a Universității din Praga: ea cuprinde peste 100.000 de volume, 2000 de manuscrise și 1200 incunabile. Colecțiuni importante de arme, instrumente vechi de fizică, minerale și animale de mare se găsesc alături de o galerie care cuprinde peste 1100 de tablouri de cea mai mare valoare și o vistierie de odăjdii și vase sfinte prețioase.

Superiorul mănăstirii, abatele Zavoral, a transformat în timpul războiului sala de teatru în lazaret și a învățat limba romînă ca să se înțeleagă cu soldații care nu cunoșteau altă limbă. D. Jarnik face biografia acestui cleric învățat care în 1919 a fost ales și membru corespondent al Academiei Romîne.

La urma cărții autorul povestește despre întrunirile la această mănăstire cu soldații romîni și abatele Zavoral și lecturile pe care le făceau împreună, în romînește. In text sînt intercalate fotografiile abatelui Zavoral și a d-lui Jarnik, două vederi ale mănăstirii Strahov și o fotografie în care abatele Zavoral și d. Jarnik se găsesc în mijlocul Romînilor din acea mănăstire.

Cartea este scrisă într'un graiu popular și curat, deoarece d. Iarnik este un admirator al bogăției limbii romîne și dușmanul limbii gazetărești plină de neologisme, care e „o venetică îmbrăcată cu niște sdrențe fără nici un preț". Scriind această broșură, autorul dorește să ademenească „pe Romînii care în călătoriile lor se opresc măcar cîteva zile în Praga să nu pregete de a cerceta comorile de toate felurile", care se găsesc în această mănăstire.

I. Ș.

Revista Revistelor

Ideile lui Frank Vanderlip

Istoria lui Vanderlip e acea a unui „self made man", care prin vasta lui inteligență și putere de muncă s'a ridicat la rangul acelor oameni de afaceri, cu care se mîndresc Statele-Unite, fiindcă sînt reprezentativi, în ceiace privește calitățile rasei și spiritul ei de întreprindere.

După o carieră modestă la început, de redactor, apoi de proprietar al unei gazete din Chicago, el a făcut în 1901 o importantă evoluție, acceptînd postul de vicepreședent la National City Bank din New-Jork, cea mai puternică bancă națională americană. La 1909 a devenit prezidentul acestei bănci și apoi prezident al unei mari societăți industriale: American International Corporation. Cînd Statele-Unite au intrat în războiu, Vanderlip a făcut frumosul gest de a renunța la funcția sa dela National City Bank, pentru a pune serviciile sale la dispoziția guvernului. El a acceptat un post important în secretariatul de stat al finanțelor și cînd rolul său politic s'a terminat în mod oficial odată cu sfîrșitul războiului, nu a mai dorit să revie pe terenul afacerilor, preferind să-și întrebuințeze activitatea în anchete asupra situației Europei și a formei subt care ajutorul american s'ar putea efectua. Cartea sa, de curînd apărută la New-Jork, „What next in Europa", cuprinde rezultatul observațiilor sale în această privință și în ea găsim și planurile lui de restaurare economică și financiară, care în Europa și America au făcut obiectul altor discuții.

Opera cuprinde, în prima parte, o serie de judecăți asupra Europei, prezentate de un American care a cules, într'un minimum de timp, un maximum de idei, din care ar voi să tragă salutare învățăminte. In acest studiu consacrat haosului economic al vechiului continent, Vanderlip expune punctul de vedere american, după care statele europene, dezorganizate și dușmănoase, se zbat în mijlocul unor inextricabile greutăți, din care falimentul Germaniei ar fi cea mai rea din soluții. Tratatul dela Versailles poartă după el, responsabilitatea tuturor conflictelor prezente și viitoare, atunci cînd fața lumii ar fi fost schimbată dacă s'ar fi aplicat o formulă care-i este scumpă: crearea Statelor-Unite ale Europei. „Otrava dela Versailles" e titlul unuia din capitole, în care acest instrument de pace, e condamnat ca o operă de ură, care nu poate

servi drept hartă de reconstituire Europei noi. Cu tot acest tablou întunecat al situaţiei europene, cartea lui Vanderlip nu se termină cu concluzii pesimiste. Din contra, el nu poate crede că măreaţa structură a Europei, această muncă a secolelor, ar putea să se dărîme cu totul, cînd se întîlneşte atîta bunăvoinţă, pentru a stabili o nouă ordine de lucruri şi a funda pacea lumii.

Salvarea nu poate veni decît din America, care e azi cel mai mare rezervor de capitaluri şi de iniţiative. In ceiace priveşte proectele lui Vanderlip, asupra ajutorului american, ele încep cu o aprobare a principiului şi operei Societăţii Naţiunilor. Desigur instituţia nu e perfectă, fiindcă Statele-Unite lipsesc, totuşi ea aduce un spirit de justiţie în relaţiile internaţionale, afirmînd solidaritatea popoarelor şi comunitatea intereselor, într'un cuvînt e o contra-otravă împotriva exceselor militarismului, urii de rase şi a tot ce precipită Europa spre dezastru. Proectul de organizaţie bancară şi monetară prin care acest financiar vrea să aducă un remediu crizei primejdioase de inflaţiune ce stăpîneşte cele mai multe ţări ale Europei, e acel al unui nou bilet în dolari de aur, care ar trebui să înlocuiască treptat monedele depreciate, mai ales în plăţile internaţionale. In conferinţa dela Porto Rose, Vanderlip a supus planul unei mari bănci europene de emisiune, subt denumirea de „Back for the United States of Europe", concepută după principiile legislaţiei americane din 1913. Această instituţie bancară centrală ar grupa în jurul ei un număr de bănci naţionale. Capitalul prevăzut pentru crearea acestei bănci ar putea să atingă un miliard dolari, în aur. Statele-Unite ar furniza cu aurul lor o parte din capitalul de origină, care ar putea fi mai tîrziu răscumpărat de capitalul naţional. Această organizaţie de bănci suprapuse, după regimul bancar american, ar trebui să funcţioneze ca un Institut de emisiune, punînd în circulaţie pentru Europa noi bilete de dolari în aur, până la cinci miliarde. Aportul capitalului american ar fi, după Vanderlip, cam de 200 milioane dolari. Ceiace trebue apreciat în această combinaţie e mai mult principiul. Statele-Unite posedă azi cel mai mare stoc de aur din lume, cam 3 miliarde şi jumătate de dolari în aur, din care mai mult de 600 milioane sînt improductive şi fără de obiect. Cu acestia America ar putea înzestra Europa cu un sistem de bănci federale, procurîndu-i în acelaşi timp capitalul. Programul lui Vanderlip ar fi însă imperfect dacă nu ar fi complectat de un altul, privitor la grava chestiune a plăţii datoriilor interaliate. După părerea lui, nu se poate susţinea că datoriile statelor europene către Statele-Unite trebue anulate ca fiind partea lor contributivă în ceiace priveşte cheltuelile războiului. Totuşi el admite că recunoaşterea datoriilor nu implică că ţările debitoare le pot plăti, nici că *Statele-Unite* ar fi interesate în privinţa unei *rambursări* grăbite. Unde ar putea Europa găsi 10 miliarde de dolari, cînd America, întărind tot mai mult regimul protecţionist, închide uşa la orice piaţă în mărfuri importate? Vanderlip propune combinaţia următoare: dacă Europa ar da Statelor-Unite garanţii de bună conduită, dacă ea nu-şi va mări armamentele şi nu va cere Germaniei mai mult decît aceasta poate plăti, America ar renunţa provizor la plata creanţei sale în dolari. Fidel idealului wilsonian de fraternitate şi pace, pe care tratatul de la Versailles nu l-a putut realiza, Vanderlip crede că sumele ce trebue vărsate de statele debitoare pentru reglementarea datoriei americane ar fi mai bine afectate la restaurarea Europei orientale. Aceasta are nevoe de mijloace de transport modernizate, de o utilizare mai vastă a forţelor hydroelectrice, de o îmbunătăţire a sistemului sanitar şi a technicei agricole.

Oricare ar fi judecata noastră asupra ideilor lui Vanderlip, trebue să recunoaştem că ele pornesc dintr'un sentiment înalt de fraternitate între popoare. El e dintre acei ce cred că Statele-Unite au responsabilităţi faţă de Europa şi că trebue să le asume printr'o justă înţelegere a propriului lor interes.

(Maurice Lewandowski. *Revue des Deux Mondes*, Iunie).

Poezia lui Thomas Hardy

Cel mai mare romancier al Angliei, octogenarul Thomas Hardy, e şi un mare poet. Mai interesant e faptul că e un poet nou. Nu fiindcă a scos decurînd un volum de poezii, dar ca îndrăzneli şi technică.

Părăsind aproape romanul în care şi-a cîştigat o faimă mondială şi în care a lăsat opere clasice ca „Tess of D'Ubervilles" şi „Jude the Obscure" pentru care numai Anatole France a fost în stare să-i dispute premiul Nobel de anul trecut, scriitorul englez abia după 1890, adică în a doua perioadă a vieţii, s'a ghicit poet liric.

Acesta a rivalizat într'atît cu romancierul, încît azi nu se ştie ce este precis Hardy şi admiratorii lui trebue să detracteze pe poet ca să iubească în voe pe romancier—sau viceversa.

Unul dintre cei care vor să ţină cumpăna e însă J. M. Hone, care într'un studiu lung, publicat în „Mercurul englez", consacră pagini interesante poetului.

„Cum Nietzsche spunea de Dante, lui Hardy îi place să „poetizeze printre morminte". Aceasta nu l-a scăpat de oarecare nefericiri şi Thomas Hardy, e sigur, şi-a cîştigat mai mult decît odată titlul de a intra într'o antologie a celor una sută de poeme, cele mai proaste ale scriitorilor cu faimă".

„Cel mai mare romancier englez e însă un poet distins".

Inţelegerea liricei lui, de o dispoziţie adesea ingrată, trebue ajutată de o subt-înţelegere a filosofiei lui obtuze, de dragul căreia poetul a scris multe bucăţi de un conţinut aproape metafizic împreună cu o serie de anecdote versificate, un fel de istorioare cinice, care au înşelat adesea perspicacitatea cetitorului şi pentru care dînsul a găsit numele general de „Satire ale împrejurărilor" şi „Mici Ironii ale vieţii".

Dintre acestea bucăţi ca „*Ah, ai de gînd să sapi peste groapa mea*", „*La mormîntul mătuşei*", „*Naşi regali*" sînt caracteristice ca virtuozitate de a reda poeziei terenuri necultivabile. Subiectul lor e pur şi simplu oribil. In cea dintîi citată, o femee moartă aude surparea pămîntului de pe mormînt. Veţi crede că ibovnicul i-a venit cu flori, ori o rudă ori vrajmaşa ei de tinereţe. Nu. E cînele care îi spune:

Stăpînă, eu sap peste mormîntu-ţi
Ca să îngrop un os, pentru cazul
cînd
Imi va fi foame prin părţile acestea,
Cînd voiu trece, cutreerînd zilnic.
O iartă-mă, căci am uitat de tot
Că era lăcaşul tău de odihnă.

Cam de aceleaşi lucruri, de o ingeniozitate sadică aproape, e vorba şi în celelalte exemple de inspiraţie.

Se va întreba cineva: E aici întreg Thomas Hardy?

„Şcolarul lui Shopenhauer, Kant şi Hegel", cum se numeşte singur în personajul poemei „Pietonul", poetul şi-a străbătut o bună parte din viaţă în aceste „mauvaises-humeures" la care l-au împins un pesimism ateic şi un criticism certăreţ şi amar cu Dumnezeu şi lumea.

Cînd a făcut Canossa faţă de cer şi poezie, s'a luminat cu alte privelişti, dar artistul care a redat frumosului colţurile de mucegai şi miasmă ale vieţii se dovedise cu un „flair" prea îndrăzneţ ca să-şi părăsească prada.

In bucata „*Acolo unde fuse picnic*", scrisă nu mai departe în 1912—1913, ne întîlnim cu viziunea lui Baudelaire din „La Charogne".

Melancolia lui e însă special englezească. Şi dacă e o poezie sentimentală care e lumină şi numai pe jumătate sinceră, să ne gîndim că e o alta care e poignantă, chiar pătimaşe. Tipul celei dintîi e Thomas Moore la Englezi. Thomas Hardy al celei de a doua. El e tot atît de indigen cît şi celălalt; şi în iubirea lui de ţară exprimată

adesea e ceva ce îşi are rădăcinile în pămînt, liberă de bănuiala vreunui contact cu afectări curente, literare ori politice.

(J. M. Hone. *The London Mercury*).

O nouă biografie a lui Shakespeare

In uriaşa literatură asupra marelui poet englez, merită un loc aparte cartea de curînd apărută în a doua ediţie, a lui Alvis Brandl în colecţia „Geisteshelden". Ea are peste 500 pagini, în care sînt minunat condensate cercetările făcute asupra subiectului, în ultimul pătrar de veac.

In privinţa rezultatelor, autorul e cît se poate de prudent şi nu afirmă nimic decît pe baza unor documente sigure. Ceiace apare pe primul plan în această biografie e Shakespeare, ca actor şi regisor de teatru. Caşi Molière, poetul englez a fost un produs al teatrului, fără acesta el nu poate fi înţeles, piesele lui nu au fost scrise pentru a fi citite, ci urmăresc mai ales efecte de scenă.

Brandl arată cum mişcările celor mai secundare personaje sînt concepute de Shakespeare, în mod plastic. Un autor, la care acţiunea scenică era pe primul plan, nu putea să nu cultive şi iluzia exterioară a teatrului. Piesele lui Shakespeare au fost desigur reprezentate în vremea lor, cu un strălucit aparat scenic.

Departe de a fi însoţite de un decor simplu, piese ca Hamlet sau Macbeth erau pentru masa publicului un fel de film de cinematograf, cu costume bogate, tablouri viu colorate, lupte, dueluri şi apariţii de tot felul. Adesea pentru Shakespeare acţiunea exterioară şi nu ideia piesei era hotărîtoare şi astfel se explică şi partea pe care o are în opera lui elementul burlesc, menit să atragă publicul.

In ceiace priveşte Shakespeare ca om, Brandl e foarte rezervat, căci lipsa documentelor e mare şi orice interpretare nu poate fi decît subiectivă. Se pare însă că ideile umoristice au avut în spiritul lui Shakespeare o parte mai importantă decît se credea. Lumea de gîndiri pe care o întîlnim în opera lui, poetul o datora atmosferei umaniste a curţii. El a cunoscut din traduceri pe Ovid, Virgil, Plutarch, Seneca şi problemele filosofice din etica lui Cicero îi erau familiare. In privinţa vieţii lui interne se poate afirma că era monarhist şi dispreţuia domnia vulgului. O convingere religioasă şi filozofică clară e greu de degajat din pasajele în care e vorba de ertare, ispăşire, providenţă. Totuşi, Brandl crede că dacă Shakespeare nu aparţinea nici unei confesiuni dogmatice, el era însufleţit de un profund sentiment religios. In relaţiile lui personale, documentele ca şi opera lui ne arată că era amabil, vesel, fin. Că în viaţa lui nu era preocupat numai de probleme şi stăpînit de viziuni şi că dorinţa onorurilor, a avuţiei şi a unei bune situaţii au avut un preţ pentru dînsul, pare să ne-o dovedească renunţarea lui timpurie la teatru şi Brandl îl compară, din acest punct de vedere, cu Walter Scott. Dar cum se potrivesc cu aceasta grozavele dureri ale regelui Lear, tragicul apăsător din toate piesele ce s'au succedat între Cezar şi Coriolan, piese în timpul cărora Shakespeare nu a mai scris nici o comedie, pentru a sfîrşi cariera lui dramatică, cu romantismul din „Povestea de iarnă" şi din „Furtuna"? La aceste întrebări, ştiinţa nu poate da, desigur, nici un răspuns.

(Wilhelm Dibelius. *Deutsche Revue*, Iunie).

Problema teatrului în Anglia

Devine tot mai acută. Se simte că ceva lipseşte scenei care a moştenit pe Shakespeare. Geniu, de bună samă. Dar n'ar fi nimic numai atita, dacă avem mai ales în samă că un Barrie, Bernard Shaw şi peste ocean Eugen O'Neil sînt ca să aducă putere dramatică, poezie interioară şi ingenioasă noutate.

O problemă a teatrului există însă în Anglia mai ales cu privire la public. Căci desigur pentru recoltarea şi îndrumarea lui se agită lucrul atît de ciudat în Anglia: înfiinţarea unui Teatru Naţional în Londra. Cunoscutul Antoine al Angliei, Gordon Craig, a ţinut dăunăzi o conferinţă care e numai o parte din mişcarea a cărui sediu e la South Kensington Museum, pentru întemeerea unui astfel de teatru.

Un alt om de teatru englez, autor dramatic el însuşi, Granville Barker, a scris de curînd, în aceleaşi vederi, cartea numită: *Teatrul Model*. Nu trebue să facem autorului englez nedreptatea de a crede că prin „model" înţelege „naţional". Dar un mijloc prin care, după dînsul, în Anglia s'ar rezolvi multe probleme în materie ar fi şi ceiace Francejii au sub numele atît de nepopular azi la Paris, de „Comédie Française".

Ceiace e interesant şi îndrăzneţ este că Granville Barker cere nu numai un teatru de stat (nu al statului), dar până acolo merge dînsul cu încrederea în această instituţie de cultură, încît vede teatre aparţinînd diferitelor corporaţii, uniuni şi asociaţii. Cum dintre acestea cele mai consistente sînt universităţile şi bisericile, Granville Barker se întoarce la misterele evului mediu şi la piesele jucate în colegii pe vremea lui Henric VIII şi diferite teatre alaşate la biserici şi la universităţi.

E desigur puţin fanatism de breaslă în această... monstruoasă viziune de paradis dramatic! Dar nu e mai puţin adevărat că n'a fost în Anglia o mai frumoasă apologie a artei care trece azi printr'o criză universală şi trebue să ne ducem în Franţa la Coppeau ca să asistăm la atita înălţare a ideii de a face oameni să mimeze viaţa pe o scenă.

Ceiace cu deosebire dă un suport de vădită sinceritate simpaticului nostru entuziast e concepţia sa adîncă despre arta pe care o exaltă. Nemulţumindu-se să ne dea pledoarii, dînsul atacă problema teatrului în raport cu viaţa şi fără să recurgă la Spencer, şi trecînd dincolo de „Commedia del'arte", Granville Barker vede în „arta de a juca" cea mai inerentă înclinare a omului. „Copiii, spune dînsul, încep să joace imediat ce scapă de leagăn; cînd dau din picioare şi mormăe în ei înşişi, poate că e la dînşii o intenţie dramatică. Toate jocurile lor „de-a ceva" sînt o încercare de a înţelege lumea apropriindu-şi şi adoptîndu-i caracterele". De aici natura artei dramatice ca „anti-egotistă în ultimul grad".

Dela problema generală autorul procede cu acelaşi onest entuziasm la chestiunile de tehnică. Unul din factorii mişcării contra decorului care îşi are la „Everyman Theatre" (Teatrul orişicui), centrul de gravitate, dar în parte şi de nesucces, scriitorul nostru dă încă odată pildă teatrul elisabetan şi se plînge că introducerea montării „à la française" pe vremea lui Carol II, Stuartul a deprins publicul englez cu o ere[...]e.

Nu tot e nou în „Teatrul Model". Dar convingerea pe care o aduce într'un stil dramatic în care auzi pe autor jucîndu-şi parcă pasiunea, face dintr'însa cum se vede cea mai vibrătoare apologie a mult încercatei în vremile noastre poezii dramatice.

(Granville Barker. *The Exemplary Theatre*).

Englezi mari apăraţi împotriva posterităţii

Times cu data de 21 Iunie a publicat (şi presa, cum şi periodicele au reprodus şi comentat), subt iscălitura marelui critic şi scriitor englez: bătrînul Edmund Gosse, o scrisoare-protest la încercarea de a se publica o operă postumă a romancierului-poet atît de cunoscut R. L. Stevenson.

Intr'o vreme cînd unii critici romîni atentează la gloria lui Eminescu printr'o nouă ediţie postumă, merită să traducem în întregime protestul englez:

Editorului ziarului „Times"

Domnule,—în „Times" de azi citesc cu alarmă că o nouă cantitate de scrieri juvenile ale lui Stevenson a fost exhumată. Se atra-

ge o atenție specială asupra unei piese nepublicate, *Monmouth*. Poi spune un cuvint cititorilor Dv. asupra acestei piese care pentru mine nu oferă nici o „surpriză"? Acum mai bine de 40 de ani, cînd vedeam pe Stevenson aproape zilnic, venea veșnic vorba de această tragedie. R. L. S. o privea cu un fel de complezență batjocoritoare, ca un mare caraghioslîc. El obișnuia să recite ciurucuri și tirade de Monmouth ca exemple de „ceiace nu trebue să faci". Ideia vreunei publicări a ei vreodată o privea cu indignare, dar eu, fiind unul din cei patru sau cinci care încă dela acea dată credeam că scrierile sale vor deveni obiect de universală curiozitate, îl îndemnam să o ardă. El spunea că va face așa, dar:

Autorii îndrăgostiți de ei își îndrăgesc vlăstarele,

și R. L. S. nu era niciodată gata să-și distrugă vre-o bucată. El își uită de *Monmouth* și apoi o pierdu. Acum ese la lumină. Ce-i de făcut cu ea?

Cînd am fost încredințat cu prepararea Ediției Pentland a operei lui Stevenson, am amintit de Monmouth prietinei și aproape pot spune colaboratoarei mele d-na R. L. Stevenson. Dînsa era pronunțat de opinia că ar fi rău să dea publicității o așa de crudă și absurdă producție. Vă scriu dela țară și nu am prilejul să consult pe singurul arbitru definitiv în toate chestiunile Stevensoniene, Sir Sidney Colvin; dar cred să cunosc deajuns gîndul său ca să fiu sigur că va fi de acord cu mine.

Toată chestiunea de a deșerta coșul de hîrtii din odaia de culcare a scriitorilor eminenți în presa publică e una din acele ce reclamă din ce în ce mai tare o hotărîre. Morții trebue apărați împotriva propriei lor neglijențe. Mă declar incorigibil, căci am oprit trei tragedii de tinerețe ale lui Swinburne de a fi publicate. „Lucrul nu se mai sfîrșește odată", cum spunea John of Gaunt. Mi-ar plăcea să văd Monmouth, dacă trebue să o păstrăm, în vre-o bibliotecă, unde orice student să o poată cerceta, dar nu dată risului lumii.

Sînt, al D-tale supus
Edmund Gosse.

Adouazi în *Times*, Sir Sidney Colvin făcea să apară scrisoarea prin care tot atît de hotărît se raliază la părerea colegului său.

(Times)

„Est și Vest" la Rabindranath Tagore

Cartea engleză nouă a lui Rabindranath Tagore: „Unitatea creatoare" e o culegere de essay-uri prin care circulă ideia scumpă bardului indic, de opoziție între Apusul de civilizație mecanică și Răsăritul sufletesc și poetic. Ideie, atît de contestabilă, dacă numai se gîndește cineva că Apusul acesta uzat și mecanicizat e nu mai puțin acela care dă de cîteva veacuri toată creația și directiva spirituală a omenirii, în vreme ce Răsăritul până la un veac nou rămîne în veșnicul extaz al expectativelor, cînd nu al amintirilor îndepărtate, — capătă la poet violența convingerii și noutatea fetișe.

Ce să mai discutăm de pildă, și de ce să nu-l credem pe Tagore cînd fruntea lui se ridică în preslăvirea sectei Baül, o comunitate de asceți cerșetori a căror religie depărtat răsăriteană e legiferată în cîntece.

Ce-mi vii să ceri de pomană pentru cerșetor, Rege al Regilor.
Regatul mi-i orfan de el, odorul, și în obidă mi-l aștept.

Mai serioasă și tot atît de frumoasă e inițiativa *Universităței mondiale indiene*. Ideia e deajuns de faimoasă. Inteligent pe cît de nou e că în ea Tagore nu vrea să crească numai candidații la ratarea intelectuală ci să cultive în cooperare cu satele de prinprejur „pămînt, să crească vite, să țese veștminte, să scoată ulei din seminţe."

E o întreagă Georgică a învățămîntului pe care noul Virgil vrea ceva mai mult decît să o cînte.

Statutul ei însă pare mai greu decît o rapsodie...

Pericolele unei politici consequente

Nereușita Conferinței dela Genova reprezintă o victorie a politicei pe care o duce astăzi guvernul francez. Bolșevicii au contribuit și ei la aceasta făcînd să nu fim direct și oficial răspunzători.

Ne-am întors dela Genova, spunea d. Poincaré în Cameră, fără să fi lăsat nimic din drepturile și din pretențiunile noastre. D. Barthou a răspuns tuturor demersurilor bazîndu-se pe texte din tratatul de pace, căci dreptul nostru a fost hotărît odată pentru totdeauna, la Versailles.

Cu *toate asalturile* pe care le-am *primit*, cu *toată graba* care se punea ca *acest drept* să *fie șters* ori măcar schimbat, s'a păstrat Status-quo al dreptului consfințit mai înainte.

Și dacă ne mai gîndim și la persoana genială a lui Lloyd George — cu care am avut de-aface la Genova, trebue să admirăm tăria și îndîrjirea plenipotențiarilor noștri. Cu privire la aceste merite, Camera, și în oarecare măsură țara întreagă, și-au arătat admirația pentru d-nii Poincaré și Barthou care au stat neclintiți la postul lor până în clipa din urmă

Dar... e bine să ne gîndim — mai ales acum cînd simpatia țării înconjoară pe cîrmuitori, la valoarea atitudinii pe care au adoptat-o, la șansa pe care o au metodele lor de a ne scoate din încurcătura în care ne aflăm, și la pericolele la care ne expun asemenea metode

Politica — astfel cum o duce d. Poincaré — este de o consecvență netăgăduită, dar numai formală. Ea constă în a ținea veșnic samă de litera tratatului dela Versailles. Spiritul d-lui Poincaré lucrează numai deductiv. D-sa se referă în orice împrejurare la „voința tratatului", ceiace ar presupune un fel de respect al juristului pentru legi, însă aceasta învederează și slăbiciunea creerului logic de a visa și clădi ceva nou. Așa că politica noastră se reduce în a repeta veșnic aceleași măsuri, crezînd că nu este altă scăpare decît în împlinirea a acela ce noi am conceput odată.

Fără îndoială că prosperitatea economică a țării noastre nu se poate căpăta prin o politică de concesii și compromisuri. Dar pentru aceasta se cere ca omul care cîrmueşte să fie stăpînit de un singur gînd: să conceapă și să prindă *interesul național* cu o putere neclintită și să-l urmărească realizarea fără preget. Să-l conceapă nu în aparența imediată așa cum toată lumea poate să-l vadă, ci în esența lui ascunsă și adîncă. Omul de stat cu adevărat mare este acela care descopere taina neevidentă a evenimentelor și se conduce de ea.

Dar d. Poincaré se ține de litera tratatului. Jocurile lui Lloyd George, de care ne venea a rîde, au o unitate mai complexă, mai obiectivă. Ele imită forma neprecisă, cași atitudinea reprezentantului Angliei, a aceia ce el vrea să cucerească. Și chiar dacă se va înșela, tot el — mișcîndu-se mai mult și mai repede — va avea norocul să prindă adevărata cadență a evenimentelor.

Nici un om de stat francez nu se ostenește să adîncească problema viitorului; nu există nici o dorință de înoire. Toată energia a fost cheltuită pentru a relua vechile arme și a înoi amenințările care ne-au înstrăinat simpatia străinilor.

Politica noastră este de o consequență pur formală și pentru ochii lumii

Acest fapt provine de altminterelea și dintr'o particularitate a rasei noastre. Francezul caută să aibă oricînd dreptate în mod evident, logic. Deaceia e pornit să-și justifice totdeauna cu argumente de logică gîndurile și dorințele, uitînd parcă, că lumea are capricii contra cărora nu putem face nimic și legi pe care trebue să le ghicim.

De aici, din această tendință de a fi veșnic consequenți cu spiritul

nostru se pare că izvorăsc pericolele la care ne expune politica ce o ducem. Uităm că fructele politicei se pregătesc altfel decît deducîndu-le din drept şi dreptate. Arborele pe care cresc aceste fructe este cu totul în afară de noi; el are legile lui de desvoltare şi seva se urcă şi dă roadă prin ţevile pe care singură natura le-a împărţit. Şi dacă la Genova politica noastră de acum a dus la izbîndă, continuarea ei ne poate duce în viitor la pericole neaşteptate.

(Jaques Rivière. *Nouvelle Revue Française*, Iulie).

Poporul englez judecat de un istoric al lui

Unul din cei mai de seamă istorici englezi în viaţă, George Macaulay Trevelyan, a scos la lumină o *Istorie a Britaniei în sec. 19.*[1] Deşi cu un singur volum dînsul acopere un teren de 7 ori mai vast decît acela pentru care unchiul său, marele Macaulay, avea nevoe de cinci volume, – cartea cea nouă e consistentă şi critica engleză se arată mulţumită.

Pentru un străin ea oferă şi interesul racial. E remarcabil de pildă pasajul în care istoricul, dedîndu-se la o caracterizare generală a poporului său, nu găseşte alt motiv de comparaţie decît Roma.

După toate crizele prin care a trecut, cele mai mari poate ale istoriei, poporul englez a rămas tot el. Datorită cărei forţe inerente? „Instinctul politic în care numai Romanii ne-au egalat" Acest instinct a ţinut Roma în fiinţă cîteva veacuri mai mult decît ar fi putut vre-o rasă rezista decăderii. Iar noi, cu un geniu politic cel puţin egal, avem două avantagii faţă de Roma. Noi nu avem sclavi şi avem un sistem reprezentativ.

Sînt, e drept, şi la noi şi în Franţa cîteva semne urîte de celace fu fatal Romei. Franţa atîrnă, se pare, tot mai mult de „barbari" pentru apărarea ei militară. Nu fiindcă Francejii au încetat de a fi buni soldaţi. Doamne fereşte! Dacă Francejii importă Africani în armata lor, e numai fiindcă au luptat odată aşa de bine că azi nu au mai rămas decît o mînă. Speranţa e la Liga Naţiunilor ca ea să scape de Negri. Deşi populaţia ei staţionară aduce triste amintiri romane... Dar Anglia? Populaţia ei creşte. Dar pomana statului cu gloatele ce-şi petrec zilele la foot-ball şi cinema nu aduce aminte cu oricare fiori de „panem et circenses" al Romei?

Dacă totuşi teroarea sclavilor e încă departe, sistemul reprezentativ al Angliei e o glorie. „In ciuda lui Cromwell, poporul englez are încă un rege, Lorzi, Casa Comunelor şi o biserică; iar dalnele în Parlament ar fi jumătate familiare lui Fox, dacă azi s'ar rătăci la vre-o desbatere."

„Am ştiut cum să scoatem dinţii feudalismului caşi ai monarchiei fără să le omorîm; şi cei ce le supravieţuesc rămîn supuşii noştri".

Şi nu fără semnificaţie va fi cazul citat de un comentator, că acum un an sau doi, pe vremea grevei miniere, cîţiva Americani, sosind în Anglia ca să studieze condiţiile ei industriale şi vizitînd un proprietar minier, acesta le spuse că n'ar putea să le arate minele ci minerii. Ii duse atunci afară la cîmp, unde minerii grevişti erau angajaţi în sporturi atletice avînd ca arbitri pe conducătorii şi patronii lor de mine. Americanii rămaseră încremeniţi. Unul dintre ei adresîndu-se unui lucrător, după terminarea match-ului, acesta a început, în faţa patronului care îl declarase victorios, să tune şi să fulgere împotriva capitalismului.

(*Times Literary Supplement* An. XXI No. 1062).

China suverană

Cerească republică din extremul orient are o situaţie politică internă foarte ciudată. Astfel întemeiată dela 1911, ea nu are încă un parlament; asta înseamnă că guvernul e lipsit de indicaţiile pe care i le-ar putea da o reprezentanţă naţională şi în acelaşi timp că miniştrii nu sînt răspunzători de faptele lor în faţa poporului ci numai în faţa preşedintelui republicei, care l-a numit. Lipsa de parlament face că nu este cu putinţă nici o operă legislativă tocmai acum cînd e urgentă nevoe de promulgat o întreagă serie de noui coduri. In fine lipsa de parlament înseamnă lipsa oricărei legături a guvernului din Peking cu deosebitele regiuni ale acestei ţări cu dimensiuni formidabile.

Nu e numai atît. Nu are nici miniştri republica oficială chineză. Căci numiţi de preşedintele republicii, fără sprijin în opinia publică, ei sînt la discreţia coteriilor şi mai ales a comandanţilor militari. Astfel că din unsprezece miniştri, cîţi are republica, numai trei sînt în funcţiune. Ceilalţi, scîrbiţi de loviturile ce au de suferit, sau spărieţi de descoperirea delapidărilor făcute de ei, fug la Tientsin, unde găsesc adăpost sigur în concesiile europene.

Puţin lipseşte ca republica să n'aibă nici preşedinte. Hsu-Chencheng, literat şi savant cu o frumoasă carieră politică la activ, dar lipsit de energia cerută de împrejurări, se gîndeşte serios să plece, sătul de a fi obiectul de chin al şefilor militari şi desgustat de o situaţie pe care o socoate insolubilă.

La o restaurare a monarchiei, oricît ar fi de dorit lucrul, nu se poate spera; căci se opune ceata de politicieni ce au interes să menţină starea asta tulbure şi indiferenţa maselor populare.

Care sînt cauzele acestei situaţiuni extravagante? Istoria de cinci mii de ani a Chinei arată că se pot reduce la trei grupe: întâi un *iremediabil egoism*, veche achiziţie a vieţii normale din epocile preistorice şi conservat intact până azi în China; apoi *corupţia*, evidentă în toate treptele vieţii sociale şi cauză a atîtor mari revoluţii şi în fine o *indisciplină* înnăscută ce apare în cele mai mici amănunte ale vieţii. Republica, în loc de a căuta să înăbuşe aceste vicii, le-a lăsat să se desvolte în proporţii spăimîntătoare. Pe cînd Japonia a dublat etapele şi azi figurează cu cinste printre marile naţiuni, China nu a modernizat decît viţiile sale.

Infiinţarea republicei a permis funcţionarilor să dee drum liber tuturor poftelor; numărul delapidatorilor a crescut în proporţii de necrezut, fiece funcţionar a devenit un comerciant ce-şi vinde cît mai scump serviciile.

Aparenţa de unitate a statului, salvată subt vechile dinastii, e serios primejduită. Oamenii, cărora noul regim le-a încredinţat autoritatea, o utilizează pentru a-şi crea feude tăiate din pămîntul ţării; şefii militari se sustrag controlului guvernului, îşi recrutează armate numeroase pentru a-şi asigura viitorul lor personal, încasează venitul provinciilor subt pretext de a-şi plăti trupele, iar acestea pentru a trăi se apucă de jafuri. Aceşti generali intră în luptă unii cu alţii pentru a-şi răpi reciproc izvoarele de venituri şi desiănţue războiul civil pe tot pămîntul chinez. In faţa lor stă neputincios guvernul din Peking fără bani pentru a plăti funcţionarii, amploiaţii, profesorii săi, şi nici chiar soldaţii rămaşi credincioşi, incapabili de a avea o armată puternică prin care să pună frîu mişcărilor revoluţionare şi generalilor ce-l duc în prăpastie. Această anarchie a generalizat în aşa chip corupţia, încît *Peking and Tientsin Times* a putut zice că „în toată administraţia chineză nu e un singur om cinstit".

Astfel fără parlament, fără guvern, fără prezident, lăsată la voia poftelor de nesăturat a lupilor politici, dinaintea indiferenţei absolute a poporului ce acceptă orice cu condiţia de a nu suferi prea mult, China e în plină feudalitate; şi aceasta, cea mai bogată de pe pămînt, e în pragul falimentului, incapabilă de a-şi plăti creanţele ce vin la scadenţă, pentrucă poporul nu are simţul solidarităţii patriotice.

(Bouchot. *Mercure de France*, Iunie).

O privire asupra conferinţei dela Genua

Rezultatul conferinţei dela Genua

---

1 1782 1901.

ne arată că politica engleză nu a reuşit să izoleze Franţa. Tratatul dela Rapallo, între Germani şi bolşevici, a avut ca rezultat excluderea Germaniei dela tratativele cu Rusia, nu numai la Genua, dar şi la Haga. Iar în chestia reparaţiilor, cu toată dorinţa lui, Lloyd George a fost nevoit să cedeze punctului de vedere francez, adică ca să nu fie discutată la Genua.

In chestia rusească deasemeni, nu se poate spune, că politica engleză a triumfat împotriva celei franceze. Ceiace a mînat pe bolşevici şi pe Englezi la Genua, nu e nevoia unui schimb de mărfuri. Ruşii nu pot exporta acum nimic, căci şi aurul lor, după ce au pus mîna pe odoarele din biserici, e pe sfîrşite. Ceiace bolşevicii mai au acum de vîndut străinătăţii sînt drepturile de proprietate la materiile prime şi întreprinderile industriale. Dar industria rusească are un caracter colonial, căci toate întreprinderile ei mari au fost făcute de ingineri străini, cu capital străin. Drepturile de proprietate în acest domeniu se găsesc mai ales în mîini franceze şi belgiene. Bunurile franceze şi belgiene au fost expropriate de bolşevici, dar Belgienii şi Francezii nu recunosc această expropriere, cerînd o restituţie a proprietăţii şi, unde nu e posibil, o despăgubire integrală. Planul bolşevicilor era ca întreprinderile şi industriile franceze şi belgiene, cu deosebire acele de petrol din Caucaz, să le amaneteze Angliei în schimbul unui împrumut. Dar nu se pot amaneta lucruri, care aparţin altui. Şi de aceia Lloyd George a căutat să convingă pe Francezi şi Belgieni să recunoască guvernul bolşevic şi exproprierea bolşevică, după cum a făcut Germania prin tratatul dela Rapallo.

Francezii şi Belgienii au înţeles însă prea bine că îndărătul propunerilor filantropice ale lui Lloyd George de restaurarea economică a Rusiei se ascundea dorinţa anglo-saxonă de a pune mîna pe puţurile de petrol din Caucaz şi pe minele de fer şi cărbune din Sudul Rusiei. In consecinţă, guvernul francez şi cel belgian au refuzat să semneze memoriul, pe care celelalte puteri, subt inspiraţia Angliei, îl prezentau bolşevicilor. Dar îndată ce Franţa şi Belgia nu renunţau la proprietăţile lor din Rusia, Anglia nu mai avea ce oferi bolşevicilor din punct de vedere financiar. Pentru proprietatea franco-belgiană din Caucaz şi Rusia de sud, ea ar fi plătit un preţ bun Rusiei,—lucrul nefiind însă posibil, Anglia ş'a închis punga. Bolşevicii, văzînd că nu e rost de un împrumut după dorinţa lor, au respins memorandul, uzînd bine înţeles de frazeologia lor obişnuită şi de intangibilitatea principiilor comuniste. Lupta pentru dobîndirea ţinuturilor cu materii prime ale Rusiei, care a format adevăratul conţinut al conferinţei de la Genua, nu s'a sfîrşit desigur cu un triumf al Angliei. Opiniunea publică din America s'a declarat în timpul dezbaterilor dela Genua, pentru Franţa. Şi înainte ca Statele Unite să fi fost invitate la Haga, guvernul american a declarat că nu va participa la această conferinţă şi nu va sprijini pe bolşevici în politica lor. Nu fără dreptate, consideră „Le Temps" acest fapt ca un eveniment capital. De ce, se întreabă el, tratează bolşevicii cu puterile străine? Fiindcă au nevoe de mulţi bani. Unde îi pot găsi? Numai în America. Dacă aceasta nu vine însă la Haga, Ruşii nu mai au nici un interes să refacă acolo tratativele şi întreaga combinaţie cade. Politica germană la Genua a servit, poate fără să-şi dea samă, pe cea engleză, căci tratatul dela Rapallo, care recunoştea dictatura bolşevică şi exproprierea bolşevică a proprietăţii străine, a fost întrebuinţat de Englezi, ca un fel de balon de încercare.

Sperînd că va izola astfel Franţa, Germania s'a amestecat fără nici un folos pentru ea, în lupta pentru stăpînirea ţinuturilor cu materii prime ale Rusiei, sprijinind combinaţia anglo-bolşevică a petrolului.

Dar se pare, că e o specialitate a Germaniei actuale, de a asculta

cel mai mic semn dela Londra şi a servi politica engleză, în schimbul unor făgăduinţi platonice.

(Ludvig Quepel. *Sozialistische Monatshefte*, Iunie).

Formarea naţiunii egiptene

Dacă e adevărat ce spune Renan că „o naţiune este o mare solidaritate, constituită de sentimentul sacrificiilor ce s'au făcut şi de acelea ce sînt gata să mai facă încă membrii ei", apoi atunci Egiptenii abia cu revoluţia din Martie 1919 s'au afirmat ca o naţiune, căci numai cu prilejul acesta s'au bucurat, au suferit, au sperat împreună. In epocile anterioare, cu toată lunga sa istorie, poporul egiptean n'a format o naţiune; a fost, caşi celelalte popoare orientale, o turmă dusă de „un fiu al soarelui sau al cerului".

Primii germeni pentru formarea unei naţiuni îi samănă scurta ocupaţie franceză din 1798, căci armatele revoluţiei duc şi aici principiile sale.

Aceşti germeni sînt desvoltaţi de celebrul Mehmet Ali, care se revoltă în contra autorităţii sultanului şi ridică steagul neatîrnării egiptene; încercările lui de occidentalizare a Egiptului, de adaptare a formelor de guvernămînt napoliene, au produs un început de trezire a conştiinţii naţionale în stratul superior al societăţii egiptene. Fireşte astfel de adaptări violente la forme nouă de viaţă au fost nelipsite de burlescul unor asemenea transformări. Dar felachii, nenorocita populaţie ţărănească, a rămas indiferentă la toate sforţările celebrului paşă. Şi după moartea lui, faimoasa lui naţiune a privit cu impasibilitate fantaziile succesorului său.

Protectoratul englez, care a cufundat în aceiaşi masă exploatată toate straturile societăţii egiptene, a accelerat fuziunea lor şi a contribuit în măsură puternică la formarea unei conştiinţi naţionale. „Egiptul pentru Egipteni", care însemna la început Egiptul pentru nenumăraţii efendi, ameninţaţi în existenţa lor de Europenii ce-i înlocuiau în toate slujbele, a devenit cu vremea „Egiptul pentru toţi Egiptenii", căci toţi aceşti ofiţeri şi domni s'au pus în fruntea poporului oprimat mai ales în timpul războiului european de rechiziţii de animale, recolte şi oameni pentru săpatul tranşeelor, l-au răsculat şi au luptat împreună pentru neatîrnarea ţării lor.

(Aurient. *Mercure de France*, Iunie).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

René Descharmes, *Autour de „Bouvard et Pécuchet", Etudes documentaires et critiques*, Librairie de France, Paris.

R. Descharmes a adunat în această carte toate cercetările şi analizele critice, psihologice şi filozofice asupra celei din urmă opere a lui Flaubert.

„Bouvard et Pécuchet" nu va avea niciodată unanimitatea sufragiilor. La apariţia acestui roman, aprecierile criticei, afară de cîteva rare excepţii, i-au fost puţin favorabile. De-atunci s'a produs o schimbare. Rémy de Gourmont spunea: „Bouvard et Pécuchet este o operă cum nu se mai găseşte o a doua cu care să poată fi asemănată, nici chiar Don Quichote".

Un capitol interesant din acest studiu este acela în care autorul caută să stabilească cu ce intenţiuni cei doi prieteni se aşează înaintea pupitrului şi încep să copieze. Ce aveau de gînd să scrie? „Le dictionnaire des choses reçues", susţin unii. A admite aceasta, ar însemna că cei doi comişi se confundă cu Flaubert şi că autorul „inoind deodată psihologia personajelor, le-a împrumutat spiritul lui, admirabila lui putere sintetică, scepticismul, indignările, ura lui împotriva prostiei". Bouvard şi Pécuchet ar fi făcut mai de grabă o colecţie de inepţii, imputabile marilor maiştri ca şi scriitorilor obscuri,– un mijloc prin care şi-ar fi putut demonstra lor înşile propria lor superioritate intelectuală. Suferind prin prostie, ei voiau să se răzbune pe ea. După zece ani petrecuţi în tovărăşia celor doi bonomi, o simpatie inconştientă l-a făcut pe Flaubert să-şi închipue pe Bouvard şi Pécuchet alcătuind un *album* de enormităţi. Astfel, la sfîrşitul atîtor necazuri şi deziluzii intelectuale, ei au ajuns, întrucîtva, caricatura lui însuşi.

Jean Carrère, *Les mauvais maitres*, Plon, Paris.

Maiştrii romantismului reprezintă, pentru Jean Carrère, exagerarea unor porniri nesănătoase

Cele unsprezece capitole ale cărţii s'ar putea rezuma în felul următor: Rousseau-egomania; Chateaubriand – melancolia vinovată; Balzac – cultul succesului; Stendhal – misantropia demoralizantă; Sand - victoria „spiritului-femeiă"; Musset – copilăria durerii amoroase; Baudelaire – laşitatea în faţa vieţii; Flaubert – ura civilizaţiei; Verlaine – decăderea morală; Zola—inteligenţa falşificată. Epilogul cuprinde pe Mistral – măreţia, frumuseţea, virtutea clasicismului.

Rémy de Gourmont, *Pages choisies, Préface de Marcel Coulon*, Mercure de France, Paris.

Rémy de Gourmont a fost un poligraf: s'a ocupat cu toate problemele şi nici o ştiinţă nu l-a lăsat nepăsător. „Pagini alese", alcătuite cu grijă şi înţelegere de d. Marcel Coulon, arată prefacerile ciudate ale gîndirii lui Gourmont şi cum, de-alungul anilor prin meditarea faptelor, ajunge la doctrine care ar părea că se contrazic, dar care trebuiau, fatal şi logic, să-l cîştige.

Gabriele D'Annunzio, *Noturno*, Treves, Milano.

D'Annunzio a scris această carte în camera obscură unde a trebuit să rămînă multă vreme, în urma unui aterisaj prea brusc cu aeroplanul. Poetul a pierdut vederea ochiului drept, dar a izbutit să salveze ochiul stîng. Culcat pe pat, cu capul legat, d'Annunzio îşi scria cu ajutorul unui sistem de bande înguste de hîrtie, visurile, viziunele, amintirile.

Aceste făşii de hîrtie, puse unele lîngă altele, alcătuesc scrierea de faţă.

Stilul este neaşteptat: în locul perioadelor lungi, încărcate cu adjective şi cuvinte rare, poetul întrebuinţează acum fraze scurte, îmbucătăţite, puse una lîngă alta. Episodul copilăriei, episodul calului favorit, episodul bătăliei dela Marna, sînt pline de melancolie şi de simplicitate.

FILOZOFIE

Marie T. Collins, *Some modern conceptions of natural law*, Longmans, Green and Co. Lancaster and New-York.

In filozofia engleză contimporană sînt două feluri de a înţelege noţiunea de *lege naturală*: *interpretarea psihologică* şi *interpretarea logică*. James Ward, Royce, C. S. Peirce sînt reprezentanţii mai de samă ai celui dintîiu mod de a vedea. Ei susţin că întreaga realitate a universului este făcută din spirite individuale acţionînd şi reacţionînd unele asupra altora. Legile sînt obişnuinţele căpătate de aceste fiinţe libere, adică efectele statistice în care se anulează voliţiunile lor individuale.

Cu mai multă simpatie este privită teoria interpretării logice a lui Bosanquet: după acesta, legile exprimă caracterul organic al lumii, genul de ordine care rezultă dintr'o totalitate, dintr'o individualitate superioară în care asămănările sînt o condiţie a diferenţelor, şi mecanismul un mijloc necesar al finalităţii. „Legea nu trebue să fie considerată ca proprietatea unui grup de fiinţe particulare, oricare ar fi ele, ci ca relaţia universală a tuturor fiinţelor particulare, luate la un loc, ca un tot. Din acest punct de vedere, spiritul şi materia, externul şi internul, cauza şi scopul, faptul şi valoarea, apar solidare, neavînd un înţeles decît prin prezenţa opusului lor.

Dr. Karl Güttler, *Einführung in die Geschichte der neueren Philosophie des Auslandes*, Reihardt, München.

Lucrarea cuprinde o scurtă privire, nu întotdeauna deajuns de bine informată, asupra doctrinelor engleze, franceze, americane şi italiene. Notele asupra gîndirii scandinave, asupra filozofiei în Ungaria, Ceho-Slovacia, Polonia, Rusia, Spania, asupra speculaţiilor originale din Asia, prezintă un interes deosebit.

J. Danysz, *La genèze de l'énergie psychique, essai de philosophie biologique*; ed. J. B. Baillière, Paris.

Autorul încearcă să arăte, cu ajutorul fizicei şi al chimiei, evoluţia materiei şi a energiei dela eter până la om. Vorbeşte de alcătuirea şi proprietăţile atomilor, a coloidelor, albuminelor, a aminoacizilor a vitaminelor. Pleacă dela eteroni şi electroni şi ajunge la materia cerebrală, caută în atracţia universală a electricităţii tainele vieţii şi ale gîndirii.

Omul actual nu e decît un stadiu în cucerirea energiei spirituale. El va fi întrecut; omul viitorului va fi tot aşa de superior celui actual, precum acesta este omului din era de piatră.

Autorul se întreabă dacă energiile nervoase au jucat vre-un rol în evoluţie; se ocupă apoi cu problema nemuririi sufletului şi a telepatiei.

CĂLĂTORII

Henri Asselin, *La Hollande dans le Monde*, ed. Perrin, Paris.

Un studiu amănunţit asupra micului popor priceput şi activ, care a jucat un rol atît de însemnat în istoria Europei.

Caracterul populaţiei; guvernămîntul, care nu-i decît o „republică încoronată"; civilizaţia olandeză – savanţii şi artiştii; importanţa uzinelor, a comerţului, a posesiunilor coloniale, sînt amănunţit descrise. Numeroase ilustraţiuni ajută la înţelegerea aspectelor specifice ale acestei ţări.

ISTORIE

J. J. M. de Groot, *Die Hunnen der vor christlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens*, Reimer, Berlin.

Lucrarea cuprinde o traducere a textelor chineze relative la Hungnu, Hunii care au distrus Imperiul Roman şi care în sec. II înainte de Cristos stăpîneau toată Asia apuseană.

Textele studiate sînt luate după Che Ki şi Tsien Han Chou – cele mai vechi documente asupra acestor barbari pe care imperiul chinez s'a străduit să-i ţină în afară de vestitul zid.

M. C. Burkitt, *Prehistory, Study in early cultures in Europe and the Mediterranean Basin*, University Press, Cambridge.

Cercetări de istorie comparată. Autorul încearcă să grupeze miile de date răzlețite care constituesc până astăzi știința preistoriei.

Ceiace dă un caracter de noutate lucrării este faptul că d. Burkitt, care a vizitat el insuşi un mare număr de stațiuni, a vrut să facă un manual pentru călătorul preistoric. El arată cărările care trebuesc urmate, greutățile de acces la stațiuni, și chiar cum s'ar putea face încă alte descoperiri.

CHESTIUNI SOCIALE

J. L. Pench, *La tradition socialiste en France et la Société des Nations*, éd Garnier, Paris.

O expunere a doctrinelor socialiștilor francezi din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Autorul găsește în scrierile lui Saint-Simon, a discipolilor lui, a lui Fourrier, C. Pecqueur, Leroux, Proudhon, o anticipare a soluțiilor astăzi în favoare chiar și în Societatea Națiunilor. Anumite pagini din Proudhon sînt în deosebi curioase; apostol al principiului federativ, el vrea să-l aplice între națiuni, dar în federația viitoare, autonomia fiecărei națiuni va trebui să fie respectată; el vrea să evite organizarea unui Supra-Stat. Aceiași grijă a preocupat și pe redactorii pactului din 1919.

Jehan d'Ivray, *L'Egipte éternelle*, Renaissance du Livre, Paris.

Un studiu asupra vieții sociale a Egiptului. Autoarea arată ce mai dăinuește încă din obiceiurile vechi în societatea actuală egipteană. In deosebi se ocupă cu problema emancipării feminine, așa de complexă în țările mahomedane unde tradiția unei femei quasi-sclavă s'a perpetuat aproape neștirbită.

Urmează apoi un istoric succint al luptelor duse de patrioții egipteni pentru cîștigarea independenței. Autoarea, care a locuit multă vreme in Egipt, a văzut răscoalele și represiunile sîngeroase care le-au urmat; deaceia povestirea acestor fapte e vie și uneori chiar emoționantă.

Jean Finot, *Sa Majesté l'Alcool*, Bibl. din Musée social, Plon, Paris.

Remediile care se propun alcoolismului îndreptățesc discuțiuni și protestări. De pildă regimul *uscat* din America n'a dat rezultate prea strălucite. Jean Finot nu este dușmanul tuturor băuturilor care conțin alcool: berea, cidrul, vinul sînt, după el, excelente; este însă dușmanul neîmpăcat al spirtoaselor tari, de genul absintului. Remediile pe care le propune sînt: 1) Să se despartă localurile cu băuturi igienice de acelea cu băuturi alcoolice, care vor trebui taxate mult mai sever. 2) Să se despartă debitele de băuturi de cele de tutun, țigări, etc. 3) Să se micșoreze numărul vînzătorilor de vin. 4. Să se micșoreze orele în care crîșmele pot fi deschise; de ce să nu li se aplice și lor legea de 8 ore? Astfel lucrătorii nu s'ar mai putea opri la crîșme *înainte* de-a intra la lucru.

Impotriva spirtoaselor, cel mai bun antidot este vinul. Chiar dacă la început s'ar consuma peste măsură de mult, totuși înlocuirea rachiurilor ar insemna un mare progres în higiena socială.

POLITICĂ

Félicien Challaye, *La Chine et le Japon politiques*, Felix Alcan, Paris.

Autorul se ocupă mai mult de Japonia decît de China. In cartea lui găsim informații asupra politicei interne japoneze, asupra orientării și disciplinei partidelor, asupra evoluției partidelor politice, evoluția opiniei publice.

Japonia suferă astăzi o transformare de o repeziciune neașteptată. Ea este prinsă pentru totdeauna în vîrtejul economic al vieții moderne. China nu îndrăznește încă; ea lasă inițiativa pe seama străinilor. Japonia a îndrăznit, subt vechile ei instituții, pe care urmează încă să le respecte, ea s'a europenizat. Lucrătorii acționează ca frații lor albi. Ei proclamă dreptul de a se constitui în sindicate,

de a organiza greve, cer ziua de 8 ore, libertatea propagandei socialiste. La Tochio și la Osaka au început meetingurile lucrătorilor, fapt nou în analele țării. La o asemenea adunare, un lucrător din uzinele metalurgice, a dezvoltat ideia că bogăția directorilor de întreprinderi este făcută din munca grea a salariaților și că un patron cheltuește într'o orgie de-o noapte 1000 Yeni, pe care un lucrător nu-i poate agonisi nici în zece ani de muncă.

Incheind, autorul își exprimă credința că China evoluiază „în adîncime", progresează puțin cîte puțin în sensul sentimentului național, al civilizației, al culturii. Japonia, cu toată mișcarea muncitorească, rămîne supusă conducătorilor imperialiști, care vor să *coreanizeze* China și să dezvolte posesiunile coloniale ai Mikadoului. Aceste tendințe se vor lovi de rezistența Chinei, a St. Unite, a Imp. Britanic, poate chiar a Rusiei Sovietice. O Japonie desbărată de imperialism poate deveni însă „educatoarea Asiei".

HIGIENĂ ŞI MEDICINĂ

Dr. Francis M. Pottenger, *Tuberculosis and how to combat it: A. Book for the Patient*, H Kimpton, London.

Titlul cărții: „Tuberculoza și cum s'o combatem: o carte pentru bolnav", arată scopul în care a fost scrisă.

Natura maladiei, principiile tratamentului (aer, repaos, muncă, regim, climat, tuberculină), simptomele (tusa, expectorația, dureri, hemoragie, greutate, temperatură, etc.) sînt descrise cu vădita preocupare de a informa pe bolnav, așa că el nu se poate îngriji mai bine, păstrînd totuși optimismul necesar.

Pentru autor, „inteligența este mijlocul cel mai puternic de luptă împotriva boalei". El crede că: „Orice întrebare pusă de un bolnav serios merită un răspuns aprofundat, și orice nouă cunoștință căpătată poate să-i ajute să-și recapete sănătatea". Disimularea răului de către medic duce la răspîndirea tuberculozei.

Vindecarea boalei cere cunoașterea, înțelegerea și colaborarea constantă a bolnavului.

Léon Bernard, *La Tuberculose pulmonaire: Etudes de phisiologie clinique et sociale*, Masson et Cie, Paris.

O punere la punct a tuturor datelor recente în fisiologie și aplicația practică a profilaxiei.

Ideile asupra infecțiunii și imunității se întemeiază în mare parte pe observațiile lui Calmette, ale autorului și ale elevilor lui, Debré și Jacquet.

Autorul s'ntetizează clasificarea formelor clinice într'o formulă, alcătuită în lumina fenomenului lui Koch și a diferitelor variații pe care poate să le prezinte individul la infecțiune, imunitate și suprainfecțiune.

Pentru pronostic, Dr. Bernard insistă asupra studiului tensiunii arteriale și a cutireacțiunii.

In ceia ce privește terapeutica, este un adept al pneumothoraxului; vaccinurile nu-i par încă deajuns de bine studiate.

Autorul sfîrșește arătînd necesitatea declarației obligatorii pentru a declanșa tot mecanismul de asistență, de profilaxie și de tratament al tuberculozei.

A. Einstein, *La théorie de la Relativité restreinte et généralisée* (Trad. franc. par M-lle *I. Rouvière*), Gauthier-Villars, Paris.

O carte de vulgarizare scrisă de însuși Einstein.

In partea întâia a lucrării, tratînd despre relativitatea restrînsă, autorul studiază spațiul și timpul in Mecanica clasică și expune contradicția aparentă care există între principiul relativității așa cum îl concepe această mecanică și legea constanței vitezei luminii, așa cum rezultă din experiența lui Michelson.

Apoi Einstein arată cum se poate înlătura această contrazicere criticînd profund noțiunea simultaneității în timp și în spațiu. Se ajunge astfel la formulele cunoscute ale lui Lorenz și la modificările liniilor și a orologiilor în funcțiune de

mișcarea lor. Aceasta constitue esențialul relativității restrînse, care, în afară de exp. lui Michelson, se acordă perfect cu experiența lui Foucault asupra antrenării luminii de un liquid în mișcare și alcătuește un cadru în care se adaptează de minune teoriile electrodinamice ale lui Maxvell și Lorenz.

Partea a doua e consacrată studiului relativității generalizate. Autorul arată în mod progresiv cum rezultatele teoriei restrînse sînt insuficiente, identitatea între masa de greutate și masa de inerție vine în sprijinul unui principiu de relativitate generalizat și ne face să pricepem cu ușurință diferitele dificultăți întîlnite, în deosebi imposibilitatea de a raporta mișcările la corpuri solide și sensul euclidian al cuvîntului, dificultatea de a defini timpul într'un sistem negalilean. Apoi arată urmările teoriei: deviația razelor luminoase într'un cîmp de gravitație, înaintarea perihelică a lui Mercur, deplasarea spre roș a spectrului stelelor. Studiul se termină cu considerații generale asupra universului.

R. M. et J. Gattefossé, *Nouveaux parfums synthétiques,* Publications Pierre, Lyon.

După o introducere asupra chimiei parfumurilor și o clasificare a parfumurilor de sinteză, autorii se ocupă cu fabricarea lor. Studiază metodic fiecare parfum în parte, clasat după funcțiunea chimică căreia aparține: alcoolii, phenolii, oxizi, cetone, etc. Într'un capitol mai amănunțit cercetează grupul muse, indol și scatol.

Proecte de instalațiuni de ateliere pentru fabricarea sulfatului de metyl, a gaiacolului și a vanilinei, complectează această lucrare interesantă și utilă pentru technicieni.

A. L. Marchandier et d. Goujon, *Les poisons méconnus,* Bibl. de phil. scientifique, Flammarion, Paris.

Alimentele falsificate sînt un pericol grav care amenință sănătatea și viața oamenilor din societatea modernă.

Dacă unele din înșelăciunile care se practică cu pînea, laptele, vinul, sînt cunoscute, nu se cunoaște în deajuns toxicitatea multor alimente, chiar în starea pură.

Șocolata, de exemplu, mîncată în cantități mari în aceiași zi, poate provoca accidente grave și chiar mortale. Ea conține un alcaloid, theobromina (alimentul zeilor!) care este o otravă activă.

Mierea conține principii veninoase dacă e adunată de pe florile de cucută, de Belladonă, de digitală, chiar Azolée, Rododhendron, Genit, Gytisê.

Vanilia, prin uleiul pe care-l conține, poate să provoace accidente subt formă erysipilatoasă, care ating întăi mînile și mai apoi se pot întinde pe tot trupul și mai ales pe față și pe gît.

Proprietățile toxice ale plantelor sînt relative, depinzînd de pămîntul în care au fost cultivate, de climă, etc. Așa de pildă fasolea care dă la noi o boabă comestibilă produce, plantată în insulele Sonde, o boabă conținînd acid cianhidric în cantități mari.

Fobia microbului duce, printr'o sterilizare excesivă, la denaturarea alimentelor. Căldura excesivă omoară toți microbii, dar în acelaș timp distruge vitaminele. Și lipsa unor vitamine poate să producă orbirea.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Constanța Marino-Moscu, *Tulburea,* nuvele, Edit. „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

St. O. Iosif, *Patriarhale,* Edit „Viața Romînească", 1922, București Prețul 12 lei.

H. Suderman, *Moara părăsită* (Roman), Tradus de Haralamb G. Lecca, Edit. „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 12 lei.

M. Eminescu, *Poezii,* Ediție revizuită de Ion Scurtu, Edit. „Viața Romînească", 1922, București.

M. Sadoveanu, *Povestiri din războiu,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 18 lei.

M. Eminescu, *Proza literară,* cu o introducere de Ion Scurtu, Bibl. „Minerva". Edit. Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.

P. Rosiade, *Morcovul și alte legume,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

C. V. Gheorghiu, *Razele vizibile și nevizibile,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Prof. M. David, *Munții apuseni,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

I. Agîrbiceanu, *Scene,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 15 lei.

Alphonse Daudet, *Scrisori din moara mea,* Trad. de Nicolae Pandelea, Bibl. „Minerva". Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.

Prosper Mérimé, *Carmen,* Trad. de Radu Baltag, Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.

C. Negruzzi, *Povestiri,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 79, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.

Enache Văcărescu, *Poezii,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 80, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.

Ion Creangă, *Harap alb,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 81–82, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

Constantin Loghin, *Curs complect de stenografie romînă* (Metoda pentru a învăța singur), Tip. „Școala Romînă", 1922, Suceava, Prețul 28 lei.

W. Shakespeare, *Sonete* (din englezește de Henry Marcus), Edit. Benedict Tenenbaum, 1922, București, Prețul 12 lei.

Locot.-Colonel Titus Mayer, *1 Iulie*, Tip. Școlilor Militare de Infanterie și Administrație, 1922, București.

Mihail Negru, *Eu* (Roman). Edit. H. Steinberg, 1922, București, Prețul 20 lei.

Contra-Amiral N. Negrescu, *Criza Marinei Militare*, Tip. Gutenberg, București, Prețul 25 lei.

Victor Babescu, *Anuarul școalei medii „Iosif Vulcan" din Arad pe anul școlar 1921—1922*, Tiparul tipogr. Diecezane, 1922, Arad.

Toma B. Aburel, *Dreptul de farmacie în România*, Tip. „Dunărea", 1921, Galați.

Toma B. Aburel, *Les problèmes de la reconstitution économique mondiale*, Et. „Moldova", 1922, Galați.

Toma A. Aburel, *Pacea lumii prin detronarea aurului*, Edit. Isidor Weinberg, 1920, Galați, Prețul 5 lei.

Nicolae Bogdanu, Anuarul liceului de fete „Regina Maria" din Cluj (1921—1922), 1922, Cluj.

N. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, Tip. Gutemberg, 1922, Prețul 20 lei.

Ananie Boldor, *Anuarul III al școalei medii de fete din Bind*, Tip. Lingner, 1922, Bind.

E. Lovinescu, *Critice*, vol. VII, Editura „Ancora", 1922, București, Prețul 20 lei.

Ion Gorun, *Nu te supăra*, Editura „Cartea Romînească" București, Prețul 15 lei.

Radu D. Rosetti, *Razna*, ed. II, Editura „Cartea Romînească", București, Prețul 15 lei.

Ion Gorun, *Obraze și Măști*, Edit. „Cartea Romînească, București, Prețul 17 lei.

I. Simionescu, *Bucovina*, Bibl. „Cunoștințe folositoare" Prețul 2 lei.

I. N. Potapenko, *In slujba adevărată*, Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul 3 lei.

Karl Emil Franzos, *Vrăjitoarea*, Bibl. Minerva, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul 3 lei.

I. A. Basarabescu, *Ovidiu Șicană*, Edit. Libr. Socec, Ploești, Prețul 6.50 lei.

I. Karsai și A. Domide, Anuarul al III-lea al Internatului Țărănesc din Cluj, 1921—22, Cluj.

Dr. Teodor Rișcanu, *Problema Pămîntului în Romînia*, 1922, București, Prețul 25 lei.

E. Cavaliari, G. Falcionelli, A. Giraldi, A. D. Marcu, Fr. Picco, *Spogli Bibliografici*, Estrato dala „Rasegna", 1921, Societa Anon. Editrice F. Perrella, Napoli.

Onisifor Ghibu, *Universitatea din Cluj și institutele ei de educație*, memoriu înaintat M. S. Regelui Ferdinand I.

Ion Sandu, *Considerații asupra problemei rusificării*, Tip. Dacia Traiană, 1922, Sibiu.

Mercure de France, No. 574; *Annales des Mines de Roumanie*, No. 6; *Paris—Bucarest*, No. 3; *Revista Moldovei*, No. 2; *Lumina Creștinului*. No. 6—7; *Lupta economică*, No. 25—26; *Vocea Romîniei*, No 3—4; *Gîndirea*, No. 5; *Flacăra*, No. 26; *Revista Vremii*, No. 18; *Gîndul nostru*, No. 14; *Ramuri* No. 27; *Arhiva C. F. R.*, No. 2—3; *Cosinzeana*, No. 12; *Duminica Poporului*, No. 26; *Năzuința*, No. 3; *Roma*, No. 5; *Ilustrația*, No. 3; *Revista Sănătății*, No. 4—5; *Cîmpul*, No. 13; *Economia Națională*, No. 5—6; *Arhivele Olteniei*, No. 2—3; *Cooperația Romînă*, No. 6—7.

1922 ANUL XIV. AUGUST No. 8

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 12

1922

Un boier mare şi o casă boierească dela începutul veacului trecut

---

Deoarece, în biletul prin care se aduce la cunoştinţa rudelor şi a amicilor încetarea din viaţă, la 3 August 1838, a bunului meu, marele logofăt Răducanu Roset, se zice că el era atunci de 76 de ani,—reiesă că s'ar fi născut în anul 1762; ar fi trăit deci cîte treizeci şi opt de ani în fiecare din cele două de pe urmă veacuri. Naş de botez i-a fost marele logofăt Răducanu Racoviţă, întemeietorul mănăstirii Răducanu dela Tîrgul Ocnei, care i-a dat numele său. Pare a-şi fi petrecut aproape întreaga copilărie la Poşorcani (Căiuţi). Era încă foarte mic cînd, împreună cu soră-sa, Zoe, a fost răpit de nişte ţigani nomazi, puşi la cale de un creditor din Transilvania al tatălui lor, căruia acesta îi datorea o sumă de şase sute de lei. Această sumă făcea o sută şi cinzeci de galbeni, galbănul valorînd atunci aproximativ patru lei; şi o sută cincizeci de galbeni alcătuiau, în împrejurările economice ale Moldovei din a doua jumatate a secolului al optsprezecelea, o sumă însamnată, pe care comisul Lascarache, om nevoieş, o datorea de vreme îndelungată. Ţiganii duseseă copiii la casa creditorului, un negustor din Kezdi-Vasarhély, care a trimes răspuns comisului că-i va libera îndată ce va primi banii, dar să fie fără grijă despre dînşii, căci vor fi bine îngrijiţi. Foarte cu mare greu, numai cu ajutorul rudelor, fost-au adunaţi banii şi încredinţaţi cumnatului comisului, jitnicerului Manolache Dimaki. Acesta a trecut munţii calare şi, după ce a achitat datoria, a adus copiii acasă în doi desagi soinzuraţi de oblîncul şălii, unul în dreapta, celalalt în stînga. Bunu-meu nu-şi mai aducea aminte de această călătorie romantică, făcută cînd era mic de tot, dar soră-sa, doamna Zoe, fiind cu un an sau doi mai mare, îşi amintea bine toate amăruntele ei şi foarte bucuros le povestea.

După moartea comisului Lascarache şi a soţiei sale, epitropia copiilor se cuvenea vornicului Neculai Ruset, fratele co-

misului Lascarache, om bogat; dar relațiile dintre cei doi frați nu fusese niciodată bune, iar vorniceasa, născută Sturdza, era o femeie fudulă și grozav de zgîrcită: n'a voit să-i primească la ea, silind astfeliu pe fratele mamei lor, pe jitnicerul Manolache Dimaki, deși încă burlac, să-i iee la dînsul. Dar jitnicerul în curînd căsătorindu-se cu Balașa, fiica logofătului Neculai Ruset Roznovanu, Zoița a ramas în casa lor, iar Răducanu a fost luat de logofătul Neculai într'a lui, spre a fi crescut împreună cu fiul său, Iordache. Bunu-meu povestea adesa fiilor săi cum vîna iepurii cu ogarii în cîmpiile Roznovului; despre alte distracții, mai puțin inocente, la care se deda încă foarte de tînăr, nu le povestea, dar au auzit ei dela bunica și dela alți bătrîni.

Ca cei mulți din boierii cei mari de pe vreme, logofătul Roznovanu ținea în casă un *didascalos* grec, însărcinat să familiarizeze pe copiii lui cu frumusețile gramaticii și ale literaturii elinești, iar vr'un călugăr dela vr'o mănăstire, vre-un neam sarac călugărit sau popa din sat îi va fi învățat să cetească și să scrie moldovenește. S'ar părea chiar, după unele indicii, că în casa logofătului se afla și un francez sau o franceză care va fi dat lecții de limba franceză, căci fapt este că *bunul meu* rupea puțin franțuzește; am văzut chiar adrese franțuzești, scrise tatei, la München, de mîna lui, cu slovă destul de sigură, și n'a avut unde și cum să capete aiurea această cunoștință. Dar întăiul Răducanu, dacă dela început a vădit cele mai frumoase aplecări pentru călărie, tragere cu pușca sau pistolul și pentru mînuirea săbiei în chip minunat, nu avea nici o dispoziție pentru studii și de loc n'a fost un intelectual. Era băiet frumos, înzestrat cu o mare putere musculară, din tinerețe evlavios și cu frica lui Dumnezeu.

Moartea tătîne-său îl lasase foarte sarac, cum însuși mărturisește în testament; întregu-i venit se mărginea în șăse sute de lei. Inceputurile i-au fost grele. Norocul i-a venit prin ajutorul surorii sale, Zoița. Aceasta era de o frumuseță strălucitoare, precum dealtmintrelea arată toate portretele ei și deosebit de deșteaptă. Fusese luată la curte de doamna lui Constantin Moruz Voevod, Aglaia Sulgiaroglu, și beizade Alexandru Moruz, care însuși a căzut domn în țările noastre, cîte de două ori în Moldova și în Țara Romînească, a fost cuprins de dragoste pentru frumoasa și deșteapta orfană. Boierimea Moldovei era atunci îndușmănită cu domnul din cauza *tăierii* vornicului Manolache Bogdan și a spatarului Ion Cuza. Amîndoi acești boieri conspirase împotriva lui Moruz și făcuse jalbe peste jalbe la Poartă împotriva-i. După ideile în curs atunci boierii executați meritau fără îndoială soarta aspră de care au avut parte. Dar ei aveau, mai cu samă Bogdan, barbat deosebit de simpatic, de cult și de deștept, mulțime de rude și de prieteni care nu puteau ierta neînduplecarea aratată de Vodă. Acesta știa bine că această nemulțămire se traducea prin intrigi urzite la Devlet împotriva-i. Spre a îmbuna boierimea, el a consimțit fără nici o greutate la căsătoria lui beizade Alexandru cu această fată saracă, dar plină de neamuri care, prin deșteptăciunea și purtarea ei plină de tact, mai știuse să cucerească afecțiunea lui și a doamnei. Alexandru Moruz nu a avut prilej să se căiască de alegerea tovarășei de viață ce o făcuse. După mărturiile unanime ale tuturor celor care au venit în contact cu dînsa, după toate izvoarele contimporane, Zoița i-a fost o soție admirabilă: iubitoare, înțeleaptă, plină de curaj, devotată, bună și, celace nu strica nimică, încă deosebit de frumoasă la vrista de cincizeci de ani trecuți. Toți străinii care au cunoscut-o, vorbesc de dînsa cu respect și chiar cu admirație.

De oarece iubea foarte mult pe frate-său, căsătoria ei a avut o mare înrîurire în bine asupra soartei lui Răducanu. Pe lîngă număroasele favoruri ce a știut să i le obție dela socru-său, la mazilirea acestuia, înainte de plecarea ei la Țarigrad, i-a dăruit întreaga parte revenindu-i din mica avere părințască.

Atunci un boier, foarte mare și foarte puternic, de care se temeau chiar domnii, visternicul Iordache Balș, l-a luat sub ocrotirea lui și l-a căsătorit cu fiică-sa mai mare, Ileana, ce o avuse din întăia lui căsătorie cu domnița Maria, fiica lui Constantin Mavrocordat Voevod. Vornicul Iordache făgăduise o zestre prea frumoasă pentru vremurile de atunci, 70.000 de lei sau 17.500 de galbeni, bani în naht, dar bogatul și puternicul visternic, *unul din cei șăpte stîlpi ai țării*, era cumplit de zgîrcit; zestrea făgăduită a fost plătită numai cu țîriita, achitarea desăvîrșită făcîndu-se numai în anul 1798, adică după săvîrșirea din viață a Ilenei, veșnic bolnavă și care hărăzise soțului ei șapte fete, din care numai una, Zoe, a fost măritată cu Dumitrache Ghyka, două călugărindu-se, iar celelalte trei murind de tinere. Tinerii soți au trăit deci la început în împrejurări foarte modeste, „mutîndu-se", după o expresiune ce o găsesc într'un memoriu alcătuit posterior de bunul meu, „din ispravnicie în ispravnicie". Puternicului visternic îi venea mai ușor, se vede, a pune pe ginere-său în slujbă decît a se despărți de banii făgăduiți!

Dealmintrelea visternicul Iordache Balș și frate-său, vornicul Constantin, erau vestiți, atît prin agerimea minții cît și prin reputația de oameni *habsîni*, aspri și cumplit de zgîrciți. Constantin Balș, cu prilejul unei boli grele, căzînd în letargie, a fost crezut mort. Clironomii s'au grăbit să-l pue în sicriu și să-l ducă la groapă. Dar cînd era să s'așăze peste raclă capacul, pentru a o scobori în pămînt, iaca că spre nespusa groază a privitorilor, mortul deschide ochii, se scoală, se ridică în picioare și iesă din raclă. Apoi, rînjind, zice moștenitorilor: „Prea v'ați grăbit! Mai așteptați!" Iar cînd a ajuns acasă și l-a zărit maică-sa, ea și-a făcut cruce strigînd: „Nici dracul nu te-a vrut!"

Ca ispravnic, Răducanu Roset s'a aratat, în toate ținutu-

rile încredinţate ocîrmuirii sale, un diregător nelacom, un îndrăzneţ şi naprasnic vînător de hoţi, pe care îl urmărea în persoană, întovărăşit de cîţiva oameni aleşi, uneori singur.

In vremea răsboiului purtat de austriaci şi ruşi împotriva turcilor, între 1787 şi 1792, Alexandru Ipsilant, domnul trimes Moldovei la 1788, era un instrument al austriacilor şi trada pe sultan din răsputeri. Răducanu Roset fiind cunoscut ca barbat îndrăzneţ, a fost, dela venirea domnului în scaun, trimes în lagărul austriac în capul unei mici cete de călăreţi moldoveni, aleşi tot unul şi unul, spre a servi ca călăuze şi eclerori trupelor lui Coburg. Se ştie că campania acestuia n'a fost fericită şi că dacă a prins cu uşurinţă pe domnul Moldovei (care nu dorea decît să fie prins), cînd a încercat să pătrundă în Ţara Romînească, a fost bătut de turci şi de Mavrogheni. Bunul meu nu putea să uite cum o mînă de *spahii* turceşti îl gonise, pe dînsul şi pe toată călărimea austriacă, dela Focşani până aproape de Mărăşeşti. De atunci avea pentru „nemţi" un dispreţ desăvirşit; zicea că sînt „nişte păcătoşi". In schimb avea o admiraţie nemărginită pentru Suvarov şi nu se sătura să povestească copiilor despre izbînzile dela Focşani şi dela Rîmnicul Sarat, la care fusese faţă.

In vremea campaniei ruşilor dela 1790, a fost delegat de divanul Moldovei în tabăra rusască şi a fost de faţă la tot asediul Ismailului. Spiritul lui răsboinic l-a făcut să iee parte activă la mai multe din operaţiile acelui asediu. Intr'o dimineaţă, pe cînd îşi lua ceaiul în bordeiul care-l adăpostea, a fost rănit uşor de o granată care făcuse explozie deasupra acoperemîntului de stuf al bordeiului. Acea rană uşoară la umărul drept l-a făcut să-l aibă adus înainte în tot restul vieţii. Cu acelaş prilej a mai fost rănit şi ceainicul de argint de care se slujea şi pe care îl posed şi astăzi; mica bortă făcută de fărmătura de schijă a ramas până astăzi astupată cu plumb. In sfîrşit a luat parte la asediul final, care a pus pe ruşi în stăpînirea cetăţii şi în care ar fi căzut vr'o douăzeci de mii de morţi şi de răniţi.

Cu prilejul întâii domnii a lui Alexandru Moruz în Moldova (1792—1793), soarta lui Răducanu s'a schimbat cu desăvirşire. Mulţămit surorii sale, asupra lui se revarsară scutiri de vamă pentru cirduri de boi de negoţ şi pentru sute de mii de ocă de sare, dănii repeţite de ţigani domneşti, dese hărăziri de scutelnici, slujbe din ce în ce mai mari, adică toate favorurile nedespărţite de rudenia apropietă cu domnul ţării.

Cind Moruz, la 1793, a fost mutat în domnia Ţării Romîneşti, cumnatu-său l-a urmat acolo şi a ramas chiar în Bucureşti după mazilirea lui (1796), deoarece era în foarte bune relaţiuni cu urmaşul lui Moruz, cu Ipsilant.

Cînd turcii au asediat în Vidin pe rebelul Pasvantoglu, aprovizionarea taberei împărăteşti, cel puţin în parte, a fost impusă domnului Munteniei. De aici nevoia pentru el de a avea în tabără, ca *mehmendar* (funcţionar însărcinat cu purtarea de

grijă a trupelor), un barbat de încredere, cuminte, harnic şi barbat în toată accepţiunea cuvîntului; o negligenţă sau o greşală din partea acestui reprezentant al său putînd să coste domnului scaunul, poate chiar capul. Ipsilant cunoştea pe Răducanu din vremea domniei sale în Moldova, unde ştim cum l-a întrebuinţat; l-a însărcinat deci cu această slujbă grea şi primejdioasă (căci capul mehmendarului putea să zboare neasamanat mai uşor decît acel al domnitorului), iar el a ştiut s'o poarte astfeliu în cît să procure domnului mulţămirile lui căpitan paşa care comanda trupele de asediu.

Vorbea destul de bine turceşte şi 'n repeţite rînduri a luat parte la asalturile date de oastea împărătească. Işi făcuse o mulţime de prieteni printre paşi şi agale. Un agă cu care era în relaţiuni mai bune şi care făcuse mai multă vreme parte din garnizoana Brăilei, fiind rănit de moarte cu prilejul unei lupte, a trimes să-l chieme la locul unde zăcea şi i-a spus că a îngropat o sumă de bani lîngă casa unde şădea, într'un sat al *hazului* Brăilei. Apoi l-a rugat să meargă să desgroape acei bani spre a-i trimete, la cererea lor, fetelor lui, aflate acuma în Stambul, însărcinînd totodată pe un servitor al său să aducă la cunoştinţa copilelor numele boierului din Moldova nmînile căruia se află banii. La întoarcerea lui în ţară, bunul meu a mers la locul aratat de turc şi a găsit într'adevăr banii: trei sute de icosari de aur. Ţinea aceşti bani de mai mulţi ani la dînsul, cînd a primit scrisori dela fetele turcului prin care aceste îl încunoştiinţau că au primit în sfîrşit veste despre depozitul ce tatăl lor îl lasase la dînsul, şi îl reclamau. Bunul meu a trimes banii îndată, iar ele i-au scris din nou pentru a-i mulţămi.

Această întîmplare mi-a fost povestită de bătrînul ienicer *otusbir*, Hagi Mehmet Bairactar, mort în iarna anului 1877—1878, care fusese zăloagă la Bohotin (adică dat vechilului acelei moşii pentru a împiedeca jafurile oştenilor turci la 1821 şi în tot timpul cît a fost ocupaţiune turcească în ţară). Mehmet arata cu o deosebită complezenţă o rană făcută, zicea el, de baioneta unui soldat francez în bătălia dela Abukir, cînd el era numai de şăsesprezece ani. Fusese vizitat, cu ceilalţi răniţi, de Napoleon, în spitalul de corturi ce se înfiinţase acolo. Nu luase parte la asediul Vidinului, dar luptase şi el împotriva lui Pasvantoglu mai în urmă. Rămăsese în ţară după retragerea trupelor turceşti în calitate de vatav pe una din moşiile bunului meu. Pe urmă s'a apucat de negustoria de cherestea la Piatra, la Broşteni şi la Tîrgul Ocnei. A fost la Meçca, la anul 1840 şi era foarte mîndru de titlul de *hagiu* ce-l dobîndise în urma acestui pelerinaj. Se căsătorise înaintea cadiului cu o moldovancă din Dorna, de o frumuseţă deosebită, pe care niciodată n'a izbutit s'o facă să umble cu faţa acoperită. Mărturisea că Paraschiva, astfeliu se numea ea, a fost singura fiinţă de care i-a fost frică în viaţa lui, aşa era de rea. Mehmet era

un barbat foarte cinstit, pe care ceilalţi negustori, chiar creştini sau jidovi, îl luau adesa ca arbitru în diferendele dintre dinşii. Era foarte bun de gură şi povestirile lui curgeau în şivoiu nesfîrşit. Dar imaginaţia lui bogată, într'adevăr orientală, jucind un mare rol intr'însele, eu nu prea dădusem crezare istoriei cu cele trei sute de icosari de aur şi cu fetele agalei rănite de moarte la asediul Vidinului. Insă, pe la 1899, găsind nişte scrisori turceşti într'un vraf de hîrtii vechi ale tatei şi dîndu-le spre traducere interpretului de limba turcă a ministerului afacerilor străine, cînd mi le-a dat înapoi cu traducerea, spre marea mea surprindere, am constatat că erau scrisorile fetelor turcului ucis la Vidin, prieten cu bunu-meu, şi că eu pe nedrept bănuisem veracitatea lui Hagi Mehmet Bairactar.

După mazilirea din Muntenia a lui Ipsilant şi venirea în scaun a lui Hangeriiu (1797), bunul meu s'a întors în Moldova unde a atins răpede treapta de postelnic, iar la a doua venire în scaunul Moldovei a lui Moruz, a fost făcut hatman.

Hatmanul, logofătul cel mare, marele vornic al Ţării-de-Sus, marele vornic al Ţării-de-Jos, marele visternic şi marele postelnic erau cei cinci boieri de rangul întâiu. logofătul cela mare fiind cel din capul ierarhiei, apoi veneau, pe aceiaşi treaptă, cei doi vornici şi hatmanul, după dînşii visternicul, iar cel de pe urmă era postelnicul. Aceste cinci ranguri se mai desemnau sub denumirea grecească de *protipenda*.

Hatmanul se mai iscălea, încă la începutul veacului trecut: *hatman i pîrcalab Sucevskii*. Titlul era într'adevăr pompos! Dar sarmana Suceava nu mai avea cetate cerînd comandant şi, mai ales, aparţinea Austriei, iar hatmanul Moldovei nu mai comanda ostaşi. Căci nu se poate da acest nume nici prea puţinelor sute de *arnăuţi, calaraşi* şi *seimeni hătmăneşti*, lefegii provenind din spuma Levantului, care erau puşi s'asigure liniştea şi siguranţa publică în Ieşi, nici *tulumbagiilor*, care şi ei se aflau sub poronca hatmanului şi aveau să stingă focurile, nici micilor cete de *calaraşi, panţiri* şi *cazaci* dela ţinuturi, stînd sub poronca unor căpitani rău plătiţi, avînd să îngrijască nu numai de siguranţa publică în provincie şi pe drumurile mari, dar şi de nişte servicii judecătoreşti, ca înmînări de citaţii, executări silite şi altele şi, în sfîrşit, de unele servicii fiscale.

Insă pentru această armată, existînd numai cu numele, era o droaie de căpetenii cu nume samandicoase: vel căpitan al hătmăniei, vel căpitan de lefegii, poruşnicul hătmăniei, căpitanul de darabani, polcovnicul, stegariul hătmăniei, baş ciauşul, etc., etc.. Şi această oaste neexistentă avea o mulţime de steaguri, mici şi mari, şi un număr mai mult decît îndestulător de trîmbiţaşi.

Paza graniţelor era încredinţată unor *căpitani de graniţă*, care îşi cumparau posturile lor dela hatman şi erau însărcinaţi cu paza hotarelor şi cu împiedecarea contrabandei. Dacă nu-şi făceau serviciul în chip mulţămitor, hatmanul îi destituia şi vin-

dea slujba la alţii. Ni putem deci închipui ce minunat izvor de îmbogăţire era hătmănia pentru un om lacom de bani şi lipsit de scrupul şi din nenorocire ea prea adesa cădea în asemene mîni!

La 1868, cînd, sub guvernul lui Ion Brătianu, s'au luat întâile măsuri pentru a stavili cotropirea economică a ţării de cătră jidovi, bunica, care se afla la noi la Căiuţi, ni-a povestit într'o sară că, sub a doua domnie a lui Alexandru Moruz în Moldova, cu vr'o doi ani înainte de căsătoria ei, au izbuhnit la Ieşi tulburări împotriva jidovilor şi, aceste tulburări luînd proporţii îngrijitoare, consulul austriac a venit într'o sară la vodă şi i-a cerut să iee măsuri energice pentruca să nu sufere şi jidovii supuşi austriaci, destul de număroşi în Ieşi. Vodă a chemat atunci pe hatman şi, faţă cu consulul, i-a poroncit să iee de sîrg măsurile cele mai energice pentru a împiedeca orice tulburare a ordinei şi mai ales a liniştii supuşilor împărăteşti, făcîndu-l răspunzător de orice exces. Hatmanul a avut atunci buna ideie să se sfătuiască cu mitropolitul care a liniştit adouazi poporul cetindu-i pe stradă molitvele Sfintului Vasile. Acuma cîţiva ani, percurgind la Academia Romînă rapoartele consulilor austriaci, am găsit faptul intervenirii consulului austriac şi a chemării hatmanului menţionat într'unul din rapoartele consulatului dela Ieşi.

Averea i se făcuse foarte mare; cumparase pentru suma, enormă atunci, de 147.000 de lei, toată averea lui Manolache Balş care, fiind polcovnic rus, se strămuta în Rusia (de unde apoi s'a întors pentru a muri în Moldova). Răducanu se bucura atunci de o mare vază şi era foarte iubit şi stimat de toţi contimporanii lui. Iaca cum se exprimă asupra-i în *Descrierea Moldovei* ce a scris-o, sasul Wolff:

„Casa Răducănească. Precum cinstea şi ospitalitatea alcătuiesc însuşirile de căpetenie ale acestei case, se cade a se observa mai cu deosebire că copiii ei nu sînt crescuţi, după obiceiul ţării, de călugări ignoranţi sau chiar de ţigani, ci de străini învăţaţi. Părintele acestei familii stimabile este un barbat plin de probitate *(ein Biedermann)* de o neobişnuită activitate precum şi de o onorabilitate încercată, plin de un patriotism fierbinte. Pacat numai că zelul său pentru binele obştesc, care nu poate totdeauna să-şi ajungă scopul, după cum îl împinge rîvna pentru binele patriei sale, este prea adesa zădărnicit. Are o soră admirabilă, frumoasă, înţeleaptă şi făcătoare de bine, care este soţia voevodului domnind astăzi, Alexandru Moruz".

Şi venind iar vorba despre doamna Zoiţa Moruz, nu mă pot împiedeca să reamintesc următoarea întîmplare povestită despre dînsa de postelnicul Manolache Drăghici în a sa *Istorie a Moldovei pe 500 de ani*:

„După încheierea păcii din Ieşi prin *murhajii* rînduiţi de Poartă, s'au rînduit domn pe Alexandru Moruz, fiul lui Con-

stantin Moruz Voevod, ce era însurat cu fiica Răducanului (cetiţi: a lui Lascarache) Roset şi soră logofătului Răducanu Roset, anume Zoiţa. Aceşti fraţi, logofătul Răducanu şi Zoiţa, doamna lui Moruz, rămînind nevrîstnici de părinţii lor, s'au crescut de o rudenie depărtată [1], bătrîna Dimakina, mama vornicului Neculai Dimaki, pentrucă dreapta lor mătuşă de pe barbat, cucoana lui Baston bătrînul, ci era Roset, n'au vrut să-i primească în casa soţului său, ca să-i crească, fiind femeie foarte avară şi mîndră, încît de nu se găsea Dimakina să-i îmbrăţoşeze pe copii, ar fi ajuns poate la uşile străinilor. Dar vrînd Dumnezeu a ridica pe copilă la asemene treaptă înaltă şi venind soţul ei în Ieşi, Bastoneasa nu-şi afla loc de bucurie că nepoata ei s'au făcut doamnă, socotind că o va trata ca pe maică-sa, neavînd părinţi sau rude deaproape decît pe dînsa. Pentru aceasta s'au dus cu mare nădejde la Curte spre a se înfăţoşa în vremea ceremoniei obişnuite, ca să o pue cel puţin alăture de dînsa. Zoiţa însă, „ace mică şi proastă", precum îi zicea mătuşă-sa, au primit-o ca doamnă de o sută de ani, fără nici o familiaritate sinceră, ci întocmai ca pe o cucoană de rangul şi de starea ei, precum au primit şi pe altele. In aceiaş zi apoi, urmînd a veni toate cucoanele din Ieşi, după datoria ce se păzea, a se înfăţoşa doamnei, că era un obiceiu strict eticheta aceia în vremea grecilor, s'au arătat nu tîrziu şi Dimakina, pe care, cum a zărit-o doamna Zoiţa în salon, s'au sculat de pe tron să o întîmpine, au îmbrăţoşat-o şi i-au zis mătuşă, precum se obişnuise a o numi din copilăria sa, cinste pe care toată adunarea o au pătruns până la suflet, văzînd recunoştinţa acelei tinere doamne ce nu au uitat binefacerea bătrînei cucoane din a cărei casă s'au norocit".

Iaca acum cum se exprimă asupra doamnei lui Alexandru Moruz, doamna Reinhard, soţia ministrului plenipotenţiar Reinhard care îndeplinea în anul 1806 însărcinarea de consul al Franţei la Ieşi:

„Doamna, deşi bunică, este încă foarte frumoasă, are graţie şi maniere plăcute; demnitatea ei înăscută, lipsită de orice fudulie, dovedesc cît de mult simte că omagiile de care are parte se adresează mai ales înaltei sale situaţiuni. Conversaţia ei are farmec, se exprimă cu uşurinţă în limba franceză, iar literatura noastră nu-i este necunoscută. O primire atît de amabilă m'ar fi făcut să cred că mă aflu la o curte din Europa, dacă damele de onoare (?) nu ar fi admirat şi pipăit cu mina toate părţile îmbrăcămintei mele. Doamna a avut amabilitatea să facă o excepţie la obiceiurile ţării, făcîndu-mă să şăd pe divan, alături de dînsa, în loc de a mă aşaza pe dînsul turceşte, exerciţiu la care sînt acuma deprinsă".

1 Dimpotrivă rudenia era foarte apropiată. Dimakina fiind Balaşa Roset Roznovanu, soţia lui Manolache Dimaki, fratele mamei copiilor.

Şi mai departe, după ce Moruz primeşte vestea mazilirii sale:

„M'am dus la rîndul meu la doamnă. Era bolnavă şi mai afectată din pricina morţii unuia din nepoţii ei *(d'un de ses petits enfants)*, întîmplată cu o zi înainte, decît în urma nacazurilor ei personale: soţul ei a îndeplinit până acuma de mai multe ori funcţiunea de ocîrmuitor (gouverneur) atît în Ţara Romînească cît şi în Moldova şi aceste mişcări ale soartei nu pot s'o surprindă. Totuş spera să petreacă trei ani la Ieşi şi avea de gînd să-şi inaugureze noul palat printr'o mare serbare ce avea s'o dee săptămîna viitoare".

„Am găsit toate damele în lacrimi, căci doamna este tot atît de iubită precît merită. Impărtăşesc părerile de rău pricinuite în urma plecării sale; pierd singura societate femeiască care îmi era simpatică". [1]

Restul vieţii doamnei Zoiţei a fost un lung şir de nenorociri. Alexandru Moruz, în urma trădării (probabil închipuite) a fratelui său Dumitru, cu prilejul încheierii păcii dela Bucureşti, a fost închis cu doamna şi cu copiii la Şapte Turnuri. Ea a arătat în toate aceste împrejurări o tărie de inimă, o întregime de minte şi o bărbăţie care ar fi făcut cinste oricărui bărbat vrednic precum şi devotamentul cel mai desăvîrşit către soţ şi copii. După ce a ramas văduvă, a ştiut să apere interesele copiilor cu o rară şi neobosită agerime. Imi pare rău că nu-mi mai amintesc mulţimea de povestiri interesante ce în copilăria mea, le-am auzit povestite despre ea, de bunica şi de tata.

*

Către sfîrşitul celei de a doua domnii a lui Alexandru Moruz în Moldova, în primavara anului 1806, hatmanul Răducanu care, nu ştiu din ce motive, făcuse o călătorie la Bucureşti, şi-a perdut acolo inima, răpită de prea frumoşii ochi şi de duhul unei tinere doamne ţărigrădene: Efrosina Manu, fiica lui Dumitru Manu, marele dragoman al Porţii şi a domniţei Mărioara Caragea. Ea mai fusese căsătorită în Bucureşti cu boierul muntean Constantin Golescu (tatăl lui Arapila Golescu) pe care însă îl părăsise după puţine săptămîni de căsătorie, fiindcă nu se putea împăca cu faţa lui din cale afară urîtă şi neagră. Efrosina Manu, după cum mărturiseau toţi contimporanii şi dovedeşte cu prisosinţă şi miniatura făcută pe la 1810, era de o frumuseţă absolut clasică. Mai era şi plină de duh, dar cu desăvîrşire lipsită de avere. Dacă frumuseţa deosebită a hatmanului va fi jucat un rol în alegerea ei, nu mă îndoiesc că şi marea lui avere va fi vorbit, şi ea, un cuvînt hotărîtor.

1 *Lettres de Madame Reinhard à sa mère* 1798–1815, traduits de l'allemand et publiées par la baronne de Wimpffen née Reinhard, Paris, 1900, p. 403.

Indată după nuntă noii soţi au plecat în Moldova. Răposata Catinca Negri mi-a povestit că maică-sa care, nu ştiu prin ce împrejurare, i-a văzut chiar în momentul sosirii lor în Ieşi, îi spunea că rar fostu-i-a dat să vadă aşa de frumoasă păreche.

In Iunie 1806 au plecat în călătorie de nuntă la Viena, unde amîndoi au făcut impresie prin frumuseţa şi hainele lor orientale (bunica cît a trăit nu s'a lasat de ele), iar hatmanul a uimit pe austriaci, înşişi destul de meşteri de puşcă şi de pistol, prin chipul minunat în care trăgea la ţintă. Pe cînd ei trăgeau cu carabinele, boierul moldovan întrebuinţa pistoalele sale Kuchenreiter, montate pe straturi uşoare de metal; premiul cel mare a fost luat de el precum dovedeau medaliile pastrate de moşu-meu Lascar la Răducăneni.

Afară de această călătorie şi de alta făcută cu puţini ani mai pe urmă la Mehadia, la băi, bunicul şi bunica n'au mai ieşit din ţară decît cu prilejul bejeniei, la 1821, şi cu acei al călătoriilor hatmanului în Basarabia şi la Odesa, pentru căutarea averii ramasă peste Prut după rîpirea Basarabiei.

In toamna anului 1806, ruşii au intrat în ţară sub pretext de a ni apara drepturile încalcate de turci, neieşind aceşti protectori nepoftiţi dintr'însa decît după ce ni-au rîpit toată partea dintre Prut şi Nistru. In tot cursul acelei ocupaţii nu vedem pe hatman ocupînd nici o slujbă. Bunica vorbea de generalii ruşi pe care îi cunoscuse, aproape pe toţi, în termeni care numai măgulitori pentru ei nu erau. Zicea că afară de Prozorovski, care era un bătrîn cinstit şi cuviincios, toţi erau talhari şi beţivi. Mai făcea o excepţie la această caracteristică în favoarea emigratului francez Langeron: *„c'en était un vrai gentilhomme et un home très cultivé"*. (Era un adevarat gentilom şi un barbat foarte cult).

Radu Rosetti

Studii engleze

Un părinte al criticismului englez: John Dryden.

Englejii sînt un popor lipsit de mentalitatea critică. O mărturisesc înşişi, prin proprii lor autori, dela Dryden la Mathew Arnold, pentru care deopotrivă critica e „treaba Franceţilor",—„a french brusiness".

E într'adevăr o flagrantă deosebire între literaturile acestor două neamuri. Tot scrisul francez e străbătut de fiorul analizei. Tragedia franceză e în cea mai mare parte un produs critic. Shakespeare e aberaţia creatoare.

Lirismul francez—dacă se poate vorbi de aşa ceva [1]—e o abilă compunere a sufletului poetic în armonii imaginare. Lirismul englez e toată bucuria şi durerea omului, adică toată naivitatea lui. E ciudat cît de tineri par liricii englejí faţă de cei franceji. Oricît de ftisic şi filozofic, Reats e pe lîngă Musset un flăcău de ţară cu ochii mari deschişi la minunile curînde ale vieţii. Poetul Nopţilor e atins, mai înainte de a fi bolnav, de scepticismul ironic şi flecar şi cade ofilit de decepţii raţionîndu-şi o filozofie de budoar. Chiar cînd e vicioasă, de un senzualism atroce—cuvîntul e al lui Rémy de Gourmont—lirica engleză e cu inconştienţă şi candoare. Un calculator de perversiune ca Aurier nu există în poezia britanică; iar dacă Thomas de Quincey a inspirat întreaga proză a lui Baudelaire, a fost în concepţia orgolioasă, de dandy, a lumii, şi fiindcă în cele din urmă autorul „Mărturisirilor unui mîncător de opiu" avea el însuşi mult, prin viaţa şi constituţia sa, un suflet de aiurea.

Numai cine citeşte pe opiomanul Coleridge vede cît de puţin poate să însemneze, în contrast cu diferenţele etnice, o iarbă rea în poezie...

---

1 Vezi şi studiul lui *John Charpentier* în *Mercure de France* (April, 1921).

Pare prin urmare adevărat că, după cum Germanii înfățișează pe lume misticismul muzical (toată metafizica lor indigestă, în ciuda lui Nietzsche, e numai aceasta), Englejii sînt poezia creatoare (de aici masivitatea unei literaturi revărsătoare de viață), iar Francejii critica dizolvantă (în care ironia abate elanurile, morala construește viața 1 și scepticismul sfîrșește sinceritatea în poantă și mistificare). 2

Critica e atunci proba negativă a neamului englez. Și nu e cu aceasta mai puțin interesantă. Se pot deduce aproape silogistic trăsăturile pozitive ale sufletului saxon în literatură din greșelile și indiferențele lui în criticism. Mai tardivi decît toate popoarele apusului în materie, ei nu și-au putut-o apropria niciodată, iar doctrina estetică i-a găsit copii și i-a lăsat tot așa.

In trecut, marea ceartă dintre vechi și noi care a prelungit ca o frondă, veacuri, cavalerismul francez în literatură în Anglia plictisește și e ca un ecou de jurnal prizărit prin ochelarii literatorului în preajma culcării. A trebuit verva lui Swift ca să intereseze în faimoasa lui „Bătae a Cărților".

Astăzi Croce și Berenson sînt autoritățile de senzație în Anglia, în materie de estetică, deși expresionismul gînditorului italian l-am găsit, spre multa mirare a noastră, în studiul de tinerețe, cu mult mai timpuriu, al profesorului William Paton Rer 3, despre care nimeni aproape n'a vorbit în Anglia și numai Tolstoi 4 l-a combătut; iar tactilismul și dimensionismul esteticului dela Nord se poate bine găsi în fiziologismul și secționismul lui da Vinci și al discipolilor săi.

...*Habent sua fata libelli.*

Criticismul englez ia naștere pe o chestie morală, problema sufletească a vieții.

Atacul puritan al lui *Gosson* împotriva poeziei, cu faimoasa lui carte *Școala Abuzului* (August, 1579), urmată curînd de *Apologia Școalei Abuzului*, este ecoul englez al campaniei acelor *Mysomousoi* ai evului mediu, părinți ai bisericii din lumea : Augustin, Tertullian, Lactantius și Cyprian, care în numele platonismului creștin vedeau în poezie corupția realității— ea însăși o corupție a divinului și de aici o rătăcire a minții omenești cu vedenii neisprăvite, de seducțiune și întunerec. Cu mare însemnătate pentru vremea ei, cartea închinată tocmai acelula ce avea să-i dea răspunsul clasic, provoacă *Replica* lui *Lodge* și, mai ales : *Apologia Poeziei* (prima ediție : 1595).

Scrisă de un nume sclipitor al curții și literelor elisabetane : *Sir Philip Sidney*, autorul *Arcadiei*, cu toată erudiția care

1 v. *E. Faguet :* Drame ancien et moderne.
2 v. *P. Lasserre:* Les chapelles littéraires (Fr. James).
3 *Philosophy of Art* (Essays in Philosophical criticism).
4 *Qu'est-ce que c'est que l'art.*

citează din Greci și Latini, cu tot entuziasmul pentru frumosul etern și cu metodismul tehnic ce face din ea primul manual englez de poezie, cartea aceasta din urmă e unul din cele mai norocoase opuri ale istoriei literare. Căci punînd, pe lîngă multe altele, problema imaginației în artă și declarîndu-se partizană a unităților și rectitudinii clasice, ea avea să deslănțue un întreg criticism englez și să hrănească din trupul ei sumar pofta de desbateri a celor, aproape, două veacuri următoare.

La 1589 *Arta poeziei engleze* a lui *Puttenham* arată un contact cu manuscrisul lui Sidney, ducînd mai departe problema tehnică în capitole „despre poeți și poezie", „despre proporție" (adică prosodie) și „despre ornament" (adică stil și tropi).

Aceste cîteva opuri sînt tot produsul critic al literaturii elisabetane. Deajuns pentru o epocă atît de creatoare. E acum rîndul perioadei iacobiane să reia opera lui Sidney.

Și iată și trecut, prin analiza filozofică a pozitivului *Bacon*, elementul imaginativ din Apologia Poeziei.

Pentru autorul celor două cărți ale *Creșterii și Propășirii învățăturii dumnezeești și omenești* (1605), poezia este, pe lîngă istoria care se adresează memoriei și filozofia care se adresează rațiunii, „un fel de învățătură pămîntească în cuvinte ritmice care se adresează cu adevărat imaginației" și „e dată în două feluri, privitoare la cuvinte și materie" (am zice noi fond și formă). Dar „cuvîntul" în concepția estetică a lui Bacon are încă înțelesul medieval de ornament, de ceva suprapus, nu adecuat fondului, acesta putînd parecă trăi dela sine, ca printr'o virtualitate lăuntrică.

Nu este poezia „o istorie prefăcută", înfățișînd cași istoria cea adevărată „acțiuni și evenimente" care se adresează „măreției de suflet, moralității și desfătăciunii" ?

De aceia și în împărțirea baconiană a poeziei în genuri (narativ, reprezentativ și aluziv sau parabolic) nici urmă de gen liric, desigur prea umil în simpla persoană a poetului spre a ajunge la înaltele universale scopuri de mai sus...

Se vede bine că Bacon, oricît noroc ar fi avut să intre în taina poeziei pe deschizătura sugestivă a cuvîntului „învățătură", nu face un pas mai departe de criticismul renașterii italian. Apropierea dintre istorie și poezie, care avea să trezească estetica lui Vico și Herder în sec. 18, îi servește pedagogic și Dominus Verulanus moare lăsînd posterității literare moștenirea fără inventar a unui „loc comun", cuprins între indiferentul *ars est homo aditus naturae* și *poezia are ceva divin într'însa.*

Ben Jonson care îl citează nu e nici măcar un filozof. De aceia și, din teoria poeziei lui Sidney, cărturar și abstract, el ia numai chestiunea oțioasă a regulelor în artă. Clasicist pedant și grav, în prefețele pieselor sale ce au făcut epocă, iubește pe Horațiu și admiră pe Seneca și vede ca „rost de samă al poeziei, să informeze pe oameni asupra celui mai bun mod

de a trăi" (Prefaţa la *Căderea lui Sejan*, 1605). Căci „nu poţi fi poet de nu eşti mai întâiu un om cum se cade",—idee favorită a Renaşterii cu izvor îndepărtat în: „neque bonus fieri possit poeta, qui non prius vir bonus extiterit" [1].

În *Descoperiri*, o vastă pagină critică, traducătorul Artei poetice a lui Horaţiu o imită în proză dînd reguli de scris, formule şi definiţii tehnice, făcînd apologia poeziei eroice, favorita literară a Evului mediu şi declarîndu-se limpede pentru unităţile neo-clasice, după ce cu... concesii la adresa lui Shakespeare, nu şi la cartea pe care o învăţase, regretă că autorul Regelui Lear nu ştia unde să se oprească, fiindcă, vai: sufflaminandus erat.

Secolul 17 englez începe în criticism subt aceste auspicii. Căci aproape tot ce se va scrie în prefeţe şi studii până la Dryden şi încă după el, cu privire la arta poetică, va fi cu variaţii şi derogări prealabile, un diletantism reverenţios faţă de pedagogismul plato-plotinic al criticismului latin la modă, original numai în aprecieri locale şi ducînd, mult binevoitor, cu privire la conceptul poetic o discuţie care-l ignoră.

Nu-l vom amănunţi căci greşelile şi şovăelile lui se găsesc până la una în însuşi autorul ce a dat nume studiului de faţă. Ne mărginim să distingem apariţii şi curiozităţi.

Hobbes domină de bună samă în veacul acesta de învăţăcei. Mai mult, pe deasupra lui Dryden, peste secolul 18 şi până la Ruskin poate, e capul cel mai critic pe care l-a produs cugetarea engleză. Şi trebuia indiferentismul pentru teoria estetică, englez, ca să nu se fi remarcat cît de aproape atinge problema artei autorul *Virtuţilor unui poem eroic* (1676).

Cu el „secolul 17 încearcă întâia oară să se ocupe mai cum se cade cu relaţia între sufletul creator şi opera de artă". Dar dacă aceasta afirmă numai metoda introspectivă, psicho-fiziologică a lui Hobbes, ce nu poate fi, ca orice metodă, decît parţial fericită; dacă deasemenea filozoful „Leviatanului" porneşte în critica sa cu prejudecata contra poeziei lirice şi celei didactice, prima moştenită dela Bacon, a doua dela însuşi Aristot, şi cu prejudecata curentă în favoarea poeziei epice,—el e nu mai puţin cel dintâiu critic englez care rosteşte, şi încă stăruitor, esteticeşte cuvîntul de „expresie" în artă. „Vremea şi educaţia dau omului experienţă; experienţa îi aduce memorie; memoria, judecată şi închipuire. Judecata dă tărie şi structură, închipuirea dă unui poem ornamentele (!?). Cei vechi, aşa dar, nu fără rost făceau din Memorie mama muzelor".

Dacă până acum ideia n'a eşit încă din zgura tradiţiei, să o aşteptăm mai departe.

„Ceiace dă unui poem adevărata şi naturala culoare constă în două lucruri care sînt: *să cunoască bine*, adică să aibă în memorie imagini ale naturii, distincte şi clare; şi *să cunoască mult*. Un semn al celei dintâiu este: perspicacitatea, proprietatea şi decenţa [1]. Al celei de-a doua: *noutatea de expresie*, care te mulţumeşte cu o aţîţare a spiritului; căci noutatea pricinueşte admiraţie şi admiraţia, curiozitatea care e o *desfătătoare poftă de a cunoaşte*. ...La proprietatea de expresie alipesc claritatea memoriei".

1 *Strabonis*. Rerum Geogr. l. I, 2, 5.

Poate să nu ne placă raţiocinismul moşneag al judecăţii. Dar e în pasajul acesta toată teoria expresionismului modern italian. Nu se găseşte nicăeri o mai stringentă raportare a fondului la forma artistică, o implicare mai intimă a expresiei în substratul psicho-fiziologic al eului creator. „A cunoaşte mult" nu e unica diferenţiere,—cantitativă, nu calitativă—pe care o face Croce, între individul de rînd şi poet, emendînd „poeta nascitur" în „homo nascitur poeta"?

A putea avea cît mai multe senzaţii despre lume şi a şi le aminti perfect—ceiace este tot „o scientia quantitatum"—în caracteristicul sintetic spiritual al expresiei ideale, nu e aceasta întreaga formulă a artei?

Fără să scrie un tratat, cu o dialectică sărmană dar bravă, Hobbes atinge această formulă în preajma *Răspunsului către Davenant* (cu privire la poemul acestuia „Gondibert" şi tratatul asupra *Naturii umane*). 2

Să spunem, relativ la acesta din urmă încercare „asupra însuşirilor sufletului omenesc, că ea conţine pe lîngă teoria „imaginaţiei sau concepţia puterii în om" 3, teoria risului citată de Bergson în cunoscuta lui lucrare, fără să precizeze că definiţii ca: „omul rîde adesea de propriile lui acţiuni, cînd ele se săvîrşesc mult dincolo de aşteptările sale"; pasiunea risului purcede dintr'o *subită* concepţie a vreunei abilităţi în cel ce rîde"; sau: „şi dintr'o *subită* închipuire al propriului său avantaj şi superioritate în comparaţie cu infirmităţile altora",—sînt oportune sugestii pentru o teorie a risului ca o conştiinţă a fiinţei mecanice din noi.

Dar Hobbes e cu totul întîmplător în veacul 17. Ceilalţi, aproape toţi, tratează chestiuni de... exegeză, cînd nu de gramatică, literară, şi au mai mult valoarea pitorescului.

Iată, de pildă—cu cîtva de altfel înainte de Hobbes—pe *Webster* care, susţinînd că „regulele clasice sînt drepte dar libertatea romantică e prielnică, e un ecou al multor ţipete desnădăjduite în Spania şi Franţa".

Chapmann, faimosul traducător al lui Homer (1610—1616?), afirmînd după „al nostru prea serios şi judicios Plutarch, că poezia e o „divină infuzie". Iată-l pe:

1 Cuvînt pe care—ca şi pe cel de *discreţie* în artă—Hobbes e cel dintâiu ce-l întrebuinţează la Englezi. Dacă originea va fi „Ars est celare artem" al lui Horaţiu, aplicarea îi e cu desăvîrşire proprie.

2 „Ediţia II (1651) mult mărită şi îndreptată de autor cu mîna lui".

3 Dinamiştii poeziei contemporane să-l recunoască pe Hobbes ca strămoş îndepărtat.

Placham, care în Prefaţa la *Gentlemanul desăvîrşit* (1622) citează pe „bruna şi brava Lelesilla", din Plutarch, care căzînd greu bolnavă a fost îndemnată de oracol să-şi îndrumeze sufletul spre muza Poeziei.

Dealtfel, această concepţie cabalistică a poeziei găseşte în Anglia mulţi superstiţioşi. Cel mai slab de înger critic e *Henry Reynolds* care în *Mythomistes* (1633) face o lungă şi erudită apologie a „Artei de a scrie mistic cu ajutorul măsurilor"—aţi înţeles că e vorba de poezie—pe care o descinde din *Scientia Cabalae* a Evreilor, „cabala" fiind latinul „receptio".

Reynolds citează din Pitagora şi Farra, Dante şi Angelo Politianus, dar mai ales se închină lui Orfeu şi părintelui cabalismului filozofic, Pico dela Mirandola, cu care Anglia făcuse cunoştinţă mai de mult, prin Thomas More, autorul Utopiei.

Milton are în critică o intuiţie de poet. Pentru el poezia e „mai puţin netă şi subtilă, mai mult simplă, sensuoasă şi pasionată", cuvinte ce sînt la baza impresionismului din critica modernă.[1] Dar, ca orice poet, are prejudecăţi. Din motive pe care nu le justifică virtuozitatea artistică a „Paradisului pierdut", el e împotriva rimei în poemul epic—idiosincrasie cu care va da de vorbit un secol criticei engleze—, *iar în prefaţa lui Samson Agnonistes* (1671) se vede partizan indiscutabil al unităţilor clasice.

Să mai amintim pe *Sir William Davenant*, prietinul lui Hobbes şi autorul lui *Gondibert*, care în prefaţa poemului (1650) anticipează în concepţia poetului, cu două veacuri, pelicanul lui Musset şi pe *Abraham Coroley* (Prefaţa *Poemelor*, 1656) cerînd cristianizarea epicei cu motive de inspiraţie biblică, după cum de altfel însuşi dă pilda în *Davidienele* sau „un poem eroic despre zbuciumul lui David", 12 cărţi.

Şi să ne grăbim să ajungem la Dryden care, cuprinde pe toţi până la dînsul, cu toate greşelile şi prejudecăţile,—cu ceva însă în plus, menit să aparţină numai veacului 18 sau chiar 19.

Toată critica lui Dryden e răspîndită dealungul a vre-o două duzine de prefeţe, mai lungi ori mai scurte, la diferitele lui piese de teatru, poeme şi traduceri. Căci, trebuia poate să spunem până acum, prefaţa sau mai bine zis essay-ul e forma caracteristică a criticei engleze. Genul lui Michel de Montaigne, care găseşte dela început în Anglia imitatori o mie şi o singură dojană[2]—pe cît ştim—genul acesta făcut din pretext, cum s'a spus inspirat la noi decurînd[3], convenea de minune diletantismului şi nonchalanţei engleze în critică. John Ruskin numai cu prolifieri de critic liric îi sparge tiparele. Ceilalţi, înainte şi după Dryden, se menţin în causerii cu motiv şi fără

1 Vezi *Saurès* şi *Visan* asupra lirismului contemporan.
2 *Ben Jonson*: op. cit.
3 *Tudor Vianu*: „Viaţa Romînească".

răspundere. E adevărat că tocmai prin deasa aplicare genul a ajuns aici la o maturitate ştiinţifică. Opera lui Thomas Babington Macaulay e exemplul magnific. Şi nu ştim dacă şi în reabilitarea essay-ului iniţiatorul nu e tot Dryden.

Dintre criticii care s'au ocupat cu criticismul lui Dryden şi ştiinţa lui despre frumos, abia dacă doi sau trei au putut scăpa neplăcerii de a-l fi găsit inconsistent şi contradictoriu.

Unii s'au folosit chiar de viaţa[1] lui, cu mici şovăeli de atitudine şi mari complimente la adresa pontifilor zilei—ceiace de altfel era perfect în stilul epocei[2]—ca să probeze acel fel de contradicţii şi scăderi care sînt fatale oricărui act de nobilă gîndire.

Fără să îmbrăţişăm pe criticul modern care spune că „locul geometric al prosiiei e consecvenţa", preferăm pe deantregul, părerii unor *G. Stuart, Collins, Sherwood, Bohn*, de pildă, pe aceia a lui *Saintsburry* care spune despre „marele om de litere englez"—căci aceasta a fost mai înainte de toate Dryden—că „*dînsul niciodată nu plăteşte, pentru ceiace i se acordă, dijma de a-şi preda părerea lui intimă şi adevărată*".

Dar Dryden merită o justificare încă mai înaltă.

Căci dacă în spiritul eminamente prozaic al secolului său, cum şi în critica franceză care—dela Rapin şi St. Evremond la Chapelain, la Mesnardière, Corneille şi Sarrasin—i-a inspirat judecata, criticul englez găsea o perfect de egală atmosferă,—cum se face că estetismul său nu păstrează totuşi o suprafaţă netedă ci se accidentează la fiecare pas cu sentimente de sine, gusturi şi preferinţe şi, creind pe deasupra unui raţionalism sever, mergînd dincolo de principii, se distrează cu intuiţii şi frînge regula critică în capriciu de inspiraţie?

E că—în ciuda caracterului disperat al prefeţelor sale—Dryden e mai puţin critic şi mai mult estet. Adică un om care iubea frumosul mai mult pentru el însuşi, decît pentru ceiace s'ar putea vorbi despre el şi il privea nu ca o realitate cît ca un ideal. Dryden se întîmplase să fie poet (Nu ştim dacă în proporţiile pe care Saintsburry mai demult, *van Doren*[3] decu-

1 1631—1700. Studiază la Trinity College, Cambridge şi pare că o chestie de taxe îl împedică să procedeze la luarea titlului de Master of Artes. Simplu licenţiat în Litere, în 1657—1658 îşi ia reşedinţa în Londra şi se dedă literaturii trup şi suflet. Membru al Societăţii Regale în 1662, M. A. onorific la 1668, *Poet Laureat* la 1670,—opera lui vastă pe cît de variată cuprinde: *Opere dramatice* (Femeile Rivale, Împăratul Indian, Cucerirea Granadei, Dragostea de seară, etc.), *Poeme* (Stanţe eroice, Annus Mirabilis, Astraea Redux, Absalom şi Achitophel, Mac Fleknoe). *Traduceri* (Juvenal, Persius, Virgil, Ovid, Homer, Boccacio şi Chaucer...), *Opere critice şi miscellanii*.
Ediţii: Malone (4 vol.). *Opere Complete—Scott* (18 vol.). *Ker*: Dryden's Essays (2 vol.).
2 *Macaulay* în Essay-urile despre *Lord Bacon, Dr. Johnson*, etc.
3 *John Dryden* by *Mark van Doren*.

rind, i le acordă). El a simțit deci trecînd adesea pe lîngă el și atingindu-l cu aripi de scrum fantoma negrăită a frumuseții. Să o prindă în idee dacă nu s'o realizeze în scris, să o privească în adîncimile sufletului dacă nu s'o vadă mișcîndu-se pe scenă sau ritmînd în vers—a fost efortul vieții lui întregi, subt greutatea căruia a murit lansînd poeți tineri și traducînd din clasici.

Cariera de critic a lui Dryden poartă—ca un stigmat—epistola dedicatoare la piesa „Dubla prefăcătorie" a junelui de 24 ani care era în 1694 Congreve.

Dacă așadar versul a fost întăia „maîtresse"-ă a tinereții sale, „ars subt specie aeterni" a evreului Spinoza, a fost aceia a vieții lui întregi. E greșala lui că l-a înșelat cîte odată? El a cîntat-o într'una și, în dorința de a o avea, n'a uitat-o niciodată. E o contradicție în faptul că o îmbrățișază ori decîte ori o regăsește și că e, de aceia, deopotrivă îndrăgostit de Virgil și Shakespeare?

Ca Plato, cînd i se oferă să aleagă între două lucruri, imită înțelepciunea copilului: le ia pe amîndouă...

Oricît demult deci opiniile estetice ale lui Dryden par a se contrazice și oricît practica și teoria sa literară ar avea aerul să se desavueze reciproc, ele se împacă în nestrămutata convingere că arta e una și trebue luată acolo unde se găsește.

Un sentiment adică, mai mult decît un principiu, de artă. E aceasta un certificat de paupertate al criticului? E și tinerețea lui creatoare. Dar Dryden în afară de intuiție avea și o știință a frumosului cu care cea dintăiu încerca să devină una.

Această știință a frumosului în Dryden e subiectul nostru de căpetenie.

Ca orice gînditor literar, Dryden s'a întrebat și dînsul care este esența artei; și dacă privitor la Anglia nu putem admite că „o reală discuție a subiectului începe la scriitorii englezi numai cu începutul sec. 18", e datorită sforțărilor autorului nostru de a se lovi veșnic de problema ridicată de sofiștii Greciei și circulînd de atunci dealungul epocilor și literaturilor.

Ceiace putem spune despre veacul 18 este că abia acum, și nu în Anglia, ci în Germania, estetica începe ca o știință. Și aceasta revelează tocmai locul pe care dela început Dryden îl ocupă între cele două epoci: epoca veche în care Aristot era de veacuri singura autoritate în critica literară și Enat pe dinafară, ca postulat, justifica toate aberațiile; și epoca modernă cînd, filozoful grec continuînd să fie cel mai actual dintre cei vechi, este acceptat cu obiecții și complectat, ca o sugestie, cu concluzii și rezultate raționate.

Dryden începe așadar prin a fi unul dintre cei vechi.

Adevăratul germen al greșelilor și contradicțiilor estetismului său este confuzia statornică între fond și formă în poezie. E stîngăcia care caracterizează întreaga filozofie greacă și care, ca un rău organic, stărue cu mai multă ori mai puțină gravitate până în critica zilelor noastre.

Ars-imitatio naturae e în ciuda caracterului său expeditiv o „petitio principii". Și duce cu ea toată primejdia definițiilor care nu spun nimic spunînd totul. „Imitație a naturii..." E în aceasta mai mult scris ca în cuvîntul, numai, „artă"? Nu sîntem ceruți imediat să ne întrebăm ce e aceia: imitație a naturii sau, mai precis: *care* sau *cum* e *acea* imitație a naturii care e artă? Și atunci nu am ajuns acolo de unde părea că am plecat?

Cași problema universului, problema artei suferă—ca să furăm termenul unui biolog francez modern—de „o eroare de limbaj". Antropomorfici în judecata noastră cercetătoare, ne-am întrebat totdeauna „cine a făcut lumea", cînd era mai simplu să spunem: „cum s'a făcut lumea". Cea dintăiu întrebare duce la căutarea într'un trecut ce ne-a anticipat a unei ființe aprioric aidoma nouă,—de aici cercul vițios al metafizicei; cea de a doua ne pune direct în procesul tehnic, de totdeauna, al cosmului actual,—ceiace e salvarea minții noastre cu pozitivismul biologic.

Ca să ne întoarcem la artă, Dryden și toți criticii vechi nu și-au dat seama de zădărnicia definiției clasice. Subt iluzia că o stăpînesc real și-au îngăduit, dimpotrivă, în numele ei, toată risipa de suflet, toate cheltuelile de argumentație. Discuția lor devine atunci un vis... Visul artei. Și acum orice vis păstrează aparențele vieții fără să fie totuși viață. așa visul lor era fantoma artei. Un sistem divin, o religie, o teozofie. Mai concret: un templu în care orice rit, orice mit, orice idoli puteau să încapă. În care sacerdoții deveneau curînd moraliști, mitomiști, istorici, psihologi, sociologi, închipuindu-și nu mai puțin că sînt pururea esteți.

Căci devierea era fatală. Neglijînd chestiunea „imitației" și declarîndu-se satisfăcuți cu simplul postulat al „naturii", ei nu puteau să nu-și îndrepte vederile asupra acesteia și să ignoreze arta. Divorțul era gata. De aici toate tradările... toate rătăcirile. Discuția asupra artei devine o discuție asupra naturii. Și cum sînt mai multe feluri de natură—capitolul e foarte vast—ca oameni de înaltă moralitate desigur aveau să prefere pe cea mai bună (Idealismul în concepția artei). Ca oameni de gust aveau să aleagă pe cea mai plăcută. (Hedonismul în artă). Ca oameni rafinați și de maniere alese... ei aveau să prefere pe cea mai acurată și simetrică (Regulile și unitățile clasiciștilor Regelui Soare).

Père Le Bossu va numi Iliada și Odiseia: „două desfătătoare manuale didactice de sfaturi militare și politice", așa cum mult înainte-i Plutarch văzuse în poezie o filozofie îndulcită cu fabule care ca un vin bun te adoarme mai bine, ori Aristot definise frumosul: „acel bine care este bine fiindcă e plăcut" sau Dryden după ei toți cade în dragoste cu poezia eroică, fiindcă ea „are a face cu virtuțile cele mai înalte ale omenirii"...

Evreul spaniol Leone în „Dialogi di amore" (1535) va vedea în frumusețe un lucru încîntător, făcut „să transporte su-

fletul şi să-l îndemne la dragoste", cînd Luca Paciolo, prietenul lui Leonardo da Vinci, inventa de dragul unei bune înţelegeri a artei aşa numita „lege a secţiunii de aur" 1. Dryden punea comedia mult dedesubtul tragediei, fiindcă „se ocupă cu deviaţii ale naturii omeneşti", Francejii îşi găseau idealul în puritatea de expresie şi „bienseance"-ă, cum Hogarth, de pildă, mai tîrziu şi-l punea în femee ca adevărata expresie a liniei curbe.

Toate aceste disparate idei despre artă sînt în realitate una: ignorarea artei. Substituirea chestiunii imitaţiei (adevărata operă a artei) cu aceia a naturii (care e obiectul oricării cunoştinţe omeneşti).

E timpul deci să ne întrebăm: ce imitaţie a naturii e arta ?, adică ce fel, ce formă a naturii e arta, *cum* arta creiază natura ?

Dela Vico 2 la Baumgarten 3 şi Hamann 4 şi dela Rer 5 la Croce 6 găsim această chestiune la baza estetismului modern (lăsînd la o parte pe filozofii care, printr'o eroare opusă celei vechi, au transportat, credem, estetica în psihologie, etnologie sau biologie).

„Ars est oratio sensitiva perfecta" şi „poezia e limba maternă a umanităţii" sînt fraze cu desăvîrşire altele decît „ars est imitatio naturae". Procesul poetic, activitatea artistică sînt perfect implicate în „oratio sensitiva". O natură deci vorbită prin intermediul simţurilor. Chestiunea formei este restaurată în drepturile sale; arta ca conţinut e înlocuită de arta conţinătoare.

Ce înseamnează în fond aceasta ?

In infinitul efort de a realiza lumea în noi, avem de trecut marea barieră a existenţei materiale. Nu numai existenţa materială care este în afara noastră, dar—şi mai cu seamă—aceia care e înlăuntrul nostru. De oarece: contactul cu universul exterior nu numai că ne pune faţă în faţă cu o mare masă de fapte, ce au să fie stăpînite de conştiinţă, dar universul din afară—de îndată ce ajunge la periferia fiinţei noastre—trezeşte acolo un cu totul alt univers, de senzaţii şi impulsii. Aceste stări psiho-fizice, cu cît diferă de cosmul care le-a produs, cu atît mai mult au să fie raportate la el şi atribuite lui într'o infailibilă corespondenţă.

A arunca balanţa între cei doi cosmi materiali, a le găsi relaţia şi stricta compatibilitate este casna minţii noastre. Uneori ea este neîndemânatecă în materie: ea face abstracţie pur şi simplu de inextricabila lume din lăuntrul nostru, ignorînd-o şi, recunoscînd ca singură reală, fiind mai objectivă, lumea din afară căreia îi dă legi şi apropieri.

1 Reluală în legea lui *Fechner*. (v *V. Basch*).
2 *Science Nouvelle.*
3 *Meditationes. Aesthetica.*
4 *Aesthetica in nuce.*
5 *Op. cit.*
6 *L'Estetique.*

Uşurinţa de procedare e pedepsită cu puţinătatea rezultatelor. Căci, cu cît mintea noastră ignoră complexul interior şi subiectiv, cu atît mai complicată şi lipsită de criteriu e cunoştinţa. Astfel ştiinţa n'ajunge niciodată la un capăt. Se pierde în lumea fenomenelor, după ce a pierdut suportul în eul însuşi.

Alteori dimpotrivă, mintea noastră adînceşte propria noastră fiinţă şi încearcă să găsească, acolo numai, dări de seamă despre existenţa externă. Acceptînd datele ce le găseşte acolo, singura ei sîrguinţă este să le cureţe de sgura animală şi să reducă stările psiho-fizice ale senzaţiilor, excitaţiilor, impresiilor, la suprema intuiţie. Mintea noastră revelă atunci în aceiaşi săgeată de lumină cosmul exterior caşi cel interior. Balanţa s'a aruncat, sinteza între noi şi univers s'a făcut într'o clipă de putere creatoare; inspiraţia poetului este în acelaşi timp destăinuirea a două lumi ce nu mai au să alerge una după alta, ele fiind aşa de inseparabil unite, încît nu mai suferă alte conecţiuni, legi sau referenţe.

Imaginea în care artistul culege individualul lumii, esenţa ei înăscută care e şi esenţa noastră, e maximul de cunoaştere, ştiinţa definitivă.

Astfel arta e un fel de a cunoaşte: cel mai bun şi mai expeditiv, iar cuvîntul care fixează imaginea nu e nimic altceva decît imaginea însăşi, orice imagine fiind un conţinut intelectual al senzaţiilor pe care numai cuvîntul îl deţine.

„Arta, desăvîrşită cuvîntare a simţurilor" 1; „cuvintele, imaginile înaripate în care stă toată comoara cunoaşterii omeneşti". 2

Intre vechea şcoală estetică, acum, care dela Aristofane socotea arta ca un conţinut moral, în stare să instruiască pe om pentru un scop altul decît arta însăşi, şi şcoala nouă după care arta ca un conţinător teoretic este expresia supremă a unei cunoaşteri, locul lui Dryden şi natura criticei lui vor apărea, nădăjduim, limpezi.

Vom vedea dela început că greşelile şi contrazicerile lui erau rugina unei uzate maşinării critice şi scăderile lui nu se datorau unei incongruităţi de judecată sau temperament, ci pur şi simplu unui sistem defectuos.

Ele se găsesc şi în Aristot 3; şi nu ştim care critic dela el şi până la Vico şi Baumgarten, şi după dînşii, pe urmele vechei şcoale, poate scăpa de pedeapsă.

Hamelius—şi după dînsul *Bohn*, aproape parafrazîndu-l—discernînd în cunoscuta lui lucrare patru şcoli de criticism în

1 *Baumgarten* op. cit.
2 *Hamann* op. cit.
3 Vezi *Croce*, op. cit.

literatura engleză a sec. 17 (Neoclasicismul francez, Raţionalismul englez, Romanticii, Critica morală creştină), pune pe Dryden „într'o situaţie mijlocie" şi îl face să aparţină „ba uneia, ba alteia, ca unul care a luptat şi a apărat pe toate fronturile". Şi dacă dînsul încearcă să afle „o origine acestei ciudate nestatornicii" e că Dryden „nici în propriile sale puncte de vedere, nici în gustul literar al vremii sale nu găsea un fir conducător, aşa ca el să poate să nu se lase condus de personale şi părtinitoare înclinări"... Dacă „criticul trebue să apară în acelaşi timp ca clasicist şi romanticist, şi adesea ca propriul său protivnic, originea acestei afară din cale purtări este (şi) activitatea sa ca traducător şi prelucrător de scrieri străine".

Pentru noi, tot criticismul rău şi şovăelnic al lui Dryden —atîta cît se prezintă ca atare—se cuvine unei mici, în aparenţă, dar în realitate fundamentală eroare—în raport cu cele spuse până acum—exprimată în trei sau patru din essay-urile sale şi de care nici un critic nu pomeneşte.

În *Poezie şi Pictură*,—cel mai interesant essay al lui Dryden, în ciuda celor care nu-l iau în seamă, şi cu atît mai interesant cu cît este, cu mult înaintea lui Lessing în Germania, cea dintâiu încercare de estetică comparată în Anglia,—găsim următoarea afirmare:

„Astfel în poezie expresia este ceiace *farmecă* pe cetitor şi *înfrumuseţează* desenul care e numai linia exterioară a fabulei. Adevărat, poate fi el insuşi bun;... dar acordînd desenului (compoziţiei, vrea să spună) să fie potrivit de bun, el va fi ca o excelentă faţă cu trăsături indiferente: *albul* şi *roşul* bine amestecate pe figură fac ceiace era înainte numai pasabil, să apară frumos. *Operum colores* e adevăratul cuvînt pe care Horaţiu îl întrebuinţează ca să însemne cuvintele şi expresiunile elegante în arta cărora el însuşi e un aşa de mare maestru în *Odele* sale"... mai departe:

„N'am timp să rătăcesc prin lunga comparaţie de *lumini* şi *umbre* cu *tropi* şi *figuri*; totuşi, nu pot decît să atrag luarea-aminte asupra metaforelor care ca şi aceste (lumini şi umbre) au puterea să *micşoreze* sau să *mărească* orice". Şi atunci:

„Cele mai frumoase părţi ale picturii şi poemului au să fie cele mai desăvîrşite, culorile şi cuvintele *cele mai alese*"... etc.

Prefaţa *Fabulelor* compară fără să corecteze: „Dînsul (d. Hobbes) ne spune că prima frumuseţă a unui poem epic stă în dicţiune, adică în alegerea cuvintelor şi armonia versului. Acum, cuvintele sînt *coloratura* lucrului, care în ordinea naturii e cea din urmă de realizat. Compoziţia, dispoziţia, manierele şi ideile sînt toate înainte-i... Cuvintele într'adevăr, ca nişte *culori sclipitoare*, sînt cele dintâiu frumuseţi care izbesc privirea; dar dacă desenul e falş sau olog, figurile rău aşezate, manierele obscure şi inconsistente sau ideile nenaturale, atunci cele mai frumoase *culori* sînt numai mîsgălituri şi bucata e în

cel mai bun caz un monstru frumos.—Nici Virgil nici Homer nu dădură greş în cele dintâiu; dar în această din urmă, care e expresia (?), poetul roman e cel puţin egal celui grec,—după cum am spus aiurea, ajutînd sărăcia graiului său cu urechea sa *muzicală* şi cu sîrguinţa sa".

Mai discretă, Prefaţa piesei *Dragoste de seară* repetă lărgind:

„Pe acest postament al piesei sînt clădite caracterele. Acesta odată făcut, vin alcătuirea în acte şi scene, dispoziţia acţiunilor şi pasiunilor la locul cuvenit fiecăreia şi *înfrumuseţarea* ambelor cu descripţii, comparaţii şi proprietate de termeni".

Scurt, *Dedicaţia traducerii Eneidei* conchide:

„E făcută în versuri, ca să poată desfăta în timp ce instrueşte".

Din toate aceste pasagii—şi sînt multe altele, deşi mai puţin izbitoare 1—putem vedea din partea lui Dryden eroarea asupra formei în poezie.

Desigur nu vom veni cu uruitorul greu angrenaj al esteticei moderne să strivim uşorul şi... gingaşul lui criticism.

Nu-l vom obliga deci să împartă împreună cu Herder 2 *artele în*: extensive (plastice), succesive (muzicale) şi energetice (poetice) şi atunci să ajungă la acel „sinniges Wort" şi „sinnige Darstellung"; nici să le distingă alături de Monsieur Faguet 3 în arte ale formei, ale cuvîntului şi ale ritmului şi să vadă ce le poate caracteriza în parte, pentrucă unele să ne transpue în spaţiu, altele în timp, altele în afară de timp şi spaţiu.

Dar ar fi să neglijăm cu desevîrşire chestiunea „Artă" ca să nu observăm că dînsul vine după atîţia alţii ca să sape mai departe abisul între cuvînt şi poezie, care în bună estetică nu sînt decît unul şi acelaş lucru.

Cum arta e expresie, cuvîntul nu e decît această expresie. Este imaginea, intuiţia însăşi: apariţia neaşteptată, dacă vrem, a formei spirituale, a auto-formei în care noi am turnat materia psiho-fizică, acest cosm de senzaţii şi impresii care bat din adîncurile obscure ale fiinţii noastre la poarta conştiinţii. „Arta liberatoare", „revelaţia artistică" e—cum spune şi Rer şi Croce—tocmai deschiderea acestei porţi în încăperea de lumină a cuvîntului.

Între vorbirea de rînd şi cea artistică—diferenţa, încă odată, nu e în calitate, ci în cantitate: poetul pune în cuvîntu-i ceva mai mult decît omul prozaic, din individualul lumii, din caracteristicul existenţei, din sufletul, adică, ajuns la posesiunea de sine.

Luînd însă cuvîntul în el insuşi, Dryden negreşit că-i va cere sclipire şi va visa o artă de ornamentaţie cînd singura

1 Vezi, de pildă, mai jos şi citaţia asupra imaginaţiei.
2 Kritische Wälder.
3 Op. cit.

artă e adecuanţa. „Operum colores" citat e numai marca artificialităţii în poeţii clasici, devenită semn de decadenţă în Ovid, Catul, Propertius şi Tibul.

Citaţia noastră din Prefaţa Fabulelor e încă mai semnificativă. Ea ne redă un Dryden în contradicţie cu el însuşi, ca regăsindu-şi instinctul artistic—tocmai celace spuneam la început—atunci cînd refuză cuvîntului o putere de sine stătătoare. Dar vechea concepţie îl urmăreşte şi dînsul uită că de îndată ce ideile sînt nenaturale în artă, e fiindcă nenaturale sînt chiar vorbele şi atunci ele nu mai pot fi frumoase; şi că, spre deosebire de natură—aceasta e poate singura diferenţă—în artă un „monstru frumos" nu numai că nu e admisibil, dar nici posibil.

Am insistat prea mult asupra acestui moment din critica lui Dryden, fiindcă el e acel punct de unde putem desface zaua ca să descoperim talia şi forţa cavalerului...

Astfel, puţin dacă ar fi pornit dela altă concepţie în artă, altul ar fi fost entuziasmul şi înţelegerea lui despre Milton. Şi ar fi scris asupra lui, în loc de pasagii răsfirate, un essay cel puţin tot atît de convingător caşi cel al lordului Macaulay. Dar nobilul retor al prozei pasionate exprima şi o nouă, deşi nu limpede concepţie, în cuvintele în care exalta una din cele mai mari imaginaţii creatoare ale omenirii. [1] *Dryden nu vede* puterea transfiguratoare de viaţă a autorului lui Belzebut şi se opreşte asupra-i caşi predecesorii săi la chestiuni de rimă, de „maşinărie", adică magic creştin, şi moralitate.

Deasemenea cum ar fi putut autorul nostru să nu critice pe Shakespeare (şi Fletcher) pe motiv că nu au totdeauna „cuvinte alese" şi „expresii fine" ca să mulţumească un „gust de societate". „Totuşi va fi îngăduit epocii actuale să admită că limba ei *s'a rafinat* atît de mult dela Shakespeare încoace, că multe din cuvintele-i şi mai multe din expresiile sale sînt de neînţeles. Şi din cele pe care le înţelegem unele sînt *negramaticale*, altele *grosolane*".

(Prefaţa la *Troïlus şi Cressida*, [2]—şi nu singura dealtfel deţinătoare de astfel de afirmări. Cum arată dealtfel titlul chiar operei acesteia, nu s'a dedat Dryden cu mărinimie la o întreagă operă de... reabilitare a lui Shakespeare, prelucrîndu-i şi cizelîndu-i din piese şi însemnînd cu aceasta unul din cele mai pitoreşti falimente în istoria literară şi un capitol măreţ la psihologia cerebralului în literatură?)

Cum ar fi putut dînsul deasemenea scăpa, ca să ne întoarcem, neplăcerii de a găsi în Milton „cuvinte învechite şi continua asprime a sunetului lor" (Prefaţa *Sylvae*-lor).

---

1 Macaulay spune chiar în essay-ul citat, simplu: treaba poeziei e imaginea, nu cuvîntul (în înţeles de ornament).

2 „Conţinînd principiile de criticism în materie de tragedie".

Aşadar, aiurea decît în „activitatea sa ca traducător şi prelucrător de scrieri ale altora", etc. e de găsit, credem, atitudinea lui Dryden faţă de romantici, parţialul său antishakesperianism, anti-goticismul său [1] şi întreg *parti-pris*-ul acesta de societate care îl împiedică să prindă limpede uneori esenţa genială a celui mai mare poet al lumii şi să măsoare, în ce priveşte literatura engleză, distanţa care îl separă de Ben Jonson şi Fletcher.

Dar vom continua în numărul viitor.

Dragoş Protopopescu

---

1 „Maniera gotică" e „barbară" şi „tragi-comedia engleză, lăsînd la o parte succesu-i, trebue să mărturisim că e pe deantregul gotică" (*Poezie şi Pictură*).

Oda I

După Pindar

Lui Hieron din Siracuza,
învingător în Olimpia.

Strofa A.

Apa-i mai presus de toate,
Iar, ca focul care arde noaptea,
Aurul străluce 'n fruntea
Bogăţiei 'nălţătoare.
Dar de vrei să viersul lupte,
Suflete, nu căuta 'n pustiul
Din văzduh luminător mai splendid
Peste zi vr'un altul decît soarele,
Nici să lauzi joc mai mîndru
Ca 'n Olimpia, de unde imnul
Prea-vestit răsună 'n cugetul
Poeţilor, de cîntă
Pe-a lui Cronos fiu, sosind în casa
Cea bogată, fericit 'a lui Hieron,

Antistrofa A.

Care ţine sceptrul de dreptate
In Sicilia păscută de oi multe
Şi culege floarea
Tuturor virtuţilor, şi viaţa
Şi-o desfată cu cîntări neasemuite
Astfel cum în jurul astei mese
Noi bărbaţii intonăm adese.
Ia dar lira doriană
Din cuier şi cîntă, dacă gloria
Cetăţii Pisa şi-a lui *Ferenicos* roibul
Mintea ţi-o supuse celei
Mai plăcute griji, în clipa
Cînd se repezi pe lîngă Alfeos
Calul aprig îmbiindu-şi
Trupul neboldit la jocul
Alergării şi, din fugă
Biruind, işi ferici stăpînul,

Epodul A.

Regele iubeţ-de-cai din Siracuza.
Astfel slava-acestui rege
Luminează 'n colonia
De bărbaţi înfloritoare
A lui Pèlops Lydianul,
Care fu iubit de zeul vajnic în putere
Posidôn, cuprinzătorul
Pămîntului, cînd ziua torcătoare
A zilelor, din lucia căldare-l scoase
Cu un umăr falnic măestrit în fildeş.

Ce minuni se spun! Se trece
Peste adevăr, şi basme
Ticluind cu feluri
De scorniri, de cîteori se 'nşală
Povestirea lumii!

Strofa B.

Poezia, farmecul vieții tuturora
Cu 'mputernicirea ei adese
Face de crezut să fie
Necrezutul.
Insă zilele ce vin sint martori
Mai temeinici. Se cuvine
Omului numai de bine
A vorbi de zei ; imputinată
I-ar fi vina.
Pelops, fiu a lui Tantàl, rosti-voiu
Despre tine alta, impotriva
Celor inainte-povestite.
Cind la masa cea mai cuvioasă
A chemat pe zei al tău părinte,
In orașu-i drag Sipylos
Spre a se plăti pentru ospețe date,
Zeul cu trident fălos, orbit de dragu-i,

Antistrofa B.

Il răpi atunci pe el și-l duse
Pe un car de aur spre locașul
Cel mai 'nalt, unde domnește Zeus
Mare 'n cinste și 'n putere,
Unde mai tîrziu și Ganimede
A venit spre a sluji la fel lui Zeus.
Astfel tu te-ai adus, și cercetașii
In zadar te căutară pretutindeni :
Nu te-au mai adus la mama.
Și pe-ascuns atunci pismași vecini zvoniră
Cum că 'n preajma apei ce pe foc fierbea in clocot
Zeii te-au desmădulat cu fierul
Și te-au merticit la masă
Și-au gustat bucăți de carne dela tine.

Epodul B.

Greu mi-i mie
Să invinuim pe un zeu de lăcomie,
Mut rămin de groază.

Defăimarea-aduce adesea răul.
Dac 'a fost vr'un muritor vr'odată
Prețuit de cei care domnesc in slavă,
El a fost Tantal. Dar dinsul
Nu putu să-și mistue norocul
Cel covirșitor ; trufia
L-ameți și grea peste măsură-i fu pedeapsa :
Tatăl zeilor ii spinzură deasupra
Frunții o grozavă stincă.
El tot luptă s'o dea 'nlături
Dela creștet și nu gustă
Nici un pic de bucurie.

Strofa C.

Și-are viața desperată,
Tot in cazne,
Dimpreună cu trei alții,
Soți de-osindă,
Ca pedeapsă că furase
Dela zei nectarul și ambrozia,
Hrana ce-i dăduse nemurirea,
Și le 'ntinse la tovarășii de masă.
E greșit cine socoate
Că pe zei să 'nșele poate
Cu-a lui faptă. De-asta și nemuritorii
Pe fecioru-i l-au intors la treapta
Neamului cel iute-pieritor de oameni.

Iar cînd el în floarea anilor ajunse
Și tuleiul îl cerni bărbia,
Se gîndi la nunta ce-a fost gata

Antistrofa C.

Și-a pețit pe fata
Cea slăvită Hipodàmia
Dela regele din Pisa, al ei părinte.

Merse lingă marea cea albastră
Singur pe 'ntuneric
Și chemă pe zeul cu tridentul
Mîndru și cumplitu 'n vuet;
El se și ivi din valuri
Ling 'a lui picioare;
Pelops se rugă de zeu și zise:
„Dacă darurile scumpe ale Afroditei
Au vr'un farmec pentru tine,
Posidòn, oprește lancea ferecată
A regelui din Pisa Enomaos,
Și 'n Elida poartă-mă pe mine 'n carul
Cel mai iute și dă-mi mie biruința.
El răpuse treisprezece tineri
Pețitori și acu 'ntîrzie nunta

Epodul C.

Fetei lui. Primejdia cea mare
Doar pe nebărbat nu-l prinde
Dacă-i moartea dată,
Ce 'n zadar să stai pierdut în noapte,
Să tîrăști o bătrînețǎ rușinoasă,
Gol de tot ce e frumos în lume?
Eu sînt gata să m'apuc de lupta asta,

Fă-mă tu s'o 'ncheiu cu bine".
Astfel s'a rugat, și vorba-i
N'a rostit-o în deșert. Cinstindu-l,
Zeul îi dădu un car de aur,
Telegari cu aripi neînfrînte.

Strofa D.

Și bătu pe Enomaos
Și din fata lui făcu soție;
Șapte fii născu, toți buni și vrednici,
Căpetenii de popoare.

Astăzi zace lîngă vadul lui Alfeos
Și-are parte-aci de jertfe mîndre,
De mormînt pe lîng 'altar umblat de oameni,
Cercetat de mii de oaspeți.

Astfel gloria olimpicelor jocuri
Raze 'mprăștie departe
În arenele lui Pèlops, unde
Repegiunea tălpilor se 'ntrece
Cu bărbat 'a trupului virtute
Și-are apoi izbînditorul
Traiu senin, plăcut ca mierea,

Antistrofa D.

Rodul ostenelii lui. Iar binele
Statornic toată ziua e suprema
Țintă-a ochiului. Deaceia
Cată eu să te 'ncunun, o rege,
Cu un viers eolian în ritmul
Călăreților. Și am credința
Că prin cotiturile măestre-ale cîntării,
Dintre oamenii de astăzi

N'oiu slăvi bărbat mai mare
Ştiutor de ce-i frumos şi bine
Şi mai falnic în putere.
E un zeu ocrotitor în slavă,
O Hièron, care-ţi poartă grija
Şi-ţi ascultă păsul.
Dacă nu te lasă dînsul
Incurînd, găsi-voiu cîntec
Proptitor cu mult mai dulce

Epodul D.

Să te preamăresc pe tine,
Repede venind cu carul
Spre 'nsoritul Cronion, căci Muza
Creşte 'n sufletu-mi avîntul
Cel mai 'nalt al poeziei.
Alţii se măresc cu alte daruri,
Culmea de mărire-i dată
Regilor. Mai mult ca asta
Nu dori nimic. Dea Domnul
Să te ţii mereu pe-această culme,
Iară eu să fiu alături
De invingători, şi'n vază
Prin ştiinţa mea de liră
Să mă 'nalţ ca nimeni altul
Pretutindeni în Helada!

G. Murnu

Din carnetul unui solitar

I

„Viziunea lui Babouc"

Au trecut 174 ani decînd a apărut celebra „nuvelă filozofică" a lui Voltaire „Viziunea lui Babouc".

Mulţi văd, — şi cu drept cuvînt, — în Voltaire cea mai strălucită întrupare a geniului francez.

Cred dar că nu este lipsită de interes amintirea cuvintelor scrise de el numai la vr'o 30 ani după moartea Regelui Soare, care simbolizează o altă epocă de glorie franceză.

Babouc, un înţelept „scit", în călătoria lui spre capitala Persiei, vede armata persană care e gata să se încaere cu armata indiană.

Inţeleptul scit se interesează despre cauzele şi scopurile războiului.

„El întreabă despre aceasta — scrie Voltaire — pe un soldat pe care îl găseşte mai la o parte...

— In numele lui Dumnezeu, răspunde soldatul, nu ştiu nimic despre toate acestea, — asta nu-i treaba mea; meseria mea este numai de a ucide şi de a fi ucis pentru a-mi cîştiga viaţa... Dacă vreţi să ştiţi pentru ce ne batem noi să vă adresaţi domnului căpitan"...

Dar nici căpitanul, nici ceilalţi ofiţeri, la care s'a adresat Babouc, în ordine erarhică, nu i-au putut da nici o lămurire despre cauzele şi scopul războiului.

In sfîrşit generalul comandant i-a putut răspunde mai mulţumitor: — „Cauza acestui războiu care de douăzeci de ani pustieşte Asia, se trage din cearta unui eunuc, al unei femei a marelui Rege al Persiei, cu un conţopist dintr'un biurou al marelui Rege al Indiei. Era vorba despre un drept care valora cam a treizecea parte dintr'un *daric* (monedă persană). Primul ministru al Indiei şi al nostru au susţinut cu demnitate dreptu-

rile suveranilor lor... Amîndouă părţile au chemat subt arme cite un milion de soldaţi... Omorurile, incendiile, ruinile, devastările se înmulţesc, universul sufere şi lupta continuă tot mai cruntă. Primul nostru ministru şi cel indian protestează foarte des că ei urmăresc altceva, decît numai fericirea genului uman; şi la fiecare protestare de acestea, încă cîteva oraşe sînt distruse şi cîteva provincii devastate"...

Babouc a avut norocul să asiste şi la încheerea păcii:

„Pacea a fost celebrată în scrieri publice, care nu vesteau decît triumful virtuţii, intronarea fericirii pe pămînt"...

Babouc cu acest prilej a auzit şi multe discursuri foarte elocvente, în care „oratorii lăudau două feluri de persoane: pe morţi şi pe ei înşişi" şi „fiecare din ei solicita o slujbă de lacheu şi o reputaţie de om mare"... [1]

Cetind ziarele din timpul conferinţii din Genova, caşi din timpul celei din Haga, îmi aduceam aminte mereu, nu ştiu pentru ce, de „Viziunea lui Bbaouc"...

Lumea de astăzi e pornită să vadă chiar şi în cea mai grozavă catastrofă mondială, care pune hotarul vremurilor nouă, un fel de „roman foileton" sau o melodramă, plină de peripeţii senzaţionale şi lupte romantice între cavaleri fără frică şi fără prihană, pe de o parte, şi suflete negre de intriganţi şi criminali, pe de altă parte.

Se pare chiar, că această metodă de apreciare a evenimentelor istorice este de rigoare în zilele noastre pentru orice om care... „cugetă bine".

Zilele trecute mi-a căzut în mînă jurnalul unui diplomat care a jucat un rol însemnat, înainte şi în timpul războiului,— d. Paléologue, fost ambasador francez la Petrograd.

La data de 27 Iulie 1914,—adică numai cu vr'o *cinci zile* înainte de izbucnirea războiului,—găsim printre aceste însemnări diplomatice şi următoarele mărturisiri:

„Timpul combinaţiunilor şi al artificiilor diplomatice a trecut. *Faţă de cauzele îndepărtate şi adînci care au determinat criza actuală, incidentele zilelor din urmă nu sînt nimic.* Nu mai poate fi iniţiativă individuală, nu mai poate fi voinţă omenească care să mai reziste mecanismului automatic al forţelor dezlănţuite"... [2]

Peste cinci zile, pentru d. Paléologue caşi pentru toţi oamenii de stat şi publiciştii care „cugetă bine", catastrofa nu se mai datoreşte decît relei voinţi a cîtorva suflete negre de intriganţi şi criminali: „cauzele îndepărtate şi adînci" care se ridică peste orice „iniţiativă individuală" şi peste orice „voinţă omenească" sînt cu desăvîrşire uitate...

---

1 Oeuvres complètes de Voltaire, ed. Firmin Didot, 1854, vol. VIII, p. 317, urm..

2 *M. Paléologue*: „La Russie des Tsars pendant la grande guerre", vol I, p. 30.

Nici măcar încheerea păcii n'a clătinat această nouă metodă de judecată a evenimentelor istorice.

Un caz interesant de aplicare a metodei ni-l înfăţişează conferinţa din Genova, care a fost considerată de cei mai mulţi oameni de stat şi publicişti ca un formidabil „match Lloyd George-Poincaré",—cum chiar s'a şi exprimat un ziar italian. Numai că, pentru cei mai mulţi, rolul de cavaler fără frică şi prihană l-a avut de data asta premierul englez, iar d-lui Poincaré i-a fost atribuit rolul de „suflet negru de intrigant", care ar fi zădărnicit împăciuirea şi fericirea obştească..

Şi în timpul din urmă Franţa este cam des redusă, în presa aliată, la acest rol ingrat.

Nu e de mirare că în ţara lui Voltaire această situaţie neaşteptată provoacă din cînd în cînd o ripostă, care în concertul elocvenţii... din „Viziunea lui Babouc", face să s'audă tot mai des o notă... realistă.

E foarte semnificativă în această privinţă lucrarea publicată anul acesta de colonelul Ch. Gautier, şi consacrată relaţiunilor anglo-franceze. [1]

Autorul îşi bate joc cu o franchetă, am putea spune chiar cu o brutalitate soldăţească, de „literatura" şi de „retorica" tradiţională,—relativ la scopurile Marelui Războiu.

E suggestiv chiar titlul primului capitol al cărţii citate: „Războiul din 1914—1918 a fost înainte de toate *un războiu anglo-german*". [2]

Deşi colonelul francez stărue mai cu samă asupra scopurilor engleze, el nu face în această privinţă nici o excepţie pentru ceilalţi aliaţi, nici pentru Franţa.

Aşa, de pildă, amintind intervenţia Americanilor în războiu, bravul colonel scrie:

„Să evităm, în ce îi priveşte pe ei, greşeala în care noi am căzut orbeşte cu Englejii, şi să nu ne închipuim că ei au intrat în luptă pentru apărarea noastră sau pentru apărarea Dreptului. La drept vorbind, noi am abuzat cam prea mult în timpul războiului de această literatură şi, mai cu deosebire, de această retorică... Nu, Statele-Unite, caşi Marea Britanie, *caşi oricine*, n'au fost atît de nebune să se arunce într'o aventură aşa de teribilă fără motive personale puternice". [3]

Dar Marele Războiu fiind „înainte de toate un războiu anglo-german", colonelul Gautier ţine să ne lămurească, pe larg, mai ales în privinţa motivelor care au determinat atitudinea Marii Britanii, în războiu, şi după războiu.

Vom cita numai pasagiile mai importante: Anglia ar fi urmărit:

„Înainte de toate, a strivi în faşe puterea maritimă, co-

---

1 Colonel *Charles Gautier*: „L'Angleterre et nous". Paris, 1922.

2 op. cit, p. 11.

3 loc. cit., p. 14.

lonială şi comercială germană, care amenința existența însăşi a Angliei, şi în consecință a-şi atribui cît se poate mai mult din marina şi coloniile învinsului...

„Dacă Societatea Națiunilor trebue să se facă, (Anglia urmăreşte) — a aranja lucrurile astfel ca ea să fie înainte de toate o Societate a Națiunilor britanice...

„A profita de tulburarea trecătoare, în care războiul a aruncat lumea, spre a pune cît mai repede mîna pe tot ce mai rămîne disponibil din țările bogate şi folositoare, încă independente, mai cu samă în Orient"... 1

In două cuvinte: *Imperialismul cel mai neînfrînat*—acesta ar fi singurul scop, după părerea autorului nostru, care a insuflețit Marea Britanie în războiul mondial.

„Se cere multă naivitate,—spune el,—pentru a da curs liber emoțiunii noastre în fața mărinimiei acestui popor care ar fi intrat în luptă pentru apărarea Dreptului şi pentru respectul semnăturii date în 1839 la Bruxelles! Să nu uităm că este vorba de un stat, care în cursul unui veac a făcut numai două războae mai importante, şi anume în 1899 războiul cu Burii, ale cărui scopuri şi procedee sînt încă în amintirea tuturora, şi războiul opiului purtat împotriva Chinei în 1839 spre a sili această țară să-şi deschidă porțile la o drogă veninoasă, dar vîndută şi exportată de către comercianții englezi"... 2

In termeni mai energici politica engleză n'a fost judecată nici chiar de inamici!

Dar această energie de expresiune nu implică, la distinsul ofițer superior francez, vre-o dezaprobare morală a politicei engleze *în fond*. Nu numai că, cum am văzut, după credința lui, nici Anglia, nici America, *nici oricare alt stat* nu s'au aruncat în „teribila aventură" a războiului pentru abstracțiuni ca Dreptul sau Civilizația, ci numai din *motive personale*. Dar colonelul Gautier declară chiar categoric, că Francejii „trebue *să imite* pe marii diriguitori ai acestui mare popor în patriotismul lor intransigent şi în îndărătnicia lor neobosită de a face țara lor tot mai mare, prin toate mijloacele, inclusiv acelea care fac rău asociaților lor, aliaților lor şi chiar *amicilor* lor"... 3

Prin urmare, autorul se ridică împotriva politicii engleze nu din considerațiuni morale, ci din punctul de vedere *pur practic* al intereselor franceze, opunînd imperialismului englez imperialismul francez, moraliceşte deopotrivă de legitime.

De sigur, e multă cruditate în această formulare a problemelor de politică internațională. Dar orice cruditate e preferabilă „oratoriei" din viziunea lui Babouc", care în fiecare distrugere de oraşe şi devastare de provincii găseşte prilej de disertațiune asupra fericirii genului uman, şi în care oratorii

1 loc. cit., p. 90–92.
2 loc. cit., p. 26.
3 loc. cit. 30.

caută numai „să se laude pe sine şi pe morți, spre a solicita o slujbă de lacheu şi o reputație de om mare"...

După conferința din Genova Franța a căzut, la rîndul ei, victima retoricei lui Babouc; şi criticile adresate d-lui Poincaré pentru atitudinea Franței, de cele mai multe ori nu au mai multă valoare...

Evenimentele istorice au întotdeauna „cauze îndepărtate şi adînci". Desvălirea acestor cauze are cu mult mai mare interes decît toate exercițiile de „procurori ai istoriei".

Vom căuta dar să analizăm situația *obiectivă*, căreia se datoreşte rezultatul negativ al conferinții din Genova, ca şi al celei din Haga, ca şi al tuturor conferințelor ce se vor mai urma, până ce nu se vor schimba „cauzele îndepărtate şi adînci", care au determinat această situație însăşi.

Bilanțul pur financiar al războiului pentru Franța, pentru Anglia şi pentru America se înfățişează după datele adunate de J. M. Keynes, în chipul următor (în cifre rotunde, şi socotind livra sterlingă la 25 şi dolarul la 5 *franci în aur)*:

Franța datoreşte din *împrumuturi de războiu*:

Americii	18	miliarde franci în aur
Angliei	14	" " " "
In total	32	" " " "

Anglia datoreşte:

Americii	22½	miliarde franci în aur
Dar ea are creanțe asupra aliaților de	45	" " " "
Diferența în favoarea Angliei . .	22½	" " " "

America nu datoreşte nimănui, dar are creanțe asupra aliaților în valoare de 55 *jum. miliarde franci în aur*. 1

Aşa dar America are un imens activ, fără nici un pasiv. Activul Angliei e de două ori mai mare decît pasivul; şi chiar dacă am ținea seama că unele creanțe nu sînt realizabile (de pildă datoria Rusiei),—totuşi datoriile Angliei din războiu sînt pe larg compensate de creanțele ei asupra aliaților şi în primul rînd asupra Franței.

Pasivul Franței însă nu se mărgineşte la datoriile ei către Anglia şi America, chiar dacă ne mărginim numai la sarcini *născute din războiu*.

Chiar dacă n'am ținea seamă decît de evaluarea devastărilor şi pagubelor din războiu, făcută de J. M. Keynes (care în această privință ajunge la cifre cu mult mai inferioare decît evaluările Francejilor înşişi), încă trebue să adăogim la pasivul Franței cel puțin 22 miliarde franci în aur 2; astfel ajun-

1 *J. M. Keynes*: „Revision des Friedens-Vertrages" (N'am la îndămînă decît traducerea germană), p. 241–242.
2 *J. M. Keynes*, loc. cit., p. 190 (18 miliarde mărci în aur).

gem la un pasiv formidabil de 54 *miliarde în aur*: adică pasivul Franței este aproape egal cu activul Americii!

Singurul activ francez îl constitue creanța asupra Germaniei. Dar J. M. Keynes arată cu prisosință că până acuma toate speranțele bazate pe această creanță s'au dovedit iluzorii: toate sumele efectiv încasate *nu ajung măcar să acopere costul mijloacelor de constrîngere* (adică întreținerea armatelor de ocupațiune, etc.) [1]

Savantul profesor englez, susținînd cu energie necesitatea de revizuire a tratatului de Versailles, predică deci în același timp anularea creanțelor engleze și americane,—adică recunoaște că Franța *nu poate* să renunțe la pretențiile ei până la anularea datoriilor proprii.

Dar ce mijloace are Franța să impună creditorilor săi această anulare?

Iar, pe de altă parte, *pot* Anglia și America să-și anuleze creanțele?

Să lăsăm chiar în afară de considerație faptul că anularea creanței americane ar însemna ca *o sarcină echivalentă să fie impusă contribuabililor americani.*

Ce guvern ar îndrăzni o astfel de operațiune și mai cu seamă o poate întreprinde guvernul trusturilor de miliardari?

Dar acestea sînt țări ale imperialismului capitalist triumfător, ale căror interese nu se pot nici identifica nici confunda.

Între Anglia și America s'a și încins o luptă încordată pentru o preponderență economică și comercială mondială. Războiul dintre *Standart Oil* și *Royal Schell* pentru stăpînirea izvoarelor de petrol e o epopee prea cunoscută ca să fie nevoe să mai insistăm.

Nu e mai puțin cunoscută lupta dintre Anglia și Franța pentru hegemonie pe continentul european și pentru împărțeala „zonelor de influență" în Asia.

Această luptă îl face acum pe Colonelul Gautier chiar să afirme, că Anglia este *singurul dușman ereditar al Franței!...*

„Luptele noastre, — cetim în cartea amintită, — cu vecinii noștri dela Est sau dela Sud, în special împotriva casei de Austria, n'au durat decît vr'o două veacuri, pe cînd ostilitatea activă a Angliei *s'a manifestat necontenit de aproape zece veacuri*.

„Istoria în adevăr ne arată că dacă în această lungă întindere de timp, noi am avut, în voia evenimentelor, inamici succesiv în toată Europa, *unul singur n'a dezarmat niciodată*, așa încît aproape toate perioadele dificile ale vieții noastre exterioare sînt perioadele de luptă împotriva Angliei sau subt inspirația sau cu complicitatea Angliei"... [2]

Pentru a dovedi această afirmare, colonelul Gautier trece în revistă toată istoria relațiunilor franco-engleze, începînd cu veacul al XI-lea.

1 Ibid., p. 136.
2 Colonel *Ch. Gautier*, loc. cit., p. 32.

Dar Anglia a fost de mai multe ori în cursul vremurilor și aliata Franței, cum a fost și în Marele Războiu?

Răspunsul e implacabil:

„Anglia în persoana lui Henric al VIII-lea,—alternativ aliat cu François I și cu Carol-Quint,—inaugurează faimoasa politică britanică de „Balance of powers", în virtutea căreia această abilă țară *s'aliază cu ultimul învins din Europa* spre a împiedica oricare putere de a ajunge la supremație pe continent și spre a rezerva în consecință acest rol, cași cel de arbitru, insularului Albion. Acest principiu e încă la baza politicii aliaților noștri. El are de corolar faptul pe care am vrea să-l recunoască toți Francejii, și anume că *alianța engleză dispare forțat odată cu succesul*" (subliniat de autor). [1]

Din cauza acestui conflict de interese e cu neputință, cel puțin cîtă vreme imperialismul capitalist domină relațiunile internaționale, ca America sau Anglia să renunțe la instrumentul de presiune politică și economică pe care li-l dau în mînă creanțele lor.

Pentru aceste motive la conferința din Genova, convocată pentru a găsi mijloacele de reconstruire economică a Europei, Statele-Unite nici n'au fost reprezentate, încît chestiunea datoriilor interaliate nici n'a putut fi pusă. Franța la rîndul ei a pus condiția ca toate clauzele Tratatului de Versailles, și în special chestiunea reparațiunilor datorite de Germania, să nu fie discutate.

Și *putea* Franța în situațiunea de fapt, să facă altfel?

Atunci? Conferința din Genova, evident, *nu putea* da decît ceiace a dat, adică *nimic*.

Bunăvoința pe care opinia publică din Anglia și America o manifestează acum față de Germania, e firească.

În împrejurările actuale, activitatea industrială și comercială a Germaniei nu numai că nu mai primejduește expansiunea imperialistă a vechilor ei rivali, ci dimpotrivă îi servește de auxiliar util.

Doi distinși observatori franceji înregistrează, de pildă, următorul fapt, datorit pedeoparte eftinătății muncii în Germania, iar pedealta imposibilității pentru ea, din cauza valutei, de a importa în cantități îndestulătoare materiile prime spre a le transforma pe cont propriu:

„Spre a profita de eftinătatea mînii de lucru din Germania, unele case engleze și americane trimit materii prime industrialilor germani, care le transformă și retrimit apoi produsul fabricat, după ce își rețin un profit fixat dinainte. Cu toată scumpetea transporturilor, această combinație a asigurat beneficii importante comerțului englez și american". [2]

1 Ibid., p. 35.
2 *M. Baumont* et *M. Berthelot*: „L'Allemagne lendemains de Guerre et de Révolution", p. 174.

Interesul dar al Angliei (şi al Americii) de a sprijini activitatea economică a Germaniei e evident. Dar tocmai *pentru aceasta* Franţa nu poate renunţa la singurul mijloc de presiune împotriva aliaţilor ei: intransigenţa faţă de Germania.

Şi cîtă vreme va dura această conjunctură, toată retorica lui Babouc despre „fericirea umană" nu poate duce la niciun rezultat.

Astfel discuţiile relative la „reconstruirea Europei" au trebuit să fie reduse şi la Genova şi la Haga, numai la problema reconstruirii economice a Rusiei.

Dar şi în această privinţă, indiferent de incidentele mai mult sau mai puţin melodramatice care au interesat presa mondială, nu s'a putut ajunge, prin forţa lucrurilor, decît tot la un rezultat negativ.

Mai întâiu, fiindcă, evident, reconstruirea Rusiei este în funcţie de reconstruire europeană, pentrucă numai în cazul acesta s'ar mai putea găsi şi întrebuinţa cu profit enormele capitaluri necesare.

In al doilea rînd,—şi aici iarăşi nu se poate stabili vr'o identitate de interese între imperialismul englez şi cel francez, —Anglia tinde să vadă în Rusia numai un cîmp vast de *exploatare capitalistă*, făcînd *tabula rasa* de toate angajamentele vechi. E interesantă din punctul acesta de vedere încercarea capitalului englez, la Genova, de a acapara izvoarele de petrol din Bacu, în dispreţul drepturilor vechilor concesionari, expropriaţi de regimul sovietic.

Dar imperialismul francez nu poate concura cu cel englez pe cale de exploatare *pur capitalistă*, nici nu poate trece cu buretele peste zecile de miliarde plasate în Rusia înainte şi în timpul războiului. E natural că oamenii de stat ai Franţei caută să valorifice superioritatea ei reală, despre care cu mîndrie aminteşte colonelul Gautier: „Universul întreg ştie foarte bine că Franţa este astăzi *singura ţară din lume care dispune de o armată în adevăr serioasă*"... (cursivul e al autorului). 1

In faţa acestui argument, ce logică poate rezista? Şi cum oare, vre-o conferinţă ar putea duce, în aceste împrejurări, la o înţelegere *reală?*

Dar lumea merge spre o catastrofă mai groaznică decît chiar războiul. Germania e la marginea prăpastiei; Rusia este ameninţată de pieire desăvîrşită; chiar ţările victorioase sînt prinse în vîrtejul dezechilibrului social, economic şi financiar; apoi prăbuşirea bugetară în Franţa, milioane de lucrători fără lucru în Anglia şi America, etc., etc.?

Nu constitue toate aceste destule îndemnuri la moderaţie şi la înţelepciune?

Din nenorocire însă o situaţie catastrofală, ca însăşi, poate creia condiţiuni prielnice pentru înavuţirea şi înălţarea unor elemente sociale, al căror glas este hotărîtor în viaţa popoarelor.

1 Colonel *Ch. Gautier*, loc. cit., p. 305.

Să luăm de pildă Germania. Cu greu se poate imagina o prăbuşire mai grozavă pentru un popor. Nu numai la J. M. Keynes putem găsi datele care ilustrează desăvîrşita ei ruină. O constată şi mulţi Francezi,—de pildă cei doi savanţi, M. Baumont şi M. Berthelot, citaţi mai sus. Totuşi iată cam ce spun ei, relativ la d. Stinnes:

„E sigur că Stinnes e unul din cei mai notorii «profitori de războiu». El a avut numai 10 milioane de mărci în 1910 şi vr'o 30 milioane în 1914, dar acum i se atribue *peste un miliard*". Iar capitalul consorţiului care se află subt „controlul" lui se urcă la vr'o *opt miliarde!* 1

Şi acesta nu este unicul caz de aceiaşi natură în Germania; şi bine-înţeles fenomenul nu s'a produs numai în Germania.

Cum sînt cu putinţă asemenea anomalii?

Mecanismul este simplu:

Să ne închipuim că într'o ţară sînt 500 întreprinderi în vre-o ramură industrială, cu un capital total de un miliard, — adică în mijlociu două milioane de fiecare întreprindere. Dacă din cauza ruinei generale a ţării acest capital este pierdut pe jumătate, iar jumătatea rămasă este în acelaşi timp repartizată numai între 25 întreprinderi triumfătoare, — rezultatul e lămurit: ruina ţării, redusă la o jumătate din capitalul acestei ramuri industriale, a avut de efect proletarizarea proprietarilor celor 475 de întreprinderi învinse, dar în acelaşi timp o formidabilă concentrare de avuţie la 25 *biruitori*, care acum au în mijlociu cîte *20 milioane* fiecare.

Tocmai acest proces s'a produs peste tot în timpul războiului şi se accentuează încă în chaosul economic ce i-a urmat!

Un profesor rus, refugiat actualmente în Elveţia, unde a fost angajat să ţină un curs de finanţe la Universitatea din Lausanne, a studiat fenomenul acesta de repartizare a avuţiilor subt presiunea războiului, din nenorocire numai până la 1917 inclusiv, pentru Anglia, Franţa, Germania şi Rusia (bineînţeles până la revoluţia bolşevică).

Datele adunate de el învederează că avuţia naţională a tuturor acestor ţări a scăzut enorm până la 1918, adică ele *au sărăcit*, fără excepţia Angliei, şi anume:

1.—Prin enorma distrugere a avuţiilor, datorită direct războiului (casele şi oraşele întregi incendiate şi rase de pe faţa pămîntului; fabricele şi uzinele devastate, cu utilajul lor şi cu materiile prime acumulate; minele distruse; pădurile seculare, tăiate; caii şi alte animale domestice, masacrate sau consumate; stocurile de provizii, epuizate; vasele cu toată încărcătura lor, înecate, etc.);

2.—Prin scăderea producţiunii naţionale;

3.—Prin uzura utilajului mecanic al industriei, al căilor ferate, al locomotivelor şi altor mijloace de transport, a căror

1 *M. Baumont* şi *M. Berthelot*, loc. cit., p. 162.

valoare a scăzut din lipsa de întreţinere, de reparaţie şi reînnoire la timp;

4.—Prin scăderea productivităţii solului, pe urma îngrăşămintelor reduse, a pierderii inventarului, etc.;

5.—Prin reducerea numărului de braţe de muncă, în urma hecatombelor de milioane şi a marelui număr de schilodiţi de războiu;

6.—Prin exportul unei părţi din patrimoniul mobiliar, prin vînzarea titlurilor străine şi prin exportarea aurului. [1]

La toate acestea mai trebuesc adăogate şi cheltuelile propriu zise de războiu, care se rezumă tot *în desfiinţarea şi consumarea neproductivă de avuţii.*

Din aceste cauze deficitul real în avuţia mondială se urcă la aproape *două mii de miliarde de franci în aur!*

Dar tocmai aceste cheltueli şi această distrugere de avuţii constitue un izvor de beneficii fabuloase.

Comenzile statului în vederea apărării naţionale, în condiţiuni excepţionale, transporturile, aprovizionările crează averi neînchipuite pănă acum. E o adevărată „orgie de beneficii", cum se exprimă un scriitor francez, M. Lebas.

Vom cita numai cîteva exemple:

O societate engleză pentru fabricare de arme a avut în 1912 un milion beneficii; în 1916 aceste beneficii se urcă la 16 milioane, şi la 21 milioane în 1917, ceiace echivalează cu *odată şi jumătate întregul ei capital social!*

Beneficiile celei mai mari fabrici de fontă din Franţa, dela 5 milioane în 1913 ajung la 17 milioane în 1916 şi la 18 milioane în 1917. „Beneficiile efectiv realizate, scrie în 1919 jurnalul *L'Information*, dela 1915 pănă la 1919 întrec cu mult *83 milioane, întreg capitalul social al întreprinderii fiind numai de 70 milioane*".

Acelaşi jurnal arată că o companie de navigaţie, cu toată torpilarea unei părţi însemnate din tonajul ei, poate constata următoarea progresiune a beneficiilor: în 1914—şase milioane, în 1916—18 milioane, în 1917—23 milioane, iar în 1918—45 milioane!

Celebrul trust anglo-olandez al petrolului, cu toate pagubele suferite în Rusia şi Romînia din cauza războiului, se poate lăuda cu o progresiune în beneficii nete, nu mai puţin impresionantă: în 1909—13 milioane de florine, în 1916—32 milioane, în 1917—44 milioane, în 1918—72 milioane!...

Ca rezultat final,—o enormă datorie publică,—numai în Franţa peste 300 miliarde!—care cade ca o sarcină strivitoare asupra maselor, dar care este concentrată, la urma urmelor, în mînile unui număr restrîns de *creditori ai lumii*, care formează o nouă feodalitate.

1 *A. Michelson*: „La Problème des Finances publiques après la guerre", vol. , p. 32–33.

Profesorul A. Michelson îşi poate condensa concluziile, din această analiză a situaţiei din cele patru mari state beligerante, în următoarele cinci puncte:

„1.—Scăderea capitalului naţional real *(în natură*, făcînd abstracţie de cifra nominală în monedă depreciată);

„2.—Deficitul producţiunii naţionale;

„3.—Urcarea considerabilă a preţurilor pentru mărfuri şi servicii;

„4.—Perderea de vieţi omeneşti (adică scăderea mînii de lucru);

„5.—*O nouă repartiţie a avuţiilor naţionale*: îmbogăţirea magnaţilor marei industrii şi ai comerţului, urmată de *concentrarea tot mai accentuată a capitalurilor în industrie şi comerţ; sărăcirea în acelaşi timp a altor straturi sociale, proletarizarea claselor mijlocii*"... [1]

Aceşti magnaţi ai capitalului, născuţi din războiu şi din ruina obştească, *în mîna cărora este concentrată şi cea mai mare parte a datoriilor publice ale tuturor statelor*, sînt în acelaşi timp şi *diriguitorii efectivi ai lumii de astăzi*,—ei pun la cale toate conferinţele pentru „reconstruirea Europei"!...

In camera actuală franceză se numără, de pildă, 120 de milionari, din care 30 au *peste 100 milioane* fiecare! (Din toţi aceştia numai *zece* au fost milionari şi înainte de războiu). Ministrul francez d. Loucheur, care este omul politic însărcinat în primul rînd să reprezinte interesele Franţei în chestiunea reparaţiunilor, singur dispune de un capital de peste *un miliard de franci*...

Numai în America, cum am arătat în altă parte, s'au ridicat în cei patru ani de războiu peste *20.000* de arhimilionari şi miliardari *noi!*

Se poate dar aştepta lumea ca să vină pacea reală, să înceteze mizeria obştească prin acţiunea tocmai a acelor elemente sociale, care numai războiului şi ruinii mondiale îşi datoresc fantasticele lor averi şi situaţia lor de potentaţi neîncoronaţi ai universului?

Evident că numai venirea la cîrmă a claselor sociale, care au suferit şi sufăr pe urma războiului şi a dezorganizării mondiale, sau cel puţin presiunea lor energică asupra „marilor duci" ai imperialismului capitalist, ar putea pune capăt acestei fantasmagorii urîte.

Pănă atunci conferinţele pentru „reconstruirea Europei" vor urma una după alta, se vor ţine discursuri nesfîrşite pe tema „fericirii genului uman", în care oratorii „vor lăuda două categorii de persoane—pe cei morţi şi pe ei înşişi, şi vor solicita pentru ei o slujbă de lacheu şi o reputaţie de om mare"...

Sînt puţine perspective ca „viziunea lui Babouc" să se împrăştie în curînd...

16 Iulie 1922.

C. S.

1 *A. Michelson*, loc. cit., p. 136.

Călugăriţa rea

Intr'o noapte, m'am deşteptat deodată, din somn greu. Mai întâiu, mi-a fost oarecum de mirare că m'am deşteptat aşa, fiindcă ziua avusesem mult de lucru pe locul unde se dărîmă Cazarma Iezuiţilor, şi eram tare ostenit. M'am întors pe partea cealaltă şi am încercat s'adorm. Dar atunci am auzit un ţipăt, care mi-a speriat somnul de tot. Un ţipăt de groază, şi într'o clipă m'am ridicat în pat. Dintru'ntâiu am căutat să ştiu unde sînt. Cum de multe ori se întîmplă noaptea, nu ştiam unde-i uşa şi unde fereastra. Mi-a dat în gînd, însfîrşit că, nu ştiu de ce, nu pot să dorm decît într'o singură poziţie, dela miazănoapte spre miazăzi, aşa că aveam uşa în dreapta şi fereastra în stînga. In patul din dreapta mea dormea nevasta, în pace, somnul ei liniştit de copil. Am ascultat cu încordare o bucată de vreme; pe urmă m'am culcat iar, încredinţat că trebuia să fi visat. Dar ciudat de tare şi straşnic vis trebue să fi fost, pentrucă un ţipăt să fi pătruns aşa de lămurit până dincoace de marginile treziei.—Abia peste două ceasuri am adormit iar.

Ziua, treburile nu mi-au dat răgaz să-mi bat capul cu visul, cu toate că gîndurile tot într'acolo mi se duceau. Invîrtindu-mă printre ruine, conduceam şi privegheam lucrările de dărmare. Soarele ardea fără cruţare, praful zidurilor sparte mă învăluia şi se aşeza în plămîni. Ca în toate zilele, punct la unsprezece, a venit la mine doctorul Holzbock, arhivarul districtului, şi m'a întrebat de mersul lucrului. Se interesa foarte tare de dărmarea clădirii acesteia străvechi, din care unele părţi erau mai-mai dela întemeerea oraşului. Şi fiindcă arhivarul studia special istoria ţării, avea nădejde să afle cîte ceva, din tăerea acestui venerabil trup. Stăteam în curtea cea mare şi ne uitam la lucrători, cum dărîmau catul întâiu din aripa cea mare.

„Am credinţă, zice, că avem să găsim încă multe lucruri curioase, cînd vom da de temelii. Mărturiile trecutului trag şi

ele către fundul pămîntului, caşi cum ar lucra şi asupra lor atracţia fizică. Nu pot să-ţi spun cît mă farmecă clădirile aceste vechi, cînd au avut o viaţă aşa de lungă ca asta. Mai întâiu a fost han de negustori, pe urmă mănăstire de maici, pe urmă fortăreaţă iezuită şi, la sfîrşit, cazarmă. Zidită pe o parte relativ prea mare a oraşului vechiu, care era închis cu ziduri de cetate, clădirea aceasta pare să fi fost atinsă de toate întîmplările, să fi supt într'însa toate manifestările vieţii, aşa că urmele lor să-i rămîie întipărite. După depozite, după straturile aceste care ne arată suprapunerea vremurilor, am putea construi geologia istoriei. Cred că avem să găsim lucruri ciudate în zidăria asta veche,—nu numai oale cu monete şi frescuri şterse, dar şi întîmplări petrificate, şi vieţi fosile.

Aşa zicea arhivarul fanatic, iar în faţa noastră lucrau cazmalele în zidăria tare. Sus, stetea descoperită o galerie cu bolţi, şi mă gîndeam la negustorii, la călugăriţele şi la iezuiţii care şi-au trăit o parte din viaţă subt arcurile sure şi grele ale galeriei. Pecînd doctorul Holzbock îşi urma cîntecul, eu, care nu pot rezista ispitelor romantice, luam hotărîrea să viu odată noaptea în ruinile aceste. Vroiam să mă cuprind de farmecul lor înfiorător, să mă imprietenesc cu duhurile locului.

In noaptea aceia m'am deşteptat, caşi în cea dinainte, şi îndată am şi auzit ţipetul groaznic. Mă pregătisem să-l aud şi mi-am dat toată osteneala să iau sama bine de unde venea. Dar tocmai cînd a fost să fie m'a apucat o frică neînţeleasă, aşa că n'am putut să aflu dacă venea dinăuntrul casei noastre ori din uliţă. Nu mult după asta mi s'a părut că aud, de jos din stradă, paşi de oameni care aleargă. Până dimineaţă am stat într'o aţipeală neliniştită, bătîndu-mi gîndul cu ţipetul acela misterios. La cafea, i-am povestit nevestei; ea, dintru'ntâiu a rîs. Pe urmă a zis, îngrijată: „Mi se pare că începi să fii nervos, decînd tot lucrezi în cazarma ceia veche a Iezuiţilor. Ia-ţi odată congediu, şi pune un coleg să-ţi ţie locul. Eşti obosit din cale afară, şi trebue să-ţi cauţi de sănătate". Dar eu nu vream să ştiu de nimic; fiindcă prinsesem patimă de săpăturile pe care le făceam în molozul vechiu, de lucrurile pe care le căutam acolo şi dela care arhivarul aştepta atîta. Numai un hatîr i-am făcut nevestei mele: i-am făgăduit s'o scol şi pe ea, dacă s'o mai întîmpla să mă trezesc noaptea. Şi în noaptea aceia, iar am sărit din somn; grăbit şi sperios am scuturat-o pe femeia mea pân' am trezit-o, şi amîndoi alături şedeam sculaţi în paturile noastre. Atunci numai ce a venit şi ţipătul, pătrunzător şi foarte limpede, —de jos din stradă. „Auzi, acu, acu...". Dar nevastă-mea aprinsese lumina şi mi-o ţinea în faţă: „Doamne, ce schimbat eşti! Da' nu-i nimic. Eu n'aud nimic". Eram aşa de furios, că am zbierat: „Taci odată... Şi acu' aleargă, jos pe stradă". „Mă doare", striga femeia; că eu o strîngeam de braţ, parc'aşi fi vrut s'o conving cu sila. „Tu n'auzi nimic?"—„Nimic; absolut nimic!"

Am căzut îndărăt pe perne. Scăldat în sudoare, istovit ca după o grea muncă trupească, nu eram în stare să răspund nevestei mele nimic, ca s'o pot liniști. Spre dimineață, cînd adormise iar, am înțeles ce trebue să fac, ca să-mi păstrez mintea întreagă. Ziua, m'am arătat de tot potolit și cuminte, și am izbutit s'o fac pe nevastă-mea să crează că m'am liniștit. Seara, la masă, am făcut glume despre halucinațiile mele de cu noapte, și i-am făgăduit să dorm până dimineață, și să nu-mi mai bat capul cu țipătul și cu gălăgia din stradă. Ba chiar că, îndată ce voiu isprăvi cu lucrările pentru care aveam mai grea răspundere, să cer un congediu mai lung. D'abia am auzit-o, după cum sufla, că nevasta adormise, că m'am și sculat și m'am îmbrăcat la loc. Fiindcă nu voiam să m'apuce cine știe ce gînduri absurde, am luat Critica rațiunii pure a lui Kant, și am încercat să mă cufund în șirurile acele de idei, stricte și logice. Dar pe la miezul nopții m'a apucat o neliniște așa că n'am mai fost în stare să cetesc mai departe. Nu puteam să mă supun disciplinii de fier a cărții. Ceva, mai puternic, mă îndepărta de dînsa. Încet m'am ridicat și am eșit în fața casei. Simțeam că se apropie vremea, fiindcă tremuram mai tare. Ghemuit în unghiul porții, așteptam. A trebuit să-mi adun tot curajul, dar eram hotărît să pun capăt chinului nopților mele descoperind repede cauzele lui naturale. La douăzeci de pași ardea un felinar cu gaz, și lumina destul strada în fața casei mele. Un tînăr, care băuse cam mult, se vede, a trecut pe cealaltă parte a stradei, până în dreptul casei de peste drum. Acolo s'a oprit și, după mai multe încercări neizbutite, a reușit să descue ușa. l-am auzit încă zgomotul pașilor în tindă și pe treptele dintâiu. Pe urmă s'a făcut iar liniște peste tot.—Și deodată, în liniștea asta, a fulgerat țipătul. M'am dat îndărăt în umbră, împleticindu-mă, și am apucat clampa; am simțit în palmă metalul rece. Desperat și zmintit de groază, am dat să fug. Dar cu toate că nu înculasem poarta casei, n'am putut-o deschide. Atunci am și auzit pași grăbiți ca dela o mulțime de oameni care fug, și mi-a zburat ceva pe dinainte. N'am putut cunoaște, dacă era numai o umbră ori chiar un om. Cînd am văzut-o, nu părea că are greutate omenească; totuși numaidecît mi-a lăsat impresia de trup adevărat: o femee, care venise din susul străzii în fugă nebună, o femee într'o haină lungă pe care, ca să fugă mai bine, o ținea ridicată. Și în urma ei, cîțiva pași în urmă, o mulțime de oameni, ciudat îmbrăcați, în haine necunoscute vremii noastre. Și la dînșii, același lucru: alunecau ca niște vedenii, dar lăsau impresie de trupuri adevărate. Nu știu ce nebunie m'a apucat și m'a silit s'o iau la fugă după dînșii. Trebue să fi fost o nebunie ca acea din bătălii, nebunia care-i mai tare decît frica și aruncă soldatul în focul dușmanului. Niciodată n'am alergat ca atunci; nu era atît fugă, cît o alunecare și o plutire, cum altfel numai în vis se află. Vedeam într'una goana înaintea mea, femeia 'n frunte și mulțimea de bărbați după dînsa. Mi se părea

că demult alerg așa, și tot nu simțeam oboseală. Deodată a dispărut femeia; am mai văzut încă bărbații umblînd în toate părțile, și pe urmă s'a făcut că totul se topește în umbra nopții. Mirat, m'am pomenit în fața gardului de scînduri care împrejmuește cîmpul dărmăturilor cazarmei. La intrare, deasupra pe tăbliță stă scris: Intrarea oprită pentru cei care n'au aici de lucru!—Am zmuucit ușa și m'am repezit înăuntru. Iacă paznicul de noapte, chiar lîngă intrare, răzimat de o grindă. Mă salută, văzîndu-mă deodată în fața lui. Mîndru că l-am surprins la post, s'a înțepenit și a vrut să-mi facă raportul. Dar nu l-am lăsat să înceapă: „N'ai văzut o femee? Chiar acu... Cu haină cenușie, lungă; o ținea strînsă, și a intrat aici". „N'am văzut nimic, domnule arhitect, nimic".—„Dar ce dracu! n'a putut pieri în aer. Nu cumva ai dormit? Ai dormit cu ochii deschiși?"—Paznicul s'a necăjit tare de bănuelile mele și stăruia din toate puterile, că n'a dormit și totuși n'a văzut nimic. Atunci am început să caut singur; m'am vîrît peste tot, m'am uitat în toate ungherele curților și n'am trecut cu vederea nici una din atîte cămări și cămăruțe, cu zidurile lor sparte și dințate, unde se răsfrîngea, din bolta nopții, zarea luminilor orașului. Am trecut peste rămășiți de zidărie, în primejdie să se năruiască cu mine dintr'o clipă într'alta, pentruca să mă pot uita în încăperile la care altfel nu puteam ajunge. Apoi iar am dat fuga prin galerii pe jumătate descoperite; pe zugrăveala lor murdară lumina felinarelor se juca în umbre ciudate. Biserica fusese odată cu totul închisă în clădirea veche, așa că numai coperișul și turnul se înălțau deasupra zidurilor sure; dar acum era în mare parte descoperită, și acolo erau o mulțime de locuri ascunse. Dar nici acolo n'am găsit nimic. Cu capul greu și tremurîndu-mi genunchii, m'am întors acasă. Într'una îmi trecea prin minte ce văzusem, și explicații după explicații căutam, dar tot mai rău mă zăpăceam.

Dimineața, nevasta m'a întrebat: „Ei, noaptea asta măcar, n'ai auzit nimic!"—„Nu—am dormit greu", și mințind așa, mi-am ascuns capul în lighean, ca să nu-mi vază femeia pe față urmele nopții aceleia.

Adouazi am făcut pe locul dărmăturilor o descoperire care l-a încîntat strașnic pe arhivar. Scoțîndu-se un portal frumos și vechiu de mare valoare artistică, oamenii umblau cu mare băgare de samă, pentrucă voiam să așezăm altundeva monumentul acesta de artă veche. Pe doi pilaștri bogat împodobiți cu motive de flori și fructe se înălța un arc frumos deasupra intrării. Pe brîul de deasupra arcului acestuia erau statui de sfinți în stilul secolului al șaptesprezecelea. Sfinți care-și țineau însemnele în mînile lor întinse, ca niște hieroglife ale soartei lor. Cînd au ridicat pe Sfîntul Iacob de pe postamentul lui, i-a căzut capul, rostogolindu-se cîțiva pași mai încolo, și s'a oprit în moloz. În locul unde era prins capul era o scobitură rotundă, cași cum ar fi fost prinsă cîndva acolo o vargă de fer. Și cînd i-a luat trupul, s'a găsit o scobitură la fel și în trunchiul statuii. Întâiu,

l-am mustrat pe lucrători că nu umblă cu băgare de samă, dar doctorul Holzbock care ridicase de jos capul sfîntului, şi-l privea cu atenţie, mi-a tăiat vorba: „Oamenii nu-s de vină, dragul meu. Ruptura nu-i de acum, e de mult. Şi nu-i rupt din întîmplare, ci dinadins, şi nu m'aşi mira..."

In momentul acela vine un lucrător la mine şi-mi dă un sul mic de hîrtie murdară: „Asta era colo 'n gaură", zice; „poate că-i scris ceva într'însa...".—Arhitectul se uită la mine şi-mi ia sulul din mînă. Cu mare luare aminte încearcă să-l desdoae, şi însfîrşit reuşeşte să-l întinză pe masa de desen, în baraca mea, şi să-l prinză cu ţinte. Era o bucată de hîrtie groasă, cum era hîrtia pe care se făceau înainte vreme înscrisurile şi alte documente. Zadarnic m'am încercat să înţeleg încurcăturile acele de linii roşii şi negre. Părea să fie un plan, dar toate cunoştinţele mele de arhitect nu mi-au putut ajuta să-l pricep, şi l-am lăsat în colo. Dar doctorul Holzbock a zis că e hotărît să afle deslegarea hîrtiei şi m'a rugat să-i dau voe s'o ia cu el acasă.

Incă nu încetasem lucrul, şi doctorul se întorcea făcîndu-mi semn cu mîna de departe. Solemn, m'a luat de braţ şi m'a dus pe o uşă mică în biserică unde nu ne putea supăra nimeni. Să insera. Pe adîncurile lui purpurii ori verzi ca smaragdul, cerul purta luntri viorii, care cu pînze albe pluteau în calea nopţii. Şi o parte din luminile aceste pătrundeau în biserica pustie. Sfeşnicile lungi, în stil baroc, lîngă noi păreau suflate cu roşu; Sfînta Agnes, în păretele dimpotrivă, îşi pierduse tristeţea şi reflexele tari dădeau feţei sale o sensualitate aprinsă. Statuile sfinţilor, amvonul, îngerii de subt galerii erau schimbaţi, — păreau des legaţi de puterea zilei şi bucuroşi că vine noaptea, cînd, liberi de tot, ei trăesc poate o viaţă cu totul necunoscută nouă.

In vremea asta arhivarul scoase planul din buzunar şi: „Am înţeles, zice, după ce m'am gîndit puţin, că planul aşa cum l-am găsit, n'are nici un sens, ori mai degrabă are unul ascuns. Dacă te uiţi la amestecul acesta de linii, poţi vedea numai că-i plan, dar nu poţi hotărî ce anume arată. După hîrtie, după literele care se găsesc ici-colo printre linii, pot spune destul de sigur că trebue să fie din secolul al şaptesprezecelea, şi anume din a doua jumătate, adică de pe cînd zidirea asta era încă mănăstire de maici. Dar eu am găsit o cronică veche, unde se vorbeşte mult, şi destul de rău, de mănăstirea asta. Ştii că pe atunci se spuneau multe lucruri ciudate despre mănăstiri. Aşa şi cronica mea, foarte multe scrie de mănăstirea asta, dar nu prea frumoase lucruri. Dacă presupunerea noastră este dreaptă, că hîrtia găsită-i un plan, atunci s'ar putea ca într'însul să fie cine ştie ce taine ale zidirii vechi; şi dinadins a fost el încurcat aşa, ca să nu-l priceapă alţii. Şi încă o idee m'a făcut să cred că presupunerea-i dreaptă. Mă rog, portalul, pe care al început să-l strămuţi astăzi, nu-i aşa că era în una din curţile dinăuntru?" „Ba da. Era la intrarea aripei de legătură între curtea de miazănoapte şi cea de miazăzi, şi anume în faţa care dă pe

aşa numita curte a Treimii". „Bine. Dar dumneata ai băgat de samă că portalul acesta ajungea cu vîrful arcului până la catul al doilea, aşa că unele figuri, vreau să zic capetele statuilor, le puteai ajunge cu mîna dela ferestrele acestui al doilea cat?" „Sigur. Putem merge să vedem". „Stai. Aşa este, fără nici o îndoială. Capetele unor figuri, de pildă a sfîntului Iacob, se pot dar lesne lua dela fereastră, dacă sînt deslipite de trup. Şi foarte bine poţi ascunde o hîrtie primejdioasă într'o gaură potrivit făcută". „Vreai să zici adică...?" „Nu ţi-am spus numaidecît, că ruptura nu-i nouă? Ei, acum eram deplin încredinţat că mîzgăliturile încurcate ale planului nostru erau cu secret. Dar cum să-l aflu? A trebuit să chibzuesc bine, înainte ca să-i aplic vre-un reactiv chimic, căci altfel puteam strica tot. Ca unul ce umblu mult cu documente, m'am minunat de multe ori ce de felurite şi isteţe meşteşuguri ascunse erau în veacul de mijloc. Ştiu multe reţete de scrîituri cu taină. Cernelele simpatice jucau mare rol, şi dintre toate cea mai simplă era aceia la care semnele dispar dupăce se usucă, şi se arată iar, cînd încălzeşti hîrtia. Dar aici nu putea fi vorba de aşa ceva, pentrucă planul nostru era mîzgălit destul şi răsmîzgălit Dar poate că aici, dimpotrivă, liniile fără însemnătate, şi care încurcă numai, ar fi să dispară prin încălzire, ca să rămîe numai liniile importante. Asemenea încercare puteam face fără frică să-mi stric comoara. Şi uite, dragă, am făcut încercarea, şi am reuşit pe deplin. Ia vezi, te rog!"

Doctorul Holzbock scoase o lampă mică din buzunar şi o aprinse. Pe urmă a lipit planul de cilindru. Aşteptam tăcuţi. Amurgul se lăţea, şi numai lampa mică, cu lumina ei sfioasă, i se împotrivea. După cîteva minute mi s'a părut că văd cum se şterg unele linii şi apoi dispar cu totul, de au rămas la urmă numai cîteva trăsături. „Un plan în toată regula, o schiţă", am zis eu. „Acuma-i treaba dumitale să-l ceteşti". Numaidecît m'am lămurit. „Aici avem curtea Treimii, aici este galeria în cruce, şi dela sacristie încolo pleacă.. Ce-i asta? Liniile aceste nu se potrivesc cu nici o parte a zidăriei; trebue... Da, făr 'ndoială, asta-i o tainiţă pe subt pămînt, care duce afară din mănăstire". Arhivarul nu mai putea de bucurie că presupunerile lui se adevereau. Şi eu eram mişcat; fiindcă mi se părea că descoperirea asta trebuia să aibă a face cumva cu întîmplările mele de cu noapte. Eram gata să i le povestesc, dar o sfială ciudată m'a oprit. M'am ferit întotdeauna să vorbesc mult de lucruri numai abia începute, fiindcă mi-e frică de puterea cuvîntului rostit. Cuvîntul este mai tare decît crede mintea noastră de toate zilele, are, neapărat, o tainică putere asupra viitorului.. Insă doctorul Holzbock trebue să fi băgat ceva de samă la mine, fiindcă m'a întrebat cu grijă: „Ce ai de te uiţi aşa ciudat?" Dar eu, fără să-i răspund, l-am tras cu mine în sacristie. Acolo am început să cercetez păreţii după măsurile de pe plan. Şi unde trebuia să înceapă tainiţa pe subt pămînt. am găsit un dulap straşnic de

mare in părete. O ladă uriaşă, de acele în care se poate ascunde o avere întreagă de odăjdii şi scumpeturi; un lucru de artă vechiu, frumos lucrat. O dihanie, grea cît o stîncă, cu săpături bogate, un colos din podele pănă 'n tavan. Arhivarul zicea că trebue să fie din secolul al şasesprezecelea. Amîndoi eram convinşi că intrarea trebuia să fie după dulap, dar vedeam totdeodată, că nu putem mişca monstrul, dacă nu-i cunoaştem meşteşugul ascuns.— „Pentru astăzi, destul", zice doctorul Holzbock; şi a izbutit să mă înduplece să mă duc acasă, cu toate că la început avusesem de gînd să rămîn pe noapte în sacristie, caşi cum aş fi avut să păzesc de hoţi cine ştie ce odor.

Descoperirea noastră şi presupunerile în legătură cu planul mi-au luat aşa de tare gîndurile, încît nevastă-mea zicea că sînt de tot buimac. Mi-a bătut capul atîta, încît i-am făgăduit să cer congediu mai curînd decît hotărîsem. Măcar că-mi pusesem în gînd să nu-mi mai petrec şi noaptea asta pe afară, un sentiment ciudat, de frică şi de curiozitate totdeodată m'a silit să aştept ceasul negru al nopţii jos în stradă. A bătut douăsprezece, şi numaidecît am auzit ţipătul grozav. Zgomot de oameni care aleargă s'a apropiat şi goana a trecut pe dinaintea mea, întocmai ca în noaptea cealaltă. Acum am văzut lămurit că femeia purta o haină lungă, călugărească, puţin deschisă la piept, caşi cum şi-ar fi aruncat-o în grabă pe umeri. O clipă s'a întors cu faţa spre mine, o faţă palidă, frumoasă, şi nişte ochi negri care luminau ciudat. Iarăşi nu m'am putut opri să fug după mulţimea care gonea aşa; iarăşi totul a dispărut la gardul de scînduri care ocoleşte locul de dărmare. Dar îmi părea c'am văzut clar, cum femeia urmărită a zmuncit uşa, ş'a intrat pe locul de lucru.

„Nici acum n'ai văzut nimic?", am zbierat la paznicul de noapte. Omul s'a dat înapoi speriat, şi a zis că n'a văzut nimic. „Dar eu ştiu c'a intrat aici; trebue să fi văzut o femee". Paznicul însă tot zicea că n'a văzut nici femee, nici nimic; dar eu l-am împins la o parte şi am început să caut. Fără să-mi dau altfel socoteală, de ce oare doream eu cu atîta aprindere să descopăr adevărul lucrului, mă căţăram pe toate movilele de dărmături, căutam prin toate rămăşiţele de ziduri, şi de o sută de ori mi s'a părut că văd în umbra neagră o femee într'o haină lungă cenuşie, călugărească. Odată n'am întors în loc deodată, fiindcă mi se păruse, că femeia se ţine după mine, în lumina lunii, cu paşi moi, aşa de aproape în spatele meu, încît puteam să-i aud răsuflarea. Am descuiat biserica cu cheia, pe care, nu ştiu cu ce gînd neclar o lăsasem deseară în buzunarul surtucului. In clipa aceia nu mi-a dat prin cap că femeia nu putea să se fi ascuns în biserica încuiată. După ce m'am încredinţat că nu era nici urmă de fiinţă vie înăuntru, am trecut în sacristie, şi mi-am scos planul. Lumina lunii, clară şi verde, bătea pe dulapul vechiu, aşa că înfloriturile păreau ca lucrate în bronz. Sculpturile frumoase se ridicau ca de pe un cîmp de aur roşiatic; şi amoraşii neastîmpăraţi păreau că învie în lumină. Mi s'au oprit ochii la un tablou de-asupra dulapului vechiu; ziua nu-l băgasem de samă. Era o pictură de demult, înegrită de fumul tămîiei şi al luminărilor; numai chipul sfintei zugrăvite acolo eşea la iveală ca din umbra veacurilor. Ori nu era chipul unei sfinte? Nu era cumva portretul unei femei care a trăit odată între păreţii aceştia? Mi se părea mai viu şi mai personal decît o icoană sfîntă; şi acum, în lumina verde a lunii, mi s'a părut că mai văzusem odată faţa asta. Ochii negri şi scînteetori pătrundeau arzînd într'ai mei.

Tremuram de o frică neînţeleasă. Deodată mi-a dat prin minte un gînd care m'a înfiorat. Deseori simţi că gîndurile acestea care-ţi vin dintr'odată nu se nasc în noi, nu sînt bunul nostru, ci vin nu se ştie cum din afară, caşi cum ne-ar fi comunicate ca gîndul unui om străin. Simţeam aceasta aşa tare, încît mi se părea că gîndul acela fusese rostit alături de mine, caşi cum mi-ar fi zis cineva să mă păzesc... O voce de femee îmi şoptise să mă păzesc. Da, să *mă păzesc*... căci aşa era înţelesul *gîndului* aceluia *străin*: să *mă păzesc*. Parcă-mi spunea cineva la ureche, nu cumva să caut să aflu tainiţa însemnată pe plan. Am vrut să gonesc gîndul acesta străin şi căutam să-mi închipui că numai liniştea neobişnuită, tăcerea aceia pătrunsă de mirosul tămîiei îl zămislise. In zidăria veche a sacristiei, zdruncinată, se vede, de zguduirile dărmării, de prăbuşirea clădirilor vechi deprimprejur, se auzea picurînd într'una. Lumina lunii părea că se pătrunde de picurarea aceasta, caşi cum ar fi fost ea însăşi făcută din firele de nisip argintiu, care se scurg în clepsidra timpului. Cu cît mai tare mă sileam să-mi fixez atenţia observind lucrurile din jurul meu, cu atît tot mai îndărătnic venea sfatul că trebue să mă păzesc: să mă păzesc de a-mi urma planul, căci altminteri m'aşteaptă o mare nenorocire. Şi iar încercam cu încordare să urmăresc jocul ciudat al luminii lunii, dar tot mai mult mă pătrundea şi se înfigea în mine gîndul străin. O clipă mi s'a părut că-mi pune cineva mîna pe umăr şi-mi spune ceva încet la ureche. Iar pe urmă am simţit limpede că o voinţă sträină voia să se facă stăpînă pe voinţa mea. Am ridicat capul şi m'am uitat în ochii negri, aprinşi ai tabloului de deasupra dulapului.

Atunci numaidecît mi-a venit în minte cu o dureroasă claritate: adineaori, cînd a trecut goana pe dinaintea mea, am văzut ochii aceştia; erau ochii femeii fugărite. Deşi nu sînt fricos, m'am speriat aşa încît mi-am perdut minţile. N'am ţipat şi n'am fugit, dar ce am făcut, era şi mai rău: încet, cu ochii ţintă în ochii portretului, m'am dat pas cu pas îndărăt, caşi cum aşi fi vrut să mă feresc de o primejdie adevărată. Şi în mînă ţineam strîns o chee mare de biserică, aşa cum, surprins de hoţi, ia omul drept armă orice-i ese înainte. Insfîrşit, am ajuns în biserică şi am trîntit uşa sacristiei. Bolţile pierdute în întuneric au răspuns răsunînd. Icoanele şi statuile păreau că şi-au schimbat

poziţiile şi se uită la mine strîmbîndu-se batjocoritor. Iute am eşit din biserică.

Noaptea aceia n'am mai dormit. Numai în zori m'a luat somnul, dar m'am deşteptat curînd, fiindcă vroiam să încep numaidecît lucrul în sacristie. Cu tot sfatul din cursul nopţii că trebue să mă păzesc, eram hotărît. Ziua, frica n'avea putere asupra voinţii mele. Cînd am ajuns la lucru, arhivarul era acolo, tot aşa de nerăbdător caşi mine. Am ales cîţiva lucrători pricepuţi şi le-am spus cum să facă să mute din loc dulapul uriaş. Tabloul de deasupra, la care mă uitam acum cu oarecare teamă, era o lucrare de rînd, o pictură de duzină ascunsă subt o coajă groasă de murdărie, din care se vedea mai bine doar numai o pată palidă—faţa sfintei. Absolut nimic straniu în el, şi vroiam tocmai să-l întreb pe arhivar ce crede despre portret, dar a început el vorba.

„Ştii dumneata, zice, că trebue să fi fost tare frumoase petreceri în mănăstirea asta de maici. Aseară, tîrziu, am luat iar cronica la cetit, şi cred că tainiţa are să ne descopere încă lucruri mari. Ţi-am mai spus, mi se pare, ce zice cronica despre mănăstire. Aseară am mai cetit odată tot, crezînd că voiu găsi o bază pentru cercetările noastre. Aici, călugăriţele, în loc să fi purtat grija să nu intre mănăstirea pe gura lumii, ajunsese la cea mai straşnică neruşinare. Depravarea cea mai mare era pe faţă, şi cronica zice că vecinii de multe ori auzeau toată noaptea ciocnet de pahare şi risete desfrînate. Trebue să fi fost o furie, o turbare care apucase toată mănăstirea şi mîna călugăriţele să facă asemenea chefuri nebune. De multe ori orăşenii vedeau biserica luminată şi, după zgomot, se putea înţelege că locaşul Domnului ajunsese loc de chef. La aceste benchetueli erau poftiţi preoţii oraşului; la început intrau în mănăstire numai noaptea, pe ascuns, dar mai pe urmă veneau, fără grijă, ziua mare. Adesea vedeai bărbaţi eşind de acolo împleticindu se, cu obrajii bugeţi, şi călugăriţe bete se poticneau prin curţile şi grădinile mănăstirii. Nu-i de mirare că orăşenilor li s'a făcut groază de petrecerile acestea, şi s'au plîns episcopului. Episcopul a venit chiar el singur în cercetare, şi a găsit o turmă de maici pline de evlavie, care trăiau aici în rugăciune şi cu gîndul la cele sfinte, întocmai cum se cuvine unor mirese ale lui Hristos. S'au întrebat şi preoţii oraşului, şi ei au adeverit acest lucru. Bîrfitorii au fost daţi în judecată şi, prin stăruinţa puternică a episcopului, au luat pedepse grele. Cum a plecat episcopul din oraş, au început iar chefurile neruşinate. Dar, de frica ped-psei, nimeni nu mai îndrăznea să ridice pîră. Intre călugăriţele aceste stricate, sora Agatha era cea mai rea din toate. Ei nu-i ajungeau petrecerile din mănăstire. Trebue să fi fost o femee cum nu se mai află, plină de pofte grozave, diavoleşti, care înghiţea şi nimicea tot. Trebue să fi fost nesăţioasă ca o fiară de pradă, fiindcă cronica spune de dînsa, că adesea eşea pe ascuns din mănăstire şi bătea uliţele noaptea prin oraş. In bordelele şi circiumele mahalalelor, laolaltă cu derbedeii, cu cartoforii şi beţivii, de parc'ar fi fost d'ale lor. Şi era de viţă boerească, dintr'un neam din cele mai mari ale ţinutului. Toate relele neamului ei, bine ascunse în curs de atîta vreme, se dăduse în ea aşa de scîrbos pe faţă. Dacă-i plăcea un băiat, îl apuca şi nu-l mai lăsa; turbată şi furioasă ca o bacantă îl trăgea cu dînsa. Curînd a ajuns s'o ştie tot tîrgul; vorbeau de dînsa ca de un vis rău, ca de o stafie. Nu-i mai ziceau decît „călugăriţa cea rea". S'a mai întîmplat să dea şi o boală ruşinoasă în oraş. Agatha s'a îmbolnăvit şi ea, dar nu se putea stăpîni, ci tot acelaşi traiu il ducea mai departe. Şi acuma tot juca prin circiume, şedea cu derbedeii şi, ca un strigoiu, năvălea la tineri pe uliţi". Doctorul Holzbock îşi curmă vorba: „Dar ce ai? Pari aşa bolnav".— I-am spus că n'am nimic, şi l-am rugat să se oprească puţin din povestit ca să văd cum merge lucrul. Jurîmprejurul dulapului se ridicase podelele, se luase tencuiala de pe păreţi, dar dulapul nu se putuse mişca nici de o muche de cuţit. Maestrul feţuitor zice: „Mi se pare că dulapu-i pironit în părete".

Aşa trebuia să fie; dar atunci o fi fost prins în părete chiar decînd s'a zidit sacristia. Atunci, ori planul nostru e o păcăleală, ori...

Ne-am uitat unul la altul, şi arhivarul a zis tocmai ce gîndeam şi eu: „Drumul e prin dulap". Eram turburat, nu mai puteam de nerăbdare din pricina opririi aceşteia, şi furios de atîtea piedici. „Dar cum să aflăm pe unde era trecerea? Ar trebui să sfărmăm tot dulapul în bucăţele, şi asta nu se poate, că-i inventar de biserică! Ce să facem?" Arhivarul era tot aşa nerăbdător caşi mine.

Pe cînd doctorul Holzbock stătea pe gînduri, eu cercetam tot dulapul, apăsam pe toate florile săpate, trăgeam toate sărtarele cîte nu erau încuiate, şi măsuram peste tot, doar de-oiu nimeri, prin vre-o proporţie care să nu se potrivească cu celelalte, unde ar putea fi vre-o uşă ascunsă.

„Nu te mai osteni", zice arhivarul, „dulapul acesta, care desigur şi-a ascuns taina de atîtea generaţii de curioşi, n'are să ne-o descopere nici nouă dintr'odată. Să căutăm prin arhive, poate..."

Dar eu nu-l mai ascultam, căci măsurînd din ochi înălţimea dulapului, dădusem de tabloul de deasupra. Şi deodată mi s'a părut că tabloul are să-mi dea cheia secretului. Spre mirarea arhivarului am poruncit să-mi pue o scară la dulap şi m'am suit sus. Aşa aproape de faţa palidă, cu ochii în ochii portretului, iar a vrut să mă cuprindă groaza de as'noapte. Dar m'am stăpînit şi am început să cercetez tabloul. Prin scoarţa de murdării groasă atît se putea vedea, chiar de aproape, că femeia purta haină călugărească; la cap nici panglici, nici broboadă, ci părul se desfăcea slobod împrejur. Ciudat era părul, împleticit ca nişte şerpi, aşa cum se zugrăveşte capul Meduzei. Dar, după starea proastă a portretului nu se putea hotărî nimic sigur. La

git purta un giuvaer, atîrnat de un şnur. Nu era cruce, cum se află de obiceiu la călugăriţe, ci un fel de broşă, o simplă floare, un ornament. Se vedea să fie un crin închis într'un poligon. Mi s'a părut că mai văzusem floarea aceasta jos pe dulap: crinul închis ba într'un hexagon, ba într'un romb, ori, caşi aici, într'un pentagon.

„Doctore", am strigat, coborîndu-mă de pe scară, „mi se pare că am dat de rostul ghicitoarei".

„Şi tocmai acolo, sus, în portret, i-ai dat de rost?"

„Aşa cred. Cheia-i crinul în pentagon. Să căutăm".

Ştiam bine că văzusem floarea aceasta, totuşi eram aşa de zăpăcit, încît n'am găsit-o îndată. Părţile dulapului se topeau înaintea mea ca într'o ceaţă, şi degeaba luptam cu oboseala, pe care acum, în clipa hotărîtoare nu mi-o puteam explica. Îmi era aşa cum trebue să fie unui om care degeră. Atunci tocmai arhivarul strigă, lîngă mine: „Iată un crin într'un pentagon. Ei?"

Pe loc puterile mi s'au încordat iară, caşi cum m'aşi fi găsit în faţa soartei neînlăturate, cînd nu mai poate fi îndoială în privinţa rezultatului. M'am uitat bine la floare; lucrătorii stăteau curioşi, roată împrejurul nostru. Mi s'a părut că lemnul se lasă subt mîna mea, am apăsat cu toată puterea — atunci dulapul bătrîn a gemut din adînc şi s'a desfăcut de sus până jos, într'o spintecătură. Am pus umărul, dar ţiţinele ruginite, de sute de ani nemişcate, se lăsau greu. Cu zmunciturì am putut deschide uşa şi am avut timp să admirăm ingenioasa maşinărie secretă. Pedeasupra şi această parte a dulapului se potrivea în lăţime, dar cînd apăsai pe floarea de crin feţele care păreau despărţite se făceau o uşă, împreunîndu-se. Pe măsură ce se deschidea uşa, rafturile dulapului se duceau în lături, şi ne rămînea în faţă fundul. Aici n'a fost greu să găsim şurupul care trebuia apăsat ca să deschidem şi uşa aceasta.

La spate se deschidea, întunecos, o hrubă. Am vrut să mă răpăd, dar arhivarul m'a oprit pe loc. „Ai răbdare, trebue să vedem mai întâiu dacă înăuntru aerul e respirabil". Am legat o luminare de un băţ şi am întins-o în hrubă. Ardea cu flacără mare; stearina topită cădea în picături mari, în întuneric.

Am intrat.

Cîteva trepte în jos, pe urmă drept înainte, şi iar cîteva trepte în jos, şi iar drept înainte. Arhivarul îmi şoptea: „Cred că sîntem pe drumul călugăriţii rele". El credea numai, eu eram sigur. Cu toate că aerul era aici destul de răcoros, răsuflarea mi-era grea.

„Maica Domnului", zise deodată lucrătorul care mergea înaintea noastră cu luminarea şi se opri. Aici păreţii se pierdeau deodată în întuneric, gangul dădea într'un fel de criptă: în mijloc, pe capre de lemn, patru cosciuge, tot de lemn, simple de tot; dar după formă şi croială trebue să fi fost vechi de cîteva sute de ani. Arhivarul ridică un capac: înăuntru o călugăriţă, cu chip uscat de mumie şi mînile încrucişate pe piept. Hainele

putrezise, aşa că pe unelocuri, prin rupturi, se vedea carnea neputrezită. Am ridicat capacele şi la celelalte cosciuge. În cel de-al patrulea era Agatha, „călugăriţa rea". Am cunoscut-o îndată; era femeia care fugea noaptea pe dinaintea casei mele, gonită de o mulţime de bărbaţi furioşi,—modelul tabloului din sacristie.

Arhivarul zise atunci, stînd lîngă mine: „Dar ştii că între trupurile aceste trebue să fie şi sora Agatha, «călugăriţa rea?»"

„Ştiu; uite-o. O cunosc. Vezi că arată mult mai bine la faţă decît celelalte. Se cunoaşte că celelalte sînt moarte de-al binelea, iar ea..."

Doctorul Holzbock m'a luat de mînă şi a zis: „trebue să eşim degrabă din hruba asta; îmi pare că aerul e primejdios. Haide!"

Dar n'am putut merge mai înainte. La treizeci de paşi a trebuit să ne oprim. Căzuse tavanul şi astupase gangul; după socoteala mea trebuia să fim acum subt stradă, şi am văzut că prăbuşirea trebue să se fi întîmplat de curînd, prin zguduirile pricinuite de căruţele grele care duceau molozul clădirii bătrîne. Era primejdie să cază şi alte părţi, şi am dat ordin ca numaidecît să facă o spărtură din stradă, să se cerceteze tot cu băgare de samă şi să se facă tot ce trebue ca să nu se întîmple vre-o nenorocire. Trecînd înapoi m'am încredinţat că văzusem bine. Intr'adevăr, ea nu semăna cu celelalte. Parcă era vie. Pielea întinsă, cu o umbră de culoare, şi fruntea netedă, lucea. Tot frumoasă era, şi în bătaia luminării mi s'a părut că i se mişcă ochii subt pleoape, caşi cum s'ar fi uitat viclean şi ascuns la noi.

Cînd am ajuns în sacristie, a trebuit să m'aşez jos. Mi se tăiase răsuflarea şi-mi tremurau picioarele.

Arhivarul zise: „să-ţi spun ce m'a făcut să zic că una din mumii este sora Agatha. Cronica mea explică în urmarea povestei mănăstirii. Molima a cărei preoteasă era Agatha se lăţise şi, însfîrşit, s'a făcut o răscoală straşnică printre orăşeni. Au pîndit-o pe călugăriţă şi au vrut s'o omoare. Dar pe semne că primejdia îi stîrnea încă şi mai tare pofta de ticăloşii. Îşi făcea acum şi mai rău de cap decît înainte; şi-i ciudat că se găseau mulţi s'o apere, printre tinerii care o iubeau, cu toate că ştiau că-i umplea de boală. Ţi-am spus că trebue să fi fost straşnică femee. Asupra trupului bărbaţilor avea o putere fără margini. Dar într'o zi a venit o mulţime de oameni înarmaţi în faţa mănăstirii şi au cerut să le dea pe sora Agatha. Furia norodului era la culme, şi ameninţau să ia mănăstirea cu asalt şi să-i dea foc, dacă n'ar să dea pe „călugăriţa rea". Stariţa se văzuse nevoită atunci să stea la vorbă cu răsculaţii. Le-a făgăduit să pedepsească pe sora Agatha, şi le-a cerut s'o îngăduie trei zile. Cei mai cuminţi dintre răzvrătiţi au înduplecat pe ceilalţi să primească cererea stariţei. După ce au trecut cele trei zile, mulţimea iar a venit în faţa mănăstirii, dar au aflat dela

stariţă că sora Agatha s'a îmbolnăvit grabnic şi a murit. Cronica nu spune lămurit, dacă a fost numai o intîmplare, care a scăpat pe stariţă din încurcătură, ori dacă se făcuse omor, ca să se potolească lumea. Vremurile erau aşa că putem crede tot aşa de mult şi una şi alta. Dar orăşenii nu s'au astîmpărat, cum se aştepta. Cu toate că se făcuse îngropăciune şi se scoborise un cosciug în pămînt, cu toate că se încredinţase oamenii că pe groapa aceia se pusese piatră cu numele „călugăriţei rele", s'a zvonit totuşi că sora Agatha tot mai trăeşte. Cum se intîmpla adesea înainte vreme, lumea nu vroia să crează, de oameni foarte huliţi sau foarte iubiţi, că au murit; aşa a fost şi cu călugăriţa. Unii ziceau că au văzut-o în cutare ori cutare loc; spuneau cum umbla şi prindea tineri şi, însfîrşit, au ajuns să crează că stariţa a amăgit numai lumea, ca să indepărteze primejdia. Alţii, care vroiau să crează că sora murise, erau de părere că se pîngăreşte sfîntul pămînt al cimitirului, îngropîndu-se trupul călugăriţei lîngă trupurile orăşenilor cinstiţi şi cu frica lui Dumnezeu! Dar şi cei care credeau, şi cei care se îndoiau, cereau deopotrivă să se deschiză groapa, ca să se afle hotărît dacă-i înăuntru călugăriţa. Trebue să fi fost pornit grozavă ură împotriva femeii aceleia. Cînd s'a aflat în mănăstire ce vroia lumea furioasă, au ridicat la vreme de noapte trupul din groapă şi l-au dus înapoi în mănăstire. Cronica scrie toată istoria aşa caşi cum ar fi fost mare răscoală în cetate; cînd au găsit groapa goală, orăşenii s'au sculat şi iar s'au adunat în faţa mănăstirii. Dela o fereastră li s'a arătat trupul călugăriţii. Pietre şi bucăţi de lemn zburau asupra moartei; unul a tras şi un foc. Şi cronica mai spune că între răsculaţi, cei mai turbaţi erau tinerii care o iubise pe cînd trăia. Cînd au văzut în mănăstire, că nici moartă nu scapă sora Agatha de ura care o prigonea, au oprit trupul şi l-au îngropat în cripta unde se îngropau călugăriţele care, cine ştie din ce pricină, fusese ucise. Cripta aceia am descoperit-o noi astăzi. Este în drumul pe unde se ducea călugăriţa după ticăloşiile ei.

„Aşa este", am zis eu.

„Dar să-mi spui acum: dumitale cum de ţi-a dat prin cap că am găsit chiar pe „călugăriţa rea"? Dumneata încă nu auziseşi sfîrşitul povestei mele? Şi cum de ai putut zice că una din mumii este sora Agatha? Şi cum ţi-a venit în minte să cauţi tocmai în tablou semnul după care aveam să mergem mai departe?"

Ce era să spun arhivarului? Puteam să-i povestesc ce vedeam noaptea? Am căutat să-l pun pe cale punîndu-i şi eu o întrebare: „N'ai văzut dumneata cum samănă portretul cu moarta din criptă?". „Nu", zice doctorul Holzbock, şi se uită la tablou, care acuma se vedea bine de tot în bătaia soarelui de dimineaţă. „Ş'apoi ar trebui să ne uităm deaproape". Şi pune scara, care rămăsese răzimată într'un colţ. Dar n'a fost în stare să ia portretul din părete. Eu, — n'am vrut să-i ajut. Am chemat doi lucrători să-i ajute ei, şi i-am lăsat acolo; căci nu puteam să-mi alung un fel de gînd superstiţios care-mi spunea că-i mai bine să rămie portretul acela la locul lui. Astfel vedeniile din timpul nopţii puneau stăpînire pe mine şi ziua. Mă vedeam prins în mrejele unor întîmplări ciudate şi cu groază simţeam că nu puteam să scap. Eram ca în laţ. Stînd afară, la lumina zilei şi în praful şi zgomotul lucrului, m'am hotărît fără să mă gîndesc la ce s'o întîmpla pe urmă, să spun că sînt bolnav şi să cer numaidecît congediu. Dar mai întâiu vroiam, în noaptea asta chiar, să merg cu observaţiile mele până 'n capăt, convins că acum lucrul trebuia să se hotărască la un fel.

Peste un sfert de ceas a venit arhivarul cu cei doi lucrători şi mi-a spus că nu s'a putut cu nici un chip lua tabloul din părete, decît dacă s'ar apuca cineva să spargă rama ori să tae pînza. „Nu strînge din umeri, zice, dumneata parc'ai vrea să spui că despre lucrurile aceste ştii mai multe decît cronica mea. Trebue să-mi spui odată părerea dumitale, fiindcă am de gînd să scriu pentru Foaia Societăţii istorice un studiu asupra descoperirilor noastre".

Pe urmă a plecat, lăsîndu-mă să cred că am aface cu un om foarte cum se cade, învăţat, şi care nu prea are apucături romantice.

Ziua aceia nu mai lua sfîrşit pentru mine. Ceasurile toate se strecurau pe dinaintea mea cenuşii, ca nişte umbre plictisite, greoae. Seara, nevastă-mea a băgat de samă că sînt iritat, şi n'am putut s'o liniştesc, până nu i-am spus că chiar de adouazi mă las de lucru. S'a făcut ceasul unsprezece, şi lumina încă tot ardea la patul femeii mele. Parcă tocmai azi nu putea s'adoarmă; şi eu nu mai puteam de frică, că planurile mele ar putea fi spulberate. Insfîrşit, mergea acum spre douăsprezece, femeia s'a aplecat încă odată înspre mine, şi fiindcă mă prefăceam că dorm, a stins oftînd lumina, şi peste două minute n'a mai fost în stare să auză cum m'am sculat încet şi am plecat din odae. Tocmai eşisem în faţa casei, cînd bătea douăsprezece în turnul bisericii vechi din mănăstire. Am auzit ţipătul, pe urmă zgomotul oamenilor care fugeau; iată că a zburat femeia pe dinaintea mea—Agatha era, cu ochii grozavi de jaratic la mine,— pe urmă a trecut mulţimea care o fugărea. Am luat-o şi eu la goană în urma lor. Şi tot aceiaşi alunecare şi plutire ca 'n vis era, şi casele, în dreapta şi în stînga, îmi păreau ca nişte păreţi drepţi care îndemnau zborul nostru. Cei care urmăreau femeia, în faţa mea, cerul nopţii de-asupra noastră, învelit de brazde multe de nori albi, ca un rîu acoperit de sloiuri, în vremea desgheţului. Prin spintecăturile şi rupturile brazdelor de nori se vedea, cînd şi cînd, luna în secere — o luntre pe apele întunecate şi fără fund ale cerului. Goana a apucat pe lîngă îngrăditura dărmăturilor şi acolo figurile n'au mai umblat decolo până colo pe dinaintea mea, ca altedăţi, ci au fost înghiţite ca într'o pîlnie. Mi s'a părut că s'au înălţat învîrtindu-se ca un sul de

fum, și apoi le-a supt pămîntul. Iar eu eram chiar lingă spărtura făcută de cu ziuă, după porunca mea. Pămîntul scos stătea împrejurul groapei; cîteva scînduri și două felinare roșii arătau trecătorilor să se păzească. Dar scîndurile de pe spărtura care ducea în hrubă erau date la o parte. Am zmuncit ușa ocolului de scînduri și am dat fuga, fără să mai caut paznicul de noapte—trebue să fi fost cine știe în care parte, că locul era mare;—am alergat printre grămezile de moloz, înspre curtea cea mare, care se cunoștea încă după resturile zidirilor care o împrejmuiau. Nu știu ce glas îmi spunea, că trebue să fiu acolo; o poruncă de care nu puteam să n'ascult. Abia îmi găsisem o ascunzătoare, după o boltă mare năruită, și am și văzut curtea plină de figuri.

Ce am văzut atunci, aproape că nu se poate spune. Toate erau ca în vis, și totuși foarte clare. Figurile veneau dinspre biserică, care-mi sta înainte, în bătaia lunii. Nu pot să spun, dacă veneau pe ușă, care stătea deschisă în lături sau eșeau din păreți. Mi s'a părut numai că sînt așa de mulți, că nici n'ar fi putut încăpea pe ușă. Mai ciudat însă era că vedeam toate figurile mișcîndu-se foarte tare, făcînd semne peste semne cu mîna, le vedeam strigînd și chemîndu-se, împingîndu-se și dînd năvală cu furie, dar n'auzeam decît doar zgomotul pașilor. Nici o vorbă din cîte vedeam că spun nu s'auzea, nici un strigăt n'ajungea la mine. Era cași cum ași fi privit ce se întîmplă pe o scenă, despărțită printr'un părete gros de sticlă prin care sunetul n'ar fi pătruns; așa că vedeam mișcările, dar n'auzeam nimic. Impresia era sporită și prin aceia că actorii acestei scene agitate erau costumați. Aveau portul larg și comod al orășenilor din secolul al șasesprezecelea; unii din ei erau mai neîngrijiți la îmbrăcăminte, păreau a fi studenți; alții, mai serios și mai de sărbătoare îmbrăcați, ca niște domni din sfatul orașului.

Este un grad oarecare de spaimă, în care grija de sine piere, și omul nu traește atunci decît cu ochii, iar toate celelalte simțuri par închise. La gradul acela ajunsesem eu și pot să jur că ce am văzut, se petrecea intr'adevăr. Toată curtea era plină de figuri, și cîteodată unele dintr'însele veneau așa de aproape de locul unde eram ascuns, încît puteam să le văd fața,—părea, nu știu cum, cam împetrită. Dupăce au alergat o vreme în toate părțile, au început toți a se uita spre ușa deschisă a bisericii; de aici a eșit o mulțime de bărbați care duceau, între ei, o femee. O împingeau înainte cu pumnii, o loveau în obraz, și o trăgeau de frînghia prinsă de gît. Am văzut-o cum scutura din umeri, parc'ar fi vrut să alunge o insectă supărătoare. Unul din studenți a împins pe ceilalți la o parte, s'a repezit înainte, i-a strigat, pare că, niș'e vorbe de batjocură în față, și a lovit-o de două ori peste cap cu latul spadei lucioase. Atunci femeia a ridicat fruntea netedă și s'a uitat la om, cu ochii ei negri, aprinși. Sora Agatha era, călugărița rea. Tot lovind-o și dîndu-i cu picioarele au tîrît-o până 'n mijlocul curții, unde stăteau mai mulți domni din sfat, îmbrăcați în negru. Am văzut-o dreaptă, în lumina palidă și sfioasă a lunii, în fața cîtorva bărbați, care parcă adunase în ei toată ura mulțimii furioase. Vălul alb îi alunecase călugăriții de pe cap, și ea era acum ca în portretul din sacristie. Atunci unul dintre domnii sfatului a făcut cîțiva pași înainte și, pe cînd mulțimea se îngrămădea din toate părțile, a rupt un băț alb deasupra capului călugăriții și i l-a aruncat, cu mare scîrbă, la picioare. Poporul atunci s'a dat în lături și s'a deschis loc mare. Călugărița stătea în picioare lîngă un trunchiu, iar de pe trunchiu s'a sculat un om într'o mantie roșie. Am văzut cu deamănuntul toată execuția. Am văzut cum omul a tras o sabie lucie și lată, și a aruncat mantaua, cum a desfăcut haina călugăriții de s'a văzut gîtul și umerii frumoși și cum a pus-o în genunchi în fața trunchiului. Aș fi vrut să țip, dar eram bucuros că 'nsfîrșit ochii negri și amenințători, care în clipele din urmă se uitau țintă spre locul unde m'ascunsesem, cași cum m'ar fi zărit acolo, se întorceau, însfîrșit, dela mine. Acuma capul era culcat pe trunchiu; am văzut cum sabia și a luat vînt, în lumina lunii,—și numai ce a și țîșnit un șivoiu de sînge. Dar n'a căzut pe pămînt, nu s'a împroșcat în picături, ci a rămas în aer, de parcă s'ar fi împietrit într'o clipă. Iar capul a căzut de pe trunchiu și a pornit rostogolindu-se, minat parecă de porunca cea de pe urmă a morții, și venind drept spre mine. Mulțimea și-a aruncat căciulile în sus, și a izbucnit de veselie mare; mișcările le vedeam, dar tot n'auzeam nimic. Și ca dintr'o singură pornire s'au aruncat deodată toți asupra trupului, l-au îmbrîncit, l-au lovit, l-au tras în toate părțile, cași cum turbarea lor tot încă nu se potolise. Dar, în vremea asta, capul se rostogolea tot înainte fără să-și schimbe drumul, și s'a oprit însfîrșit, chiar lîngă locul unde stăteam ascuns. Ochii negri, învăpăiați se uitau la mine, și am auzit vorbe, cele dintâiu în toată această scenă, vorbe din gura capului: „adu-ți aminte de călugărița cea rea!"—Pe urmă toate s'au făcut nevăzute, mulțimea turburată, capul, calăul cu trunchiu cu tot; numai șivoiul de sînge împietrit, ca o secere roșie, a mai plutit o clipă în lumina verde a lunii.

Mai rămîne să spun, că adouazi trupul sorei Agatha s'a găsit, în criptă, într'o stare groaznică. Desfigurat de lovituri, zdrobit tot, iar capul despărțit de trup, ca retezat dintr'o singură tăetură. S'a presupus că-i caz de nebunie sexuală, și s'au făcut cercetări peste tot; am fost întrebat și eu. Dar autoritățile n'au ajuns la nici un rezultat, fiindcă eu m'am ferit să povestesc ce văzusem noaptea.

*

In dimineața de 17 Iulie 19... o crimă îngrozitoare a pus tot orașul în mișcare. Slujnica arhitectului Hans Anders, după ce a bătut de mai multe ori la ușa odăii de culcare, a mai ve-

nit să scuture încă odată de clanță, pe la zece ceasuri dimineață. A văzut că nu era încuiat și a intrat în odae. Tînăra femee era întinsă în pat, într'un lac de sînge. De stăpîn, nici urmă. Fata a fugit țipînd și a apucat-o un plîns cu sughiț; cînd au putut, însfîrșit, cu mare greu, să afle dela dînsa ce a văzut, un student tînăr dela etajul al treilea, cel mai cuminte dintre toți locatarii uluiți și îngroziți, a trimes îndată la societatea de salvare și la poliție. Comisarul a venit și a constatat că este crimă. Tînăra femee era moartă de cîteva ceasuri, cu capul despărțit de trup, retezat dintr'o lovitură care trebuia să fi fost dată cu strașnică putere. Altfel, în casă, toate erau în bună regulă; numai un tablou, în odaia de culcare, era scos din părete și sfărmat cu totul. Rama în bucăți, pînza sfîșiată ferfeniță. Nici o urmă că ucigașul să fi pătruns de afară; slujnica spunea că stăpînii se culcase seara ca de obiceiu. Cînd au întrebat-o, dacă în timpul din urmă n'au fost certuri între Anders și nevastă-sa, fata a stat puțin pe gînduri, apoi a zis, că ea n'a văzut nimic, doar numai că amîndoi se făceau tot mai tăcuți, iar cucoana avea cîteodată un tremur nervos. Cu toată această mărturisire, a trebuit să se admită că doamna Anders, din motive deocamdată necunoscute, a fost ucisă de soțul ei, și că soțul a fugit după aceasta. Observațiile locatarilor se potriveau cu ale slujnicei; dar, din toate aceste, nu se putea scoate că ar fi fost între soți o ceartă așa ca să fi putut urma o asemene faptă groaznică. Însă doctorul expert a zis că, dacă nu au fost semne vizibile de discordie în familie, asta nu trebue să ne facă să credem că soții trăiau în mare armonie, fiindcă tocmai la oameni de o înaltă cultură, ca Hans Anders și soția lui, asemene catastrofe se pregătesc în tăcere, în adîncul sufletului. Spusa doctorului întărea și mai mult părerea comisarului, care numaidecît s'a pus, cu toată energia, în căutarea bărbatului ucisei.

Pe Hans Anders l-au găsit, după-amiază, pe o bancă, în parcul orașului, cu capul gol, cu pălăria și bastonul lîngă dînsul; își făcea tocmai o țigară. Fără împotrivire, a venit după gardist, și zicea că și el avea tocmai de gînd să se ducă la poliție, să explice întîmplarea. Zîmbind și foarte bine dispus a intrat în biuroul comisarului, și l-a rugat să-l asculte un moment, căci are să-i spue de ce a tăiat capul femeii.—Comisarul s'a uitat țintă la dînsul, îngrozit: „Domnule, mărturisești că ți-ai ucis femeia?". Anders a zîmbit: „Femeia mea?—Nu". Și pe urmă a făcut o declarație așa de ciudată și încurcată, încît nici comisarul, nici judecătorul, căruia chiar în seara aceia i se dase afacerea pe mînă, n'au fost în stare să priceapă nimic. Atîta au putut alege, că Hans Anders mărturisea c'a tăiat capul femeii cu hangerul turcesc din colecția lui de arme, dar susținea totuși că femeia aceia nu era femeia lui. Cînd a văzut că nu vor să-l înțeleagă, Anders a pomenit de cunoscutul lui, doctorul Holzbück, arhivarul, care are să confirme, zice, tot ce a spus el. Dar încă

înainte să fie citat, arhivarul a venit singur, dela sine, înaintea judecătorului și a făcut această declarație:

„Mă cred dator, să aduc, cu indicațiile mele, oarecare lumină în grozava întîmplare a lui Hans Anders, întru cît se mai poate aduce lumină în niște împrejurări atît de misterioase, și de ciudate. Il cunoșteam demult, și mai în fiecare zi mă duceam să-l văz acolo unde conducea lucrările de dărmare a foastei cazărmi a Iezuiților. Studiile mele istorice și arhealogice vă sînt cunoscute; credeam să pot găsi oarecare lucruri interesante în minele clădirii vechi de mai multe veacuri. Anume semne m'au făcut să dau de urma unei hrube ascunse, și Anders, arhitect de o capacitate necontestată, s'a ținut de urma aceasta cu atît de multă pătrundere și cu așa noroc, încît am izbutit să descoperim o criptă veche, în care erau cîteva cadavre mumificate. V'aduceți aminte că adouazi după descoperirea aceasta, unul din cadavre s'a găsit într'o stare așa, încît s'a putut crede că se petrecuse o crimă. Dar cercetările n'au dat atunci nici un rezultat. Peste cîteva zile a venit Anders la mine. Trebue să spun de mai *înainte* că, de cîtva timp, omul îmi părea schimbat: era neliniștit și, de unde altădată era energic și totodată amabil, acuma era uneori cu totul dus pe gînduri, iar altădată ursuz și violent; alteori, însfîrșit, tremura cași cum l-ar fi chinuit o strașnică groază. In ziua aceia starea lui m-a impresionat cu deosebire, și cînd l-am întrebat ce are, mi a răspuns ca de mîntuială. Mai pe urmă, cînd nu și-a mai putut stăpîni neliniștea, a zis: „Astăzi mi-au adus acasă portretul ei". „Ce portret". „Portretul sorei Agatha, călugărița rea". „Da' ce vorbești; portretul stă atîrnat în sacristie; așa de bine atîrnat că nici nu se poate lua din părete". „Nu-i așa?—zice, dumneata n'ai fost în stare să desprinzi tabloul? Dar eu mă jur că acuma-i acasă la mine, în părete". „Cine ți l-a adus". „Nu știu. Nu eram acasă cînd mi l-a adus. Dar jur că acuma-i în casa mea. Un străin l-a adus, l-a prins în părete, și a plecat fără să spue cine l-a trimis. La urmă, m'am dus la preot, dar nici el nu știa nimic de asta. L-am întrebat dacă n'are vre-o pretenție, fiindcă tabloul este din inventarul bisericii, dar el a zis că-i bucuros c'a scăpat de dînsul; tot avea încă demult de gînd să-l dea afară. Lucru grozav însă: „Nici n'ași putea duce portretul la loc, chiar dac' ași vrea". „De ce?" „Pentrucă acuma stă tot așa de tare înfipt, la mine în părete, cum stătea mai înainte în sacristie. Nu-i de înțeles, dar așa este, întocmai; și te rog să vii la mine, ca să te încredințezi că-i așa cum zic". Spun drept că informația arhitectului mi s'a părut foarte ciudată, fiindcă portretul de care-i vorba, era, după cum zicea Hans Anders, al sorei Agatha, una din călugărițele ale căror mumii le găsisem în criptă. Ca să-l liniștesc, i-am făgăduit să mă duc adouazi la dînsul; dar nu mi-am adus aminte de aceasta decît spre sfîrșitul săptămînii, cînd din întîmplare treceam pe la casa lui. Hans Anders eșise în oraș; am găsit însă pe femeia lui. „Ah, bine-mi pare, zice, c'ai venit la noi; vroiam

tocmai să vin eu la dumneata. Eşti singurul cunoscut cu care bărbatul meu se vede mai des. Ţine mult la dumneata şi de aceia cred că ai putea avea oarecare trecere la dînsul". I-am spus că sînt gata s'o slujesc, dar ea a început a se tîngui cu lacrimi, că bărbatul ei trebue să fie bolnav. Umblă aşa aiurit, nu zice toată ziua o vorbă, şi noaptea se învîrteşte în pat fără să poată dormi. I-a spus acum cîteva zile că are să-şi ia congediu numaidecît şi să plece, fiindcă vede că-i istovit şi ostenit peste măsură, dar că acum nu-l mai poate îndupleca să plece din oraş. „Doamne, şi nici nu mai îndrăznesc măcar să pomenesc de doctor! Cînd aude numai cuvîntul, sare ars şi mă dojeneşte, parcă l-aşi îndemna la cine ştie ce faptă josnică".

I-am spus şi eu doamnei Blanca, că trebue să căutăm să-l convingem pe bărbatu-său să plece. Curînd s'a întors şi Anders acasă. Mi-a dat bună-ziua vesel; i-a dat şi femeii lui buna-ziua, dar vedeam că este ceva între dînşii. O umbră, un lucru nepipăit, o putere nevăzută, care-i stăpînea pe amîndoi, şi-i dezbina. La doamna Blanca, puterea aceasta se arăta mai mult ca o frică, la Anders,—am crezut mai întâiu că mă înşel, dar pe urmă observaţiile mele s'au dovedit adevărate,—la Anders era o scîrbă de nevastă-sa; o scîrbă amestecată cu groază. Mi s'a părut ciudat, fiindcă ştiam că până atunci Anders îşi iubise foarte tare femeia. După o convorbire scurtă şi neînsemnată, doamna Blanca a eşit din odae, ca să-mi lase vreme sa mă ocup de Hans, cum îi făgăduisem. De abia plecase ea, şi Anders m'a luat de braţ şi m'a dus în odaia de culcare, şoptindu-mi: „Vino, s'o vezi". Deasupra unei otomane, în faţa paturilor, era atîrnat portretul din sacristie; alături, o perdea verde dată într'o parte. Portretul acesta era cam straniu, obrazul părea plin de păcate grele; şi dacă într'adevăr este al sorei Agatha, apoi se potriveşte bine cu tot ce spune cronica despre ticăloşiile acestei călugăriţe. M'am apropiat de tablou, cu gînd să fac o încercare, ca să-l scot din părete. Vroiam să-i dovedesc lui Anders că închipuirile lui absurde trebuiau să se dea învinse în faţa realităţii. Dar el, a sărit atunci la mine aşa mînios, că m'am speriat, şi m'a îmbrîncit. „Ce vrei să faci? Nu se poate. Odată ce-i prins în părete, nici o putere din lume nu-i în stare să-l ia d'acolo". Uitase, pe semne, ce-mi spusese cu cîteva zile înainte: să viu la dînsul acasă, ca să mă conving că ce-mi povestise era adevărat. „Dar de ce, l-am întrebat eu, ai atîrnat portretul tocmai în odaia de culcare? Chipul acesta e în stare să turbure visurile cele mai paşnice". „Ţi-am mai spus, zice, că nu eram acasă cînd mi l-a adus. Omul care a venit cu dînsul l-a atîrnat aici, fără să întrebe pe nimeni; şi acum nu-l mai pot scoate. Am încercat să-i pun perdea pe deasupra, dar (şi glasul lui Anders suna răguşit de emoţie), ea nu o sufere. Dacă trag seara perdeaua la miezul nopţii o găsesc dată în lături. Se uită la mine, într'una se uită, cu ochii ăştia grozavi. Nu mai e de suferit. Şi ştii de ce se uită aşa? Am să-ţi spun". M'a tras la o parte de lîngă portret,

şi mi-a şoptit aşa de încet că abia l-am auzit: „A jurat să se răzbune pe mine, şi se ţine de vorbă. Plănueşte ceva îngrozitor, şi cred că înţeleg ce vrea". Deodată şi-a schimbat şirul vorbii, făcîndu-mi o întrebare, care atunci mi s'a părut că n'are nici o legătură cu gîndurile lui: „Te-ai uitat bine la femeia mea?" Dar n'am apucat să răspund, şi el a zis mai departe: „Prostii. Prostii sînt toate cîte îmi trec prin cap cîteodată". Şi pe urmă iar s'a întors la ce spusese: „Vrea să mă nimicească, fiindcă am descoperit hruba ascunsă şi am poruncit să se facă spărtura din stradă; prin asta am făcut să poată intra în criptă cei care o urmăresc". Am vrut să-i spun că n'are dreptate, dar Anders m'a oprit cu un semn: „Crede-mă, doctore, aşa e. Am chibzuit lucrul bine, şi dac'ai fi văzut dumneata ce am văzut eu, mi-ai da dreptate". Mai tîrziu am aflat ce vroia să zică Anders cu vorbele acele acoperite. Cuvintele acestei convorbiri, mi s'au întipărit întocmai; faţa arhitectului, care şoptind se apropia de tot de faţa mea, am s'o văd totdeauna înaintea ochilor. Din toată purtarea lui vedeam că era bolnav rău; l-am sfătuit să plece din oraş, să se ducă pe cîteva săptămîni la munte; dar am vorbit în zadar. „Trebue să rabd, zice; ar fi de prisos să caut să fug de dînsa. La trei mii de metri m'ar nimeri caşi aici". Mai mult decît orice mă înfricoşa, la dînsul, că-l vedeam luptîndu-se cu o nălucă caşi cum ar fi fost o putere reală; şi i-am spus doamnei Blanca, să ia sama şi să caute să-l influenţeze mai ales în privinţa aceasta. „Să-l influenţez?—şi bietei femei steteau să-i dea lacrimile; n'am nici atîta putere ca să mă lase s'aduc doctorul". Ca să-i fac un bine femeii, am trimis adouazi pe un prieten, doctorul Engelhorn, la Anders. Dar arhitectul a fost apucat de aşa furie, că Engelhorn a trebuit să plece cît mai repede. Tocmai atunci am fost şi eu nevoit să plec din oraş; vroiam să caut un document însemnat în arhiva castelului dela Pernstein. Au trecut cîteva zile până să găsesc hîrtia aşa c'a trebuit să stau mai mult pe acolo. La întoarcere, m'am dat jos din tren cu cîteva staţii mai departe, ca să viu în oraş pe jos, prin pădure, că era frumos şi aerul curat. Trecînd pe la o circiumioară unde se duce mult lumea în plimbare, m'am uitat, din întîmplare, peste gardul grădinii, şi l-am văzut pe Anders şezînd la o masă. Spun drept că, lucrînd, îmi cam uitasem de întîmplarea lui, şi în clipa aceia mi-a părut tare rău că-mi călcasem păn' într'atît datoria de prieten. Ca să aflu măcar acum ce-i cu dînsul, am intrat în grădină şi i-am dat bună-ziua. Se vedea că băuse mult, şi fiindcă altfel era om foarte cumpătat şi n'avea deloc obiceiul, mi-am închipuit îndată că asta trebue să aibă cumva a face cu întîmplarea lui misterioasă. „Aha, doctor Arhivarius, mă bucur tare, mă bucur peste măsură, şi te salut în numele ştiinţei". Anders vorbea aşa tare că atragea atenţia celor zece-doisprezece muşterii împrăştiaţi în toată grădina. Pe cînd eu îmi beam sfertul de vin de Moravia, el bea trei; şi de abia pe înserate l-am putut îndupleca să plecăm acasă. Mergeam de-alungul apei, şi

prin ceața care umplea valea se vedeau înaintea noastră luminile dela Moara Craiului. Insfîrșit, Anders a început vorba, tot despre aceleași gînduri ale lui: „Acum, insfîrșit, știu ce vrea". „Dar nu mai tot vorbi de dînsa — m'am răstit eu — par'c'ai avea aface cu o ființă adevărată". Hans Anders s'a uitat la mine fără să înțeleagă, așa de tare era acuma prins de ideile lui. „Și știi dumneata ce se întîmplă subt ochii mei? E grozav lucru. A pus stăpînire pe nevastă-mea". „Ei, dar asta ce-o mai fi?" „A pus stăpînire pe nevastă-mea, și schimbarea se petrece subt ochii mei. A început cu ochii: are o privire străină, care mă pîndește, cînd vin, cînd plec, pîndește tot ce fac. Cînd zic ceva, ochii aceia grozavi lucesc batjocoritori. Pe urmă i s'a schimbat și trupul. Femeia mea era mai scurtă și mai grasă; iar femeia care șade acum lîngă mine, și doarme, sau se preface că doarme (fiindcă prin pleoapele închise mă privește),—femeia asta-i mai naltă și mai subțire. Mă împresură, mă prinde în mreje. Mi-a omorît femeia și a pus stăpînire pe trupul ei, ca să fie aproape de mine, și în ziua cînd are să semene întocmai cu portretul, are să mă stăpînească cu totul. Dar m'am hotărît să-i iau înainte". Speriat, am înțeles că *iritația nervoasă a omului ajunsese acum* așa departe încît se putea zice că era nebunie. *Nu mai era* timp de pierdut. Trebuia lucrat cu hotărîre, și adouazi mă sfătuiam tocmai cu doctorul Engelhorn, prietenul meu, ce se facem ca să ajutăm pe biata femeie, cînd doamna Blanca a intrat în odaia mea. Părea foarte obosită, palidă, cu ochii căzuți și speriosi; și slăbise, așa că părea mai naltă. „Știu tot, doamnă", i-am zis. Dar ea a început a plînge: „Ah, ce poți ști D-ta! Nici nu-ți închipui măcar ce sufăr eu. Viața mea e iad. Asta nu-i vorbă goală, în cazul meu, ci adevăr amar. Nu mai pot răbda; bărbatul meu e schimbat cu totul. Văd bine că-i e scîrbă de mine. Mă pîndește într'una; într'una îl simt cum se uită groaznic la mine, și așa par' c'ar aștepta cine știe ce rău din partea mea. Uneori se întoarce deodată în loc minios, par' c'ar crede că mă țin de dînsul furiș. Pe urmă nu vorbește mai deloc; și cînd încep eu, îmi răspunde așa cași cum ar vrea să mă prinză cu fiece vorbă. Cînd încerc să-l întreb de purtările lui ciudate, rîde grozav. Aseară, dupăce toată după-amiaza lipsise d'acasă și se întorsese cam băut, steteam tocmai să mă dezbrac, cînd deodată m'am pomenit cu dînsul la spatele meu. Fusese mai întăiu în odaia lui și, prin ușa de sticlă, îl văzusem cetind și răsfoind un caet. Și deodată a fost la spatele meu. Venise în urma mea fără să-l aud, și cînd m'am întors m'a luat de gît și a zis: „Frumos gît,—și a fost tăiat odată". Mi-a fost frică atunci, și am vrut să știu ce vrea să zică cu asta. Dar el a rîs numai iar așa urît, și a arătat tabloul care-i în odaia de culcare. „Intreab'o, zice, pe dînsa; ori mai bine întreabă-te pe tine singură". N'am putut dormi toată noaptea, gîndindu-mă la vorbele acele ciudate. Dimineața, m'am sculat și m'am dus în odaia lui, să iau caietul; mi se părea că schimbarea lui bărbatu-meu va fi a-

vînd a face cumva cu caetul acela. Era încă pe masa de lucru, scris aproape tot, de mîna lui. Mi-am adus aminte că de cîteva săptămîni scria într'însul, cu o grabă ciudată, de multe ori aiurit, pare că, așa de iritat, că orice zgomot în apropiere îl scotea din fire, și mult aș fi dat să știu ce lucrare era asta, care-l absorbea și-l irita atîta. Cînd am vrut să încep a ceti, m'a apucat o frică strașnică, care mi-a învins curiozitatea. N'am avut nici măcar curaj să-l deschid, fiindcă mă temeam să nu aflu ceva îngrozitor. De aceia am adus caetul, și te rog să-l cetești dumneta, și să-mi spui pe urmă ce-i de făcut. Să-mi spui din el atît cît vei socoti dumneata". Zicînd așa mi-a dat manuscriptul acesta, pe care vi-l predau dumneavoastră, domnule Judecător. Aveți să găsiți foarte curioase însemnări. Rămîne la judecata dumneavoastră să înțelegeți această istorie care, mie, după ce am cetit, îmi pare și mai neînțeleasă*; doctorul și cu mine am căutat să-i scoatem femeii din minte îngrijorarea; cu toate că știam bine că primejdia-i aproape, i-am dat a înțelege că n'are de ce să-i fie frică. Și așa am făcut-o să plece acasă ceva mai liniștită, dupăce i-am promis să cetim însemnările bărbatului, și să-i raportăm despre asta chiar adouazi dimineață. Asta a fost o neglijență a noastră de neiertat. Lipsa aceasta de prezență de spirit, de hotărîre energică a prietinilor, a costat-o viața pe biata femee. Așa-i cu noi oamenii; vedem bine pericolul, dar nu facem nimic ca să-l întîmpinăm din vreme. Dupăce am cetit, doctorul Engelhorn și cu mine, caetul pân' la sfîrșit, ne-am uitat unul la altul. Eu am zis: e nebun. Dar doctorul e om curios. Deși profesează o știință pozitivă, are însă pe de lături și superstiții: crede în tot felul de „stări noptatice" ale sufletului, cum le zice el. La tot pasul are obiceiu să citeze: Sînt lucruri între cer și pămînt, și celelalte. Iar cînd știința medicală dă peste vre-o enigmă pe care n'o poate deslega, nimeni nu se bucură așa ca doctorul Engelhorn. De aceia nu m'am mirat prea mult, cînd s'a uitat la mine cu îndoială: „Nebun? Nu știu dacă ai tu dreptate. Mie nu mi se pare. Sînt stări care samănă strașnic cu nebunia, și tot nu sînt nebune. Ca să-ți pot explica asta, ar trebui..." Dar eu i-am tăiat vorba: „Dar bine ce ar putea să fie?"— El a strîns numai din umeri: „Nu știu".— Noaptea, tîrziu, domnule judecător, am stat noi așa de vorbă, cu prietinul. Adouazi dimineața am auzit că doamna Blanca a fost omorîtă. Numai dela Hans Anders însuși putem afla ce s'a petrecut înainte de fapta aceasta grozavă. Noi putem numai presupune că omul a vrut să scape, prin omorul acesta, de stafia lui, și așa s'ar putea înțelege destul de bine de ce portretul a fost sfărâmat. Judecata are să hotărască, dacă cuvîntul din urmă, în această stranie întîmplare, nu trebue lăsat tot psihiatrului.

* Insemnările lui Hans Andres le-am pus la începutul acestei dări de seamă.

Aşa a declarat doctorul Holzbock, arhivarul.

Cazul misterios al lui Hans Anders s'a isprăvit într'un fel peste două zile, prin moartea arhitectului. L-au găsit, în închisoarea preveniţilor, şezînd răzimat de părete, cu o mînă pe inimă, cu braţul drept atîrnînd moale în jos, şi aşa de ciudat sucit, încît doctorul închisorii a clătinat din cap, cînd a început să-l caute. A găsit că braţul era rupt şi scrîntit în cîteva locuri, caşi cum ar fi fost zdrobit cu o straşnică putere. Iar moartea a zis doctorul că i s'a tras dela inimă, din spaimă pe neaşteptate.

Din nemţeşte de **Anton Gherman.**

Karl Hans Strobl

Răstignire

Tu, Cel de-asupra judecăţii mele,
De care însă sufletul mi-l leg,
Mă iartă că nu pot să te 'nţeleg
Şi-ţi cer lumină cu 'ntrebări rebele:

De ce-ai svîrlit în gol noroi de stele
Şi 'n noapte golul l-ai svîrlit întreg
Absurd şi mut, de nu ştiu să desleg
Enigma ta ascunsă 'n toate cele?

Iar dacă sînt la fel cu chipul Tău,
De ce sînt mic şi mărginit şi rău,
Cînd Tu eşti bun, nemărginit şi mare?

Şi dacă toate 's după cum voeşti,
De ce-mi pui crucea minţii în spinare
Şi pe 'ndoiala mea mă răstigneşti?

Mihai Codreanu

In slujba celorlalți

ACTUL II

(Odaia de lucru a lui Dunker. Mobilă grea de nuc, stil bizantin; o garnitură de safian, statuete, vazoane, covoare, perini orientale, draperii. In unul din fotolii Edith citește o carte. Soneria zbîrnie. O clipă mai tîrziu intră feciorul prin ușa din fund).

Feciorul.—Un domn Tumin întreabă de domnul Director.

Edith.—(tresare) Spune-i să poftească. (feciorul esă prin aceiași ușă) Ce întîmplare minunată! De data asta nu-mi scapă ursul acesta adorabil. (Bătăi ușoare în ușă) Intră.

Tumin.— (e palid și abătut. Se înclină dela ușă. Edith se ridică și răspunde prietenos) Domnul Director mi-a trimis vorbă că la zece mă primește și, cum îl știu exact, se pare c'am venit prea devreme.

Edith.—(îl mustră cu degetul) Foarte rău. Cînd conducătorul unei greve are norocul de a fi *el* chemat de patron, nu trebue să se grăbească. Din contra, cinci minute întîrziere nu strică.

Tumin.—Spre a simula indiferența?

Edith.—Nu, dar spre a demoraliza pe adversar, făcîndu-l să aștepte. E una din cele mai înțelepte maxime ale lui Nietzsche.

Tumin.—Demoralizarea ațîță.

Edith.—Asupra tatălui meu, mai exact, asupra directorului în suspensă Dunker, ar avea un efect contrariu, i-ar frînge semeția.

Tumin.—(penibil) Se pare că-mi cunoașteți adversarul mai bine decît mine. (zîmbește)

Edith.— E un atestat cam prost pentru dumneata.

Tumin.—Dar cinstit mărturisit.

Edith.—Nu folosește la nimic, din contra.

Tumin.—Doamne, Doamne, cît scepticism.

Edith.—(cu o ușoară ironie în glas) Ce vrei, sînt fiica directorului Dunker.

Tumin.—(cu un gest de bruscă aducere aminte) Permiteți-mi, domnișoară...

Edith—(îl întrerupe) „Tumin, funcționar de bancă", cum glăsuește tabloul de recensămînt; „capul grevei", cum îți zice azi tot tîrgul și „biblioteca ambulantă", cum te poreclisem eu. Vezi că nu mai era nevoe să te recomanzi?

Tumin.—(cam intimidat) Sînt sincer măgulit de...

Edith.—(îi cade în vorbă) De poreclă. N'ai, zău, nici un motiv. Ți-o dădusem dintr'un sentiment de ironie față de superioritatea intelectuală cu care se părea totdeauna că jonglezi.

Tumin.—Oricît de vanitos aș fi, domnișoară...

Edith.—Nici o apărare; e de prisos. Sînt convinsă c'am greșit, altfel nu ți-o spuneam așa de brutal. Dar, dacă te învinuisem pe nedrept de o atitudine calculată, trebue să-ți reproșez acum, cu drept cuvînt, exces de spontaneitate, ca să nu calific mai sever omisiunea de a te recomanda.

Tumin.—(rușinat) Intr'adevăr, ce stîngăcie supărătoare!

Edith.—Dac'ar fi numai atît, dar asta denotă—iartă-mă că mi permit—timiditate, lipsă de calm, surescitare. Și cu astfel de scăderi ai de gînd să te lupți cu tatăl meu?

Tumin.—(întunecat) Ce-i drept, calmul nu-i apanajul revoltaților.

Edith.—Cît timp zac încă încătușați—natural, dar lanțurile odată scuturate, calmul și energia sînt singurele arme de biruință. In lupta cu un uriaș ca tatăl meu și aceste arme devin neputincioase, dacă nu se pot ridica până la cinism și brutalitate.

Tumin.—(cu însuflețire) O mișcare care se bizue pe conștiința dreptății și rezistența de granit a celor asupriți, nu se coboară la astfel de mijloace. Triumful nostru nu trebue să fie rezultatul unei acțiuni de catastrofă sau șantaj.

Edith.—(din ce în ce mai însuflețită) De ce nu? Cînd ești împins la extrem și ai conștiința dreptății? Asta ar însemna sfială, lașitate. Căci laș nu ești numai atunci cînd lovești pe la spate, dar mai ales cînd n'ai tăria să lovești, deși ești dator s'o faci.

Tumin.—Chiar dacă, din repulsiune morală, nu poți s'o faci?

Edith.—Repulsiune morală? Asta-i o virtute cînd lucrezi pe propria-ți socoteală și cînd în joc sînt interese personale, altfel devine crimă, trădare. Domnule Tumin, îți cer încă odată ertare, dar dumneata ești slab, sfios. Teoriile dumitale nu duc la tăvăleală. (Tumin tresare și se întunecă) Intoarce-te printre ai dumitale și împrăștie scînteile sufletului dumitale generos unde-i nevoe de înflăcărare, de foc sacru. Incoace să trimiți pe cel mai acrit, pe cel mai cinic dintre voi. Veți fi fiecare la locul lui și amîndoi o binecuvîntare.

toată înverşunarea: vom răscoli presa, vom pune în mişcare sindicatele, vom provoca o mare acţiune de solidarizare!

Dunker.—(ironic) Uiţi că voi n'aveţi nici o organizaţie. Ce veţi face contra eventualelor defecţiuni şi desolidarizări din înseşi rîndurile voastre?

Tumin.—Nu se vor găsi astfel de mişei!

Dunker.— (cu indiferenţă) Şase au şi sosit şi în acest moment o parte din mesele părăsite de voi, sînt ocupate.

Tumin.—(revoltat) Canaliile! Vom şti să-i împiedicăm!

Dunker.— (ride) Va-să-zică nu ştiaţi nimic?! Şi cu o astfel de „vigilenţă" aveţi de gînd să duceţi lupta! Iţi spun drept, mi-aşi fi dorit adversari mai vajnici. A propos. Era să uit cauza principală, pentru care te chemasem. Ştii că acum trei zile consiliul nostru a avut şedinţă. Una din hotărîri te priveşte. Ai fost numit procurator cu delegaţia specială de...

Tumin — (întrerupe indignat)... de trădător. (sarcastic) Desigur. Se putea să lipsească din program. Ţi-am mai spus că: nu toate lucrurile-s de vînzare, dar nici toţi oamenii. La perspicacitatea dumitale, m'aşi fi aşteptat să-ţi cunoşti mai bine omul.

Dunker.—Aici ai dreptate. Zi cu zi te-am cultivat, ţi-am pregătit ascensiunea, pentrucă vedeam în tine un colaborator preţios, capa...

Tumin.—Un instrument docil te încercai să faci din mine, o canalie!

Dunker.—Vorbe. Un om inteligent nu-i niciodată instrumentul altuia, ci al propriilor sale interese. Micile servicii ce ni le facem, sînt bazate pe reciprocitate şi-i treaba omului iscusit să nu rămînă niciodată în deficit. Respingi, prin urmare, numirea.

Tumin —Cu toată indignarea cuvenită.

Dunker.— (ridică de pe masă o mapă, mînuind-o astfel, ca inscripţia de pe scoarţă să vie văzută de Tumin) Bine. (nonşalant) voiu comunica aceasta consiliului.

Tumin.—Cînd vă veţi hotărî să acceptaţi cele zece puncte din memoriu, stăm la dispoziţie, eu şi ceilalţi. (zăreşte mapa şi tresare) Dar ce caută cazierul unchiului meu, acasă la dumneata?

Dunker.— (zîmbind mefistofelic) Nu găseşti că eşti cam indiscret, ba chiar îndrăzneţ?

Tumin.— (violent) Ce-mi pasă mie de aprecierile dumitale! Trebue să ştiu, ce caută cazierul acesta aci.

Dunker.—(aspru) Ori eşti cuviincios, ori... (ii arată uşa)

Tumin.—(izbucneşte din nou) Desigur o nouă maşină infernală. (strînge pumnii)

Dunker.—(tremură de mînie reţinută) Mă priveşte.

Tumin.—Bănuesc că pe mine mai mult! (disperat) Te rog, nu mă chinui.

Dunker.—Vezi, rugăminţile mă înduplecă uneori; ele sînt, adesea, începutul pocăinţii. E drept, Tumin, te priveşte şi pe tine cazierul acesta. (Tumin deschide ochii mari) Ştii că unchiul tău a gajat, dăunăzi, la noi tot depozitul.

Tumin.—(sfîrşit) Ştiu. Mai departe.

Dunker.—Din buletinul de azi al bursei reesă o „baisse" de 50%.

Tumin.— (din ce în ce mai încordat) Actul de gaj mai curge trei luni până la scadenţă. Tocmai atunci e toiul sezonului şi...

Dunker.—Perfect, dacă n'ar fi forţat să vîndă astăzi.

Tumin.—(vocea-i tremură) Forţat să vîndă? Ştiu că dobînda e plătită, aşa că nu se poate cere executarea actului...

Dunker.— (sfidător) Nu se poate! Ar trebui să ştii odată că acest cuvînt n'are înţeles pentru mine.

Tumin.—Vorbeşte! Nu mă mai tortura!

Dunker.—Am cumpărat, chiar azi, accepte ale unchiului dumitale, în sumă de 50.000 lei, toate la vedere, deci pot fi imediat protestate şi...

Tumin.— (scoate un strigăt de disperare) Ce monstruozitate! (se repede la Dunker) Infige-mi ghiarele în beregată, fără milă, fără cruţare, dar ce ţi-a făcut acest nenorocit.

Dunker.—(sarcastic) Are nenorocirea de a însemna totul, pentru acel care mi-a atîrnat greva de gît şi a încercat să mă umilească. Cum vezi, Dunker nu ştie numai să *ia* dobînda, dar să şi *plătească*. Şi vai de acela care se încumetă să mă aibă de datornic.

Tumin.— (zdrobit) Şi ai îndrăznit să ne învinueşti pe noi de şantaj!

Dunker.—(cinic) Ştiam că vă speriaţi de fraze.

Tumin.—Dumneata, în schimb, nu te sperii de nimic. Eşti iadul şi diavolul la un loc. Ţii, dar, barda întinsă peste gîtul meu. Bine. Pune condiţii. Udă pana în sîngele meu şi scrie ce vrei. Eu, nemernicul, voiu iscăli orice, până şi sentinţa de moarte a tovarăşilor. Dar repede, repede!

Dunker.—Iţi cer infinit mai puţin: încetarea imediată şi necondiţionată a grevei.

Tumin.—(izbucnind cu furie) Şi infernul să înceapă iar! (se repede la Dunker) Nu, monstrule! Fă ce vrei! (vrea să-l apuce de gît, dar Dunker parează mişcarea cu pumnul şi-l îmbrînceşte cu violenţă).

Dunker.—Nebunule, tot încă nu-mi cunoşti puterea pumnului!

Tumin.— (zbierînd) Voiu merge la binefăcătorul meu şi-i voiu spune că-i dau viaţa, că-i aduc cu frenezie toate jertfele ce se pot născoci, dar să răstignesc tovarăşii—asta nu. Sau, îi voiu spune—Fă şi tu ca Dunker: declară şi tu poliţele false, cum a făcut şi el pe vremuri cu...

Dunker.— (păleşte, se repede apoi la Tumin şi ridică braţul) Mizerabile!

Tumin.—Loveşte, zdrobeşte-mă; va fi cea dintâiu faptă bună a dumitale.

Dunker.— (revenit repede în fire, îşi aranjează părul şi zîmbeşte ironic) Bravo, Tumin! Asta zic şi eu c'ar fi o lovitură de maestru. Tu (răspicat) învăţînd pe unchiul tău să se des.are,

subt pretext de falş, de datorii de onoare ale... tatălui tău. Bravo, Tumin. Intreci chiar pe un director de bancă.

Tumin.— (scoate un răcnet înăbuşit, îl priveşte îngrozit pe Dunker şi sprijinindu-se de speteza unui fotoliu, îngînă, ţinîndu-se de piept) Datorii de onoare ale tatălui... meu (împreună mînile implorător).

Edith.—(deschide zgomotos uşa din dreapta şi rămîne, înmărmurită, în prag. Pe faţă i se citeşte o durere înăbuşită. Murmură: în-frînt. Către Dunker cu glas vibrător) De astă dată, tată, te-ai încurcat în socoteli. Omul acesta nu va eşi de aici nici zdrobit, nici umilit. (Dunker păleşte şi strigă furios)

Dunker.—Asta nu te priveşte, Edith!

Edith.—Ba, foarte mult. Şi de oţel de ar fi laţul ce i-ai fi pus în jurul gîtului, eu voiu şti să-l frîng!

Dunker.—Tu!?

Tumin.— Domnişoară, te conjur.

Edith.—Eu. Dumneata nici nu bănueşti decînd mocneşte revolta în sufletul meu, pălmuit zi cu zi, ceas cu ceas, de cruzimea dumitale, adesea prefăcută, dar veşnic fără greş. Ajunsesem să mă înfior, îngrozită, de fiecare mîngîere, de fiecare vorbă bună a dumitale, gîndindu-mă: cine ştie dacă în clipa asta buze încleştate într'o dureroasă crispare nu-ţi aruncă un blestem.

Dunker.—Iţi ordon să părăseşti îndată odaia!

Edith.—Nu! Pentru nimic în lume! Lava, odată izbucnind, nici o putere nu va mai fi în stare s'o înăbuşe. (Către Tumin) Iţi mulţumesc pentru acest mare prilej la al cărui nivel voiu şti să mă ridic. (Dunker umblă agitat prin odae).

Tumin.—Pentru Dumnezeu, domnişoară! Cauza noastră nu-i încă pierdută, ca să aibă nevoe să alerge după minuni. Revolta dumitale generoasă e o mare mîngîere pentru noi, dar...

Edith.—Nici o împotrivire. Ştiu tot. (se adresează tatălui ei) Am stat tot timpul ghemuită colo. O spun fără a roşi şi fără regret, din contra, căci altfel, cine ştie dacă în clipa asta (către Tumin) nu erai doborît. Cauza voastră compromisă. (Tumin încearcă să se opună) Nu ştiu ce vrei să spui, dar orice vorbă e zădarnică. *Tu* nu trebue să eşi de aci nici micşorat, nici umilit. (îi strînge mîna şi vorbeşte mişcată) Pentru mine, nu! (Tumin tresare) (Edith se adresează tatălui ei) Triumful va fi de data asta al *celorlalţi*, căci sfînta lor dreptate a căpătat un apărător *temut* de directorul Dunker.

Dunker.— (rîde sarcastic) Fiica în coaliţie cu banda neagră. Senzaţional, n'am ce zice! Dă-i înainte!

Edith.—Cinismul nu-ţi va folosi la nimic! A fi fiica lui Dunker e, în cazul nostru, o virtute de nepreţuit, căci ea cunoaşte slăbiciunile tatălui şi va şti să ţintească fără greş. Şi te încredinţez că victoria lor şi înfrîngerea dumitale nu va fi numai biruinţa unei cauze mari, dar şi reabilitarea păcatelor dumitale, tată.

Dunker.—(izbucneşte într'un rîs sarcastic)

Cortina

ACTUL III

(Acelaşi decor ca în actul I. La ridicarea cortinei Bally şi Feraru stau în faţa uneia din biblioteci).

Feraru.—Ce n'aşi da să ştiu ce s'a petrecut alaltăeri între Cubi şi Tumin. Svonurile sînt atît de fantastice încît îmi vine să cred că n'a fost nimic; că-i o legendă, ca toate legendele care se ţesă în jurul acţiunilor ce esă din comun.

Bally.—Dar n'ai să spui că şi dispariţia lui Cubi e o născocire.

Feraru.—Fata croitoresei din curte se jură că l-a văzut pe Cubi încuind pe din afară uşa şi alergînd ca un zănatec, cu părul vîlvoiu, cu ochii eşiţi din orbite, strigînd cît îl ţinea gura: „in singurătate, singuratecul se pierde el însuşi, între oameni îl pierde mulţimea",—până a dispărut. Ceva mai tîrziu, tot fata îl văzu pe Tumin sărind pe fereastră şi descuind uşa.

Feraru.—L-ai sondat pe Tumin?

Bally.—E închis cu şapte peceţi. „Sfîntul" e mai mut ca oricînd.

Feraru.—Are motivele lui. (Indignat) Dar excesul lui de cavalerism faţă de stricătorii de grevă, îţi place?

Bally.—Nu vă spuneam eu? Nu pe ascunsele, nu după deget. Lovitura pe faţă şi în lături cu ei! (Cîţiva funcţionari intră prin uşa din dreapta, făcînd cerc în jurul lui Bally şi Feraru).

Bally.—Nu trebuia cu nici un preţ să se accepte banii dela el, până nu arăta provenienţa. Cică, dela amici generoşi. Bănuesc eu cine se ascunde îndărătul acestor „amici generoşi".

Toţi.—(misterios) Crezi?

Bally.—Ba bine că nu. Nu ghiciţi aci capul lui Dunker? Socoteala e limpede: subt cuvînt că-s cei mai nevoiaşi, a ales pe sprînceană pe cei mai sentimentali dintre noi. Ce şi-a zis vulpea: ăştia sînt sensibili, ajutorul acesta misterios care miroasă a ofrandă, îi va desgusta, îi va duce la disperare şi în cele din urmă vor da semnalul răsvrătirii şi al defecţiunii. (aprobări unanime).

Bally.—Credeţi că nu i-am dat a înţelege, că am mirosit ceva?

Toţi.—Ei, şi?

Bally.—Făcea pe chinezul. (ameninţător) Dar, lasă, îl vom face noi să înţeleagă! (tot grupul se îndreaptă spre uşa din dreapta).

Feraru.—Numai să nu fie prea tîrziu. (pleacă toţi. Prin uşa din fund intră Tumin şi Lewinsky).

Tumin.—(amărît) Ai văzut? A treia zi şi afară de telegrame minuscule pe pagina inseratelor, nimic. Şi eu, care tremuram de emoţie la gîndul că presa cinstită, democratică va pune totul în...

Lewinsky.—(zîmbeşte ironic) Presa democratică!... Ce vrei, Dunker a ştiut să-şi asigure şi acolo prietenii, pe care tu uşor i le-ai fi putut smulge.

Tumin.—(indignat) Fireşte, numărînd bani pe şin. Dar nu pricepeţi că nu mă puteam preta la înjosirea lor, la blamarea noastră? Tu, bunăoară, ai fi fost in stare să faci aşa ceva?

Lewinsky.—Vezi, acesta ţi-e păcatul: eşti grozav de subiectiv şi e banal să-ţi mai spun că aceasta e dezastruos la un conducător de mase. El nu trebue să aplece urechea la bătăile inimii lui, ci la glasul acelora ce i-au încredinţat soarta şi mai ales interesele lor.

Tumin.—Ştii bine că nu m'am impus, din contra.

Lewinsky.—Trebuia să ai puterea de a te împotrivi *împrejurărilor* care te-au impus. Dacă n'ai putut s'o faci, înfruntă cu energie, cu brutalitate, la nevoe, orice tentativă recalcitrantă, izvorită din răutate sau din neînţelegerea firii tale. Nu vezi în ce hal am ajuns? Răzvrătire pe faţă, intrigă pe ascuns. Mai ales, intrigi!

Tumin.—Ce vrei? Sărăcia şi mizeriile i-au acrit pe ei ca şi bogăţia pe Dunker. Extremele se ating şi aici. Burghezia de mijloc nici nu se revoltă, nici nu oprimă. Cum vezi, sint pacate sociale pe care le pricepi şi le erţi.

Lewinsky.—Vezi că nu-ţi iartă ei virtuţile.

Tumin.—(suspină) Aci ai dreptate. E răzbunarea inconştientă a păcătosului nevinovat.

Lewinsky.—Şi e o adevărată tragedie cînd nici nu-i poţi forţa să-ţi respecte virtuţile, nici nu te poţi cobori tu la rolul de simplu executor al capriciilor lor.

Tumin.—(fără convingere) Poţi evita tragedia, dîndu-te în lături.

Lewinsky.—Acum e prea tîrziu, Tumin. Şi pentru tine şi pentru mişcare.

Tumin.—Asta-i o frază. O mişcare pornită din nevoile şi revolta celor mulţi, nu poate, nu trebue să depindă de un om. In ce mă priveşte (zimbeşte amar) am învăţat să port poveri mai grozave, decît cancanuri de bîrfitori.

Lewinsky.—(scrutător) Tumin, tu porţi, dela o vreme, o cruce grea în spinare. Sufletul îţi pare mai chinuit ca oricînd. Tu-mi ascunzi ceva.

Tumin.—Nu te lăsa şi tu furat de susceptibilitatea fălcilor mele. Ele nu aşteaptă—o ştii, doar—cine ştie ce mare prilej ca să-şi manifeste, în felul lor, solidaritatea cu mine.

Lewinsky.—A propos: dela cine erau banii?

Tumin.—Din economiile mele. Un simplu debursă, până sosesc banii anunţaţi.

Lewinsky.—(uimit) Şi n'ai spus-o?

Tumin.—Băeţii nu i-ar fi primit.

Lewinsky.—Incorigibil. Seninătatea ta e fantastică. Nu i-ar fi primit? Nu te-ar fi crezut, sau ar fi simulat-o, cel puţin, asta da, dar de primit!.. (chemat de cineva din odaia de alături, pleacă).

Tumin.—(se ţine de piept) Şi inima asta bolnavă care nu se sparge! Şi creerul ăsta care nu trozneşte!

Lewinsky.—(se întoarce însoţit de domnişoara Damer) Uitasem să te întreb, la ce rezultat ai ajuns cu delegatul din Bucureşti.

Tumin.—(ironic) S'a căznit o jumătate de oră să-mi demonstreze, după toate regulele artei, că funcţionarii de bancă... nu pot face grevă. După ce i-am arătat ingrata realitate, s'a supărat foc şi a plecat cu primul tren. (Din odaia din dreapta intră tineri şi domnişoare, care se grupează şi discută. Cîţiva îi întind mîna lui Tumin, cei mulţi îl ignorează).

Feraru.—Nu credeţi că-i timp să deschidem şedinţa?

Mai mulţi.—Negreşit, negreşit. (toţi se string în jurul mesei).

Tumin.—(e palid şi vorbeşte anevoe) Să-mi daţi voe să vă raportez rezultatul mediaţiunii cu cei şapte stricători de grevă.

Feraru.—Reptilele! (mai mulţi ridică pumnii vociferînd).

Bally.—(indignat) Ciomege, nu mediaţiune!

Tumin.—Pe lingă c'ar fi nedemnă de noi, violenţa ar fi şi un semn de neputinţă. (protestări şi strigăte: nu-i adevărat! Astea sînt speculaţii savante!)

Tumin.—Presiunile e bine să le rezervăm ca ultimă instanţă. Oricum, trebue să auzim şi cuvîntul lor, înainte de a-i răstigni. Am propus o întîlnire cu delegaţii noştri.

Feraru.—(malițios) Să organizăm în cinstea lor şi o retragere cu torţe.

Tumin.—Sarcasmul nu ne serveşte la nimic.

Bally.—(către colegul de lîngă el) Nu cumva are de gînd să le ia şi apărarea! (cîţiva murmură).

Tumin.—Inainte, însă, de a lua o hotărîre în chestia asta, ţin să vă comunic rezultatul întrevederii cu delegatul direcţiei.

Bally.—Nu înţeleg ce legătură ar avea una cu alta. Şi nu pricep sistemul curios al salturilor. Chestiunea celor şapte nu-i atît de simplă, după cum vrei să ne-o înfăţişezi.

Tumin.—(revoltat) Aibi odată curajul să spui verde ce gîndeşti! Insinuări laşe nu voiu mai îngădui.

Feraru.—Nu vorbi de funie în casa spînzuratului. (mişcare)

Tumin.—(fără să bage de seamă întreruperea) Viermele intrigii roade tot mai mult mişcarea!

Bally şi *Feraru.*—(simultan) Abia ai vorbit de insinuări. (protestări)

Tumin.—Nu insinuez—afirm. Şi n'aşi fi făcut-o nici acum, dacă nu observam că, în uneltirile voastre, nu pregetaţi de a săpa înseşi temeliile...

Feraru.—Asta-i o ameninţare sau... (tumult).

Tumin.—(cu glas puternic) E un strigăt de durere!

Bally.—(intimidat) Intrigi—cînd nu admitem să se petreacă, fără ştirea noastră, atîtea lucruri care ne privesc? Uneltiri—cînd vrem să ştim dela cine vin banii ce ni se oferă? (aprobări şi protestări).

Tumin.—Va-să-zică suspiciune şi aci. Şi tot pe furiş!

Feraru.—Iată te întrebăm deschis.

Voci.—Cerem acum lămuriri!

Lewinsky.—(indignat) Dar aveți aerul de a cere socoteală, nu lămuriri!

Tumin.—Dacă o făceați din capul locului, cinstit și pe față, vă dădeam, cu dragă inimă, răspunsul pe care erați în drept să mi-l cereți. Acum, însă, pun chestia de încredere: ori sînteți încredințați că demnitatea voastră și prestigiul cauzei îmi sînt prea scumpe, ca să mă fi pretat la o umilință și atunci să-mi dați voe să vă lămuresc cînd și cum voiu crede de cuviință... (vorbește din ce în ce mai anevoios) Ori, persistați în provocarea dumneavoastră și atunci vă răspund îndată și mă retrag. (murmure) Situația asta imposibilă trebue să ia sfîrșit, atmosfera asta înăbușitoare, care amenință să ne...

Feraru.—Deocamdată văd că ne ameninți tu (aprobări și protestări)

Bally.—Așa-i. (tumult. Cineva strigă) O punte de retragere!

Tumin.—Insist cu atît mai mult, cu cît se pare că ne aflăm la o răspîntie (se face tăcere) periculoasă, în fața căreia cată să fim *un* gînd și *o* simțire, ca să putem alege calea cea dreaptă. Delegatul direcțiunii a plecat îndîrjit și din cele ce a apucat să-mi spue, deduc că pe Dunker l-a apucat o adevărată frenezie de încăpățînare. E nevoe, dar, să ne pregătim pentru o luptă disperată și cine știe cît de lungă (murmure). Nu vă spun aceasta, ca să vă demoralizez. Din contra, în ce mă privește (se oprește o clipă și respiră greu) sînt mai hotărît și mai plin de speranță ca oricînd. Dar e de datoria mea să vă previn, pentru a înlătura putința unei demoralizări. Avem în mijlocul nostru colegi tineri, copii aproape, care pornind la luptă, s'au bizuit mai mult pe noi, decît pe propriile lor puteri. Mă adresez, deci, în deosebi acestora și...

Feraru.—Dar pentru Dumnezeu, nu vezi ce deprimante-ți sînt cuvintele?! Decît să ne îndemni la un examen sufletesc— căci aci bănuesc că vrei să ajungi—ai face mai bine dacă ai da în vileag actele compromițătoare ce le ai contra lui Dunker. Ar fi mijlocul cel mai sigur de a-l pune cu botul pe labe (strigăte de: așa-i! o cerem! o vrem!)

Tumin.—(făcînd o sforțare disperată) V'ați eșit din minți?! Nici nu neg, (voci: degeaba, știm noi!) nici nu confirm dacă am sau nu ceva compromițător în contra lui Dunker. Dar, oare pentru a ajunge aci, am pornit într'un avînt de revoltă generoasă, sau pentru a distruge un sistem josnic de veșnică împilare, de veșnic șantaj? Și acum să ne întinăm sufletele cu noroiul ce ne propusesem să-l ardem?

Voci.—Fraze, fraze.

Bally.—No! trebue să învingem, restul nu ne privește.

Feraru.—Cu orice preț.

Tumin.—Comițînd un atentat moral? (strigăte de: calomniator)

Feraru.—(insinuant) Atentatul a și fost comis.

Tumin.—Cum?

Feraru.—Cînd te-a cumpărat Dunker!

Bally.—Cu acte cu tot. (strigăte de: „trădător! afară cu el!" Se ridică și pumni. Tumin încremenește cu gura deschisă, cu ochii îngroziți, cu mîinile întinse și cu pumnii crispați. Scoate un horcăit și cade greu cu capul pe masă și cu mîinile înțepenite. Un strigăt de groază răsună în sală. Unii aleargă în odaia de alături, alții dau să fugă prin ușa din fund. Lewinsky strigă disperat: repede un medic! Ce dezastru, ce dezastru!)

Edith.—(deschide zgomotos ușa și în mînă-i fîlfîie o hîrtie. Exclamă:) Victorie! Victorie! Vic... (scoate un țipăt sfîșietor. Dintr'o săritură e lîngă Tumin, îi strînge capul în brațele ei și e zguduită de un plîns nervos).

Cortina

A. L. Zissu

Amintiri din Anul Invierii

—

Glasuri străine şi graiu de departe

In două zile soarele şi vîntul ridicaseră omătul de pretutindeni deodată, caşi cînd l-ar fi aspirat—şi acum dealurile abureau iar copacii desfrunziţi se ridicau mai negri şi mai mari în lumină, eliberaţi din straiul alb, adormitor. Şi toate parcă eşiseră din asprimea ernii ca dintr'o povară grea şi se înviorau la soare, precum sufletul Rusiei se înviora subt para unui soare nou.

Chişinăul e cuprins şi el de înfrigurare, de înfrigurarea de a deveni grabnic revoluţionar. A fost mai greu până ce lumea s'a putut încredinţa că nu-i amăgire, a fost destul ca lumea setoasă de libertate să se asigure că trunchiul ţarismului a fost răsturnat şi trecut în istorie, pentruca şi provincia să facă revoluţie, pentruca şi ea să răstoarne şi să înlocuiască, la Chişinău ca în toate părţile...

1—8 Martie... Ce zile chinuitoare pentru „sufletul revoluţionar" al Basarabiei, care pentruca să nu rişte, era şi de astădată osîndit să vie cu întîrziere... Căci nu era nici o legătură telegrafică cu Petrogradul, iar zvonuri destule... Şi, însfîrşit la 8 Martie Capitala Basarabiei era informată şi la 9 ale aceleiaşi luni a intrat şi ea în rînd cu lumea, adică a făcut procesiune cu steaguri roşii, cu discursuri, cu strigăte, a dat jos pajurile împărăteşti de pe edificiile publice, iar „Moscalii" au mărturisit credinţă noului regim vremelnic revoluţionar şi, fireşte, hotărîrea „de a continua lupta cu duşmanul din afară, pentru apărarea libertăţilor dobîndite cu sînge".

Apoi şi ceilalţi, civilii,—cinovnicii—s'au pus pe lucru... La diferitele aşezăminte şi administraţii publice se alcătuesc comisiuni şi comitete, se pregătesc congrese pentruca mulţimea să-şi dea părerea în toate chestiunile mari şi tot aşa în toate chestiunile mici, a căror deslegare Rusia revoluţionară se pare că o aşteaptă cu răbdare din toate unghiurile celor două

continente încălcate de ţarism, în vederea „noii construcţii" politice şi sociale... Fiecare părtaş al marii familii revoluţionare—şi, minune, toţi fac parte din această familie—îşi va avea pietricica lui în noul edificiu.

Şi aşa, la Chişinău se fac toate cele cuvenite, în numele guberniei dintre Prut şi Nistru, pentru marea revoluţie—caşi în alte gubernii de altfel. Atît numai poate, că prin alte părţi lumea din comitete se mai înţelegea în graiu cu lumea din afară de barierele oraşului...

Numai unii doar din acei Moldoveni ai Chişinăului,—rămaşi Moldoveni prin simţire, dar trecuţi şi ei prin cămaşa încinsă cu frînghie a „mujicului" din stepă şi instalaţi subt şapca uriaşă a cazacului,—numai ei priveau cam încurcaţi şi neîncrezători la praznicul acesta al „lumii revoluţionare" şi adulmecau, mai schimbînd cîte-o părere... Căci lumea aceasta, care răguşea vorbind de „libertatea norodului" încă nu pomenise un cuvînt despre *libertatea noroadelor* din Rusia. Şi de bună seamă „publica" aceasta revoluţionară ar fi rămas indignată să-i fi văzut, deodată, şi pe Moldoveni intrînd cu nunta lor. Şi aşa, în vreme ce la Chişinău vîntul revoluţionar se înteţea mereu, pătrunzînd tot mai mult în arterele de viaţă ale fostei gubernii, „Cuvîntul Moldovenesc", neobişnuit cu asemenea *intemperii*, plutind la început fără o orientare sigură, aci se pierdea după valuri, aci se arăta în zare... Dar, în cele din urmă, de acolo au trimis „Moldovenii" guvernului vremelnic o mărturisire de bucurie *moldovenească* pentru răsturnarea fostei oblăduiri ţariste şi nădejdi pentru aşezarea Rusiei pe aşa temelii, încît să le fie asigurat şi lor dreptul la viaţă naţională... Acest demers destul de îndrăzneţ, care pe povăţuitorii Rusiei libere şi mari îi supăra ca şi căţeluşul din fabulă, n'a primit nici un răspuns şi nici un ziar n'a luat notă de „hiritisirea" Moldovenilor... Incurînd însă ziare din Odesa, Moscova şi Chişinău aveau să pornească în cor, goană împotriva „Vandeii" din Basarabia retrogradă, iar mai tîrziu părinţii revoluţiei aveau să trimită dela Petrograd acea expediţie a celor 48 Basarabeni predestinaţi să *canalizeze* revoluţia în fosta gubernie din vecinătatea primejdioasă a Romîniei.

Şi cum din toate părţile la Chişinău revoluţia mergea înainte şi fiecare tagmă, fiecare corporaţie grăbea cu gestul său de aderare la marea prefacere rusească, iată se adunară şi femeile în piaţa nemţească la meetingul lor revoluţionar...

Poate că locul acela viran, poreclit „Piaţă Nemţească"—suprafaţa întreagă a unui viitor cvartal—era cam măricel pentru întâia adunare politică a femeilor subt cerul liber. Căci erau pe lîngă cîţiva curioşi din sexul *vechiu-revoluţionar*, abia două-trei sute de femei. Păreau un mănunchiu de păpuriş într'o luncă... Şi totuşi mai rar atîta seriozitate şi încredere!...

O doamnă, care a primit să fie socotită *respectabilă*, şi

care de fapt este între două vîrste, prezidează lîngă o masă, pe care rînd pe rînd se sue *oratorii*. Costumele lor șovăesc între primăvară și iarnă și pe lîngă pălării și basmale de toate culorile, se văd la auditoare și niște căciuli rusești cu marginile îndoite—un fel de *zăgărea* ungurească—mari, copleșind și sluțind chipurile mici, revoluționare... Un domn blond, buzat și fanatic, ajută pe fiecare orator din sexul slab să urce și să coboare, aplaudînd cu oarecare întîrziere... In margine, un grupuleț de bărbați face comentarii zîmbind cu subînțelesuri și cu un fel de teamă de „majoritate"... Din vreme în vreme prezidenta, care înscrie mereu oratori, ia cuvîntul și parcă îndrumează dezbaterile prin unele lămuriri de competență prezidențială—și e ascultată cu încredere de „publică"...

Nu mă pot înțelege cu nimeni. m'am resemnat și casc ochii și mă silesc să citesc mai mult pe fețele ascultătoarelor ori în gesturile oratorilor și așa mă tot învîrtesc împrejurul plicului. Din năvala de cuvinte, amestecate fără înțeles pentru mine, în haosul în care covîrșesc consoanele, scapă uneori, ca piatra din praștie, cunoștințele mele mai nouă: *svobodnaia, velicaia, gaspada, nașa...*

Un părințel mărunt, blond, cu înfățișare de călugăr, dar cu barba retezată și cu un soiu de demi-joben cenușiu, tocit cași rasa lui de mohair, numai ce a sosit și se ține mai la o parte.

Nu e de acord!... Nu spune nimic, dar se vede... Stă cu mînile vîrîte în mineci și cu ochii lui mici cîntărește „sobrania"...

In adunarea aceasta era fix numai centrul cu masa prezidențială și cu cei dimprejur, în majoritate *oratori*... Restul forfotea împrejur, ca la adunări de acestea mici, convocate în locuri prea mari.

— Ce zici, părinte, de adunarea *aiasta?* (Căci pe nesimțite ajunsesem în dreptul Sfinției sale).

La vorba mea părintele, care mă aștepta în liniște să-i vorbesc, încercă un fel de mirare. Căci, în afară de țăranii moldoveni, el nu mai întîlnise om așa greu de cap să nu fi putut învăța rusește... Și se grăbi să mă întrebe de unde sînt de nu știu *rusasca*.

— Tare ași vrea să știu ce se spune aici!...

Părintele nu-și putu stăpîni o ușoară mișcare de dispreț:

— *ñiñic* *. Fumei!

— Femei... Dar vezi cum trăznesc?!... E drept—adăogai ca să mai aduc îndemn la vorbă—e drept că femeile vorbesc mult și ispravă fac puțină; dar cînd nu înțelegi ceva, tare ești curios să știi... De-o pildă, ce spune domnu' *aista*? (Cu gesturi largi cuvînta buzatul).

— E jidan.

— Jidan... Și ce spune, părinte?

* Adopt acest semn al filologilor pentru *n* muiat.

— Da *ñiñic*. Cila tus-tri-s jidani!—Și arată spre masă.—Apu' colo, adaose părințelul, iaca încă o jidaucă, aceia care face cu mîna la publică să asculte—*nu* presidatelnița... Cei de lîngă ie, iaca altă jidaucă, ceia tînără, cu pletele tăiete pochește și cu pălărie omenească, oratorșa care numa ce-a vorghit—tot în camitet...

— Iacă, de pildă, aiasta cu pălărie, ce spunea?

— Da, iaca spunea că amù e ravnopravie; că fumeile o fost și ele în robie—și de-amù, să se grămădesc să povățuiască Impărăția, cum și oamenii...

Părintele îmi cătă în ochi... Apoi, după ce și-a ascuns iarăși mînile în mineci, ochii săi cînd se opreau la adunare, cînd rătăceau prin largul pieții ori mai departe prin zarea dealurilor—hăt încolo spre Buiucani și poate se gîndea ceva...

Mai într'un tîrziu, îmbrățișînd iar cu privirea toată adunarea, îngînă cu seriozitate, fără să clatine din cap:

— Nu-i ghine... De-amù și fumeile strică poreadca. Și, respirînd din adînc, adaose: Iaca, făr' de Impărat e rău. N'au avut dreptate Moscalii să-l gonească din prestol.

— Știe unul Dumnezeu, părinte, cum va fi mai bine.

In fața acestei autorități, interlocutorul meu nu mai zise nimic, dar își mișca mereu degetele pe subt mineci... Trebuia să schimbăm vorba.

— Sfinția ta unde slujești?

— Eu is diacon la priut [1]—răspunse cu grabă, mai desghețat și fără mîndrie.

— Unde?

— La priut: unde-s copchiii cei rămași de părinți, copchiii celor morți la bătălie.

Am stăruit atît asupra orfelinatului și slujbei părintelui, că dela o vreme pornirăm la deal—și curînd îmi arătă o clădire nouă, în cărămidă roșie, cu etaj. Trebue mai întâiu să cerem deslegare dela „*părintele nacialnic*"... Și însoțitorul meu intră înainte, iar după dînsul eu, într'un mic coridor, unde ne întîmpină, venind de undeva de sus, o gălăgie infernală de copii. La stînga imediat părintele bătu respectos în ușă și curînd se ivește un alt părinte de statură înaltă, blond, cu barbă îngrijită, care mă privește rece, bănuitor din dosul ochelarilor. Și, după ce m'am înclinat, stau cu un aer modest și ascult vorba părintelui dela meeting și o urmăresc apoi pe fața gravă-resemnată a celuilalt părinte foarte econom la vorbă, care prin aplecarea capului ori prin ridicarea sprincenelor părea a face unele întrebări...

Simțeai că pentru acești slujitori credincioși ai Impărăției nu mai sînt zile de bucurie. „Părintele nacialnic" de pildă pare un învins. Cu același muțen'e îmi întinse mîna foarte ceremonios și rece, cu un gest cași cînd mi-ar fi deschis un drum pe care nu știa daca îl mai putea închide. Și urcăm sus, unde, într'o sală largă, sprijinită pe coloane, e haos... Peste o

1 Priut = orfelinat.

sută de copii de mai multe vîrste, băeți și fetițe, se joacă și aleargă, toți tunși mărunt, toți îmbrăcați în niște rochițe roșcate cași zidirea greoae ce-i adăpostea. Sînt numai două supraveghetoare călugărițe și o servitoare. Invățătoarele sînt jos. Greu mă mai pot înțelege cu părintele, așa țipet, așa plînset, atîta goană se deslănțue. Și printre toate acestea străbat asurzitoare țipetele celor mai măricei care, chipurile, vreau să-i înfrîneze și să-i liniștească pe ceilalți. O vorbă romînească nu pot să prind, cu toate că aproape toți sînt Romîni. Se pare că de cînd deschid ochii și până noaptea tîrziu, cînd le cad pleoapele iarăși, copiii aceștia sînt supraveghiați „să nu-i amestece limbii împărătești" cu vre-un cuvînt, pe care l-au auzit cîndva dela ființe ceva mai scumpe. Numai visurile lor scapă de pază; dar cine știe la cîți li se mai arată acum în somn vatra părintească, cu icoanele de departe?

La întrebările mele servitoarea, și ea romîncă, răspunde scurt, cu fereală și se grăbește să adune pe copii pentru masă. Dar cînd mă adresez copiilor, ei cască niște ochi mari și nu știi ce să citești mai mult într'înșii. Căci pentru întâia dată aud ei pe un „nacialnic" vorbind moldovenește.. *Alții, ajunși prea* de mititei în „ocrotirea" de aici, *rămîn cu totul nedumeriți—și cum îi duce cam cu sila supraveghetoarea la mîncare, tot mai* țin capul întors înapoi, cași cînd le-ași fi adus aminte de ceva și nu pe deplin...

Plecăm.

— Părinte—întreb pe însoțitorul meu care acum o luase înainte—Sfinția ta știi ce-au fost ienicerii?

— Cine?!

— Ienicerii!—îi strigai în ureche, ca să birui zgomotul ce abia începea să se potolească.

— Nu știu, domnule,—răspunse părintele fără interes.

Cînd am ajuns afară, era mai bine dispus. Se ușurase de o sarcină.

— Domnule. zise părințelul, care se părea că-și frămîntase mintea, la Turc erau *ianiciarii*... Oaste...

— Adevărat, demult—și copchiii din priutul Dumneavoastră sînt ieniceri din veacul nostru. Atîta deosebire numai că pe cînd tații ienicerilor de altădată luptaseră pentru slobozenia țării lor, tații ienicerilor de azi au căzut luptînd să ducă robia lor către Apusul luminat al Europei.

Dar părintele se părea că nu așa înțelegea lucrurile ori nu le înțelegea pe deplin—și încă și mai puțin ținea să lungească vorba. Și deodată se lăsă cuprins de resemnarea creștină și-mi întinse mîna:

— Toate-s în mînile Domnului...

— Nu zic ba. Dar acu mi se pare că s'amestecă și diavolul...

— Drept!—exclamă părintele reînviorat, aducîndu-și aminte de femei—și făcu semn cu capul spre „sobrania" din piață, unde discursurile curgeau înainte, curgeau mereu...

Romulus Cioflec

Doctrina financiarului public și doctrina financiarului privat

Consolidarea bonurilor de tezaur.—Proectul d-lui Aristide Blank.

După cum spuneam într'un studiu trecut *, cauza financiară a crizei romînești este marea inflațiune de bonuri de tezaur. De aceia, cu un viu interes privim apariția a două proecte, foarte deosebite, pentru consolidarea datoriei noastre publice. Unul este al guvernului, altul al d-lui Aristide Blank, tipărit într'o broșură subt titlul de „Contribuțiuni la rezolvarea crizei economice". Le vom analiza pe rînd.

Cîteva cifre, toate rotunde, adunate împreună și, la sfîrșit, o socoteală care *iese*. Iată conținutul propunerilor d-lui Blank iar rezultatele: reducerea, după trei ani, a datoriei noastre interne și externe, revenirea leului la paritatea dinainte de războiu și, prin acestea, normalizarea întregei economii naționale.

Este firesc ca o asemenea ambițiune să stîrnească, la început, numai îndoială. Totuși, trebue să recunoaștem că, cel puțin în principiu, nu găsim în proectul d-lui Blank nici-o contradicțiune care să ne permită a-i contesta posibilitatea de realizare.

Atunci, pentruce nu s'a gîndit încă nimeni la asemenea soluțiuni? Trebue să existe un *secret* care să lămurească totul. Il vom găsi și explica la sfîrșit. Deocamdată, să analizăm cuprinsul broșurii.

* V. „Independența economică", luna Iunie: *Fenomene monetare romînești, încercare, de cercetare, în nici-un caz „soluționare"*.

Fundamentul este un împrumut de 2.350 milioane de franci aur, purtînd o dobîndă de 8 la sută, și gajat prin exploatarea terenurilor petrolifere ale statului (circa 150.000 ha.) în comun cu creditorii (45 la sută capital străin și 55 la sută participația statului).

Iată întrebuințarea acestui împrumut:

300	milioane	franci	aur	vor servi la răscumpărarea a 300 milioane în bonuri de tezaur din totalul de 1.200. Rămîn deci 900 milioane, pentru care se vor da titluri nouă, purtînd 8 la sută dobîndă. Această dobîndă este asigurată prin:
216	„	„	„	pe timp de 3 ani. Apoi,
150	„	„	„	rămîn, cași cei 216, în străinătate pentru comenzile C. F. R., industriale și ale Ministerului de Războiu.
456	„	„	„	rămîn de asemeni în străinătate, pe timp de 3 ani, reprezentînd dobînda de 8 la sută la noul împrumut de 2,350 mil. fr. aur.
133	„	„	„	vor fi puse la dispoziția negustorilor romîni care au datorii în valută ridicată în străinătate, și care vor trebui să verse cîte 5 lei de fiecare franc francez, sau cîte 10 de fiecare franc aur subt controlul Camerei de comerț. Insfîrșit:
1.100	„	„	„	vor servi statului pentru răscumpărarea întregii noastre datorii publice interne și, în mod automat și simultan, la ridicarea leului. Vom vedea cum.
2.355	„	„	„	

Din această înșirare se vede că afectațiunea împrumutului nu este numai financiară, ci și economică. Două din posturi servesc la refacerea instrumentelor de exploatare care ne lipsesc, și restabilirea activității comerciale și industriale private.

Dar să revenim la partea pur financiară, care prezintă o adevărată originalitate tehnică.

Pentru a anula datoria noastră internă, statul va cere, în primul rînd, un împrumut de 4 miliarde de lei dela Banca Națională, în bancnote nou-emise. Acest nou împrumut nu grevează întru nimic bugetul. El va fi restituit în cei 3 ani prevăzuți. In plus va pune capăt crizei de numerar care stingherește așa de neplăcut piața noastră, deoarece ei vor fi introduși în circulație prin răscumpărarea titlurilor de stat. Insfîrșit, această sporire a semnelor monetare nu va aduce o nouă scădere a leului. Inflațiunea în lei va fi exact compensată printr'o inflațiune în sens invers, o inflațiune de devize străine. Din totalul de 1.100 milioane, 160 (contravaloarea a 4 miliarde de lei în momentul cînd scria autorul) se vor svîrli, cu o iuțeală variabilă după împrejurări, pe piață subt forme de devize de tot felul după nevoile momentului, modificînd cellalt membru al ecuațiunii schimbului extern, și neutralizînd modificările survenite în membrul întâiu. D. Blank a ales ca iuțeală suma de 1 milion de fr. aur pe zi;

cînd toată suma de 160 milioane s'a epuizat, atunci, fondul se reconstitue prelevînd încă odată 160 milioane, și așa mai departe. Ciclul este deci de 6 luni. Vom avea atunci:

	Datorie la Banca Națională în numerar (în miliarde de lei)	*Datorie în titluri către public (în miliarde lei).*	*Disponibilul în străinătate (în milioane de franci aur)*
La începutul primului semestru	12 (datoria veche) + 4 (cea nouă) = 16	23 — 4 (titluri răscumpărate) total: 19	1.100 — 160 (fondul cu care se cumpără devize) total: 940
La sfîrșitul primului semestru vom avea deci:	12	19	940

Dacă continuăm, ajungem:

La începutul celui de-al doilea semestru	12 + 4 = 16	19 - 4 = 15	940 - 160 = 780
La sfîrșitul celui de-al doilea semestru	12	15	780
La începutul celui de-al treilea semestru	12 + 4 = 16	15 — 4 = 11	780 — 160 = 620
La sfîrșitul celui de-al treilea semestru	12	11	620
La începutul celui de-al patrulea semestru	12 + 4 = 16	11 — 4 = 7	620 - 160 = 460
La sfîrșitul celui de-al patrulea semestru	12	7	460
La începutul celui de-al cincilea semestru	12 + 4 = 16	7 — 4 = 3	460 - 160 = 300
La sfîrșitul celui de-al cincilea semestru	12	3	300
La începutul celui de-al șaselea semestru	12 + 4 = 16	3 - 3 = 0	300 - 160 = 140
La sfîrșitul celui de-al șaselea semestru	12	0	160 (sumă dela care s'a plecat)

Astfel, după 3 ani, disponibilul nostru se va fi epuizat, dar vom fi redus datoria noastră internă dela 23 (titluri) + 12 miliarde (monedă) la 12 miliarde — 160 franci aur (ca 4 miliarde lei) = 8 miliarde.

„Este probabil", spune d. Blank, „că și această cifră să fie de asemeni micșorată la cel mult 4 miliarde, dacă nu chiar redusă cu totul, pentru unul din următoarele cinci motive, sau pentru toate laolaltă:

1. Răscumpărarea rentei, mai cu samă a acelea date pentru expropriere, rechiziții și despăgubiri de războiu, se va putea face pe un preț inferior nominalului, adică pe cursul zilei. Aceasta va aduce tezaurului un beneficiu de cîteva miliarde, poate trei sau patru;

2. Se va amortiza, anual prin buget, cîte un miliard datorie internă, în cursul anilor ce urmează.

3. Schimbul biletelor actuale contra unui bilet nou de aceiași valoare [1] (cu sau fără împrumut forțat), va da, asupra totalului de 14 miliarde actualmente în circulațiune, un beneficiu de cel puțin un miliard, căci este știut că nici o bancă de emisiune nu-și revede toate biletele pe care le-a emis, și că cel puțin 7 la sută din aceste bilete rămîn pierdute. [2]

4. Cele 133 milioane franci aur ce urmează să se dea negustorilor contra 1.330 milioane lei, pe care statul îi reține, vor alcătui o altă sursă de intrări în visterie.

5. Insfîrșit, facultatea ce se va da țăranilor de a-și răscumpăra datoria contractată pentru pămîntul obținut prin expropriere, cu o reducere de 25 la sută dacă ei se achită în momentul împroprietăririi". [3]

Recapitulînd, vom avea, peste 3 ani, următoarea situațiune:

a) Datoria internă va fi stinsă.

b) Circulația hîrtiei monedă va fi redusă la mai puțin de 4 miliarde de lei pentru o populație de 18 milioane de locuitori.

c) Vom datora, e drept, străinătății: 2.350 milioane de franci aur + 900 milioane fr. aur (*bonurile de tezaur consolidate*) + 350 milioane franci aur (*rentă ștampilată în Franța*). Dar această datorie de circa 3.500 milioane franci aur nu stinghereşte întru nimic economia națională, pentru următoarele motive: 1) Prin împuținarea și regularea circulațiunii fiduciare, leul se va apropia de paritatea francului, și atunci vom avea o datorie externă de 3½ miliarde lei-aur pentru o populație de 18 milioane de locuitori, față de Franța, care va avea o datorie publică de 300 miliarde pentru o populație de 40 milioane de locuitori!

2) Această datorie va avea un curs ridicat, purtînd 8 la sută dobîndă, ale cărei arerагii sînt, după cum am văzut, asigurate în timpul acestor 3 ani de fonduri special afectate acestui scop.

3) Insfîrșit, spune d. Blank, amortizarea noului împrumut se poate face, după calculele specialiștilor, din venitul exploatării petrolifere.

*

Acesta este proectul propus de d. Aristide Blank. Noutatea sa este alta decît aceia care s'ar putea crede. Deosebirea între acest împrumut și toate cele care s'au făcut până acum (și mai ales acel al guvernului actual) stă în faptul că *pentru prima oară în istoria finanțelor romînești o asemenea convențiune menționează explicit concesiunea făcută creditorilor; pentru întâia dată, concesiunea face parte integrantă din textul contractului.*

Până acum împrumuturile noastre nu lăsau să se vadă sacrificiile statului. O dobîndă normală, o scadență obișnuită; — iată tot ce cuprindeau. Sacrificiile statului erau iscălite pe hîrtii *separate*, care nu aveau comun cu împrumutul decît simultaneitatea, în timp, a iscăliturii și identitatea iscălitorilor.

Acest caracter esoteric se datora, probabil, următoarelor două circumstanțe: Pe deoparte, sacrificiile fiind însemnate, divulgarea lor risca să producă oarecare inpopularitate. Pe de altă parte, aceste sacrificii erau făcute, desigur, în folosul *cîtorva*: acela tocmai care semnau convențiunea. De aci caracterul lor cam imoral de bacșiș și, deci, necesitatea de a rămînea secrete.

Ultimul avatar al acestor uzanțe este lovitura financiară a consolidării bonurilor de tezaur, care se înfăptuește deja subt ochii noștri.

Un consorțiu de bănci străine ne-ar acorda, pare-se, un împrumut de circa 1 miliard de franci aur. S'ar aștepta ca o țară săracită ca a noastră să nu obție o sumă așa de mare (circa 27 miliarde de lei!) decît cu prețul unor ipoteci materiale și morale nemaiauzite. Nici de cum. Nici un gaj, nici o concesiune. Atunci cel puțin dobînda va fi cămătărească? Aci lucrurile sînt și mai neînchipuite. Intr'un moment cînd Franța, țara cea mai prosperă, actualmente, de pe glob nu poate împrumuta cu mai puțin de 8—9 la sută, noi găsim creditori care se mulțumesc cu 4 la sută.

Această incongruitate a avut efecte necunoscute până acum: *ațîțarea curiozității marelui public* și apariția nevoii foarte noi de a cunoaște dedesubturile împrumutului.

Inainte vreme, numai inițiații în știința finanțelor știau, sau mai bine nu știau (căci numai autorii împrumutului *știau*), dar își *închipuiau*, își explicau logicește ce se ascundea în dosul convențiunilor noastre de credit cu Germania, Austria, Franța, etc.. Dar această situațiune era cu putință, pentrucă condițiunile de *verosimilitate* erau satisfăcute.

Astăzi însă guvernul a socotit inutil să le mai satisfacă. Și aceasta nu trebue să ne surprindă. Partidul liberal se află în apogeul său. Momentul acesta istoric este un punct culminant pentru progresele capitalismului romînesc, al cărui reprezentant eminent este tocmai partidul azi la putere. Cu toate dificultățile pe care le traversează burghezia noastră astăzi, partidul acestei burghezii își atinge maximum-ul său de prosperitate. Și atunci, o asemenea stîngăcie ca aceia de a vorbi de o dobîndă de 4 la sută ca de un lucru real nu mai are nimic nenatural. Dacă cea mai bună definițiune a inteligenții este—spune Faguet—*curajul nepăsător de a spune naivități*, atunci, cu siguranță, cea mai

1 Pe care o propune, în treacăt, autorul.
2 Această operațiune, o remarcăm în treacăt, mai prezintă și marele avantaj de a pune fiscul în cunoștință exactă cu masa numerarului impozabil.
3 p. 32.

bună caracterizare a *forţei* este: curajul nepăsător de a *face* naivităţi.

Dar să revenim la noul împrumut.

Iată cum ne explicăm noi această convenţiune. 1.

Contractul a fost încheiat nu cu *toţi* deţinătorii bonurilor noastre de tezaur, ci numai cu o infimă minoritate. Se poate chiar ca mulţi din aceştia din urmă să nu fi devenit deţinători de bonuri decît posterior iscălirii. 2

Această minoritate, fiind alcătuită din oameni cu greutate „morală", cu prestigiu, cu suprafaţă politică mare, putînd „face" presa, a obţinut, probabil, un fel de procură de fapt din partea masei mari şi mărunte a posesorilor de bonuri. Atunci, contractanţii închee cu statul romînesc o convenţiune oneroasă pentru ceilalţi deţinători, dar foarte avantajoasă pentru ei înşişi. Atunci cei puţini vor spune celor mulţi că statul romînesc străbate dificultăţi teribile, că este deci posibil să nu fie plătiţi de loc, că *ceva* este mai bun decît *nimic*, că „un tiens vaut mieux que deux tu l'auras", etc.

Nu este imposibil ca asemenea argumente, altoite fie pe teamă, fie pe indiferenţă, să impresioneze. Dar se poate întîmpla şi contrarul. Deţinătorii cei mulţi îşi vor aminti atunci că o conversiune însamnă o *alternativă*, şi că unul din membrii alternativei este *rambursarea* titlurilor în chestiune. Şi dacă rambursarea este cerută statului, atunci este dezastrul fără leac. Atunci cuvîntul *faliment* încetează de a mai fi o metaforă. Statul *nu are cu ce plăti*, iar împrumutătorii noi nu vor mai fi tentaţi să imite pe predecesorii lor. Vom fi siliţi, pur şi simplu, să refuzăm de a face onoare iscăliturii, compromiţîndu-ne pentru totdeauna în ochii ţărilor străine.

Aşa dar, noul împrumut are două aspecte.

Dacă minoritatea cîştigătoare convinge majoritatea să se lase prejudiciată,—atunci operaţiunea este strălucită. Moralmente contestabilă, economiceşte însă ea constitue o bună afacere pentru ţara romînească.

Dacă însă se cere rambursarea, operaţiunea devine dezastruoasă.

Însfîrşit, lăsînd la o parte amănuntele, remarcăm, dintr'un punct de vedere mai general istoric, că noul împrumut este ultimul inel al unui lanţ întreg de procedări analoage. El închee lista, şi o închee în chip triumfal, căci niciodată mecanismul clasic nu a fost împins aşa departe. Pentru public, pentru propa-

1 Ne grăbim a spune că este numai o *părere* a noastră. Datele propriu zise lipsesc, oarecum, prin definiţie, împrumutul avînd ca temelie tocmai *secretul*. Este vorba, aici, numai de o nevoe logică a noastră, care ne obligă să găsim o explicaţiune *verosimilă* unui fenomen care nu este verosimil, ci numai *adevărat*. Dar, dacă aceasta nu este decît o *părere*, nimic nu ne opreşte să o spunem aşa cum am făcut totdeauna până acum adică, fără menajamente.

2 Putîndu-se astfel cumpăra la 20 la sută din valoarea lor.

ganda înfăptuitorilor, se pune în valoare avantagiile unei dobînzi infime de 4 la sută. În schimb, se ţin ascunse atît concesiunile, cît şi riscurile eventuale.

*

Aceasta este marea deosebire între un împrumut făcut de financiari publici şi unul făcut de un bancher. Primul, poate fi sau strălucit sau ruinător. Cellalt, mai puţin ingenios, este, dacă se face, la adăpostul oricărui risc.

A doua deosebire este caracterul esoteric, pe care îl găsim la cel dintăiu împrumut, care lipseşte celui de-al doilea.

Partea de concesiune din partea statului este, în proectul d-lui Blank, dată pe faţă. Ea face corp cu textul convenţiunii.

Totuşi, trebue să adăogăm că, dacă din punct de vedere moral propunerea d-lui Blank este impecabilă, dacă din punct de vedere economic nu poate aduce decît servicii ţării, însfîrşit, dacă din punct de vedere logic nu se opune nimic realizării ei, —în schimb, dacă ne gîndim la atmosfera în care se elaborează şi se primesc actele publice la noi, ne dăm numaidecît sama că autorul atinge un subiect „tabù" în societatea romînească.

Ceva mai mult. Sîntem de părere că chiar o concesionare definitivă a bogăţiilor noastre petrolifere este mai bună decît situaţiunea care se perpetuiază la noi.

Dar în propunerea d-lui Blank chestiunea petrolului este un simplu detaliu. După cum am văzut, este vorba numai de o exploatare în comun, atîta timp cît va dura împrumutul. Iar acesta din urmă va fi repede amortizat, din chiar venitul exploatării, degajînd astfel terenurile de participarea străinilor. În plus, ţara se alege cu toată experienţa tehnică pe care personalul străin o va fi lăsat-o aci.

Dar, din nefericire, în Romînia cuvintele produc panică, şi analiza situaţiunii ascunsă dedesubtul vorbelor nu se face niciodată. Poate însă că va veni timpul cînd tirania verbală se va mai atenua, cel puţin în această chestiune. Ne este permis să o sperăm, dacă ne gîndim la un alt episod din gîndirea economică, în multe privinţe asemănător acelui care ne preocupă.

Este vorba de impozitul direct şi de cel indirect, care diferă între ele cam în acelaşi fel în care diferă cele două soiuri de împrumuturi analizate mai sus.

Impozitul direct este mult mai democratic în *fond*. Dar are nenorocirea că „se vede". De aci, caracterul său inpopular şi, în parlamentele democraţiilor mai nouă, aparenţa sa nedemocratică. Dimpotrivă. Impozitul indirect este odios din punct de vedere al justiţiei. El loveşte mai cu samă pe cei mici. În schimb, are avantajul că „nu se vede". Deaceia trece lesne, nu aruncă nici-o impopularitate asupra autorilor şi, pe un fond nedrept, îşi aşterne o formă cu aparenţă democratică.

Şi totuşi, am ajuns astăzi, la o quasi-unanimitate in favoarea impozitului direct.

In ceiace priveşte imprumuturile in Romînia, ne aflăm încă la faza intăia. Acel al guvernului este, în fond, ruinător, nedrept şi riscat. In formă, însă, pare strălucit şi avantajos. Dimpotrivă. Celalt proect este, a priori, impopular, deşi, în ceiace priveşte fondul e avantajos pentru economia naţională, democratic—pentrucă nu ascunde nici un dedesubt misterios şi nu încearcă să mistifice pe nimeni.—insfirşit, echitabil, pentrucă nu prejudiciază o majoritate în folosul citorva.

Totuşi, după cum spuneam mai sus, nu este imposibil ca, în urma unor încercări repetate, în sensul acelei a d-lui Blank, să se descătuşeze opinia publică de fetişismul cuvintelor în importanta chestiune a faimoasei noastre „bogăţii", după cum s'a făcut în domeniul, nu mai puţin insemnat, al contribuţiunilor directe.

*

Rămine să mai adăogăm citeva cuvinte pentru sfirşit.

Intr'un studiu anterior [1] puneam, dedesubtul titlului: *Fenomene monetare romîneşti*, un titlu secundar care suna astfel: *Incercare, de cercetare, în nici un caz „soluţionare"*.

Or, atit d. Blank, cit şi, a fortiori, financiarii militanţi ai guvernului actual, cred că se poate, prin anumite mijloace, ridica schimbul leului nostru. Să analizăm, pe rînd, ambele aceste pretenţiuni.

In ceiace priveşte „soluţiunea" financiarilor publici, a financiarilor militanţi, intimpinăm aceleaşi dificultăţi ca mai sus. Doctrina lor aci, ca în toate, are un caracter esoteric. Ea trebue dedusă, pe cale logică şi reconstructivă, din anumite fapte. Şi este greu ca, din fapte menite să *ascundă* un lucru, să extragi tocmai acel lucru. Totuşi, o vom încerca-o.

Prima mişcare pe care o face un guvern, cînd promite să asaneze schimbul, este suprimarea libertăţii operaţiunilor de devize, obiect, zice-se, al speculei care prăbuşeşte valuta. Numaidecît atunci, se înfiinţează o comisiune de control, care supune aceste operaţiuni unei autorizaţiuni oficiale prealabile, [2] acordată conform unuia din acele criterii elastice, scumpe mai tuturor republicilor contimporane.

„Ce se va intimpla atunci? In primul rînd băncile afiliate partidului aflător la putere (toate partidele, aproape, au bănci proprii), vor avea monopolul de fapt al celor mai rentabile dintre operaţiunile de bancă, iar băncile concurente vor vedea secată o sursă importantă de cîştiguri. Aceasta este numai una din

[1] V. „Independenţa Economică", luna Iunie.

[2] V. Articolul nostru „Specula", în „Independenţa Economică", luna Martie.

consecinţe. Dar trebue să ne mai gîndim că libertatea transacţiunilor de devize fiind suprimată, nu va mai putea exista un curs „de piaţă" al monedei respective. Aceasta va permite guvernului *să fabrice el o cifră* după placul lui, căci nu poate fi dezminţită de nimic, fiind la adăpostul legilor cererii şi ale ofertei. Acest curs va fi publicat cu solemnitate în toate ziarele şi revistele, va arăta în chip elocvent îmbunătăţirea valutei naţionale şi, insfirşit, va inunda de glorie partidul politic aflător la putere. Dar mai este şi o a treia consecinţă. Acest curs este mai puţin fictiv decît s'ar crede. Pe acest preţ vor putea schimba, la visteria ţării respective, moneda naţională pe monedă străină toţi acei care vor împlini condiţiile impuse de noua legislaţie; şi cum aceste condiţii sînt, după cum spuneam mai sus, foarte elastice (de pildă soldarea unei operaţii comerciale veritabile) este firesc că nu vor răspunde la ele decît membrii partidului aflător la putere. In loc de a se recurge la bătrinul sistem al spoilsistemului american (în romîneşte: căpătuire), se va proceda prin acela mult mai direct al darului din bunul statului (în romîneşte: aprocopsire); şi cu cît cadourile vor fi mai numeroase, cu atît vor fi mai cunoscute publicului; şi cu cît vor fi mai cunoscute publicului, cu atît noul curs al schimbului va fi considerat ca nefictiv; şi cu cît statul sărăceşte mai mult, cu atît gloria partidului politic autor al sărăcirii va fi mai mare;—iar cînd publicul va constata această sărăcire, şi *dacă* o va constata, partidul politic care a determinat-o, va fi fost renunţat mai demult la răspunderea de a mai sta la cîrma ţării. Răul este solid şi inchegat din toate părţile.

Aceasta însă este situaţiunea „în principiu". Este „doctrina-tip", la a cărei realizare completă nu s'a ajuns încă, dar la care, în mod sociologiceşte necesar, trebue să se tindă. Nu s'a ajuns încă la o maturitate în curaj şi la o realistă dispreţuire a scrupulelor. Apoi mai sînt dificultăţi, neinvinse încă. Actuala comisiune de control numără încă oameni care se ambarasează cu realităţi de ordin extra-confesional.

Rămîne însă neîndoelnic, că orice partid burghez, cel actual sau oricare altul, are inscrisă, în legea lui de existenţă, o tendinţă în felul celeia schiţate mai sus.

In tot cazul, din toate aceste explicaţiuni, reţinem următoarea constatare de ordin general: Financiarul public nu poate concepe o ameliorare a schimbului exterior, decît în felul acesta riscat şi secret, graţie unei recluziuni foarte stricte a cîmpului de operaţie.

Regăsim aci caracterul fundamental al financiarului public: *esoterismul*.

Dimpotrivă. In proectul d-lui Aristide Blank, este vorba de o ameliorare *reală*, bazată pe fenomene economice veritabile, ameliorare care ni se pare posibilă şi care nu contrazice cele ce scriam în articolul pomenit mai sus.

Intr'adevăr. Spuneam că nu poate fi vorba de o „soluţio-

nare" a problemei schimbului nostru extern, întru cît nu este suficient a cunoaşte cauza răului, dar mai e nevoe ca această cauză să fie din acelea asupra căreia să se poată influenţa cu mijloace ştiinţifice, iar nu cu simple exhortaţiuni morale.

Or, cauza deprecierii leului pare că aparţine ultimei categorii. Ea este datorită, scriam noi, separaţiunii impermeabile între piaţa internă şi cea externă, ignoranţei reciproce a celor ce se petrec dincolo şi dincoace de graniţele rigide ale Romîniei mari.

Şi proectul d-lui Blank este, în ultima analiză, fundat tocmai pe schimbarea acestei stări de lucruri: pe libertatea largă a exportului, pe desfiinţarea caracterului reglementar al transacţiunilor comerciale, pe colaborarea cu vecinii noştri, pe refacerea instrumentelor de circulaţie, şi deci uşurarea unui contact neincetat cu alte ţări, însfîrşit pe răsturnarea vechilor uzanţe în convenţiunile financiare cu străinătatea. In locul unor contracte „à huis clos", unde numai o duzină de oameni cunosc adevăratele condiţiuni ale învoelii, d-sa vrea convenţiuni unde populaţia întreagă a uneia şi celeilalte ţări contractante să cunoască, *pe deplin*, situaţiunea amîndurora.

Cu alte cuvinte, este o adevărată revoluţiune economică, morală şi politică, pe care o propune d. Aristide Blank. Această revoluţie constitue fundamentul prealabil al refacerii noastre. Dacă reuşeşte cea dintâiu, izbuteşte şi cea de a doua. Şi atunci, adăogăm noi, poate fi vorba de „soluţionare".

Cu această ocaziune, putem degaja o observaţie, care ni se pare importantă, cu privire la deosebirea dintre financiarul public şi financiarul privat. Acesta este tot deodată mai utopic şi mai realist decît cel dintâiu. Mai utopic, pentrucă îşi robeşte planurile unor condiţiuni greu realizabile în societatea prezentă. Mai realist, pentrucă tot *trebue* să găsim soluţiuni. Dacă ora nu le-a sosit încă, aceasta nu are importanţă. Şi atunci, un spirit realist veritabil îi povăţueşte să nu caute soluţiuni decît acolo unde... acestea pot fi găsite. In plus, dacă fiecare din financiarii privaţi se vor îndrepta, cu sinceritate, către aceste locuri, timpul ca să le ajungem ne va fi simţitor scurtat. Şi efortul autorului nostru este un bun început.

D. I. Suchianu

Din alte vremuri

(Amintiri literare)

Neculai Beldiceanu

Fire cu desăvîrşire simţitoare, temperament de artist, Neculai Beldiceanu a fost menit să îndure multe suferinţi, în mijlocul unei societăţi care nu l-a înţeles, sau cu care el nu a putut să se asimileze.

Fiu al unor părinţi cu stare, proprietari de moşie, deci făcînd parte din o clasă oarecum privilegiată, ar fi avut dreptul să aspire la situaţii identice cu ale altor tineri de sama lui, şi ar fi avut putinţa să ajungă la demnităţi, pe care le atinseseră mulţi alţii care nu aveau meritele lui. Pe cînd oameni, care nu puteau să justifice măcar cunoştinţele celor patru clase primare, aveau ranguri în magistratură, unii erau chiar prezidenţi de tribunal,—Beldiceanu, care făcuse studii de liceu, s'a învîrtit aşa de prost, că şi-a început viaţa ca subprefect, poliţaiu şi la urmă profesor de gimnaziu, până la sfîrşitul vieţii.

In alegerea acestei cariere sărăcăcioase, cînd avea putinţa să se urce la demnităţi în ţara aceasta, l-a îndrumat firea lui deosebită de a tinerimii cu care putea să stee în cumpănă.

Şi firea aceasta deosebită s'a manifestat de timpuriu.

La începutul tinereţii a iubit cu patimă pe cea mai frumoasă fată din Moldova, de pe vremurile acelea, Smărăndiţa M.. Primele versuri i le-a inspirat fata aceasta care, încunjurată de „un roiu de pierde-vară", cocheta cu fiecare şi nu arăta nimărui preferinţă. Beldiceanu, om dintr'o bucată, nu a făcut ca toţi ceilalţi fluturi, nu a sărit din floare 'n floare; el a prins rădăcini şi, cînd a trebuit să renunţe la visurile care-i tulburaseră mintea, a suferit mai mult decît s'ar fi cuvenit unei minţi echilibrate.

Trecuseră mulţi ani la mijloc, şi Beldiceanu era emoţionat cînd îmi povestea cum, în casa părintească, din satul Preuteşti, a stat săptămîni întregi lungit pe un pat, cu faţa la părete, ziua

cu storuri groase pe fereşti, noaptea fără luminare, torturîndu-şi sufletul şi mintea, ca s'o uite. Şi din chipul povestirii lui, şi din fiorii frigurilor care făceau să-i tremure glasul, eu am înţeles că nici atunci încă n'o uitase. Şi cînd mă uitam adeseori la el, şi-i vedeam privirea care părea că se pierde într'o zare depărtată, îmi ziceam că poate el zăreşte zîmbetul şi mlădierea fiinţei aceleia, despre care auzisem şi eu minuni.

Cînd l-am cunoscut eu, în Iaşi, Beldiceanu era în culmea puterii lui de producţiune intelectuală. Şi l-am cunoscut subt trei aspecte: arheolog, poet şi mediu pentru studii psihologice.

Ca arheolog, cu toate că a desfăşurat o muncă uriaşă, se poate zice că nu a lăsat nici o urmă.

A colindat Moldova şi Bucovina; a făcut săpături şi a scos la iveală o sumedenie de antichităţi. Colecţiile lui erau cele mai însemnate, pe vremurile acelea, în ţara noastră. Avea cunoştinţi de numismatică şi făcuse o frumoasă colecţie de monezi. Dar munca rodnică a lui a fost pe cîmpul epigrafiei. Numai sacrificiile vieţii lui ar putea să explice, cum a fost cu putinţă să adune, fără a dispune de mijloace băneşti,—căci nu avea alte venituri decît leafa lui de profesor,—acel mare număr de documente cu care se fălea. Avea hrisoave cu iscăliturile originale ale tuturor domnitorilor Moldovei. Un singur act îi lipsea, cu iscălitura unuia din primii domnitori, nu mai ştiu care, şi mintea lui era veşnic frămîntată de gîndul de unde şi cum să-şi procure nestimata care trebuia să-i complecteze bogăţia.

Şi adunarea aceasta de vechituri nu o făcea Beldiceanu ca orişicare amator pasionat. Ca să poată sta de vorbă cu Voevozii, el învăţase limba paleoslavă; şi de multe ori ne arăta şi documenta greşeli de traducere făcute de savanţii noştri, cu care nu voia să intre în polemici infructuoase.

Cea mai istovitoare muncă a desfăşurat-o cu decalcarea inscripţiilor de pe mormintele din sute de ţintirime, de pe clopote şi de pe biserici, şi din puzderia de cărţi sfinte, aruncate prin clopotniţi şi colbăite în cafasuri şi prin unghere de altare. De multe ori l-am însoţit în excursiuni şi l-am ajutat la muncă. Se căţăra prin clopotniţe, ca o veveriţă, şi nici-o piedică nu exista pentru el, ca să copieze o inscripţie.

Plănuise o lucrare monumentală, pe care cred că i-o inspirase Corpul de Inscripţii al lui Momsen. Voia să înceapă opera cu inscripţiile Iaşului, pentru fiecare biserică în parte, şi să o continue cu toate bisericile din Moldova. Din unele judeţe cred că adunase tot ce exista. Inscripţiile, însă, nu urmau să fie publicate în reproducere cu caracterele tipografice întrebuinţate zilnic, ci să fie redate aidoma. De aceia toate erau decalcate, şi numai puţine, acele la înălţimea cărora nu avea putinţă să ajungă, erau desemnate cu credinţă, Beldiceanu ştiind să minuiască minunat creionul pentru a reda întocmai forma slovelor paleoslavice şi chirilice.

Pe atunci fotografia, la noi în ţară, era secretul unor puţini profesionişti, şi Beldiceanu îşi făcuse un ideal visînd un aparat de care să se poată servi cu înlesnire, pentru copiarea inscripţiilor. Dar şi dacă l-ar fi avut, tot era o piedică pentru săvîrşirea lucrării lui: scumpetea clişeelor, care trebuiau să fie materialul fundamental al operei plănuite.

N'am să uit niciodată fericirea cu care i-am înveselit sufletul, cînd i-am arătat putinţa de a-şi vedea visul împlinit.

Cunoscusem pe un elev al şcoalei de Bele-Arte din Iaşi, pare-mi-se Hlavsa, care lucra xilografie; aveam oarecare noţiuni despre practica acestei arte. Mai cunoşteam pe un tipograf care, pentru a imprima unele afişe, îşi fabrica el singur litere mari, din lemn de teiu. Dacă aşi încerca să fac clişee pentru Beldiceanu? Şi am reuşit, în parte. Decalcasem, la mănăstirea Rîşca, un număr de inscripţii paleoslave de pe nişte pietre de mormînt zidite în temelia bisericii. Avînd şi eu oarecare dispoziţie pentru desen, am redus una din inscripţii la dimensiunile unui clişeu obişnuit, am desenat-o deaîndoaselea pe o bucată de lemn de teiu, luat dela tipograful cunoscut de mine, şi cu un cuţitaş de buzunar am săpat în relief toată inscripţia, pe care tipograful mi-a tipărit-o în mai multe exemplare. Lemnul de teiu era bun pentru literele de o şchioapă ale tipografului, dar se aşchia cînd săpam litere mici şi cerdace deasupra rîndurilor, care mă sileau să sculptez caractere de cîţiva milimetri. Cu toate lipsurile din corpul literelor, cauzate de aşchierea lemnului, încercarea mea l-a entuziasmat pe Beldiceanu: îşi vedea opera întrupată. Un lemn mai tare, special pentru xilografie, şi cîteva instrumente fine trebuia să-mi procure Beldiceanu,—şi eu eram gata să întrebuinţez o parte din viaţa mea pentru lucrarea care ar fi trebuit să-i aducă lui atîta mulţămire. Împrejurările au făcut, însă, ca intenţia noastră să nu se poată îndeplini.

Ce s'a făcut cu materialul acesta, adunat cu sacrificii de atîtea soiuri, într'o viaţă întreagă, de un om care nu a avut pentru ele nici-o răsplată—nu ştiu. *

Ca poet, Beldiceanu este aproape uitat; şi acei puţini care mai pomenesc acest nume, îl cunosc în prima fază a producţiunii lui poetice, fază care ni-i arată subt influenţa lui Alecsandri. Eu l-am cunoscut pe Beldiceanu cînd era frămîntat de ideia unei forme nouă a poeziei.

În discuţiile fără de sfîrşit asupra acestei chestiuni, Beldiceanu susţinea că poezia, aşa cum o cunoşteam noi atunci, şi-a trăit traiul, şi că nu mai merge cu înşirarea unor cuvinte care să alcătuiască versurile acelea ritmate şi rimate după vechiul calapod, versuri în care să se etaleze nişte sentimente false, pe care pretinsul poet îşi închipue că le posedă şi care sînt numai nişte combinaţii ale simţirii altora sau emanaţiunile fantaziei unor minţi bolnave. Dragostea, zicea dascălul nostru, nu mai are ce căuta în poezie; au cîntat-o, în cursul atîtor veacuri, a-

* Se află în posesiunea *Academiei Romîne* (Nota Redacţiei).

tita sumedenie de poeți,—și unii așa de bine și de frumos,—incit tot ce s'ar mai spune astăzi, ar fi o ridiculă plagiare. In poezie ne trebue un fond nou. Și ca să ne dovedească nouă că un asemenea fond se poate găsi, ne-a cetit inceputul unui poem, „Pămintul", care-i consumase multe nopți și in care povestea formarea pămintului și a vietuitoarelor care-l locuesc, incepind dela moneră și sfirșind cu idealul creațiunii: omul.

Poemul acesta nu ne cam plăcea; și cred că in alcătuirea lui, Beldiceanu a fost influențat de reminiscențele studiilor favorite din tinereță, care mai tirziu l-au determinat să scoată in Iași o revistă: „Lumina", in care a inceput un studiu asupra timpurilor haotice și despre care „Contemporanul" nu a vorbit tocmai bine, susținind că autorul nu ar fi tocmai in curent cu ultimul cuvint al științii, in această chestiune.

Dacă fondul poeziei, contemporane lui, nu-l mulțămea pe Beldiceanu,—forma il indigna. Ne cerea cu insistență o formă nouă. Și cind, enervați, ii ceream să ne lămurească bine ce înțelege el prin acea „formă nouă", ne-a cetit niște versuri care ne-au plăcut. Și in adevăr că forma era nouă. Nu mai erau versuri numărate pe degete, ca să iasă un același număr de silabe, ci poezia toată era depănată pe niște versuri *cu totul* negale ca număr de silabe, alternind versuri lungi cu altele de citeva silabe numai, cam cum se scrie astăzi de unii poeți, a căror formă a intrebuințat-o Beldiceanu cu treizeci de ani in urmă.

Ideia de „nou" in artă il obseda pe Beldiceanu; și in goana după acel „nou", ajunsese chiar să tipărească pe hirtie de invălit masline poeziile in care și-a topit o parte din sufletul lui, la moartea lui Sorin, copilul frumos și drăgălaș, a căruia perdere a contribuit mult la dezastrul sufletesc in care s'a și stins.

Beldiceanu era neegal in toate manifestările vieții lui; și această notă caracteristică a păstrat-o mai ales in poemul „Pămintul", care trebuia să marcheze o eră nouă in istoria poeziei noastre. Poemul avea un fond nou, dar forma versurilor era tot cea veche. Dar poate că și cugetările lui desnădăjduite nu le-ar fi putut intrupa in alte versuri, decit de acele lungi, care par firești pentru exprimarea melancoliei.

In „Pămintul", Beldiceanu are versuri admirabile. Nu știu dacă se mai păstrează undeva manuscrisul acesta interesant; și din tot poemul imi amintesc numai aceste versuri:

Cind vezi, in raza minții, acest moluz de timpuri,
Frumoasă epopee cu valuri drept Olimpuri,
Cu adincimi de ape ce-s tulburi ca infernul,
Cu secoli ce-s o clipă alături cu eternul,
Te prinde-atunci mihnire, te'ntrebi de unde vii,
De ce sint umbre'n raze, de ce sint morți și vii?
Și-ți pare rău de urma ce pe nisip o lași,
Cind știi că vine vintul de-ți șterge ai tăi pași.

Versuri poliritmice, așa cum le concepea el, a scris Beldiceanu și in „Dorman", o dramă istorică in patru acte, un libret pentru care d-nii Eduard Caudella și Dr. Otremba au compus muzica.

Opera aceasta, care a rămas necunoscută la noi, s'a reprezentat, cu succes, pe scena din Viena.

Acțiunea se petrece in anul 138 după Christos, intr'o colonie romană din Dacia transalpină, la urcarea pe tron a lui Antoniu Piul. Dorman, fiul lui Galan, șeful unui trib de Daci, e crescut de Clodiu, proconsulul roman, a căruia fiică, Valeria, iubește pe Dorman. Valeria află că Dorman iubește pe Menia, și cintă:

Iubește pe alta... zeilor!
Ce să mă fac? Oftărilor
Rupeți firele
Vieții; mirele
Inimii vie
Să vadă, in groapă,
Cum dragostea de vie
Se 'ngroapă!
Menio, Menio, crudă rivală,
Cind sărutări iți va da, o sfială,
O frică te prindă! Iar umbra mustrării
Ca negura sării
In ceasul cel rău
Coboare pe sufletul tău.
Zgomot de luptă ucigașă!
Moarte, nu fi lașă...
Cruță-l!
Alege-ți alt țăl.
Moară toți Dacii, cadă ca spicele de griu pe lan..
Cerul să se risipească,
Numai el, Dorman,
Trăiască!

Cind mă gindesc la Beldiceanu, găsesc momente in viața lui pe care nu i-o pot concepe fără să-mi răsară in minte și Eduard Gruber, care parcă-l complectează. Și parcă mi-i frică să mă intreb dacă nu cumva prietinia cu acesta nu i-a grăbit, dacă nu cumva chiar i-a produs, supraexcitarea nervoasă, care a fost fatală, și unuia și celuilalt. Poate era o prea mare afinitate intre ei; poate erau meniți să aibă același sfirșit.

In cercul nostru literar, Gruber era veșnicul aducător de lucruri senzaționale. Căutind mereu o cale nebătută incă, pe care să ajungă in vază, Gruber descoperea, in lumea științifică din Occident, lucruri necunoscute in apropiere de hotarele Asiei, și ne ținea in curent cu toată mișcarea. Pe el il interesau, in special, studiile psihologice; il interesa hipnotismul și celelalte

chestiuni, pe care mahalaua noastră le confunda, şi poate încă le confundă, cu mesele care se învîrtesc prin casă, purtate de spiritele care vin in contact cu lumea pămîntească, prin acest mijloc ciudat. Cetitor pasionat, Gruber nu se despărţea de „Revue scientifique", de „le Livre" şi mai cu osebire de Analele de la Salpetrière, pe care le purta veşnic în buzunar. In orice discuţie, el găsea prilejul să ne vorbească de Charcot, de Ribot, de Binet şi de alţi savanţi, ale căror lucrări ne erau acuma familiare, graţie stăruinţelor lui Gruber, care ne făcea să le cetim sau să-l ascultăm pe el cetindu-le.

Intr'o zi, Gruber intră ca o furtună in casă la Beldiceanu şi, abia răsuflînd, scoate un jurnal franţuzesc şi ne ceteşte sonetul astăzi cunoscut, dar atunci cu totul nou, al lui Arthur Rîmbaud:

A noir, *E* blanc, *I* rouge, *U* vert, *O* bleu, voyelles,
Je dirai quelque jour vos naissances latentes.

Ce discuţii au stîrnit versurile aceste bizare, ce sarcasme la adresa lui Gruber, ce nedumerire pentru unii!

Peste cîteva zile, tot la Beldiceanu, ceteşte *Artur Stavri* una din poeziile lui frumoase, pe care o scrisese în ultimele zile. Cînd ajunge la versurile:

Rind pe rind, şi 'ncet, in tristul ţintirim bătrin şi sfînt,
Lin se scutur' liliecii clătinaţi de-al nopţii vînt...

Beldiceanu sare din fundul patului şi spune că el vede versurile acestea într'o culoare albastră.

Unii zîmbesc, crezînd că Beldiceanu vrea să-şi bată joc de Gruber. Acesta însă dă o explicare logică faptului: Beldiceanu are ceiace se cheamă „audiţie colorată". Probabil că pentru el litera *I* este de culoare albastră, şi in versurile lui Stavri predominînd litera *I*: culoarea predominantă a totalului acestor versuri trebuia deci să fie cea albastră.

De atunci s'a legat, între Gruber şi Beldiceanu, o prietinie specială, o intimitate care excludea prezenţa multora dintre obişnuiţii cercului nostru literar. Şi Beldiceanu s'a supus unor experienţe, unor cercetări asupra minţii lui, care au contribuit mult să-l dezechilibreze complect.

Om normal nu era Beldiceanu.

Intinse relaţiuni sociale el nu avea. Ocupaţiile lui îl ţineau legat de casa în care-şi grămădise cărţile şi comoara lui de antichităţi; dar pentru puţinii cu care venea mai des în contact, era considerat ca un om cu defecte. In realitate, însă, nu-l pricepeau.

Ca un mare defect i se socotea gelozia, care-i făcea şi lui nemulţămiri, precum altora le pricinuia neplăceri. Dar gelozia lui nu era ca a tuturora.

Pe la finele lui August 1888 am asistat la o scenă penibilă. Eram în Rădăşeni, la părintele Lateş, socrul lui Beldiceanu. Era nunta unei nepoate a părintelui. Şi atunci se nimerise în localitate profesorul A. D. Xenopol din Iaşi, care aduna note pentru un articol despre acest sat vestit, pe care l-a şi publicat,—după cît îmi aduc aminte,—ca foileton într'o gazetă. Se înţelege că un asemenea oaspete ales a fost invitat la petrecere. Ce scene de gelozie a făcut Beldiceanu! Imi stă şi acuma în minte, cu faţa lui desfigurată, cu gesturile dezordonate, cu glasul detunător, plîngîndu-se şi blăstămîndu-şi viaţa.

Ce gelozie putea să-i provoace Xenopol! Şi cu toate că nu găsea nici-o vinovăţie fiinţei care ar fi trebuit să fie complice în motivele unei gelozii, el făcea scenele acestea, care te făceau să te întrebi de nu cumva ai în faţa ta un nebun.

In curs de ani întregi, pe Beldiceanu l-a persecutat gelozia nejustificată, care l-a chinuit întreaga viaţă; şi adeseori i-a atras o deconsiderare, dacă nu un sentiment de neîncredere, din partea prietinilor lui celor mai buni.

Şi gelozia aceasta a cîntat-o în multe poezii; şi a cîntat-o într'un poem, scris tot în versuri de forma veche.

Poemul acesta, rămas fără titlu, nu ştiu dacă a fost isprăvit:

Pe prichiciul de fereastă, dusă 'n lumile oftării,
Zoralia stă şi-o 'mbată răcoreala dulce-a sării.
Gîndu-i încîlcit se duce, încotro? nici ea nu ştie...
Dintru 'ntăi nedesluşite, fără şir încep să vie
Amintiri — icoane şterse, clipe moarte în zădar...
De iubire 'n astă viaţă n'a 'nsemnat un rînd macar.
L-a luat pe Loghin doară ca să fie măritată;
Nu-l urăşte, dar desigur nu i-a fost drag niciodată.

Loghin e poetul însuşi, care are un duşman:

Doria, cît e de tînăr, ce duios la ea priveşte!
Şi mai eri, la Nicolina, l-a 'ntîlnit; vorbit-au multe...
S'a făcut că nu-l pricepe, dar i-i drag ca să-l asculte...
E frumos la 'nfăţişare şi e blînd, să-l pui la rană,
Şi ce bine 'ntoarce vorba: e şiret ca o vadană.
Şi tot fuge ea de dînsul, dar îi place ca să-l vadă.
Nu mai vrea să-i iasă 'n cale. Nu se teme c'o să cadă,
Nu-şi înşală ea bărbatul...

Doria e o fire perversă:

Lingă foc, pe-un scaun, Doria cufundat în gînduri şede.
Ce frumoasă-i Zoralia! Inainte-i parcă o vede;
Din jăratecul din sobă, doi ochi mari îi ard privirea.

. . . .

„Trebue s'o scot din minte".
Îşi tot spune: „nu se poate ca s'o las de-apururi pradă
„Altei guri şi altor braţe. Vrau la pieptul meu să cadă.
„Loghin o iubeşte, sigur, şi-a iubi-o viaţa 'ntreagă,
„Dar de dînsul nici nu-mi pasă. Deşi mie nu mi-i dragă,
„Totuşi dor nebun mă prinde de-a o şti că este-a mea".

Gelozia lui Beldiceanu nu era boala oamenilor de rînd; ideia că numai gîndul cuiva ar putea să se înstrăineze de dînsul, făcea să sufere chinuri grele, sufletul acesta zbuciumat de nerealităţi.

Astfel pregătit sufleteşte, Beldiceanu putea să fie tulburat de cercetările lui Gruber, care descoperise în el cel mai complect, cel mai complicat subiect de audiţie colorată, care a fost citat în studiile cunoscute până atunci, şi probabil şi până astăzi.

Minunat de cele ce descoperea, Gruber bănuia, la început, că Beldiceanu simulează, şi-mi spusese odată vorba crudă că Beldiceanu „minte". Mai pe urmă, şi după o serie întreagă de experimentări, şi-a format convingerea despre sinceritatea subiectului lui de studii, şi savanţii specialişti din străinătate i-au confirmat această sinceritate.

Celace se petrecea cu Beldiceanu, par lucruri extraordinare; şi Gruber, om inteligent şi cu o voinţă şi o putere de muncă neobişnuită, a ştiut să-l puie la contribuţie pentru a-şi crea o situaţie de invidiat, în lumea celor învăţaţi.

După ce Beldiceanu a recunoscut că are audiţie colorată, se făceau şedinţe la care asistau numai puţini şi dintre cei mai intimi, şi în care Gruber se arăta, adeseori, ingenios.

Beldiceanu percepea o culoare pentru fiecare literă din alfabet; distingea, prin urmare, o gamă foarte variată de culori. De notat este că, în nenumăratele dăţi cînd îl contemplam, el vedea aceiaşi culoare pentru aceleaşi litere, şi cînd îi rosteai un cuvînt, în aceiaşi secundă îţi spunea bandele colorate subt care îi apărea.

Gruber a descoperit la Beldiceanu şi alte fenomene similare, în afară de *audiţia colorată*. Pentru fiecare literă, el simţea un gust deosebit, un pipăit, o temperatură, o rezistenţă, o motilitate deosebite; avea, celace se numeşte: gustaţie, olfacţie, tactilitate, temperatură, rezistenţă şi motilitate colorată.

Chestiunile acestea le-a studiat Gruber, cu multă inteligenţă, şi pe cînd la Iaşi, unii dintre noi ironizau pe Beldiceanu că la rostirea sau la reprezentarea unei anumite litere el simte că mănîncă „răbdări prăjite", că pipăe o blană de jder, că miroasă un crin sau că are altfel de senzaţiuni, greu de zugrăvit prin vorbe,—la Londra, în 1892, la Congresul de psihologie experimentală, Gruber, încurajat de celebrul Galton, îşi desvolta conferinţa despre „Audiţia colorată", în care, vorbind despre subiectul studiilor lui, despre Beldiceanu, îl descria ca pe un om de o mare distincţiune intelectuală. „Este în acelaşi timp un poet „de mare talent, un novator în literatura romînească şi un ar„heolog dintre cei mai distinşi. El singur, fără sprijinul vreunei „societăţi ştiinţifice sau al guvernului, a făcut cele mai impor„tante descoperiri preistorice în Romînia. În acelaşi timp el cul„tivă paleografia, epigrafia şi istoria civilizaţiei romîne. E un „om extrem de conştiincios în toate cercetările sale, convins de „înaltele datorii ale investigatorului, nu se plictiseşte niciodată şi, „pentru observaţiile psihice, are darul de a se analiza cu o ex„tremă fineţă şi fără milă. Aceste eminente calităţi de subiect „şi de observator m'au pus pe calea acestor cercetări".

Aşa este. Dar studiul acestor fenomene, fie că sînt de domeniul patologiei cerebrale sau a fiziologiei normale, l-a obosit pe Beldiceanu şi—sînt convins—a contribuit la sfărmarea echilibrului unei minţi, care nici aşa nu era normală

Şi astăzi încă mă întreb ce trebue să cred despre afirmarea lui Beldiceanu, că el simţea *viaţa de celulă*; se simţea pe el *om-celulă* cu toate însuşirile *omului-om*.

Uneori se autohipnotiza şi cădea în stare de inconştienţă. Într'o zi, întins pe pat, cu faţa în sus, dicta lui Gruber nişte observaţii. Vorbea rar şi cu oarecare greutate. În spusele lui, amintea nişte „ochi mari şi umezi", ochii aceia care-l duceau la paroxisme de gelozie şi pe care-i făcea să lăcrămeze aşa de adeseori. Dicta în persoana a treia. Dela un timp tace. Gruber îl întreabă dacă mai vede acei ochi. Cu faţa contractată, Beldiceanu începe să dicteze din nou; şi cînd i s'au cetit paginile, a afirmat că totul s'a petrecut în stare de inconştienţă.

Judecind după cele ce se petreceau cu mine, cred că Gruber a fost mult influenţat de natura studiilor ce făcea cu Beldiceanu, care au contribuit să-i obosească nervii.

Eu asistam numai cîteodată la şedinţele lor şi ascultam pe Gruber istorisind rezultatele la care ajungea: şi începusem să observ la mine oarecare tulburări nervoase. De multe ori nu puteam să dorm; aveam halucinaţii hipnagogice, vedeam oameni fără de capete şi auzeam glasuri rostind cuvinte necunoscute în vocabulare. Gruber începuse a se interesa şi de mine, şi găsise el, în nenumăratele săltare ale clasificaţiilor ce făcuse, o cutiuţă în care să vîre şi pe „Ezbazek" al meu: în una din halucinaţiile mele văzusem o inscripţie, deasupra uşei unei case, pe care cineva nevăzut mi-a cetit-o cu glas tare: „Prix du mentor Ezbazek".

Oarecare împrejurări au provocat o răceală între mine şi Beldiceanu, pe care am început să-l văd mai rar; şi apoi nu ne-am mai întîlnit. După cîtva timp, în urma unor scrisori ce am primit dela el, m'am dus la Iaşi, anume ca să avem o explicaţie. A urmat o scenă care ne-a tulburat pe amîndoi; şi ne-am despărţit strîngîndu-ne mîna, el tot neîncrezător, eu simţind aceiaşi compătimire pentru suferinţele lui, provocate de o himeră,—şi de atunci nu ne-am mai văzut.

Artur Gorovei

Teoria lui Einstein „pe înțelesul tuturor"

Mecanica clasică a intrat într'atît în firea noastră, încît este natural ca o teorie ce să depărtează de vechile învățăminte să producă oarecare curiozitate, chiar printre profani.

Numeroși oameni de știință au căutat să popularizeze această teorie fie prin conferințe fie prin articole de revistă.

Rezultatul este o confuziune generală. Convingerile căpătate sînt diverse, însă impresiunile ce publicul culege se aseamănă.

Conferențiarul, de obiceiu, procede cronologic. Experiența Michelsohn-Morley constitue punctul de plecare. Pentru înțelesul acestei experiențe este nevoe de un calcul simplist în care intră viteze relative.

Pe tabla neagră apare o problemă,—se fixează două orașe bine cunoscute legate prin cale ferată, vapor sau aeroplan. Publicul își concentrează luarea aminte și urmărește, mai mult sau mai puțin mersul problemei.

După oarecare trudă, constată cu satisfacție că, ținîndu-se samă de vitezele „relative" ajungem la un rezultat, pentru unii, neașteptat. Auditorului i se face o lumină: „Aceasta este relativitatea". *Așa cred mai toți.*

Pentru cei mai mulți, restul conferinței sau articolului are o importanță secundară.

Expunerea experienței Michelson urmează într'o oarecare nedumerire mai cu osebire că se vorbește de interferențe, faze, linii și alte asemenea noțiuni enigmatice.

După o laborioasă explicațiune în care publicul dă conferențiarului cea mai largă încredere, se află cu surprindere că experiența a devenit celebră prin faptul că nu a dat nici un rezultat,—a fost negativă. Ce a fost negativ?—Nu există oare relativitatea înțeleasă mai sus?

Publicul se obișnuise cu victoria ușoară. Unii rămîn neclintiți în convingerea lor,—cei mai conștiincioși însă caută să afle firul fenomenelor.

Nereușita lui Michelson ne-o desvălue Lorentz și Fitz Gerald.

Aici bîntue popularizarea teoriilor: „Contracțiunea" lorentziană o aseamănă popularizantul cu turtirea pămîntului la poli sau cu alte efecte dinamice din mecanica clasică. Publicul este astfel indus în eroare prin confuziunea ce se face între deformarea materiei și contracțiunea spațiului.

„Timpul local" lorentzian îl justifică, de pildă, prin binecunoscutul fapt că nu avem același ceas la București și la Viena. Aici găsim, cel puțin, confuziunea între punctul fix de origină a timpului și valoarea sa locală.

Teoria electromagnetică a inerției însă nu se învoește cu nici o reprezentare de asemenea natură,—deaceia nici articolul sau conferința nu încearcă a o face plastică.

Sînt noțiuni de fizică matematică care nu se pot concretiza fără a fi falșificate.

Paralela între equațiile de transformare ale lui Galilei și acele ale lui Lorentz rămînînd un mister pentru cei mai mulți, nu aduce nici o mîngiere.

Ca o concluziune naturală, articolul sau conferința ajunge la lumea în patru dimensiuni exprimată în equații. Aici publicul devine atent.

De mai multă vreme se aude de această hypoteză, dar nu se da decît crezarea ce se cuvine unor teorii pur speculative. De data aceasta însă equația în chestiune este scrisă pe tablă și dă la iveală energia latentă a materiei.

Preocupările tuturor fiind actualmente găsirea a nouă izvoare de energie, este natural ca fiecare să vrea să afle cît mai mult despre această minunată descoperire.

Cetirea articolului sau ascultarea conferinței nu satisface pe nimeni.

Sînt anume ramure ale activității omenești care rămîn ascunse celor mulți.

Știința modernă este prea complexă, cere un capital prea mare de cunoștințe de meserie pentru a fi la îndămîna oricărui iubitor de adevăr.

Telegrafia fără fir a pus pe gînduri mulți amatori care nu cunoșteau nici natura undelor sonore atît de ușor de înțeles. Acestea, la rîndul lor erau asemănate cu încrețiturile ce provoacă la suprafață o piatră aruncată în apă. Ce haos se petrece în reprezentarea începătorului cînd i se dă drept exemplu de vibrațiune longitudinală un fenomen de vibrațiune transversală.

Negreșit, aceste comparațiuni fac impresie și cei mai mulți se declară mulțumiți, convinși că au aflat adevărul.

Cunoştinţele nesigure se adună, se suprapun şi dau unora o încredere desăvîrşită.

Einstein a dat explicaţia mutării pe elipsă a periheliului lui Mercur. Un „cunoscător" a lui Einstein o reda cu uşurinţă luînd ca bază însă viteza luminii. Avea, desigur, o reminiscenţă a întîrzierii eclipsei planetelor lui Jupiter.

Poate nu ar trebui turburate astfel de convingeri, căci fac liniştea şi mîndria atîtor amatori de cunoştinţe generale. Tineretul însă trebue ferit de obiceiul de a dobîndi ştiinţa pe o cale atît de eftină şi nebuloasă.

Este de toată lauda dorinţa de a-şi face o icoană, despre teoriile cele mai complicate. Mulţi au căutat a-şi face şi despre electricitate o idee cît mai concretă.—Cu toate acestea, hypotezele descriptive ni se par azi deşarte şi electricitatea a rămas o fiinţă *pur matematică* exprimată în equaţiile diferenţiale ale lui Maxwell care cuprind nu numai totalitatea fenomenelor electrice dar şi pe cele optice.

N. C.

Scrisoarea a treia

Starea de fapt şi de drept a evaluării estetice

I

In scrisoarea de astăzi, pe care, caşi pe celelalte, o adresez fecundului dumnevoastră obiceiu al cetirii încete şi scrutătoare, nu voiu mai încerca să filozofez în plin aer nici în grădina academică şi liberă dela Copou, nici pe imaşul de covor persan al Bahluiului ca pe malurile lui Ilisos de pe vremea cea veche a balcanicilor Socrat şi Fedru, nici rătăcind prin galeriile deluroase ce înconjoară Iaşul ca un circ maxim. Voiu gîndi totul ce am de gîndit, bun sau rău, şi vă voiu scrie astăzi din odăiţa mea cu mireazmă de busuioc, unde căldura şi lumina orientală se cerne prin storul lăsat.

Stau la masa de lucru, şi privind în imaginaţie, mi se pare că am în faţă o mulţime de oameni, unde mai toţi vorbesc, gesticulează, încearcă direct sau indirect să se convingă, se sfădesc, se agreghează şi se zbat ca unde, ca valuri şi ca talazuri. Motivele discuţiilor lor sînt: *dacă se poate sau nu se poate evalua estetic serios, adică de drept, şi dacă e bine sau nu e bine să se evalueze estetic de drept sau fie şi numai de fapt, şi dacă da sau dacă nu, într'un caz caşi în altul, subt ce anume condiţii ?*

Dumnevoastră ştiţi că deobiceiu s'au redus răspunsurile acestor întrebări numai la două tipuri: la impresionism şi la dogmatism. Prin impresionism s'a înţeles că evaluarea estetică serioasă este posibilă şi recomandabilă, şi anume după simplul gust variabil şi direct al fiecăruia; iar prin dogmatism s'a înţeles deasemenea că evaluarea estetică serioasă este posibilă şi recomandabilă, însă nu după simplul gust variabil şi direct al oricui, ci după nişte aşa numite legi obiective, universale şi e-

terne de frumos, a căror respectare sau nerespectare se cercetează în obiectul de judecat.

Chestiunea aceasta ne interesează pe noi aşa de intim, căci estetismul nu ne este numai o chestiune de artă, sau de natură, ci una a vieţii de mai tot momentul.

Şi la o asemenea diviziune sînt de părere că nu ne putem restrînge. Dacă s'ar fi cercetat mai larg masa concepţiilor despre evaluarea estetică, s'ar fi văzut că impresionismul şi dogmatismul, la un loc, nu constituesc decît o parte, importantă desigur, dar numai o parte a unuia din cele trei tipuri de atitudini posibile, atunci cînd indivizii nu sînt indiferenţi. Deaceia să constatăm că răspunsurile sînt cu mult mai variate, mai ales dacă ţinem în seamă nu numai pe esteticianii specialişti şi pe criticii de vază, după cum naturalistul nu se opreşte la crini şi la trandafiri în studiul plantelor, ci şi pe oamenii culţi in general, ci şi mai larg, pe orice om existent sau posibil. Căci orice profan are o atitudine filozofică, şi filozoful specialist, fie şi cel mai singular, nu inventează atîta, cît repetă inconştient sau conştient, şi aprofundează, atitudinea existentă deja în stare profană. Psihologia descriptivă a maselor este mai bogată în idei filozofice decît oricare istorie a filozofiei. O filozofie, aşa cum o gîndesc, inspirată în parte din cea populară necunoscută şi dispreţuită, va deveni odată o necesitate, pentru un cerc mai larg, după cum o artă inspirată din cea populară este dedemult o realitate. Aşa că m'am simţit nevoit să consider o extensiune cu mult mai mare a opiniunilor decît cea obişnuită în studiile de estetică, şi pentru a introduce ordine în studiarea acelor opiniuni, aşa cum vă place, cum în genere prefer eu însumi, şi cum ştiau aşa de multe ori s'o facă în întunecata lor armonie înţelepţii noştri romîni de demult, am crezut că vă pot prezenta următoarele diviziuni spre meditaţie.

La întrebarea dacă o stare de drept în evaluarea estetică este posibilă şi recomandabilă, să deosebim simplu două categorii: A.—categoria celor *indiferenţi* la o asemenea întrebare: avalorismul, şi B.—categoria celor *interesaţi* la ea. Apoi la categoria celor interesaţi la întrebare, în vederea unui răspuns, să deosebim trei categorii de atitudini: a.—unii care nu ştiu ce să răspundă, b.—alţii care neagă posibilitatea şi folosul unei evaluări estetice de drept, şi c.—alţii care o admit. Pe cei care nu ştiu ce să răspundă, să-i punem în categoria atitudinii, să zicem fireşte, *haotice*; pe cei care neagă, să-i punem în categoria atitudinii, să zicem lesne, *antevaloriste*; şi pe cei care admit posibilitatea unei evaluări estetice serioase şi a unui folos normativ, să-i punem în categoria atitudinii, fireşte să zicem, *valoriste*.

Inainte de a vă expune într'o scrisoare viitoare, atitudinea ce prefer să se iee, şi întemeierea ei filozofică, să vă arăt mai intim acuma ce gîndesc descriptiv, clasificator şi definitoriu, despre atitudinile tipice posibile, în general.

II

A.—Categoria celor indiferenţi: avalorismul

Un număr foarte însemnat de oameni se dezinteresează de a lua vre-o atitudine, ori că unii nici nu şi-au pus întrebarea dacă e posibilă şi recomandabilă, ori că au atins întrebarea, dar n'au crezut util să se ostenească a-i mai căuta un răspuns, ori că deşi interesaţi la întrebare, au perioade cînd le e cu toate acestea indiferentă. A dormi e aşa de bine.

Menţiunea celor indiferenţi v'o fac nu numai spre a fi cît mai complect în prepararea unei concluzii, ci şi din respectul, pe care-l impune imensitatea de forţă a nepăsării. E ca masivuri şi mereu masivuri de munţi asiatici neexploraţi, şi cred că şi dumneavoastră veţi admite că nepăsarea este încă una din cele mai mari forţe omeneşti, poate cea mai mare.

III

B.—Categoria celor interesaţi

Să inzistăm acuma asupra celor interesaţi în răspuns, a căror viziune mişcată o avusesem mai înainte, şi pe care i-am grupat in a.—atitudinea haotică, b.—in cea antevaloristă, şi c.—in cea valoristă.

a.—Atitudinea haotică.

Pentru a lua un exemplu, care deşi necelebru dar e aşa de viu cunoscut nouă, fiindcă ne-am petrecut copilăria şi o parte a tinereţii în jurul lui, să ne întrebăm dacă obiectul de artă care e gara din Iaşi este frumos ori nu. Acei pe care îi clasificăm în această categorie sînt aceia care ar fi caracterizaţi prin indeciziune, dacă se poate spune că e frumoasă ori nu, sau dacă poate o asemenea judecată să fie de un folos. Vă pare ciudată discuţia? In oraşul nostru de discuţii unde subtilitatea bizantină se împleteşte cu subtilitatea rabinică, nouă nu ni se pare ciudată. Nu este aşa?

1.—După cum se vede, în cazul întâiu al posibilităţii, natura atitudinii este *teoretică*; şi în al doilea al folosului, este *practică*.

Pentru a poseda o ideie mai complexă, să distingem că *motivele teoretice* pot să fie *metafizice*, ca atunci cînd s'ar susţine, cu dispreţ şi prudenţă, că inteligenţa umană este improprie a cunoaşte definitiv totalitatea lumii, adică totalitatea condiţiunilor unei afirmaţii, şi că fiind în lipsă de această cunoaştere indispensabilă, prea multe scrupule se ridică, spre a fi îndreptăţiţi să afirmăm în general posibilitatea evaluării estetice, sau în cazul special nouă frumuseţa gării din Iaşi; sau pot să

fie *empirice* motivele, ca atunci cînd, oprindu-se din mers, ridicînd din umere şi clătinînd din cap, partenerul filozofic ar susţine că din lipsă de informaţii suficiente asupra celorlalte gări existente, cu care să fie comparată, nu se simte îndreptăţit a se grăbi să iasă din scrupuloasa lui indeciziune teoretică.

Motivele practice pot să fie de natură *intelectuală* sau *sentimentalo-volițională.* De natură intelectuală e de pildă cînd, în vederea perfectibilităţii practice a concepţiei, subţiind ochii, ar zice rar şi sfătuitor, cu mînile în sus şi deschise, că mai acceptabil i se pare a fi ca subiectul scrupulos să se menţie în rezervă, decît să se grăbească a se pronunţa, fără baze suficiente, pentru sau contra folosului de a evalua frumuseţa gării din Iaşi, în complexul de opiniuni contrare ce s'ar isca, în locul comodei nepăsări de astăzi. Sentimentalo-voliţională este natura motivelor, cînd spre pildă, după punerea întrebării, am fi luaţi de braţ, prietinos, îndepărtaţi de gară, şi aşezaţi pe o bancă a apropiatei grădini dela Rîpa Galbenă, şi ni s'ar spune, că asemenea ca pentru scepticii antici, care vizau la pacea sufletului prin renunţare la orice problemă, să renunţăm şi noi a ne mai întreba despre folosul evaluării şi despre frumuseţea gării din Iaşi, mulţumindu-ne *a urmări cu privirea* sinuozitatea cărărilor grădinii şi a respira, profund *şi fericit*, mireasma înviorătoare a brazilor..

2.—Atitudinea haotică, pe lîngă teoretică şi practică, mai poate fi, din alt punct de vedere, *integrală* şi *parţială*; integrală, cînd se rapoartă la toate posibilităţile şi la folosul de evaluare estetică, precum e în cazul scepticilor antici; şi parţială, cînd se zice de pildă, că nu se ştie dacă se poate compara serios frumuseţa străbătătoare din descripţia largă a unor rupturi de nouri, a unei ploi gigantice în codrii Carpaţilor, de Hogaş, cu frumuseţa isteaţă, şi de gen didactic din „Cinele şi căţelul" a lui Alexandrescu, deşi s'ar admite posibilitatea unei comparări de valori estetice între poeziile din lăuntrul unui singur gen: între două poezii lirice de Tudor Arghezi.

3.—Insfîrşit să remarcăm pe lîngă un haotism teoretic şi practic, pe lîngă unul integral şi parţial, şi un haotism *exprimat* şi altul *neexprimat*; exprimat, cînd este comunicat altora printr'un mijloc oarecare, şi neexprimat, cînd, ca din sfiiciune de pildă, ne ferim a ne pronunţa. Această diviziune e foarte simplă şi o notez, fiindcă este importantă socialmente.

b—Atitudinea antevaloristă.

Avalorismul este negarea posibilităţii sau folosului unei evaluări estetice.

1.—Excluziunea antevaloristă este sau din punct de vedere *teoretic*, ca fiind evaluarea estetică imposibilă; sau din punct de vedere *practic*, ca fiind nefolositoare.

Atitudinea teoretică antevaloristă poate fi un corolar al unei concepţii *metafizice*, de pildă cînd un tînăr şi convins bergsonian ne-ar asigura că esenţa lumii este o heterogeneitate calitativă, că o comparaţie între calităţi pure, adică fără o comună măsură între ele, este imposibilă, că o evaluare estetică presupune o comparaţie între calităţi estetice pure, şi că e deci imposibilă şi ea; sau poate fi *empirică*, dacă de pildă se constată o prea mare distanţă calitativă între doi termeni înfăţişaţi în comparaţie, ca între un vers al contesei de Noailles: „Est-il vrai que l'on meure, ayant tout aimé" şi între ceva foarte îndepărtat ca zbieretele exagerate ale magarului din Italia, din Frascati, care mă trezea mai în toate nopţile.

Antevalorismul practic poate avea motive *intelectuale* sau *sentimentalo-voliţionale*. O tentativă modernă, cu foarte buna intenţie de a face să progreseze critica de artă, şi produsă subt influenţa ştiinţelor naturale, unde în genere se pretinde că metoda strict ştiinţifică e numai de constatare şi de explicaţie nu şi de apreciere de valoare, cîţiva critici şi esteticiani ca Taine, Hennequin, Grosse, Meumann, s'au pus în teorie şi pe cît au putut rezista şi în practică, esteticei normative, şi prin urmare şi evaluării estetice. Acesta e, după cum veţi fi observat, un caz de avalorism practic cu motive intelectuale. Şi iată acuma un altul cu motive sentimentalo-voliţionale. Dumneavoastră care sînteţi un bun cunoscător al operelor lui Jules Lemaître, vă amintiţi ceiace scrisese el odată, că dacă se vrea să se evalueze estetic mereu serios, se simte un fel de oroare, un fel de condamnare de a nu ceti niciodată o singură linie, pentru propria distracţie, şi de ceiace scrisese el altădată, că nu mai vrea să critice pretenţios, şi că simte o nevoe adincă de-a admira şi de a iubi fără de controlul critic al altuia şi fără de controlul lui insuşi.

2.—Pe lîngă un antevalorism teoretic şi practic, mai distingem din alt punct de vedere, un altul *integral* şi *parţial*. Voiu numi integral antivalorismul ce neagă orice posibilitate sau utilitate a evaluării estetice; şi parţial acela a cărui negaţie se referă numai la anumite cazuri. Simţiţi nevoe de a vă comunica mai interior ceiace este antevalorismul integral? Apropiaţi-vă, atuncea, de ceiace povesteşte Stuart Mill în memoriile sale, gîndiţi-vă dacă dumneavoastră insuşi n'aţi trecut printr'o stare analoagă celeia a lui Mill. Unii psihologi o numesc stare de depersonalizare afectivă. Şi eu, în cursul gîndirii mele metafizice, am cunoscut-o în diferite împrejurări. Să v'o spun? Vă interesează? Sprijinit pe întîmplări defavorabile a propriei mele experienţe sau a celei străine, la un moment dat, admiţînd că materia pură este indiferentă din punctul de vedere moral, şi că duhul, cealaltă metaforă subt care gîndesc lumea, este în existenţa lui pură sau în diferite procese de adeziune la materie, creator tot aşa de indiferent moraliceşte caşi materia pură, fui cuprins de o adincă descurajare de viaţă, de o înrădăcinată depersonalizare afectivă. Totul mi se părea egal. Nici stingherire estetică, nici mulţumire nu mai erau pentru mine. Ceiace viaţa aducea ca recompensă a eforturilor celor

mai adînci şi mai curate, mi se păreau, în acele vremi de gîndire, ca din cale afară de insuficient. Căutai satisfacţie în alte direcţii. Imi ziceam revenind la vechi gînduri: a încerca să clădesc o credinţă mai mare şi mai trainică decît tot ce s'a făcut până acuma, deşi între dune dobrogene umblătoare. Şi-mi răspundeam: ei şi! Tot nimic. Imi ziceam: voiu arăta cum cred că s'ar putea elibera evoluţia biologică a omului. Ei şi! Mă desfăcusem de instinctele vitale, ce prin satisfacţia lor fac omul mulţumit cu multele şi măruntele plăceri terestre, şi într'o astfel de transformare sufletească, nu mai aflam nu numai nici o valoare morală, dar nici una estetică. Nimic, nimic. Era un antevalorism integral. Şi voiţi un exemplu pentru a-mi interioriza înţelesul antevalorismului parţial? Raportaţi-vă atuncea la Henri Hauvette, cînd scria că ar fi copilăros să se compare meritele lui Dante cu cele ale lui Ariosto, căci unele nu ar avea nimic de comun cu celelalte.

3.—Pe lîngă un antevalorism teoretic şi practic, sau din alt punct de vedere: integral şi parţial, să distingem dintr'un al treilea punct de vedere, socialmente important, un antevalorism *exprimat* şi un altul *neexprimat*, în senzurile evidente.

c.—Atitudinea valoristă.

Valorismul este afirmarea posibilităţii sau folosului evaluării estetice serioase.

1.—Această atitudine admite posibilitatea evaluării estetice serioase sau o recomandă, de unde ea are un caracter *teoretic* sau *practic*.

Motivele teoretice ale valorismului pot fi *metafizice*, ca atunci cînd s'ar susţine cu mult simpaticul filozof Pangloss, că lumea fiind perfectă în constituţia ei finalistă şi optimistă, starea de fapt a judecăţilor estetice ar fi în acelaşi timp şi starea lor ideală, şi că prin urmare ele ar fi totdeauna şi pretutindeni posibile şi recomandabile; sau motivele pot fi *empirice*, ca atunci, aşa de adeseaori, cînd se atrage atenţia asupra faptului istoric, că unele evaluări estetice serios întemeiate, ca asupra lui Goethe sau Omer, s'au impus cu o foarte mare generalitate.

Motivele practice ale valorismului sînt ori *intelectuale* ori *sentimentalo-voliţionale*. Motiv intelectual ar fi atuncea cînd de pildă s'ar susţine că a aproba anumite feluri de evaluări şi a repudia altele, este un punct de vedere îngust. Punîndu-mă incidental în această atitudine, mă întreb: dacă a înţelege totul nu e oare a aproba totul? Motiv sentimentalo-voliţional ar fi de pildă cînd s'ar considera aprobarea unor feluri de judecăţi de valoare estetică şi excluderea altora ca o limitare a libertăţii şi a generozităţii creştine faţă de tot ce există.

2.—In afară de un valorism teoretic şi practic, mai recunoaştem din alt punct de vedere un valorism *integral*, cînd se admite în toate cazurile evaluarea ca posibilă sau folositoare, fie ea judecata unui profan sau a unui specialist, a unui copil sau a unui om în vristă, a unui bolnav sau a unui om sănă-

tos, a unui sălbatec sau a unui civilizat, a unui pătimaş sau a unei naturi senine, a unui cretin sau a unui om de geniu; şi un valorism *parţial* cînd posibilitatea şi recomandarea sînt primite, dar subt anumite rezerve, care variază, după cum am văzut, dela impresionism la dogmatism.

Valorismul estetic integral n'a fost reprezentat consecvent—dar timpul nu e pierdut—de vre-un scriitor aventuros pe marginile de prăpastie ale soluţiilor extreme, dacă numai am săvîrşi indelicateţa de a trece peste incomparabilul filozof Pangloss; în schimb valorismul parţial este deviza acelora care aleg soluţiunile mijlocii.

Valorismul integral întrucît nu face diferenţă între starea de fapt şi starea de drept este un valorism anarhic, monist şi neidealist; pe cînd valorismul parţial al impresionismului şi al dogmatismului admite o diferenţă între starea de fapt şi cea de drept şi este deci un valorism ordonat, dualist şi idealist.

Cam ce argumente se aduc în sprijinul valorismului integral şi a celui parţial?

Pentru valorismul integral am indicat deja opiniunea finalistă şi optimistă în concepţia lumii, a lui Pangloss, după care totul fiind spre cel mai mare bine, orice evaluare estetică ar trebui să fie întemeiată şi folositoare. Dar pentru cel parţial? Interesante sînt de indicat unele argumente ale impresionismului. Unii impresionişti aduc mai ales două argumente: unul *metafizic* şi altul *empiric*. Argumentul metafizic apare subt două înfăţişări. Prima, să zicem aşa, înfăţişare e că noi neputînd cunoaşte valoarea estetică pură a obiectului, ci numai valoarea sa amalgamată ineluctabil de subiectivitatea noastră, individuală şi de specie, de oarece fiecare om nu poate fi un alt om şi nici nu poate eşi macar pentru o clipă din specia lui spre a privi obiectul ca muscă sau ca urangutan de pildă, cum zice Anatole France; deaceia toate judecăţile estetice întrucît sînt pe baza gustului direct, sînt deopotrivă de justificate, oricît ar fi de variate între ele. A doua înfăţişare, foarte deosebită, este, că la dreptul vorbind, nici n'ar exista o valoare estetică obiectivă a obiectului, dar că obiectul n'ar fi decît ocaziunea pentru subiectivitatea omenească de a crea valoarea estetică, şi că judecăţile estetice de orice fel, întrucît sînt întemeiate direct pe gust, sînt deopotrivă de justificate. Şi iată şi argumentul empiric al impresioniştilor: variabilitatea judecăţilor estetice. Această variabilitate este şi naturală, după dînşii, şi încercările dogmaticilor de a alege printre judecăţi pe acele care se conformează unor anumite reguli, ba chiar legi, de bunăseamă nimic altfel decît raţionale şi naturale, după cum se pretinde, au eşuat, căci au căzut opere fără adevărată inspiraţie deşi se conformau acelor reguli, şi au avut succes îndreptăţit altele de mare talent sau geniu, care treceau peste regulele severe ale dogmaticilor.

Nu mai puţin interesant este de indicat motive *sentimentalo-voliţionale* ale valoriştilor parţiali, care consideră ca utilă critica

făcută în anumite condiţii. De pildă futuriştii au încercat să vree a admite critica, cu condiţia, poate după Nietzsche, de a se măsura printr'însa energia estetică produsă de obiect, dar indiferent dacă e frumos ori nu, căci altmintrelea li s'ar părea căzînd în impresionism sau dogmatism, adică în „pseudocritică", în „flecărie vulgară" şi vătămătoare,—mai cu seamă cînd e în contra lor.

3.—Pentru a fi, aşa zicînd, complecţi, să menţionăm că pe lîngă un valorism teoretic şi practic, că pe lîngă, din alt punct de vedere, unul integral şi parţial, mai este socialmente util şi o diviziune în valorism estetic *exprimat* şi *neexprimat*, în senzul lesne de prins.

IV

Inainte de a ne despărţi pentru moment, cu scrisoarea aceasta, şi în aşteptarea răspunsului dumneavoastră complex şi însorit, mă simt condus a conchide că *starea de fapt şi de drept în evaluarea estetică este cu mult mai vastă decît e conţinută în tipurile de impresionism şi dogmatism, şi că o rezolvire a chestiunii dacă se poate evalua estetic, îndreptăţit teoretic şi folositor, presupune o discuţie a tuturor tipurilor foarte variate, indiferente sau interesate: haotice, antevaloriste şi valoriste.*

Gheorghe Savul

Tendinţe ale politicei economice mondiale *

Rusia şi lupta pentru supremaţia economică

Posesiunea tîrgului rusesc este astăzi obiectivul principal urmărit de toate puterile învingătoare şi, dintre învinşi, de către Germania. Rusia împreună cu China şi cu Statele-Unite ale Americei de Nord sînt singurele teritorii din lume, putînd, la nevoe, duce o politică strict autarchică. Lupta pentru principiul porţii deschise, care s'a dat înainte de 1914 şi se mai dă în oarecare măsură şi astăzi încă în China, se repetă cam în acelaşi mod şi în Rusia sovietică. Toată indignarea, mai mult sau mai puţin prefăcută a marilor puteri, împotriva guvernării bolşevice nu era atît de mult dictată de grija puterilor de biata populaţiune rusească, nici de atrocităţile făptuite, cît de pierderile pe care le sufereau de pe urma desfiinţării sistemului liberei concurenţe şi a anulării datoriilor vechi ruseşti. Şi dacă astăzi Rusia este atît de dezorganizată, dacă producţia sa nu e decît o infimă parte din ceiace era înainte, vina nu este numai a guvernării bolşevice ci şi a Marilor Puteri, care voind să boicoteze pe cei cîţiva oameni din capul Rusiei, au boicotat 150 milioane de oameni, au întîrziat refacerea acestui imens teritoriu şi, prin excluderea lui din schimbul internaţional, au pricinuit economiilor lor naţionale pagube imense.

Astăzi Rusia este—dacă ne putem exprima astfel—în poziţiunea privilegiată de a vedea cum puterile se bat între ele pentru supremaţia pe tîrgul rusesc. Ameninţările politico-militare nu au intimidat nici pe Lenin nici pe Trotzki şi nu au dus la nici un rezultat. Niciunul dintre conducătorii bolşevici nu a luat drumul spre Canossa, cum îşi închipuiau diplomaţiile europene. Speranţa revoluţiilor interne a fost şi ea înşelată. Guvernarea bolşevică şi-a pierdut încetul cu încetul din violenţa ei revoluţionară, teoriile extremiste au fost părăsite sau modificate profund. Ca în orice revoluţie de intensitatea celei ruseşti, după o perioadă de teroare a urmat una de nivelare căreia îi va urma una de revenire la normal.

* Vezi No. 7 din V. R. 1922.

Astăzi producţiunea a început să crească, muncitorii, la început îmbătaţi de teorii revoluţionare, şi-au revenit în fire, măsurile extreme ca socializarea pămîntului şi a tuturor mijloacelor de producţiune au început să fie părăsite. S'a creat o stare de tranziţie, care arată că ziua revenirii la normal nu mai e departe. Dar caşi până acum, Rusia nu înţelege să se refacă prin sacrificarea absolută a independenţei sale economice.

Bine-înţeles că conducătorii bolşevici vor fi nevoiţi să facă multe concesiuni capitalismului puterilor apusene cu atît mai mult cu cît işi dau perfect sama de imposibilitatea refacerii fără ajutorul capitalului străin. Dar tendinţa şefilor bolşevici e să elimineze procedeele coloniale pe care ar dori să le adopte finanţa străină faţă de tirgul rusesc. Şi, după cum aminteam mai sus, Rusia e intr'o situaţiune privilegiată, avînd deoparte Germania care, fără prea multe condiţiuni, e dornică să pătrundă,—nu numai din motive economice—pe piaţa rusească, iar de altă parte gelozia dintre Anglia şi Statele-Unite, fără a pomeni de Franţa al cărei principal obiectiv e de ordin politic.

După cum se exprimă Preşedintele Consiliului economic suprem dela Moscova, Bogdanov, *capitalul pur rusesc nu ar ajunge decît pentru refacerea industriei mici şi a celei mijlocii.* Industria mare trebue refăcută deci cu capital străin, însă numai subt anumite forme şi anume:

1. In forma unui credit al băncilor străine pentru industriile ruseşti, ca astfel acestea să-şi refacă utilajul.
2. Prin deschiderea unui credit prin mijlocirea noii bănci de stat a Rusiei, pentru finanţarea marii industrii.
3. Prin încheerea de contracte de concesiuni.
4. Prin crearea de societăţi pe acţiuni pentru finanţarea întreprinderilor comerciale şi industriale.

Bogdanov elimineazâ deci dela început posibilitatea unei „mainmise" în felul aceleia pe care ar dori-o mai ales Franţa. Ea elimineazâ de asemenea şi întâetatea capitalului francez, adăogînd că în viitor nu capitalul francez, ci capitalurile engleze şi americane urmează să joace rolul precumpănitor. Cît priveşte capitalul german, participarea acestuia „este dorită de către guvernul sovietic".

Faţă de punctul de vedere politico-militar al Franţei, în chestiunea refacerii Rusiei, Anglia accentuiază asupra momentului pur economic. In discursul său la deschiderea conferinţei dela Cannes, Lloyd George a atins această chestiune cu totdinadinsul spunînd: „Faţă de bolşevism există o prejudecată. Lumea se teme de efectele propagandei care s'a întins cu mult succes pe teritoriul englezesc, până în Indii. Dar, chiar dacă propaganda bolşevică aduce cu sine oarecare primejdii, nu e mai puţin adevărat că un insucces în refacerea economică a lumii ne-ar duce la o catastrofă. Trebueşte deci să ne hotărîm. Nu e cu putinţă să respingem pe Ruşi subt pretext că

mînile lor sînt pătate de sîngele atîtor nevinovaţi şi să admitem pe Turci cărora li se impută crime analoage. Pentru a reface lumea nu există decît un singur mijloc: Pacea".

Consecvent acestor idei, Lloyd George întocmise împreună cu Briand acel memoriu dela Cannes, care nu însemna în fond decît recunoaşterea guvernămîntului actual rusesc. Se stabilea în punctul întâiu al memoriului principiul neamestecului în trebile şi forma de guvernămînt a unui stat, adică tocmai ceiace se refuzase până atunci Rusiei. Acordul dela Boulogne, deşi a menţinut acest punct, l-a îngrădit, ca o urmare a concepţiei politice diferite a lui Poincaré, de o mulţime de garanţii de dat, îndepărtînd astfel din nou clipa alcătuirii acelui bloc al Statelor-Unite europene pe care-l visa politica engleză la Cannes.

Păcatul Franţei e că nu poate renunţa la planurile sale militare. Prin'tr'un sistem de alianţe, ea a izolat Rusia de Germania la vest şi sud-vest şi prin raportul experţilor francezi pentru Genua, care prevede refacerea mai întâiu a teritoriilor mărginaşe, a Caucazului şi Ukrainei, Franţa voeşte,—aşa spune oficiosul rusesc „Isvestia".—„să complecteze încercuirea Rusiei dela sud şi sud-est, pentruca teritoriile acestea să poată sluji eventual unei concentrări franţuzeşti cu scopuri intervenţioniste".

Franţa este prea legată de Polonia pentru a-şi putea schimba linia de conduită faţă de Rusia. Incercarea ei de a trece pe umerii Micii Antante povara grijii ruseşti şi apărarea Poloniei dinspre Rusia, pentru a căpăta astfel mînă liberă în politica sa rusească nu va putea izbuti, din pricină că Cehoslovacia şi Jugo-Slavia nu au interes să-şi schimbe sentimentele ruso-file, iar Romînia, mai curînd sau mai tîrziu,—cu cît mai curînd cu atît mai bine,—va trebui să recunoască faptul că nici Mica Antantă nici Marea Antantă nu-i vor putea fi de folos în cazul unei răfueli războinice cu Rusia şi că singurul lucru cuminte este discutarea sinceră,—nu cu aere de superioritate cum s'a făcut la Varşovia,—a chestiunilor litigioase, cu delegaţii sovietici.

Oricum am judeca situaţia Rusiei de astăzi, nu trebueşte uitat un lucru: cu toată foametea care domneşte pe toată întinderea ei, Rusia reprezintă încă un factor important, nu numai economiceşte, dar şi milităreşte. Spre deosebire de Germania dezarmată, Rusia poate fi şi astăzi un pericol. Toate încercările Marilor Puteri de a răsturna bolşevismul au dat greş. Dimpotrivă, eşuarea lor a întărit ideia naţională rusească. Din îndemnul său propriu, regimul bolşevic a început să se adapteze sistemului capitalist, păstrînd pe cît se poate aparenţa revoluţionară, iar nepăsarea guvernanţilor bolşevici faţă de ameninţările Antantei a adus iniţiativa de apropiere pornită din lagărul acesteia din urmă. Politica bolşevică se arată a fi fost justă.

Până şi chestiunea datoriilor ruseşti dinainte de războiu, adică miliardele datorite Franţei şi cele 800 milioane livre sterlinge datorite Angliei, chestiune care părea să fie obstacolul

cel mai însemnat la reluarea relaţiunilor cu Rusia sovietică, se apropie de o soluţiune favorabilă Rusiei. In virtutea art. 116 aliniatul 3 din Tratatul dela Versailles, Franţa se gîndeşte să încarce contul reparaţiunilor germane şi cu valoarea împrumuturilor ruseşti. Chestiunea ar fi prin urmare formal tranşată şi relaţiunile cu guvernul sovietic ar putea fi reluate. Păgubaşul ar fi deci iar Germania.

Statele-Unite ale Americei de Nord stau intr'o espectativă îndoelnică. Pentru ele Rusia nu are importanţă, atîta vreme cît capitalurile străine nu sînt asigurate împotriva unor măsuri arbitrare din partea Sovietelor. Misiunea lui Vanderlip în Rusia nu a avut succes. S'a căutat atunci acapararea tuturor bogăţiilor miniere ale Rusiei în folosul Americei. Rezultatul nu a fost prea mulţumitor. In orice caz, politica de pătrundere a financiarilor germani a avut rezultate mai bune. In Siberia, capitalul american, deşi a avut de luptat cu imperialismul japonez, a pătruns mai lesne, prin misiunile de ajutor ale Crucii Roşii americane. De altfel tot de Crucea Roşie se servesc şi Francejii în încercările lor de penetraţiune în Rusia europeană. Statele-Unite urmăresc însă foarte de aproape evoluţiunea ideilor politice anglo-franceze privitoare la Rusia. *Şi fără îndoială* că, în clipa în care vor socoti că se trece peste interesele americane, eliminîndu-se colaborarea capitalului american, vor strînge şurubul datoriilor aliate, silind pe foştii lor aliaţi să ţină samă de ele. Timpul însă lucrează pentru Rusia.

Europa Centrală şi politica de penetraţiune economică

Teritoriul Europei Centrale cuprinzînd Germania şi statele succesoare ale Austro-Ungariei este acela care, în afară de Rusia, pătimeşte astăzi mai mult de pe urma războiului. In aceste ţări, deprecierea valutei a atins un grad neînchipuit înainte. Economia lor naţională a suferit din această pricină pierderi imense, pierderi cu atît mai mari cu cît activuri însemnate ale averii lor naţionale au fost înstrăinate.

In Germania, înstrăinarea s'a făcut atît din motive politice cît şi din motive economice. In întreprinderile de potasă ca şi în industria ferului şi oţelului, capitalurile franco-belgiene au izbutit să-şi asigure o influenţă însemnată. Mai ales în provinciile renane şi în Westfalia, marile bănci franceze şi-au trimis capitalurile spre a fi plasate în industrie. In întreprinderile germane din Silezia superioară trecută Poloniei caşi în întreprinderile nouă, înfiinţate de Poloneji în această provincie şi în Statul liber Danzig, cota capitalului francez e încă şi mai importantă. Polonia este citadela pe care marea finanţă franceză a ridicat-o pentru penetraţiunea comercială a Rusiei şi a statelor mărginaşe. Mai în toate societăţile de export polone este astăzi capital francez, după cum acest capital ia o parte destul de activă şi în industria petroliferă din Galiţia precum şi în societăţile de navigaţie polonă.

Tot în Germania, marile bănci franceze au deschis în provincia renană sucursale avînd de scop — după informaţiuni oficiale — să ajute transacţiunile de bancă ale trupelor de ocupaţie, în realitate însă să întreţină propaganda francofilă şi agitaţiunea pentru alcătuirea unei republici renane cu o politică îndreptată împotriva Berlinului.

Capitalurile engleze nu au neglijat nici ele să participe la întreprinderile germane. Cox & Co., Lloyds National and Provincial Bank Ltd. şi altele sînt pionierii englejí în regiunea renană. In Silezia superioară, industria ferului e în cea mai mare parte în mîna unor grupe anglo-germane. Uzinele Henn-ckel-Donnersmark, întreprinderile Schaffgotsch, Friedlaender, Oberschlesische Eisenbahnbedarf şi altele au deschis, imediat după plebiscitul din Silezia, porţile lor capitalului englez, pentru a împiedeca năvala capitalului francez camuflat subt firma polonă. In întreprinderi miniere caşi în societăţi de navigaţie s'a întîmplat acelaşi lucru. Inşişi Germanii au ajutat această penetraţiune engleză din motive politice uşor de înţeles.

Cît priveşte capitalurile americane, ele au fost printre cele dintăiu care au căutat să-şi facă drum în economia naţională germană. In această privinţă trebuesc citate în locul de frunte convenţiunile de navigaţie dintre „American Shipping and Commerce Corp" finanţată de către Harriman, cu societatea germană de navigaţie „Hamburg Amerika-Linie", precum şi dintre „United States-Mail-Steamship Co." şi „Norddeutscher Lloyd". Prin aceste convenţiuni capitalul american capătă influenţa predominantă în cele mai mari întreprinderi germane de navigaţie transoceanică.

Capitalurile americane au, faţă de capitalurile anglo-franceze investite în industria germană, caracteristica de a fi incontrolabile. Ele au pătruns prin tot felul de chipuri, prin comunităţi de interese şi participări tacite, atît în societăţile anonime cît şi în mulţimea enormă de G. m. b. H-uri şi firme private germane.

In orice caz însemnătatea lor este mult mai mare decît se crede în general şi ea se reflectează limpede în politica pe care o au Statele-Unite ale Americei de Nord faţă de Germania în chestiunea reparaţiunilor. [1]

1 Ar fi locul aici să amintim cu cîteva cuvinte şi înstrăinarea avuţiei imobiliare din oraşele Germaniei. O statistică generală a înstrăinărilor nu a fost încă dată în vileag. Vom da însă „à titre d'intérêt" cîteva date pe care le publică „Verband deutscher Städtestatistiker", privitoare la transacţiunile imobiliare din Berlin-Schoeneberg. Statistica îmbrăţişează perioada dela 1 Octombre 1918 până la 31 Mart 1921. In această perioadă totalul transacţiunilor a fost de 535. Din aceste 535 vînzări, 446 au fost făcute către persoane naturale, iar 89 către societăţi. In cazul celor 446 persoane naturale, 312 erau indigeni iar 134 străini. Din cele 89 societăţi, 38 aveau participare străină.

Austria, teritoriul cel mai bolnav din Europa Centrală, este astăzi, putem să o spunem fără nici o teamă de a fi contraziși, un patrimoniu pur străin. Industria sa este finanțată în cea mai mare parte de marile bănci anglo-franco-germane; iar împrumuturile de stat, menite să pue capăt mizeriei teribile a populațiunii austriace, nu au făcut decît să complecteze opera de penetrațiune a capitalurilor străine.

Oesterreichische Laenderbank, puternica bancă vieneză, a fost transformată după presiunea guvernului francez și cu toată rezistența austriacă, în instituțiune pur franceză. Anglo-Oesterreichische Bank s'a schimbat nu demult în instituție engleză. Capitalul ceho-slovac își are exponentul în Zivnostenska Banka și în industriile atîrnînd de ea. In industria hîrtiei, în industria hotelieră, în navigația pe Dunăre, oriunde am privi, găsim capitaluri străine. Controlul financiar care se instituește acum în Austria de către puterile creditoare, confirmă transformarea Austriei într'o colonie a marii finanțe europene.

In Ceho-Slovacia avem două mari bănci care și-au îndreptat activitatea pe tărîmuri deosebite. Deoparte Zivnostenska Banka al cărei principal teren de finanțare este industria fierului, de altă parte Prager Kreditbank, care *finanțează industria zahărului*. In amîndouă însă, sînt capitaluri mari străine la lucru. Capitalurile anglo-franceze luptă și astăzi încă să pue mîna pe societățile de navigațiune ceho-slovace pe Elba și pe Dunăre. Până acum însă statul ceho-slovac s'a împotrivit cu succes acestor încercări de acaparare a navigațiunii sale fluviale. Proectele de reclădiri ale porturilor Komorn și Bratislava, prezintate de către Englezi, nu au fost admise și Ceho-Slovacia își va reconstrui aceste porturi cu capitalul său național, după cum tot capitalul național ceho-slovac va îngriji de navigația fluvială pe Elba și pe Dunăre. Foarte important e însă aportul belgian în băncile ceho-slovace.

De altfel Ceho-Slovacia e singurul stat din Europa Centrală al cărui credit s'a întărit în timpul din urmă, mulțumită îmbunătățirii valutei sale. Experiența ministrului de finanțe Rasin, cu retragerea forțată a bancnotelor din circulație, a avut de rezultat o urcare însemnată a schimbului ceho-slovac pe piețele străine. Urcarea aceasta a redus dobînzile anuale ale împrumuturilor contractate în străinătate cu 72 milioane coroane, iar valoarea datoriei publice în monede străine s'a redus deasemenea cu 3 miliarde.

Foarte interesantă este chestiunea participării capitalurilor străine în Ungaria. Aici au fost mai ales capitalurile franco-italiene, precum și capitalul englez prin exponentul său „Anglo-Magyar-Bank", care a căutat să pună mîna pe producția ungară, „Banque de Paris et des Pays Bas" controlează industria lemnului, „Union européenne industrielle" a preluat o parte din noua emisiune a lui „Magyar Altalanos Hitelbank", Banca ungară de credit și-a sporit capitalul social dela 160 milioane la 280 milioane coroane cu ajutorul Franței, iar Italia a achiziționat „Magyar Agrár és Járadék Bank", a creat Banca ungaro-italiană cu un capital de 30 milioane coroane și a acordat un împrumut de 300 milioane lire italiene băncii „Magyar Fábank", finanțînd industria forestieră.

Cît privește Romînia, nu e nevoe să insistăm asupra participării capitalurilor străine. Penetrațiunea s'a schimbat, după războiu, numai întrucît privește forma. Ca fond ea a rămas aceiași. Se urmează față de noi, cași față de întreaga Europă Centrală o politică de penetrațiune analoagă aceleia urmată la finele veacului trecut în Turcia, în Mexico și în Statele Americei Centrale. La San Remo unde marile puteri au împărțit între ele sferele lor de acțiune, am căzut, întrucît privește petrolul nostru, în sfera engleză. S'a dispus de noi cași cum nu am fi existat sau cași cum am fi fost o simplă colonie din Africa centrală. Ce departe sîntem de epoca de pace și înfrățire pe care o preconiza filozoful dela Washington în clipa plecării sale la Versailles!

Aici ar fi momentul să atingem chestiunea împrumuturilor de stat acordate țărilor Europei Centrale. Dar o evaluare exactă e cu neputință, avînd în vedere că cifrele acestea sînt privite drept confidențiale și nu figurează nicăirea. Ceiace observăm ca linie generală este tendința de a nu acorda credite fără garanții speciale din partea statelor cu valuta slabă, în special—așa zice *Le Temps* în articolul său de fond dela 20 Mart 1922—Romîniei, Poloniei, Jugoslaviei și în oarecare măsură și Ceho-Slovaciei. Dacă până acum s'au dat credite mai mult sau mai puțin în baza încrederii ce inspira statul respectiv, în viitor aceste credite urmează să fie date numai țărilor

---

Domiciliul cumpărătorilor străini era:

In 37 cazuri	Suedia
„ 25 „	Olanda
„ 15 „	Polonia
„ 13 „	Rusia
„ 11 „	Statele-Unite
„ 9 „	Norvegia
„ 8 „	Anglia
„ 5 „	Elveția
„ 5 „	Belgia
„ 5 „	Spania
„ 5 „	Ungaria
„ 5 „	Danemarca
„ 29 „	alte țări.

Valoarea terenurilor cumpărate de străini era în medie cu 19 la sută superioară celor cumpărate de indigeni. Casele cumpărate de străini costau aproximativ 37 la sută mai mult decît cele cumpărate de indigeni.

Numărul cel mai mare de transacțiuni s'a făcut în Mart 1920. Cele mai multe transacțiuni cu străinii s'au făcut în Februar 1920. Aceste două termene coincid cu perioada celei mai mari scăderi a valutei germane până în Mart 1921.

(Wirtschaft und Statistik, No. 9, 1921)

care vor fi dispuse să admită un control mai efectiv al finanţelor lor, dînd în acelaşi timp gajuri speciale. E aceasta un mijloc de a-şi asigura o parte din bogăţiile ţărilor cu valută slabă.

Caracterul împrumuturilor acordate în ultimul timp, este şi el diferit de acel al împrumuturilor anterioare războiului. De obiceiu sînt încheiate pe o perioadă mai scurtă şi dobînda pe care trebue s'o plătească creditorul e în cele mai multe cazuri 7 jum. ba chiar 8 la sută. Astfel sînt de pildă toate împrumuturile încheiate în America în ultimul timp. O excepţie fac împrumuturile încheiate in statele cu valută ridicată ai căror export stagnează. Statele acestea acordă condiţii mai avantajoase, atunci cînd o parte din suma împrumutată este destinată cumpărării de mărfuri indigene. Aşa a fost de pildă împrumutul Titulescu în Elveţia şi împrumutul bulgar de 100 milioane leva emis tot în Elveţia cu o dobîndă de 6 jum. la sută. Împrumutul de 500 milioane coroane ceho-slovace caşi ajutorul anglo-franco-italian, acordat Austriei, au cu totul altă natură şi arată în mod clar tendinţele noii politici financiare a creditorilor. Ajutorul acesta din urmă a fost dat cu condiţia instituirii unui control financiar din partea *creditorilor* şi a *revizuirii* întregului buget prin majorarea tarifelor căilor ferate, a poştelor şi a cheltuelilor cu personalul statului. Din proectul Delacroix dela conferinţa financiară din Bruxelles nu a rămas decît ideia—după cum, în privinţa creditului privat, proectul Ter Meulen a rămas şi el doar un deziderat.

Regimul tarifelor vamale

Aceiaşi tendinţă de urcare permanentă se observă în toate legislaţiile vamale de după războiu. Atît statele europene cît şi cele transoceanice se închid din diferite motive îndărătul unor ziduri înalte de taxe vamale. Pe deoparte, aceste taxe urcate au de scop încurajarea industriei indigene şi procesul refacerii industriale, de altă parte ele tind la apărarea pieţii interne, şi deci a producţiei naţionale, de revărsarea produselor din ţările cu o valută depreciată.

Intăia tendinţă, tendinţa educativă în senzul protecţionismului lui List a fost însă din ce în ce mai puţin luată în samă. In locul ei a trecut ca o dogmă de fer neclintită hotărîrea de a se apăra invaziunea ţărilor bolnave. Am putea chiar spune că dela războiu încoace, nicăirea n'a mai fost vorba de o politică vamală pur protecţionistă în înţelesul clasic al cuvîntului. Interesele fiscale, dacă nu predominau, erau însă cel puţin tot atît de mari caşi cele protecţioniste, avînd în vedere starea mizerabilă financiară a celor mai multe dintre statele foste beligerante şi a greutăţilor enorme a acestora de a-şi echilibra bugetele.

Urcarea permanentă a tarifelor vamale a adus după sine

bine-înţeles o nesiguranţă generală pe tărîmul comercial. Orice calculaţiune era imposibilă, orice fixare de preţuri o nebunie. Comerţul real, normal, comerţul legitim aşa cum îl avusesem înainte de războiu, pierdea din ce în ce terenul. Schimbul comercial trecea din mîna vechilor negustori în aceia a elementelor dubioase, făcînd comerţ ocazional şi profitînd de starea turbure a economiei mondiale pentru a întrona cea mai sălbatecă speculaţiune. Şi cînd instabilităţii tarifare s'au mai adăogat şi oscilaţiunile diferitelor valute, dansul speculaţiei a sărbătorit adevărate orgii, desfiinţînd aproape definitiv vechiul comerţ şi înăsprind—lucru de altfel uşor de înţeles, întrucît întotdeauna relaţiunile politice sînt în strînsă legătură cu cele comerciale—relaţiile de curtoazie dintre state.

Cel mai mare pericol îl prezentau, imediat după încheerea păcii, mărfurile germane. Germania eşise din războiu cu o industrie intactă bine organizată şi cu o putere de iniţiativă vrednică de urmat. Toate cătuşele pe care i le-a pus tratatul dela Versailles nu au fost în stare să împiedice spiritul negustoresc german de a căuta să reînceapă în toată lumea relaţiunile întrerupte de războiu. Şi nici dispoziţiunile tratatului de pace care prevedeau greutăţi deosebite pentru comerţul german, nici taxele vamale din ce în ce mai urcate, nu au putut să oprească invazia articolelor germane, produse mult mai avantajos decît în alte ţări.

Şi atunci, îngrijată, Marea Britanie aduce în parlament un „Import and Export Regulation Bill" regulînd importul şi exportul şi prevăzînd taxe deosebite pentru cazurile de „Dumping", cînd marfa era vîndută subt preţul normal din străinătate. Legea aceasta a fost înlocuită în 1921 prin „Safeguarding of Industries Act" a cărei însemnătate este eminentă. Prin noua lege se decretează protecţia industriilor „chei", adică a acelor ramuri industriale trebuind să fie cu orice preţ apărate împotriva concurenţei străine. La importarea articolelor acestor industrii „chei", legea prevede perceperea unei taxe vamale de 33 şi o treime la sută. In cazul importării acestor articole din vreuna din coloniile alcătuind imperiul britanic, nu se va percepe nici o taxă. Ca industrii „chei" se citează industria sticlei, a aparatelor fizicale, a articolelor electro-technice, a culorilor (Dyestuffs) şi a chimicalelor.

Partea a doua a legii ia măsuri împotriva „Dumping"-ului. Insă înţelesul „dumping" este lărgit. Nu numai cazul mărfurilor vîndute subt costul lor de producţie e caracterizat ca „dumping", ci şi cazul special în care preţul acestor mărfuri este—din pricina deprecierii valutei ţării producătoare—inferior preţului cu care mărfurile similare pot fi produse cu profit în Marea Britanie. Vom vedea mai departe că principiul acesta a fost mai apoi dus şi mai departe în legislaţia americană.

Taxele de 33 şi o treime la sută în cazul dumpingului prin deprecierea valutară nu vor fi percepute, aşa specifică le-

gea, decît atunci cînd această depreciere față de paritatea livrei sterlinge va fi de cel puțin 33 și o treime la sută și cînd se va fi constatat că perceperea acestei taxe nu are urmări rele pentru vreuna din industriile engleze care utilizează produsele in chestie. Comisiunea numită de Board of Trade va avea în acelaşi timp să se convingă că fabricațiunea acestor produse in Regatul Unit se face în mod rațional și economic și că nu se iau măsuri in contrazicere cu dispozițiunile aranjamentelor cu statele străine.

Statele-Unite ale Americei de Nord au dus încă dela 1889 o politică strict protecționistă. Tarifele Mac Kinley și Dingley fuseseră foarte ridicate. O excepție o făcea tariful Wilson care nu a rămas însă în vigoare decît dela 1894—1897 pentru a fi înlocuit de către tariful Dingley. Tariful Aldrich-Payne dela 1909 îngreuia mărfurile la import cu o taxă vamală medie de 18,55 la sută. Tariful Underwood, care i-a urmat, moderase taxa la 6 la sută ad valorem. In Iunie 1921 a început discuția asupra Fordney-Bill-ului, care însemna o majorare a mediei tarifare la 18—20 la sută și care prin a sa „Valuation" trebuia să stînjenească tot importul. Principiul de bază al Billului Fordney era taxarea mărfei la import după prețul de engros, pe care o marfă similară fabricată în America l-ar fi obținut pe piața americană. Inaintea Billului Fordney se votase de către parlamentul american tariful transitoriu dela 27 Mai 1921 (Emergency Bill) a cărui durată era fixată de mai înainte la șase luni. Emergency Bill avea de scop să „creeze venituri", să reguleze comerțul cu străinătatea, să împiedece „dumpingul și să ordoneze valoarea monezii străine". Billul avea dispozițiuni foarte exact definite asupra „dumpingului", asupra modului său de constatare, construia definiții speciale pentru „prețul de cumpărare", „prețul de export", „valoarea pe piața străină" și „costul de producțiune". Un întreg sistem de control era prevăzut, control care se întindea asupra registrelor exportatorilor cași a importatorilor cît și asupra facturilor. Ca un fel de anexă la Emergency Bill, in titlul V se prevedea prohibițiunea la import a materiilor colorante și a chimicalelor. Excepție se făcea numai in cazul cînd nu se fabricau produse similare în America.

Emergency Bill a fost aplicat toată vremea cît a durat discuția asupra tarifului Fordney. Incă în Noembrie el a fost prelungit peste 1 Februarie 1922 până la adoptarea definitivă a tarifului Fordney. In Februarie 1922 însă, Fordney Bill a fost respins definitiv, primindu-se ca mod de taxare, propunerea Smoot. Amendamentul Smoot precizează că în viitor se va lua ca bază a taxării ad valorem prețul de angros pe care il poate obține pe piața americană produsul importat. In locul tarifului Fordney s'a prezentat in Martie un alt tarif, al cărui taxe sînt ceva mai urcate decît acele ale tarifului Aldrich-Payne. Tariful cel nou e un amestec de taxe specifice și ad valorem și protejează în special industriile nou născute, în

special industria culorilor, a jucăriilor, a instrumentelor optice, precum și agricultura. Probabil că acest tarif va sluji in viitor de temelie convențiilor comerciale dintre America și țările străine. Ceiace interesează este faptul că nu industriașii ci agricultorii americani au fost inițiatorii și cei mai ferventi apărători ai tarifului protecționist Fordney. Cît privește clauza „dumpingului", ea era preluată din „General Reserve Act" din Septembre 1916, unde clauza „dumpingului" fusese introdusă pentru intâia oară în legislația americană.

Interesant e noul tarif vamal rusesc, pentrucă el arată pregătirile pe care le fac conducătorii sovietici pentru reintoarcerea la schimbul normal de odinioară. Noul tarif vamal va fi introdus mai intâiu provizoriu pe doi ani și va rămîne în vigoare in întreaga republică sovietică, a cărei întindere va alcătui un teritoriu vamal unitar. Taxele vamale sînt calculate in ruble aur. Toate articolele de lux, articolele de piele, textile, lînă, bumbac, galanterie, etc., vor fi supuse unor taxe foarte urcate.

După declarațiunile comisarului pentru comerțul exterior, s'au urmărit nu numai scopuri protecționiste ci și fiscale. In general punctul de vedere fiscal a fost mult mai lesne de observat decît cel protecționist, întrucît trebuia ținut samă de starea precară în care se găsește industria națională rusească. Așa de pildă taxele vamale pe mașini și unelte agricole, articole pentru industria electrică, cereale, cărbuni de piatră, sînt foarte reduse, pentru unele articole importate, trebuincioase refacerii, s'a admis chiar restituirea taxelor vamale vărsate. Un comitet tarifar va supraveghea permanent efectele noului tarif pentru a hotărî schimbările tarifare. Tariful a intrat în vigoare la 15 Februarie 1922.

Tariful vamal francez a fost modificat în ultimii ani de atîtea ori, incît nu mai poate fi vorba de o operă unitară, cu o concepție fermă. Franța își urcă la fiecare 3-4 luni taxele vamale, schimbă modul de taxare, introducînd taxe ad-valorem în loc de taxe specifice și nemulțumește atît pe producători cît și statele cu care intreține convențiuni comerciale. Franța a adoptat la 1919 sistemul „coeficienților de creștere", care se adăoga taxelor vamale din tariful general pentru mărfurile țărilor cu valuta depreciată. Țările cu care Franța e legată prin convențiuni se bucură de ratele minimale din tariful general, independent însă de coeficienții de creștere, care sînt in orice caz aplicați. Taxa se calculează înmulțind coeficientul cu taxa generală sau minimală. Ultima revizuire a tarifului vamal francez a fost făcută în Martie și în Iunie 1921. Taxele au fost ridicate considerabil. Așa cum se prezintă astăzi, tariful general francez e un tarif de războiu vamal. In primăvara anului acestuia urmează să se facă o nouă revizuire generală a coeficienților. [1]

Italia și-a menținut neschimbat în tot decursul vremii tariful vamal dela 1898. In 1913 guvernul instituise o comisiune

1 Comisiunea însărcinată cu urcarea coeficienților a hotărît în luna Mart sporirea coeficientului pentru materiile colorante dela 3 la 6.

care să studieze un nou regim vamal în vederea noilor convenţiuni comerciale care trebuiau să urmeze celor ce expirau la 1917. Comisiunea îşi depuse raportul în 1918. In August 1920 şi în Ianuar 1921, alte comisiuni au revizuit lucrările primilor redactori ai tarifului, ţinînd seamă de schimbările economice dela 1917 încoace. Un decret-lege dela 9 Iunie 1921 pune în vigoare noul tarif vamal, bazat pe lucrările comisiunii dela 1913. Taxele vamale propuse atunci sînt considerate în noul tarif ca taxe „minimum", care ar urma să fie percepute subt condiţiuni normale anterioare războiului. Pentru a adapta însă aceste taxe condiţiunilor actuale, s'a introdus o serie de „coeficienţi" a căror menire este să umple vacuumul dintre nivelul costului de producţie din Italia şi acela din alte ţări industriale. Taxele tarifului vamal italian sînt specifice. Asupra uleiurilor, parfumurilor sintetice, alcaloizilor şi sărurilor lor, taxele sînt ad valorem. Coeficienţii tarifari figurează în a doua coloană a tarifului italian, prima coloană conţinînd taxa de bază. Afară de puţine excepţiuni ei nu trec de cifra 1 (unu) şi sînt în cele mai multe cazuri o fracţiune. Taxa vamală totală se calculează înmulţind taxa de bază cu coeficientul şi adăogînd acest produs taxei din prima coloană. *Aşa de pildă, coeficientul* 0,50 însamnă că taxa din prima coloană trebue urcată cu 50 la sută. Un coeficient egal cu 1 însamnă că taxa de bază se dublează. Aproape toate poziţiile tarifului au coeficienţi. Excepţii fac materiile prime. Toate taxele se înţeleg în lire aur. In cazul în care importatorul nu vrea să plătească în aur, se calculează un „agio", „suprataxă" în baza cursului mediu al schimbului italian pe piaţa New-York-ului. Importatorul cumpără deci dela banca de emisiune italiană certificate speciale vamale al căror preţ este fixat la fiecare două săptămîni de către Ministerul de Finanţe pe baza arătată. La publicarea tarifului, în Iulie 1921 preţul certificatelor era de 400 lire pentru 100 lire aur, ceiace însemna că „suprataxa" era de 300 la sută. Pentru a da mai multă elasticitate tarifului, decretul-lege italian autorizează guvernul de a modifica, atunci cînd condiţiile economice îndreptăţesc aceasta, coeficienţii fixaţi.

Spania şi-a revizuit de mai multe ori tariful în cursul anului 1921. In Iulie 1921 a fost dat la iveală un nou tarif vamal, complect schimbat, urmînd să fie promulgat mai tîrziu. In răstimpul dintre publicare şi promulgare, statele care aveau convenţiuni comerciale cu Spania, convenţiuni care fuseseră toate denunţate pentru a se putea trage foloase integrale, pe urma aplicării noului tarif, trebuiau să se pună în legătură cu guvernul spaniol, spunîndu-şi părerea. La promulgarea noului tarif în Februar 1922 s'a văzut că şi taxele din Iulie 1921 au suferit importante modificări în senz protecţionist. Cele 1425 poziţiuni din Iulie au crescut la 1540 poziţiuni. Pentru multe articole, ca de pildă maşini pentru combustiune, instrumente muzicale, motociclete şi unele articole agricole, taxele specifice au fost transformate în taxe ad valorem.

Tariful spaniol e un tarif de două coloane. Prima coloană reprezintă tariful general, pentru mărfurile de orice provenienţă, pe cînd cea de a doua reprezintă tariful „minimum" pentru statele cu care Spania a încheiat convenţiuni comerciale. In anume cazuri Spania moderează însă şi taxele coloanei a doua.

Taxele vamale sînt, conform legii din 1906, taxe aur. Cînd plata se face în altă monedă, suprataxa este calculată pe baza raportului între preţul mediu al aurului în bare din Londra şi cursul mediu „à vista" al schimbului Londra pe piaţa Madridului în timpul lunii precedente. Pentru luna Februar, suprataxa era de 28,55 la sută.

Până la intrarea în vigoare a acestui tarif, Spania introdusese încă de anul trecut o suprataxă mobilă asupra mărfurilor din ţările cu valută depreciată. Suprataxa aceasta creştea cu cît deprecierea era mai mare aşa încît produsele romîne de pildă plăteau, pe măsură ce leul se deprecia, taxe vamale mai urcate. Sistemul acesta a fost însă ridicat pe ziua de 16 Februar 1922, data punerii în vigoare a noului tarif.

In Elveţia tariful vamal intrat în vigoare la 1 Iulie 1921 însamnă o accentuare puternică a notei prohibitive. Multe din articolele care erau libere la import au fost încărcate cu taxe vamale urcate. In consiliul federal noul tarif a fost foarte mult atacat obiectîndu-se că guvernul ar fi mers prea departe cu majorările. Se hotărîse în toamna trecută o nouă revizuire a tarifului vamal, care să fie supusă adunării naţionale în primăvara anului 1922. Cu toate acestea la 22 Februar a c., consiliul federal a majorat mai departe taxele, hotărînd însă că aceste majorări nu privesc decît ţările în care produsele elveţiene sînt supuse unui tratament diferenţial şi că nu pot fi aplicate decît prin decret.

Decretul dela 5 Noembre 1921 a modificat sistemul vamal portughez introducînd un tarif general pentru ţările cu care Portugalia nu are convenţiuni comerciale. Tariful conţine taxe urcate de cinci ori pentru mărfurile şi vasele de comerţ din ţările care aplică suprataxe produselor portugheze şi ia măsuri împotriva „dumpingului". Tariful în vigoare e socotit ca tarif minim. Tariful general se obţine dublîndu-se taxele tarifului minimal. Calcularea taxelor se face pe baza aurului. Urmarea imediată a aplicării noului tarif a fost o scumpire considerabilă a obiectelor de lux.

Şi Jugo-Slavia a publicat un nou tarif vamal la 16 Iulie 1921 care, păstrînd aceiaşi clasificaţie ca vechiul tarif, urcă însă foarte mult taxele. Vechea taxă de 10 la sută ad valorem asupra obiectelor de lux rămîne. Se iau de asemenea măsuri pentru aplicarea de taxe suplimentare în caz de „Dumping" sau de import din ţări cu moneda depreciată.

Bulgaria a prezintat de curînd Sobraniei un nou tarif. Faţă de actualul tarif în vigoare, taxele prezintă urcări importante.

Belgia e pe cale de a-și revizui vechiul tarif. Ultimele schimbări s'au făcut aplicînd „coeficienții" taxelor specifice ale tarifului ante-bellic. Legea din Iunie 1921 dă guvernului belgian puterea de a aplica coeficienții pînă la 30 Iunie 1922.

Danemarca face o mare excepție întrucît privește legislația sa vamală, fiind poate singurul stat care în mijlocul vîntului protecționist, și-a continuat politica sa tradițională moderată. In ultimele decenii politica vamală daneză este caracterizată printr'o constantă reducere a taxelor pe articolele de consum paralel cu o urcare a taxelor pe obiectele de lux. Legea vamală dela 5 Mai 1908 prevedea că „guvernul va depune Rigsdag-ului în Octombre 1916 un proect de revizuire a actualei legi". Din pricina războiului revizuirea s'a amînat pănă după încheerea păcii. Noul tarif a fost prezentat parlamentului în sesiunea trecută și a intrat în vigoare la 1 April 1922.

Pentru cele mai multe dintre cele 348 poziţiuni ale tarifului se introduc, în locul taxelor specifice, taxe ad valorem. In expunerea de motive se arată că taxele ad valorem, cu toate desavantagiile lor ajută foarte mult unei diferențieri mai precise a articolelor, obligă comercianții să facă declarațiuni mai clare și dă statului posibilitatea să-și adapteze veniturile vamale după nivelul prețurilor. O comparație precisă între fostele și actualele taxe nu e posibilă, avînd în vedere schimbarea bazei de taxare. Dar după observațiile anexate proectului de tarif, venitul total al vămilor subt noul regim ar urma să fie cu 50 la sută mai mare decît venitul ce s'ar fi putut avea pe baza tarifului specific din 1908. Taxele pe obiecte de lux au fost din nou urcate pe cînd materiile prime și produsele semi-manufacturate, care sînt trebuincioase industriei daneze, sînt scutite de vamă sau foarte ușor taxate.

Cît privește celelalte articole, expunerea de motive asigură că noile taxe ad valorem sînt mai moderate decît echivalentul ad valorem al taxelor specifice de pănă acum, calculate pe baza timpurilor normale și că majoritatea industriilor daneze se plînge că noul tarif micșorează pănă și modicul sprijin pe care îl aveau subt regimul tarifului dela 1908.

Germania era legată prin tratatul dela Versailles ca, vreme de șase luni după ratificarea acestuia, să nu poată majora taxele sale vamale. Spre a face față reparațiunilor, Germania a majorat considerabil, odată acest termen expirat, toate taxele de import, punîndu-le pe baza aurului și calculînd pentru fiecare 14 zile suprataxa respectivă. Pentru a doua jumătate a lui Mart suprataxa era de 4400‰. Astăzi situația este astfel că nu putem vorbi despre un regim vamal fix al republicei germane. El depinde de politica aliaților în chestiunea reparațiunilor, deci are o tendință constantă de urcare.

Tariful Romîniei a fost de curînd revizuit. El e însă învechit încă din primele zile ale aplicării sale, din pricina fluctuațiunilor valutare. In orice caz „à la longue" nu putem merge înainte, cu acest tarif. Poate ar fi fost pentru noi, față de oscilațiunile leului nostru, mai favorabilă o scară mobilă de taxe specifice combinate cu taxe ad valorem sau un sistem de coeficienți, după modelul Franței sau Italiei. Sistemul clasic specific adoptat de noi, prezintă, e drept, superioritatea de a avea o bază neclintită de calcul, dar întrebarea care se pune este dacă nu ar fi mai bine ca, în locul rigidității tarifului nostru specific, să introducem un sistem mai elastic, ținînd samă de variațiunile situației economice generale. Atîta vreme cît situația noastră nu s'a clarificat, nu putem aplica nici tariful nostru autonom.

Convențiunile comerciale și caracterul lor

Dacă am căuta să formulăm învățămintele pe care ni le dau puținele convențiuni comerciale astăzi în vigoare am spune că statele europene privindu-se cu neîncredere crescîndă, se feresc pe cît e cu putință de a se lega, ca în perioada anterioară războiului, pe o vreme mai îndelungată.

Am avut prilejul să arătăm în capitolele precedente starea de nesiguranță economică mondială. Convențiunile comerciale cristalizează în ele această nesiguranță. Ele au fost detronate la gradul de simple contracte încheiate pe cîte un an, pe șase ba chiar și pe trei luni, pierzîndu-și vechea lor însemnătate.

Care sînt însă tendințele convențiunilor comerciale de după războiu?

Intre foștii neutri și aliați, cași între foștii neutri și inamici, nu se poate găsi nimic care să ne îndreptățească a crede într'o schimbare a sistemului dinainte de războiu, o favorizare sau desavantajare. Vechile tratate au fost, cele expirate, reînoite pe termen scurt, iar cele încă în vigoare, denunțate. Toate țările așteaptă consolidarea stării generale economice, toate vor să tragă maximum-ul de folos de pe urma noilor tarife vamale intrate de abia de curînd în vigoare.

De asemenea nu găsim nicăirea favoruri speciale acordate de către aliați între dînșii. Dimpotrivă același egoism și la unii cași la alții, aceiași tendință de a-și mări producția, îndepărtînd pe cît se poate produsele străine. Fiecare voește să exporteze cît mai mult și, dacă se poate, să nu importe nimic. Pretutindenea, chiar în țările cele mai mici, tendința spre autarchie, spre acel „Geschlossener Handelstaat" al lui Fichte. Neomercantilismul amenință să înece în năvala apelor sale, toate principiile de politică comercială, care și-au croit drum în dogma economică a statelor europene dela Cobden pănă la izbucnirea războiului. Și, din pricina acestui neomercantilism, Europa vede stingîndu-se orice sentiment de solidaritate între popoare și instaurîndu-se o epocă lipsită de marile idealuri ale veacului trecut.

In mijlocul dezorientării complecte a vieții economice europene, o singură politică comercială se designează încă de pe acum limpede. Este vorba de politica Franței, o politică de perpetuare a războiului economic și de înjugare a tuturor statelor europene la carul intereselor franceze. Situațiunea este cît se poate de clară: Franța se silește să-și ajungă cu orice mijloc obiectivul politico-militar, tinzînd la distrugerea Germaniei și la asigurarea dinspre Rusia și nu neglijează nici convențiunile comerciale pentru ajungerea acestui obiectiv. In această privință cele mai nouă convențiuni încheiate de către Franța, convențiunea cu Polonia și convențiunea cu Finlanda, sînt tipice. Ele însamnă, din punctul de vedere economic, o jertfire integrală a oricărei veleități de independență din partea acestor state, iar din punctul de vedere politic—înfeodare deplină în orbita germano-ruso-fobă a diplomației franceze.

Convențiunea cu Finlanda, dela 13 Iulie 1921, prevede în articolul I că „produsele naturale și industriale originare din Franța sau din coloniile și posesiunile franceze și care sosesc de acolo să fie admise în Finlanda cu taxele vamale cele mai mici pe care Finlanda le-ar putea acorda vreodată *oricărui alt stat*". Clauza aceasta a *națiunii celei mai favorizate se întinde* conform aliniatului 2 al aceluiași articol și asupra cafelei, ceaiului, aromelor, tutunului, bumbacului, inei, mătăsei și cauciucului, de orice proveniență ar fi ele, atunci cînd sînt întroduse în Finlanda de către firme comerciale franceze. Alte articole de lux, ca de pildă ciorapi, pluș, săpunuri, parfumuri, etc., se bucură de un rabat asupra supratąxelor finlandeze existente sau care vor fi instituite în viitor. Materiile lemnoase și celuloza, de care ar avea nevoe Franța sau coloniile sale, se vor bucura de o reducere de 30 la sută asupra-taxelor suplimentare de export finlandeze. De asemenea unele produse animale exportate în Franța vor fi scutite cu totul de orice taxă de export sau dare existentă.

Finlanda își ia obligațiunea să cumpere în Franța toate vinurile și băuturile spirtoase necesare consumului, afară de specialitățile pe care Franța nu le produce.

In schimb Franța acordă unora dintre articolele finlandeze tratamentul națiunii celei mai favorizate, iar altora li se acordă la intrarea în Franța taxe vamale intermediare între taxele tarifului general și ale celui minimal. Pentru mărfurile franceze întroduse în Finlanda și depozitate acolo în scopul de a fi exportate apoi în țările mărginașe se prevede că ele nu vor fi supuse niciunei taxe de import sau export și că vor fi libere în orice privință, chiar cînd importul sau exportul acestor mărfuri ar fi prohibit. In modul acesta, Franța voește să-și asigure transitul spre Rusia în cazul unei reluări a relațiunilor comerciale cu republica Sovietelor.

Convenția, încheiată pe vreme de un an, mai conține dispozițiuni speciale privitoare la mărcile de fabrică, la proprietatea industrială, dreptul de autor, etc..

Tratatul încheiat cu Polonia este aproape analog celui cu Finlanda. El conține dispozițiuni privitoare la concesiuni vamale reciproce, la liberul transit, etc.. Polonia acordă Franței clauza națiunii celei mai favorizate și o reducere de 25 la sută asupra taxelor sale vamale. Aliniatul 2 al art. 1 din convenția cu Finlanda figurează și în tratatul cu Polonia.

Pentru importul din Polonia în Franța, e de remarcat că unele articole sînt supuse tarifului minimal pe cînd altele supuse tarifului maximal, cu reduceri variind între 25—61 la sută. Cît privește articolele al căror import este prohibit în ambele țări, se stabilesc anume cantități care vor fi permise la import. Termenul convențiunii e și aici de un an.

Tratatul conține pentru Polonia condițiuni și mai grele decît le prezintă celălalt tratat pentru Finlanda. Organul cercurilor comerciale din Polonia, Nasz Kurier, pretinde că Franța și-a rezervat privilegii întinse pe tărîmul industriei petrolifere, al exportului materiilor prime poloneze, al navigațiunii, etc.. Ziarul vorbește chiar de o gîtuire a comerțului polonez și de o nesocotire a Poloniei, cașicum aceasta ar fi o colonie a imperialismului francez. Deși nu se poate pune prea mare preț pe o voce izolată,—totuși, din însăși studiarea tratatului, reesă clar modul în care politica comercială franceză își asigură avantagii mari, nevoind să acorde în schimb decît numai favoruri neînsemnate.

Cu Spania, Franța a încercat aceiași politică, cercînd să facă iluzoriu noul regim vamal. Cînd guvernul spaniol nu a cedat presiunilor franceze, Franța a intrat în războiu vamal cu Spania și a căutat de altă parte să provoace greutăți politice guvernului spaniol, alimentînd revolta din Africa spaniolă. Spania nu s'a intimidat și a promulgat noul tarif vamal, iar Franța este, însfîrșit, pe cale de a încheia un acord cu dînsa.

Aranjamentul comercial franco-portughez prezintă de asemenea o favorizare unilaterală a Franței. El prevede că până la încheerea unei convențiuni, ambele țări își vor acorda tratamentul națiunii celei mai favorizate, conform vechiului acord dela 17 Februar 1911. Insă—și acesta este punctul principal—guvernul portughez nu va percepe dela mărfurile franceze taxa compensatoare de 50 la sută ad valorem prevăzută de art. 3 al Decretului din 5 Noembrie 1921 ca recompensă. Franța admite intrarea în țară a 5000 hl. vin de Porto și Madeira pe lună.

Față de Italia, guvernul francez face apel la calitatea acesteia de aliată.

Vechea convențiune a Franței cu Italia, dela 1898, a fost denunțată de către guvernul francez, denunțarea devenind efectivă pe ziua de 1 Februar 1922. De atunci ambele guverne au convenit la crearea unui modus vivendi întemeiat pe aceleași condițiuni cași regimul de până acum, până la încheerea unui nou aranjament comercial. Dar și în chestiunea tratatului cu Italia, Franța luptă spre a-și crea o situație privilegiată, cu toate că și până acum tratatul vechiu îi oferea ei mult mai în-

semnate avantagii decît Italiei. In adevăr, convențiunea dela 11 Noembre 1898, prelungită la 1907 și la 1917 (cînd s'a permis intrarea în Italia a licheururilor și a băuturilor spirtoase franceze), avea la bază tariful vechiu italian care a rămas neschimbat aproape până la intrarea în vigoare a tarifului din 1921. In răstimpul acesta, Franța ridica mereu taxele vamale, întroducînd la 1919 și sistemul coeficienților. Pe lîngă aceasta, Franța s'a folosit pe urma încheerii diferitelor tratate de comerț între Italia și Puterile Centrale, de toate avantagiile acordate acestor țări, în baza clauzei națiunii celei mai favorizate. Cînd, la izbucnirea războiului, tratatele comerciale între Italia și Puterile Centrale au fost abrogate,—Franța a continuat să se bucure de avantagiile speciale acordate acestor puteri. Cu intrarea în vigoare a noului tarif italian, bine-înțeles că regimul la care sînt supuse mărfurile franceze este mai puțin favorabil decît era înainte, avînd în vedere majorările de taxe și calcularea lor pe baza aurului. Franței nu-i convine lucrul acesta și, pentrucă nu poate cere abrogarea noului tarif italian, se plînge că regimul general la care e supusă o pune pe același picior cu Germania. E drept că situația este astfel, dar ea e prin natura însăși a lucrurilor astfel și nu din pricina vre-unor concesiuni speciale făcute de către Italia mărfurilor germane. Intr'adevăr, Franța e țară cu tarif dublu. Ea poate face o diferențiare acordînd tariful minimal țărilor cu care are convențiuni și supunînd mărfurile celorlalte țări taxelor maximale din tariful său general. Italia însă neavînd decît un singur tarif, nu poate manevra astfel. Iată de ce Franța cere legarea condițiunilor tarifare și renunțarea la coeficienți pentru mărfurile franceze.

Și Ceho-Slovacia se ridică împotriva tacticii franceze de a majora cît mai des taxele vamale, numai spre a anihila unilateral efectele convențiunilor comerciale încheiate. Presa cehoslovacă a cerut cu energie în ultimul timp, fiind vorba de o revizuire a tratatului de comerț franco-cehoslovac, micșorarea unora din taxele tarifului vamal francez. Prin tendințele ultraprotecționiste franceze, până și puținele avantagii pe care le-a acordat tratatul de comerț în chestiune, au devenit iluzorii. Germania livrează Franței, în contul reparațiunilor, cantități mari de mărfuri eftine,—așa că Franța, spre a nu nimici industria sa, trebue să se apere împotriva importului din alte țări. In general, Franța nu acordă taxe minimale sau alte avantagii decît numai acelor state, cu care avea și înainte de războiu convențiuni comerciale.

Din aranjamentele comerciale încheiate în ultimul timp mai trebuesc menționate acela dintre Spania și Ceho-Slovacia precum și cel dintre acest din urmă stat și Italia.

In aranjamentul dela 19 Noembre 1921, Ceho-Slovacia acordă Spaniei tratamentul națiunii celei mai favorizate cu singura excepție a concesiunilor făcute eventual țărilor mărginașe. Ea se mai obligă ca, atîta timp cît va dăinui sistemul de prohibițiuni sau de control la import, să permită importul fără restricție al mărfurilor spaniole din anexa I-a (orez, ulei de terpentină, rășină, plută, unt-de-lemn de măsline, minereuri, piei, materiale de tăbăcărie).

Ceho-Slovacia își mai ia angajamentul să acorde favoruri speciale, în orice caz însă să admită mărfurile din anexa II-a în măsura contingentelor acolo fixate, printre care plută, șofran, stafide, struguri proaspeți, tomate, conserve de pește și de fructe, portocale, țesături de lînă, de bumbac, ghete, etc..

Mai departe Ceho-Slovacia va permite importul următoarelor articole, ale căror cantități sînt fixate în anexa III-a și anume: nuci, alune, smochine, sare, cîrnățărie, cacao și vin.

Aranjamentul e încheiat pe minimum trei luni și se prelungește în mod tacit până cînd unul dintre contractanți îl va fi denunțat cu o lună înainte.

Convențiunea comercială dintre Italia și Ceho-Slovacia este până acum singurul aranjament de acest fel dintre două state europene, care însamnă o reîntoarcere la normal, la principiile profesate înainte de războiu în materie de politică comercială. Cele două țări își acordă reciproc clauza națiunii celei mai favorizate cu o singură *rezervă*, care de altfel poate face iluzorie întreaga clauză, rezerva că, „dacă una din părțile contractante nu acordă necondiționat tratamentul națiunii celei mai favorizate vre-unei alte țări, ea va avea dreptul să-l refuze și celeilalte părți contractante, înștiințînd-o însă de aceasta cu două luni înainte". Clauza aceasta deschide drumul unei politici de compensațiuni în felul sistemului profesat de Statele-Unite ale Americei înainte de războiu.

Prin convențiune se stabilește Triestul ca port de eșire pentru Ceho-Slovacia, acordîndu-se supușilor ceho-slovaci dreptul de a întreține acolo o flotă comercială supusă însă tuturor obligațiunilor, regulamentelor de port italiene.

Convențiunea e încheiată până la 31 Decembre 1925, deci pe o perioadă de patru ani, cu posibilitatea de a fi denunțată un an înainte.

La expunerea tendințelor convențiunilor comerciale încheiate după războiu trebuește amintită și poziția pe care o iau statele aliate față de comerțul german.

Tratatul dela Versailles acordă aliaților, întrucît privește relațiunile lor comerciale cu Germania, tratamentul națiunii celei mai favorizate. Franța a voit aci să-și ia revanșa împotriva paragrafului 11 din tratatul dela Frankfurt din 1870 care o silea să acorde Germaniei pe vecie tratamentul acesta. Dar pe cînd în tratatul dela Frankfurt tratamentul acesta este reciproc, în tratatul dela Versailles el este unilateral, numai în favoarea aliaților, Germania neavînd dreptul să pretindă reciprocitatea.

Toate sforțările Germaniei trebuesc deci să tindă în primul rînd la stabilirea de acorduri speciale, pentru a înlătura cel puțin în parte desavantagiile pe care tratatul dela Versailles le pricinuește comerțului german. Formal, aliații nu au în-

teres să aducă nici o atingere dispozițiilor tratatului. De fapt, însă, dezorganizarea actuală a economiei mondiale îi sileşte să caute a restabili starea normală. Fără aranjamente economice însă, nici o reintoarcere la normal.

O mare dificultate în reluarea relațiunilor cu Germania o prezintă fără îndoială paragraful 18 al art. 244 din tratatul dela Versailles. El face posibilă, în orice moment, intervențiunea de stat în scopul confiscării bunurilor germane care sint importate subt pretext că „Germania nu s'ar fi ținut de angajamentele sale". Ofensiva germană în materie de politică comercială s'a îndreptat deci în primul rind împotriva acestui paragraf.

Deşi până astăzi măsura nu a fost ridicată general, totuşi mai multe dintre statele semnatare dela Versailles au renunțat la aplicarea ei. Cel dintâiu stat care a renunțat a fost Marea Britanie (Noembre 1920), apoi Belgia (Februar 1921), Japonia (Iulie 1921). De atunci au urmat Ceho-Slovacia, Republica sud-africană, Portugalia, Grecia şi Jugo-Slavia. Italia, deşi nu a dat asigurări scrise, a renunțat însă şi dînsa prin declarațiile verbale ale fostului său ministru de externe, Contele Sforza, la drepturile de urmărire pe care i le dă paragraful 18.

Cît priveşte Romînia, deşi comisiunea pentru executarea tratatelor de pace s'a pronunțat ori decite ori a fost sesizată pentru renunțarea la drepturile § 18, nu s'a luat încă o măsură generală, ci s'a lăsat a se hotărî dela caz la caz.

Dar Germania a mers şi mai departe în ofensiva sa, izbutind să închee acorduri comerciale cu țările aliate, dintre care unele i-au acordat chiar reciprocitatea clauzei națiunii celei mai favorizate. Aranjamentele cu Ceho-Slovacia dela 29 Iunie 1920 şi cel cu Italia dela 28 August 1921 sint primii paşi în această direcție. Fără ca aceste state să-i acorde tratamentul națiunii celei mai favorizate, ele făgăduesc o mulțime de avantagii şi uşurinți, stabilind liste de mărfuri al căror schimb este dorit de o parte şi de alta. Aranjamentele acestea sint premergătorii unor tratate comerciale normale, care desigur că nu vor intîrzia să fie încheiate.

Portugalia a fost primul stat aliat care a acordat Germaniei, în tratatul dela 6 Decembre 1921 clauza națiunii celei mai favorizate în schimbul permisiunii de a importa în Germania 50.000 hl. vin în primul an şi 30.000 hl. în anii următori.

Cu Jugo-Slavia tratativele au fost foarte dificile, din pricina presiunilor diplomatice franceze care nu doreau încheerea unui acord comercial între acest stat şi Germania. Discuțiunile au durat din Decembre 1920 până în Februar 1921 cînd au fost întrerupte. De abia în timpul din urmă au fost reluate şi au dus la încheerea, in Februar 1922, a unui tratat comercial bazat pe reciprocitatea clauzei națiunii celei mai favorizate.

Situația pentru Germania este deci astăzi mai uşoară. Bazată pe aceste precedente, ea poate urmări mai departe încheerea de convențiuni normale.

In Anglia, mărfurile germane sint supuse taxei de 50 la

sută, hotărîtă odinioară de către aliați. De altfel Anglia e singurul stat care ridică această taxă asupra mărfurilor germane. Produsul taxei este însă pus, in baza lui Recovery Act, în contul reparațiunilor, mai bine zis în comptul venitului de 26 la sută din produsul vămilor germane, asigurat aliaților.

Franța aplică Germaniei tariful său general, fără a face uz de taxa de 50 la sută, în fond ea nu are nici un interes să îngreuieze peste măsură intrarea mărfurilor germane care servesc, în baza acordului dela Wiesbaden, la plata datoriilor de războiu; iar America aplică tariful Fordney, ținîndu-se până astăzi de dispozițiunile tratatului dela Versailles.

O mare schimbare va însemna desigur pentru relațiunile comerciale dintre aliați şi Germania acordul încheiat la 27 Februar 1922 la Berlin de către belgianul Bemelmans ca reprezentant al Comisiei de reparațiuni şi Germania. Acordul Bemelmans e un fel de convențiune comercială încheiată între Germania şi aliați în felul aranjamentului dela Wiesbaden. Singura deosebire între acest acord şi o convențiune comercială constă în faptul că una din părțile contractante, Germania, renunță la orice drept de a specifica valuta în care au să se facă tranzacțiunile, ci este obligată a primi mărci hîrtie, pe cind o sumă corespunzătoare de mărci aur va fi trecută în creditul guvernului german, în contul reparațiunilor.

Spre deosebire de acordul dela Wiesbaden, acordul Bemelmans inlesneşte tranzacțiile în contul reparațiunilor stabilind că acestea se pot face direct dela interesat la interesat şi nu prin intermediul organelor de stat care lucrează încet şi greoiu.

Foarte interesant prin conținutul său este art. 2 al acordului Bemelmans, pentrucă el e de natură a stinjeni libertatea de acțiune a statelor care adoptă acordul în chestiune. Se prevede în acest articol că, după ce comisiunea de reparațiuni va înştiința pe aliați de modalitatea în care va urma să se facă schimbul şi după ce modalitatea aceasta va fi acceptată — ea poate fi respinsă, statul respectiv este legat de acest acord şi nu poate întrebuința nici un alt procedeu care s'ar deosebi de acesta.

Acordul rămîne în vigoare între comisiunea de reparațiuni şi guvernul german până la 30 April 1923 putînd fi denunțat cu o lună înainte de această dată.

Fiecare guvern aliat care a adoptat acest acord, e obligat să facă uz de dînsul cel puțin şase luni. După trecerea acestui termen, oricare dintre semnatari are dreptul să ceară excluderea dela beneficiile acestui acord al statului care se va fi făcut vinovat de vre-o nerespectare a dispozițiunilor sale.

E incontestabil că acordul Bemelmans, oricît s'ar reduce el la o regulare a furniturilor în contul reparațiunilor, va avea o înrîurire însemnată asupra schimbului comercial regulat cu Germania, deci asupra întregii politici comerciale a aliaților față de acest stat.

30 Martie 1922. **Dr. Lazăr Iliescu**

Recenzii

Jean Bart (Eugeniu P. Botez), *Jurnal de bord*, ediţia III-a, „Viaţa Romînească", Iaşi.

Eugeniu P. Botez este numele unui personagiu important în oficialitatea noastră de azi, este numele unui fost comandor de marină, fost căpitan de port, ataşat la comisiunea internaţională dunăreană; este numele unui om simpatic şi blajin, cu toată înfăţişarea lui marţială şi impunătoare. Totuşi nu-l cheamă aşa. Il cheamă Jean Bart. Subt acest romantic pseudonim de tinereţe şi-a publicat, acum un sfert de veac, schiţele şi impresiile din viaţa de marinar.

Ce bine era de trăit în vremea aceia, acum douăzeci şi cinci de ani! Se 'nţelege,—insultătoarele peceţi ale Morţii încă nu ne înfieraseră; puteam visa şi nădăjdui orice; şi cu douăzeci de bani în mînă aşteptam, Duminica, la un chioşc, sosirea *Paginilor literare*. Tinereţe, visuri şi taine! Subt teiul lui Eminescu, la Copou, prietenii adunaţi în jurul proaspetei foi săptăminale, făceam felurite supoziţii şi prognosticuri asupra numelor nouă. Cine-i *Jean Bart?* Fără îndoială un fericit între fericiţi, care colindă lumea şi vede minuni. Cine-i *Almeida* (care debuta la *Pagini literare*, alături de Jean Bart)? Asupra acestui din urmă pseudonim, care nu şi-a ţinut dealminteri făgăduelile, până astăzi a rămas taină. Alături de aceşti doi, în foaia aceia simpatică, tipărită de Gorun şi Stavri, îndrăznea să iasă la lume şi cel ce scrie aceste rînduri. Avea şi el un pseudonim, fireşte: îl chema M. S. Cobuz. Prietenii ştiau; ceilalţi băeţi din liceu simţeau şi ei pentru asta puţină mîndrie, lucru pe care vanitatea suszisului Cobuz îl înţelegea şi-l aproba. Era de nepriceput numai cum de nu se ocupă lumea întreagă cu dezlegarea pseudonimelor literare şi cum de nu umblă toţi oamenii din Iaşi cu *Pagini literare*, pe uliţi, citind şi admirînd.

Tîrziu, după ani, s'a aflat cine-i Jean Bart. Impresiile dela *Pagini literare* au rămas însă aşa de durabile, încît nu pot să-mi închipuesc că *Jurnalul de Bord* e scris de un oarecare domn cu numele Eugeniu P. Botez. Nu se poate. Aceste tinere şi fragede impresii sînt ale unui tînăr marinar, care stă sus la comandă şi priveşte cu ochi mari şi aţintiţi spre zarea misterioasă. Marea veşnic schimbătoare palpită în juru-i; ş'un iar alb se leagănă între cer şi ape, plutind spre răsărit, parc'ar duce cu el sufletul visătorului de pe punte.

Jurnalul de Bord e o carte de tinereţe. Rătăcirile brikului Mircea pe ariile Mării Negre şi 'n limanurile Răsăritului, cerul şi apele, tovarăşii de punte, încordata luptă cu elementele, Caliacra, Cavarna

şi Trebizonda, ciudatele peisagii ale Asiei Mici, oameni şi lucruri nouă, toate paginile acestei cărţi sînt pătrunse de o însufleţire pe care numai vîrsta de aur o poate da. Le-am recitit cu o deosebită plăcere, întorcîndu-mă cu ani înapoi, cu zîmbete şi amintiri. Am avut impresia revederii c'un vechiu şi bun prieten. Intre rîndurile care vorbesc de răsvrătirea şi alinarea apelor, de Andrei Mastella, de Morariu cel iute şi alţi marinari care se miră de „harapii" de pe ţărmul Asiei, între peisagiile nouă şi profilurile fugare, s'au amestecat atîtea luciri din anii de demult, atîta primăvară a vieţii, încît nu pot vorbi decît mişcat de această operă *de atunci*. Pentru aceste ceasuri plăcute petrecute cu Jean Bart în grădina Amintirii, îi string cu prietinie mîna, salutînd în acelaşi timp cu deosebită stimă pe domnul Eugeniu P. Botez.

M. Sd.

*
* *

B. Fundoianu, *Imagini şi cărţi din Franţa*, Măşti de André Rouveyre, Ed. librăriei Socec, 192?, Bucureşti.

Critic impresionist şi discipol entuziast al lui Rémy de Gourmont, d. Fundoianu care nu a cunoscut numai, ci „a trăit literatura franceză" şi consideră pe reprezentanţii ei „ca pe nişte scriitori naţionali mai mari", a fost ispitit să ne facă confidenţe despre „oamenii şi cărţile pe care le iubeşte", oprindu-se însă numai „la acele care pot fi pilde sau hambare pentru nutriţia noastră, cărţi care au surpat sau înnoit fiinţa noastră mentală, cu o nouă etapă, cu o nouă sensibilitate".

Această sensibilitate are pentru d. Fundoianu un anumit caracter, care-l împiedică să scrie despre scriitorii favoriţi ai marelui public: Bourget, Loti, Bordeaux, dar şi despre alţii, cel puţin semnificativi, ca Romain Rolland, Barrès sau Péguy.

Scriitorii scumpi inimii sale sînt, din cei dispăruţi: Baudelaire, Mallarmé, Flaubert, Huysmans, din cei contemporani: Jammes, Claudel, Maeterlinck, André Gide, virtuoşi ai formei, simbolişti, decadenţi, mistici, neoclasici.

Critica e pentru d-sa o artă, în care-şi face loc spontana erupţie a unei personalităţi; pentru pretinsa critică ştiinţifică a unui Taine sau Brunetière, „critică de dascali, nu de artişti", d. Fundoianu nu are decît cuvinte de dezaprobare (Despre Faguet nu vorbeşte decît odată, cu o sacră oroare).

Nu vom căuta să luăm apărarea dogmatismului filozofic, biologic sau estetic al acestei critice, nici nu vom nega numeroasele ei erori. Ni se pare, totuşi, că între impresionismul capricios şi fantezist, chiar atunci cînd e justificat printr'o filozofie idealistă, cum e cazul la Rémy de Gourmont, şi un dogmatism care caută să introducă cu orice preţ în critică noţiuni şi metode împrumutate ştiinţelor exacte, —este loc în această materie pentru o atitudine care, plecînd dela intuiţia sau impresia subiectivă, nu se opreşte aici, nici nu face din ea centrul universului, ci caută s'o controleze şi s'o limiteze, pornind apoi la analiza intrinsecă şi obiectivă a unei opere, cercetînd raportul ei cu personalitatea scriitorului şi cu mediul, cu ajutorul unor date psihologice caşi istorice.

Dar informaţiile d-lui Fundoianu asupra criticei franceze în secolul al XIX nu sînt totdeauna exacte sau cel puţin confuze. Sainte Beuve e, după d-sa, acel care a venit cu teoria mediului. Inovaţia lui Sainte Beuve în critică e introducerea punctului de vedere psihologic şi biografic. Influenţa mediului în literatură fusese scoasă în lumină înaintea sa de d-na de Staël şi ideile ei fuseseră aplicate de Villemain.

Taine a fost inspirat în critica sa de filozofia biologică a lui Geoffroy St. Hilaire, mai mult decît de acea a lui Lamarck, şi punctul său de vedere e mai degrabă static, decît evoluţionist.

Brunetière a suferit mai mult influența lui Darwin, decit a lui
Spencer. Cind e vorba de „spencerismul lui Nisard", nu înțeleg mare lu-
cru. Vajnicul adversar al lui Hugo și al romantismului a fost repre-
zentantul tradiției clasice, cu tirania regulelor și a genurilor, cu dog-
matismul ei estetic, un grav continuator al lui Boileau și Laharpe.
Unica insușire pe care d. Fundoianu o apreciază la un scriito—re
stilul, imaginile, metaforele. D-sa se ridică împotriva criticilor care
au „mania sau superstiția subiectului", protestind împotriva lui Sainte
Beuve, care a scris despre Salammbô că personajele romanului nu-l
interesează îndeajuns. Deși trădind o ușoară notă de denigrare, pă-
rerea neîntrecutului critic nu mi se pare neîndreptățită. Salammbô e
desigur o operă de superioară artă, cum spune d. Fundoianu, dar a-
devărul psihologic profund (a nu se confunda cu acel istoric) cași
logica caracterelor nu intră, și ele, ca elemente de apreciere ale u-
nei opere? A ținea samă de dinsele, însamnă oare a confunda ca-
tegoria estetică cu valori străine de ea, de natura etică sau socială?
Vorbind într'alt loc despre Mallarmé, d. Fundoianu scrie, lucru
surprinzător la d-sa, că arta acestuia, pe care o admiră de altfel, „are
ca izvor rațiunea și e lipsită de pasiune și de umanitate". Nu se po-
trivește uneori această afirmație despre Flaubert, cu deosebire în
Salammbô?
In altă parte, criticul impresionist afirmă dogmatic, că „o piesă
care nu e poem, nu e artă și că acțiunea, țintă a dramei—acest pos-
tulat contemporan—e o stupiditate".
Afirmație îndrăzneață și paradoxală, în sprijinul căreia am căuta
în zădar argumente.
Cunoscind părerile și înclinațiile de care a fost vorba, vom înțelege
ușor de ce acest estet, care-și susține de altfel nu fără bravură atitudinea,
numește pe Baudelaire cel mai mare poet al secolului, comparind in-
fluența sa asupra sensibilității contemporane cu contagiunea unei boli
sexuale prea răspîndite, de ce vorbește cu dispreț de anecdoctica lui
Musset sau Verlaine, de ce gîndirile lui Amiel, care era lipsit de da-
rul divin al stilului, i se par „niște bube disgrațioase și penibile".
Stilul acestui critic care, în individualismul lui anarhic și amator
de senzații, fuge de tot ce e comun sau banal, vizează totdea-
una efectul, trădind o intensă dorință de singularizare. Afectat și pre-
țios, el abundă în figuri și imagini, care nu sînt totdeauna lipsite de
pitoresc sau de culoare. Cind însă autorul ne vorbește de „coitul lite-
raturii noastre cu cea franceză", de „buricul naturii", de „versul liber
care a îngrășat cu cîteva baligi nouă terenul literar", de „pîntecul sau
de mațele ideilor" sau de „hoitul puturos al romantismului", mă gin-
desc că aceste expresii nu le-a întîlnit la maestrul său Rémy de Gour-
mont, nici în literatura franceză „pe care a trăit-o", ci ele vădesc o
prea cunoscută influență locală.
Vorbind despre „Ion" al d-lui Rebreanu și de inferioritatea a-
cestei opere din punct de vedere al formei, un polemist de o rară vi-
goare spunea că stilul acestui romancier „miroasă a brînză de oae".
Nu am putea spune că stilul unora dintre scriitorii noștri ultra-moderni
miroasă uneori a Rockfort?
Cu toate aceste observații, ar fi nedrept să tăgăduim că d. Fun-
doianu reușește nu odată să caracterizeze în mod fericit pe unii scri-
itori sau să disece, cu competință, o operă.
Personalitatea complexă a lui Rémy de Gourmont, cu estetismul
ca notă esențială, e lămurită cu multă pătrundere, deasemeni sînt
bine prinse profesionalismul și viața interioară a unui Gide, catolicis-
mul grav a unui Claudel sau naturismul de o simplicitate uneori
căutată a lui Jammes.
Metafizica spectaculară a lui Jules de Gaultier e expusă cu
finețe, iar clasicismul lui Maurras e combătut cu vervă și abilitate.
Și deși nu împărtășesc totdeauna părerile și mai puțin încă ati-

tudinea d-lui Fundoianu, îmi e plăcut să afirm, că oricine poate să ră-
tăcească cîteva ore prin galeria sa de portrete, fără a-și pierde zădar-
nic timpul.

OCTAV BOTEZ

*
* *

M. Beza, *Din Anglia* (Insămnările unui literat). „Viața Romî-
nească", Iași.

Redarea și analiza impresiilor lăsate în sufletul nostru de at-
mosfera morală a unui popor sau a unui ținut, gen în care s'au ilus-
trat scriitori atît de diferiți ca Goethe, Chateaubriand, Stendhal sau Taine, presupune însușiri multiple și variate.

Ca paginile lui să producă o plăcere estetică intelectuală, scrii-
torul trebue să fie, într'o măsură mai mică sau mai mare, observator, pictor, psiholog, gînditor, istoric... D. Beza are ceva din toate aces-
tea, de aceia însămnările lui din Anglia, scrise după sfatul lui Maiorescu, merită un loc onorabil în literatura autohtonă, atît de slab reprezentată în acest gen.

Clădiri istorice, case de scriitori, monumente, priveliști osebite, teatre, galerii de pictură din Muzeul britanic, sînt evocate cu multă însuflețire de autor. D. Beza ne plimbă pe străzile Londrei, într'o zi de Duminică, ne face să trăim mediul încărcat de electricitate a marelui oraș în timpul războiului, ne duce să vizităm casa lui Carlyle sau acea a lui Ruskin, mormîntul lui Shakespeare sau acel al lui Byron. Vechiul Edinburgh deșteaptă viziuni de altădată: figura Mariei Stuart cîntată de atîția poeți sau acea a lui Iohn Knox, predicatorul aspru, pasionat și fanatic.

Tablourile caracteristice ale pictorilor prerafaeliști: Dante Gabriel Rosetti, Iohn Everett Millais și Holman Hunt sînt evocate în pagini sugestive.

Interesante de asemeni, din punct de vedere literar, sînt notele asupra teatrului englez de azi, cași portretele cîtorva poeți contemporani: Richard Middleton, Iohn Masiefield, William Davies (cunoscut prin autobiografia unui supravagabond), James Elroy Flecker și Rupert Brooke.

D. Beza scrie într'un stil ales, bogat în imagini poetice și în fraze armonioase, care au uneori o rezonanță tainică. Iată un pasaj caracteristic pentru maniera scriitorului (e vorba de camera în care a murit Ruskin): „Și azi lucrurile din odae stau fiecare la locul lui: cărțile deoparte; pînzele lui Turner tot în pereți; arde „Vezuvul" său prins în culori nepieritoare, deasupra căminului; cîntarea unui sturz vine din grădină, cași altădată. O clipă stau înfiorat: parcă scriitorul e să intre pe ușă. Dar peste lacul Coniston, de partea cela, se înalță turnul cimitirului; și mă gîndesc la o cruce de acolo—una runică, cenușie, pe care semne și figuri săpate caută să înfățișeze opera celui ce a fost John Ruskin. Incepe cu lira, cîntind frumusețile naturii și sfîrșește mai la fel; căci asta e și bună parte din Praeterita și într'însa paginile din urmă se închid tot printr'o descriere: un amurgit la Siena, pe un deal cu tufișuri, cu adieri parfumate și moicome umbre, prin care trec și scintee licurici — sute, nenumărați licurici trec și scintee, parcă autorul ar fi voit să simbolizeze visurile noastre ce pîlpîie o vreme și mor, aci se aprind și aci se sting, în marea noapte ce ne înconjoară".

Paginile acestui intelectual, care știe să vadă și mai ales să înțeleagă, nu amintesc niciodată pe acele ale unui gazetar robit momentului și actualității, în ele găsim „un imbold de înălțare peste măruntele preocupări ale zilei, dar și o tristeță nedespărțită orelor de reculegere meditativă".

O. B.

* * *

G. D. Scraba, *Ioan Heliade-Rădulescu, Inceputurile filozofiei și Sociologiei romîne*, București, Edit. Fundației I. V. Socec. 318+II pp.

Opera celor doi promotori ai culturii romîne din veacul trecut, a lui Eliade și Asachi, se consideră mare mai mult prin suprafață decît prin profunzime. Asachi făcuse studii în străinătate de inginerie, filozofie, astronomie și pictură. Era deci bine pregătit pentru o activitate culturală rodnică în Moldova. Eliade, în afară de școlile grecești și acea a lui Lazăr, pe care apoi l-a succedat la Sf. Sava ca profesor, nu mai căpătase altă pregătire. Cultura și-a făcut-o singur și meritele autodidactului sînt desigur foarte mari. Insă meritele lui Eliade, care făcea literatură în politică și politică în literatură, sînt reale numai până la 1848. In urma acestui an, activitatea sa propagandistă în străinătate (până la 1859 cînd se întoarce in țară) și cea de ziarist, politician, filozof-mistic și profet n'a avut aproape nici o influență asupra contimporanilor, care nu-i mai urmează și îi dau tot mai rar epitetul de „părintele literaturii romîne". Considerăm deci în viața și activitatea lui Eliade două epoci bine distincte: una înainte de 1848 și alta după acest an. In mod analog se prezintă viața și activitatea lui Asachi, care după 1848 (an care coincide și cu retragerea lui din funcțiile pe care le ocupa), nu mai joacă nici un rol important și însuși se consideră „ca un spic singuratic, pe care secerătorul a uitat a-l tăia".

In această carte, autorul este *preocupat de două idei*: că mișcarea romînească dela 1821 desparte *două epoci de cultură și cugetare* (cea grecească și cea romînească) și *că Eliade are o mare importanță ca filozof și sociolog* și de aici dezvoltarea pe care o dă în volum acestei părți din activitatea lui.

In paginile care servesc de „Cuvînt introductiv", se spune că opera de gîndire a lui Eliad n'a fost cunoscută și nici studiată cum trebuia, că Eliade a fost filozof și „părintele sociologiei romîne" și că ideia conducătoare în opera lui este binele. Apoi se arată starea socială la începutul secolului al XIX-lea cînd s'au încrucișat cele două civilizații, una străină și care nu atinsese decît păturile înalte, alta națională care a fost moștenită prin tradiție, îndrumată și răspîndită mai mult de Lazăr și elevii lui.

Autorul întrebuințează pentru expunerea vieții și operei lui Eliade, propriile scrieri ale acestuia (p. 217: „Noi căutăm să arătăm pe Eliad prin el însuși"). Citațiile din diferitele lui opere sînt foarte numeroase: însă nu se arată locul de unde sînt luate. O monografie a cărei izvoare nu sînt arătate decît într'o bibliografie generală, pierde mult din valoarea ei și nu este deloc utilă. Dar după cît se pare, scopul autorului n'a fost să ne dea viața și opera lui Eliade (în prefață se spune însă că e „cercetarea operei și vieții lui Eliad"), ci o privire generală asupra istoriei literaturii filozofice romînești și interpretarea celor două cărți ale lui Eliade: „Echilibrul între antiteze" și „Istoria critică universală".

Un studiu istoric trebue să se distingă totdeauna prin expunerea faptelor în ordine cronologică. In studiul acesta însă, după biografia sumară și bazată numai pe memoriile lui Eliade, se cercetează opera filozofică, cu care se sfîrșește activitatea lui. Cronologia faptelor în tratarea capitolelor este adesea înlăturată (cf. capitolele care tratează „Inceputurile"). O monografie mai trebue să epuizeze subiectul. Autorul cercetează cu competință activitatea filozofică a lui Eliade. Celelalte părți însă: activitatea practică, istoria, limba și literatura sînt insuficient tratate deși ele formează într'adevăr meritele lui Eliade.

„Isahar", „Biblicele" și „Istoria critică universală", autorul crede (p. 50) că n'au fost cunoscute fiindcă au următoarele trei mari scăderi: 1. ortografia italienizată, 2. lipsa de sistematizare, 3. un limbagiu savant. Nu sînt numai acestea scăderile acestor trei scrieri. „Echilibrul între antiteze" e plin de injurii la adresa „ciocoilor", cărora el prin

Proclamația dela Islaz le dăduse egalitatea cu robii lor și care formau în majoritate clasa cultă. (Un exemplu. Opere complete, Minerva, p. 114: „Anii aceștia își avură mai mult decît toți și ciocoii lor, mai numeroși, mai potenți, mai îndemînatici, mai trecuți prin toate școalele tuturor cavalerilor de industrie, tuturor felonilor, ciocoi organizați în bande, violenți, aroganți, impertinenți ca niciodată, recrutați din toate națiunile... etc."). In „Echilibrul între antiteze", sînt batjocoriți toți oamenii însemnați ai vremii: Ion Ghica (Minerva, p. 88), N. Bălcescu (p. 287 -8: „instrumente condamnabile ale străinilor"), Ion Brătianu și C. A. Rosetti (p. 197: „prodanii din 1848"). Se găsesc expresii triviale și comparații hazardate, o nemaiauzită suficiență și megalomanie: se prezintă ca Moise al poporului romîn (p. 11), s'a considerat trimis de Dumnezeu, numele său Ioan îl socotea predestinat, se compara cu Dante în profeții, cu Luter ca traducător al Bibliei, cu Aristide și Temistocle, etc.. Tot lucruri îngrijorătoare, de care a suferit (însă mai puțin) și Asachi (O. Densușianu, Literatura romînă modernă I, p. 170—171). Contrazicerile lui atît de numeroase, reprezentînd în același timp idei care se exclud, aerul său de profet și exagerarea faptelor dela 1848 („Unul din cei dela 848"), apoi sfîrșitul lui, toate acestea au contribuit ca să nu mai fie considerat.

Despre „Istoria critică universală", pe care autorul o socotește „opera fundamentală a filozofiei lui, nu Isahar, cum se crede" (p. 124), a vorbit și Eliade în „Echilibrul între antiteze" (Minerva) p. 12–13: „Le preliminarii la tratatul de istorie universală ce am elaborat... etc.". „Viața lumii" nu e de Niculae Costin (p. 111) ci de Miron Costin. La sociologie și științele sociale, autorul nu pomenește nimic în istorie de Comitele d'Hauterive, care are pagini interesante „Despre popor" (ex. Ed. Ac. Rom. p. 16: „Je n'effrayerai donc pas votre sensibilité, mon Prince, en vous annonçant que vous régnerez sur un peuple abruti par l'esclavage et malheureux de sa misère"), „Despre negutători", „Despre boeri".

Eliade ca istoric nu are nici o valoare. El nu a cunoscut și nici nu a întrebuințat cronicarii (afară de Cronica lui Huru). Teoria organizării statelor noastre, în care Radu Negru și Dragoș au dat drept legi Vechiul Testament „Romînilor sau Romanilor" din „Echilibrul între antiteze" (p. 8–12) ori tratatul său de Istorie a Romînilor, apărut în 1869 după ce de mult apăruse „Cronica" lui Șincai, nu au nici o valoare. Amănunte care privesc istoria literară ori istoria revoluției dela 1848, găsim în scrierile lui (Echilibrul între antiteze, Amintirile unui proscris), care trebuesc utilizate cu multă critică.

In privința influenții pe care a avut-o Eliade, autorul crede că Hasdeu a luat dela dînsul filozofia istoriei cu privire la desvoltarea popoarelor, celace rămîne încă de dovedit, cași teoria ondulației pe care o găsim mai apoi la Conta. Ideile acestea atît de vechi poate că sînt numai coincidențe la Hasdeu și Conta, fără ca ei să se fi inspirat—pentru Conta mai sigur—din „Istoria critică universală" a lui Eliade. Deși violența atacurilor din „Echilibru" ne amintește Satira III ori articolele politice, credem că influența lui Eliade asupra lui Eminescu a fost foarte mică. In „Epigonii" Eminescu ne-a vorbit de „adevăr scăldat în mirte", „munte cu capul de piatră de furtune decunată". In altă parte ne spune că „fabulele lui Eliade pline de aluzii politice și de partidă nu merită acest nume" (Opere complecte, Iași, 1914, p. 376 a) și următoarele cuvinte, care sînt foarte adevărate: „Cam de pe la anul 1845 începe însă în mintea scriitorului bucureștean o suficiență nepomenită și o decădere intelectuală cu atît mai primejdioasă cu cît Eliade era privit în vremea lui ca un fel de oracol... Oricine va scrie o istorie a culturii pe malurile Dunării, va trebui să vadă într'acest singur individ doi oameni cu totul deosebiți: unul modest, îngăduitor, plin de bun simț, celalt suficient, invidios, trăind în ficțiuni și lipsit de orice bun simț" (Opere complecte, p. 377 b–378 a).

In Bibliografia dela urma cărții lipsește Istoria Romînilor (1869).

a lui Eliade; la p. 317, autorul lucrării „Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Impăratului bizantin Isac II Angel privitoare la Romînii din Peninsula Balcanică", An. Ac. Rom. Seria II, Tom. XXVIII nu e N. Iorga ci C. Erbiceanu. In „Gramaticii Romîni", Iași 1914 de R. Ionescu p. 96–109 se găsește un bun rezumat al gramaticii lui Eliade; în „Satire politice", culese de C. D. Aricescu, Buc., 1884, cîteva satire de-ale lui Eliade care au circulat în public manuscrise și anonime între 1840 și 1866; în „Contribuții la Ist. Lit. rom., II Scriitori mireni", de N. Iorga, An. Ac. Rom. s. II, Tom. XXVIII, p. 22–26 scrisori de însemnătate biografică, etc., etc..

Cartea d-lui Șcraba, deși prezintă lipsuri capitale pentru un studiu istoric, se distinge prin amănunțită analiză a lucrărilor filozofice ale lui Eliade și printr'o limbă clară și concisă. Din aceste puncte de vedere ea ar putea fi un cîștig pentru istoria literaturii noastre dacă materialul ar fi fost așezat mai sistematic.

Ea însă nu a reușit să ne schimbe părerea admisă și care a fost atît de bine exprimată de Hasdeu: „Heliade nu era poet, nu era filozof, nu era istoric; dar totuși era un om de geniu". (Etym. magnum, IV, Introd. p. XXI).

I. ȘIADBEI

* * *

Albert Thibaudet, *II La vie de Maurice Barrès*, Trente ans de vie française, Deuxième édition, *Nouvelle Revue Française, 1921*, Paris.

Cu sensibilitatea lui rafinată, elegantă, nuanțată, cu stilul lui fastuos, cu inteligența lui lucidă, cu ironia lui subtilă, cu o morgă impregnată de atmosfera saloanelor și cu o atitudine superbă și teatrală de paladin și de profet al națiunii, în curentele de idei ce agită Franța actuală, Maurice Barrès e, fără îndoială, una din marele ei figuri reprezentative.

Numeroase studii s'au scris până acum despre dînsul și nu ne poate mira faptul că Albert Thibaudet, criticul pătrunzător și fin dela „Nouvelle Revue Française", a crezut nimerit să-i consacre unul din cele patru volume ce formează opera lui sintetică în curs: „Trente ans de vie française" (Celelalte sînt intitulate: „Les idées de Maurras", „Le Bergsonisme" și „Une génération").

Cartea criticului francez e o monografie completă, bogată în informații prețioase, în analize delicate, în observații judicioase.

Singurul cusur care i se poate reproșa, pe lîngă unele defecte de compoziție, e că e prea „touffue". Abundența detaliilor cași frecvența digresiilor ne fac uneori să pierdem din vedere arhitectonica și liniile mari ale ansamblului.

Ceiace face meritul deosebit al acestei opere cași farmecul ei, afară de o rară obiectivitate, e nivelul înalt, dela care autorul privește lucrurile, atitudinea lui comprehensivă și europeană.

Intr'o epocă în care îngusta megalomanie națională, cași oarba tiranie a prejudecăților străvechi, apasă asupra spiritelor, judecata lui a rezistat acestei presiuni, reușind să rămînă liberă. (E destul să comparăm, în această privință, atitudinea lui Thibaudet, cu acea a lui Victor Giraud din recentul său studiu).

Volumul cuprinde trei părți: în cea dintâiu e vorba de om și de sensibilitatea lui, de figura individuală și socială a lui Barrès, în cea de a doua de personajele create de dînsul și, în ultima, de tehnica artistului, cași de doctrina gînditorului.

Curba evoluției lui Barrès, dela egotismul și individualismul liric, la naționalismul integral, e explicată cu multă pătrundere. Deviza „La terre et les morts" are ca izvor dragostea Lorenei și moștenirea străbunilor, „disciplină pe care am găsit-o la umbra cimitirelor, în care predecesorii mei divagau".

Ca romancier, Barrès nu e desigur un mare constructor de viață, din familia unui Balzac, Flaubert, G. Elliot sau Dostoevski. Din figurile create de dînsul, nu trăesc decît acele înrudite cu sensibilitatea lui.

Bérénice întrupează idealul lui feminin cu o deosebită delicatețã. Cel mai mare efort de creație obiectivă îl reprezintă „Les Déracinés", pe care—cu toate gravele lui defecte—Thibaudet îl consideră ca o culme, un platou cu vederi largi din care putem contempla întreaga operă.

Profesorul de filozofie Bouteiller și cei șapte loreni au fiecare individualitatea lor pronunțată. Dacă figura lui Ehrmann din „Au service de l'Allemagne" e desenată, simplu, antic, goethian, aceia a lui Leopold Baillard, din „La colline inspirée", trădează la Barrès preocupări mistice și obsesia bătrîneții care se apropie.

Ca stilist, el e un scriitor de rasă, care ne produce o înaltă plăcere, cași Chateaubriand, Flaubert, Michelet sau France, deși stilul său artist și studiat nu are spontaneitatea și facilitatea, pe care o întîlnim la Lamartine sau Renan.

Acest stil, mai mult senzitiv decît intelectual, aparține generației simboliste, dela care datează transgresiunea muzicei în literatură. Indărătul frazelor lui, simțim deseori o emoție în adîncime. Grație emoției muzicale, care e centrul filației, Barrès simpatizează, prin vibrațiile lui, cu acele ale lucrurilor și imaginația lui fluidă reușește să redea cele mai sinuoase cotituri ale gîndirii sau ale visului. Peisajele lui au un caracter mai mult spiritual decît plastic, și fraza se distinge prin ritmurile cele mai variate.

In politică, a început ca boulangist și socialist proudhonian, adică mic burghez, patriot și individualist. In legătură cu programul lui de ameliorări sociale sînt ideile sale asupra descentralizării. Deși cuvîntul „déraciné" se găsește la Taine cu același înțeles, nimeni n'a contribuit mai mult ca Barrès la răspîndirea spiritului descentralizator în Franța. Prin caracterul loren al literaturii sale, el a procurat un sprijin și un exemplu tuturor încercărilor de literatură regională și chiar de viață locală.

Marile ambiții naționale au succedat apoi boulangismului, celebrele afaceri Panama și Dreyfus au procurat lui Barrès o răzbunare și i-au permis să creeze o doctrină. Predicînd lupta împotriva dușmanilor dinăuntru și dinafară, această doctrină slăvește tradiția, face apologia educației prin istorie, nu prin filozofie („Afacerea Dreyfus a fost o orgie de metafizicieni"), exaltă forța și frumusețea militară.

Dacă partidul politic al lui Barrès și faimoasa „Patrie française" au înregistrat un eșec în 1902, războiul a produs cu prisosință sentimentele sămănate de dînsul și, în cei cinci ani cît a durat, figura lui Barrès, moștenitor autentic al lui Déroulède, a devenit în anumite cercuri tot mai populară.

Literatura lui de războiu, atît de abundentă, are însă, după Thibaudet, ceva convențional și academic. Cînd Barrès numește pe Germani „sale race", el nu vorbește decît ca loren. Indepărtîndu-se de judecata moderată și clară a inteligenții franceze, în vremile de calm, nervozitatea lui belicoasă devine atunci aproape comică. Și nu putem uita că același Barrès căuta odinioară, în opera lui Wagner, „o superioară etică".

Cu toate încarnările lui variate, Barrès rămîne totuși unic, dar unitatea lui nu e ceva dat, static, ci o unitate în devenire, care se caută și se descopere. Barrès a dat astfel, unei generații și unei epoci, ideia adevărată a unui echilibru, între cultură și viață.

Secolul al XIX reprezintă duelul tragic dintre aceste două concepții. Epoca clasică trăise primatul culturii, romantismul după Rousseau a instituit pe acel al vieții. Cași Goethe și Chateaubriand odinioară, Barrès a căutat să echilibreze cele două concepții, să pună în acord sensibilitatea cu analiza, spontaneitatea cu disciplina. Aparținînd unei

generaţii de epigoni, ceiace a adus nou faţă de cei doi uriaşi, sub influenţa lui Michelet şi Taine, e transformarea culturii individuale în naţională, evoluţia dela egotism la naţionalism.

Dar lumea se schimbă şi războiul a scos în lumină o Europă nouă. Disciplina invocată de Barrès nu mai poate pune o stavilă „valurilor de nihilism şi negrelor delire, care pe deasupra Germaniei ne vin din profunda Asie". Se găsesc spirite, tot mai numeroase, care acceptă aceste delire, le asimilează şi se nutresc cu ele, caşi stomahuri care le pot digera.

Şi cînd Barrès scrie în „Amitié des Tranchées": „E clar că muncitorii francezi care au adoptat marxismul, amatorii visurilor wagneriene caşi curioşii care aplaudă delirele lui Nietzsche, au trădat cauza Franţei"—nu putem decît să surîdem.

Viaţa e un continuu efort, care are desigur nevoe de disciplină, dar acest efort e limitat şi cu timpul repetîndu-se, el devine prada automatismului. Nici geniul individual sau etnic nu poate scăpa acestei legi fatale. „Romanul Energiei naţionale", a lui Barrès, sfîrşeşte printr'o variantă a principiului lui Carnot, asupra degradării energiei. Şi totuşi epoca noastră, în clipa în care începe a trăi altfel, va admira în el unul din cele mai frumoase desene, pe care le oferă viaţa omenească.

OCTAV BOTEZ

* * *

Celtus, *La France à Gênes* (Un programme français de reconstruction économique de l'Europe), Plon Nourrit, 1922, Paris. 4 fr.

Apărută în ajunul Conferinţei dela Genua, cartea aceasta este menită să lămurească punctul de vedere francez în ce priveşte politica de refacere a Europei. Se cunosc îndeajuns originele acestei conferinţe spre a mai stărui asupra lor. Fapt este, că siliţi de trebuinţi interne caşi de greutăţi externe inexorabile, mercantilismul britanic, ameninţat în înseşi sursele sale de viaţă, a reuşit să convoace Conferinţa dela Genua cu toate împotrivirile Franţei.

Terorizată de coşmarul germanic, hipnotizată de insolubila problemă a reparaţiilor, Franţa a adoptat o atitudine ostilă programului lansat de Lloyd George pentru reconstruirea economică a Europei. Cartea lui Celtus analizează ambele teze, opunînd programului englez, programul guvernului Poincaré.

Înainte de a expune punctele programului francez, Celtus procedează la critica economiei naţionale britanice. El recunoaşte că Anglia trece prin cea mai grozavă criză din cîte a cunoscut în 150 de ani de viaţă industrială.

Anarhia monetară perzistentă, apariţia industriilor naţionale în colonii, dominii şi aiurea i-au restrîns văzînd cu ochii mai toate debuşeurile. Industrii ca metalurgia sînt atinse de moarte. Din 310 furnale şi oţelării în activitate în cursul anului 1920, nu mai lucrează la sfîrşitul lui Mart 1921 decît 125. Numărul oficial al şomeurilor se ridică în Iunie 1921 la 2.185.000 şi toate încercările guvernului englez rămaseră infructuoase, căci ameliorarea în cursul anului acesta e aproape neglijabilă.

Salvarea pentru oamenii de guvern nu rămînea decît doar în restabilirea vechilor curente comerciale cu Europa centrală şi cu Rusia. Creînd o nouă solidaritate inter-europeană şi mărind volumul muncii productive în ţările industriale şi în primul rînd în Englitera, Europa ar fi putut fi smulsă haosului economic şi anarhiei financiare în care se zbate dela războiu încoace.

Mulţumită influenţei pacificatoare a comerţului, Lloyd George socotea că popoarele exasperate de şovinismul miop şi ucigător vor ajunge să colaboreze la opera de refacere economică, tolerînd pentru aceasta reintegrarea Germaniei şi Rusiei în sinul familiei europene.

Asanarea economică şi financiară a Europei Centrale ar fi înlăturat concurenţa aşa de primejdioasă a industriei germane şi ar fi potolit poate focarul revoluţionar dela Moscova întreţinut de izolarea în care se găseşte poporul rus.

Anglia n'ar fi avut decît să cîştige.

Conferinţa dela Genua era deci sortită să înfăptuiască în primul rînd aceste deziderate englezeşti.

Acestea fiind elementele planului de refacere englez, Celtus demonstrează mai întâiu răspunderile proprii guvernului britanic în criza ce bîntue economia Angliei şi apoi marea doză de iluzionism şi de neînţelegere a realităţilor economice, care va conduce Conferinţa dela Genua la sterilitate completă.

În special politica monetară a Angliei, tradiţional deflaţionistă, voind să stabilească în cel maiscurt timp paritatea lirei sterlinge spre a nu pierde în mod definitiv supremaţia pieţii financiare trecută în posesiunea New-Yorkului—a condus economia britanică într'un adevărat impas.

Nu trebue să uităm însă, că interesele Angliei sînt contradictorii. Fiind o ţară fără resurse agricole suficiente şi obligată să-şi cumpere din afară mai bine de jumătate din hrană, ea are nevoe de o monedă cu putere de cumpărare maximă.

În acelaşi timp, ţara industrială care trăeşte din transformarea materiilor prime şi din fabricarea produselor manufacturale, ea are nevoe de o monedă nu prea scumpă pentru ţările cumpărătoare. Contradicţia e flagrantă.

Politica monetară sănătoasă şi justă a Angliei caşi politica financiară plină de curaj şi de energie în aplicaţiunile sale, i se pare lui Celtus inoportună căci ea s'a întors în ultimă analiză împotriva Angliei, intensificînd criza şi ascuţind antagonismele deja existente.

Pentru el, noua politică industrială a Angliei e cu desăvîrşire nelogică. În adevăr întreaga ei situaţiune economică era fondată pe regimul liber schimbist. Respectul specializării teritoriale în producţiunea economică, consecinţa naturală a diviziunii muncii era una din dogmele caracteristic britanice, dinainte de războiu. Ea admitea astfel specialităţi naţionale complimentare, solidare şi nu antagoniste.

După războiu însă Anglia deveni protecţionistă, fără să renunţe pe faţă şi în mod definitiv la tradiţionalul liber schimbism.

Încercînd să conserve numai avantagiile a două sisteme opuse, politica economică a Angliei deveni o politică bastardă care trebuia să o conducă fatal în pragul crizei actuale. Prin urmare în zădar conducătorii ei încearcă să facă din chestia reparaţiunilor şi din datoria de războiu a Germaniei ţapul ispăşitor care să poarte tot ponosul crizei actuale. Din contra, această răspundere cade cu greutate de plumb pe umerii lor, ei singuri fiind vinovaţi de proasta orientare comercială a Angliei caşi de ilogismul întregii sale politici economice. Celtus critică deopotrivă iluziile nemăsurate ale Angliei în ce priveşte refacerea Rusiei, pe care o socoteşte ca un miraj primejdios: Ruina totală a agriculturii, dezorganizarea transporturilor, foametea care a devastat provincii întregi, starea morală şi materială instaurată de regimul bolşevic, fac din vechiul grînar al Europei o ţară incapabilă de orice schimb comercial pentru cel puţin 10—15 ani.

Comerţul cu Rusia s'ar reduce la o simplă acordare de credite, consumate imediat, lucru vădit cu prisosinţă de rezultatul lamentabil al celor două conferinţe dela Genua şi Haga. În faţa programului britanic de reconstrucţie economică, Celtus opune programul guvernului francez.

Primul punct al acestui program proclamă intangibilitatea tratatelor consacrate de victoria aliaţilor.

Franța nu trebue și nu poate fi sacrificată pe altarul unei Europe ideale și chimerice.

Faptul că ea își apără drepturile sale izvorîte din ultimele tratate nu înseamnă că are o atitudine ostilă refacerii, o atitudine antieuropeană - ba din contra: căci „defendre son droit c'est encore proclamer son droit".

Desigur Franța nu poate ignora desocierea impusă de tratatele dela Versailles și St. Germain și sfărmarea solidarității economice ce unea teritorii trecute astăzi în patrimoniul altor state.

Perturbațiunea economică era o urmare fatală a noii hărți europene.

Celtus recunoaște, cu o obiectivitate ce-l onorează, că prin amputarea Germaniei, vechiul echilibru economic al Europei a fost sfărmat. Regiuni agricole au fost rupte de regiunile industriale pe care erau menite să le hrănească, cum e cazul Prusiei orientale, al cărei debușeu normal era Saxonia și Westfalia.

Prosperitatea lor paralelă era eșită în primul rînd din strînsa lor solidaritate. Restituirea Lorenei către Franța, organizarea separată a Senei, a sfărmat profund unitatea și viabilitatea grupului metalurgic german.

Aceiași desociare economică dăunătoare avu loc prin dispariția fostei monarhii Austro-Ungare.

O mișcare continuă de schimburi reciproce, ușurată de lipsa barierelor făcea, din conglomeratul acesta *de națiuni rivale și disparate,* o adevărată unitate economică.

Lucrurile se petrec la fel cu noul stat polonez clădit din frînturile economice a trei grupuri economice distincte.

In mod logic deci, refacerea economică a Europei nu poate începe decît odată cu sudarea acestor organe disociate, adunînd într'un tot armonic aceste „membra disjecta" spre a readuce la viață și muncă fecundă corpul neinsuflețit al Europei centrale.

Convențiuni și tratate comerciale, acorduri dela stat la stat: vamale, poștale, de cale ferată, înțelegeri internaționale între producători, toate sînt de o urgentă necesitate.

In special Celtus atrage atențiunea asupra lipsei de diviziune internațională a muncii în noua Europă. El socoate că utilajul metalurgic al Europei, e prea dezvoltat, față de puterea de absorbțiune a piețelor sărăcite.

Ori în momentul acesta e o adevărată întrecere între statele tinere a creia noi întreprinderi industriale. Orice creațiune nouă în această direcție nu va face decît să mărească criza și să ducă Europa spre o catastrofă generală.

Specializarea muncii în Europa rămîne pentru dînsul cea mai serioasă garanție de însănătoșare economică și de pace. Cît despre refacerea imediată a Rusiei, ea nu poate fi socotită decît ca o iluzie plină de deșărtăciune.

Inainte de orice, spune autorul, Rusia va trebui să acorde garanții serioase, să recunoască datoriile contractate și principiul proprietății individuale, să revizuiască legislația comunistă. Cu alte cuvinte bolșevicii sînt invitați să restaureze regimul burghez cu propriile lor mîni. Până atunci Rusiei nu i se poate acorda nici un credit și opera de reconstrucție va trebui să înceapă cu state mai puțin îndepărtate și mai puțin bolnave decît Rusia.

In orice caz, un lucru se desprinde clar din chiar schițarea programului francez de reconstrucție și anume, că ultimele tratate au creiat o stare economică primejdioasă vieții europene și că orice gînd de restaurare va fi imposibil fără recunoașterea onestă a solidarității ce, vrînd-nevrînd, leagă laolaltă învingători și învinși.

GEORGE STRAT

Revista Revistelor

Viața unui savant: Gabriel Lippmann

Fizicianul ilustru, care a murit anul trecut pe cînd se întorcea dintr'o misiune pe care o avusese în America, s'a născut la 1845 la Hollerich în Luxemburg. Tatăl lui, casi acel a lui Pasteur, era un tăbăcar de origine israelito-lorenă. Mama, alsaciană, femee inteligentă și muzicantă distinsă, a avut asupra copilului o mare influență. La treisprezece ani a intrat la liceul Henri IV din Paris, unde a fost un elev distrat și inegal, care se remarca mai mult la studiul limbilor. Vocațiunea lui se manifestă la șaptesprezece ani, subt înrîurirea lui Charles d'Almeida, fundatorul „Societății" și al „Jurnalului de fizică". Rezistînd îndemnurilor profesorului său de filozofie Nourrisson, care vota să-l îndrepte spre studiul literelor, Gabriel Lippmann se prezintă cu succes la școala normală superioară.

Insărcinat de subdirectorul Berlin, care conducea „Analele de Chimie și Fizică", cu revista lucrărilor străine, el s'a inițiat mai ales în studiul electricității. Cercetările făcute de dînsul în această materie au atras atenția ministrului Jules Simon care în anii 1872—1875, l-a trimis în Germania pentru a face rapoarte asupra laboratoarelor de acolo. La Heidelberg, el a lucrat cu Kirchhoff și, la Berlin, cu Helmholtz. In teza lui de doctorat, susținută la 1875 și care a făcut senzație, Lippmann îmbogățea fizica cu un nou capitol: electrocapilaritatea, și descoperea ceva mai tîrziu un instrument de o prodigioasă sensibilitate, care servește și acum fiziologiștilor, chimiștilor și medicilor: electrometrul capilar.

Numit maestru de conferinți la 1878, cinci ani mai tîrziu el înlocuia pe Briot la catedra de calcul al probabilităților și fizică matematică. La 1886, o schimbă însă pentru acea de fizică generală a lui Jamin, luînd în același timp direcția laboratorului de cercetări fizice, primul de acest fel, creat la Paris.

In ordinea teoretică, el a formulat două principii nouă, acel al conservării și acel al inerției electricității, și a studiat cu predilecție problema unităților electrice absolute. Cunoscut în lumea savantă, senzaționala descoperire a fotografiei culorilor, l-a făcut popular și în 1908, Academia de științi suedeză i-a acordat premiul Nobel, pentru Fizică.

Autoritatea lui mereu crescîndă a strîns în laboratorul său un mare

număr de elevi, din care unii au devenit mai tîrziu maeștri. Printre aceștia pot fi menționați: Alphonse Berget, Amédée Guillet, de Watlewille, Louis Benvist și savanții romîni Hurmuzescu, Miculescu și Vasilescu Karpen.

In timpul războiului, Lippmann s'a pus știința sa în serviciul patriei, ocupîndu-se în particular cu problema submarinelor.

Ca om, el era de o rară distincție. In conversația zilnică, deși vorbea puțin și concis, avea umor și știa să dea un relief celor mai mici detalii. In consiliile universitare cași la Academie, intervențiile lui aveau o mare greutate, datorită nu atît autorității științifice, cît independenții caracterului său.

Familiarizat cu muzica și inițiat de socrul său, romancierul Victor Cherbuliez, în pictură și artele plastice, Lippmann avea gustul clasic.

Liberat de orice dogmatism deși părinții săi aparținuseră confesiunei israelite, el nu recunoștea nici o religie și după voința lui ultimă, înmormîntarea i-a fost pur civilă. Cercetările lui îl conduseră încă la o credință spiritualistă, înrudită cu teoria filozofică a armoniei prestabilite.

Unui amic, care îi punea întrebări asupra concepției generale a universului, el i-a răspuns cu această frază, demnă de Pascal: „Cum oare absența gîndirii ar putea să creeze gîndirea?"

Una din trăsăturile caracterului său, e prudența. In opera lui științifică, nu întîlnim efuzii mistice, nici anticipații profetice, dar nici erori sau utopii, de aceia memoriile lui poartă pecetea perfecției. Aceiași prudență o arăta și în viața practică, aprobînd pe Chevreul, care a servit în lunga lui viață atîtea guverne și care întorcea capul cu groază, cînd se discuta ceva în raport cu religia, exclamînd: „Să nu mai vorbim despre asta! sînt chestii pentru care oamenii scot cuțitul".

(Daniel Berthelot. *Revue des Deux Mondes*, Iulie).

H. de Regnier în critica engleză

Poezia d-lui H. de Regnier e inevitabil legată în mintea oricui cu de curînd decedatul „Curent Simbolist", care era o revoltă împotriva filozofiei poziliviste, a romanului naturalist, a poeziei descriptive și comercialismului. El era în esență o evadare a vieții, un refugiu dela piasa realității în grădina fermecată a viselor. Dar H. de Regnier n'a fost niciodată poetul simbolist „à outrance". Dela Mallarmé el a luat numai curajul de a-și afirma idealismul, numai hotărîrea de a stărui în acea mîndră delicatețe a percepției și sentimentului pe care Mallarmé a imprimat-o asupra unei întregi generații de poeți.

Dar H. de Regnier *era în parte* din școala lui Heredia și Leconte de Lisle; ca Samain el e inelul între parnasieni și simboliști. Așa că, deși poezia sa are totdeauna ceva de vis și e aproape monoton simbolistă, în „decoruri" ea este helenică și nu creștină, e aproape totdeauna descriptivă și remarcabil de liberă de „estetice" extravaganțe ale lui 1880 și 1890.

H. de Regnier, bine familiarizat cu literatura țării sale, a fost totdeauna atras de școala lui Ronsard. Una din cărțile lui cele mai plăcute: „Les Jeux Rustiques et Divins" e în fond o modernizare a poeziei pastorale a lui Joachim du Bellay și a nenumaraților scriitori italieni. Oda și odeleta, așa de muzicale în rimele Pleiadei, erau admirabil de potrivite pentru noua dezvoltare a acelui neregulat, uneori rimat, vers liber în care Regnier excelă. Dînsul a scris poate o mai mare cantitate de vers francez regulat, dar afară de cîteva bucăți (ca „Inscriptions" și faimosul sonet „La Lune Jaune") cea mai durabilă operă a d-lui H. de Regnier sînt „Odelettes"-ele.

(The Times Literary Supplement, XXI, 1057).

Hamlet redivivus

Critica engleză a fost de curînd din nou agitată de umbra lui Hamlet. In urma unor păreri recente ale criticului J. M. Robertson, exprimînd dacă nu o detractare, în orice caz o micșorare a capodoperei shakespereane, criticul A. Clutton-Brock, se pare mai mult ca un răspuns, a scos *Hamletul lui Shakespeare*.

Clutton-Brock se ocupă cu părerea taberei negative din care Robertson și T. S. Eliot, alături de Profesor Stoll fac cu distincție, dacă nu și cu simpatie, parte.

Că Hamlet e o piesă neîncheiată și nesigură. Că Shakespeare însuși n'a știut ce vrea cu nenorocitul prinț. De ce Hamlet șovăește să omoare pe rege? Iată veșnicele întrebări la care adversarii piesei vor să prindă pe Shakespeare, după nu mai știm a cita oară, în *flagrant delict* de inspirație, dacă nu de... furt, căci această șovăire a piesei și destinare în episoduri ar duce la problema „adaptării de piese vechi" ce știm că planează asupra unui mare număr de opere dramatice elisabetane.

„A ne întreba însă dece Hamlet șovăe e tot atît de extrinsec piesei cît de străine ar părea sculptorilor venețieni întrebările pe care Ruskin și le pune ca să răspundă tot el asupra înțelesului reliefurilor lor artistice.

„In fond, cetind pe Hamlet, sau văzîndu-l, nu ne gîndim serios la aceasta. Tot ce se întîmplă sau greșește să se întîmple, ne apare pur și simplu adevărat, inevitabil". Brock numește deci Hamlet „un document estetic".

„O neîncetată dublă conștiință" e ieroglifa acestui document.

„Hamlet e unul din aceia care sînt conștienți nu numai de dorințele, scopurile, plăcerile și durerile *momentului*, dar și de propria lor *atitudine permanentă* față de *toate* lucrurile și de o situație generală nu numai a lor proprie dar și a universului. Aceasta nu fiindcă el e un filozof de profesie sau un critic, ci fiindcă mintea lui lucrează, nu ca mintea celor mai mulți în unison ci în armonie și de aceia, uneori, în dezacord".

Hamlet prin urmare — și în aceasta stă unicitatea lui — nu eșuiază, spune Brock, prin slăbiciune omenească. El e un atentat la legea lui Aristotel asupra tipului tragic și în opoziție cu eroii antici care cădeau victimă unui viciu sau defect inerent. Hamlet „e împedecat dela ceva efectiv și moral de chiar *virtuțile* lui morale, intelectuale și estetice".

Prin aceasta el e creștin și nu poate susține comparația cu Orestele grec decît în măsura în care el e la un loc toată tragedia.

„Liga dramatică britanică" și „Expoziția de artă dramatică internațională"

E numele unei societăți de oameni de teatru și patroni literari englezi formată în scopul promovării diferitelor probleme în legătură cu teatrul englez și chiar mondial.

Această Ligă s'a manifestat în ultimul moment în conferințele despre teatru ținute la *South Kensington Museum*.

Printre conferențiari vedem în frunte pe *E. Gordon Craig, Granville-Barker, Bernard Shaw, John Galsworthy, Dean*.

Problema unui teatru național englez, a decorului, a actorului, problema publicului ca colaborator al autorului dramatic, au fost obiectul de căpetenie al conferințelor și desbaterilor ce au urmat.

Complimentar la această mișcare, o vastă *Expoziție de artă dramatică internațională* a ocupat, până la 15 Iulie, 10 săli din marele muzeu Albert-Victoria.

S'a putut vedea în Sala No. 3, în miniaturi de gips sau de carton, luminate electric, vre-o 100 de modele de scene din diferite piese. Marele *Gordon Craig* da trei scene din Hamlet de o sobrietate tragică; *C. Lovat Fraser*, specialist în comedia și drama de salon a sec. 17 și 18, a transpus cu toată poezia rococo cîteva scene din „Opera Cerșetorului" de Gay;

Fagan, dela „Court Theatre", ne-a arătat cîteva scene din Shakespeare și Bernard Shaw și abilul *Macdermott* dela „Everyman Theatre" ne-a redat teoria dela Vieux-Colombier în simplitatea unor decoruri de cea mai interioară poezie și elocventă probitate cu „Regele Lear" al său.

Celelalte săli expuneau desenuri de montări din toate școlile lumii: dela Francezi la Olandezi. In afară de cunoscuții *Coppeau* și *Louis Jouvet, Firmin Gemier* și *Baty*, și chiar *Granval* cu „Les Fourberies de Scapin" dela Comedia Franceză, în afară de *Reinhardt* dela Deutsches Theater triumfînd cu „Moartea lui Danton", școala americană și rusă s'au dovedit de o dexteritate a perspectivei și de un sentimental culoarei din cele mai avansate. Proectele de decor ale lui *N. B. Geddes* pentru „Divina Comedie" cu un cer în plinie pe marginea căruia trece umbra călătoare a fantasticului Dante, sînt la înălțimea viziunii marelui mistic. *Jones* e pur și simplu zguduitor cu montarea sa pentru „Cenci".

In afară de *Larinov* și *Komisarevski*, cu *Natalia Gonciarova*, școala rusă în plin cubism își menține tradiția revoluționară în decorul violent propice muzicei lui Stravinski, Prokopiev sau Reval. Se pare că Rușii nu mai pot eși din balet și parodie. Și mica sală rusă revărsată în rîuri de roșu și verde, și pîlpîind cu stridențe de lumină asiatică, sugerează în ușurătatea motivului și gravitatea savantă a tratamentului o adevărată epopee a umorului.

Shakespeare în Serbia

In vreme ce la noi poetul englez se pregătește într'o serie de traduceri ce făgăduesc să ajungă până la capăt, nu va fi numai un stimulent să amintim că Sîrbii ne-au luat demult înainte.

Ca să nu mai vorbim de traducerile lui Laza Kostici, iată pe *Otelo* și *Hamlet* în versiunea abilă a lui Svetislav Stefanovici. „Ele sînt numai o parte dintr'o ediție uniformă a lui Shakespeare a aceluia care a mai dăruit țara sa cu excelente redări ale lui Tennyson, Rossetti, Swisburne și Wilde".

Actuala traducere țintește la o mai mare fidelitate decît a lui Laza Kostici, față de text, și e în general bazată pe o mai extensivă cunoaștere a criticismului și doctrinei shakespeariene. Stefanovici a prevăzut fiecare din aceste volume bine tipărite cu o introducere și note explicative, care conțin tot ceiace e esențial pentru o înțelegere a pieselor.

E o izbitoare dovadă de abilitate pentru Sîrbi ca opere de calibrul acesta să fie publicate și încă așa curînd după războiu.

(The Times Literary Supplement, XXI, 1061).

Dreptul la grevă

Paralizarea muncii și a vieții publice *datorită grevei funcționarilor dela C. F. R. și muncitorilor* comunei Berlin a produs o mare depresiune în toate colțurile și clasele Germaniei. Cu toate acestea, lămuririle date de guvern ca și ordonanța prezidentului Reichului, au fost rău primite, fiindcă ele contestau dreptul de grevă al funcționarilor.

In răspunsul dat de guvern, la interpelarea deputatului Schmidt, se spunea între altele: „*Statul german recunoaște dreptul de coaliție al funcționarilor*. Dreptul de grevă nu este însă în mod necesar legat de cel dintâiu, căci greva nu e decît unul din mijloacele pentru a obține condiții economice mai bune, dar nu singurul mijloc, pentru a ajunge la scop. Dacă acest mijloc, trebue întrebuințat sau nu, decid drepturile și datoriile ce există în privința raporturilor dintre cele două părți. In ceiace privește raporturile dintre funcționari și stat, cei dintâiu nu pot avea un drept la grevă. Raportul dintre funcționari și stat e de încredere. Statul fără de funcționari nu poate duce o viață ordonată, nici nu-și poate manifesta voința sa. Funcționarul are obligații către el și depune, la intrare, un jurămînt. In nici un caz, el nu poate părăsi funcția lui în chip arbitrar. In schimb și funcționarii sînt numiți pe viață și nu pot fi înlăturați decît în urma unor măsuri disciplinare, ei au o leafă anumită, drept la concediu și pensie. Funcționarul care se pune în grevă, calcă jurămîntul pe care l-a făcut și nu ține samă de datoriile funcției sale".

Acest răspuns clar și hotărît, venea însă cam tîrziu, căci peste 3 săptămîni se întîmplă aventura Kapp-Lüttwitz și guvernul însuși invita la grevă pe funcționari cași pe muncitori. De aici o confuzie pe care o exploatează azi partizanii dreptului de grevă al funcționarilor.

Greva generală însă, din Mart 1920, făcută împotriva unei acțiuni de trădare, care amenința existența republicei, nu are nimic comun cu dreptul de coaliție în domeniul muncii, nici cu greva, ca mijloc economic. Greva din Mart a fost un act de războiu, identic cu arderea unui pod sau asvîrlirea în aer a unui depozit, cînd ești urmărit de dușman. In acest caz, funcționarul refuză serviciul, nu statului ci dușmanilor acestuia, refuzul său nu este călcarea unei datorii, ci o necesitate de stat! Cu totul alt caracter, are însă greva, cînd funcționarul o întrebuințează, ca mijloc de presiune împotriva statului, pentru a obținea avantaje economice. Nici un stat democratic nu poate permite dreptul de grevă al funcționarilor. Situația lor, în ceiace privește salarul, cași condițiile de muncă, e o parte a dreptului public, stabilită de parlament. Orice încercare de a constrînge statul la noi obligații, prin amenințări sau refuz de serviciu, însamnă a nesocoti reprezentanța poporului, în favoarea acțiunii arbitrare a unui grup. Funcționarul devine atunci, din servitorul statului, tiranul lui.

Orice grevă, chiar justificată, în situația de azi a Germaniei, e o nenorocire. Evenimentele, de curînd întîmplate în Berlin și în restul țării, scoboară prestigiul și slăbesc puterea republicei, aruncînd milioane de cetățeni în brațele politicianilor reacțiunii. Și cînd aceștia ar reuși să cîștige puterea, vor recunoaște ei oare dreptul de grevă al funcționarilor?

(Wolfgang Heine. *Sozialistische Monatshefte*).

Reflexiuni asupra socializării

In programul dela Erfurt din 1891, considerat ca evanghelia socialdemocrației germane, socializarea mijloacelor de producție juca un rol de frunte. Cînd, în 9 Noembre 1918, această socialdemocrație a cucerit puterea politică, a venit momentul ca ea să-și pună în practică idealurile.

Mulți din conducătorii socialiști cred că numai datorită socializării, situația economică a Germaniei, atît de critică azi, va putea să se ridice iar la aceia de dinaintea războiului.

E întrebarea însă, dacă ei nu-și fac iluzii asupra stării de spirit a *muncitorimii de azi* și a limitelor capacității sale.

O părere răspîndită e aceia după care muncitorimea e singurul factor însemnat din viața economică germană iar antreprenorul, inventatorul, inginerul, comerciantul, nu sînt decît niște burgheji exploatatori, care trăesc din plusvaloarea produsă de muncitorime. Inainte de a se proceda la socializare, ar fi bine ca muncitorii să-și dea samă de funcția pe care antreprenorii, comercianții, inventatorii, inginerii o îndeplinesc și, apoi, care e importanța acestor funcții în viața economică.

Dacă antreprenorii, amenințați adesea de greva muncitorilor, știu că au nevoe de ajutorul lor, pentru a-și realiza planurile, muncitorii nu-și dau sama de cele mai multe ori de însemnătatea unei întreprinderi, căci o grevă a antreprenorilor care să le arate clar aceasta, n'a existat până acum.

Ținînd samă de acest fapt, cași de situația economică precară a Germaniei, guvernul s'a ferit de a proceda la o socializare imediată.

Totuși, la 20 Ianuar 1919, s'a numit o comisiune care să studieze socializarea minelor de cărbuni.

După o muncă neproductivă, aceastâ comisie n'a ajuns la un rezultat favorabil. Dar în urma loviturii lui Kapp, din Mart 1920, cînd spartakismul a devenit iarăși puternic, guvernul a făgăduit șefilor stîngei, din motive mai mult politice, o grabnică socializare a minelor de cărbuni, numind pentru aceasta o nouă comisiune. Rezultatul desbaterilor a fost publicat la 31 Iulie 1920. Membrii socialiști și democrați ai comisiunii au redactat 2 proecte. Primul susținut de Ballod, Hilferding, Huè, Kautsky, conchide la expropierea imediată a tuturor minelor de cărbuni, în favoarea statului. Cel de al doilea, susținut de Rathenau, Wissell, Batocki, Siemens, recunoaște în mod clar importanța spiritului de inițiativă al antreprenorului, opinînd pentru o expropriere succesivă, care să cuprindă un interval de 30 de ani. Discuția celor 2 proecte de socializare, în consiliul republicei, institutit pentru industria cărbunelui, a dat naștere la controverse violente. Hugo Stinnes a combătut cu putere centralizarea economică, arătînd interesele comune și raporturile ce există între industria cărbunelui și celelalte industrii.

Părerile în conflict nu au putut fi conciliate, dimpotrivă opoziția între ele a devenit tot mai acută. Pentru rezolvirea chestiunii, s'a numit o nouă comisie de 7. Rezultatele la care a ajuns, nu sînt încă cunoscute.

(Eugen Budde. *Deutsche Revue*).

Motivele de stabilitate ale puterii sovietelor

Cum se poate explica că poporul rus, cu toate suferințele ce i le aduce regimul sovietic, continuă să-l suporte? Care e secretul de ordin psichologic al stabilității acestui regim și pentru ce poporul rus nu-l poate răsturna?

Nu-i frica de baionete cauza de prostrație în care a căzut poporul rus, căci dacă baionetele sînt un foarte bun mijloc de a ajunge la putere, ele nu sînt deloc bune pentru a te așeza pe ele și a rămîne.

Pînă la un punct s'ar putea explica stabilitatea regimului prin acea „teroare ideologică" favorizată de marile curente de misticism politic ce atrag citeodată popoarele și le maschează realitatea dură.

Dar cel mai puternic sprijinitor al regimului bolșevist e *foamea*, foamea, rezultată din socializarea tuturor mijloacelor de existență, care a redus populația orașelor la o stare de robie și prostrație mult mai aptă de a asigura puterea decît teroarea de baionete. Pentru că naționalizînd mijloacele de existență din primul moment al venirii sale la putere, guvernul bolșevic nu distribue zilnic decît cantitatea de alimente absolut indispensabilă hranei de fiecare zi, astfel că cel ce primește acea slabă porție nu moare imediat de inaniție, dar știe că va muri inevitabil adouazi de nu va primi această indispensabilă și minimă „rație". Această teroare economică, în care sînt ținute masele *orășănești*, le face să rămînă surde la oricare inițiativă de răsturnare a regimului, oricît l-ar detesta. Cînd nu știi de unde să iei pînea ca să nu mori de foame adouazi, ești incapabil să te revolți contra celui care reprezintă singurul izvor al mijloacelor de traiu. Căci cum să sfarmi mașina de distribuție dacă te temi că adouazi vei muri de foame, chiar învingător fiind? Cum poți aștepta citeva zile nemîncînd pînă ce o nouă autoritate se va așeza și va putea proceda la aprovizionarea populației? Ar trebui pentru aceasta ca fiecare să aibă o rezervă de cîteva chilograme de făină ca să poată trăi perioada de tranziție între răsturnarea autorității existente și începerea funcționării celeilalte. Însă aceste cîteva chilograme de făină nimeni nu le are și deaceia toți se cred obligați a veghea la conservarea mașinii existente. Nimic mai umilitor decît această robie produsă de socializarea și naționalizarea mijloacelor de existență, care, mulțămită foamei, scoboară pe oameni în rîndul animalelor.

Dacă Europa vrea să scape Rusia de foame și de regimul bolșevic, ea nu trebue să ajute satele îndepărtate de pe Volga, ci populația marelor orașe din Petrograd și Moscova. În ziua în care populația acestor orașe nu se va mai vedea obligată să conserve mașina ce-i împarte o optime de livră de pîne pe zi, ea va recăpăta forța morală și fizică pentru a răsturna guvernul bolșevic.

Un al doilea secret al stabilității regimului bolșevic trebue căutat în sistemul de luptă al Europei în contra sa: faimoasa chestie a „datoriilor rusești" care, pusă mereu înainte în proclamațiile lui Colceag și Denikin cași în tratativele cu bolșevicii, indispune masele rusești și întărește sentimentele de ură și indignare contra capitaliștilor apuseni. Căci oroarea de „capitalism" în Rusia după revoluția socială este aproape același lucru cu oroarea de „tiranie" în Franța după 1792.

Dar e ceva și mai grav. Privită necontenit subt acest unghiu, chestiunea rusă devine nu numai o chestie de politică externă, ci și o chestie de politică internă pentru fiecare din țările apusene. Căci pentru lucrătorul englez, de pildă, care suferă de șomaj și care crede că pricina șomajului residă, în ce privește chestia rusă, nu în sistemul de guvernămînt actual rus, ci în sistemul „blocusului", pentru acest lucrător faptul de a pune ca condiție de încetare a blocusului plata datoriilor țariste capitaliștilor europeni nu poate, desigur, să contribue la îmblînzirea sentimentelor sale „naturale" de proletar contra capitaliștilor.

Guvernele apusene deci, în lupta lor contra bolșevicilor, trebue nu numai să aștepte momentul cînd ei se vor compromite definitiv în ochii proletariatului apusan prin bancruta economică, dar să și contribue în mod direct. Cum? Intervenind pentru recunoașterea din partea sovietelor a principiului libertății și liberînd miile de prizonieri politici de care sînt pline închisorile ruse; dar mai ales respectînd demnitatea națională a poporului rus, care, oricît ar suferi de nenorocirile unei situații datorite guvernului său, devine capabil de a uita toate motivele sale de nemulțumire, îndată ce vede demnitatea sa de popor nesocotită și se raliază în jurul guvernului pentru a-l susține în lupta contra străinilor.

Pentrucă nu au înțeles acest lucru așa de simplu, Polonii au văzut armatele roșii subt zidurile Varșoviei; n'au știut să separe guvernul sovietic de poporul rus și au grupat, prin atitudinea lor, toate elementele patriotice în jurul guvernului bolșevic. Poporul rus a fost jignit în demnitatea sa și prin modul cum i s'au răpit provinciile sale apusene de către Polonia și Romînia. Aceste teritorii, legate organic de Rusia prin civilizația rusă, sînt fertile în primejdii pentru pacea lumii ca teren de activitate bolșevică. Pentrucă în starea lor actuală de anexiune „definitivă" la alte țări, partea lor de populație pro-rusă devine prin forța lucrurilor un mediu unde bacilii bolșevici pot ușor să se desvolte pentru aceleași motive, pentru care ofițerii ruși contra-revoluționari s'au luptat în rîndurile armatei roșii. Deaceia mai bine ar fi fost în interesul păcii europene, dacă s'ar fi dat acestor teritorii o soluție care n'ar fi permis bolșevicilor să speculeze asupra sentimentelor patriotice și ar fi lăsat ambelor părți de populație, pro-romînă și pro-polonă deoparte, pro-rusă de alta, speranța unei soluții definitive, liber-consimțită, după dărîmarea domniei bolșevice. Pînă atunci ar fi trebuit ca Polonia și Romînia să lucreze numai ca mandatari ai Europei și în interval, *printr'o guvernare înțeleaptă și binevoitoare față de toate elementele populației, și-ar fi pregătit un plebiscit favorabil*, care ar fi grupat chiar voturile celor mai opuse elemente unei deslipiri de Rusia. Așa cum s'a soluționat însă problema acestor teritorii, ele prezintă necontenit primejdia unei invazii bolșevice. Și dacă e sigur că soldatul din vechiul regat romîn nu va șovăi să tragă în soldatul armatei roșii, se schimbă treaba dacă, ceiace e iarăși sigur, bolșevicii vor pune în avangardă grupe de țărani basarabeni, printre care fac o continuă propagandă. „În acest

caz, cine va spune că soldatul romîn, în loc să tragă contra acestor ţărani care sînt compatrioţii săi, nu va face cauză comună cu ei?"

Bolşevismul e prin definiţie un agent al războiului, e personificarea supremă a morţii şi distrugerii. Două fapte pun acest lucru în evidenţă: o foamete spăimîntătoare cum n'a cunoscut lumea şi o armată formidabilă. Prin conferinţele dela Genova şi Haga bolşevicii au preparat un războiu „bun", au căutat să creeze în spiritul maselor proletare din Europa impresia că fără voe, dupăce au sleit toate mijloacele de apărare paşnică a intereselor proletare, se văd nevoiţi să recurgă la arme. Pentru asta „s'au umilit în augusta lor demnitate proletară şi s'au adresat Europei burgheze cerîndu-i să ajute populaţia flămîndă a Rusiei". Căci oricare ar fi fost rezultatul, era egal de favorabil lor. Sau Europa îi ajuta şi-i întreţinea vreme de ani, şi ei creşteau în puteri până puteau provoca revoluţia mondială la care nu încetează să viseze, sau nu-i ajuta şi atunci erau la largul lor, luînd aerul celui lovit şi umilit pentru apărarea proletarilor, să excite sentimentul de ură şi duşmănie al poporului rus contra Europei egoiste şi hrăpareţe.

În ce direcţie vor pleca întâiu armatele roşii? Înspre Basarabia şi Balcani, şi aceasta pentru multe motive. Mai întâiu acolo e „pîne". Apoi Basarabia e singura provincie pe care bolşevicii, în risipa lor de teritorii, nu au cedat-o; prin urmare din punct de vedere juridic, ei pot pretinde că apără interesele ruse, iar ideologiceşte e poate singurul teritoriu unde pot specula asupra sentimentelor naţionale şi patriotice ale maselor. Apoi populaţia acestei provincii, foarte bogată în produsele solului, e prin excelenţă ţărănească, şi trebue ştiut că „această populaţie rurală, ca totdeauna mai puţin cultivată decît populaţia oraşelor, s'a găsit în timpul domniei ruseşti într'o situaţie ce aici nu poate fi măcar comparată cu acea a Poloniei, care a suferit atît de mult mai ales din pricina chestiilor religioase". Mai mult. Această populaţie e ortodoxă şi ea păstrează pentru Rusia, care a liberat-o de sub jugul turc, amintiri şi sentimente pe care bolşevicii vor şti să le utilizeze pentru triumful cauzei lor.

Mai este un motiv ce demonstră că Basarabia va fi prima etapă a atacurilor bolşevice. Convinşi că vor antrena cu greu în revoluţia mondială masele culte ale Europei occidentale, e probabil că bolşevicii vor căuta să provoace această revoluţie întâiu în ţările balcanice unde populaţiile sînt mai puţin culte şi mai puţin apte pentru critica bolşevismului şi în acelaşi timp păstrează o pioasă amintire Rusiei „liberatoare".

Marile procese comuniste din Romînia şi Jugo-Slavia, tulburările din Bulgaria arată cu elocvenţă în ce direcţie îşi aţintesc privirile stăpînitorii din Kremlin.

(Gorovzev. *Mercure de France*, Iulie).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Dmitri Merejkowsky, *Le Mufle Roi*, traduit par Denis Roche, éd. Bossard, Paris.

Literatura rusă a eşit de subt influenţa creştinismului. Critica lui Merejkowsky ne arată cum, spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, literaţii, pentru o rugăciune îndeplinită îşi tămîiază Dumnezeul, iar pentru una neîndeplinită îl pălmuesc.

Perioada care urmează în literatura rusă îndată după naturalism îmbrăţişează o singură mişcare în care se leagă deaproape toate concepţiele de Idealism şi Simbolism în cuvîntul Decadenţă, care în ruseşte n'are un înţeles pejorativ. Merejkowsky analizează pe Herzen, Cehov şi Gorky; pe Andreiev şi Maeterlinck; discută cu Anatole France şi cu Jaurès. În toate subiectele acestea aşa de deosebite el nu pierde legătura ideii lui principale: venirea lui Ham, adică a tioiului, a prostiei. Aici se întîlneşte cu Flaubert, care spunea că istoria universală cuprinde trei epoci: „le Paganisme, le Christianisme et le Muflisme"...

Merejkowsky nu satirizează mica burghezie, nu atacă o clasă socială ci o anumită stare de spirit. „Barbaria este rodul culturii moderne: îndobitocire, sălbătăcire. Îndobitocirea este mai rea decît bestialitatea; sălbătăcirea mai rea ca sălbătăcia".

Camille Mauclair, *Paul Adam*, éd. Flammarion, Paris.

Paul Adam a vrut să facă din roman o frescă pentru ideile generale, arătînd mulţimilor puterile care le cîrmuesc. Voia ca romanul, prin fast şi lirism, prin cele mai felurite izvoare literare, să facă pe cetitor „să se pasioneze şi să fie mişcat pentru frumoasele conflicte de idei vii şi vizibile cu imense urmări sociale, cel puţin tot atît cît pentru drama restrînsă a iubirilor şi a urilor individuale".

Paul Adam se slujea de roman pentru a ilustra ideile-forţe şi a le dezvălui mulţimilor ca „zeiţele dătătoare de viaţă ale lumii, îmbrăcîndu-le totuşi cu găteile şi ispitele adevăratei arte literare, pentru a se feri de ariditatea lucrărilor de filozofie şi de sociologie". Cu ajutorul artei el a vrut să dea acestor idei-forţe plămada vieţii, şi aici este rolul lui de creator. De aceia, opera sa va rămîne şi va influenţa nu numai viaţa literară dar şi viaţa socială.

Henri Brémond, *La conquête mystique: l'école française* (3e volume de l'Histoire littéraire du sentiment religieux en France), Edit. Blond et Gay, Paris.

Cartea de mai sus este al treilea volum din Istoria literară a sentimentului religios în Franţa. D. H. Brémond studiază pe adevăraţii scriitori din sec. XVII care au rămas, şi în scrierile cărora se

arată sentimentul religios. Autorul nu se mulțumește să înșire nume și date ca într'un inventar, ci însoțește lămuririle pe care le dă cu citații bogate din operele studiate, formînd astfel un fel de antologie.

Joseph Conrad, *En marge des marées*, Traduction de Georges Jean-Aubry, Nouvelle Revue Française, Paris.

Povestirile din această culegere, în afară de „Hanul celor două vrăjitoare", sînt mici romane cu acțiune, care se petrec în timp de luni de zile și cu multe personagii.

Eroii nu primesc niciodată viața cu supunere, ci luptă, încearcă tot felul de compromise înainte de a se da învinși, de aceia au o viață psichologică și morală foarte bogată.

Intîmplarea pe care o povestește Conrad cuprinde totdeauna o mare problemă socială sau individuală, care o înobilează și o adîncește. De pildă în „Plantatorul din Malata" pune o ființă care simbolizează perfecția individuală, desbărată de toate piedicile sociale, în fața alteia, care simbolizează perfecția vieții sociale.

Conrad realizează în același timp un roman de aventuri, psihologic și social.

Henri Davignon, *Aimée Colinet*, Plon, Paris.

Romanul unei fete belgiene din Stavelot, pe care întîmplările războiului au făcut-o infirmieră în Anglia. Acolo ia în căsătorie un tînăr aviator englez, care moare curînd după aceia într'un raid asupra Germaniei. Niciodată Aimée nu va uita icoana fugitivă a soțului ei de-o zi.

Jean Galtier Boissère, *Loin de la Riflette*, Crès, Paris.

O carte în care ni se înfățișează o serie de priveliști din vremea războiului mondial. In acel timp omul se obișnuia cu locul ori serviciul pe care îl îndeplinea. Dacă era în linia de luptă săvîrșea vitejii, ucigînd fără teamă; dacă era trecut în urma frontului, la vreun serviciu ajutător, devenea fricos și laș, tremurînd numai la citirea comunicatelor. Deasemenea, dacă un om din urma frontului era dus pe linia de foc, se lupta cu același curaj cași ceilalți camarazi. Cei mai mulți ar fi vrut desigur să fie cît mai departe de foc.

Autorul vorbește pe un ton comic despre mijloacele pe care le întrebuințau oamenii ca să fie cît mai la adăpost de moarte. De multe ori mijloacele erau așa de copilărești că oricît de tragic e războiul, nu ne putem opri de a nu ride.

ISTORIE

J. J. M. de Groot, *Universismus, Die Grundlage der Religion und Ethik, des Staatswesens und der Wissenschaften Chinas*, Reimer, Berlin.

Cunoscutul sinolog olandez analizează fondul comun al noțiunilor metafizice și religioase care se găsesc atît la baza taoismului cît și a confucianismului, și în care se traduce esența mentalității chineze. Se precizează trăsăturile principale ale „Weltanschaung" chineze cuprinse în calendar sau în procedeele divinatorii.

SOCIOLOGIE

Robert E. Park and **Ernest W. Burgess,** *An Introduction to the Science of Sociology*, The University of Chicago Press, Chicago.

Un manual care cuprinde o colecție de extrase din cei mai mari sociologi. El ajută începătorilor ca să-și asimileze cu ușurință ideile cele mai importante ale „clasicilor" științei. Cartea cuprinde următoarele capitole: „Sociologie și Științi Sociale", „Natura omului", „Societatea și grupul", „Izolare", „Atingeri sociale", „Interacțiune socială", „Forțe sociale", „Concurență", „Conflicte", „Ințelegere", „Asimilare", „Control social", „Conduită colectivă", „Progres".

La sfîrșitul fiecărui subiect se găsesc indicații asupra problemelor care se nasc din el, precum și o bibliografie aleasă.

J. B. A. Godin, *Les expériences sociales*, Imprimerie nouvelle, Paris.

Godin a creat industria sobelor de fontă și fier înființînd mai tîrziu o uzină model din punct de vedere social: *Familisterul* dela Guise. Această operă a lui Godin este o adaptare la realitate a renumitului *phalanstère* al lui Fourier. Familisterul dela Guise a înfăptuit marea problemă a dreptei împărțeli a cîștigurilor și trecerea proprietății sociale treptat lucrătorilor destoinici. De cincizeci de ani lucrătorii sînt proprietarii uzinei dela Guise care și-a păstrat în industrie până astăzi caracterul ei serios.

POLITICĂ

Maxime Gorki, *Ecrits de révolution*, traduits par André Pierre, Stock, Paris.

D. André Pierre a strîns și a tradus toate articolele scriitorului rus, din vremea revoluției. Gorki a primit revoluția din Martie 1917 cu mult entuziasm. A fost apoi împotriva loviturii de stat bolșevice pe care însă în cele din urmă a admirat-o și a început a apăra guvernarea sovietelor.

Intr'unul din cele din urmă articole, Gorki explică astfel admirația lui pentru regimul sovietic: „Gîndesc cași acum doi ani, că pentru Lenin Rusia nu-i decît materialul unei experiențe începute pe scara mondială. Mai înainte, această idee, înlănțuită de un sentiment de milă pentru poporul rus, mă indigna; dar după ce am observat că mersul evenimentelor revoluției rusești, lărgindu-se și adîncindu-se, deșteaptă și organizează din ce în ce mai mult puterile în stare de a distruge temeliile regimului capitalist, găsesc acum că dacă Rusia este sortită a sluji de obiect de experiență — ar fi nedrept să fac responsabil pe un om care se străduește să prefacă energia potențială a maselor ei muncitorești în energie cinetică".

J. Caillaux, *Où va la France? où va l'Europe?*, Editions de la Sirène, Paris.

Cauza războiului a fost mai mult prefacerea luptelor industriale în lupte naționale decît faptul unor anumite guverne.

Risipei demagogice a cărei singură grijă era de a face războiul popular, i-au urmat în toate țările un șir de expediente financiare: împrumuturi, inflație fiduciară, fiscalitate rău stabilită. Incetul cu încetul Europa cade în decrepitudine. Abia se mai pot vedea ridicîndu-se ca niște „zgîrie nouri printre ruine" mari concentrări capitaliste, de altfel și ele manifestări îngrijitoare ale unei stări morbide.

Care este leacul atîtor rele? O serioasă apropiere internațională, apropiere financiară prin novația datoriilor de războiu, apropiere industrială, prin care toate națiunile se vor înțelege asupra repartiției materiilor prime, a debușeurilor, a regimului vamal, etc..

Louis Eichner, *La paix des peuples*, éd. Rivière, Paris.

D. Eichner analizează cauzele, pretextele și urmările războaelor, demonstrînd acțiunea nefastă a diplomației secrete și neajunsurile pe care le cauzează în vremea războaelor progresele mecanice și de organizare socială. Apoi arată că Decalogul lui Moise este o lege „inațională" și că numai aplicarea acestei legi va face ca popoarele să trăiască în pace și bună înțelegere. De aici, deduce un sistem de Societate a Națiunilor întemeiată pe echitatea popoarelor. Acest proect nu cuprinde numai dezvoltarea unei idei de ordine religioasă, ci analizează formarea unei Constituții, a unei armate internaționale, liberul schimb, colonizarea, moneda metalică și fiduciară, etc..

DREPT

Gaston Morin, *La révolte des faits contre le Code*, Edit. Bernard Grasset, Paris.

Este primul volum dintr'o lucrare mai mare, pe care învățatul profesor de drept l-a tipărit. Se studiază în această carte organizația economică a societății. Autorul constată că contractul, adică acordul voințelor individuale care era

temelia organizării economice, este înlocuit treptat de obligaţia unilaterală. Acest lucru se îndeplineşte astăzi fie de către Stat, care intervine să-şi impue voinţa lui, fie de disciplina sindicalistă care face ca hotărîrea majorităţii să domnească. Se duce vremea individualismului; în locul lui, altă lume nouă se pregăteşte.

A. Pepy, *La Nationalité des Sociétés*, Libr. du Recueil Sirey, Paris.

Elementul omenesc dă naţionalitatea societăţilor. Ele n'au o naţionalitate deosebită de a persoanelor care le alcătuesc şi care au asupra lor puteri depline de a le conduce într'un fel sau altul. Acestea sînt ideile care, în timpul războiului şi subt presiunea împrejurărilor, au dat naştere la jurisprudenţe mult deosebite de criteriul clasic al sediului social stabilit fără fraudă. Înaintea războiului chestiunea care se punea era înainte de orice de a se şti ce regim legal era aplicabil societăţilor pentru a evita ca ele să eludeze, în scopuri mai mult sau mai puţin avuabile, prescripţiile unor anumite legi. Îndată ce-au început ostilităţile, a trebuit să se deosebească inamicul de conaţional; pentru aceasta tribunalele diferitelor ţări cercetează la societăţile care par suspecte, în profitul cărei ţări îşi exercită activitatea socială, în mînile locuitorilor cărei ţări se găsesc acţiunile, cine exercită conducerea. Se stabileşte deci o despărţire complectă între „societate" adică aparenţa juridică şi „întreprindere", adică realitatea care se ascunde subt eticheta juridică. Astfel s'a născut noţiunea de „control", de influenţă preponderantă exercitată asupra activităţii sociale, noţiune, care a fost adoptată de tratatele de pace şi a primit o consacrare definitivă dela Tribunalele arbitrale.

MEDICINĂ

Fernand Bezançon, *Les bases actuelles du problème de la tuberculose*, Gauthier-Villars, Paris.

Această carte cuprinde o expunere în linii mari a problemei actuale a tuberculozei, a principalelor ei aspecte, precum şi a metodelor celor mai recente întrebuinţate pentru a o combate.

Ea se adresează medicilor, higieniştilor, intelectualilor, părinţilor de familii, pentru ca fiecare, în sfera lui, să poată lupta, după măsura mijloacelor de care dispune, împotriva temutului flagel.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Ion Pas, *Războiul* (Culegeri din Romain Roland, Anatole France, G. Fr-Nicolai, Latzko, L. Tolstoi, L. Andreev, Tagore, I. Al. Brătescu-Voineşti, etc., etc.), cu o prefaţă de Henri Barbuse, Edit. „Cugetarea", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Al. Macedonski, *Năluci din vechime*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romini", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

Dr. Ovid Ţopa, *Romînii din ţara Şipeniţului şi din regiunea Ceremuşului*, Biblioteca Revistei „Şcoala" No. 1, Cernăuţi, 1922.

Henric Stahl, *Ţările Romîneşti până în preajma timpurilor moderne*, 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Aristide Blank, *Contribuţiuni la rezolvarea crizei economice*, Edit. „Cultura naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 6 lei.

Dr. G. Banu, *Protecţia copilăriei*, Edit. „Asistenţei Sociale", 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Dr. G. Banu, *Mortalitatea copiilor în Romînia*, Edit. „Asistenţei Sociale", 1922, Bucureşti, Preţul 6 lei.

Dr. Emil Gheorghiu, *Sifilisul şi alte boale lumeşti*, Bibl. „Cunoştinţe Folositoare". Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Ş. Mardaloescu, *Versuri*, Inst. „Ramuri", 1922, Craiova, Preţul 10 lei.

Contesa Calomira de Cimara, *Psaltirea lui David* (Tălmăcită după textul biblic), Tip. „Lumina Moldovei", 1922, Iaşi.

D. Ionescu Morel, *Intr'un adăpost* (Schiţă dramatică intr'un act), 1921, Bucureşti. Preţul 6.50 lei.

Maftei Gradu şi **D. Ionescu Morel,** *Cartea cu taine* (Pentru copii), Librăria „La popor", 1922, Bucureşti, Preţul 12.50 lei.

Dr. I. Gheorghiu, *Viaţa Microbilor*, Bibl „Cunoştinţe folositoare", No 7, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

C. Sandu-Aldea, *Nuvele*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romini", No. 87, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

N. Gane, *Nuvele*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romini, No. 88, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Alexander Dominic, *Symphonie* (Schauspiel in drei Akten), Gustav Kiepenheuer Verlag, 1922, Potsdam.

N. Iorga, *Introducere în studiul Romîniei şi Romînilor*, Tip. „Doina", 1922, Beiuş.

Petru Suciu, *Anuarul liceului de stat „Regele Ferdinand" din Turda* (1921—22), Tip. Seminarului teologic greco-catolic, 1922, Blaj.

Dr. Vasile Stan, *Anuarul Şcoalei Normale „Andrei Şaguna" din Sibiu* (1921—22), Tip. Arhidiecezană, 1922, Sibiu.

Georges Z. Strat, *Le consomateur dans l'économie moderne*, Edit. „De la vie universitaire", 1922, Paris, Prix 12 fr..

Dr. Ioan Bunea, *Anuarul III al Liceului de stat „Gheorghe Lazăr" din Sibiu* (1921—1922), Tip. Dacia Traiană, 1922, Sibiu.

Mercure de France, 1-er Août; *La Nouvelle Revue Française*, 1-er Août; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, No. 6; *Pasztortüz*, Iulius-Augusztus; *Napkelet*, No. 20; *Prolom*, No. 11 12; *Lamura*, No. 8; *Roma*, No. 7—8; *Buletinul Uniunei Generale a Industriaşilor din România*, No. 6—7; *Ioan Neculce*, Iulie; *Convorbiri Literare*, No. 6—7; *Romînia politică*, No. 4; *Datoria noastră*, No. 5—7; *Şezătoarea*, No. 6; *Cele trei Crişuri*, Iunie; *Buletin de studii şi informaţiuni economico-financiare*, No. 6; *Izvoraşul*, No. 4—8; *Cosînzeana*, No. 13; *România Militară*, No. 5—6; *Cîmpul*, No. 14; *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială* (Prospect şi Tabla de Materii; *Sirius*, No. 2; *Ilustraţia*, No. 7; *Solidaritatea*, No. 10—12; *Pentru inima copiilor*, No. 9—10; *Ideea europeană*, No. 97—98; *Buletinul Societăţii Regale Romîne de Geografie*, Tomul XL; *Arhiva C. F. R.*, No. 4; *Cugetul Romînesc*, No. 5; *România viitoare*, No. 5; *Paris—Bucarest*, No. 4; *Revista Moldovei*, No. 3—4; *Lumina*, Iunie; *Annales des Mines*, No. 7; *Biserica ortodoxă Romînă*, No. 9; *Adevărul literar şi artistic*.

1922 ANUL XIV. SEPTEMBRE No. 9.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIAŢA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an [illegible] lei;

Prinţesa Bibiţa

In micul port cosmopolit dela gura Dunării se obişnueşte, caşi în marile centre americane, să se numească străzile cu numere. Patru străzi nesfîrşite tae în lung îngusta limbă de nisip care desparte fluviul de baltă. O fâşie de pămînt între două mări. Deoparte oglinda argintie a Mării-Negre, din care soarele se ridică, de altă parte pînza aurie a mării stufului din deltă, în care soarele se culcă —împărăţia largă a sîngeroşilor ţînţari statornici şi leagănul strîmt al lacomelor lăcuste călătoare.

Aşazarea asta în pustietatea deltei, perdută la capătul ţării, mozaicul acesta de rase, alcătuit de nevoi şi întîmplare pe drumul mişcător de apă, are o viaţă aparte, rară: numai cu viaţa unora dintre colonii se poate compara.

Strada întâia, cheul, adesea pustiu şi adormit, ca prin farmec se deşteaptă de cîteori vre-un vas de războiu îşi aruncă aci ancora, improşcînd stropii de apă pe faţadele consulatelor ce se ţin lanţ, fluturînd semeţe în bataia vîntului flamurile colorate. Ofiţerii sînt foarte căutaţi; preţul se menţine încă ridicat, în lumea asta care imită, cu ceremonii învechite, anumite forme de protocol consular, c'o orientală mîndrie.

Trei luni avea să stea Divizia de mare aci, la gura Dunării, pentru exerciţiile de tir. Pe lîngă ofiţerii vechi, care aveau cunoştinţi şi trainice legături în lumea portului, era şi un grup de ofiţeraşi proaspeţi, abia descătuşaţi de pe băncile şcoalei. La început, străini şi stîngaci, umblau cu toţii în cîrd, ca nişte copii de pension scoşi la plimbare, fără să ştie că ochii îndrăzneţi îi spionau la fiecare pas din penumbra perdelelor dela ferestrele caselor stradei întâia.

Din prima zi, o doamnă consuleasă, *măreaţa ruină*—cum îi spuneau ofiţerii vechi—o fostă frumuseţă c'un trecut glorios de romantică diplomaţie în culisele chestiei Dunării, la vederea grupului de imberbi în uniforme nouă, exclamase făcînd ochii mici: „Vai, ma chère, ce mai de *crevete* a adus escadra anul acesta".

Crevete—mici raci de mare—aşa le-a rămas numele tinerilor din ultima promoţie, cunoscuţi până atunci subt numele de boboci.

Grupul se micşora pe măsura noilor cunoştinţi şi a legăturilor ce se înodau zilnic. Mulţi începură a simţi nevoia să ia lecţii de limbi străine. Unii englezeşte, alţii italieneşte sau greceşte, cîţiva chiar armeneşte; dar nici unul nu se încumetase încă să înceapă a învăţa turceşte, deşi mulţi cătau lung în urma cadînelor, care se duceau în grup la bae, învelite, ca nişte mumii, din creştet până în tălpi în iaşmacuri vişinii. Nici unul nu îndrăznise să răspundă, deşi simţeau fiorii privirilor ascuţite, care împungeau străbătînd prin ochiurile grataretor de lemn dela cerdacele vechilor case din jurul giamiei.

Vasul-şcoală curat, lustruit, cu puntea albă şi alămurile sclipind în bataia soarelui, îşi prăjea coastele vechi la cheu, întotdeauna în acelaşi loc; în dreptul unei case cu două etaje: fostul consulat grecesc. De pe puntea vasului te uitai drept în casă; orice mişcare se vedea până în fundul camerelor. Bieţii oameni trebuiau să fie mereu cu grija stolurilor dela ferestrele dinspre cheu. Comunicaţia dintre vasul-şcoală şi etajul de jos al casei din faţă s'a stabilit din prima sară. După ultimele note grave, prelungite, ale semnalului de stingere de pe puntea vasului ce părea adormit, nişte acorduri vesele, ca o jerbă de raze sonore, isbucniră prin fereastra deschisă a casei de peste drum. Note limpezi şi sigure vibrau armonios în liniştea de sară a portului, pierzîndu-se departe în pustietatea mării. Un ropot de aplauze tună pe puntea vasului şi, după cîteva minute, un cor bărbătesc răspundea însoţit de note picurate de mandolină. Dintre toţi cîntăreţii, Emil Vrinceanu, trubadurul bordului, începu cu îndrăzneală de a doua sară serenadele chiar la fereastra de subt balcon, lăsată de obiceiu deschisă, dar totdeauna cu stolul coborît.

C'o uşoară gelozie era privit de toţi la bord băiatul acesta slăbuţ dar vioiu — negricios, cu ochii albi — care izbutea să cucerească inimile numai cu îndrăcita lui fire de artist. In copilărie fugise de două ori dela şcoală, măturase scena unui teatru de provincie, bătut de părinţi fu adus cu forţa din nou la şcoală. Eşit ofiţer şi îmbarcat, în locul sextantului de care avea nevoe la calcule nautice, îşi cumpărase o mandolină pe care-o scărpina cu voluptate toată ziua.

Muzicanta de peste drum, domnişoara Luluca Luludi, o levantină măruntică, rotundă şi săltăreaţă ca o minge de cauciuc, cu ochii negri ca nişte măsline mici,—pentrucă era foarte mioapă şi purta ochelari, ofiţerii o numise *Oarba din Sorento*. Şi ea, ca răzbunare, cu'n mîndru dispreţ, le spunea: cerşetorii în haine albe.

Pe cînd între vapor şi etajul întâiu al casei din faţă, legăturile să stringeau din zi în zi, între vapor şi etajul al doilea nici nu se putuse stabili vre-o comunicaţie. Toate încercările au fost de prisos.

In balconul turcesc modernizat, cu geamuri în loc de gratare de lemn după care altădată cadînele vedeau fără a fi văzute, şedea întotdeauna, în acelaşi colţ, domnişoara Bibiţa Garofilide, verişoara Oarbei din Sorento. Fiică de consul, rămasă orfană, locuia c'o mătuşă bătrînă şi bigotă. O soră mai mare, măritată c'un consul, plecase în Orient, şi ea se ofilea în balcon, aşteptînd cu resemnare de-atîţea ani pe alesul inimii, care nu putea fi decît tot vre-un membru al corpului consular. Bibiţa se vestejise ca o floare fără putere de viaţă; o figură de medalion vechiu, cu trăsături regulate dar acrite, cu părul negru pe tîmple, c'un nas grecesc şi-o umbră de musteaţă în colţul buzelor subţiate. Acum, fără vrîstă, subţire şi uscată, avea un aer de martiră, umblînd c'o gravitate monastică. Invăţase la o şcoală de călugăriţe catolice în Constantinopoli, îi plăcea literatura sentimentală muiată în apă de roză; citea mult căci ea, care nu trăise, căuta să trăiască cel puţin viaţa altora. Singură nu eşea din casă niciodată şi nimeni n'o văzuse vorbind cu vre-un bărbat. Prietinele o părăseau cînd le venea vremea să se mărite, Bibiţa rămînea aceiaşi, veşnic rece, închisă în candida ei onestitate, mîndră şi pură în mijlocul unei lumi uşoare. şi svăpăiate. Fetele răutăcioase rîdeau de ea spunînd că aşteaptă să se mărite cu *Diadochul*. Iar ofiţerii tineri îi scornise fiecare altă poreclă: Prinţesa, Enigma, Sfinxul, Mironosiţa, Moaca, Muta din Portici, Vestala, Rezerva de tandreţă.

In balconul cu vederea spre mare, ca o pasăre captivă într'o colivie de sticlă, Prinţesa Bibiţa sta veşnic, stingheră şi tăcută, cu ochii pe cartea sau pe broderia care-o ţinea c'un fel de delicateţă în mînile ei subţiri, diafane. Jos la picioarele ei, se frămînta continuu pe subt balcon lumea amestecată şi zgomotoasă a portului. Treceau părechi tinere, voioase, marinari cheflii, femei spoite, rizînd şi cîntînd în gura mare. Duminica toată mahalaua inunda cheul, că te mirai unde cuprinde oraşul atîta lume în cursul săptămînii. Strigăte sălbatice, risete în hohot, chiotele cîntecelor pescăreşti, notele ţipătoare de armonică scăpate din circiumele pline, toate zgomotele vieţii unei mulţimi de port în sbucium, se ridicau ajungînd la înălţimea balconului amestecate într'un vuet confuz de stup care roeşte.

Serenadele, plimbările la plajă şi cu barcă în sările cu lună, se ţineau lanţ. Prinţesa nu lua parte la ele, nu făcea cunoştinţă cu nimeni. Singură, mută, rămînea departe şi la înălţime în balconul ei, în care se amesteca roşeaţa florilor de oleandri cu verdeaţa palidă a unui lămîi stingher. Şi totuşi, pe nesimţite, o undă de răceală se furişa între cele două verişoare nedespărţite altădată. Se intîlneau mai rar, îşi vorbeau puţin şi încetase cu totul plimbările obişnuite pe cheul dinspre far. Un ochiu bănuitor ar fi surprins o umbră de invidie în privirea rece a Prinţesei, de cîteori subt balconul ei acosta barca gata de plimbare.

Intotdeauna Oarba din Sorento, cu rîsul ei argintiu, s'a-

runca de pe cheul înalt în barca prea joasă ca s'o prindă în brațe Emil Trubaduru. Intr'o sară, cînd cerul cu stelele lui toate tremura tainic în oglinda apei mișcătoare, el, dînd drumul lopeților în voe, lăsă barca singură să lunece călcînd peste lumini ca pe o dîră de pulbere fosforică. O adiere rece sufla din largul mării. Pe cînd se alipea de trupu-i cald ca s'o învelească în pelerina lui, ea, făcînd ochii mai mici decît erau, c'o gingașă viclenie ii șopti gidilîndu-l în ureche: „Vrei să-i facem o farsă Prințesei?

— Cum?

— Să combinăm niște scrisori de amor ca din partea unuia dintre ofițerii voștri.

Trubadurul stătu o clipă pe gînduri, apoi izbucni triumfător.

— Stai, c'am găsit soluția problemei... s'o încurcăm cu Radu Solitaru... el singur a rămas stingher.

Radu, poreclit Solitaru, era cel mai cuminte dintre ofițerii tineri. Băiat sărac și muncitor, eșise din școală șeful promoției; puternic și tăcut, fugea de lume, stăpînit de două pasiuni: matematica și barca lui cu pînze.

Până noaptea tîrziu, pe cînd toți ceilalți hoinăreau prin oraș, Radu Solitaru, afară pe punte, la lumina unui felinar de bord, sta singur lucrînd calcule nautice și astronomice; în zilele cu vînt prielnic se pierdea în largul mării manevrînd cu artă, în volte agere, pînzele bărcii lui albe care zbura lucind ca o lebădă în zare.

De farsa ce i se pregătea cu scrisorile amoroase către Prințesa Bibița, la început nu știau decît vre-o cîțiva ofițeri. Trei zile s'a chinuit Emil ca să combine prima scrisoare. Inainte de a fi copiată și închisă într'un plic *mov*, o ceti cu glas tremurător Oarbei din Sorento, seara pe cînd ședeau lungiți, ca niște copii ștrengari, pe nisipul cald al plajei. Atîta foc pusese în rîndurile acele încît ea, veselă și zglobie, ascultînd din ce în ce mai atentă, se simți mișcată subt farmecul frazelor înflăcărate. Iși mușca ușor buza de jos și lacrimele îi jucau în ochi; cînd nu se mai putu stăpîni, izbucni mustrîndu-l ca un copil supărat:

— Vezi, Emil, mie niciodată nu mi-ai scris așa scrisoare.

— Pentrucă n'a fost nevoe. Amorul nostru a fost fulgerător, dela prima vedere. Și ca s'o împace începu să declame c'o voce teatrală: „Inimă de piatră fie și 'ncă s'ar zdrobi de-amorul ce-l aștern eu pe hîrtie".

Factorul poștal n'a dat scrisoarea decît în mîna Bibiței, cînd a văzut-o singură pe sală. Ea s'a uitat întâiu surprinsă la adresa c'un scris necunoscut. C'un ac de cap a desfăcut frumos plicul și, deodată, a tresărit oprindu-se la primele cuvinte. A întors foaia răpede cătînd iscălitura: *Solitaru*. Un fel de spaimă a cuprins-o; tremurînd, ascunse scrisoarea la piept apăsînd-o pentru a-și stăpîni bătăile răpezi ale inimii. I se părea c'o urmărește cineva, c'o spionează sute de ochi. Palidă intră cu grabă în camera ei de culcare și închise ușa cu cheia. Lingă fereastra cu stolul coborît ceti pe nerăsuflate întreaga scrisoare. Rămase în picioare așa încremenită; nu-i venea să creadă. Privi din nou plicul. Era numele ei scris corect. Scrisoarea asta de amor era adresată ei. Ii vorbea de marea, de vapor, de balconul misterios, de olendri și de lămîiul ei. Desigur, un ofițer dela vaporul din față s'a înamorat de ea. Dar cine îi scria fără s'o cunoască? Și prin minte, c'o repegiune uimitoare, îi treceau toate tipurile văzute zilnic la vaporul din fața balconului. Și deodată gîndul i se opri cu îndărătnicie numai la unul singur. El era... desigur... ofițerul acela înalt, frumos și tăcut, care umbla singur cu barca. Iși amintea bine că auzise de atîtea ori pe ceilalți ofițeri strigîndu-l: Radu Solitaru. El era... cu siguranță... nu putea să fie altul...

Incepu din nou scrisoarea, cetind rar, savurînd fiecare vorbă sonoră care vibra repetată în minte, căutînd să prindă înțelesul fiecărei fraze înflăcărate de-o patimă adîncă. Cu scrisoarea în mînă se întinse pe pat simțindu-se biruită de-un val de căldură dulce care-i cuprinse toată ființa. Era iubită... ea care a stat totdeauna deoparte, nu s'a amestecat în lume, n'a vorbit cu nimeni... n'a făcut nici o cunoștință... fără să știe era iubită în taină de un ofițer... tînăr... frumos...

Jumătatea de soare, eșită din sînul mării, arunca razele oblic ca niște săgeți aurite în perdelele ferestrelor, poleind c'un roșu-auriu păreții camerei de culcare. Bibița, întinsă în pat, cu ochii pe jumătate închiși, prelungind dulceața amorțirii, căta printre gene la singurul tovarăș de care dragostea o legase până atunci. Un pisoiu bătrîn, cu blana tigrată, torcea somnoros, împletit ca o reptilă între pernele unei sofale vechi. Semnalele de trompetă dela vapor o făceau să tresară c'un fel de bucurie copilărească. Sunetele acelea metalice îi produceau bătăi de inimă; la fiecare comandă ce auzea pe vas își ascuțea auzul să poată prinde și recunoaște vocile ce răsunau pe apă. Furtuna stîrnită în sufletu-i fecioresc îi ațița o dorință de mișcare și de viață. Fereastra o ispitea continuu. O neînfrînată curiozitate o atrăgea să vadă, să spioneze orice mișcare de-afară. Cu picioarele goale în pantofi, pe jumatate desbracată cum se scula din căldura patului, se apropia încet, înfiorată ca la o întîlnire, ținîndu-și răsuflarea, uitîndu-se împrejur cu teama de a nu fi surprinsă. Ridica discret colțul perdelei și rămînea acolo cătînd afară cu priviri ascuțite.

Dimineața, pe vasul inundat pentru spalarea punții, marinarii goi până la brîu, cu pantalonii suflecați până la genunchi, alergau nebunește aruncînd cu lovituri de ciocan gălețile cu apă rece. Era un amestec voios de brațe și picioare goale, vînjoase, cu mușchi încordați într'un avînt de mișcare, de viață

tînără şi sburdalnică. Din port plecau pescarii, chiuind în lotcile lor negre, alunecînd pe luciul apei care, la ora aceia a deşteptării, îşi schimba culoarea şi iţi încinta ochii: albastrul cerului senin, oglinda apei mişcătoare, portul întreg trezit din nou la viaţă, apăreau scînteind în culori ca într'o prizmă minunată, în faptul dimineţii, pe cînd marea îşi repeta eternul ritm lovindu-se de cheuri.

Tîrziu, cînd se simţea pătrunsă de fiori reci şi un tremur îi cuprindea tot trupul, Bibiţa se aşeza pe margina patului, desfăcut încă, şi respira adînc, întretăiat, urmărită parcă de-o ameninţare nevăzută. Uneori, în beţia dulce a parfumului acestei tîrzii iubiri nevinovate, un fel de vanitate o cuprindea, răscolind dulapurile şi lăzile vechi până la fund. Îşi alegea bluzele în culori vii şi gulerașele cele mai fine şi complicat lucrate în măestrite broderii. Singură, cu stolul tras, se aşeza în faţa oglinzii, îşi potrivea părul negru lucios, ridica sprîncenele îmbinate şi, dînd capul pe spate, se retrăgea uşor pentru a-şi admira talia sveltă, mlădioasă. Aşezată în colţul favorit, în balconul misterios, ţinea cartea în mîni dar ochii îi lunecau pe rînduri şi gîndurile îi rătăceau departe. *Din cînd în cînd*, pe subt frunzele olendrilor, arunca *priviri furişate spre puntea* vaporului din faţă. In orele de exerciţiu al bărcilor cu pînze, ea, ascunsă după perdea, urmărea cu binoclul zigzagurile voltelor schiţate de pînzele întinse în zare, ca nişte fluturi albi purtaţi de vînt la suprafaţa mării. Şi cînd bărcile se întorceau în port, întotdeauna ea urmărea ţintă numai pe cea din cap, care se oprea brusc la cheu printr'o măiastră mişcare de cîrmă, pe cînd pînza cădea deodată ca o aripă rănită. Din fundul bărcii se ridica, înalt, puternic şi calm omul pe care-l visa şi de care se credea iubită. Îl urmărea, c'o scînteere în ochi, până ce intra la bord, călcînd rar şi apasat, cu şapca albă lăsată pe ochi,—numai după mers l-ar fi cunoscut dintr'o mie.

După cîteva zile urmă o altă scrisoare mai înflăcărată. Bibiţa cetea în taină frazele acele care îi dau fiori de voluptate, le savura îndelung, repetînd cu deliciu unele vorbe sonore şi arzătoare, anume alese ca să tulbure un suflet slab. Trezită la o nouă viaţă, plutind fericită în visul dulce şi neînţeles al inimii, îşi retrăia în minte viaţa trecută, aşa de tristă şi de egală între balcon şi camera de culcare. Uneori o chinuia aşteptarea aceasta misterioasă. C'un fel de necaz se gîndea la timiditatea lui. L-ar fi vrut mai îndrăzneţ, s'o privească în ochi, să-i vorbească deschis. Şi adesea se înspăimînta singură de gîndurile care-i treceau prin minte.

Simţea nevoe de mărturisiri. Se apropiase din nou de verişoara ei. Nu îndrăznise să-i vorbească despre scrisori, dar o ruga s'o însoţească la plimbare pe cheu, la plajă şi duminica la biserică. Prin întrebări timide cerea lămuriri, trădîndu-se la fiecare pas. Oarba din Sorento, c'o bucurie copilărească, abia stăpînită, urmărea efectele scrisorilor la care şi ea colaborase cu Trubadurul ei. In curînd reuşise s'o convingă că oamenii de mare, cei mai îndrăzneţi, sînt pe uscat cei mai timizi oameni. Şi Bibiţa, resemnată, aştepta ora care trebuia să sosească odată.

La a treia scrisoare i se cerea o întîlnire. El avea s'o aştepte cu barca la capătul digului, lîngă farul de Nord, la ora 11 noaptea. „Avea să se încredinţeze dacă ea îl iubeşte sau nu" termină scrisoarea. Bibiţa fu cuprinsă de o spaimă cumplită. Scrisoarea asta o lovise ca un trăsnet. Sta paralizată, neputînd lua vre-o hotărîre. Nu se aştepta la asta. I se cerea prea mult. Cum să plece ea la miezul nopţii pe ascuns din casă la o întîlnire. Ce-ar zice lumea? Dacă o vede cineva?... Nu... imposibil să se compromită, era peste puterile ei ce i se cerea... Sbătîndu-se în chinurile şovăelei, o prinse un tremur nervos. Se abătu pe pat cu capul în perne pe cînd suspinele o năvăleau. Nevoia iubirii, care se trezise deodată în toată fiinţa ei, o chinuia ca o durere trupească şi, ca într'o beţie, se simţea biruită parcă de-un abur ce i se ridica la crieri dîndu-i felurite închipuiri. I se părea că stă pe marginea unei prăpăstii şi cineva o îndeamnă să se arunce cu ochii închişi în fundul abisului. După ce se potoli din prima criză, rămase aşa, întinsă, într'un fel de amorţire, pe cînd gîndurile i se depănau în minte.

Se vedea departe, în largul mării; portul în urmă nu se mai zărea; ochiul roş al farului mai clipea în ceaţă; barca se legăna purtată în voia valurilor... şi ea, culcată, cu capul pe umărul lui... cele mai romantice tablouri din cărţile cetite îi defilau prin mintea înfierbîntată. O clipă de întremare o făcu să se ridice drept în picioare, hotărîtă, tare. Va merge... sigur... va merge la far, la miezul nopţii să-l întîlnească. Ce-i pasă de lume; poate să afle oricine; nu-i o copilă. Ce, nu-i stăpînă pe viaţa, pe trupul ei? Cine poate s'o oprească?

Hotărîtă, eşi din camera ei după ce îşi şterse ochii în faţa oglinzii, potrivindu-şi părul la tîmple cu'n gest nervos. Până la ora mesei se agită într'una fără să-şi găsească astîmpăr. Eşi în balcon, udă florile, intră din nou în casă mutînd scaunele dela un loc la altul, îşi perie haina, bău cîteva pahare de apă căci îi ardeau buzele cumplit. Cînd se aşeză la masă, printr'o privire aruncată în oglindă, îşi surprinse figura crispată şi ochii scînteind. Se forţă luînd o expresie de linişte sfîşietoare. Simţea că începe din nou a şovăi în faţa bătrînei mătuşe care o întreba îngrijată ce are, de ce-i aşa de tulburată. —„O migrenă care mă chinueşte teribil"—şi'n modularea glasului recunoştea bine cum i se trădează tot sbuciumul sufletesc. Simţind că nu se mai poate stăpîni şi lacrimile îi dau în ochi, se sculă brusc dela masă intrînd în camera ei cu pumnii strînşi.

...Nu, nu putea să meargă... i se cerea prea mult... și pe cînd se frămînta cu mînile la tîmple, deodată un gînd subit îi apăru ca o punte de salvare. Îi va scrie o scrisoare lungă, își va vărsa tot focul care o mistue, își va așterne tot sufletul în ea. Incue ușa. Se așeză la masă. Reciti scrisoarea pe care o făcuse cîteva zile înainte și pe care nu se hotărîse s'o trimită. O rupse și începu alta. Toată comoara de sentimente adunată din literatura romantică pe care-o cetise, o risipi într'o noapte întreagă, în rîndurile înflăcărate care cuprindeau o patimă până atunci înăbușită.

La bordul vasului-școală, deși nu erau toți în curent cu farsa scrisorilor, se petrecea de minune pe socoteala Prințesei din balconul misterios. Fiecare recunoștea că farsa reușise; acum rămînea rămășagul asupra întîlnirii. Va merge ea până la capăt? Va veni sau nu? Va vorbi Sfinxul?

Radu Solitaru știa mai puțin decît toți ceilalți de farsa care se făcea în numele lui. Preocupat de calculele lui favorite, nu mai punea piciorul pe uscat, nu făcea nici o cunoștință și nu petrecea decît cu barca în orele de repauz. Un ofițer mai vechiu, care făcea haz de nebuniile crevetelor, începea *mai tot*deauna la masă atacul, zîmbind pe subt mustează:

— Domnilor, să știți, că numai sondînd marea poți găsi un adăpost bun de ancorat. E rușinos pentru un ofițer tînăr, debarcat nou, într'o garnizoană să nu-și poată găsi singur cuartir din prima zi, sau din prima noapte, dacă vreți. Dar să stai în *pană* două luni; asta însamnă că n'ai ochiu format de marinar de lungă cursă.

— Nu știți că sînt marinari care au groază să navige cu remorcă, adăuga un altul.

— Depinde ce fel de remorcă ai.

— In sfîrșit, din atîta tinerețe a bordului trebue să se găsească unul care să deslege *enigma*, să moae inima de piatră a *sfinxului*, să facă să vorbească odată și *Muta din Portici*.

Un ofițer tînăr, ghiduș, c'o mutră serioasă, se ridică vorbind sentențios:

— Domnilor, pot să vă aduc la cunoștință că, grație muncii neobosite a unuia dintre camarazii noștri, s'a ajuns, după nesfîrșite calcule savante de navigație și astronomie, cu ajutorul logaritmelor, să soluționeze problema. Vă pot asigura că *enigma* s'a deslegat, inima de piatră a *sfinxului* s'a făcut deja moale ca ceara, și că *muta* va vorbi domnilor, va vorbi în curînd, revărsîndu-și toată *rezerva de tandrețe*.

— Bravo! bravo!.. strigară mai mulți, aplaudînd zgomotos.

Un alt ofițer se sculă cu paharul în mînă.

— Nu uitați însă cît datorăm și concursului dat, dintre culise, de concertul Trubadurului și a Oarbei din Sorento, care cu privirea ei pătrunzătoare... și vorbele se pierdeau în rîsul zgomotos, pe cînd își aruncau unul altuia glume, înțepături și

crude ironii, în jurul mesei, care se prelungea până tîrziu afară, pe puntea vasului-școală.

Dar... o întîmplare nenorocită veni să curme, pentru multă vreme, voioșia tinereții bordului.

Intr'o duminică, pe timp frumos, fără nici o grijă plecase la larg, cu barca lui cea albă, Radu Solitaru, singur, cum îi era obiceiul. De dimineață, marea ipocrită părea că doarme calmă, netedă, scînteind în bătaia soarelui de vară. Pînzele moi abia prindeau slabele adieri de vînt care destramau un petec de nor pribegind pe albastrul cerului. Inainte ca soarele să se înalțe la amiază, se ivi la orizont, spre Nord, o creastă cenușie de nour. Deodată începu vîntul să sufle c'un șuerat ascuțit, prevestind vijelia care se apropia. In cîteva minute șuerăturile s'au prefăcut în mugete năpraznice, și creasta de nour într'o spinare de balaur, care creștea învinețind fața apei inspumate de turbare. In port toate vapoarele își întăreau legăturile la mal. Iar corăbiile își strîngeau velaturile în grabă, descrucișînd sburătorii din înălțimea catargelor clătinate cu scîrțîituri ca niște vaete omenești. De pe cheu, de pe puntea vaselor, priviri pătrunzătoare cercetau orizontul închis, de culoarea aramei înroșite în foc. Vre-o cîțiva fulgi albi mijau în zare, apărînd și dispărînd în sbuciumul valurilor. Erau bărci de pescari. Prinse de furtună în larg se luptau să ajungă în port. Ca niște păsări cuprinse de groază sburau disperate, cu aripele întinse, căutînd scaparea în gura Dunării. Numai șase au izbutit să intre la adăpost în port. Barca cea albă nu era printre ele. Tocmai subt sară o pilotină reuși să iasă în larg. La cîteva mile depărtare de țărm întîlni plutind barca răsturnată, cu catargul rupt și pînza sfîșiiată. Cu mare greutate o luă pilotina la remorcă. Pe drum, aproape de port, pescui o șapcă albă c'o singură tresă. Tocmai a treia zi căpitănia portului fu înștiințată de un pescar că valurile au aruncat pe plajă un cadavru.

A fost o jale în tot portul cînd s'a aflat de moartea lui Radu Solitaru. Cosciugul, înveiit într'un pavilion tricolor de războiu, a fost dus de marinari până la cimitirul de pe malul mării. Bubuitul unei salve de pluton, trasă spre mare, închee trista ceremonie. Vasul-școală avea pavilionul coborît în *bernă*, în semn de doliu și, dintr'un respect pios, nu se mai auzi nici o serenadă în tot portul.

Pe mormînt trebuia să se pună o colonă ruptă, de piatră, și la colțuri patru ancoraturi legate între ele cu lanțuri. Emil Trubaduru avea să compună un epitaf pentru Solitarul, care se odihnea în nisipul amestecat cu scoici, pe plaja mării ipocrite.

A doua zi, pe neașteptate, vasul-școală ridică ancora și întinse pînzele. Un ordin telegrafic îl chemase în grabă la Ga-

lați. Se faceau pregătiri pentru o lungă călătorie împrejurul Europei, cu prilejul deschiderii canalului dela Kiel.

După cîteva zile, Emil Trubaduru primi din partea Oarbei din Sorento o scrisoare pe cinci coale, scrisă mărunt și pătată cu urme de lacrimi. După ce îi arăta propriile ei dureri și mustrări de cuget, descria pe larg disperarea și chinurile Bibiței. A leșinat de două ori. Doctorul stă la patul ei. E teamă să nu se omoare, căci spune că nu mai are de ce trăi după ce ea l-a omorît pe Radu. E convinsă că bietul băiat s'a aruncat în valuri din cauză că ea n'a venit la întîlnirea ce i-o ceruse el. Ideia asta fixă i s'a pironit în crier și nimeni nu i-o poate scoate. N'a putut să-i spună toată farsa cu scrisorile, dar s'a încercat să-i arăte că tot amorul ei e o iluzie, că nici nu l-a cunoscut personal pe Radu. Ea nu vrea să audă de nimic. Plînge, își smulge părul și zice că ea știe bine că din cauza ei s'a omorît. Și Oarba din Sorento, ca un copil vinovat care a făcut o poznă și nu știe cum s'o îndrepte, cere sfaturi lui Emil de cum trebue să procedeze cu Bibița. La urmă îl mustră și pe el, care s'a luat după capul ei și a combinat scrisorile acele de amor așa de înfocate pe care Bibița le-a luat în serios.

După alte cîteva zile, o scrisoare scurtă îi anunță pe Emil că Bibița s'a aruncat în mare, de pe cheu, de lîngă farul de Nord. Niște pescari din apropiere au salvat-o. E bolnavă în pat și aiurează. Deși la toată lumea s'a spus că a căzut din întîmplare, alunecînd pe cheu, orașul tot știe adevărul și nu se vorbește decît de asta. Ce e de făcut?

Cu o zi înainte de a pleca vasul-școală spre Kiel, primi Emil a treia scrisoare. După o serie de aspre mustrări, Oarba din Sorento îi face cunoscut că Bibița s'a îndreptat, dar e slabă de nerecunoscut. A căzut într'un fel de împietrire. Nu vorbește nimic. Pe fața ei citești un fel de liniște sfâșiitoare. În fiecare seară se duce la mormîntul lui Radu. Îi schimbă florile, i-a pus răsaduri și are să planteze doi plopi argintii și două sălcii plîngătoare în dreptul fiecărui ancorat; în sfîrșit a făcut foarte drăguț acolo. Peste cîteva zile ele amîndouă vor pleca la Constantinopoli c'un vapor al Loydului. Pe Bibița o cheamă niște rude la Corfu, ca să-și caute sănătatea căci, „fie zis între noi, mi să pare că e deja atinsă la plămîni". Iar ea o să rămînă la unchiul ei, Xenofon, care are o vilă adorabilă pe Bosfor, la Terapia, în cartierul diplomatic. Comptează pe sentimentele Trubadurului că n'o s'o dea uitării, că are să vie s'o vadă la vila *Mon Caprice*. O casă mare, cu terasa îmbrăcată în ederă, și doi migdali la poartă, în fața ambasadei rusești.

Numai după ce s'a întors dela Kiel, a găsit Emil acasă invitația la nuntă. Oarba din Sorento se măritase c'un secretar dela legația rusă din Constantinopol. De Bibița nimic n'a mai auzit.

Anii treceau. Alte promoții de crevete se perindau pe vasul-școală, care din cînd în cînd se oprea la gura Dunării și arunca ancora tot în acelaș loc, prăjindu-și coastele vechi la cheu, în fața fostului consulat grecesc.

Casa se vînduse unui cafegiu levantin, îmbogățit ca ceauș de hamali în port. În etajul de jos avea circiumă și coloniale, debarcate din vapoare pentru a fi trimise prin contrabandă în porturile dunărene. În etajul de sus făcuse o cafenea-*varieteu*. Pe-o firmă uriașă, așezată la balcon, erau zugrăvite două steaguri încrucișate, grecesc și romînesc; iar sub ele sta scris cu litere mari:

VARIETEU CU ȘAMBRURI
Unicul local familiar
SOCRATE FARDULIS
— Furnisorul Marinei Regale —

Dela fereastra de unde altădată se auzeau serenadele dulci ale Trubadurului și acordurile sonore ale Oarbei din Sorento, acum scăpau notele țipătoare de armonică și chiotele sălbatice ale cîntecelor ce pescarii ruși le scoteau din gîtlejele lor înăsprite de băutură și de umezeala mării. Iar sus, în balconul închis ca o colivie de sticlă, în care altă dată Prințesa Bibița tînjea visătoare, cu zîmbitu-i de sfinx, între olendri și lămîi, se vedeau adesea femei spoite și desmățate, care-și făceau vînt cu șapcile marinarilor, pentru a se răcori din năbușeala acră a sălii unde se cînta toata noaptea cînd portul lucra bine și aur curgea la chetă.

Rar se întîmpla cîte un ofițer din promoția Solitarului, plimbîndu-se seara pe plajă, să ajungă până în dreptul cimitirului. Plopii argintii creșteau drepți, de-opotrivă, ca doi frați gemeni, șopotind veșnic în limba lor la cea mai slabă adiere de vînt dinspre uscat sau din largul mării. Sălciile creșteau aplecate; și'n plînsul lor se lăsau așa de jos că acopereau cu totul movilița aceia de trei metri lungime sub care Solitarul dormea uitat de-ai lui. În anii cu apele mari, cînd Dunărea se revărsa în bălțile Deltei și se unea cu marea, mormîntul acela, tocmai la marginea cimitirului, era amenințat. Păzitorul, un moșneag șchiop, fost pescar, spunea rîzînd: „Pe ăsta îl cere înapoi apa... are să-l desgroape... c'așa-i scris la unii care se îneacă, să nu-i îngroape în pămînt, că el nu-i vrea, îi cere înapoi apa"...

Trecuse multă vreme la mijloc. *„Dacia"*, mărețul vapor postal, acostat la cheul Galata din Constantinopol, își flutura nerăbdător în vîrful catargului semnalul de chemarea pilotului. Gata de plecare. Lume multă. O varietate de tipuri și culori se încrucișa pe scara vaporului în forfotul sgomotos al orei de îmbarcare.

Comandantul, cu faţa bronzată, cu părul alb înainte de vreme, se plimba singur fumînd liniştit, pe puntea care trepida în respiraţia maşinei gata sub presiune. Pe lîngă el trecu un grup de călători spre cabinele de pe punte. O doamnă înaltă şi uscată, în negru, cu bucle argintii; o alta scurtă şi groasă, trei fetiţe şi un lanţ de hamali cu geamandane.

Comandantul nici n'a observat privirea lungă aruncată de una din doamnele care trecuse pe lîngă el. Cînd comanzi mai mulţi ani un vapor de pasageri, pe care se perindează zilnic atîtea tipuri de călători, ajungi să nu mai poţi deosibi figurile şi ţi se pare că toată lumea întîlnită îţi este de mult cunoscută.

Tîrziu, după eşirea din Bosfor, pe cînd vasul, cu pieptul lui de fier, îşi tăia drumul obişnuit prin largul mării, comandantul cobori scările dela comandă pentru a-şi face, ca întotdeuna, inspecţia pe punte. Cele trei fetiţe, care se plimbau înlănţuite la braţ una de alta, trecură pe lîngă el măsurîndu-l cu priviri furişate. De pe banca de sub comandă se ridică o doamnă scurtă, groasă şi rotundă, cu părul sur şi nişte ochi mici care îi surîdeau prin sticla ochelarilor. Se opri drept în faţa comandantului.

— Aşa-i că nu mă cunoşti? şi obrajii i se înroşiră deodată. — Vezi cît m'am schimbat? Iată eu am recunoscut imediat pe Emil—şi intr'un rîs sănătos complectă—Trubadurul de altădată. El, surprins şi tulburat, cu sîngele în obraz, zîmbea cu toate că îşi strîngea sprîncenele chinuindu-şi mintea. Şi deodată îşi scoase şapca din cap, trecînd mîinile prin păr:

—A !... da... D-na... şi se opri negăsind numele.

— D-na Savici... dar spune-mi ca altă dată cum ţi-am spus şi eu, Luluca, Oarba din Sorento.

Zăpăcit, induioşat, cu capul gol, se aplecă sărutîndu-i mîna moale şi grasă. Se aşezară alături pe bancă. O apăsare parcă îi ţinu pe amîndoi tăcuţi cîteva clipe. Năvălită de-o bucurie neinţeleasă ea, începu întâiu:

— Mergem la Constanţa. Avem un proces de moştenire. Uite, cele trei fetiţe de colo sînt ale mele. Vezi ce mari sînt? Cît am îmbătrînit... Stai să văd cîţi ani sînt de-atunci.... şi începu o socoteală răpede cu datele de naştere a fiecărui copil, măritişul, plecarea din ţară...

El tăcea şi asculta c'un surîs pierdut. Se simţea moale, tulburat de suvenirul vieţii de mult trecute, de întreaga tinereţă, într'o singură clipă răscolită de-odată.

— Ştii că sînt şi cu Bibiţa aici. Săraca a rămas singură. Stă la mine. Mi-i milă de ea. O viaţă pierdută. Inchipue-ţi, că a rămas aceiaşi, cum o ştii.

— Cum, nu s'a măritat? Biata Prinţesă !...

— Nu, deşi a avut partide admirabile. Şi azi îl plînge pe ofiţerul acela care s'a înecat. Păstrează cu sfinţenie şi citeşte scrisorile acele combinate de noi. A rămas până acum convinsă că el a iubit-o şi că s'a omorît din cauza ei. N'a fost chip să-i scoatem din cap ideia asta fixă. Umblă totdeauna în doliu şi-i face rău să vadă o îmbrăcăminte de marinar.

Dintr'o cabină de pe punte eşi o femee înaltă, uscată, îmbrăcată în negru. Vîntul îi flutura crepul de sub care scăpau şuviţele de păr alb ca zăpada. Păşea uşor cătînd drept înainte. Cînd ajunse în dreptul băncii, se făcu deodată tăcere. Emil tresări şi, instinctiv, se ridică salutînd respectos. Ea abea îşi înclină capul şi, c'un fior trecător, îşi strînse şalul negru la piept, călcînd lin, cu paşi măsuraţi până la capătul punţii; se înapoie trecînd uşor, ca o umbră, până se perdu în penumbra cabinei. Uşa se închise încet şi o mînă diafană, fină, ca de ceară, apăru trăgînd discret perdeluţa de matase, care masca ochiul rotund de geam al cabinei inundate de magica lumină argintie a lunii pline.

Jean Bart

Studii engleze

Un părinte al criticismului englez: John Dryden*

Ocupindu-se cu diferiţi poeţi ai antichităţii, Dryden a avut uneori de confruntat „istorie" cu „poezie".

„Am numit poemul meu[1] istoric şi nu epic, deşi atît acţiunile cît şi eroii sînt tot atît de eroici cît în orice poem. Dar deoarece propriu zis acţiune nu e, am judecat termenul prea îndrăzneţ pentru cîteva strofe care în număr întrec cu puţin un singur cînt din Iliada, sau pe cel mai lung din Eneida. Pentru această raţiune (adică nu pentru lungime, ci pentru acţiunea fărimiţată, legată prea mult de legile istoriei) găsesc cu cale să fiu de partea acelora care aşează pe Lucan printre istoricii în vers, mai de grabă, decît printre poeţii epici" (Prefaţă la „Annus Mirabilis").

In „Apologia Poeziei Eroice":

„Nu eşti (în poezia eroică) obligat, ca în istorie, la o literală încredere în ce spune poetul; dar eşti mulţumit cu imaginea fără să fii înşelat de ficţiune. Totuşi chiar în materie de istorie, Longinus citează pe Herodot cu prilejul hiperbolelor".

Prefaţa piesei „Don Sebastian":

„Acest argument poetic istoria mi l-a oferit... Căci acolo unde săvirşirea unei mari acţiuni e rămasă îndoelnică, acolo poetul e stăpin".[2]

Izvorul tuturor acestor aluzii la „istorie şi poezie" este fraza lui Petronius[3] care a inspirat deasemenea pe Davenant în prefaţa poemului pomenit.

„Non enim res jestae versibus comprehendae sunt, quod longe melius historici faciunt: sed, per ambages, deorumque misteria, precipitandus est liber spiritus ut potius juventis animi vaticinatio appareat, quam religiosae orationis, sub testibus, fides".

---

* Vezi No. 8 din V. R.

1 *Annus Mirabilis.*

2 Numai acolo?

3 *Satyr.* c. 118.

Ceiace în stilul lui Dryden produce următoarele:

„Lucan nu s'a folosit mult de ajutorul divinităţilor lui păgine; nu sînt nici uneltiri ale zeilor, nici exaltări de suflet, nici închipuire de profet în „*Pharsalia*"...

Şi prin urmare:

„Cît despre mine, sînt de părere că nici Homer, Virgil, Statius, Ariosto, Tasso, nici Spenser al nostru n'ar fi putut zămisli poemele lor aşa frumoase fără zei şi duhuri şi fără acele entuziaste pasagii poetice care alcătuesc cele mai nobile părţi ale scrierilor lor".

Din toate aceste fragmente îmbinate şi adaptate unele la altele, ideia lui Dryden apare limpede. Poetul e un „vates". Şi istoria nu poate fi poezie mai ales din cauză că ea nu conţine supranatural, ci numai realitate. Confuzia e iarăşi evidentă. Diferenţa cantitativă e la Dryden din nou o diferenţă calitativă. Istoria e poezie cu mai multă memorie. Nu fiindcă istoria n'are zei, dar fiindcă are prea multă realitate (şi Dryden s'ar fi putut opri aci) este ea mai puţin poezie.

Dar Dryden trebuia să facă onoare concepţiei lui idealiste despre *artă* şi atunci recunoaşte cu un „totuşi" hiperbolele lui *Herodot*, încearcă să scuze pe Lucan şi în cele din urmă dă aceiaşi *mînă* generoasă lui Virgil şi Statius, Homer şi Ariosto, de dragul zeilor şi duhurilor.

Subt această prejudecată, e pe punctul să admonesteze pe Shakespeare cu privire la piesele lui istorice care îi par condamnate de aceasta (greşală a lui Lucan) fiind „mai degrabă cronici reprezentate decît tragedii (Pr. la Troilus şi Cressida) — fără să spună un cuvînt de caractere ca Richard III şi Richard II, Falstaff, King John, nu mai puţin istorice dar cu atît mai melancolic adevărate şi mai tragic omeneşti cu cît omenescul lor are pretenţia să se deghizeze în purpură.

Caracterele istorice ale lui Shakespeare sînt viziuni. Dryden a văzut în ele fabule ...şi încă profane.

In strînsă legătură cu cele două chestiuni discutate până acum este aceia a imaginaţiei. Ar fi trebuit, poate, să fi început cu ea. Dar concepţia lui Dryden apare mai clar acuma.

Criticul englez îşi dă samă de marea valoare a imaginaţiei în poezie cînd afirmă că „a imagina e în sine adevărata înălţime şi viaţă a poeziei". (Prefaţa la *starea de nevinovăţie).*

Dar nimic decît să cităm pe Saintsburry care, cu privire la numita prefaţă, găseşte „insuficient sensul în care imaginaţia e socotită de Dryden" şi pe Frye care se simte satisfăcut cu concepţia lui despre poezie ca „ceva aproape identic cu proprietate de gîndire şi vorbire", şi înţelegem că ideia drydeniană e cel puţin nu tocmai clară. Apoi „distincţia lui Richter între fantezie şi imaginaţie îşi găseşte în Dryden o aluzie în condamnarea farsei pe motiv că ea ne face cunoştinţă cu monstruosul, himericul şi, de aci, face apel numai la fantezie nu şi la judecată".

Ce e atunci după Dryden imaginaţia ?

„Cea dintâiu fericire în materie de imaginaţie e propriu zis invenţia, adică născocirea ideii; a doua este fantezia, sau variaţia, derivarea sau ticluirea ideii în felul în care judecata îi arată; a treia este elocuţia sau arta de a îmbrăca potrivit subiectului; a treia este elocuţia sau arta de a îmbrăca şi *împodobi* acea idee, aşa găsită şi potrivită, în convenabile, semnificative şi *sunătoare* cuvinte: vioiciunea de imaginaţie se *vede* în invenţie, fertilitatea ei în fantezie, şi acurateţea în expresie".

Dacă Dryden „n'a ajuns niciodată mai aproape de analiza filozofică decît în această distincţie între invenţie, fantezie şi elocuţie, cele trei moduri ale imaginaţiei" nu e mai puţin adevărat că dînsul îşi tulbură înţelegerea făcînd imaginaţia să fie prea mult dusă din urmă de judecată, şi îşi strică această înţelegere cînd crede, cu alt prilej, că „a imagina propriu zis (această adevărată înălţime şi viaţă a poeziei!) este—după cum o descrie Longinus—un *discurs* care printr'un fel de entuziasm şi extraordinară emoţie a sufletului ne face să ni se pară lucrurile pe care poetul ni le zugrăveşte aşa ca să fim *încîntaţi* de ele şi să le admirăm".

Dela această aserţiune la cea dintâiu e tot atîta distanţă ca între hedonismul evreului Leone şi *estetismul lui Vico*. Citaţia din Longinus a fost fatală lui Dryden. *Şi nimic nu arată* mai bine cum vechea şcoală îi alterează judecata ca aceste trei pasagii, în care el e aşa de aproape just cînd se încrede propriei înţelegeri şi aşa de greşit cînd face orbeşte apel la o autoritate din afară.

Greşelile sistemului apar aşa de vădite aici că nu merită să mai insistăm. Să ne mulţumim numai să spunem că, oricît de dreaptă a părut Profesorului Ker distincţia între invenţie, fantezie şi elocuţie nu putem să nu ne gîndim că ea lărgeşte parcă prea mult distanţa între ele.

In bună estetică invenţie, fantezie şi elocuţie sînt acelaşi lucru. Şi ca să spunem totul, nu vedem cum „pentru primele două, Ovid e renumit printre poeţi şi, pentru cea din urmă, Virgil". Ovid e mai puţin poet decît Virgil, pur şi simplu, fiindcă are mai puţină „imaginaţie". Dacă ar avea mai multă „invenţie şi fantezie" nu pricepem de ce nu ar avea şi mai multă elocuţie decît Virgil ? Vorbeşte în poezie cineva în măsura în care imaginează.

Confuzia pe care şcoala o pune în mintea lui Dryden atacă, în oarecare grad şi percepţiile lui clare în materie de literatură modernă. Cu greu am putea înţelege unele din distincţiile pe care el le face între Shakespeare, Fletcher şi Ben Jonson, şi meritele cu care el înalţă pe cel din urmă.

„Shakespeare, care de multe ori a scris mai bine decît oricare poet, în oricare limbă, e încă aşa departe de a scrie

totdeauna cu spirit [1] sau a exprima acest spirit cu demnitatea datorită subiectului, încît el scrie adesea dedesuptul celui mai greoiu scriitor al epocii noastre sau vre-una precedentă. Niciodată nu s'a rostogolit un autor dela o aşa înălţime de gîndire la aşa de joase expresii ca el... Cît despre Ben Jonson, cel mai judicios dintre poeţi, el totdeauna scria curat şi după cum cerea caracterul. Şi că e fantezie pe cît e şi judecată în el..." *(Apărarea Epilogului la Essay-ul asupra pieselor eroice)*.

Aiurea, confuz, deşi mai bine îndrumat:

„Dacă ar fi să-l compar (pe B. J.) cu Shakespeare ar trebui să-l recunosc ca cel mai corect poet, dar pe Shakespeare ca cel mai vast spirit. Il admir pe B. Jonson dar îl iubesc pe Shakespeare. Shakespeare fu Omerul, tatăl poeţilor noştri dramatici, Jonson fu Virgil, modelul scrisului elaborat" (Essay, asupra poeziei dramatice).

Un singur cuvînt, că Jonson era proză şi Shakespeare poezia însăşi, că adică unul avea judecată, celălalt toată imaginaţia posibilă, ar fi înlăturat tot acest scolasticism critic stîngaciu şi *superficial*, datorit unui analism de benedictin în cadrul *cuvîntului imaginaţie*.

Am urmărit până acum neizbînzile criticismului de şcoală drydenian cu privire la poezie şi artă în general. Neînţelegere a expresiei în artă, abis între calitatea artei şi a altor forme de expresie (istoria, de pildă) şi confuzie în concepţia imaginaţiei în artă erau cele trei tare care urmăreau judecăţi şi aprecieri literare dintre cele mai sănătoase, dar subt rele auspicii... zămislite.

Dacă dela artă în general trecem acum la artă în particular, constată şi confirmă şi se adaugă la cele vechi. Rezumăm:

Prejudecată contra comediei, tragi-comediei şi farsei.

„Socotesc (comedia) în propria ei natură inferioară oricăror feluri de scris dramatic" (Prefaţa *Astrologului caraghios*).

„Comedia joasă cere în deosebi, din partea scriitorului, mult din conversaţia cu vulgul şi multă natură rea în observarea nebuniilor lor" (ibid).

„Şi detestez farsa care nu-i în fond decît strîmbătură" (ibid).

„Comedia ne face cunoştinţă cu imperfecţiile naturii omeneşti. Farsa ne întreţine cu monstruosul şi himericul" (ibid).

Iartă favoritului său, Ben Jonson, că „a făcut oameni să apară plăcut caraghioşi pe scenă", deoarece: „acesta era, am spus, talentu-i". Dar „în aceasta el nu avea nevoe de culmea artei, ci de a judecăţii. Căci caracterele şi înfăţişarea nebuniei sînt numai efecte ale observaţiei...; dar acel plăcut nu era pro-

1 In englezeşte *wit*, franţuzeşte *esprit*, italieneşte *ingegno*, faimosul cuvînt care constituia cheia de boltă a criticismului Renaşterii, cu multe de altfel şi contradictorii uneori nuanţe, esenţa rămînînd în accepţiunea dată de criticii francezi ai sec. XVII.

priu zis spirit ori ascuțime de temperament ci naturală imitație a naturii" (ibid).

Cît despre tragi-comedie: „trebue mărturisit că ea e pe deantregul gotică, lăsind la o parte succesul ei pe scenă...; căci bucurie și gravitate se distrug una pe alta și nu pot fi socotite mai decente ca o văduvă veselă rizînd în haină de doliu"... *(Poezie și Pictură.* Vezi de asemenea: *Essay asupra Poeziei Dramatice).*

Despre toate aceste aserțiuni nu merită să mai spunem decît că: atunci cînd ele sînt juste, sînt pentru toate artele în general, cînd sînt greșite, sînt în special pentru artele în cestiune. „Și oricît de diletant ar fi în critică Sir Robert Howard, autorul „Ducelui de Lerma" și preopinentul lui Dryden in chestiune, preferăm, cu toate că informă, părerea lui cînd: „diferența dintre Tragedie și Comedie nu poate fi decît o chestie de gust, nu de fel de a compune".

Cît despre farsă nu e nimic mai pitoresc în criticismul drydenian decît mirarea sa: „cum se face acum că o aventură imposibilă e în stare să producă bucurie, nu pot ușor să-mi explic" (Pr. la „Astrologul caraghios").

E tocmai fiindcă această „*imposibilă aventură*" e în înțelesul ei foarte posibilă. 1 Dacă „farsa nu ne face *cunoștință* cu imperfecțiile naturii umane", ea ne face cunoștință ceva mai mult cu imperfecțiile *vieții* umane. In o urmare comică de întîmplări și incidente, farsa ne suggerează partea mare de hasard pe care viața o implică. E nu mai puțin o voce a destinului, pe care poetul trebue să fie în stare să ne-o trezească,—a destinului care, dacă se căsnește adesea să ne facă nenorociți, nu mai puțin se recreează uneori, ironizindu-ne. Jocul e în fond același, și de multe ori mai dureros. Ceiace ne face chiar să credem că tragi-comedia e singurul mod desăvîrșit de a scrie. Nu în zădar Shakespeare e cel care a realizat genul.

Aceiași falșă concepție hedonic-idealistă în clișeul pozitiv mînă criticul nostru să exalte poezia eroică și tragedia „ca o asemănare în mai bine nu în mai rău". Timpul, care a înmormîntat atîtea miniaturi ale vieții umane" (tragedii) și „trăsături ale ei în lungime" (poeme eroice), care formau evlavia celor de altădată, arată că arta e aiurea decît în genuri.

Și ca despre rîs, așa și despre plînsul tragi-epic, nu e nimic mai pitoresc în Dryden, ca lunga dezbatere în jurul lacrămilor lui Ahile și Enea, care deși nu de... sexul slab au, cert, drept să plîngă în epopee, – ca oameni simțitori și pioși... („Dedicația Eneidei"). Nu cu aceiași gentilețe e servit însă Milton al cărui „Paradis pierdut" nu e un așa de mare poem, eroul lui nefiind victorios (ibid).

Nu e însă, în toate literaturile poate, o apariție mai epică decît Satan al inspiratului Englez, superior mult, și mult mai

1 Vezi și Bergson, op. cit..

simpatic prin aceasta, însuși Dumnezeului miltonian,—ceiace e maximul de virtuozitate poetică.

...Dar poate, cași Spenser, „căruia nu-i lipsea decît să fi știut regulele lui Bossu", Milton putea să fi cetit mai atent pe Aristot...

Dar că acum întoarcem pagina și căutăm să surprindem pe Dryden privind înainte-i decît în urmă, obținem un cu desăvîrșire alt aspect.

Shakespeare e, după dînsul, Ianus al poeziei. Dar poetul ar fi putut tot așa de bine să-l numească Ianus al criticei.

E sigur că criticul englez are o judecată și un instinct propriu. Și dacă nu și-a dat sama de valoarea teoretică a artei și n'a fost în stare, cași atîți alți superstițioși, să se suggestioneze de vaga presimțire a lui Aristot că „imitația artistică place, fiindcă oferă rațiunii prilej să se informeze asupra adevărului și falșității",—Dryden nu mai puțin intră în secretul artei cînd se întîmplă să discute cestiunea originalității și invenției artistice.

Se poate spune, dela început, că lunga dezbatere ce dînsul îi consacră în Dedicația Eneidei, e ultimul cuvînt ce s'a putut rosti.

„Dacă invenția este să se ia într'un sens așa de strict încît materia unui poem să trebuiască a fi complect nouă... e Versailles mai puțin o clădire nouă fiindcă arhitectu-i a imitat altele clădite înainte-i? Păreți, uși, ferestre, apartamente, oficii, camere de conveniență și magnificență, sînt în toate casele mari. Așa descrieri, figuri, fabule sînt de găsit în orice poem. Ele sînt materialul comun al poeziei, furnizat de magazinul naturii; orice poet are tot atît de mult drept la ele cît orice om la aer sau apă. Dar, argumentul lucrării, adică acțiunea principală, *economia* și *dispoziția* ei, acestea sînt lucrurile ce disting copiile de original".

In ciuda lipsei de adîncime și prolixității de gîndire, înțelegerea de mai sus închide în ea tot adevărul în materie de artă. Arta e formă. Anatole France ar fi spus, cu conciziunea geniului francez și fantezia poetului: „poeții mari nu sînt cei care nu au plagiat, ci acei care nu pot fi plagiați..."

Iar cînd Dryden adaogă dela Salomon că „nu-i nimic nou subt soare" și că „generalele caractere rămîn mereu în umanitate și chiar în Anglia, deși (à propos de Chaucer) ele sînt numite cu alte nume decît cele de călugări, ermiți, canonici, coconițe starițe și surori; căci omenirea este veșnic aceiași și nimic nu se pierde din ea deși totul se transformă"—ne găsim la înseși izvoarele artei ca formă supremă a cunoașterii, „ars sub specie aeterni".

Dela aceste izvoare autorul își va împrospăta estetica prăfuită de tradiție și extenuată de scolasticism.

In chipul acesta nu ne vom mira că așa de curînd Dry-

den a descoperit întreaga universalitate a geniului lui Chaucer şi a consacrat pe vecie cîteva nume de scriitori englezi cu totul necunoscute până la dînsul („*Mr. Waller* şi *Sir John Denham*, aceşti doi părinţi ai poeziei engleze").

Tot aici găsim rădăcinile credinţei neţărmurite — în ciuda oricăror restricţii şi idiosincrasii — în geniul lui Shakespeare şi Milton, credinţă şi apologie care au deslănţuit un întreg curent în critica engleză.

Dar estetismul drydenian e încă mai distinct adevărat şi modern.

„Proprietate de gîndire şi de termeni" este leit-motivul essay-urilor sale. Nu e în el o obsesie a ideii că vorbele sînt în artă ceva mai mult decît ornamente? De aici contrazicerea lui asupra rimei care, deşi îl satisface „pricinuind plăcere" (vechea concepţie: „aut delectare aut prodesse volunt poetae"), „adesea sileşte şi mai adesea corupe sensul întregului" (naturaleţa în artă: adecuanţa). De aici întoarcerea sa la „termenii generali" în artă după ce a avut mult zăduf cu chestiunea „termenilor tehnici" (Pr. Annus Mirabilis).

In legătură cu acestea o mai bună înţelegere a naturii în artă trebuia să se trădeze odată.

Alături de „cea mai bună natură" şi de „natura cum ar trebui să fie",1 şi care nu-i decît natura morală, Dryden schiţează o idee mai estetică atunci cînd înţelege prin ea „ceiace autorul gîndeşte drept..." „realitatea copiată de artist"—caracteristicul naturii, adică:

Atunci Chaucer îi place fiindcă „el scria cu mai multă simplitate şi urma Natura mai degrabă, decît să se folosească de acele mici ornamente care sînt întorsăturile de idei şi cuvinte... şi care sînt uneori în Ovid o greşală".

Se corectează pe sineşi atunci cînd, în Prefaţa lui „Don Sebastian", se grăbeşte să adauge:

„(Poetul) poate clădi orice îi place pe acest fundament, numai să o facă dintr'o bucată şi după regulele probabilităţii" şi că: „(eroii) în poezii sînt poeticeşte buni dacă sînt dintr'o bucată", afirmări ce vor fi făcut plăcerea lui Schiller în justificarea-i estetică a crimelor şi monştrilor morali în artă.2

Negreşit atunci va explica pe Caliban şi va simpatiza cu Falstaff. Ba încă de dragul acestei noi Naturi va deveni excesiv şi va cenzura necruţător pe Hippolyte al lui Racine—(care nu ni se pare atît de nenatural cît îl vrea criticul englez: eroul grec nu dă cu conştiinţă buzna la moarte, nici nu are timp să se gîndească la răzbunare, într'atît de repede arta poetului

1 Care satisface poate prea repede pe Saintsbury, criticul drydenian.

2 V. comentariul teoriei lui Schiller în *Paul Stapfer*: „Shakespeare et les tragiques grecs".

precipită puterea zeului asupra nevinovăţiei sale, dîndu-ne prin aceasta o mai puternică senzaţie a implacabilităţii destinului).

Tot de dragul acestei naturi nu va mai trata şi pe „Henric IV" drept „simplă cronică", ci va opune vivacitatea şi naturalul piesei—sterilităţii şi convenţionalismului tragediei franceze. Va vedea marea distanţă ce separă pe marii clasici de cei decadenţi şi se va abţine dela olfactisme de salon până a îmbrăţişa uriţenia în artă, găsind „tot atît de multă artă în Lazăr caşi în Venus".

Iată dar, în lineaţii de circumstanţă, teoria literară a lui Dryden: Un estetism de tranziţie, cu contradicţii şi şovăeli cuprinse în cuvîntul acesta şi din care autorul nostru a putut eşi teafăr numai datorită unui admirabil bun simţ literar, clădit cu o vastă erudiţie—opera lui e a unui humanist şi controlat cu o inteligenţă critică dintre cele mai sigure.

Nu, prin urmare, inconsistenţă de caracter, nici superficialitate de cugetare şi grabă de a afirma, ci luptă intelectuală dintre cele mai nobile spre a eşi la limanul unui adevăr zăbrelit de prejudecăţi şi potmolit în faima autorităţilor consacrate.

Cît despre practica lui literară—piese care, prin genul şi factura lor contraziceau unităţile şi zdruncinau principiile, poeme şi traduceri frumoase în plină libertate de a compune—ea dovedeşte că accesul lui Dryden la lumina nouă estetică, nu era o dibuire nici un joc al întîmplării, ci însăşi afirmarea, în ciuda tuturor, în ciuda lui însuşi, a unui instinct creator.

Dar dacă cele spuse până acum nu ar veni—cu mai multă sau mai puţină dreptate—decît să se adauge la un proces literar dintre cele mai interesante, străduinţa lor ar fi încă puţin justificată. Estetica lui Dryden este, e drept, estetica cea mai avansată a timpului său şi anunţînd crezul altor veacuri; dar cazul lui în literatura critică engleză—şi prin aceasta, universală—e nu numai de natură de a da calificative. El e prea efectiv pentru aceasta şi dacă deţine un loc onorabil în încăperea—poate... arbitrară—a gîndului, ţinutul lui adevărat se întinde peste tot scrisul unor vremi din care s'a mărit inundîndu-le.

Criticismul englez—nu ca activităţi răzleţe, ci ca aspect statornic de literatură începe în jurul marelui Shakespeare. Omul acesta, cum suggerează Emerson,1 a dat prilej cîtorva ştiinţe; el a creat psihologie, patologie, antropologie; a deslănţuit istorie, istorie literară, estetică, biografie şi a zămislit deabinelea arta aceia care constă în „transformarea obiectelor din jur în cîntec" şi se numeşte: poezie.

Dar mai presus de toate Shakespeare a născut pe lume:

1 *Shakespeare sau poetul*: „a dat o nouă problemă metafizicei".

criticismul, şi-l revendică Germanii, cu Lessing şi traducerile lui Wieland şi Schlegel, punct dealtfel promotor al întregii literaturi a Rinului. Aceasta a aruncat chiar asupra Angliei ponosul că a fost cea din urmă—în sec. 19—în a-şi recunoaşte şi înţelege fiul genial. In fond, e o prejudecată, şi veacul 18 englez stă de faţă. Veacul lui Pope şi Addison şi al doctorului Johnson cel mai fecund, poate, dintre veacurile literare, e şi un veac de criticism shakespearean.

Ori, aceasta se datoreşte lui Dryden.

Până la dînsul Shakespeare e un anonim. Bacon nu-l pomeneşte. Ben Jonson o face numai cu multe rezerve—cum am văzut, Hobbes şi alţii nici atîta. *Edmund Bolton* şi *Henry Peacham* îl omit în pomelnicele de scriitori englezi din *Hypercritica* (1618) şi *Despre poezie* (1622), iar *Michael Drayton* în *Epistola către Reynolds* 1627) îi consacră minimul de versuri (patru!). O aureolă nu s'a strîns încă în jurul acestui nume, nici atmosfera operei sale nu s'a cules.

Dryden e cel dintâiu care pronunţă cu insistenţă numele de Shakespeare. E o evidenţă shakespeareană în mintea lui oricît de inrudită cu cea a lui Ben Jonson sau prietină cu petulanţa lui Beaumont şi Fletcher, atunci cînd, în închegatul Essay asupra poeziei dramatice, spune că: „dintre toţi poeţii moderni, şi poate şi cei vechi, el avea sufletul cel mai larg şi mai cuprinzător. Toate imaginile Naturii erau încă prezente în el şi el le aşternu nu în mod laborios, ci fericit".

Proeminenţa lui Shakespeare, în aceste cuvinte de postulat, era cîştigată.

Mai rămînea o critică cu aer, cel puţin, ştiinţific spre a se înlătura bănuiala unui retorism de apologist diletant. E laturea negativă pe care am văzut-o a criticismului drydenian despre Shakespeare. Intr'un fel şi într'altul Dryden pune într'adevăr aproape toate problemele genialităţii lui William.

Cea a „trivialului", cum ştim, moştenită de veacul 18 prin Pope—directul descendent al lui Dryden, în critică,—şi a terminologiei lui nealese, încărcate şi obscure, cum o mărturiseşte şi în sec. 19 marele istoric-critic Hallam şi după dînsul Mathew Arnold,—superstiţie care a întreţinut numele lui Shakespeare, cum focul—desigur nu... sacru—întreţine lemnul, carbonizîndu-l...

Chestiunea libertăţii, apoi, de creaţie şi factură dramatică a poetului,—libertate şi desfrîu genial care făceau pe criticii vremii să murmure ca de o impietate. Dryden, în essay-ul citat, le gustă, şi le aşază în opoziţie cu sterilitatea corectă a şcoalei franceze. Lucrul era prea complicat ca să nu ridice lumea. Contemporanul său, epigonul lui Rapin, autoritatea necontestată pe atunci *Rymer*, ia opinia adversă. In *Scurtă privire asupra Tragediei*, „cel mai prost critic englez", cum îl numeşte azi Saintsburry, cum îl dădea Macaulay, se revoltă că Othello e negru la faţă cînd o tragedie nu poate avea decît eroi albi (sic); de aci deduce că Shakespeare avea cel mult talent de comedie, şi îl pune la carantină în portul cu linii drepte şi reguli de acurateţă al tragediei franceze. Discipolii urmează. Incă din 1694 *Gildon* în *Cîteva reflexii asupra vederii scurte despre tragedie a lui Rymer şi o încercare de a apăra pe Shakespeare*, susţine ca „pată nobilă iregularitatea lui Shakespeare" contra „gravilor pedanţi ai vremii". *Iohn Dennis*, deşi elev al lui Rymer, în *Imparţială critică* îi urmează. In schimb *Lewis Theobald* crede în reguli. Abil, *Pope*, deşi clasicist fervent, crede prea mult în zeu ca să nu-şi uite o clipă idolul,[1] la fel Addison, în *Spectatorul* său: „criticii noştri rămîn nesimţitori faptului că e mai multă frumuseţă în opera unui mare geniu necunoscător de reguli, decît în aceia a unui geniu mic ce le ştie pe dinafară... Inimitabilui Shakespeare..."—E vocea lui Dryden după cîteva decenii. Dr. Johnson, autoritatea vremii, îi dă ultimul accent şi punctul pus de el e aşa de definitiv că închide discuţia. Nu vom face decît să amintim „controversa de 60 de ani" a sec. 18 în jurul ştiinţii de carte a lui Shakespeare. Pricinuită de afirmarea lui Ben Jonson, tot Dryden dă în ea nota justă: „aceia ce-l acuză că i-a lipsit învăţătura îi fac cel mai mare compliment: el era învăţat în mod natural; nu avea nevoe de ochelarii cărţilor ca să citească Natura".

Dar criticul englez pune la cale o desbatere mai interesantă: nucleul creaţiei shakespeareane, caracterele sale. Nici o aluzie la ele până la dînsul. Caliban, Falstaff, King Richard, Henry IV, răsar din paginile sale în uimitoarea lor arhitectură. E rîndul ultimelor pătrare din sec. 18 şi al întâiului din sec. 19 să recolteze. *Ioseph Warton* în *Aventurierul* (1753—4) consacră 5 essay-uri *Furtunei* şi *Regelui Lear*. *Lord Rames* în *Elemente de criticism* (1762) discută—reluînd pe Pope din prefaţa Iliadei—adevărul naturii în Shakespeare. *William Richardson* în *Analiză filozofică şi ilustraţie a cîtorva caractere de samă ale lui Shakespeare* îi închină prima carte de critică la 1774. Iar *Observaţii asupra cîtorva caractere ale lui Shakespeare* de *Thomas Watel*y apar în 1785.

Coleridge cu idealismul mistic al lui Schelling în *Urme literare* închinate lui Shakespeare, în a cărui operă „ca în sămînţa plantei, e o vitalitate care creşte şi se desfăşură dinăuntru", şi Hazlitt cu ale sale *Caractere* shakespeareane apar. Cu dînşii secolul 19, dela Charles Lamb şi Pater, la Bagehot şi Bradley.

„Profetul unei noi stări de suflet, maestrul mărturisit al poeţilor şi oamenilor de litere celor mai caracteristici ai veacului 18, Dryden a contribuit mai mult ca oricare scriitor englez, prin urmare, la a da exemplu şi ton criticismului acestui veac".

---

1 Vezi notele la traducerea Iliadei.

Meritul lui—nu vină, nu contradicție—este că: fiind fixat deabinelea, cu un geniu adinc și o vastă erudiție, pe tărîmul unui lung și clasic trecut literar, el arată nu mai puțin și cheamă vremile ce au să vină.

In vechea Eladă se găseau la răspîntii statui ale divinului Mercur: soclul odihnea bine pe pămîntul vechiu al țării grecești; dar mina zeului, îndreptată înainte, arăta calea trecătorilor...

Dragoș Protopopescu

INDEX BIBLIOGRAFIC

Bosanquet: History of Aesthetic.
Butcher: Aristotle's Theory of Poetry and Fine Art.
G. Ch. Collins: Essays and studies.
Spingarn: Criticism of Renaissance.
Critical Essays: Of the XVII century (ed. Spingarn).
Dryden: Essays (ed. Ker).
Hamelius: Die Kritik in der Engl. Literatur des 17 und 18 Jahrhunderts.
Dr. Johnson: Lives of the Poets (Dryden).
Weselman: Dryden als Kritiker.
Saintsburry: Life of Dryden.
 " History of criticism in Europe.
O. S. Collins: Dryden's Theorie und Praxis.
Sherwood: Dryden's Dr. Theorie and Practice.
Bohn: The Development of Dryden's criticism.
Fry: Dryden and the canons of 18 century.
Gayley-Scott: Methods and materials of lit. criticism.
W. Knight: The Philosophy of Beautiful.
Ward: Cambridge History of Engl. Literatur.
D. Nichol Smith: XVIII century Shekespeare criticism.
 " Essays of the 19 century.

D. P.

Lumini și Umbre

Am inchinat iubirii trecătoare
Frînturi de suflet și scîntei de rime, —
Insîngerate jerbe funerare
Pe un mormînt în care nu e nime...

*

Ades vorbești de lună și de stele,
Ți-i glasul blînd și ochii de ispită, —
Dar porți în suflet pururi încolțită
Sămînța aspră-a suferinții mele.

*

Surîsul tău fugar ca o scîntee
Ades mă face să tresar de frică:
Te știu capricios ca o femee,
Perfid și alintat, — ca o pisică.

*

Iubirea ta nu crește și nu moare,
Ci totdeauna-i rece și egală, —
E ca o floare artificială
Pe-o pajiște cu maci arzînd in soare.

*

Nu-mi strînge mîna, — mîna mea e rece;
Surîsu-mi, e surîsul resemnării;
Azi fiecare clipă care trece
Se pierde 'n apa tulbure-a uitării.

*

Pe zi ce trece 'ți samăn tot mai mult...
Așa, izvorul ce s'aruncă 'n baltă:
Se-amestecă cu mîlul laolaltă
Și 'n loc să spele apele verzui, —
Iși tulbură izvorul apa lui.

*

Mă urmărești ca pasărea de pradă,
Mă iscodești cu ochii reci și răi, —
Și uiți că, dacă 's urme pe zăpadă,
Noroiul e lăsat de pașii tăi...

*

Te văd mereu ca 'n clipa de pe urmă:
Incremenit în capul scării,
C 'un zîmbet încrustat în colțul gurii,
Și 'n ochi, — tăișul crud al nepăsării.

*

Azi m 'a privit mai lung un trecător
Și m 'am uitat în fața lui cu ură:
Mi se părea că, din grădina ta,
Pe-ascuns, o floare cu privirea fură...

*

Pleci ochii și te uiți în altă parte,
Privesc în lături ca o vinovată:
Acelaș gînd ce ne 'nfrățea odată
Ne 'ndușmănește-acum, și ne desparte.

*

Străbunii mei cuminți ce dorm în sat,
In țărna melancolicei Moldove,
Ce-au scris cu brazde negre pe ogor
Și în ceaslov cu tremurate slove, —
Atîta moștenire mi-au lăsat:
Amarul mut din sufletele lor.

Otilia Cazimir

Un boier mare şi o casă boierească dela începutul veacului trecut*

Bunul meu se căsătorise cu bunica din dragoste şi nu încape îndoială că, în întâii ani ai căsătoriei, a stat cu desăvîrşire sub îndoitul farmec al frumuseţii şi al spiritului ei. Dar cu încetul, neasamanarea firilor şi a creşterilor nu a putut decît să-şi producă efectul, căci atît firile cît şi creşterile lor erau cu totul deosebite.

El era un copil al naturii, cu prea puţină cultură, crescut în copilărie şi în prima tinereţă la ţară, fără friu, stăpînit de instinctele şi aplecările lui fireşti. Din fericire aceste instincte şi aplecări erau cinstite: era de o fire deschisă, incapabilă de disimulare sau de intrigă, urînd şi dispreţuind minciuna, iubind numai calea cea dreaptă, bun la inimă şi milos, deşi iute şi grabnic la minie, dar nepismatareţ şi, încă din tinereţă, de o evlavie sinceră. Inteligenţa lui nu trecea peste mijlocie, dar era plin de bun simţ. Era indulgent către pacatele altora, dar şi către patimile lui, căci, din cele auzite, sînt în drept s'încheiu că era iubitor mare al sexului frumos. Nelacom de bani, dar gospodar bun şi harnic al averii sale, diregător drept şi incoruptibil, de o bărbăţie recunoscută de toţi, prieten bun şi credincios. Părinte deosebit de afectuos, iubitor de ţară şi de neam, vorbea adesa copiilor lui de soarta jalnică a neamului nostru, rupt în trei crîmpeie deosebite; dorea ca ei să poată ajunge a vedea cel puţin zorii reintregirii lui.

În schimb, bunica fusese crescută în Fanar, adică într'unul din centrele cele mai rafinate din lume, unde copilului, ca întâiu învăţămînt, i se întipărea în minte două axiome: întâiul că el trebuie să se ferească cu străşnicie a-şi da gîndul în vileag, ci dinpotrivă să-l ascundă cu cea mai mare îngrijire, al doilea că numai pe căi piezişe se ajunge cu siguranţă la scop; un centru

* Din volumul „Amintiri" care se află subt presă. Vezi şi No. 8.

în care, de mic, era deprins să întrebuinţeze minciuna ca armă de căpetenie, atît în apărare cît şi în agresiune, un centru în sfirşit care alcătuia cea mai adevarată şi mai neîntrecută *academie a intrigii*.

Trebuie însă să declar că bunica nu era nici falşă, nici intrigantă, nici mincinoasă. Dar nu-i plăcea să „zică lucrurile pe şleau", cum obişnuia hatmanul, ci bucuros lasa ceva de gicit interlocutorului ei. La caz de nevoie ştia să croiască o minciună, nu moldovenească, necioplită, cusută cu aţă albă ci una elegantă, plină de artă, grecească, lustruită, poleită. De loc nu a lasat reputaţia unei intrigante, ca alte cucoane de pe atunci, nu numai fanariote, dar şi *getbeget* moldovence, însă cînd era vorbă să-şi ademenească soţul la împlinirea vre unei dorinţi a ei, pe care o ştia potrivnică principiilor, obiceiurilor şi aplecărilor lui, se pricepea, spre a-şi atinge scopul, să întoarcă feliu de feliu de şuruburi minunate.

Bunica era o cucoană mare *(une grande dame)* în toată accepţiunea cuvîntului; amabilă, cu desăvîrşire stăpînă pe toate formele politeţei celei mai rafinate, avînd simţul înăscut al „cuviinţilor" şi înzestrată cu un tact deosebit. Unul din dictoanele ei favorite era: *On n'est jamais assez poli.* (Niciodată nu eşti destul de politicos).

Dar era cam sacă la inimă, egoistă, dominatoare până la tiranie, necruţătoare faţă de cei ce-i erau supuşi şi, în momentele de minie, capabilă de acte de o asprime exagerată. Apoi, lucru straniu, cu toată netăgăduita-i şi strălucitoarea-i inteligenţă, prea adesa lipsită de simţ practic şi chiar de bun simţ.

Apoi iarăşi lucru straniu, acea fiinţă iperinteligentă, care, pe deasupra, mai fusese crescută în casa unui părinte renumit pentru vasta-i învăţătură şi care mai poseda şi un frate, Neculai Manu, privit pretutindeni ca un învaţat în toată puterea cuvîntului, era cu totul lipsită de cultură: deabie ştia să cetească şi să scrie greceşte şi vai de scrisul şi de ortografia ei! Vorbea curgător franţuzeşte, dar cu oareşicari grecisme. Spre exemplu, baga cîte un *en* înaintea tuturor verbelor active sau pasive. Nu zicea: *il a dit, je vois, tu te trompes*, ci *il en a dit, j'en vois, tu t'en trompes* şi alte asemene particularităţi comune multor persoane din epoca ei care fusese crescute în medii greceşti. Pe urmă învaţase a ceti franţuzeşte şi a vorbi romîneşte foarte curgător şi nu prea incorect, dar cu un accent foarte pronunţat şi amestecînd pe ici şi colea cuvinte greceşti. Enigma este cu atît mai stranie cu cît această femeie atît de incultă avea aplecări intelectuale şi-i plăcea mult societatea barbaţilor culţi dela care putea să înveţe ceva. Ateistă convinsă, discuta bucuros despre religie şi, dacă zicea lucruri crude despre popi şi despre ceremoniile religioase, din gura ei nu ieşiau niciodată absurdităţi.

Cîţiva ani după aşazarea ei în Moldova, bunica făcuse cunoştinţa unui jezuit lepadat de călugărie, ajuns în Ieşi nu ştiu în urma căror împrejurări şi pe care îl numea: *le père Daniel.* Îi

atribuia tot ce ştia (cumplit de puţin lucru era acel tot!) şi-l descria ca pe un barbat deosebit de învaţat. Povestea cum petrecea cu dînsul ceasuri întregi, ascultînd cîte i le spunea despre diversele religii şi sisteme de filozofie, despre legile naturii şi trecutul omenirii, bineînţeles că şi fostul jezuit era un ateu convins. „Dela dînsul", zicea ea, „învaţat-am să privesc forţa universului ca dumnezeul meu". „*Mozozoiul* creştinilor şi al popilor este dumnezeul lui Franculica!" (Acest de pe urmă era un argat malorus al ei, foarte credincios, dar beţiv şi prost la culme). Mai adăugia, ca dovadă a interesului ce-l avea pentru ştiinţă, că părintele Daniel era nu numai scîrnav şi nespălat, dar veşnic mirosea a usturoiu şi că, dacă nu ar fi fost atît de doritoare de a se instrui, nu l-ar fi suferit niciodată în proximitatea ei. I

Bunica era o epicuriană în toată puterea cuvîntului: proclama că viaţa este dată omului pentruca el să tragă cît mai multe bucurii dintr'însa. Nimica nu era prea bun, nimica prea frumos, nimica prea delicat pentru ea. Nici o casă în Ieşi nu era ţinută ca a ei şi mai ales nicăiure nu se mînca ca la dînsa. Se lăuda că ea a învăţat pe moldoveni cum să mănînce şi a transformat bucătăria moldovenească, din bucătărie de salbateci în bucătărie de oameni civilizaţi. Şi, în privinţa asta, toţi contimporanii erau unanimi pentru a declara că masa ei era fără păreche în întreaga ţară: proclamau pe bunica drept unică în toate privinţile gospodăreşti: la dînsa s'au văzut în Ieşi cele dintăi slugi îmbrăcate europeneşte şi servind cu mănuşi albe, ca în apus.

Bunica avea cultul frumuseţii: un barbat şi mai ales o femeie nu putea comite pacat mai mare decît acel de a fi neplăcut sau mai ales neplăcută la privit. Nu suferea împrejurul ei decît slugi frumoase. Dela început nu a primit să fie slujită de ţigance, din cauza pielei lor smolite care-i jignea simţimîntul estetic: era totdeauna încunjurată de un adevarat stol de fete moldovence frumoase, nelepădindu-se de acest obiceiu până la moarte. Soarta acestor fete nu prea era de invidiat, căci dacă era darnică către cele care erau supuse, o slujeau bine şi mai ales ştiau să î se vire pe sub piele, palmele, bătăile cu papucul şi cuvintele usturătoare curgeau pentru cea mai mică greşală.

Foarte *mondenă*, foarte cheltuitoare, mai iubea şi jocul de cărţi. Averea hatmanului fiind atunci foarte mare şi el, la începutul căsătoriei, foarte robit de frumuseţa ei, era lasată liberă să cheltuiască cît îi plăcea. Dar, cu vremea, prea abuzînd de această libertate, mai ales în privinţa jocului de cărţi, el se văzuse silit să strîngă baierile pungii, fixîndu-i pentru toaletă şi

* Am dat de urmele acestui jezuit lepadat de rasă în Basarabia. Acuma patrusprezeci ani, aflîndu-mă împreună cu fiică-mea la Cobilnea, în Basarabia, în vizită la doamna Olga Catargiu, născută tot Catargiu şi eu vorbind de bunica şi de părintele Daniel, amabila mea gazdă mi-a spus că el este înmormîntat la Bălţi şi fusese profesorul părintelui său.

plăceri o sumă hotărîtă pe fiecare lună. Deşi această sumă, mai ales pentru împrejurările vremii, era foarte ridicată, nu ajungea niciodată cheltuitoarei şi neordonatei hătmănese. Din această pricină se iscau necontenite certe între soţi, în urma cărora de obiceiu hatmanul plătea, iar cînd nu plătea, cucoana Frosiniţa făcea datorii care, la moartea bunicului, se suiau la respectabila sumă de 32.000 de galbeni sau 375.000 de franci în aur.

Chestiunea bănească era departe de a fi singura asupra căreia soţii nu se înţelegeau. Pe cînd hatmanul era cît se poate de evlavios, mergea la toate slujbele bisericeşti, ţinea toate posturile, se spovăduia nesmintit de două ori pe an, am văzut că bunica nici nu credea în Dumnezeu şi chiar îşi bătea joc de numele lui. Şi de oarece pe acest capitol hatmanul nu şuguia şi pretindea cu tot dinadinsul ca toată casa să-i urmeze pilda, se isca mare gîlceavă între cei doi soţi şi bunica era silită să se supue, deşi cu cea mai mare şi mai vădită rea voinţă.

După o noapte petrecută la vr'o adunare, la ea sau aiurea, după vr'o partidă de *préférence* sau de alt joc, mai puţin inocent, care ţinuse până tîrziu după miezul nopţii, trebuia, duminica şi în zilele de sărbători, să se scoale înainte de ziuă, iarna pe ger sau pe vifor, spre a se afla la biserica Sfîntului Spiridon chiar la începutul slujbei.

Hatmanul trimetea soli peste soli la uşa camerei de toaletă a hătmănesei, până cînd aceasta se hotăra să iasă spre a intra în careta de mult trasă la scară. Dumnezeu ştie cîte palme, cîte lovituri de papuc şi cîte cuvinte de ocară aveau, în asemene ocaziuni, să înghită, în fiecare dimineaţă de duminică sau de zi mare, bietele fete frumoase care o ajutau să se îmbrace!

O scenă asămănătoare se petrecea în acelaş timp în odaia băieţilor, pe care moş Poruşnic, un bătrîn boieranaş care, în vremea cînd bunicul era hatman, îndeplinea slujba de *poruşnic* (locotenent) al hătmăniei (un feliu de adjutant), avea acuma datoria neplăcută să-i trezască. Moş Poruşnic, ieşit de mult din slujbă, era om de încredere al hatmanului, ţinut în casă şi primit la masă. Se ducea pe rînd la patul fiecăruia din băieţii fostului său şef, îi scutura şi, cu un glas sfîrnîit, ieşind dintr'o gură lipsită de dinţi, rostea cuvintele: „Cucoane Răducane (sau Alecule sau Lascarache sau Mitică), scoală! Cuconu-i gata, trăsurile sînt trase la scară, îi tîrziu, acuş începe slujba". Dar băieţii, plini de somn, răspundeau fără respect pentru persoana veteranului: „Fugi, moş Poruşnic! Du-te la Alecu (sau la Lascarache, etc.)", mai gratificîndu-l uneori şi cîte cu un picior. Şi scena se repeta de mai multe ori, până ce uşa se deschidea şi se auzea glasul răstit al hatmanului strigînd: „Cînilor! Nu vă este ruşine?" intervenţie care avea darul să facă ca fiecare din ei să sară imediat din pat.

Aproape tot atît de neplăcute erau bunicii aghiazmele şi rugăciunile pe care preutul venea să le facă acasă la hatman, la fiecare zintâiu, ajun sau alte prilejuri obişnuite la noi. Popa, în

timp de vreme rea, mai ales în cursul posturilor celor mari, venea cu ciubote unse cu untură de peşte şi dupăce mîncase usturoi, două miresme deosebit de antipatice odoratului ipersensibil al bunicii. Deoarece hatmanul n'ar fi tolerat ca vre unul din membrii familiei să lipsască dela rugăciunile sau dela aghiazmele făcute în casă, bunica era silită să asiste şi ea, dar îşi lua precauţiunile. Punea în dreapta şi în stînga ei pe cîte una din fetele de serviciu, care ţinea în mînă cîte o farfurioară pe care ardea un *călugăraş* sau lemn de *odogaciu* (aloes) şi, din cînd în cînd, cucoana Frosiniţa aducea cu mîna fumul mirositor spre nasul ei clasic, strîmbînd dintr'însul şi scăpînd cu jumatate de glas cîte un: „*Kako kronona!*" 1

Şi popa venit cu aghiazma nu ieşea curînd din casă, căci cu toată curăţenia exagerată a bunicii şi cu toate precauţiunile luate, greu scapai de insecte în acele vremuri în care zacherlina şi celelalte arme moderne împotriva lor erau necunoscute. Hatmanul primbla pe preut prin toate ungherele infectate, recomandîndu-i să stropească cu deosebit de multă aghiazmă cutare sau cutare loc. „Aici, părinte, aici sînt multe!" Vă puteţi închipui dispreţul şi scîrba cu care eleva părintelui Daniel urma această procesiune!

Hatmanul mai silea toată casa, dealmintrelea cum era obiceiu obştesc, să ţie cu cea mai mare rigoare toate posturile anului şi dumnezeu ştie dacă ele erau dese, lungi şi aspre aşa cum se ţineau atunci! Grozav era mai cu samă cumplitul *post mare* de şapte săptămîni. Şi până şi copiii deabie inţarcaţi erau puşi la post; de aceia mureau în primavară ca muştele. Bunica, silită să le ţie şi ea, avea recurs la toate meşteşugurile gastronomiei celei mai rafinate spre a le face suportabile, dacă nu sănătăţii, cel puţin gustului.

Cu tot egoismul ei, bunica era foarte generoasă şi binefăcătoare; această generositate era adesa rău plasată, obiectul dărniciei sale fiind de multe ori nu acel care era în nevoie ci acel care, prin măgulire, îi cîştigase favoarea. Şi de loc nu asculta în această privinţă sfaturile altora; la observaţiile cele mai drepte răspundea: „*Etsi thélo, etsi kamo!* (Aşa vreu, aşa fac), un principiu dealtfeliu destul de general pentru ea. Dar fapt este că nimica nu-i plăcea mai mult decît a da. Hrănea o mulţime de saraci şi căuta cu cheltuiala ei orice bolnav îi cerea ajutor. A înzestrat o mulţime de fete, înlesnindu-li astfeliu facerea de căsătorii bune. Una din acele făcînd pe lîngă ea serviciul de cameristă, o nemţoaică din Ieşi numită Iulia, deosebit de frumoasă şi foarte cuminte, a fost, cu ajutorul ei, căsătorită cu un barbat care încă sub Mihalu Sturdza avea o situaţie onorabilă, iar după Unire a ajuns primar al oraşului Ieşi şi chiar ministru.

Hătmăneasa numai blîndă nu era; accese de mînie văditã ca soţul ei nu avea, dar era fără milă pentru acei pe care îi du-

1 Înjurătură grecească inocentă, de salon, pentru uzul damelor.

sese pacatul s'o nemulţămească. Trata cu batae atît pe slugi, robi sau oameni slobozi, cît şi pe copiii ei; aceste execuţii se întîmplau zilnic în casă şi erau îndeplinite fără cruţare. Atît tata şi moşii mei cît şi foştii robi precum şi alţi servitori şi servitoare pastrase în această privinţă o amintire de ea cît se poate de puţin plăcută, pe cînd cu toţii îşi aduceau aminte de hatman cu cel mai mare drag. Bucatarii casei erau vestiţi, dar vai de ei cînd aveau nenorocirea să greşască vr'un feliu de bucate, macar cît de puţin!

În lume, cu toată amabilitatea şi politeţa ei, era mai mult temută decît iubită, căci avea o limbă din cele mai ascuţite. Unele din cuvintele sale au trăit multă vreme în amintirea societăţii ieşene ca, spre exemplu, complimentul făcut unei doamne, nu tocmai frumoase dar negricioase, care venise să-i facă vizită îmbrăcată în alb dela cap până la picioare: „*Quelle délicieuse toilette vous en avez aujourd'hui, ma chère, on dirait tout-à-fait une mouche dans du lait!*" 1

Bine înţăles că avea grijă să facă asemene complimente străvezii numai unor persoane mai slabe în toate privinţile. Nu cruţa însă nici pe cele de o samă cu dînsa, dar atunci răutatea era aşa de bine ascunsă în laudă în cît era greu s'o alegi şi nu aveai cum să te superi.

Astfeliu, mamei mele, care avea reputaţia să fie o fire rece şi mîndră, îi zicea la un bal, la palatul domnesc, după ce privise lung, şi din dreapta şi din stînga, pe noră-sa ramasă nemişcată pe fotoliul ei: „*Quel beau marbre!*" 2

Era cu bună samă critica cea mai răutăcioasă ce se putea face frumuseţii fără greş şi firii concentrate, nu lipsite de mîndrie a mamei; dar cum să te superi, fiindcă eşti asamanată cu o statuie frumoasă?

*

Bunicul petrecea iarna în casa părinţască din Ieşi, în strada Goliei, vara şi toamna la Bohotin, care atunci ţinea de ţinutul Ieşului, iar pe urmă a trecut la acel al Fălciului. De cea dintăi îmi aduc foarte bine aminte: avea din faţă un cerdac destul de lat, cu stîlpi de lemn, încăperi număroase şi mari; avea bunica unde să primească. Iar în dosul casei, se afla una din cele mai frumoase grădini boiereşti ale Ieşului. Pe urmă a fost acolo aşa zisul „Château aux fleurs".

Precum am aratat mai sus, la întoarcerea bunicilor dela Viena, în toamna anului 1806, ruşii au intrat în ţară şi au ţinut-o ocupată, împreună cu Ţara Romînească, până la 1812, cînd ne-au părăsit luîndu-ni Basarabia.

1 Ce delicioasă toaletă porţi astăzi, scumpa mea, s'ar zice că eşti o muscă în lapte.
2 Ce marmură frumoasă!

Se poate zice că, sub acea ocupaţie rusască, s'a întemeiet în Ieşi ceiace se chiamă *viaţă mondenă*, înflorind însă odată cu ea adulteriul, despărţeniile şi jocul de cărţi. Boierimea cea mare a adoptat atunci, pe cît i-a fost cu putinţă, modul şi formele obişnuite de traiu în lumea mare din statele apusene, schimbare în parte pregătită de emigraţii şi emigratele din Franţa, oploşiţi în ţările noastre în urma revoluţiunii franceze în calitate de profesori, de guvernante, de frizori şi de bucatari. Armatele ruseşti au contribuit şi ele la această evoluţie în traiul boierimii, ajutînd nu puţin la depravarea moravurilor şi... introducînd în Ieşi dansurile apusene. În arhiva ocîrmuirii ruseşti în Principate în cursul acelei nenorocite ocupaţii, arhivă care se află la Chişinău, se găseşte un mic dosar, cuprinzînd numai cîteva file, din care rezultă că octogenarul mareşal cneaz Prozorovski, un barbat dealtmintrelea absolut cinstit şi foarte religios, a scris la Peterburg meşterului de curte Narişkin, pentru a-i cere să trimată la Ieşi un dansator al Curţii care să dee boierimii lecţii de dans. Narişkin i-a şi trimes pe dansatorul Ivanov, cu învoire să stee un an întreg în Ieşi. Iar boierii se vede că au fost atît de încîntaţi de el în cît, la expirarea anului, au ademenit pe Prozorovski să scrie din nou lui Narişkin, cerîndu-i să prelungească învoirea dată lui Ivanov, lucru ce i-a fost refuzat.

Toţi boierii purtau atunci costumul oriental: anteriu, brîu de şal, şalvari (care nu se vedeau sub anteriu), conteş şi giubea; în picioare meşti şi papuci, iar pe cap işlic. La baluri însă, unde nu jucau decît cei tineri, aceştia purtau ciubote de piele fină, roşie sau galbănă. Dacă acest port putea să şadă bine acelor bătrîni şi maturi, cadrînd cu bărbile lor cele lungi, ni putem închipui că era departe de a avantaja pe cei tineri, poalele giubelelor fluturînd în vînt cînd valsau, învîrteau o polcă sau băteau o mazurcă, astfeliu că comparaţia cu uniformele strălucitoare ale ofiţerilor ruşi, ce vrînd-nevrînd erau ademenite cucoanele s'o facă, nu putea decît să fie în defavorul tinerilor pămînteni şi ni dă cheia multor călcări de credinţă de care cronica scandaloasă a acelei vremi povesteşte că unele din ele s'ar fi făcut vinovate.

Bunica deci, dela începutul căsătoriei sale, a avut pe cine să ospăteze şi să întreţie la masă şi la adunări, unde să facă să strălucească frumuseţa şi spiritul ei, mai cu samă cu cine să joace partide de cărţi, lungi şi păgubitoare pentru punga hatmanului.

Ofiţerii ruşi, găzduiţi prin curţile boiereşti, erau primiţi pe picior de prietenie, în curînd chiar de familiaritate în familiile pămîntene. Toţi boierii erau departe de a fi rusofili, mai ales după un contact mai prelungit cu oştirea împărătească, dar teama de puterea împărăţiei era mare şi, apoi, erau creştini pravoslavnici. Prezenţa acelor ofiţeri în casele boiereşti a ajutat mai cu samă la încetarea recluziunii femeilor şi a înlesnit mult libertatea raporturilor din toate zilele între cele două sexe. Vizitele făcute de barbaţi femeilor în cursul zilei, mesele la care luau parte şi boieri şi cucoane, obiceiul de a primi musafiri sara, după masă, balurile, scrisorile dintre barbaţi şi femei pentru a face, a primi sau a refuza invitaţii, spre a se scuza pentru nevenirea la vr'o una primită şi cîte altele,—toate contribuise la desfiinţarea barierelor adunate în Moldova de atîtea secole între barbaţi şi femei. Tot atunci s'a operat şi europenizarea desăvîrşită a îmbrăcămintei femeieşti şi a traiului de toate zilele, astfeliu că forma exterioară a vieţii a început să se schimbe cu totul, aducînd însă din pacate cu dînsa şi o necontestabilă stricare a moravurilor, nedespărţită de o atît de lungă ocupaţie a ţării de către o armată aparţinînd unei ţări corupte şi însăşi semi-barbare. Slăbirea legăturilor căsniciei şi lăţirea patimii cărţilor n'au fost decît urmările fireşti şi inevitabile ale acelei nenorocite ocupaţiuni.

Cînd hatmanul s'a căsătorit pentru a doua oară, exista la Bohotin numai curtea cea veche, clădită în veacul precedent de băneasa Maria Roset, adică un şir de patru odăi dînd pe un cerdac foarte strîmt, cele două dela mijloc fiind despărţite de cele dela extremităţi prin cîte o şăliţă. Ele există şi astăzi, au fereşti mici, cu gratii de fier şi uşi într'un canat. Ograda era încunjurată cu un zid de bolovani destul de înalt, avînd şi meterezuri care, în faţă, trăieşte şi astăzi. Dealungul zidiului se aflau şi se află încă acuma, dar sporite şi mărite, atenansele. Atunci ca şi astăzi bucătăria era aşazată lîngă zid, astfeliu că, pe orice vreme, bucatele înainte de a ajunge pe masa stăpînilor trebuiau să străbată curtea întreagă.

Cînd bunica a văzut această curte sărăcăcioasă şi tristă, fără de verdeaţă împrejurul ei, ea a declarat hatmanului că nu va sta o zi la Bohotin până ce nu-i va clădi o casă în care să poată trăi aşa cum este deprinsă să trăiască şi va fi sădit o grădină pentru inveselirea priveliştii. Şi el, cu totul sub farmecul ei, a şi început clădirea curţii celei nouă, cu două rînduri, avînd două odăi jos şi patru sus, la care moşu-meu Mitică a mai adăugit mai tîrziu alte trei camere, tot sus, pămîntul pe care a fost ridicată clădirea înfăţoşînd un suiş pronunţat, dela faţă spre dosul ei.

Totodată s'a angajat un grădinar neamţ care a plănuit şi a sădit, în cuprinsul ogrăzii, în partea despre miazăzi, o mică, dar prea frumoasă grădină *à la française*, cuprinzînd un frumos havuz cu ţişnitoare. Această grădină a părut însă în curînd prea mică bunicii. Cînd, după 1830, împrejurările au devenit mai liniştite, s'a dat jos partea zidiului despre apus, s'au pus bazele unei *grădini engleze* şi s'a clădit o florărie mare pentru adăpostirea număroşilor copaci de alămii şi alte plante aduse de bunica din străinătate.

În curtea cea nouă şădeau bunicii şi musafirii aproape totdeauna nelipsiţi, în acea veche copiii cu Leonte, *didascalul* grec şi guvernanta fetelor. Doctorul Roth, profesorul german, fiind căsătorit, locuia într'o casă boierească afară din curte.

Musafirii erau totdeauna număroşi, atraşi mai ales de patima vinatului: bunicul era un trăgător fără păreche in toată țara. Vina şi cu ogarii şi cu prepelicarii şi cu copoii, făcea hăitulell la iepuri, la sitari şi la capre, căci Bohotinul avea trei mii de fălci de pădure intr'o intinsoare, mărginindu-se cu alte multe mii de fălci, mai ales mănăstireşti, iar vinatul de tot soiul mişuna in codri, in cimpii, in luncile Jijiei şi ale Prutului, in stufăriile iazurilor. Şi bunicul a vinat până la sfirşitul vieții.

Cetitorul se va intreba fără indoială cum, in aşa de puține incăperi, se putea primi un număr mai mare de musafiri. Insă bunicii noştri aveau despre *comfort* idei mult mai simpliste decit noi. Era lucru stabilit ca boierii să fie adăpostiți mai mulți intr'o odaie, ceiace era inlesnit prin faptul că mobilarea odăilor era alcătuită aproape excluziv din *aşternuturi*, adică din paturi de scinduri pe care se aşazau saltele de lină acoperite cu macaturi de cit. La părete se puneau perine de paie, acoperite cu cit la feliu, pe care se razamau perine mai mici, imbracate ca cele dela părete, dar umplute cu lină. O masă sau două, obişnuit de lemn de brad văpsit sau lustruit, acoperită cu covor de țară şi citeva scaune complectau, la inceputul veacului trecut, mobilierul unei odăi de musafiri din oricare curte din Moldova.

Paturile erau aşazate dealungul păreților celor din fața uşii şi mărginaşi cu aceasta, altădată de jur imprejurul odăii, rămînind liberă numai lumina uşii. In acest chip, intr'o odaie, să zicem de cinci metri pe fiecare laturе, se puteau culca, pe paturi, dela şăse până la opt persoane, iar dacă se mai aşterneau saltele pe jos, ceiace se făcea totdeauna in caz de gloată, mai incăpeau incă citeva. Şi pentru cucoane se proceda la feliu. Odăile de culcare ale stăpînilor casei aveau pe atunci *crivaturi*, adică paturi de lemn indigen, lustruit şi lucrat după modelul paturilor din străinătate de stoleri nemți, unguri sau poloni. Mobilele de lemn de peste mare, mahon şi altele, erau extrem de rare, ele se aduceau din străinatate numai cu mare greutate şi cu mare cheltuială. Bunica, cu prilejul călătoriei sale de nuntă la Viena, cumparase citeva bucăți pentru ietacul, salonul şi sofrageria din Ieşi. Cu prilejul *bejeniei*, intre 1821 şi 1828, a mai cumparat puține mobile şi la Cernăuți, dar tata şi moşii mi-au spus totdeauna că, inainte de plecarea lor in Germania, la 1830, işi aduc aminte de foarte puține mobile lucrate in străinătate, la Ieşi sau la Bohotin. Dar cu sistemul descris mai sus, spre a putea găzdui musafiri mulți, ajungea să dispui din bielşug de perine, de saltele, de oghealuri şi de albituri de pat. Şi aceste erau, se vede, mai abondente decit albiturile de corp ale hatmanului, căci după o catagrafie ce o posed a lucrurilor din casă, făcută la 1807, constat că garderoba bunicului, cu toată bogăția lui, era din cele mai răstrinse şi, amărunt tipic intre altele: el nu poseda decit şăpte cămeşi! Una din ele o posed şi astăzi; ce rău imi pare că nu mi-a ramas nici un anteriu, nici un conteş, nici o giubea, nici o păreche de meşti!

Toaleta de dimineață a boierilor musafiri era necomplicată. Mai intăiu fiecare din ei aducea cu dinsul feciorul său particular; un boier, chiar un boierănaş mai cu dare de mină, s'ar fi privit ca desconsiderat dacă ar fi venit in casă străină fără de fecior. Dimineața veneau, rind pe rind, feciorii boierilor găzduiți, urmați de cite un țigan sau de cite o țigancă a casei, care aducea o cofă cu apă şi feciorul aducea un lighean de alamă galbănă şi un ibric de acelaş metal cu gitul ingust, iar de umărul lui era atirnat un prosop cit o prostire. Ligheanul se aşaza pe un scaun, ibricul se umplea cu apă din cofă, feciorul dădea in mina boierului o bucată rotundă de sopon turcesc mirosind a mosc, ce-i fusese incredințată de cămărăşița curții, şi boierul venea ca să-i toarne feciorul apă, pe mini, pe care le spala, apoi işi spala cu ele obrazul. Cei mai civilizați din ei mai scoteau dintr'o cutie o perie de dinți şi un instrument alcătuit dintr'o fălioară, largă de mai puțin de un deget şi lungă cam de-o şchioapă, de argint sau de balenă, cu minere mici de acelaşi materie, cu care işi rădea limba. Această toaletă ni se pare astăzi sumară, dar boierii de atunci nu se credeau de loc mai puțin curați decit ne credem noi astăzi.

Dată fiind prezența unor anumite utensilii, de formă arhaică, însă cu totul caracteristică, de ființa cărora imi aduc aminte in ietacurile şi in odăile de toaletă ale cucoanelor din generația bunicii, am temeiu a crede că toaleta lor era simțitor mai complicată.

Se vede că generalii şi ofițerii superiori ruşi nu erau mai exigenți, in ceiace privea comfortul, decit boierii moldoveni, căci am auzit adesa pe bunica povestind cum, după clădirea curții celei nouă dela Bohotin, a primit in vizită număroşi generali şi ofițeri superiori ruşi.

Marele lux dela țară consista atunci in cai, trăsuri şi mai ales in masă bogată şi,—in această de pe urmă privință, precum am zis, Bohotinul ocupa locul de frunte in Moldova,—in slugi multe şi, la Bohotin, erau şi multe şi bine stilate; in sfirşit luxul mai consista in lăutari buni şi taraful dela Bohotin era vestit.

Mulți din număroşii vechili şi vataji ai bunicului erau, dealtmintrelea caşi acei ai altor mari case boiereşti, oameni de neam bun, feciori de boieranaşi sau de răzăşi sau oameni boieriți in urma stăruinții hatmanului, cu boierii mici: pitari, medelniceri, jitniceri, şatrari, chiar sardari şi bani, etc.. Din urmaşii lor s'au ridicat, unii prin mijloace cinstite, prin muncă incordată, cinste, destoinicie şi economie, la stări frumoase şi au jucat oareşcare rol politic in vremea domniilor regulamentare. Alții au ajuns şi ei la situații şi stări la feliu prin mijloace necurate, prin furt, prin fraudă, prin inşălăciune şi slugărnicie. Din nepoții lor nu puțini ocupat-au, ocupă şi astăzi situații insamnate, ajungind chiar unii sfetnici ai tronului.

Nu trebuie să uit mulțimea clienților care mişunau in curtea bunicului caşi in acele ale tuturor boierilor mari de atunci şi mai de apoi. O ocupație care absorbea o bună parte a timpului

unui boier mare, era primirea în fiecare zi şi ascultarea doleanţelor, a sfezilor şi a nevoilor *oamenilor de casă*, dictarea către gramatici a scrisorilor de intervenţie în favorul lor, sfătuirile cu ei în cutare sau cutare interes al casei. Căci dacă boieriul cel mare trebuia să îngrijească de interesele omului său de casă, acesta privea şi el ca o datorie *să sară în ajutorul stăpînului şi ocrotitorului său* de cîte ori acesta putea să aibă nevoie de asemene ajutor. Aceasta fie că era numai vorba de un sfat, fie că era trebuinţă de îndeplinirea unei misiuni cerînd, cînd deosebită isteţime de minte, cînd îndrăzneală mare şi desăvîrşit dispreţ de moarte. Printre aceşti oameni de casă se găseau unii foarte subţiri la minte şi foarte de bun sfat, alţii erau barbaţi neînfricaţi, în stare să treacă prin apă şi prin foc. Dacă recunoştinţa şi credinţa către stăpîn nu era apanajul tuturora, mulţi din ei au dat frumoase pilde de devotament şi chiar de jertfă în interesul casei de care se ţineau.

Acei boieranaşi în serviciul marilor boieri erau trataţi cu cinste şi, spre exemplu, cînd erau în vrîstă matură, copiii boierilor li ziceau, nu pe nume: Neculai, Gheorghe, Iancule, Costache, Marghioală, Ileană, etc., ci *moşu* Neculai, *moşu* Gheorghe, *moşu* Iancule, *moşu* Costache, *mamă* Marghioală, *mamă* Ileană, etc.. Acelaş obiceiu mai exista şi în tot timpul copilăriei mele.

Şi, după toate cîte le-am văzut în copilăria mea şi le-am auzit dela bătrîni din toate stările, dela ţigan până la logofăt mare, nu era nimica sămănînd a fudulie, a *hauteur*, în raporturile dintre boieriul cel mare şi omul lui de casă. Acesta era tratat cu o familiaritate binevoitoare, adesa chiar afectuoasă. Boieriul sau soţia lui erau, în majoritatea cazurilor, nuni de căsătorie ai protejatului sau naşi de botez ai vr'unuia sau ai mai multora din copiii lui. Am cunoscut chiar cazuri în care ocrotitorul era naş de botez al protejatului, nunul său de căsătorie şi naş de botez ai mai multor din copiii lui. Se stabilea astfeliu, între ocrotitor şi ocrotit, o rudenie spirituală, înfiinţînd legături de o natură cu totul specială. Bine înţăles că nu am intenţiunea să susţin că nu se găseau şi boieri mari, de viţă veche, cu apucături fudule de parvenit, care ar sta bine şi unui puternic aparţinînd păturilor nouă de astăzi, dar aceste erau numai rari excepţii. Mulţi din ei însă erau barbaţi foarte accesibili măgulirii şi acei din oamenii lor de casă cărora nimica nu li costa cînd era vorba să tragă vr'un folos, întrebuinţau cu succes măgulirea pentru a intra mai adînc în favoarea stăpînului.

Am întrebat adesa pe bunica cum îşi petrecea vremea la Bohotin cînd copiii ei erau încă mici şi ,din răspunsurile date de ea, mi-am făcut următoarea ideie de viaţa ce se ducea atunci la ţară, în Moldova, într'o casă mare boierească:

Mai niciodată nu erau fără musafiri. Toată lumea se scula relativ de dimineaţă. Vînătorii, cînd era vreme de vînătoare, adică după ideile de atunci, aproape în tot cursul anului, plecau în zori de ziuă, luîndu-şi cu dînşii un dejun copios.

Ceilalţi boieri se trezeau mai tîrziu, iar îndată ce făceau ochi, înainte de a se spala şi de a se îmbraca, se aşazau turceşte pe pat şi li se aduceau dulceţi şi apă, urmate îndată de cafe turcească. Apoi veneau ciubucele, aduse de ciubucciul curţii sau de feciorii lor particulari, aprinse gata, cu „căimac cît un stog de fîn" pe deasupra bucăţii de iască aprinsă. Mulţi din ei preferau *narghileaua*, cu ţigaia plină de *tumbekiu* aromatic, cumplit de tare, al cărui fum, după ce trecea prin apa din vasul de sub ţigae, era dusă la gura fumătorului printr'un conduct flexibil alcătuit dintr'o spirală, lungă de 3—4 metri, de sîrmă subţire, învălită în piele foarte subţire şi ea. Toaleta boierilor, care urma îndată după dulceţi, cafe şi ciubuc sau narghile, am descris-o mai sus.

Dejunul, zacusca cum i se zicea până pe la 1860, se lua pe la zece ore în sofragerie, iar după dejun se puneau la taifas, obişnuit cucoanele într'o odaie, boierii într'alta. Şi unii şi alţii se aşazau de preferinţă pe divanuri, mulţi din ei, mai cu samă cei mai în vrîstă, turceşte. Fiecare boier sau cucoană era nedespărţit de mătăniile sale ce necontenit, în chip aproape mecanic, le făcea să-i alunece printre degete, uneori vreme de ceasuri. Acele mătănii erau făcute din materiile cele mai diverse: lemn de odogaciu, chiparos, fildeş, sidef, chihlimbar, cornalină, abanos, etc., adesa din două materii deosebite şi combinate, unele cu canaf, altele fără canaf, alcătuit din acelaş materie ca mătăniile, dar avînd boabe cu mult mai mici.

Boierii fumau ciubuc după ciubuc, un ciubucciu stînd necontenit în odaia de alături pentru a aduce un ciubuc aprins îndată ce auzea bătînd în palme, procedeu adoptat atunci la noi obşteşte pentru a chiema slugile, pe care l-am mai apucat şi eu, clopotele în copilăria mea fiind, mai ales la ţară, o raritate. Fumau şi cucoanele, dar mai rar. Slujba de ciubucciu, avînd a ţinea curate şi a umplea ciubucele într'o curte primind mulţi musafiri, era departe de a fi o sinecură şi, cînd numărul musafirilor era deosebit de mare, ciubucciul casei mai era ajutat de băieţi ciubuccii şi de feciorii musafirilor.

Boierii discutau mai ales asupra politicii, dar erau departe de a fi excluse şi alte subiecte: gospodărie, afaceri, amintiri, vînătoare, povestiri de tot soiul şi cancanurile zilei. Erau în stare să rămie ceasuri întregi în acelaş poziţie pe divan, în meşti, cu papucii aşazaţi pe jos dinaintea lor.

Cucoanele adoptase în timpul ocupaţiei dela 1806—1812 aproape toate costumul european, numai cele în vrîstă şi alte puţine excepţiuni mai rămăsese credincioase anteriului, şalvarilor, caţaveicii şi giubelei din trecut. Dela 1805 încoace aceste piese vechi de îmbrăcăminte încep a dispărea cu totul din foile de zestre cari nu mai vorbesc decît de *haine de modă*. După spusele bunicii, îşi procurau de pe atunci publicaţii de modă franceze sau vieneze. Ele bine înţăles vorbeau despre toalete, copii, gospodărie, cancanuri, discutau intrigile galante în curs şi sfar-

mau fără milă zahar pe spinarea cunoscuților. Din cînd în cînd stăpîna casei bătea în palme pentruca sofragiul să aducă dulceți și apă sau cafele turcești (în odaia unde se țineau boerii, bătăile în palmă pentru aducere de cafe erau neasamanat mai dese).

Cîteodată se arata, la ușa salonului unde stăteau cucoanele, cămărășița casei și făcea sămn unei cucoane care se scula numai decît și dispărea cu dînsa spre camară, situată sub curtea cea veche și care ocupa aproape jumatate din lungimea ei. Înaintea ușii cămării se găsiau soba de fier pentru facerea dulceților și materiile prime, mai speciale Bohotinului, pentru feliul de dulceți ce voia să-l facă, pregătite de mai înainte. Aceste materii, după cît îmi aduc aminte, erau nufărul, cireșile amare, nucile și trandafirii. Pentru acești de pe urmă bunica a intrat mai pe urmă în mare concurență cu cucoana Săftica Paladi, întăia soție a lui Mihaiu Sturdza care, după cum însăș mărturisea cucoana Frosinița, a învins-o cu trandafirii de pe moșia ei Jijia, de lîngă Ieși unde, vreme de patruzeci și mai bine de ani, mai toate cucoanele din capitala Moldovei își făceau *roduzaharul*, șerbetul și apa de trandafir.

Ape feliu de feliu și după cele mai minunate rețete țărigrădene se făceau și la Bohotin; erau vestite în toată Moldova și spițerii din Ieși s'au rugat de bunica să-i învețe a le face. În întinsa camară se găseau bunătăți pe cît de minunate pe cît de deosebite și în cîtimi urieșe.

Limba de conversație era acea grecească care, în relativ scurtă vreme, a fost înlocuită cu acea franceză. Mai multe din cucoane vorbeau de pe atunci franțuzește în chip curgător, căci profesori și guvernante franceze se găseau în țară încă înainte de începutul secolului trecut, goniți până aici de revoluția franceză. Mulți din acei profesori erau sau barbați de meserie, clerici și laici, sau barbați de neam bun cu cultură, dar nu lipseau nici aventurierii cu numele de profesori, ce și-l dăduse numai ei înșiși, iar în țara lor fusese coafori, actori, bucatari sau simpli cavaleri de industrie. Printre guvernante erau dame aparținînd și celei mai bune nobilimi franceze, pe care o lipsă totală le silise să ceară mijloace de traiu unei creșteri îngrijite și unor cunoștinți deosebit de întinse și de serioase pentru vremea de atunci.

Intre două și trei ceasuri după amiază se întorceau de obiceiu vînătorii și lumea se punea la masă. Aceasta era din cele mai variate și din cele mai copioase. Bunul-meu stăpînea moșiile Bohotinul cu Colțul Cornei și Hilița la Fălciu, Căiuțul la Bacău, Tureatca, Mirenii, Dragoslovenii și Hudeștii Mici la Dorohoiu, Plopenii la Suceava, Mihalașa, Horbova, Stodolna și Frăsineștii în Basarabia, adică peste tot 14 moșii. Și bunica ținea morțîș să aibă, la mesele ei, cîte un feliu de bucate, sau cîte un mezelic sau macar un desert pentru fiecare moșie. Vedeți deci că o masă la Bohotin nu era lucru de glumă.

Bunicul avea în pivnițile lui vinaturi minunate, căci poseda vii în podgoriile cele mai vestite din țară: la Panciu, la Odobești,

la Cruce, la Spărieți și la Copou; chiar via dela Marmora, pe Bohotin, dădea un vin al cărui buchet era minunat. Dar boierii din vremea de care vorbesc făceau prea puțin caz de vin, nu puțini din ei beau de obiceiu la masă numai apă, ceilalți numai cîte un păhăruț de vin, mult două. Iar cucoanele nu beau vin aproape de loc. Pe lîngă multele răutăți ce ni le-a adus regimul fanariot, el a făcut ca boierii moldoveni, buni bețivi înainte de începutul veacului al optsprezecelea, să iee în privința băuturii minunatele obiceiuri de sobrietate ale țarigrădenilor.

Bine înțăles că, în alcătuirea acelor mese date de bunica, atît la Ieși cît și la Bohotin, își dădeau întîlnire toate bucătăriile din lume (afară de acea nemțască pentru care ea avea un dispreț desăvîrșit). În cinste erau, afară de feliurile obișnuite în țară și de multe excursiuni în bucătăria franceză, bucatele grecești și turcești: nenumarate feliuri cu unt de lemn, cataifurile, baclavalele și caplamalele care mai trăiesc și astăzi, precum și altele din nenorocire defuncte de care îmi aduc aminte cu jind: kușkebak, tingirikebak, kafasaki, friptură tocată la frigare și alte multe feliuri gustoase dacă nu tocmai ușoare de mistuit, ale căror nume chiar l-am uitat. Dealtmintrelea Bohotinul era în condițiuni gastronomice cu totul excepționale, înlesnind mult ținerea unei mese bogate, căci vînatul de toate soiurile, dela căprioară până la prepeliță, mișuna în păduri, în cîmpii și stufării, iar Prutul da cigă, viză, crap și mihals în abondență.

La masă serveau cel puțin trei feciori și, dacă numărul musafirilor era mare, serveau mai mulți. Erau doară destui băieți de țigan bine dresați de sofragiul moldovan care, viriți în haine curate, ținute înadins spre acest sfîrșit, slujeau cu mare îndămînare. Vara, cînd muștele erau supărătoare, doi până la patru asemene băieți, curat îmbracați, apărau pe meseni de muște cu un feliu de apărători speciale făcute din pene de păun.

După masă, după ce ligheanul și ibricul, de astădată de argint, trecuse pe la toți mesenii dearîndul, după ce se luase cafeaua și vutca (*liquerul* foarte gustos, dar foarte slab), cucoanele, de cîte ori era vreme frumoasă, ieșeau la primblare în mai multe trăsuri, puțini din boieri le însoțeau. La întoarcere, mergeau să stee în grădină, unde rămîneau până la căderea nopții și unde le întovărășeau și boierii.

Indată ce înopta, se întindeau mesele de cărți, la care se așazau și boieri și cucoane, iar acei care nu jucau cărți, se puneau din nou la taifas. Bunicul lua, arareori, parte la vr'o préférence, bunica nu se da în lături nici dela *stos* nici dela *ghiordum*.

Pe la zece sara se servea cina, nu cu mult mai puțin copioasă decît masa, apoi unii mergeau să se culce, alții stăteau de vorbă până tîrziu sau urmau să joace cărți.

Partea slabă a acestei ospătări era cu bună samă luminatul, dar nicăiure nu era mai bun. Lămpi de oloiu nu se vedeau încă decît foarte rar, luminările de său alcătuiau aproape unicul mijloc de luminat, atît la țară cît și în oraș. Acele luminări de

său, făcute în fiecare casă, pe lingă că dădeau o lumină din cele mai păcătoase, aveau un miros cît se poate de neplăcut, apoi trebuia să ai necontenit grijă să tai, cu un feliu de foarfeci numit mucări, mucul carbonizat. Luminările de stearină erau încă departe de a fi fost inventate, iar cele de ceară erau prea scumpe, dădeau şi ele o lumină destul de slabă şi rămîneau rezervate aproape exclusiv pentru ceremoniile religioase care absorbeau cantităţi enorme. Bunica, pe masa ei de toaletă, dealtmintrelea foarte elegantă, cu accesorii numai de baga şi de argint, nu ardea decît luminări de său, însă în sfeşnice de argint. Mai mulţi bătrîni aducîndu-şi aminte de viaţa de înainte de Regulamentul Organic, mi-au povestit de balurile dela curtea lui Ioniţă Sturdza, la care se ardea, în candelabre, tot luminări de său.

Am zis că, în taifasurile lor, boierii discutau politică. Această politică, în timpul ocupaţiunii ruseşti dela 1806—1812, nu mai era, ca de obiceiu, redusă la discutarea chestiunilor interne şi a celor izvorînd din legăturile de vasalitate cu Turcia: intrigi pentru înlocuirea sau menţinerea domnului în scaun sau sfaturi pentru a încerca să ferească ţara de vr'un jaf nou al turcilor. Revoluţia franceză şi epopeia napoleoniană stirnise şi la noi interesul obştesc. Voiu arata mai departe cum o parte nu mică din boieri se hotărîse să se îndrepte către Napoleon pentru a-i închina ţara, spre a-l ademeni s'o scape de ruşi, care din zi în zi se făceau mai asupritori şi mai jacaşi. Dar, din nenorocire, lumea la noi era redusă la noutăţile ce le capata dela armata de ocupaţie şi ni putem închipui cît de adevarate puteau să fie asemene veşti, cînd aveau să aducă la cunoştinţa ţării ocupate noutăţi ca acea a bătăliei dela Iena sau a acelei dela Friedland.

Corespondenţă regulată cu străinatatea nu exista înainte de începutul veacului. Dela a doua domnie a lui Moruz s'a înfiinţat *poşta austriacă*, menită a deservi trebuinţile Aghenţiei (consulatului) dela Ieşi. Guvernul Moldovei asigurase transportul corespondenţei, de care se folosea şi el, prin *ţimiraşi*, iar cheltuiala privea Aghenţia. Prin acel canal pătrundeau în Ieşi şi citeva ziare germane, primite de funcţionarii consulatului şi de unii supuşi austriaci stabiliţi în capitala Moldovei: medici, spiţeri şi neguştori mai de samă. Aceştia comunicau boierilor veştile aduse de acele ziare, aşteptate totdeauna cu cel mai viu interes. Spiţerul bunicăi, al cărui nume l-am uitat, era acel care, îndată ce-şi cetise pachetul de ziare, venea să-i facă un rezumat al evenimentelor petrecute în Europa. Mare fost-a jalea ei şi a multor boieri şi cucoane cînd, în urma stării de răsboiu care a domnit, dealtmintrelea puţină vreme, în 1812—1813, între Rusia şi Austria, aliata silită a lui Napoleon în nebuna expediţie în Rusia, consulatul austriac din Ieşi n'a funcţionat cîteva luni şi, prin urmare, n'a umblat nici poşta.

Tot bunica mi-a spus de repeţite ori că, afară de prea puţini boieri rusofili, ca spre exemplu Roznovanu, boierimea, aproape întreagă, făcea urări pentru Napoleon, dar în ascuns, căci frica de ruşi era mare.

Tata şi moşii mei, precum şi oamenii vechi ai curţii bunicului, mi-au povestit cum, cînd pleca curtea dela Ieşi la Bohotin sau dela Bohotin la Ieşi, pornea din ogradă o tabără întreagă de trăsuri, de braşovence şi de harabale. În trăsuri erau hatmanul, hătmăneasa, copiii, profesorii, guvernanta, dadacele şi fetele de serviciu ale bunicăi, precum şi mai adesa cămărăşiţa. În braşovence se aşazau celelalte slugi de sus, apoi spălătoriţele, fetele din casă, *băieţii dela bufet* şi citiva rîndaşi indispensabili din cauza specialităţilor lor. În harabale se încarca *calabalîcul*, adică bagajele personale ale călătorilor şi mulţime de unelte privite ca indispensabile, care se posedau într'un singur *tacîm*, cum erau soba portativă de fier şi tingirile speciale pentru facerea dulceţilor. Bucatarii şi rîndaşii la bucătărie, cu uneltele ei, plecau totdeauna cu un ceas sau două înainte spre a se opri în păduricea dela Mocra, pe moşia Costulenii a Mitropoliei, adică cam la jumatate din cale, pentru a aprinde focul şi a pregăti bucatele hotărîte din ajun, afară de friptură care, făcîndu-se totdeauna la frigare, de către un bucatar special, nu se punea la foc decît în clipa sosirii boierilor. Stăpînii dîndu-se jos, se aşazau pe saltelele şi perinele puse de slugi pe nişte covoare întinse pe iarbă, la umbră. Pentruca aşteptarea să nu pară lungă boierilor, taraful de lăutari al curţii, care totdeauna urma tabăra într'o căruţă specială, executa ariile favorite ale stăpînilor, urmînd să cînte, din instrumente (scripce şi cobze) şi din gură, în tot cursul mesei. Iar după ce boierii îşi isprăveau masa, după ce ligheanul, ibricul, prosopul şi bucata de sopon turcesc trecuse, rînd pe rînd, pe la toţi mesenii, după ce se servise cafeaua şi hatmanul îşi luase din mîna ciubucciului ciubucul aprins, de sub *căimacul* căruia ieşea un nour de fum, începeau să mănînce şi slugile, bineînţăles formînd cel puţin trei grupuri: cele boierite, cele de sus neboierite şi cele de jos.

Observ că taraful de lăutari urma pe hatman în toate călătoriile lui, ceiace era dealtmintrelea obiceiul tuturor boierilor, nu numai de mîna întăia, dar chiar şi de mîna a doua, al boierilor burlaci ca şi al celor căsătoriţi. Cunoscut este doară faptul că boierii noştri dădeau şi ei serenade obiectelor dragostei lor, dar totdeauna executanţii muzicii erau lăutari ai boieriului, sau alţii, împrumutaţi sau tocmiţi într'adins. N'am auzit ca un boier să fi luat el vr'odată scripca în mînă sau să se fi încercat să moaie inima iubitei prin accentele glasului său. Suspinurile jucau un rol foarte însamnat în aceste *cîntece de inimă albastră*, dar totdeauna ieşeau din piepturile arămii ale ţiganilor. Cînd boierului i se părea că un suspin ar da mai multă putere cînteculul zis de lăutar, el şoptea acestuia: „Oftează, cioară!", iar dacă i se părea că suspinul nu este destul de adînc, poruncea, cu glas tot supus, dar mai aspru: „Oftează mai tare, cioară!".

Acel lux cumplit în slugi şi în mese costa pe boier foarte

puțin. Slugile cele multe erau doară țigani robi, cărora nu li se plătea nici o simbrie și care, afară de prea puțini, erau îmbracați foarte sumar, cu haine confecționate de alți robi care, de mici, învațase croitoria. Un număr relativ foarte rǎstrîns de *slugi de sus*: vatav de ogradă, sofragiu, camardiner, cămărășiță, dadacă la copii erau adesa, în casele mai mari, moldoveni și chiar uneori moldoveni boieriți, dar plătiți cu niște salarii ce, nouă, astăzi, ni se par derizorii, valora banului fiind atunci, din pricina rarității sale, foarte mare; apoi mulți din sofragii, camardineri, dadaci, slujeau numai în nădejdea că vor ajunge mai tîrziu, barbații la situația de vatav de ogradă, iar femeile la acea de cămărășiță, aceste fiind privite ca cele mai cinsteșe, cea dintâiu trăgînd mai totdeauna după ea boierirea și dînd prilej de mai mare favoare și, prin urmare, de mai mare folos dela dărnicia stăpînilor.

Iaca cîteva din lefile ce le primeau pe lună slugile moldovenești libere, în timpul *bejeniei (1821—1824)*: un sofragiu 25 lei (16 franci), un fecior tot atita, o dadacă 30 lei (20 franci), o mancă (doică) 30 lei (20 franci), fetele care slujeau pe bunica 25 lei (16 franci), o cameristă peste ele (*un feliu de camarera mayor*) 30 lei (20 franci), o cămărășiță *30 lei (20 franci), un întâiu* vezeteu 25 lei (16 franci), un al doilea vezeteu 20 lei *(13-14* franci) bine înțăles franci în aur.

Productele alimentare erau puțin căutate, exportul celor mai principale fiind permis numai pentru Țarigrad, spre a îndestula trebuințile „hrănitorului Devlet", iar producerea lor fără cheltuială fiind asigurată prin clacă și prin dijmă de o parte, de alta de nenumaratele turme de vite crescute de boieri și de țarani pe întinsele cîmpii nerupte încă de plug pe atunci. Nu se scotea deci pentru acea mulțime de robi nici un ban din pungă. Alimentele se vindeau pe preț de nimica. Bunica și alți bătrîni mi-au povestit cum țin minte de vremuri în care carnea de vacă se vindea cu *o para* oca, adică trei și trei sferturi de bani (centime) pentru un kilogram și un șfert!

Bunicul administra însuș moșia Bohotinul, cuprinzînd șăse mii de fălci de cîmp șt trei mii de fălci de pădure. Dacă pe această uriașă întindere creștea turme destul de mari de vite, în schimb însă, cu toate brațele număroase de care dispunea, nu făcea decît prea puțină agricultură. Moșu-meu Lascar își aducea foarte bine aminte să-l fi auzit enunțînd, ca un *pium desiderium*, pe la 1830: „Dacă m'ar învrednici Dumnezeu și Maica Precurată să pun în anul ista o sută de fălci de grîu!" In anii dela începutul veacului de față se samana pe întinderea vechiului Bohotin cam de douăzeci de ori întinderea enunțată de hatman la 1830 ca un *pium desiderium!* Dar grîul, păpușoii și malaiul produși chiar atunci de sămănăturile hatmanului și de dijma dată de locuitori, împreună cu fruptul și prăsila cirezilor și a turmelor sale ar fi ajuns pentru hrana îmbielșugată a unei case chiar de douăzeci de ori mai grea decît a lui.

Celelalte moșii erau căutate prin vechili, mai toți boieranași sau mazili, cei mulți din ei oameni vechi în casă și de desăvîrșită credință.

Pretutindeni se făcea agricultură prea puțină, pe multe moșii chiar se încasa claca în bani. Totuș suma totală a veniturilor acelor moșii alcătuia, mai ales pentru vremea de atunci, un total cît se poate de respectabil. Apoi nu trebuie scapat din vedere că acei bani erau întrebuințați aproape exclusiv numai pentru cheltueli de lux.

Bunicul poseda peste cinci sute de suflete de țigani, parte *vatrași*, parte *șatrași*. Cei dintâi trăiau în bordeie și case mici, la marginea dela vale a satului Bohotin și erau mai cu samă întrebuințați pentru toate serviciile curții ca: feciori mai de rînd, lăutari, bucatari de tot soiul, pitari, plăcintari, vezetei, surugii, grădinari, fete în casă, băieți la bufet, rîndași la curte, la grajdiu, la pitărie. Alții erau întrebuințați la feliu de feliu de meserii: fierari, potcovari, lăcătuși, lemnari, stoleri, rotari, mindirigii, plapomari, sfeidecari, ciubotari, croitori (pentru slugi), pietrari, zidari, varari, cărămidari și cîte altele.

Astfeliu că o lucrare ca spre exemplu clădirea curții celei nouă nu costa pe hatman decît o sumă minimă care-i ieșea din pungă, deoarece avea pietrari, zidari, cărămidari, salahori, lemnari și fierari din bielșug, care nu-l costau nici macar un ban, varul îl scotea din gropile lui de pe moșie, iar lemnul din pădurile dintre Bazga și Cozia.

Restul vatrașilor se întrebuința la diverse slujbe ale moșiei, la tamazlicuri, turme și herghelii, numai prin excepțiune la munca cîmpului.

Slugile curții erau bine îmbracate și bine hrănite, restul vatrașilor era îmbracat destul de sumar și primea o hrană care nu s'ar putea numi decît frugală.

Vatrașii meseriași însă, fiind învoiți să lucreze, cînd nu aveau de lucru pentru stăpîn, pentru socoteala lor, o duceau mai bine.

Femeile vatrașilor neîntrebuințate în slujba curții, erau puse la țesutul inului și a cînepei din fuioarele ce țaranii de pe deosebitele moșii ale hatmanului erau datori să i le dee din recolta acelor plante.

Șatrașii, simțitor mai număroși decît vatrașii, erau mult mai fericiți. Impărțiți în caldarari, ursari, fierari și lingurari, erau învoiți, în schimbul unei plăți anuale, să cutriere țara spre a-și agonisi viața după cum erau deprinși din moși și strămoși. Erau însă datori să se înființeze în fiecare toamnă la Bohotin, cu cîteva zile înainte de Sfîntul Dumitru, pentru plata dării, al cărei nume l-am uitat, numararea și împărechierea flăcăilor cu fetele, căci țiganul nu trebuia nici el să rămîe stărp; era doară, ca orice vită, dator să dee stăpînului prăsilă dintr'însul. Tot atunci se alegeau și se confirmau bulubașii cetelor și se rînduia, de către stăpîn, peste toate cetele, un bașbulubașă.

Cu prilejul acestor două de pe urmă operații se iveau uneori certe și nemulțămiri mari între țigani și din partea țiganilor. Uneori se luau la sfadă pentru alegerea bulubașei cetei și la bataie între dînșii, spărgîndu-și capetele cu ciomege, pari sau bolovani sau se înjunghiau cu cuțitele, de era silit vechilul să intervie și să-i liniștească vîrindu-se în mijlocul lor cu harapnicul în mînă. Citeodată curtea nu voia să aprobe alegerea cutărui bulubașă împotriva căruia avea temeiuri de bănuială, îndreptățită sau nu, pretinzîndu-se că el cedase, altei cete sau altui stăpîn, cutare fată sau cutare flăcău, bine înțăles în schimbul unei sumi bănești de care se împărtășise toată ceata și pretinzînd că flăcăul sau fata în chestiune murise de boală, înfățoșind chiar mărturii mincinoase, capatate cu bani sau alte fapte de asemenea natură. Altă dată țiganii erau nemulțămiți cu rînduirea bașbulubașei alese de curte, pretinzînd că este aspru sau jacaș. Așa mi-a istorisit bătrînul Anton Skeletti, un mare credincios al hatmanului, că într'un an, nu-și aducea aminte în care, în neființa hatmanului, țiganii s'au răsculat împotriva bașbulubașei reintărite din ordinul stăpînului, neputîndu-l suferi, pe drept sau pe nedrept. Au declarat în gura mare că nu-l primesc, iar vechilul văzîndu-i că s'îndreaptă spre curte, unde se afla bunica cu copiii, a pus să închidă porțile și a postat pe zidiu pe la metereze, pușcași cu poruncă să tragă în țigani dacă vor cuteza să încerce a intra cu deasila în ogradă. Țiganii s'au strîns buluc la poartă, dar n'au îndrăznit să încerce a intra cu sila, mărginindu-se a striga: *„Nu primim pă hăst bulubașă! Nu ne supunem! Să vie chiar cocona Readucanu batrinu, cu barba ha lunga și lata și tot nu ne supunem!“* Hatmanul, vestit de un fecior boieresc inadins trimes de Skeletti, a și sosit a doua zi; dar venirea lui numai spre bucuria țiganilor n'a fost. Satele, strînse înainte de sosirea stăpînului, au încunjurat tabăra șatrașilor, apoi s'a procedat după obiceiul țării și mulți șatrași n'au mai putut dormi, o bucată bună de vreme, decît pe brînci.

Radu Rosetti

Efectele votului universal în Romînia

Avem credința—se spunea acum cițiva ani în toate părțile și *ocaziunile*, prin presă și întruniri—că reforma electorală nu *mai poate* întîrzia. Dacă din împrejurările cunoscute votul universal,—care a fost unul din punctele de program și ale partidului Național-Liberal,—nu a putut lua ființă în 1907, din toate părțile s'a continuat lupta și propaganda până în timpul războiului mondial, cînd parlamentul dela Iași modificînd Constituția a hotărît că *toți* cetățenii romîni, majori, pentru viitor vor alege prin vot obștesc, obligator, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale, pe deputații țării, proporțional cu populația fiecărui județ.

Se cerea demult votul obștesc, căci numai astfel „persoa„nele vor pierde importanța ce o au azi și deci corupția va „scădea“. 1 „Trebue să ridicăm pe țăran până la noi și noi să „ne coborîm până la dînsul, căci nu vom avea pace temeinică „în țară, nici progres real, nici omogenitate națională, până ce „nu vom ajunge ca fiecare din partidele politice existente și „viitoare să-și aibă partizanii și dintre țărani, până ce țăranii, „pătrunși de ideile moderne, nu se vor despărți și ei și grupă „după partide politice“. 2

Cînd votul obștesc s'a propus, nici o opunere, nici o protestare din partea nimănui; se părea așa de prielnic momentul și poporul pregătit pentru această reformă, încît nu se aștepta decît aplicarea ei: acordarea egalității politice pentru toți cetățenii.

Prima manifestare a votului universal a avut loc în luna Noembre 1919, în alegerile pentru Cameră și Senat, pe baza

1 O. Danielopol, „Votul Universal“.
2 I. Teodorescu în „Viața Romînească“, 1908, IX, pag. 409.

reprezintării proporţionale numai pentru adunarea deputaţilor.

Voiu căuta în rîndurile de mai jos, să arăt care a fost rezultatul acestor alegeri, pentru Cameră, atît în 1919 cît şi în ceilalţi doi ani 1920 şi 1922, urmînd ca cetitorii acestei reviste, din cifrele şi calculele ce voiu expune, să tragă concluziile de care vor avea nevoe.

Mă voiu mărgini la rezultatele alegerilor din vechiul regat şi din Basarabia, unde s'a aplicat în totul modificările constituţionale.

In alegerile din 1919, au apărut în luptă făţişă numai partidul Naţional-Liberal şi cel Conservator-Progresist. Evenimentele politice din ultimul timp au făcut să apară Liga Poporului de subt şefia d-lui General Averescu care, împreună ca partidul Conservator-Democrat de subt şefia lui Take Ionescu, s'au abţinut dela alegerile din 1919. Abţinerea acestor partide, în special a Ligei Poporului (care avea aparenţa că ar reprezinta mai mult decît alte partide masele noi electorale, formate în majoritate din ţărani), a dat loc apariţiei de noi grupări politice dintre care unele s'au afişat în alegeri ca adevărate partide politice. Astfel avem Gruparea *Ţărănească, Socialistă* şi cea *Naţionalistă. Gruparea Naţionalistă subt şefia d-lui Iorga s'a manifestat şi subt vechiul regim electoral; acum însă apare* ca partid politic, candidînd în 12 judeţe din Romînia veche, subt forma de „Uniunea Democraţiei Naţionale" în două judeţe şi de partidul Naţionalist în celelalte judeţe. Mai apar grupările denumite: Dezidenţa Liberală, Conservator-Independentă, Cetăţenească, Ţărănească-Muncitoare, Ţărănească şi Armoniei Sociale, Dezidenţa Progresistă, Conservator-Unionistă, Social-Naţional-Muncitorească, Conservator-Naţionalistă, Blocul Evreesc, Liga Sindicalistă, Liga Ligistă, Gruparea Independenta-Populară...

Chemarea maselor populare la exprimarea directă a dreptului de vot a dat loc la interesante surprize cu ocazia despoerii scrutinului. Se ştie că până la proclamarea votului universal, partidul politic care reuşea în alegeri, era totdeauna cel care era *la putere*; garantarea mai mult sau mai puţin a secretului votului în ultimele timpuri, a mai scăzut pe unele locuri această siguranţă. dar reuşita a rămas tot a guvernului. Votul universal chemînd la luptă politică masele, părea să aducă o schimbare în această privinţă; experienţa a dovedit însă că, *cel puţin pentru moment*, alegătorul rămîne tot subt vechea educaţie de a fi în genere guvernamental.

Lăsînd la o parte orice consideraţiuni teoretice, voiu cerca să arăt care au fost rezultatele date în alegerile ce ne interesează:

Alegerile din 1919

In Monitorul Oficial se dă următorul rezultat al alegerilor pentru Camera Deputaţilor din 1919: (am urmărit numai aceste

alegeri interesîndu-mă efectele votului universal şi reprezintarea minorităţilor)

JUDEŢUL	Alegători înscrişi	Alegători votanţi	Voturi nule	Proporţia la sută a votanţilor faţă de numărul celor înscrişi	Cota la sută a voturilor nule faţă de votanţi
Argeş	44534	30604	8513	68,6	27
Bacău	41776	26313	8266	62,9	31
Botoşani	32114	22890	13685	71,2	59
Brăila	24737	18093	3836	73,2	21
Buzău	45920	28751	10335	62,5	35
Caliacra	22328	17310	1379	77,5	8
Constanţa	30671	20267	10870	67,8	53
Covurlui	31473	18175	8179	57,7	45
Dimboviţa	52121	32724	5333	62,7	10
Dolj	75315	53199	19061	67,8	35
Dorohoi	30745	20021	3783	65,1	18
Durostor	26438	20840	2169	78,8	10
Fălciu	18524	13161	2024	71,0	15
Gorj	38582	26005	11150	76,9	42
Ialomiţa	41250	28254	19438	68,4	68
Iaşi	35262	22686	6670	64,3	29
Ilfov	117572	74083	26873	63,0	36
Mehedinţi	50818	38525	6932	75,8	17
Muscel	24427	17323	1608	70,1	8
Neamţ	30951	21021	8174	67,8	38
Olt	28738	20459	3751	71,1	18
Prahova	67090	36663	8208	54,6	22
Putna	28740	20321	5364	70,7	26
Rîmnicu-Sărat	28624	18491	4503	64,5	24
Roman	23340	15913	10805	68,1	67
Romanaţi	46592	31152	14941	66,8	47
Suceava	27185	18476	3763	67,9	20
Tecuci	23386	16962	3453	72,6	20
Teleorman	55353	36135	12512	65,2	34
Tulcea	19713	15062	5324	76,4	35
Tutova	24890	16495	5998	66,2	36
Vaslui	22401	15776	4370	70,4	27
Vîlcea	37100	29692	4363	80,0	14
Vlaşca	44585	31097	10771	69,7	34
	1294295	872979	276404	67,4	31

Din acest tablou reesă că din totalul de 1,294,295 alegători înscrişi, s'au prezintat la vot 872,979 alegători, ceiace vine că au votat în total 67,4 la sută alegători din numărul total al celor înscrişi.

Proporţia pe judeţe a votanţilor variază între 80 şi 54%. Astfel avem:

1	Vilcea	80 %	18	Roman	68,1%
2	Durostor	78,8	19	Suceava	67,9
3	Caliacra	77,5	20	Dolj	67,8
4	Gorj	76,9	21	Neamţu	67,8
5	Tulcea	76,4	22	Constanţa	67,8
6	Mehedinţi	75,8	23	Romanaţi	66,8
7	Brăila	73,2	24	Tutova	66,2
8	Tecuciu	72,6	25	Teleorman	65,2
9	Botoşani	71,2	26	Dorohoi	65,1
10	Olt	71,1	27	R.-Sărat	64,5
11	Fălciu	71,0	28	Iaşi	64,3
12	Putna	70,7	29	Ilfov	63,0
13	Vaslui	70,4	30	Bacău	62,9
14	Muscel	70,1	31	Dimboviţa	62,7
15	Vlaşca	69,7	32	Buzău	62,5
16	Argeş	68,6	33	Covurlui	57,7
17	Ialomiţa	68,4	34	Prahova	54,6

Din cei 872 979 alegători votanţi, 276.404—adică mai mult de 31 la sută din totalul votanţilor—au dat voturi nule. Dacă ţinem samă că din totalul celor înscrişi abia 67,4 la sută s'au prezintat la vot, subt noul regim electoral care prescrie votul obligator, şi dacă vom ţinea samă de marele număr al celor ce şi-au anulat votul, rămine abea 605.575 alegători care s'au exprimat în mod valabil adică 46,7 la sută din totalul alegătorilor înscrişi.

Proporţia pe judeţe a numărului voturilor nule este următoarea faţă de numărul alegătorilor votanţi:

1	Caliacra	7,0%	18	Iaşi	29%
2	Muscel	8,0	19	Bacău	31
3	Durostor	10,0	20	Teleorman	34
4	Dimboviţa	10	21	Vlaşca	34
5	Vilcea	14	22	Dolj	35
6	Fălciu	15	23	Buzău	35
7	Mehedinţi	17	24	Tulcea	35
8	Dorohoi	18	25	Ilfov	36
9	Olt	18	26	Tutova	36
10	Suceava	20	27	Neamţ	38
11	Tecuci	20	28	Gorj	42
12	Brăila	21	29	Covurlui	45
13	Prahova	22	30	Romanaţi	47
14	R.-Sărat	24	31	Constanţa	53
15	Putna	26	32	Botoşani	59
16	Argeş	27	33	Roman	67
17	Vaslui	27	34	Ialomiţa	68

Existenţa voturilor nule a avut întotdeauna rostul ei în luptele electorale din trecut. Subt vechiul regim electoral nu s'ar fi putut evidenţia cota voturilor anulate sau nule, dat fiind pluralitatea buletinelor de vot, întrucît fiecare candidat avea un buletin, iar alegătorul era obligat să prezinte preşedintelui biuroului electoral toate buletinele de vot; o asemenea cotă s'ar fi putut calcula pentru fiecare candidat ceiace era mai mult un interes personal.

După noua procedură electorală ca efect al votului universal, apărînd scrutinul de listă şi mai mult încă al buletinului comun, neexprimarea voită sau inconştientă a dreptului de vot este uşor de controlat.

În alegerile din Noembre 1919, marele număr de voturi nule se datoreşte: lipsei de experienţă din partea alegătorilor, apariţiei de noi grupări politice, cum şi abţinerii unor partide politice de a candida, în special a partidului Conservator-Democrat şi Ligii Poporului.

Cum am spus mai sus, în alegerile din 1919, au luptat vechile partide politice Liberal-Naţional şi Conservator-Progresist, cum şi grupările Naţionalistă şi Socialistă şi a apărut gruparea Ţărănistă şi alte nuanţe politice.

Tabloul No. 1 arată pe judeţe numărul de voturi obţinut de fiecare listă propusă şi totalul pentru întreaga Romînie veche.

Din acest tablou, extras din Monitorul Oficial se vede că în total au obţinut:

Partidul Naţional-Liberal	1,668,094	voturi
„ Ţărănesc	1,271,279	„
„ Naţionalist	336,713	„
„ Conservator-Progresist	302,369	„
„ Socialist	271,727	„
Grupul Independent-Popular	181,344	„
„ Liberal Dizident	199,966	„
Liga Poporului	113,227	„
Grupul Conservator-Independent	54,106	„
„ Conservator-Unionist	14 681	„
„ Cercul Comercial	7,006	„
„ Dizidenţa Conservator-Progresistă	5,836	„
„ Ţărănesc şi Armoniei Sociale	5,383	„
„ Liga Ligistă	4,689	„
„ Liberal-Independent	2,164	„
„ Liga Sindicalistă	1,631	„
„ Social-Muncitoresc	1,495	„
„ Conservator-Democrat	1,158	„
„ Evreesc	706	„
Diferite grupări fără nume	216,417	„

Tab. No. 1

JUDEŢUL	Liberal	Conservator Progresist	Socialist	Ţărănesc	Liberal Dezident	Liga Poporului	Naţionalist	Independent Popular	Dezident Conservator Progresist	Conservator Independent	Conservator Unionist	Liberal Independent	Evreiesc	Cercul Comercial	Conservator Democrat	Social Naţional Muncitoresc	Liga Legistă	Liga Sindicalistă	Diferite Grupări Independente	Ţărănesc şi Armoniei Sociale
Argeş	36482	4112		139007																
Bacău	58848	36024	4178	59967															438	
Botoşani	11622	5424	2110	15026	10472														1967	
Brăila	32063	3763	3334	23001		1718								7006					2093	
Buzău	60698	4150	372	70051	20304														413	
Caliacra	50718		14539																10870	
Constanţa	23181	15288	2347	4162	7302	3873													1114	
Covurlui	[illegible]0355	5198	2818				16918												13737	
Dimboviţa	27135			173021															20481	
Dolj	117598	25589	14975	105558	106633		35462		2038	1188		2164							2212	
Dorohoi	5542	13592			10491		58437												589	
Durostor	62963																		6174	
Fălciu	7085	2067			2033	5967	5662	8276							1150				149	
Gorj	38076	6344		37500				5984	2508										2475	
Ialomiţa	36199	7114																	6811	
Iaşi	39815	14827	5261	17564			27665									1495				
Ilfov	365571	58252	118881				34403	167084					706						98242	5383
Mehedinţi	96047	5715	9603	139809		31349													1637	
Muscel	11426			53815																
Neamţ	25893		3084	6378		4991				2511									3286	
Olt	15788	7536		74966															383	
Prahova	133865	9051	84788			19831	85926												11893	
Putna	26596	13280	1794	35040	7649					2400									509	
R.-Sărat	13863	2191		4005	1508					43113										
Roman	7745	3010								4694										
Romanaţi	85627	26719									14681								1440	
Suceava	15113						4950													
Tecuci	6793	1825		57620													4689	1631		
Teleorman	38385	10645		177620	9040														284	
Tulcea	12594	4335				38043													1401	
Tutova	26349	4408			7[illegible]36															
Vaslui	32245	2877	3643						1290										283	
Vîlcea	78688	3018		3404	585	7455													2079	
Vlaşca	49124	6015		73765	167[illegible]1		22735												25457	

Datorită principiului reprezintării proporţionale şi deci al reprezintării minorităţilor, au trimes în Camera Deputaţilor:

Liberalii 100 deputaţi	reprezintînd 812718	vot. din total. de	1668094
Conservatorii-Progr. 13 dep.	34718		302369
Ţărăniştii 70 deputaţi	960865		1271279
Socialiştii 7 deputaţi	39005		271727
Liberalii-Dezid. 9 deputaţi	41599		199966
Liga Poporului 7 deputaţi	36970		113227
Naţionaliştii 21 deputaţi	45643		336715
Independenţii-Pop. 6 deputaţi	42833		181344
Conservatori-Indep. 5 dep.	33767		54106
Conservatorii-Union. 1 dep.	2102		14681
Independenţii 8 deputaţi	22277		216417

Procedura nouă electorală din Romînia Veche s'a aplicat numai în Basarabia în alegerile care au avut loc în 1919, tot în zilele de 2, 3 şi 4 Noembre. Rezultatul a fost următorul:

JUDEŢUL	Alegători înscrişi	Alegători votanţi	Proporţia la sută a votanţilor faţă de numărul celor înscrişi	Voturi nule	Cota la sută a voturilor nule faţă de numărul votanţilor
Bălţi	59190	44791	75,6	8832	19
Cahul	25561	20979	82,0	1303	6
Cetatea Albă	71344	53915	75,5	3628	6
Chişinău	62458	40215	64,3	2153	5
Hotin	70600	49175	69,6	5367	10
Ismail	46209	31764	68,7	2412	7
Orhei	52914	34238	64,7	5220	14
Soroca	57774	41591	71,9	2378	5
Tighina	54329	39920	73,4	2278	7
	500379	356588	71,2	33571	8

Tabloul de mai sus ne arată că din totalul de 500379 alegători înscrişi, s'au prezintat la vot 356588 alegători, votînd astfel 71,2 la sută din numărul alegătorilor înscrişi în Basarabia. Proporţia pe judeţe variază între 82 la sută (Cahul) şi 64,3 la sută (Chişinău).

Din cei 356588 alegători votanţi, 33571—adică ceva mai mult de 8 la sută din numărul votanţilor—au dat voturi nule;

prin urmare 323017 alegători din totalul de 500379 şi-au exprimat votul în mod valabil, ceiace însamnă 64,5 la sută din totalul alegătorilor înscrişi; proporţia voturilor nule faţă de numărul alegătorilor votanţi este de 8 la sută, variind între 5 la sută (Chişinău şi Soroca) şi 19 la sută (Bălţi).

În Basarabia, unde pentru prima oară apare lupta electorală între cetăţeni ca Romîni, nu s'au prezintat în alegeri decît Partidul Ţărănesc-Basarabean, Liga Romînească, Partidul Democrat-Muncitor, gruparea d-lui Sergiu Niţă şi 3 grupări independente. Tabloul de mai jos arată, pe judeţe, rezultatul obţinut de aceste Partide şi Grupări:

JUDEŢUL	Ţărănesc Basarabean	Liga Romînească	Democrat Muncitor	Conservatori Naţionali şi Liga Poporului Basarabean	Independent Grupul Sergiu Niţă	Democrat Independent	Independent	Independent
Bălţi	423947	10972	61607					
Cahul	63321			74627				
Cetatea Albă	340378				146072		12200	
Chişinău	224810		73844			60522	4139	42361
Hotin								
Ismail								
Orhei	185409				99202			
Soroca	395918						2066	4660
Tighina	257715						32633	

Alegerile din 1920

Cîteva luni ne despart de alegerile din 1919. Prefaceri necesitate de împrejurările politice, chemarea la cîrma Statului a d-lui general Al. Averescu, transformarea cu această ocazie a Ligii Poporului în partid politic, şi atitudinea unora dintre oamenii politici dau loc la retragerea sau rezerva, cel puţin pentru moment, a unor oameni marcanţi cercaţi în luptele politice, trecerea altora în alte partide şi mai cu samă în noul partid. Vom vedea în alegerile din Mai 1920, Liberali şi Conservatori, Democraţi ori Progresişti, deveniţi Averescani, Ţărănişti transformaţi în Conservatori şi chiar Socialişti cadrîndu-se în rîndurile celor ale căror principii politice le dezaprobase o viaţă întreagă.

Alegerile pentru Adunarea Deputaţilor din Mai 1920 (e vorba tot de alegerile din Vechiul Regat şi Basarabia unde s'a aplicat Decretul-Lege electoral No. 3402 din 918), ne-au dat următorul rezultat:

JUDEŢUL	Alegători înscrişi	Alegători votanţi	Voturi nule	Proporţia în sută a votanţilor faţă de numărul celor înscrişi	Cota în sută a voturilor nule faţă de votanţi
Argeş	44854	37880	3890	84,4	10,3
Bacău	43045	33922	3609	76,4	10,8
Botoşani	33093	28105	3452	84,9	12,3
Brăila	26142	21936	1758	83,9	8,0
Buzău	46409	37084	4780	79,7	12,9
Caliacra	28601	25291	2004	88,4	7,9
Constanţa	51943	25451	1554	79,6	6,1
Covurlui	31562	23841	2237	75,5	9,3
Dîmboviţa	51099	42907	4067	83,9	9,3
Dolj	78303	67478	5959	86,1	9,2
Dorohoi	30649	24815	2970	80,9	11,9
Durostor	27062	23543	1254	86,8	5,3
Fălciu	18400	16125	1307	87,6	8,1
Gorj	37463	32240	2226	86,1	6,9
Ialomiţa	41341	36144	3000	87,4	8,3
Iaşi	37046	29170	2760	78,7	9,4
Ilfov	126435	97146	10057	76,8	10,3
Mehedinţi	51821	47762	4191	92,1	9,9
Muscel	24839	19911	1637	80,1	8,2
Neamţ	30409	25185	1626	82,2	6,4
Olt	29214	24971	2060	85,5	8,2
Prahova	66963	51430	4370	75,8	8,5
Putna	28834	25191	2490	87,3	9,8
Rîmnicu-Sarat	28022	24095	1601	85,9	6,6
Roman	23178	19568	1759	84,4	8,9
Romanaţi	45796	39452	2901	86,1	7,3
Suceava	28272	23089	2202	81,6	9,5
Tecuci	23975	20649	1165	86,1	5,6
Teleorman	53714	46095	2603	85,8	5,9
Tulcea	20096	17045	2674	84,8	15,6
Tutova	24763	19835	1438	80,1	7,2
Vaslui	21925	18828	1796	85,8	9,5
Vîlcea	40353	34532	2236	85,5	6,4
Vlaşca	44449	39594	3862	89,0	8,2
	1310070	1100310	97555	83,9	8,8

Prin urmare în alegerile din 1920, din totalul de 1,310,070 alegători înscrişi s'au prezintat la vot 1,100,310 alegători, ceiace vine că au votat în medie 83,9 la sută din numărul alegătorilor înscrişi.

Proporţia pe judeţe variază între 92,1 la sută şi 75,5 la sută astfel:

1	Mehedinți	92,1%	18	Tulcea	84,8
2	Vlașca	89,0	19	Argeș	84,4
3	Caliacra	88,4	20	Roman	84,4
4	Fălciu	87,6	21	Brăila	83,9
5	Ialomița	87,4	22	Dîmbovița	83,9
6	Putna	87,3	23	Neamț	82,8
7	Durostor	86,8	24	Suceava	81,6
8	Dolj	86,1	25	Dorohoi	80,9
9	Gorj	86,1	26	Muscel	80,1
10	Romanați	86,1	27	Tutova	80,1
11	Tecuci	86,1	28	Buzău	79,7
12	R.-Sarat	85,9	29	Constanța	79,6
13	Teleorman	85,8	30	Iași	78,7
14	Vaslui	85,8	31	Ilfov	76,8
15	Olt	85,5	32	Bacău	76,4
16	Vlașca	85,5	33	Prahova	75,8
17	Botoșani	84,9	34	Covurlui	75,5

Din numărul de 1,100,310 alegători votanți, 97555 alegători—adică 8,8 la sută—au anulat votul; față de numărul celor înscriși în liste, numărul voturilor anulate este de 7,4 la sută cu 23,6 la sută mai puțin decît în 1919.

Proporția pe județe a numărului voturilor nule și anulate față de acel al alegătorilor votanți este următoarea:

1	Durostor	5,3	18	Prahova	8,5
2	Tecuci	5,6	19	Roman	8,9
3	Teleorman	5,9	20	Dolj	9,2
4	Constanța	6,1	21	Covurlui	9,3
5	Neamțu	6,4	22	Dîmbovița	9,3
6	Vîlcea	6,4	23	Iași	9,4
7	R.-Sarat	6,6	24	Suceava	9,5
8	Gorj	6,9	25	Vaslui	9,5
9	Tutova	7,2	26	Putna	9,8
10	Romanați	7,3	27	Mehedinți	9,9
11	Caliacra	7,9	28	Argeș	10,3
12	Brăila	8,0	29	Ilfov	10,3
13	Fălciu	8,1	30	Bacău	10,8
14	Muscel	8,2	31	Dorohoi	11,9
15	Olt	8,2	32	Botoșani	12,3
16	Vlașca	8,2	33	Buzău	12,9
17	Ialomița	8,3	34	Tulcea	15,6

Din tabloul No. 2 se pot vedea partidele politice și grupările care au candidat în alegerile din 1920 cum și voturile obținute de fiecare dintre ele în fiecare județ și în total:

Tab. No. 2

JUDEȚUL	Liberal	Federația Națională Socială	Poporului	Conservator Progresist	Socialist	Evreiesc	Naționalist	Democrat	Liberal Desident	Poporului Desident
Argeș	23013	85106	50964	1229	4489					
Bacău	10561	18709	102611		5705	7294				4257
Botoșani	2459	4005	66469	3216	3758	12227		1564	1167	
Brăila	23097	21581	54427	1358	13424				1652	4752
Buzău	32328	31929	103544	3098	8141					
Caliacra	8516	1941	46692	7659	17380			8413		
Constanța	9878	8658	52700	11350	10936					
Covurlui	11734	22990	57334	1353	21461	6551				2285
Dîmbovița	14690	98957	71131		5629			3335		
Dolj	45258	48681	439451	10786	17427		11106	17161	14119	
Dorohoi	4128		26112	5310		2584	47398		1725	
Durostor	26547	3610	38113		46558					
Fălciu	4084	36478	12422	1130	720			1980	1746	
Gorj	13526	5944	96780	1458				1456		
Ialomița	11934	12277	116779	3181	3286			9558	4381	
Iași	18393	15390	98717	4172	22464	14120				
Ilfov	135003	156050	197495	31581	255449	59687		72321		
Mehedinți	15463	20437	195110	2483	12443					
Muscel	10579	47305	12059		1083			416		
Neamț	4646	4277	73189		5183	5464				
Olt	98 9	39059	38256	3184	1078			218		
Prahova	37573	35130	190364	1439	111314			3453		
Putna	13933	17901	54801		3924			4175		
R.-Sarat	10425	17292	55060	936	2334			2411		1959
Roman	4374	1394	58520		1193	3523			726	
Romanați	21800	9562	131049	9854	3122			5915		
Suceava	5513	38415	27819		3656	4158		1048		
Tecuci	3501	25222	45044		2366	795				
Teleorman	16073	91817	142475	1842	2561					4928
Tulcea	5223	11615	29225		15935			1421		
Tutova	9319	2052	59282	1474	1793			1187		
Vaslui	11211	14172	28934	2632	2312					5452
Vîlcea	16315	3883	125337	374	2123			1862	1740	475
Vlașca	14657	23161	124450		4618		4742		3494	
	605635	975000	[illegible]	111099	613867	116403	63246	137894	30750	24108

JUDEȚUL	Țărănist nou	Petrolist	Muncitorilor și Țăranilor	Național Democrat	Armoniei Sociale	Gruparea Comercianților	Grupul Ziariștilor	Grupul Artiștilor	Ordinea Socială	Grupări independente
Argeș	3059									409
Bacău			1393							2150
Botoșani										
Brăila										
Buzău	682									11500
Caliacra										
Constanța										2333
Covurlui										2423
Dîmbovița										
Dolj				2349						422
Dorohoi										
Durostor										2637
Fălciu										
Gorj										296
Ialomița						2056				402
Iași			311	7242						3064
Ilfov						6270	10084	1618	6183	43611
Mehedinți	2739				5253					1774
Muscel										277
Neamț										2112
Olt	329									75
Prahova		2534								
Putna										
R.-Sarat										
Roman	374									884
Romanați										284
Suceava	1414									
Tecuci										377
Teleorman										
Tulcea										3613
Tutova										
Vaslui	789									2546
Vîlcea	2294									2295
Vlașca										3332
	111880	2534	1704	9591	5253	8326	10084	1618	6183	[illegible]

Din acest tablou apare rezultatul următor obţinut de partide şi grupări la alegerile din 1920 în Romînia Veche:

Partidul Poporului	3.622.715	voturi
Federaţia Naţională Socială	975.000	"
Partidul socialist	613.867	"
" Naţional-Liberal	605.635	"
" Conservator-Democrat	137.894	"
" Evreiesc	116.403	"
" Conservator-Progresist	111.099	"
" Naţionalist	63.246	"
Desidenţa Liberală	30.750	"
" Poporului	24.108	"
" Ţărănistă	11.880	"
Gruparea Ziariştilor	10.(84	"
" Naţional-Democrată	9.591	"
" Comercianţilor	8.326	"
" Ordinei sociale	6.188	"
" Armoniei sociale	5.253	"
" Petroliştilor	2.534	"
" Muncitorilor şi Ţăranilor	1.704	"
" Artiştilor	1.618	"
Diferite Grupări Independente	85.814	"

Partidul ţărănesc a luptat alături de partidul naţionalist de subt şefia d-lui N. Iorga, intitulîndu-se federaţia-naţională-socială în 21 judeţe, afară de Dorohoi unde au candidat numai naţionaliştii şi afară de 12 judeţe în care partidul ţărănesc a candidat independent de naţionalişti. Cele 12 judeţe sînt: Argeş, Buzău, Constanţa, Dolj, Durostor, Ialomiţa, Ilfov, Roman, Romanaţi, Teleorman, Tulcea şi Vlaşca. In numărul de 975.000 voturi, 491.140 sînt obţinute de federaţie şi restul de partidul ţărănesc singur.

In alegerile din 1920 a intrat în Camera Deputaţilor:

Partidul Poporului	cu	130	depulaţi	reprez.	2.818.279	voturi	din	3.622 715
Federaţia	"	29	"	"	302.936	"	"	975.000
Partidul Socialist	"	10	"	"	90.840	"	"	613.867
" Liberal	"	7	"	"	37.672	"	"	605.635
" Naţionalist	"	3	"	"	35.593	"	"	63.246
" Democrat	"	1	"	"	6.475	"	"	13.789

In Basarabia au fost inscrişi 504.498 alegători; au votat 364.4[illegible]8, deci 72,2 la sută din numărul total al celor înscrişi şi

s'au anulat 48083 voturi, adică 12,6 la sută din totalul votanţilor.

Rezultatul obţinut pe judeţe este următorul:

Judeţul	Alegători înscrişi	Alegători votanţi	Voturi anulate	Proporţia la sută a votanţilor faţă de numărul celor înscrişi	Cota la sută a voturilor nule faţă de votanţi
Bălţi	58181	42560	3513	72,6	8,2
Cahul	26186	20934	1461	79,1	6,9
Cetatea-Albă	69236	57837	10695	83,5	18,4
Chişinău	63722	38018	2049	59,6	5,3
Hotin	67974	51371	8772	75,5	17,0
Ismail	47012	27494	4658	58,4	16,9
Orheiu	49594	38078	5893	76,7	15,4
Soroca	67638	46653	4802	68,9	10,2
Tighina	54935	41545	6240	75,6	15,0
	504498	364492	48083	72,2	12,6

In 1920 s'au prezentat în alegeri partidele: Ţărănesc-Basarabean, Poporului, Federaţia, Liberal-Naţional, Conservator-Progresist, Evreiesc, Conservator-Democrat (numai la Bălţi), Democrat al Unirii şi diferite Grupări Independente, cum se vede din Tabloul No. 3

Alegerile din 1922

In 1920 din alegeri a eşit cu o majoritate covîrşitoare guvernul format de partidul Poporului şi partitul Conservator-Democrat. Lupta dintre partide—pe bază de reforme, atitudini de guvern, sociale, politice, morale, etc., a dat ca rezultat căderea dela putere a guvernului de coaliţie, formarea unui guvern Conservator-Democrat şi speranţa unui concurs al Parlamentului noului guvern. Un vot de neîncredere face a fi chemat la putere partidul Liberal-Naţional. Natural, se impunea a fi consultată Ţara, guvernul neavînd decît cîţiva partizani în Parlament. Ambele Adunări sînt dizolvate şi noi alegeri sînt fixate în luna Marte 1922, care dau următorul rezultat:

Județul	Alegători înscriși	Alegători votanți	Voturi nule, etc.	Proporția la sută a votanților față de numărul celor înscriși	Cota la sută a voturilor nule față de numărul votanților
Argeș	45607	39352	520	86,2	1,4
Bacău	46183	37241	854	80,6	2,3
Botoșani	36302	31497	2094	86,7	6,6
Brăila	28539	26236	851	91,9	3,2
Buzău	49809	40887	952	82,0	2,3
Caliacra	21189	17486	297	82,5	1,7
Constanța	34727	28304	703	81,5	2,4
Covurlui	33943	28425	1369	83,7	3,8
Dîmbovița	53555	45898	910	85,7	1,9
Dolj	83836	72654	2355	86,6	3,2
Dorohoi	31708	25782	1195	81,5	4,7
Durostor	34599	30524	701	88,2	2,3
Fălciu	20151	17882	376	88,4	2,1
Gorj	37953	33155	1034	87,4	3,1
Ialomița	43724	38869	842	88,8	2,1
Iași	40378	32562	41	80,6	0,1
Ilfov	138425	108856	4315	78,0	3,0
Mehedinți	56879	51583	1706	90,6	3,3
Muscel	25955	22313	458	85,9	2,5
Neamț	32930	28207	1577	85,6	5,5
Olt	30470	26962	468	88,4	1,7
Prahova	72278	60771	2910	84,0	4,7
Putna	31264	28091	398	89,8	1,3
R.-Sarat	28626	25050	481	87,5	1,8
Roman	24454	21228	931	86,8	4,3
Romanați	47882	42144	797	88,0	1,8
Suceava	29512	25354	650	85,9	2,5
Tecuci	25768	21392	778	83,0	3,6
Teleorman	56208	48849	1438	86,9	2,9
Tulcea	23132	19186	467	82,9	2,4
Tutova	25749	21246	381	82,5	1,7
Vaslui	24927	22207	462	89,0	2,0
Vîlcea	44015	39097	773	88,8	1,9
Vlașca	46551	43439	1172	93,3	2,7
	1407228	1202769	25159	85,4	2,1

De această dată sînt înscriși pentru alegerile de deputați 1407228 alegători, votează 1202769, ceiace revine că au votat 85,4 la sută din numărul celor înscriși în listele electorale.

Pe județe proporția variază între 93,3 și 78,0 la sută după cum se vede mai jos:

1	Vlașca	93,3%	18	Argeș	86,2%
2	Brăila	91,9	19	Muscel	85,9
3	Mehedinți	90,6	20	Suceava	85,9
4	Putna	89,8	21	Dîmbovița	85,7
5	Vaslui	89,0	22	Neamț	85,6
6	Vîlcea	88,8	23	Prahova	84,0
7	Ialomița	88,8	24	Covurlui	83,7
8	Fălciu	88,4	25	Tecuci	83,0
9	Olt	88,4	26	Tulcea	82,9
10	Durostor	88,2	27	Caliacra	82,5
11	Romanați	88,0	28	Tutova	82,5
12	R.-Sarat	87,5	29	Buzău	82,0
13	Gorj	87,4	30	Constanța	81,5
14	Teleorman	86,9	31	Dorohoi	81,5
15	Roman	86,8	32	Bacău	80,6
16	Botoșani	86,7	33	Iași	80,6
17	Dolj	86,6	34	Ilfov	78,0

În 1922 au votat 1202769 alegători, dintre aceștia numai 25159 au dat voturi nule sau care au fost anulate; explicația este că de această dată alegătorii au fost mai conștienți de datoria lor și că s'au obișnuit să voteze în modul cerut de noua procedură electorală. Nu este de înlăturat și faptul că de această dată contra partidului dela guvern—Național-Liberal—s'a dus o luptă mai asiduă și de toate partidele, spre deosebire de alegerile din 1919 și chiar de cele din 1920. Aceasta explică întrucîtva și faptul că de această dată numărul voturilor nule și anulate este cu 28,9 la sută mai mic decît în 1919 și cu 5,3 la sută mai mic decît în 1920.

Proporția pe județe în 1922 a numărului voturilor nule și anulate față de acel al alegătorilor votanți este următoarea:

1	Iași	0,1%	18	Tulcea	2,4%
2	Putna	1,3	19	Muscel	2,5
3	Argeș	1,4	20	Suceava	2,5
4	Caliacra	1,7	21	Vlașca	2,7
5	Olt	1,7	22	Teleorman	2,9
6	Tutova	1,7	23	Ilfov	3,0
7	R.-Sarat	1,8	24	Gorj	3,1
8	Romanați	1,8	25	Brăila	3,2
9	Dîmbovița	1,9	26	Dolj	3,2
10	Vîlcea	1,9	27	Mehedinți	3,3
11	Vaslui	2,0	28	Tecuci	3,6
12	Fălciu	2,1	29	Covurlui	3,8
13	Ialomița	2,1	30	Roman	4,3
14	Bacău	2,3	31	Dorohoi	4,7
15	Buzău	2,3	32	Prahova	4,7
16	Durostor	2,3	33	Neamț	5,5
17	Constanța	2,4	34	Botoșani	6,6

Tab. No. 5

JUDEȚUL	Țărănesc Basarabean	Poporului	Conserv. Progres.	Evreiesc	Țărănesc Muncitor.	Pămîntean	Conserv. Democrat	Federalia	Reformist	Uniunea Poporană	Național Liberal	Democr. al Unirii	Indepen-dent
Bălți	157622	2004		21986		4912	4480	4528					6566
Cahul	2442[illegible]	40525							6173	1938			3900
Cetatea Albă	35186	207054	14976							10986	31840		26505
Chișinău	60238	119705		19514								3845	76124
Hotin	134668	53531										10060	11505
Ismail	14642	6[illegible]445	2409	2152	3037								
Orheiu	64691	58500		18216	3331							3544	32689
Soroca	199612	16649						15231				8342	1735
Tighina	55846	55409		7120				34654					2748
	744931	637856	17385	68788	6368	4912	4480	54593	6178	12924	31840	25791	161772

Lupta electorală în 1922 se dă—cum am spus mai sus—contra partidului Național-Liberal, de toate celelalte partide politice în toate județele afară de Conservatorii Progresiști și de Socialiști care nu candidează decît în cîteva județe; la Constanța Progresiștii luptă pe aceiași listă cu partidul Poporului. Și de această dată apar grupări independente ca: Lista Cetățenească, Național al Muncii (Olt), Desidență Liberală (Brăila, Neamț, Romanați, Tecuci), Democrat-Independent (Durostor) și alte diferite grupări independente fără nuanță politică determinată.

Din tabloul No. 4 se poate vedea numărul de voturi pe județe și total obținut de fiecare listă propusă în alegerile din Marte 1922:

Se vede din acest tablou următorul rezultat general din Romînia Veche:

Partidul Național-Liberal	a obținut	4797294	voturi
„ Țărănesc	„ „	1352380	„
„ Poporului	„ „	699601	„
„ Naționalist-Independent	„ „	289699	„
Desidența Țărănistă-Naționalistă	„ „	83002	„
Grupul Social-Comunist	„ „	82287	„
Partidul Conservator-Progresist	„ „	69888	„
„ Social-Democrat	„ „	55664	„
„ Conservator-Democrat	„ „	44656	„
Desidența Liberal-Democrată	„ „	23608	„
Lista Cetățenească	„ „	15659	„
Grupul Național al Muncii	„ „	3288	„
„ Naționalist-Doctrinar	„ „	2161	„
Diferite Grupări Independente	„ „ total	20893	„

De notat este că în alegerile din 1922 partidul Naționalist al d-lui Iorga a luptat în cele mai multe județe alături de partidul Conservator-Democrat, că la Constanța partidul Poporului a luptat în cartel cu partidul Conservator-Progresist, că la Dolj partidul Naționalist a fost în cartel cu Desidența Țărănistă și la Dorohoi a fost cartel între partidul Țărănesc și cel Naționalist al d-lui Iorga.

Așa cum s'a dat lupta în alegerile din 1922, au intrat în Cameră:

Partidul Liberal-Național cu 142 deputați avînd 3851232 voturi din numărul total de 4797294.

Partidul Țărănesc cu 22 deputați reprezentînd 207710 voturi din totalul de 1352380.

Partidul Poporului cu 11 deputați ce reprezintă 105501 voturi din totalul de 699601.

Partidul Naționalist-Independent cu 3 deputați însumînd 21090 voturi din totalul de 289699.

Tab. No. 4

JUDEȚUL	Național Liberal	Țărănesc	Naționalist Independ.	Poporului	Conserv. Progresist	Gruparea Celțen.	Țărănesc Desident	Social Democrat	Social Comunist	Desidența Liberală	Conserv. Democrat	Naționalist Doctrinar	Național al Muncii	Diferite Grupări Independ.
Argeș	171395	18596	1020	2494										
Bacău	123998	47550	3141	6337										
Botoșani	35024	12976	4024	55036	5777	3703								54
Brăila	77872	31802	2993	7690		1264								
Buzău	202676	[illegible]2558	8115	2245		110	240[illegible]	1930	2145	15980				
Caliacra	62337	3973		543				1457						174
Constanța	61664	25618	3031	18821				1836						
Covurlui	60756	236[illegible]5	27740	6638	769									564
Dâmbovița	161671	32966	3769	7133			3702	12423			15502			1842
Dolj	436846	104043		64732	10052	2772	73617	8237	7859					
Dorohoi	28513	53078		6934	9973						10193			767
Durostor	83463	18745		7368										
Fălciu	39777	23603	2953	2134							7720			2048
Gorj	96735	12481	5129	11393								10[illegible]1		
Ialomița	86 90	63647	[illegible]648	29129		2521								685
Iași	115133	29238	5798	39053										114
Ilfov	118[illegible]86	342306	121077	176428	32521	4917	2955		19136		11241			134
Mehedinți	226505	23691	7851	27833	868			13[illegible]00	44284					4514
Muscel	58524	25701	1163	1963				5689						4290
Neamț	60647	24725	4813	13131										
Olt	86910	8311		1032	5513					5239				
Prahova	296402	93017	3[illegible]165	12160	2508								3288	
Putna	94576	10291	2992	1178	1[illegible]70			10592	8863					1933
Rîmnicu-Sărat	58855	24425	9800	4208										
Roman	39301	7865		31634		372	321							437
Romanați	150511	26274		23864										
Suceava	66612	12162	150[illegible]2	3407						3808				397
Tecuci	65115	12755	879	2444								1080		
Teleorman	137067	82213	9790	32658						581				
Tulcea	52515	20105		1833										1544
Tutova	66220	5033	1388	10747										244
Vaslui	70257	11605	1066	3959										
Vâlcea	157486	21339	1272	9345	237									44
Vlașca	103172	53993		34437										1108
	[illegible]	[illegible]	289699	699601	69888	15659	83002	55664	82287	25608	44656	2161	3288	20893

Desidența Liberală a obținut un loc de deputat (Matei V. Sassu la Brăila) cu 3334 voturi și Conservatorii-Democrați un loc (I. Măgură la Covurlui) cu 2714 voturi.

Celelalte partide și grupări n'au putut obține nici un loc.

La alegerile din 1922, în Basarabia au fost înscriși 487988 alegători, au votat 380370, deci 78 la sută din numărul alegătorilor înscriși, și au dat voturi nule sau anulate 21194 alegători—adică 5.6 la sută din totalul votanților.

De această dată în Basarabia a crescut numărul alegătorilor votanți cu 5,8 la sută față de alegerile din 1920 și cu 6,8 la sută față de alegerile din 1919.

Rezultatul obținut pe județe este următorul:

Județul	Alegători înscriși	Alegători votanți	Voturi nule	Proporția la sută a votanților față de numărul alegătorilor înscriși	Cota la sută a voturilor nule față de numărul votanților
Bălți	57744	45099	2298	78,1	5,0
Cahul	26126	21290	1148	81,1	5,3
Cetatea-Albă	68237	59433	1815	87,1	3,1
Chișinău	649[illegible]1	43332	2027	66,7	4,7
Hotin	69217	51[illegible]57	4500	74,1	8,7
Ismail	39828	30972	2773	77,7	8,9
Orhei	53819	40379	4391	75,0	10,8
Soroca	54216	44768	274	82,5	0,5
Tighina	53900	43640	1968	80,9	4,5
	487988	380370	21194	78,0	5,6

Partidele care au luptat în alegerile din 1922 în Basarabia sînt cam aceleași ca în 1920; de această dată însă s'au prezintat mai multe grupări independente.

Tabloul No. 5 ne dă rezultatele pe județe obținute de fiecare grupare politică.

O comparație a rezultatelor obținute în cele trei alegeri ne dă Tabloul No. 6.

Drept consecință a acestor voturi obținute au trimes în Camera Deputaților:

In alegerile din	1919	1920	1922	
Partidul Național-Liberal	109	7	143	deputați
» Țărănesc	70	29	22	»
» Naționalist	21	3	3	»
» Conservator-Progresist	13			»
» Socialist	7	10		»
» Poporului	7	130	11	»
» Conservator-Democrat		1	1	»
Grupul Independent-Popular	6			»
» Conservator-Independ.	5			»
» » Unionist	1			»
Diferite Grupări independente	8			»
Total	247	180	180	»

Tab. No. 5

JUDEȚUL	Țărănesc Basarabean	Țărănesc (secerea)	Poporului	Lista Popilor (Preoțimei)	Liga Democ. Bas. a ordinei Dreptului	Independent (plugul)	Independent (snop. și coasa)	Independent (coasa și furca)	Național-Democrat	Țăraniști Democrați Independenți	Evreiesc	Blocul Basarabean	Liberal-Național	Org. „Unirea Noastră"	Socialist-Țărănist	Socialist Basarabean	Invalizii din Războl	Țărăn. Basar. Dezident	Gruparea Funcționar.	Secerea și Ciocanul	Diferite Grup. Independente
Bălți	86960	116549		1181	523						21708		5675		7716		2053				11509
Cahul	26323	54201	2462																		
Cetatea Albă	504380	68136	17230	2968	1908	4970															
Chișinău	133673	49539	11262	4141	9574	13443			5362		23463	7902	20565		16306	8920			2371	17519	520
Hotin	175431	6037				2966	16108		1366	10729	18165										
Ismail	38529		11248		38334						18242	6279									23142
Orhei	111468	9529	11103	4135				23142	1945			7405	30090	932	12740			2798			
Soroca	12841	210133	2807	1178							16961			6521	2158						
Tighina	79425	62897	2114	2454									10579		18525						13558
	971230	577021	58226	20057	50339	21379	16108	23142	8673	10729	98539	21586	66909	7453	57445	8920	2053	2798	2371	17519	48529

Tabloul No. 6

PARTIDUL sau GRUPAREA POLITICĂ	Voturi obținute 1919	1920	1922
Partidul Național-Liberal . .	1658094	605635	4797294
„ Țărănesc (Federația în 1920)	1271279	975000	1352380
„ Poporului	113227	3622715	699601
„ Naționalist	336713	63246	289699
„ Conser.-Democrat .	1158	137894	44656
„ „ Progresist .	302369	111099	69888
„ Socialist	271727	613867	137951
Grupul Independent-Popular .	181344		
„ Liberal-Dezident . .	199966	30750	23608
„ Conser.-Independent .	54106		
„ „ Unionist . .	14681		
„ Cercul Comercial . .	7006		
„ Dezid. Cons.-Progres.	5836		
„ Țărănesc-Armon. Soc.	5383	5253	
„ Liga Ligistă	4689		
„ Liberal Independent .	2164		
„ Liga Sindicalistă . .	1631		
„ Social Muncitoresc .	1495		
„ Evreesc	706	116403	
Diferite Grupări fără nume .	216417	86814	20893
Grupul Dezidența Poporului .		24108	
„ „ Țărănistă .		11880	83302
„ Organizarea Ziariștilor		10084	
„ Național-Democrat .		9591	
„ Comercianților . . .		8326	
„ Ordinei Sociale . . .		6188	
„ Petroliștilor		2534	
„ Muncitorilor-Țăranilor		1704	
„ Artiștilor		1618	
„ Lista Cetățenească .			15659
„ Național al Muncii .			3288
„ Naționalist - Doctrinar (Cuza)			2161

Diferenţa numărului de deputaţi între 1919 şi ceilalţi doi ani provine din faptul că prin D. L. No. 1460 din 26 April şi No. 1868 din 26 April 1920, numărul mandatelor de deputaţi a fost redus pentru vechiul teritoriu la 180.

Rezultatele expuse mai sus evidenţiază efectele produse de votul universal în primele alegeri ce au avut loc în vechiul teritoriu subt noul regim electoral, rezultate pe care la început curiozitatea şi mai apoi dorinţa de a le face cunoscute şi cetitorilor acestei reviste m'au determinat să le culeg.

G. T. Pallade

Primăvară*

Azi e 'ntâia zi de primăvară.
De departe se aude rar, încet şi cadenţat
Goarna la o 'nmormîntare militară
De soldat...

Ca pe o cutie de mister l-au dus.
A trecut de-alungul tîrgului agale:
Umbra unui corb ce-ar fi sburat pe sus
Îndreptîndu-se spre uliţele goale.

Pe acelaş drum, în două săptămîni
Prin grădini vor înflori cireşi,
Şi-or eşi la porţi iubitele-i chiar mîni
Cu crenguţi de zarzar prinse în cămeşi.

Urcă-acuma dealul dela cimitir;
Goarna mai răsună iar victorioasă
Prin văzduhul tot sonor ca un clavir.
E o primăvară-atîta de frumoasă!

---

* Din volumul „Povestea omului", ce va apărea.

Presimțiri

In orașul nostru de provincie, în care
Cîteodată numai cineva mai moare
Și se știe-a doua zi tot ce va fi,
Au murit cinci oameni într'o zi.

A zburat iar teama morții prin oraș,
Liliac tăcut și uriaș,
Speriat din ceruri pe o zi frumoasă;
Și vroia să intre 'n fiecare casă.

Clopotele toate-au început să bată
La biserici, toate, dintr'odată,
Și s'au atîrnat pe stîlpul porții
Draperii... s'alunge liliacul morții.

Fiecare-a fost atunci o zi mai bun,
Și-a simțit bătaia inimii ca un lăstun,
Prins în pieptul strîmt de zile multe;
Fiecare s'a gîndit că o să moară,
S'a temut cînd a văzut că-i sară
Și cînd clopotele au tăcut... să se asculte.

Religie

Omule, ce urci pe schelă mereu
Cărămizi, de dimineață până sara,
Cum aș vrea să-ți port și eu povara,
S'o 'mpărțim, să nu-ți mai fie greu.

Omule, care-ai bătut la ușa mea
Gol și flămînd și-aproape fără grai,
Ia-mi hrana mea și cel din urmă strai
Și bucură-te cît vei mai putea.

Omule, care-ai trecut pe lingă mine
Purtînd tăcut dureri ce nu le spui,
Dacă-ai iubit durerea orișicui
Dă-mi sarcina tăcerilor din tine.

Demostene Botez

Grădina Morţii

Cînd eram copil, mă duceam deseori la ţintirim, în marginea tîrguşorului nostru Paşcani. Drumul acesta, spre cetăţuia crucilor funebre, deobiceiu copiii îl fac cu zbenguiri şi veselie, ca la o petrecere aleasă, umblînd în urma convoiurilor. Eu însă mă duceam la mormîntul mamei, pe care am iubit-o aşa de mult şi care a murit aşa de tînără. Mă duceam cu strîngere de inimă, la sfîrşitul şcoliilor, în căldura Sînpietrului, cînd cerul e albastru ca sineala şi griele pîrguite se apleacă foşnind la adierea vîntului.

In marginea şoselei, se arăta o arcadă neagră, pe care un meşter zugrav scrisese cu litere mari albe: *Calea Eternităţii*. Intram pe subt cele două cuvinte neînţelese şi dam pe o alee de cireşi. Indată se făcea linişte, căci la dreapta şi la stînga erau numai ogoare de-ale gospodarilor din satul de lîngă tîrg. Şi pe drumuşorul pietruit, călcînd umbrele şi luminile mişcătoare ale arborilor, ajungeam la casa paznicului, deasupra căreia se înălţa un turnişor cu clopot.

Era pace la poarta limanului; suna necontenit ţirîitul monoton al greerilor; cîţiva puişori cu puf galben ciuguleau prin nalba măruntă. In casă, se simţea umblet: ştiam că-i harnica şi apriga mătuşă Ileana.

Pe moş Gheorghe, paznicul şi groparul, îl găseam în ţintirim, în împrejmuirea bine ţinută, între flori şi copăcei. Umbla încet, plecat din şele, şi-şi cam tîrîia pe pămînt ciubotele-i mari. Era îmbrăcat ţărăneşte, cu strae albe şi chimir, şi de subt pălărie îi eşeau plete scurte. Ii zicea moş-Gheorghe *Talianu*. Demult toată lumea îl ştia aici, paznic în grădina morţii.

Il salutam ca pe-un prietin vechiu:

«Noroc bun, moş-Gheorghe, ce mai faci?

— Bine. Păzesc pe cei ce nu mai au nevoe de nimic.

— Cum o mai duci cu bătrîneţele?

— Bine şi cu bătrîneţele, măcar că scîrţîe şi nu-i mult până departe. Eu ţi-oiu spune dumitale: de aşteptat o aştept,

dar ea nu prea dă pe-aici; are treabă încolo, în lume. Imi trimete muşterii: ş'apoi aici se 'mpacă şi se liniştesc şi toţi sînt cumsecade...»

Mă privea zîmbind, bucurîndu-se parcă el singur de vorbele-i glumeţe. Ochii lui negri, pe obrazul smead, se mişcau cu vioiciune. Avea totdeauna gust de sfat moş-Gheorghe, ca un locuitor al tăcerii ce era. Şi grăia colorat şi cu tîlc, deşi i se simţea bine accentul străin. Căci moş-Gheorghe era *talian*, cum îl arăta şi porecla. Văzuse lumina lumii în fericita patrie a lui Dante.

Pe vremea aceia eu nu-mi dădeam samă de ciudăţenia lucrului. Ce căuta Italianul acesta la noi, de peste nouă ţări şi nouă mări? Cum de se aşezase aici şi devenise *moldovan* de-a noştri?

Bine nimene nu putea lămuri lucrul. Auzisem de cîteva ori pe sătenii din Vatră vorbind: că moş Gheorghe „o fost odată talian şi papistaş"; dar acu-i „de-a noştri". A trăit el poate odată într'o ţară departată şi nedeslușită, dar acu stă aici, la marginea tîrgului, cu mătuşa Ileana, şi de-aici n'are să se mai ducă nicăeri. Din *şoacăţă* ce fusese, femeia îl făcuse om. *Acu era în rînd* cu lumea. Gospodarii din sat îi ziceau „moşule", „nînaşule"; unii îi sărutau mîna; cu mulţi bătrîni din Vatră era cuscru; umbla la nunţi şi la botezuri şi avea scaun în sfatul celor cuminţi.

Eu aşa îl apucasem, şi nu mi se părea la el nimic ciudat. Umblam cu dînsul printre mormintele tăcute. Vorbeam despre vreme şi despre holdă. Din loc în loc ne opream şi moş-Gheorghe îmi arăta gropniţi vechi. Imi lămurea cine doarme dedesubt şi-mi arăta cu mîndrie verdeaţa înflorită dedeasupra. Apoi mă oprea lîng'o tufă mare de lemnul-Domnului şi se întorna cu blîndeţe către mine:

«Aici, domnişorule, doarme maica dumitale...»

El se ducea înainte, tîrîindu-şi ciubotele mari; eu rămîneam o vreme cu capu 'n piept, cu ochii aţintiţi la brazdele de iarbă care mărgineau mormîntul; soarele umplea de lumină grădina, şi era o tăcere ş'o pace dulce în juru-mi, ca pe un tărîm al visului. Cireşe şi vişine luceau în pomi; albine jucau în jurul unui pîlc de rozetă; gîzele nenumărate se ţeseau într'o viaţă înverşunată şi neştiută la rădăcina ierburilor.

Apoi ridicam ochii din ţărîna unde mama „dormea", cum spunea moş-Gheorghe, şi priveam în juru-mi, la alte morminte.

Ţintirimul acela al Paşcanilor era vrednic de luare-aminte: — groparul cel bătrîn era aşezat la poarta lui ca ceva simbolic. Cele mai multe morminte erau ale străinilor, veniţi cu companiile drumului de fier. Se adunaseră aici din patru vînturi ale lumii, şi pămîntul îi primise pe toţi. Ba într'un colţ al grădinii se afla ş'un mormînt mare, al prizonierilor turci, căzuţi iarna aici, la 77. Moş-Gheorghe venise dela Marea Albastră şi-i păzea pe toţi.

Pe cruci felurit colorate, table însemnau în limbi străine numele celor intrați întru hodina Domnului și cele cîteva cuvinte obișnuite de durere și veșnice păreri de rău. Erau morți însemnați cu vorbe nemțești și poloneze. Erau Armeni, erau Unguri, erau Cehi din Boemia. Erau și Franțuji, și Italieni. Toate mormintele acestea umbrite de copaci, în pămîntul primitor al păcii, departe de rude, de amici, de cămin,—morminte de bătrîni, de flăcăi, de fecioare, stăteau alături într'o melancolică frăție, triste morminte de pribegi. Și moș-Gheorghe se întorcea pe-un drumușor, și iar se oprea, ciugulind cîte-o buruiană rea de pe brazde, ori rupînd un clomburel uscat de pe-o creangă însorită.

«Au crescut frumos pomii, zicea el încet; măcar că nu mai vine nimeni să-i ude. I-am îngrijit eu: mie mi-i milă de morți».

În după-amiaza lină, moș-Gheorghe Talianu îmi vorbea despre cei uitați.

Intr'un rînd, cu glas mișcat, începu să-mi istorisească:

«...Acu cîțiva ani, spunea el, veneau doi copii și se așezau în genunchi la mormîntul mamei lor, și-i presurau flori pe groapă. Uite, vezi? Este o cruce de piatră roșcată ș'o tablă de aramă. Dumneata poți ceti; acolo trebue să scrie *Irena Zabrowska*. Și plîngeau amîndoi. Erau doi orfani mititei, bălani și cu ochii albaștri. Pe urmă nu i-am mai văzut. Am aflat că s'or fi dus departe, într'un tîrg mare, la Varșovia, și mormîntul a rămas singur. Dar am primit dela ei răvaș, să-l îngrijesc. Am săpat stratul, ș'am plivit florile. Și iar primeam cîte-o scrisoare în care găseam ruble de hîrtie. Ș'așa au trecut anii. Mi-am însurat băeții ș'am rămas singur cu baba. Și'n primăvara asta, cînd a deschis flori trandafirul de lîngă cruce, iaca intră pe poartă doi tineri. Parcă-i mai văzusem eu odată, dar nu-i mai cunoșteam. Erau un băiat ș'o fată. Amîndoi frumoși, nalți și subțiri și albi la obraz. Au venit drept aici, la mormînt,—și l-au găsit curat și 'ngrijit. Ș'atunci și eu i-am cunoscut. Și cînd au căzut în genunchi și s'au plecat ș'au sărutat pămîntul, m'a apucat așa o sfîșiere la inimă... Hei, domnișorule, la multe se gîndește cîteodată omul!

— La ce te-ai gîndit, moș-Gheorghe?

— M'am gîndit eu așa că fiecare om din lumea asta a avut părinți care au murit. Și nu trebue să crească burueni pe morminte...»

Istorisiri multe de-acestea îmi spunea moș-Gheorghe. Peatunci nu le înțelegeam deplin. Acum îmi dau sama că în pribeag rodea din cînd în cînd o amărăciune ascunsă.

Eșeam din țintirim și poposeam puțin în odăița răcoroasă, umbrită de perdeluțe de stambă. Mirosea ușor a lipitură proaspătă. Și'ntr'un pahar, pe măsuța cu fustă de subt icoane, sta un mănuncheș de busuioc și ochiul-boului. Bătrîna îmi aducea la marginea vetrei un pahar de lapte și mă privea cu ochii ei iscoditori.

«Ăra, cuconașule, îmi zicea cu glasu-i ascuțit; da' ce stai așa? Eu să fiu ca mata, numa 'n petreceri aș umbla, nu mi-aș mai face gînduri. Ce să-i faci? Așa-i pe lumea asta: unul se duce, altul vine. Noi trebue să ne luăm de samă: viii cu viii și morții cu morții!

— Femeia-i tot minte slabă! răspundea pentru mine, cu glas grav, moș-Gheorghe. Este vreme și de petrecut, Ileană! adăogea el, zîmbind.

— Apoi *neată* tot așa spui, că trebue să ne întristăm pentru morți! Acu mi-i. și acru sufletul de-atîta jălanie! striga oțărîtă mătușa Ileana. Da' să mai rîdem și cu viii,—că și noi ne-om petrece ca mîni, cu frunzele!

— Ileană! tu trebue să mînînci mazere și să taci!» încheia sentențios moș-Gheorghe.

Bătrîna eșea mormăind ciudoasă ceva. Parcă zicea: «șoacăța dracului!», ori «iriticule!», — dar nu mai lungea vorba. Vedeam eu, după toate, că'n casa de lîngă țintirim nu cîntă găina; însă și mătușa Ileana avea o gură ascuțită ca o sabie.

Bătrînul rămînea gînditor o vreme, apoi se apleca și-și scotea din tureatca ciubotei luleaua afumată. Din chimir trăgea briceagul cu tot felul de cuțitașe și stricnele,—un briceag vechiu legat c'o curălușă. Dintre feluritele unelte, amestecate între plăselele galbene de alamă, alegea și ridica un suvac cu care-și curățea și-și desfunda ciubucul. Dintr'o străveche bășică de porc scotea apoi tutunul și, cu tact și liniște, îndopa pipa, apoi, tot cu briceagul, scăpăra într'o cremene ș'aprindea un fir de iască. Toate acestea moș-Gheorghe Talianu le împlinea cași oricare dintre Moldovenii noștri. Și povestea tot încet și așezat, scuipa printre dinți într'o parte, și-și bătea luleaua înfundată de vîrful ciubotei.

Intr'o vară, stînd așa de vorbă cu paznicul din grădina morții, l-am întrebat cum îl chema înainte vreme.

«Cum mă chema înainte vreme, domnișorule? grăi el rîzînd. A! nu mai țin minte. Mie, în țara unde m'am născut, îmi zicea Giorgio, adică tot Gheorghe. Mă chema Giorgio Mazarini. Dar eram un copil cînd am pornit în lume. M'au purtat vînturile ca pe un grăunte de colb. Dar vînturile stau ș'am să mă liniștesc și eu.

— Giorgio Mazarini? Frumos nume!

— Da. Eu, domnișorule, m'am născut în Toscana. Cîteodată mă 'ntîlnesc cu unul de pe acolo și vorbesc cu el. Îmi spune că-i frumoasă țară. Eu am uitat-o».

Moș-Gheorghe tăcu, răsuflînd prelung. Își fuma luleaua și se uita posomorît în pămînt. Eram pe-atunci în liceu și tocmai învățasem despre celebrul Italian care a fost ministru mare al Franței și amant al Anei de Austria. Nu știu de ce mi-am închipuit că moș-Gheorghe, care fuma în fața mea, în pragul căsuței dela țintirim, era vre-o rudenie, vre-un urmaș prăpădit al cardinalului Mazarini. Moș-Gheorghe Talianu pentru întâia oară îmi apăru într'o lumină tainică. Și deodată în-

cepui să-mi închipui despre groparul nostru cele mai stranii lucruri,—întocmai ca în romanele de aventuri pe care începeam a le răsfoi la epoca aceia...

Poate nu era nimic din ce visam. Poate nu era nici criminal fugit, nici pribeag din disperare de dragoste; poate nu era nici rudă cu Mazarini. Cine ştie! — Cîteodată totuşi mă gîndesc că se putea prea bine să fi fost ceva adevărat din toate prepusurile mele. — Mă uitam pentru întăia oară la moş-Gheorghe Talianu cu ochi măriţi; iar el trăgea grav şi trist din pipa-i de lut ars.

Poate se gîndea la pămîntul în care s'a născut şi la mormintele părăsite. De asta sînt aproape sigur, căci ochii lui aveau o expresie de deşteptare, de întoarcere îndărăt, pe care nu i-o mai văzusem.

De cînd am plecat şi n'am mai văzut ţintirimul acela înflorit, am auzit de multe năcazuri ale lui moş-Gheorghe. L-au călcat hoţii în căsuţa lui singuratică; i-a murit baba; a rămas singur numai cu luleaua. Pe urmă, într'o vară, şi pulberea lui toscană s'a alinat, cînd a stat şi pentru el orice vînt. Subt flori şi pomi sădiţi de dînsul, *între crucile pribegilor străini, s'a aşezat şi mormîntul lui sărac, fără rude şi fără prietini.*

Mihail Sadoveanu

Stogurile de fin

Călătorind pe lespezi de lumină
Ce i s'aştern în drum de luna plină,
Ca o şopîrlă de argint, uşoară,
Pîrăul printre sălcii se strecoară...

Din marginile luncilor tăcute
La munţii care străjuesc în zări,
Cu umbra lor, hotarul altor ţări,—
Pe albe temelii de pajişti mute,
S'a ridicat, nebiruit stăpîn,
Poporul stogurilor mari de fîn.

De pretutindeni, firele de iarbă
S'au înfrăţit, cînd au ştiut că mor,
Cu frunza buruenilor sărmane,
Ş'au înălţat din trupurile lor
Biserici fără cruci şi fără de icoane,
Ca 'n ele sufletul să li se 'nchine
Nemărginirii nopţilor senine..

Nu-i ochiu mai larg decît privirea lunii
Să oglindească jertfa rugăciunii...

La umbra stogurilor, tremurînd,
Cad în genunchi și razele de lună;
Iar grierii de veghe se adună
Și din fuioare limpezi, cînd și cînd,
Pe scara lor de sunete, măiastră,
Torc fire lungi de liniște albastră...

Călătorind, călătorind într'una
Pe calea lui de unde șoptitoare,
Pîrăul printre lunci arată luna
Cum țese liniște din zare 'n zare...

Și adormit în leagăn de lumină
Ca un copil sălbatic și bătrîn,
Tăcerilor pămîntul se închină
Cu ceata stogurilor lui de fîn...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărților

Dr. Gawril I. Kazarow: „Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker".

Onorabila lucrare a învățatului bulgar este de preistorie, arheologie și istoria antică. Cercetarea ei privește direct pe specialiștii noștri, dela a cărora conlucrare cu învățații țărilor megieșe am folosi cu toții, după cum i-ar fi folosit și invațatului bulgar să fi fost în curent cu interesantele studii romînești asupra vieții trace, dela cele ale lui Tocilescu până la cele ale d-lor Pîrvan și Andrieșescu. Cei care în viața Tracilor nu ne interesăm până la atîta de punctul de vedere pur istoric, ne putem apropia de erudita lucrare fără intenții normative a lui Kazarow, pentru a ne întregi imagina largă, unde mișună o viață înrudită cu a noastră, patrimonială, sugestivă pentru actualitatea și viitorul nostru. Căci preistoria, arheologia și istoria antică nu sînt numai discipline de curioase cunoștinți și de poezie didactică și romantică deghizată în știință, ci și izvoare de răsunete mai practice în multe direcții ale vieții elementar biologice și ale culturii înalte.

Sîntem mai întăiu curioși să știm cine au fost locuitorii care ne-au precedat pe pămîntul Daciei. Și dacă lăsăm la o parte populația cu totul primitivă, deosebită ca neam poate de Traci, și despre care știm și vom ști așa de puțin,—predecesorii noștri au fost desigur acea populație mai mult sau mai puțin tracă, a cărei viață, deși dincolo de hotarul strict al romînismului, formează totuși fundalul, ca niște munți albaștri, și o cauză a perspectivei noastre istorice. Oamenii aceia mai mult blonzi și cu ochi albaștri, cu sumedeniile de triburi roind în Carpați, peninsula balcanică, Asia Mică și Caucaz, au fost printre strămoșii noștri ai Romînilor și, să zicem drept, ai *fraților*

noştri Ucrainieni, Bulgari, Iugoslavi, Albaneji, Greci, Turci, Caucazieni, Unguri, Cehoslovaci şi Poloni; căci la aceştia sînt de căutat neamurile noastre cele mai apropriate şi nu prin Franța, desigur dragă, sau Portugalia.

Mai interesant pentru noi neistoricii este răsunetul ce viața tracă îl poate avea în dirijarea propriei noastre vieți, dela o *politică pantracă* sau tracofilă, una din liniile de forță din al căror total va rezulta politica noastră de mine, până la filozofie sau arta arhitecturală, industrială, muzicală, sculpturală, dansatorie, picturală, literară, decorativă, asupra vieții trace sau în spiritul mai mult sau mai puțin trac.

Asupra vieții Tracilor ar fi atîtea de lucrat, prinzîndu-i în viața lor de senzuali sau de puritani sectari, de mincăcioşi şi bețivani vestiți sau de moderați sau de asceți, de războinici tipici ori de blînzi sectari comunişti; în jocurile lor; în arta casnică, în muzica lor care a dat pe legendarii Orfeu, Musaios şi Thamiras; în contribuția lor la cultura mediteraniană şi intern europeană, în cîntecele şi dansurile ca acele ce poartă numele lui Zamolxis, — cîntece, dansuri şi poezii ce au făcut din Tracia patria muzelor pentru antici; în moravurile lor sexuale interesante; în sectele lor morale ca aceia a poliştilor asemenea Esenienilor evrei; în caracterul lor boeresc; în revoluționarul lor Spartacus; în legile versificate ale Agatirşilor; în pasiunea pentru frumusețea pitorească; în vrăjile, legendele şi credințele lor religioase de nemurire; în mîndria lor față de divinitate şi în profeții lor; în zeii lor cu profunzi ochi albaştri şi lungi plete de foc, pe care fantazia noastră îi vede trecînd departe în zbor, liberi şi maestoşi şi teribili în marii nouri de furtună, în amurgul roş, deasupra piscurilor Ceahlăului: Gebeleizis, Zamolxis, Bendis, Dionisos, Iambadule, Kotito. Mai sînt filozofii lor Aglaofem, Zamolxis*, Deceneu; regii lor viteji, cu banchetele unde se bea din cornuri de *bos primigenius* cu marginile aurite sau argintate; cu nobilii Agatirşi care-şi boiau în albastru pletele spre a se distinge de plebe; cu cruzimea față de alții dar şi cu eroii lor, sinucigîndu-se pentru libertate, cu acel Decebal despre care Alecu Russo spunea că a fost „ca stelele călătoare ce se zăresc pe cer, fără a se şti de unde vin şi unde se duc". Cine va scrie căderea Sarmisagetuzei într'un nou Salammbô?

In spiritul mai mult sau mai puțin trac s'ar putea compune atîtea. Incercasem să arăt aiurea diferite izvoare ale filozofiei romîneşti de mîne; iată în viața tracă încă un izvor, deşi, desigur, în general de-o importanță secundară. Din felul de viață al Tracilor, din credințele lor despre lume, se pot extrage unele sugestii ori afla oarecare sprijin pentru anumite concepții filozofice. Tradiția tracă nu putem să o părăsim cu totul. E drept că acuma focarul activității trebue să ni-l punem în originalitatea națională şi mai ales în cea *individuală*, în creare şi expansiune; dar aceasta nu distruge acuma tradiția şi nu o exclude totdeauna, căci—după cum spune vorba populară—„înțeleptul adună, iar nerodul risipeşte". După secolul renaşterii de pregătire (1821—1921), intrăm acuma în renaşterea trepidantă de *creare şi expansiune*, în epoca noastră periclelcă, în Sturm und Drang-ul nostru; dar cum o cultură nu înaintează în toate ramurile ei pe acelaşi front, sînt ramuri de cultură romînească unde tradiția are încă un rol foarte însemnat şi se impune cu tot ce are ea duios, solemn şi util. In filozofia romînească, acuma, o tradiție adîncită până chiar în lumea tracă nu poate fi vătămătoare,—dimpotrivă. Sîntem în faza cînd însăşi tradiția are ceva creator, fiindcă e încă neexploatată, şi în orice caz mai natural, mai mîndru e să ne inspirăm dela Traci, decît dela popoarele îndepărtate. Şi care sînt punctele de tradiție filozofică tracă? Rămîne ca fiecare să şi le aleagă după propriile-i înclinații.

* Pentru cine ar voi să scrie o monografie despre Zamolxis, atrag atenția că la biblioteca dela British Museum se găsesc două cărți rare.—Athanas Rhousopoulus: De Zamolxide. Gottingae 1852 (în greceşte) şi Carolo Lundio: Zamolxis. Upsaliae (în latineşte).

Gh. Savul

Cortina

— Banalităţi paradoxale —

I

Taina fericirii constă în a avea un ideal.
Durata ei e condiţionată de neîmplinirea lui.

II

Dascălii începuturilor noastre cărturariceşti, credincioşi cronologiei sacramentale, împărţeau istoria simetric, pe fiţuici rezumative. Epocile se deosebeau categoric şi nu mai mult ca straturi de legume: lăptuci, harpacic, spanac.

O linie cu creta pe tabelă despărţea vremea: în stînga ev mediu, în dreapta ev modern. Ghilotina nu desparte altfel cap de trup, nici cuţitul feliile de cantalup.

Lumea veche sfîrşeşte cu prima statue păgînă dărîmată de noua credinţă. Exact în acelaşi moment apare o alta. Deces şi apariţie simultane. Pe ruinele templului, catedrala gotică, peste noapte. Schimb de năzuinţi ca de cărţi de vizită. Precis şi uşor de reţinut (bucuria elevilor).

III

Profesorii noştri au rîs. Au făcut comparaţii şi mai bune şi mai proaste (în felul celor din Cap. II), pentrucă ei au aflat că, între momentele istorice, există un „infinit de stări intermediare", imperceptibil. Ei ne spuneau: „domnilor (sau chiar domnilor mei), cînd afirmăm că evul mediu începe la 1201, nu vrem să înţelegem că el începe la 1201. Aceasta este o simplă ficţiune, o convenţie impusă de metodă pentru a facilita

reţinerea. Evul mediu exista mult înainte de această dată. Ca să zicem aşa, el se *pregătea* şi, în momentul în care îi notăm apariţia—cifra e tiranică—poate că o altă epocă începuse. Epoca istorică e asemeni stelei din versul lui Eminescu:

Era pe cînd nu s'a zărit,
Azi o vedem şi nu e"—ş. a. m. d.

IV

După aceştia timpul face un fel de repetiţie—pe ascuns—pentru a juca un „rol nou".

Rolul nou e de obiceiu o încăerare sîngeroasă.

„Infinitul de stări intermediare" e literatură. Istoria îl constată (cel mult), ia act, cum se zice, în pagini introductive. Imixtiunea lui, în chiar cuprinsul ei, e în afară de subiect. Punctele cardinale ale istoriei sînt marcate de „rolul nou". Lui i se rezervă paginele de cinste. „Infinitul de stări intermediare" nu interesează decît ca interval între două „roluri nouă".

V

Mulţi tăgăduesc valoarea educativă a unei astfel de învăţături. Pomelnicului războinic i s'ar substitui cu folos o istorie a gîndirii. Ei socot o împărţire istorică după cugetători şi poeţi cel puţin mai frumoasă.

Invăţată aşa, istoria ar fi un cîntec trecut din tată în fiu, din gură 'n gură, din generaţie în generaţie, un cîntec frumos.

Imn de slavă ar creşte dela primul om, stingîndu-se cu cel din urmă, imn de slavă s'ar înălţa spre stele, imn de slavă ar rătăci prin haos, tîrziu, ca un ecou al cîntecului planetei moarte.

VI

S'a remarcat că după o înfrîngere se cîntă mai bine. Totuşi, nimeni n'a urmărit înfrîngeri. Dar, optimist, omul a conceput înfrîngerea iminentă şi chiar necesară. Pentru comoditate a imaginat progresul, civilizaţia, ascensiuni cromatice şi teoretice. „Mai binele" şi „mai răul" nu s'au sfiit să alterneze capricios. După un „scop nou", urmărit şi atins, n'a urmat totdeauna „mai bine". Implinirea a dat loc cel puţin la nebunie şi cel mult la blazare.

VII

Aceste reflexii, oarecum nepermise, le făceam răsfoind un volum de versuri patriotice.

Hirtia a scirțîit subt penița bardului ca o placă de gramofon.

Premiarea volumului e semnificativă: gramofonul place.

VIII

Cintecul *victoriei?* Imnul eroilor?

Eroii nu-l aud.

Victoria e teritorială, străină sufletului, e a pămîntului mai gras. Drumul la noile hotare duce printre cruci ce veghează *„morți pentru patrie"*.

Fericiți adormiții, căci ei nu văd pentru ce-au luptat.

IX

Singurul cîntec sincer de *triumf* e al cocoșului, cînd cheamă soarele.

Dar cocoșul e naiv. Naivitatea *și lipsa de memorie* i-au hărăzit un ideal cu repetiție.

X

Idealiștii de după războiu sînt cocoși.

XI

„Infinitul de stări intermediare" comenteze-l profesorii. Noi am asistat la o schimbare bruscă. Pe fițuica noastră rezumativă insemnăm cu roșu: anul 1916, luna August, ziua 16-a, ora 12 p. m.

XII

Mobilizarea ne-a găsit la operetă. Comandantul pieței venit s'o anunțe, emoționat de insemnătatea evenimentului, a ingăimat zăpăcit: „Starea de asediu e declarată, mobilizarea a sunat pentru această scenă".

Nu greșea.

XIII

Cortina se lăsa pe-o *lume* pentruca, instantaneu, s'o despartă de *alta*.

XIV

Actorii au pornit cu săbii de lemn la lupta cea adevărată.

Au pornit voioși, pentrucă întîmplarea trebuia să sfîrșească o tristă piesă prea lungă.

XV

Nu s'au întors decît mutilați și istoviți. In schimbul minilor și picioarelor li s'au dat prea frumoase decorații. Publicul i-a aplaudat.

Piesa se jucase bine.

XVI

Lumea s'a obișnuit cu ei. Se pregătea o nouă piesă. Chiar pentru teatru sînt preferabili oamenii valizi.

Eroismul se demodase.

XVII

Actorii au aflat însă din ziare că sînt *eroi*. Un comunicat *oficial – ultimul*—le aducea la cunoștință că și-au atins *Idealul*.

XVIII

Idealul *nu-l vedeau*.

Vedeau în schimb în jurul lor oamenii roind buimaci ca muștele ce-și îndreaptă sborul spre azur și se lovesc idiot de sticlă.

XIX

Ficțiunea încetase.

XX

Și-au dat seama că omenirea caută *alt Ideal*. Ei și-l atinseseră: nu mai aveau ce urmări.

Au încercat să ridice cortina operetei, dar nu mai funcționa. S'au strecurat cum au putut în dosul ei, resemnîndu-se să privească viața prin gaura din pînză. Cînd după atîtea jertfe găsești atît de puțin *înainte*, e cuminte să te întorci liniștit *înapoi*.

XXI

Au încercat să joace din nou opereta, dar costumele erau decolorate, vocile lor sunau straniu. Sgomotul *celorlalți*, de-afară, îi acoperea, covîrșitor. Glasul lor îi irita.

XXII

Căutau ficţiunea.

XXIII

Am asistat, demult, la prima intrunire a conservatorilor-democraţi. Pe vremea ceia, în Iaşi, era mare lipsă de apă. Un orator spunea:

„Domnilor, cu ce v'aţi ales de pe urma lungii guvernări liberale? Atît, că pe timpul ei, a vrut Dumnezeu să fie cramele pline de vin.

Ei bine, *noi vă aducem apa*".

Inevitabilul cetăţean turmentat remarcă: *„Dar era mai bine înainte"*.

XXIV

Trăim din amintiri, cum fumăm mucuri de ţigări cînd isprăvim tutunul.

Al. O. Teodoreanu

Înserare

Pe-un drum ce coboară spre palida moarte,
Cu razele 'nfipte în stoguri de fîn,
Se-opreşte, o clipă, un soare bătrîn...

Un cînt de lumină se stinge, departe...

O umbră de codru, din dealul tăcerii,
Pe stînă, pe cîmpuri cu 'ncetul se lasă,
Ca valuri uşoare de moale mătasă...
— E sufletul tainic, e sufletul serii,
O umbră de codru din dealul tăcerii...

Ciobanul visează cu ochiul deschis:
Fiori de răcoare — parfumuri de mintă —
Ca degete albe pe frunte-i alintă;
Iubita-i surîde din raiul deschis;

Respiră trecutul, gîndeşte pămîntul, —
Şi gîndul spre vale alene se 'nclină
S' adoarmă cu vîntul,
Pe flori de sulfină...

Cu lacrămi de ceară, subt soare 'n declin,
Pîrăul durerii abia de mai plînge;
Pe unde lumina cu 'ncetul se stinge.

Şi fumegă seara tăceri de suspin...

Alexandru N. Nanu

Din carnetul unui solitar

II

Suveranitatea naţională şi Constituanta

„Il est donc manifeste que la Nation est en plein droit de former elle même sa Constitution et de régler à sa volonté tout ce qui concerne le gouvernement, sans que personne puisse l'en empêcher. Le gouvernement n'est établi que pour la Nation, en vue de son salut et de son bonheur".
Vattel, — „Le Droit des Gens", v. I, ch. III, § 31.

Cum, în ce condiţiuni şi în ce formă poate fi votată Constituţia nouă a Romîniei?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebue mai întâiu să lămurim oarecare principii ale Dreptului public modern, şi înainte de toate concepţiunea de „Naţiune", care apare ca substrat al întregii vieţi de stat.

Dela început ni se impune o distincţiune între noţiunile de *grupare etnică* şi de *Naţiune*, ca termin juridic.

O grupare etnică e un fenomen natural ca oricare altul, — un produs al forţelor oarbe ale naturii, caşi speciile regnului animal sau vegetal, caşi oceanele şi munţii.

Pentruca o grupare etnică, sau chiar mai multe grupări împreună, să se înalţe până la acea formă de asociare de ordine superioară, care este Naţiunea, sînt necesare două condiţiuni: prima—ca gruparea determinată să fi ajuns la conştiinţa de sine, să-şi fi afirmat voinţa de a trăi ca o fiinţă naţională distinctă; şi a doua—ca ea să poată avea caracterul juridic de „persoană morală", de subiect al Dreptului public, — adică să fie *constituită într'o societate autonomă, pe baza principiului de suveranitate naţională.*

După concepția de drept, care s'a impus lumii civilizate în urma Marelui războiu, a doua condițiune trebue să rezulte necesar din cea dintâiu,—dar această concepție nu este atît de nouă, cît se pare.

Filozofia Dreptului, cu mult înainte de Revoluția franceză, a văzut în principiul de suveranitate națională temelia însăși a Dreptului public, o condițiune necesară și prealabilă a oricărei ordine de drept,—condițiune impusă de „Dreptul natural".

Au trecut aproape două veacuri, decînd Vattel deducea din principiile Dreptului natural că:

„Societatea naturală a Națiunilor nu poate subsista, dacă „drepturile pe care fiecare din ele *le-a primit dela Natură* nu „sînt respectate",—și:

„Este dar evident că Națiunea *are dreptul desăvîrșit de* „*a-și face ea însăși Constituția ei* și de a regula, după voința „ei, tot ce privește guvernarea ei, fără ca nimeni să-i poată a„duce pe drept vre-o piedică. Guvernul nu este stabilit decît „pentru Națiune, în vederea salvării și a fericirii ei". [1]

Desigur aici principiul de suveranitate națională apare ca o concepție pur metafizică, care era dezmințită cu cruzime de realitatea istorică.

Nu trebue să uităm însă că Vattel, cași *J. J. Rousseau*, pentru care noțiunile de „Suveran" și „Națiune" se confundă, [2] era elvețian de obîrșie.

Nu e aceasta o simplă întîmplare, fiindcă se poate spune că vechile comunități elvețiene, dela începuturile lor cele mai îndepărtate, apar ca organizațiuni politice întemeiate pe principiul de suveranitate populară.

Savantul jurisconsult elvețian, Th. Curti, ne spune:

„Dreptul poporului de a legifera apare chiar la începutul „Confederațiunii elvețiene. Noi găsim legislația populară aproape „cu desăvîrșire desvoltată în vechile state libere *Uri, Schwyz, Ob-„walden, Nidwalden, Gersau, Zug, Glarus*, cele două *Appen-„zell*... Aici libera comunitate populară, din veacul al XIII-lea și „al XIV-lea, își dă legile în adunarea plenară a cetățenilor *(Lands-„gemeinde)*". [3]

Dar, în realitate, suveranitatea populară în cantoanele elvețiene nu datează numai din secolul al XIII-lea, cum ar rezulta din cuvintele citate.

Actul din 1 August 1291, prin care cele trei cantoane primitive,—Uri, Schwyz și Unterwalden,—se leagă să-și apere drepturile și libertățile, invocă expres „*forma străveche* a Confederațiunii lor, confirmată prin jurămînt": *Antiquam confederationis formam juramento vallatam presentibus innovando*". [4]

1 *Vattel*, — „Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle", vol. I, Préliminaires, § 15, și Ch. III, § 31.

2 Cf. *J. J. Rousseau*, — „Du Contrat Social", Ch. VII: „Du souverain".

3 *Curti*, — „Geschichte der Schweizerichen Volksgesetzgebung", p. 3.

4 *Dierauer*, — „H-re de la Confédération Suisse", vol. I, p. 121.

Dar și înainte de orice Confederațiune comunitățile primitive din Elveția aveau o organizație democratică, în care toată puterea reală era în mîinile adunării plenare a cetățenilor,—„Landsgemeinde".

Un istoric al Dreptului constituțional elvețian descrie astfel atribuțiunile acestor vechi adunări populare: [1]

„Adunarea obștească a cetățenilor rezervă pentru deliberă„rile ei toate chestiunile mai importante; cele mai puțin însem„nate le lasă spre hotărîre Consiliului".

Astfel, el crede că raporturile dintre Adunarea cetățenească și Consiliu pot fi caracterizate întocmai de cuvintele lui Tacit relative la consfătuirile triburilor teutonice: „*De minoribus principes consultant, de majoribus omnes*"—„în chestiunile secundare hotărăsc capii; în cele mai însemnate hotărăsc cu toții".

Cînd la începutul veacului al cincilea triburile alamanice au pătruns în Elveția actuală, ele s'au așezat în văile din jurul lacului celor patru cantoane în obștii de țărani liberi, „care nu recunoșteau nici un stăpîn deasupra lor și nu-și țineau pămînturile dela vre-o curte seniorală, ci trăiau pe moșiile lor proprii". [2]

Aceste obștii țărănești și-au păstrat, și în noua lor țară, neatinse instituțiunile democrației primitive, admirate de Tacit, și le-au desvoltat treptat, dela străvechea „Landsgemeinde" până la Constituțiile actuale, în care principiul de suveranitate națională este dus până la ultimele lui consecinți.

Este interesant că și celebrul istoric al Constituției engleze, Ed. A. Freeman, își începe lucrarea deasemeni prin descrierea unei „Landsgemeinde" din Uri și prin citatul din Tacit, spre a duce originile constituționalismului englez până la instituțiunile primitive ale triburilor teutonice. [3]

Desigur „metafizica" politică a lui Vattel sau a lui Rousseau a fost influențată de instituțiunile țării lor.

„Contractul social", în special, a fost vădit scris subt impresiunea luptelor politice din Geneva, care, izbucnind cu violență la 1707, nu încetase încă la data apariției celebrului tratat —lupte care au fost duse tocmai pentru afirmarea principiului de suveranitate națională.

Faptul are însemnătate nu numai pentru justa interpretare a concepțiunilor lui Vattel sau Rousseau, dar și pentru lămurirea principiului însuși de suveranitate națională, în desvoltarea lui istorică, pornind dela realitățile vieții politice din Elveția.

Nu în zădar un istoric american al democrației elvețiene, a putut da lucrării sale subtitlul: „Studiu asupra unui *popor suveran*". [4]

1 *Blumer*, — „Staats-und Rechtsgeschichte der Schweizerischen Demokratieen", vol. I, p 279.

2 *Bluntschli*, — „Bundesrecht", p. 34; Cf. și *Dierauer*, op. cit., p. 19 urm.

3 *Freeman*, — „Le développement de la Constitution anglaise", p. 3.

4 *H. Demarest Lloyd*, — „The Swiss Democracy. The Study of a *Sovereign People*".

Nu e mai puțin adevărat însă că numai în urma marii Revoluțiuni franceze principiul de suveranitate națională a fost înscris în dreptul pozitiv al marilor națiuni europene—și într'un veac s'a întins asupra lumii civilizate întregi ca temelia neclintită a Dreptului Constituțional.

„Declarațiunea drepturilor omului și ale cetățeanului“, inspirată de „Contractul social“ al *elvețianului* J. J. Rousseau, il clasează între „drepturile naturale, inalienabile și sacre ale omului“. Art. 3 din „Declarațiune“ sună ritos:

„Principiul întregii suveranități rezidă esențialminte în na-„țiune; nici un corp, nici un individ nu poate exercita vre-o au-„toritate, care nu ar emana expres dela ea“.

Dar până la Marele Războiu principiul de suveranitate națională a rămas limitat la sfera Dreptului public intern, reglementînd raporturile dintre cetățeni și puterea de stat; el a fost distinct de concepția „suveranității de stat“ din Dreptul internațional public, care privea raporturile dintre organismele politice independente.

Rezultatul cel mai însemnat, poate, al „Pactului Societății Națiunilor“ constă în dispariția acestei distincțiuni și, putem spune chiar, în identificarea noțiunilor înseși de „*Națiune*“ și „*Suveranitate*“, ca la J. J. Rousseau.

Ar fi greșit să vedem aci o transformare bruscă și quasi-revoluționară a principiilor de Drept. Deși necontestabil grăbită de conflagrațiunea mondială,—noua concepție a fost pregătită de o lungă evoluție politică la un popor care are cea mai profundă aversiune pentru principii abstracte, dar care a știut să-și asigure o situațiune dominantă în politica mondială...

E cunoscută butada lui Gladstone: „Englezii detestă mai cu seamă două lucruri în lume: pe Papa și principiile abstracte“...

Totuși necesitățile concrete de guvernămînt au dus constituționalismul englez la o evoluție care treptat a transformat Imperiul britanic într'o adevărată „Ligă a Națiunilor“ și a determinat chiar o definiție empirică, după metoda engleză, a ideii de „Națiune“, care se apropie curios de „abstracțiunile“ unui Vattel sau J. J. Rousseau.

„Definiția națiunii,—scrie un distins jurisconsult și publicist „francez,—luată din Filozofia dreptului sau din Istorie, se regă-„sește în Constituția engleză“.

„După concepția engleză,—spune el în altă parte,—numai „grupările capabile de un *self-government*, respectuoase de li-„bertatea individuală, ar putea aspira la o autonomie națională“. 1

Și mai precis:

„*O națiune este un popor care e capabil să exercite* „*self-government-ul, și care are conștiința unității pe care i-o* „*crează această acțiune*“. 2

1 *J. Tchernoff*,— „Les Nations et la Société des Nations“, p. 50 și 59.

2 *Ibid.*,—prefața, p. XIV.

Numai un popor care ajunge astfel o „națiune“ își poate găsi locul în sinul acelei „*Commonwealth of Nations*“, al Comunității națiunilor, care vrea să fie astăzi Imperiul britanic.

Ideia unei societăți generale a Națiunilor, născută din războiu, pentru asigurarea păcii mondiale, apare astfel ca o generalizare și lărgire a concepțiunilor empirice, care sînt la baza acestei „Commonwealth“ britanice. Dar ea a trebuit fatal să ducă la identificarea noțiunilor de „Suveranitate națională“ și de „Suveranitate de Stat“ fiindcă „Liga Națiunilor“, evident, numai atunci își va putea realiza scopul,—asigurarea păcii,—cînd *națiunile înseși* vor dispune de dreptul de pace și războiu.

Bine înțeles însuși cuprinsul acestei noțiuni juridice a trebuit să sufere oarecare modificări și limitări.

Opera de generalizare și de lărgire a concepțiunilor engleze se datorește mai cu seamă unui vechiu profesor de Drept Constituțional, pătruns de spiritul instituțiunilor anglo-saxone, pe care războiul l-a găsit în fruntea unei mari Puteri mondiale.

Pentru președintele Wilson o legătură indisolubilă există între triumful principiului de suveranitate națională—și garanția păcii, subt scutul Ligii Națiunilor.

Intr'unul din vestitele lui mesagii el declară categoric:

„Nici o pace nu poate dăinui sau n'ar trebui să dăinuiască, „dacă ea nu recunoaște și nu acceptă *principiul că guvernele* „*capătă toate puterile lor juste prin consimțimîntul popoare-* „*lor guvernate*“.

De aci rezultă că:

„Autocrațiile nu mai au loc în Societatea Națiunilor; ele sînt „primejdioase prin rezerva puterilor personale, pe care ele vor fi „ispitite să le îndrepte împotriva liniștii Societății Națiunilor. Sta-„tele particulare într'o federație, Națiunile în Societatea Națiuni-„lor își trag puterile din consimțimîntul celor guvernați“.

Noua ordine internațională trebue să aibă, prin urmare, la bază următoarele postulate:

„1. Distrugerea oricărei puteri arbitrare, oriunde s'ar găsi...

„2. Regularea tuturor chestiunilor... pe baza liberei accep-„tări de către poporul imediat interesat...“ 1

Aceste declarațiuni au fost întrunite de fostul președinte al marei Republici Americane într'o singură formulă:

„Societatea Națiunilor nu este cu putință, dacă popoarele „nu dispun ele înseși de dreptul de pace și de războiu, dacă ele „nu exercită controlul asupra acțiunii diplomatice, și *dacă*, într'un „cuvînt, *chiar în viața internă ele nu sînt stăpîne pe destinele* „*lor prin Adunări reprezentative și prin sufragiul universal*“. 2

Observație necesară: doctrina expusă nu e decît o desvoltare a dreptului public englez, sau mai bine zis *britanic*. Dar, bine înțeles, pentru Englezi principiul de suveranitate națională

1 Citat în *Tchernoff*, op. cit., p. 182-188, *passim*.

2 *Ibid.*, prefața, p. XVIII.

sau *self-government-ul*, nu se poate identifica cu forma republicană de stat,—nicăeri monarhia nu are temelii mai solide ca în Anglia,—însă, cum arată comentatorul francez al „Dreptului Constituţional britanic", acest principiu exclude orice regim iresponsabil şi personal:

„Un regim autocratic, cu o rezervă de putere personală, „putînd ameninţa pacea lumii civilizate, este evident contrar i- „deii însăşi a Ligii Naţiunilor, dar după concepţia engleză, forma „monarhică, caşi forma republicană, pot cuprinde condiţiunile „necesare unei vieţi pacifice, şi anume: respectul drepturilor in- „dividuale, respectul minorităţilor, fără deosebire de rasă şi de „religie",—şi înainte de toate: „*self-governmentul*". 1

Din complexul acestor declaraţiuni se poate astfel uşor formula, în termenii lor proprii, dispoziţiunile esenţiale ale Constituţiei unui stat, întemeiat pe principiul de suveranitate naţională, Constituţie care asigură „Self-governmentul", în înţelesul englez, şi anume:

1 Această Constituţie trebue „să recunoască şi să accepte principiul că guvernul îşi primeşte toate puterile legitime din consimţimîntul poporului";

2 Poporul trebue să dovedească, prin Constituţie, că e „stăpîn pe destinele lui prin Adunări reprezentative şi prin sufragiul universal";

3 Constituţia trebue să rezerve poporului însuşi, prin reprezentanţii lui, „puterea de a dispune de dreptul de pace şi de războiu şi controlul asupra acţiunii diplomatice";

4 Insfîrşit, Constituţia trebue să asigure „respectul drepturilor individuale şi respectul minorităţilor, fără deosebire de rasă şi de religiune".

Intr'un cuvînt: Constituţia trebue să facă cu neputinţă „un regim autocratic, cu rezerve de putere personală".

Un popor a cărui Constituţie nu e zidită pe aceste principii, nu constitue o Naţiune şi nu poate fi admis în Societatea Naţiunilor.

Aceste principii nu se prezintă ca o simplă doctrină de teoreticiani. Ele au fost considerate ca norme de drept internaţional, şi au şi fost aplicate de multe ori, chiar înainte de încheerea Pactului Societăţii Naţiunilor.

In temeiul acestor principii s'a cerut Germaniei să îndepărteze dinastia Hohenzollern şi ca noua ei Constituţie să dea garanţii că pe viitor poporul german va dispune efectiv el însuşi de dreptul de pace şi de războiu.

Şi pe baza acestor principii a fost construit tot „Dreptul de auto-determinare liberă a popoarelor", cu aplicaţiunile lui cunoscute, în virtutea cărora naţiunile, *ca atari*, au putut apărea, pentru prima oară în istorie, ca *subiectul real* al Dreptului internaţional public, chiar indiferent de legătura formală de stat, şi mai mult, chiar indiferent de orice legătură teritorială: naţiu-

1 *Tchernoff*. op. cit., p. 68.

nea cehoslovacă a fost recunoscută înainte de a se fi născut statul cehoslovac, iar pentru poporul evreu s'a creat în Palestina un „cămin naţional", cu toate că de milenii el a fost lipsit de orice bază teritorială.

In sfîrşit, aceste principii au fost consacrate şi formal, printr'unul din cele mai solemne acte ale istoriei mondiale, prin „Pactul Societăţii Naţiunilor".

In adevăr, chiar primul articol al Pactului stabileşte următorul principiu general:

„Orice state, dominiuni sau colonii, *care se guvernează li-* „*ber*, pot deveni membri ai Societăţii Naţiunilor"...

Atît faptele şi declaraţiunile autorizate, care au precedat întocmirea Pactului, cît şi aplicaţiunile care i-au urmat, nu îngădue nici o îndoială în ce priveşte înţelesul acestei formule:

„Dominiunile" şi coloniile nu sînt state independente, nu au „suveranitatea de stat", după concepţia *tradiţională* a Dreptului internaţional, totuşi ele pot face parte din Societatea Naţiunilor, şi, deci, sînt recunoscute ca Naţiuni, sînt considerate ca subiecte ale Dreptului internaţional public, „*dacă se guvernează liber*",—expresiunea prin care se traduce termenul englez de Self-government.

Pe de altă parte, această formulă exclude din Societatea Naţiunilor toate *statele* „care nu se guvernează liber", pentrucă popoarele lor, fiind dată forma lor de guvernămînt, nu pot constitui o *Naţiune*,—oricîtă „suveranitate de stat" ar pretinde stăpînii lor, cu vechile manuale de Drept internaţional în mînă!

Se poate discuta dacă „Pactul Societăţii Naţiunilor" a reuşit să creeze un organism desăvîrşit şi viabil; se poate discuta de asemeni, dacă *aplicaţiunea* principiului, chiar în cuprinsul Pactului, e întotdeauna fericită sau consequentă.

Dar desigur, Pactul a consacrat definitiv o normă de drept internaţional public, clară şi precisă, care rămîne dobîndită omenirii, orice soartă ar avea sau orice evoluţie ar trebui să sufere ulterior organizaţia creată de el.

De altfel chiar printre semnatarii Pactului apar, alături de Marea Britanie, şi cinci *Colonii* ale Imperiului britanic, care sînt declarate şi *membri originari* ai Societăţii Naţiunilor, şi anume: „Dominiunile" Canada şi Noua Zelandă, „Republica" *(Commonwealth)* Australia, „Uniunea" Sud-Africană şi India.

Aceste *colonii* sînt dar „Naţiuni", care deşi fac parte din comunitatea particulară a Imperiului britanic, sînt totuşi şi membri ai Societăţii Naţiunilor, deopotrivă cu toate statele, „care se guvernează liber".

In acelaşi timp, o analiză cît de superficială ne învederează ce situaţie de inferioritate, ca să nu spunem de degradare, este creată statelor „independente" care ar rămînea excluse din Societatea Naţiunilor.

Iar în ce priveşte grupările etnice, pe care art. 22 al Pactului le declară expres ca „*incapabile de a se dirigui*", ele sînt

numai nişte „populaţiuni", care urmează să fie puse subt „tutela naţiunilor desvoltate"; caracterul tutelei va atirna de „gradul de desvoltare a grupării respective".

Astfel postulatul de „liberă guvernare de sine" sau de „Self-government" serveşte de temelie pentru noua ordine internaţională. Pe această bază se încheagă, printr'un şir de acte şi tratate, care au urmat Pactului,—un sistem de drept, care, spre deosebire de vechiul Drept internaţional, se sprijină pe sancţiuni reale,—ori:ît de greoiu sau, în unele direcţiuni, chiar puţin eficace, ar fi, pentru moment, mecanismul acestor sancţiuni.

Pe temeiul textelor şi al aplicaţiunilor, putem rezuma astfel principiile esenţiale ale acestui sistem:

Naţiunea, ca atare, e subiectul real al dreptului public intern şi extern; ea este—în terminologia juridică tradiţională—*o persoană morală necesară;* forma de stat sau organizaţiunea politică pe care o naţiune şi-o dă, nu e decît o haină juridică pe care ea şi-o pune, în virtutea „dreptului de liberă auto-determinare".

Dar nu fiecare popor sau grupare etnică constitue o Naţiune; ele nu pot intra în categoria naţiunilor, dacă nu au conştiinţa de sine, dacă nu sînt capabile de *„Self-government"*, sau dacă nu dau dovadă că vor şi pot „să se guverneze liber",—adică dacă nu afirmă principiul de suveranitate naţională chiar prin organizaţia sau Constituţia pe care şi le dau.

Din Societatea Naţiunilor pot face parte numai *Naţiunile*, indiferent de forma organizaţiunii politice în care trăesc.

In ce priveşte popoarele care nu au ajuns la maturitate şi se dovedesc „incapabile de a se guverna", trebue să deosebim două ipoteze posibile:

Poporul care nu a reuşit încă să-şi creeze vre-o organizaţie politică mai desăvîrşită, trebue pus „subt tutela unei naţiuni desvoltate", în forma potrivită pentru „gradul de desvoltare" a acestei „populaţiuni".

Dacă însă poporul „incapabil" trăeşte subt „un regim autocratic, cu rezerve de putere personală", statul din care face parte nu este admis în Societatea Naţiunilor,—ceiace, în realitate, pune acest stat *în afară de ordinea de drept*, şi în orice caz duce la consecinţi mai grave decît orice „tutelă", îl expune la o înjosire permanentă şi la o izolare desăvîrşită, e o *stare de fapt*, care poate fi tolerată subt presiunea împrejurărilor, dar e recunoscută de *contrară dreptului.*

O consecinţă logică a şi fost de mai multe ori dedusă din aceste principii, şi aplicată în practică: un popor oprimat de „un regim autocratic",—cu toate că ar fi conştient de sine şi şi-ar fi afirmat voinţa „de a se guverna liber"—poate fi recunoscut ca subiect al Dreptului internaţional şi, ca atare, poate întreprinde, în virtutea dreptului de liberă auto-determinare, orice acţiune necesară pentru emanciparea lui, şi poate cere sprijin şi ocrotire din partea Societăţii Naţiunilor sau a membrilor ei.

Desigur, aceste norme încă multă vreme vor fi aplicate numai în măsura raporturilor reale de putere, dar *principiul de drept* nu mai poate fi contestat; el va triumfa şi se va impune în măsura în care noua ordine internaţională se va întări şi se va desvolta.

Concepţia *Poporului suveran*, în lăuntrul vieţii de stat şi în sfera raporturilor internaţionale, identificarea noţiunilor de *„Naţiune"* şi „Suveranitate",—aşa cum le-am văzut formulate în doctrina Dreptului natural, inspirată de instituţiunile elveţiene, şi aşa cum au fost proclamate de Revoluţiunea franceză,—se află astfel la temelia Dreptului public *pozitiv* al lumii civilizate.

Nici o naţiune nu se poate abate dela normele stabilite de acest Drept, fără a comite o infracţiune, prevăzută, *în drept*, cu sancţiunile cuvenite.

In ce priveşte, mai cu seamă, naţiunile mici şi mijlocii, ele numai subt scutul acestor norme îşi pot asigura viitorul lor de stat şi de neam,—fiindcă faţă de ele mecanismul sancţiunilor poate funcţiona fără greş..

* *

Romînia, ca „membru originar" al Societăţii Naţiunilor, a colaborat direct la formularea şi consacrarea principiilor nouei ordine de drept. Este evident dar că întreg edificiul ei politic urmează să fie zidit pe temelia acestor principii.

Dar îndatoririle Romîniei în această privinţă nu izvorăsc numai din Pactul Societăţii Naţiunilor, fiindcă ea se află,—nu singură de altfel,—graţie unor „mici defecte ale mecanismului", într'o situaţie specială.

Incă înainte de întocmirea Pactului Societăţii Naţiunilor, primul ministru englez, d. Lloyd George, a avut prilejul să declare relativ la „tinerele naţiuni născute din războiul actual" că: „recunoaşterea acestor state, cum sînt Polonia şi Boemia, şi chiar *recunoaşterea* statelor mărite prin efortul tuturor aliaţilor, cum este cazul *Romîniei* şi al Serbiei,—este o operă colectivă, care *poate fi înconjurată de garanţii şi condiţiuni*, punîndu-se în joc o Ligă a Naţiunilor". [1]

In urma Pactului Societăţii Naţiunilor, şi în temeiul art. 60 din tratatul din Saint-Germain, Romînia a încheiat cu „principalele puteri aliate şi asociate" o convenţiune deosebită, care, în fond, are în vedere, cum vom vedea, aplicarea, la o chestiune specială, a principiilor fundamentale ale nouei ordine de drept.

Nu din acest punct de vedere dar s'ar putea ridica vre-o obiecţiune împotriva acestei convenţiuni.

E de regretat numai, că în loc de reglementare generală, în condiţiuni de egalitate pentru toţi membrii Societăţii Naţiunilor, s'a recurs la stipulaţiuni particulare. Astfel, în aparenţă cel puţin, s'a dat un caracter de excepţiune unor dispoziţiuni generale,

1 *Tchernoff*,—op. cit., p. 67.

care decurg necesar din clauzele esențiale ale Pactului Națiunilor.

Oricum, convențiunile încheiate de „principalele Puteri aliate și asociate", pe baza Pactului Națiunilor, cu România, Polonia, Jugoslavia și Cehoslovacia, au mare însemnătate atît pentru precizarea principiilor generale ale Pactului, cît și pentru lămurirea situațiunii de drept a acestor țări, și în special a Romîniei, în sinul Societății Națiunilor. Ele fac parte integrantă din noua ordine internațională.

Numai din acest punct de vedere mă voiu opri asupra clauzelor convențiunii cu Romînia, fără a-i mai releva micile scăpări de vedere în privința principiului de egalitate și a spiritului de consequență.

In preambulul convențiunii găsim următorul considerent, care rezumă tot înțelesul ei:

„Considerind că Romînia, din propria sa voință, dorește a „da *garanții sigure de libertate și de dreptate* atît *tuturor lo-„cuitorilor* din vechiul regat al Romîniei, cît și celor din terito-„riile de curind transferate, *fără deosebire de rasa, limba sau „religiunea* cărora ar aparținea"...

Acest considerent cuprinde, dar, declarațiunea *formală* că Romînia înțelege „a se guverna liber", ca o „Națiune" recunoscută, în conformitate cu dispozițiunile art. I al Pactului Societății Națiunilor.

Pe temeiul acestei declarațiuni primul articol al Convențiunii stipulează:

„Romînia se obligă ca stipulațiunile cuprinse în art. 2—8 „din prezentul capitol să fie *recunoscute ca legi fundamentale*, „ca nici o lege, nici un regulament, nici un act oficial să nu se „afle în contrazicere sau în opoziție cu aceste stipulațiuni, și ca „nici o lege, nici un regulament sau acțiune oficială să nu aibă „precădere față de ele".

Stipulațiunile menționate sînt simple aplicațiuni ale principiului general la diferite cazuri particulare, fiindcă, evident, nu e cu putință ca Romînia să asigure minorităților etnice și confesionale toate libertățile și drepturile, incluziv „autonomia locală în chestiuni religioase și școlare", fără ca aceste libertăți și drepturi să fie garantate totalității cetățenilor, în conformitate cu declarația din considerentul citat.

Prin urmare acest articol se reduce la obligațiunea,—care de altfel rezultă, cum am văzut, nu numai din declarațiunea din preambul, dar și din însuși Pactul Națiunilor, — de a *înscrie în Constituție* („de a recunoaște ca *legi fundamentale*") garanția acestor libertăți și drepturi cetățenești, pentruca „nici o lege, nici un regulament sau acțiune oficială să nu aibă precădere față de ele".

Particularitatea situațiunii Romîniei (și a țărilor care au încheiat convențiuni analoage) rezultă numai din art. 12 al Convențiunii, care îi impune consimțimîntul *expres* „ca aceste stipulațiuni să constitue obligațiuni de interes internațional și să fie puse subt garanția Societății Națiunilor".

Dar Pactul Națiunilor ar fi un cuvînt deșert, dacă aceste obligațiuni, care izvorăsc din spiritul și din litera lui, ar rămînea cu totul lipsite de sancțiune față de *oricare* membru al Ligii, indiferent de consimțimîntul lui expres.

Nu e mai puțin adevărat, că în afară de normele generale, care sînt la baza Pactului Națiunilor, guvernarea liberă a Romîniei, care să asigure *libertatea și dreptatea* tuturor cetățenilor, fără deosebire de rasă, limbă și religiune, este pusă sub garanția Dreptului internațional public, printr'un tratat formal.

Mai mult. In fruntea preambulului Convențiunii din Saint-Germain se mai află un considerent, care motivează aceste stipulațiuni impuse Romîniei, — considerent a cărui semnificare nu va scăpa cetitorilor:

„Avînd în vedere că, în virtutea tratatelor pe care princi-„palele Puteri aliate și asociate și-au pus semnatura, *sporiri în-„semnate teritoriale sînt dobîndite de Regatul Romîniei*..."

Astfel „semnătura" Marilor Puteri pentru „sporiri însemnate teritoriale", care au rezultat din unirea provinciilor romînești, este condiționată de obligațiunea Romîniei de a se guverna ca o națiune liberă, subt garanția Societății Națiunilor.

* * *

Regatul Romîn este ținut să-și rezidească edificiul politic din temelie, în conformitate cu normele nouei ordine de Drept public și cu obligațiunile lui internaționale.

Poporul romînesc, constituit ca o singură Națiune, este chemat să-și dea acea haină juridică, care este statul, să-și întocmească „pactul fundamental" care să-i servească de temelie.

Impresurările istorice, în care s'a săvîrșit unirea, hotărăsc imperios calea ce are de urmat Regatul.

In adevăr unirea nu a putut fi înfăptuită decît în virtutea „dreptului de liberă-autodeterminare".

Regatul Romîn, ca stat al *întregului* popor romînesc, a fost astfel născut *prin afirmarea principiului de suveranitate națională*..

Așa dar, condițiunile și formele în care urmează să fie întocmită și acceptată constituția acestui Regat nu pot fi în contrazicere cu principiul de suveranitate națională.

Constituția din 1866, subt regimul căreia a trăit vechiul Regat, nu poate fi deci întinsă asupra provinciilor unite, fără voința lor *expres* și *liber* declarată.

Cum spune foarte bine d. Romul Boila, în expunerea de motive a proectului său de Constituție, e o deosebire între suveranitatea colectivă a întregii Națiuni, din Regat și provincii, și organizația politică care privea numai viața de stat a vechiului Regat.

Provinciile ele însești s'au pronunțat în această privință: Adunarea Națională din Alba-Iulia și Sfatul Țării din Chișinău au cerut, chiar prin declarațiunile de unire, convocarea unei Constituante alese pe baza sufragiului universal.

Prin aceasta provinciile nu stipulau, bineînțeles, vre-o „condițiune rezolutorie"; dar reclamau împlinirea unei îndatoriri ineluctabile, impusă de situația de drept și de fapt, și a cărei nesocotire ar putea avea urmări grave.

Iată în adevăr cum se prezintă această situație:

Tratatele au recunoscut unirea în virtutea dreptului de liberă auto-determinare, tratatul pentru Basarabia invocă chiar expres Declarația Sfatului Țării;

Poporul romînesc din întreg cuprinsul teritoriului lui etnic, s'a constituit ca o singură Națiune, fiind deci considerat „capabil de a se guverna liber";

Regatul Romîn face parte din Societatea Națiunilor, deci a recunoscut, prin însăși acceptarea Pactului Națiunilor, principiul de suveranitate națională ca temelia vieții sale de stat;

El s'a angajat printr'un tratat internațional formal „de a da *garanții sigure de libertate și de dreptate atît tuturor locuitorilor* din vechiul regat al Romîniei, cît și celor din teritoriile de curînd transferate, fără deosebire de rasă, limbă sau religiune";

El a recunoscut acestui angajament caracterul „unei obligațiuni de Drept internațional, pusă subt garanția Societății Națiunilor";

De această obligațiune a fost condiționată „semnătura Marilor Puteri pentru sporirile teritoriale", rezultate din unirea provinciilor:

Cum dar ar putea fi întocmită și acceptată Constituția Regatului altfel decît *prin manifestarea desăvîrșit liberă a voinții națiunii întregi?*

În aceste condițiuni, orice încercare de a impune o Constituție, violentînd sau chiar numai nesocotind conștiința cetățenească, nu ar da temelie solidă edificiului politic al Regatului și ar putea deschide cărarea unor eventualități, la care nimeni nu are dreptul să expună viitorul țării.

E evident dar că numai o Constituantă, anume convocată, aleasă subt toate garanțiile de manifestare liberă a voinții naționale, își poate lua sarcina de a întocmi noua Constituție a Regatului Romîn.

* * *

Și o Constituantă nu poate fi alcătuită decît dintr'o singură Adunare națională.

Mai întâiu, pentru considerațiuni de principiu:

Constituția este o supremă manifestare a suveranității naționale; numai ea poate *delega* anumite atribute ale suveranității diferitelor organe ale puterii de stat; numai ea poate preciza atribuțiunile lor și delimita sferele lor de competență.

De aici rezultă că pentru întocmirea și acceptarea Constituțiunii e necesară *o directă* și *expresă* delegațiune din partea națiunii, și în al doilea rînd, spre a asigura afirmarea reală a voinții naționale, Adunarea constituantă trebue să fie o icoană credincioasă a națiunii însăși.

Conștiința cetățenească în toată lumea civilizată găsește aceste condițiuni realizate numai într'o Adunare aleasă prin sufragiul universal, pe baza reprezentării proporționale.

Cum dar hotărîrile unei asemenea Adunări ar putea fi puse în cumpănă prin votul unei alte Adunări, alese pe altă bază și care nu reprezintă decît o minoritate infimă a națiunii?

Cu sistemul actual de vot pentru Senat, dacă în fiecare circumscripție luptă trei sau patru serii de candidați, majoritatea Senatului ar putea reprezenta numai o *treime* sau chiar o *pătrime* din numărul de *votanți*,—nu mai vorbesc despre totalitatea cetățenilor.

În temeiul cărei *delegațiuni* acest Senat,—care nu are măcar în dosul lui vechea Constituție, cum ar fi în cazul unei simple revizuiri,—ar putea paraliza hotărîrile Adunării izvorîte din sufragiul universal și proporțional?

Ar fi o flagrantă contrazicere cu principiul însuși al suveranității naționale.

Dar și din considerațiuni de ordine practică și technică, o „Constituantă bicamerală" ar duce numai la absurd sau la neputință.

În adevăr, fiecare din cele două Adunări alese pe baze deosebite,—dacă ele nu sînt simple fabricate guvernamentale, ci izvorăsc din votul liber al alegătorilor,—ar reprezenta desigur alte elemente sociale și alte grupări de interese, și deci ele ar fi animate de tendințe divergente și chiar contrarii.

Ce s'ar întîmpla în cazul unui conflict dintre ele,—repet, conflict *inevitabil*,—dacă ambele nu sînt o simplă emanațiune guvernamentală?

Într'o legislatură ordinară sau în cazul unei revizuiri, soluțiunea este simplă: legea, asupra căreia nu s'a stabilit acordul, nu este votată sau revizuirea nu are loc, și deci rămîn în vigoare vechile dispozițiuni.

Dar cînd Adunările sînt chemate în calitate de *Constituantă*, tocmai fiindcă *nu există* Constituție, ce eșire poate fi din impasul acesta? Doar nu poate rămînea un loc gol în constituție!

Dacă nu admitem dar ca acordul dintre cele două Adunări să fie *prestabilit*, după metoda tradițională de presiune guvernamentală,—și în cazul acesta, nereprezentînd decît această presiune, ele nu pot avea chemarea de a vota Constituția,—nu poate fi decît o soluție, chiar din punctul de vedere pur practic: o *singură* Adunare Constituantă.

În împrejurările concrete ale vieții noastre politice, cu tradițiile ei înrădăcinate de *armonie prestabilită*, faptul însuși că o Constituție ar fi trecut prin ciurul bicameral, ar lipsi-o de te-

melle legală şi în orice caz dela început i-ar răpi acea putere morală, pe care nu i-ar putea-o da decît numai credinţa unanimă că ea întrupează, cu adevărat, *voinţa liberă şi neprihănită* a naţiunii.

De altfel nu cunoaştem în istoria constituţională precedentul unei *Constituante bicamerale,*—care e o contrazicere în termenii înşişi.

In urma războiului, trei naţiuni au fost ţinute să-şi dea Constituţia în condiţiuni, se poate spune, identice cu ale Romîniei,—Polonia, Cehoslovacia şi Serbia; Constituţiunile lor au şi fost întocmite şi votate peste tot într'o singură *Adunare constituantă*, deşi Polonia şi Cehoslovacia au adoptat sistemul bicameral pentru legislatura ordinară.

In trecutul nostru, în temeiul „Statutului" funcţionau două adunări, Constituţia din 1866 a menţinut sistemul bicameral, dar ea însăşi este opera unei singure Adunări Constituante.

Ideia barocă de Constituantă bicamerală se datoreşte, probabil, simplei întîmplări că războiul ne-a surprins în mijlocul unei proceduri de revizuire constituţională, care a rămas nedesăvirşită. In discuţiunea ce a urmat, dacă Adunările nouă pot continua opera Camerelor de revizuire din 1914, mulţi au scăpat din vedere că nu mai este la ordinea zilei revizuirea *Constituţiunii* vechiului Regat, ci zidirea constituţională a Statului născut din unirea vechiului Regat cu provinciile emancipate, şi că prin urmare nu mai pot avea vre-o chemare *Camerele de revizuire* ci numai *Adunarea naţională Constituantă*.

* * *

Trebue să mă opresc aici un moment asupra tezei susţinute cu mult talent de tînărul deputat de Vîlcea, din Camera trecută, d. Adam Ionescu, care a invocat autoritatea profesorului dela facultatea de Drept din Paris, A. Esmein, pentru a afirma caracterul de Constituantă al Adunărilor alese subt guvernul d-lui general Averescu...

D. Adam Ionescu a citat însă în sprijinul tezei sale tocmai pasagiile din manualul profesorului A. Esmein, care se referă, cum se exprima autorul, la doctrina de *„drept revoluţionar"* dedusă din „precedentele istoriei revoluţionare franceze".[1]

Iată cum descrie ilustrul savant situaţia pe care o presupun aceste precedente:

„O revoluţie a triumfat... Regimul vechiu e trîntit la pă„mînt... Dar revoluţia n'a măturat toate autorităţile guvernării „dispărute, în special au rămas în picioare una sau mai multe adunări reprezentative"... Acestea, fie chiar Consiliul comunal din Paris, punîndu-se în fruntea revoluţiunii sprijinite de masele populare, au putut să exercite unele acte de „putere constituantă".

1 *A. Esmein*,—„Droit Constitutionnel", ed. 1906, p. 485 şi 485.

Desigur, d. Adam Ionescu nu poate lua în consideraţiune cazul „loviturilor de stat" sau al „Constituţiunilor *octroiate*", care nu caută justificări juridice pentru puterea lor „constituantă"!

Dar şi în „Dreptul revoluţionar" propriu zis, Adunările improvizate se mărginesc de cele mai multe ori la acte pur negative, sau chiar numai la consacrarea faptelor împlinite pe calea revoluţionară,—dar şi acestea sînt întotdeauna sancţionate sau reformate de Adunarea naţională, aleasă regulat în urma revoluţiunii. Chiar Napoleon III a făcut apel la un plebiscit pentru a-şi legitima lovitura de stat.

Dar se potriveşte situaţia actuală din Romînia cu descrierea de mai sus, făcută de profesorul Esmein?

La noi „n'a dispărut", slava Domnului, guvernul, ci mai curînd nu prea vedem „rămase în picioare" acele corpuri reprezentative, sprijinite de masele revoluţionare, împotriva regimului răsturnat,—dacă... nu vom hărăzi misiunea revoluţionară Adunărilor „alese" prin graţia unui guvern de partid...

Poporul romînesc n'a răsturnat vre-un regim romînesc, el n'a sfîşiat vre-un Pact constituţional romînesc, n'a gonit vre-un guvern romînesc; ci patru ramuri răzleţite până acum şi-au constituit *statul*, în virtutea dreptului de liberă determinare a popoarelor.

Acest stat are dar nevoe de Constituţie nu pentrucă revoluţia ar fi abrogat vechea lui Constituţie, ci pentrucă Istoria abea acum a îngăduit Naţiunii romîne să-şi dea haina juridică în forma unui singur organism politic naţional.

Şi d. Adam Ionescu crede,—pentru motivul că la 1870 un consiliu revoluţionar, adunat în Hôtel de Ville din Paris, şi-ar fi „exercitat puterea constituantă", proclamînd republica, — d-sa crede serios că această practică revoluţionară poate îndreptăţi orice guvern de partid să vină, fiecare cu „constituantele" lui, chiar fabricate cu ajutorul stării de asediu şi al cenzurii, şi să decreteze, legitim şi definitiv, în numele naţiunii întregi, Constituţia Regatului Romîn?

Prin ce deriziune o doctrină revoluţionară ajunge să justifice abuzul gol de putere guvernamentală şi politica de opresiune?

Nu poate fi nici o analogie între opera săvîrşită de adunarea revoluţionară la Primăria din Paris,—care de altfel, după ce a proclamat republica şi a numit un guvern provizoriu, a hotărît *convocarea Constituantei,*—şi misiunea ce are de îndeplinit astăzi Constituanta în Romînia.

D. Adam Ionescu nu a observat că învăţatul profesor francez arată el insuşi—pe aceiaşi pagină—că „dreptul revoluţionar" este în contrazicere cu adevăratele principii de drept constituţional relativ la exerciţiul puterii constituante:

„După aceste principii, în adevăr,—cetim pe acea pagină,—„o constituţie scrisă nu poate fi modificată decît în conformitate

„cu procedura de revizuire stabilită de ea însăși; și, dacă admitem că ar putea să dispară constituția altfel și că *pentru* „*moment țara se află fără Constituție*, constituția nouă, ni se „pare, nu poate fi întocmită decît de o adunare constituantă sau, „cum se zicea în secolul al XVIII-lea, de o Convențiune... O a„dunare aleasă ca o simplă legislatură nici într'un caz nu poate „vota Constituția". 1

Am subliniat cuvintele: „pentru moment țara se află fără constituție". Acesta este cazul Romîniei de astăzi, în care—după profesorul Esmein—trebue convocată Adunarea Constituantă sau „Convențiunea",—în orice caz numai *o singură* Adunare.

* * *

Aud întrebarea: dar nu avem nici o constituție, trăim subt un regim autocratic?

Nu, nu trăim subt un regim autocratic, sau mai bine zis, nu putem *legalminte* trăi subt un regim autocratic,—dar nu avem totuși Constituție.

Două fapte precizează regimul nostru legal:

Vechiul Regat constituia, ca formă de *Stat*, o monarhie constituțională. Toate provinciile unite au acceptat expres această formă de stat, chiar prin declarațiile de unire, cînd au făcut apel la Coroană, ca simbol al unității naționale.

In al doilea rînd: Constituția din 1866 afirma cu vigoare principiul de suveranitate națională, declarînd că „toate puterile Statului emană dela națiune" (Art. 31).

In ce privește provinciile unite, am arătat că actele de unire sînt întemeiate pe dreptul de liberă auto-determinare a popoarelor,—adică pe principiul de suveranitate națională. Toate provinciile au afirmat și formal acest principiu, cerînd în temeiul lui Convocarea Constituantei, pe baza votului universal.

Prin urmare Statul Romîn, prin voința expresă a națiunii întregi, e constituit pe temeiul principiului de suveranitate națională, în forma de monarhie constituțională.

Aceasta presupune, pe de o parte colaborarea dintre Coroană și Națiune la legiferare și la guvernare, după normele și uzurile dreptului constituțional modern; iar pe de altă parte—garanțiile drepturilor și libertăților cetățenești, fără de care nu poate fi nici un regim constituțional.

Orice guvernare împotriva acestor norme este ilegală.

Din nenorocire, neexistînd actul constituțional acceptat de țară, necesar pentru aplicarea și precizarea formelor și a normelor constituționale, cași pentru asigurarea respectului lor,—s'a născut acea dureroasă contrazicere dintre starea de drept și starea de fapt, care caracterizează haosul în care ne sbatem.

1 *A. Esmein*, op. cit., p. 485.

Mîntuirea nu poate veni decît dela singurele realități ale vieții noastre de stat, care stau astăzi față în față: națiunea unită și Coroana.

Constituanta convocată, cu toate garanțiile de manifestare desăvîrșit liberă a voinții naționale, poate da țării, în colaborare cu Coroana, așezămîntul ei constituțional, care va face, în sfîrșit, cu putință viața politică normală.

Interesul de conservare națională, mai presus de orice altă considerație, ne impune această cale spre ordine și libertate.

Pentru închegarea desăvîrșită a vieții noastre de Stat, în aceste vremuri crunte și tulburi, poporul romînesc trebue să simtă, prin conștiința fiecărui cetățean, că asupra lui însuși cade răspunderea viitorului.

Pentru aceasta, numai manifestarea solemnă și liberă a întregului popor poate pune hotarul vremurilor nouă.

C. S.

Scrisori bucureştene

«..Mutăm Capitala ?...» — Bucureştenii şi gazetele. — Candide, filozof naţional. — Motive pro şi contra. — Asigurări pentru Braşoveni. — Răminem Capitală!

Septembrie, 1922

Nu trebue să se creadă că zvonul mutării Capitalei a trezit prea multă emoţie în Bucureşti. Faptul în sine pare atît de puţin probabil, că bucureşteanul cu bun simţ — şi care este, Doamne, bucureşteanul lipsit de această imponderabilă însuşire — refuză să-i acorde prea multă atenţie.

La această stare de spirit contribue şi împrejurarea că zvonul a căpătat publicitate prin gazete. Dacă se răspîndea prin anunţuri volante, sau dacă apărea pe ecranul cinematografelor, ştirea ar fi putut afla oarecare crezare... Dar prin gazete! Bucureşteanul este o fire ciudată. El rabdă cu uşurinţă seceta grozavă a robinetelor, vara, rabdă infecţia tot timpul anului, suportă cu eroism lipsa de untură şi lipsa de locuinţe, admite chiar lipsa de distracţii cînd nu are parale, — dar nu tolerează să i se răpească gazeta lui cotidiană. Vai de bietul purtător al *Universului* care întîrzie dimineaţa cu cinci minute, sau de distribuitorul *Adevărului* care cade seara în acelaşi păcat!... Şi totuşi nu este o ştire, nu este un rînd, nu este un cuvînt în gazeta aşteptată cu atîta energie, care să nu fie pus la carantină şi ciuruit prin sita celei mai maliţioase îndoeli. Gazeta?... Dar bucureşteanul n'o ceteşte decît ca să rîdă de ce pot crede vecinii, şi pentru „Mica Publicitate". Este o mare plăcere, cînd nu-ţi lipseşte nimic, să vezi atîţia care „caut" — ă, şi o dulce consolare în cazul celalt; căci de găsit nici vorbă. Un om serios, preocupat de pornirile spiritului public, ar putea găsi interesantă materie de studiu în acest discredit al gazetei. De vină nu e, desigur, nici cetitorul, nici tiparul, şi cu atît mai puţin gazetarul, care este şi el o mlădiţă asortată a simpaticei societăţi romîneşti. De vină sîntem, poate, noi cu toţii, care glumim la biserică, glumim la tribunal, glumim acasă, supărîndu-ne niţel doar cînd sîntem *noi* în joc, şi găsind că totul este de minune îndată ce supărarea a trecut. Nici nu putea bănui autorul lui Candide că filozofia blîndă a eroului său va ajunge cîndva a doua religie — cu mult mai bine servită decît cea dintăiu — în cea mai frumoasă şi mai amabilă dintre ţări... Dar să ne întoarcem la Capitală.

*

Dacă zvonul mutării ar fi venit pe o cale demnă de încredere, bucureştenii tot n'ar fi avut de ce să se indigne. Căci între dînşii am putea afla două soiuri: mai întăiu, cei cărora Capitala nu le stă nici în clin nici în mînecă, şi care din cauza ei plătesc toate de trei ori mai scump, trăind de trei ori mai prost decît aiurea, — şi cei care au totul cu Capitala şi nimic cu Bucureştii, acei care pot plăti oricît trăind tot aşa de bine ca oriunde, ca unii la care printr'o neînţeleasă fatalitate se string toate prisosinţele... Cei dintăiu, chiar dacă li s'ar zgîria puţin amorul propriu, n'ar putea să se simtă decît bine după mutarea Capitalei, iar pe ceilalţi chestia nu-i interesează, căci orişiunde, Capitala se va muta cu ei.

Rămîne ţara... Iată, vai, pentru bucureşteni, o consideraţie secundară. Vom examina-o totuşi, pentru cetitorii noştri din provincie.

Ţării i-ar sta, fără îndoială, mult mai bine cu o Capitală demnă de dînsa, aşezată într'un loc sănătos şi nu prea depărtat de unele ţinuturi, apt să capete desvoltarea măsurată şi îngrijită care se cuvine oraşului-fruntaş. Faţă de Bucureştii de azi, monotonă cetate prăfuită a cîmpiilor de grîu şi de porumb, absurd ungher de Orient fără culoare, Braşovul cu cununa lui de munţi şi stăpîn pe ţara Bîrsei, sau mai degrabă Galaţii, cea de pe urmă strajă a Dunărei regale, apar ca arătări de vis. Şi cu unul şi cu altul am reintra în Europa. Ţara nu s'ar mai cobori spre Capitală ca spre o concesie, pe care i-au smuls-o cele cîteva veacuri de istorie balcanică, ci s'ar ridica cu puterile-i întregite spre noima ei cea nouă.

Dar, încă odată, toate acestea sînt fantezii. A crede că o chestie atît de serioasă poate fi, în Romînia noastră, altăceva decît un obiect de gîlceavă şi de speculaţie între partide, este a nu fi bun romîn. Şi cum fără atare însuşire, formidabila forţă morală care-şi zice Opinia Publică nu te rabdă pe nici un tărîm de activitate socială, — departe de noi asemenea nechibzuinţă...

*

Aşa dar, vom rămînea Capitală.

Gazetele vor mai putea anunţa din cînd în cînd mutarea. Cutare bărbat politic — deopotrivă politic şi bărbat — va putea reda chestiei oarecare actualitate sgomotoasă. Braşovenii să n'aibă nici o teamă, şi Gălăţenii la fel. Primejdia cea mare nu-i ameninţă. Cumplita fericire care se cheamă guvern — cu toate bucuriile legate de dînsul: Samsari, Cocote, Siguranţă, Holeră, etc., etc., — rămîne o pacoste legată încă pentru multă vreme de capetele bucureştenilor.

Numai un mare cutremur, de pămînt sau altfel, ar putea schimba lucrurile acestea, — şi pe celelalte.

Eugen Crăciun

Scrisori din Germania

„Avez-vous lu Baruch ?"—era întimpinarea pe care şi-o făceau cărturarii pe vremuri. De unde se poate constata că *snobismul literar*—caşi celelalte—e de cînd lumea.

Astăzi în saloanele mondene, cu teme fixate pentru fiecare şedinţă, caşi în conversaţiile de o sigură şi senină competenţă a comis-voiajorilor, în vagoane de clasa doua, întrebarea care revine ca o obsesie e aceasta : cunoaşteţi ultimele producţii ale expresionismului ? Şi de aici o discuţie doctrinală asupra subiectului. Dela o bucată de vreme chiar Einstein şi „psyho-analiza" lui Freud, sînt nedreptăţite. Mărturisesc că aceste discuţii mă umileau. Implîntat în mijlocul apusului de aproape trei ani, nu ştiam încă precis, după atîtea şi atîtea discuţii din jurul meu, ce se înţelege precis şi clar prin *expresionism*. Cîteva luni de anchetă m'au făcut să înţeleg acest umil adevăr, că banalitatea n'are nimic comun cu evidenţa. Din contra, se poate susţine exact opusul : banalitatea se aitoeşte pe obscur. Acesta e fermentul care-i convine. Căci credinţele moderne, derivate din cele ancestrale religioase, sînt cu atît mai puternice, cu cît sînt învăluite de necunoscut şi de mister.

Expresionismul nu corespunde la nimic precis. El nu e o formulă ori o doctrină de artă, cum e simbolismul, romantismul, ori impresionismul în pictură. El e, mai degrabă, o stare de spirit. Starea de spirit, penibilă, a epocilor de tranziţie, în care dezgustul de tradiţie e înfăptuit, fără să-şi fi aflat încă procedeele nouă care trebue s'o înlocuiască. In aceste condiţii, expresionism e tot ce nu e tradiţional, e tot ce nu corespunde vechilor manifestări de artă. El se potriveşte la tot ce e îndrăzneţ, exotic, insolit, nepermis. Expresionismul e gazda ospitalieră a tot ce nu e ceva ce a mai fost. Iată formula negativă la care se poate ajunge. Şi poate e încă cea mai pozitivă.

A spune celace nu e un lucru, nu însamnă a-l caracteriza. Şi puţină lume se mulţumeşte cu o prudenţă aşa de cuminte. Să încercăm a pătrunde şi alte caractere ale acestei manifestări artistice, cu

teama însă, că acestea nu vor fi tot aşa de definitive, tot aşa de apodictice în simplitatea lor, cum era caracteristica de mai sus.

După cum ne-o spune teoreticianul cel mai autorizat *Kasimir Edschmid* (Über d. Expresionismus. Berlin, 1919), expresionismul apare ca o reacţie contra impresionismului. După această afirmare, explicaţiile teoreticianului se opresc, fiindcă probabil el o consideră ca suficientă. Sîntem siliţi să o întregim noi pe cale logică-constructivă. Probabil că eminentul critic vrea să facă o tranşată condiţionare psihologică între *impresie* şi *expresie*. Dar care e deosebirea dintre aceste două momente sufleteşti ? Zăresc una. Impresiile ne vin succesiv, ele se perindează în timp. O culoare, un sunet, o mişcare,— care puţin mai tîrziu se topesc într'o impresie de ansamblu. Totuşi, percepţia, care le totalizează, rămîne fatal o operă de sinteză. Ea păstrează un caracter atomistic, în care diverse elemente disparate, diverse şi succesive, s'au unit într'un tot. *Impresia e o operaţie sintetică.*

Să ne transpunem acum în momentul expresiunii. Forma pe care vrem s'o dăm unei idei, unei imagini etc., dată dela început „d'emblée". Ea ni se impune ca o unitate indecompozabilă, ca o individualitate specifică. Numai în urmă ne gîndim la elemente, numai în urmă le dăm un anumit rol, în raport cu caracterul unitar al întregii expresii care trebue să se oglindească acelaşi în fiecare particică. Procesul psihologic e invers ca la impresie : *expresia e de ordin analitic.* Aşa se explică de ce expresioniştii nu admit descripţia metodică a detaliilor —aşa cum o face naturalismul. Aşa se explică mai ales pretenţia lor de a degaja „spiritul" unei situaţii, aspectul specific, total, la „qualité maitresse" a unui lucru. Ei vor o evoluţie „vom Schildern zum Geist". Aceasta trebue să reiasă dintr'odată, printr'o expresie unică şi nu să se înfăptuiască progresiv, treptat, aşa cum se întîmplă atunci cînd ascultăm una după alta impresiile care se vin dinafară.

Procedeul expresionist e *integralist*. El se opune atomismului şi asociaţionismului. Urmează de aici o consecinţă. Dacă expresia trebue să predomine, dacă ea vine dinăuntrul elaboraţiei mentale şi se aplică—aproape se *impune*—lucrurilor, ea trebue să conţie în ea ceva *activ*.

Tocmai asupra acestui caracter insistă tinerii scriitori germani, opunîndu-l *pasivităţii* impresioniste. Expresionismul e creator. El inventă o altă lume sau dă celei vechi o altă semnificaţie. Răsturnător de valori, de percepţii şi de perspective, el vrea să se asamene criticismului Kantian, care mută dela exterior la interior condiţiile cunoaşterii. Ambiţia e nobilă, fiindcă e tinerească şi fiindcă în candoarea ei se măsoară cu modele mari. Realizările însă, cum vom vedea mai jos, sînt inferioare.

Cu aceste însuşiri, noua formulă de artă, ca să fie consecventă ar trebui să neglijeze complect preocuparea psihologică. In adevăr, numai impresia se amplifică, se asociază, se opune, creiază celace se numeşte conflictul sufletesc. Expresia e indiferentă acestui proces originar, genetic, fiindcă ea nu se ocupă decît de rezultatul lui final şi de exprimarea lui în afară. Astfel în locul unei arte psihologice interioare, expresionismul nu vrea decît una *exterioară*, formală. Aceasta se poate vedea din grija şi preocuparea scriitorilor mai tineri din Germania, de perfecţiunea şi originalitatea formei. De unde, li-

teratura germană a deceniilor trecute prezinta de cele mai multe ori neglijenţe de stil şi de ţinută exterioară, ultimele manifestări se epuizează din contra, în căutarea unei preţioase ori ingenioase haine verbale.

Ca să fim complecţi, să amintim că noul curent literar se leagă adesea şi de o *atitudine etico-politică.* El vrea să se prezinte ca o reacţiune contra burgheziei, capitalismului ori naţionalismului aşa cum face un H. Mann („Macht und Mench" Essays 1920), un G. Kaiser, un F. Werfel sau din cei mai vechi, Frank Wedekind.

Ce are comun această atitudine umanitară cu teoria pur estetică de mai sus? Nimeni n'ar putea să ne-o spue. De unde se poate vedea că nevoia de noutate, de schimbare e singurul temeiu al noii mişcări.

Analiză în loc de sinteză, activism în loc de pasivitate, cult pentru formă, anticapitalism şi antinaţionalism: iată caracterele expresionismului literar german. Nu aveţi impresia că ne găsim în faţa unor reţete teoretice, a unei certe gratuite între critici grăbiţi să dea o definiţie pripită unei mişcări informe care se caută? Că critica expresionistă depăşeşte puţin producţia literară reală? E o îndoială firească care nu trebue să ne ducă însă, la concluzia că expresionismul e o simplă modă efemeră ori o plantă de seră *fără* contact cu palpitarea adevărată a vieţii. Un fenomen, numai *fiindcă există, trebue să fie adevărat.* E vechiul *argument ontologic al scolasticei medievale.* Şi e de un nepieritor adevăr.

* * *

Franţa e ţara care are cea mai puternică tradiţie literară. Acolo genurile, curentele se repartizează în categorii stricte, pe care generaţiile, în strîns contact unele cu altele, şi le transmit pios, asemenea făcliilor antice. In alte ţări se întîmplă mai mult ori mai puţin la fel. In această privinţă Germania face o excepţie. Aici tradiţie naţională lipseşte. Facultatea de „evoluţie" a acestui popor, neîntrecut în acest spirit, decît poate de Evrei, justifică toate tendinţele, admite toate încercările. Rezultă din aceasta un haos de producţii singulare, adesea lipsite de directivă şi de unitate. Talente reale rătăcesc izolate, fără crez şi fără alfabetul în care şi l-ar putea exprima. Se încearcă veşnic în Germania. Nimic nu rămîne definitiv. Acest popor conservator în politică e un revoluţionar cronic în artă. Desigur multe încercări rămîn neselectate, fiindcă nu aduc nimic cu adevărat interesant.

Totuşi în această anarhie haotică, se pot distinge astăzi cîteva curente predominante care grupează, într'o anumită tehnică, anumiţi scriitori.

Influenţa occidentului, a Franţei în primul rînd e senzibilă. Oricît ar arăta un E. Curtius (Das Neue Merkur, Iulie 1921) făcînd cor lui O. Spengler, că europenismul, occidentalismul, e mort în Germania, din cauza ostilităţii franceze şi că ea se îndreaptă către Rusia, către extremul orient China, India, Japonia, mulţi scriitori se adapă încă la tradiţia greco-latină transmisă prin intermediul Franţei. In primul rînd scriitorii mai vechi pe care îi preocupa mai ales analiza psihologică subtilă, observaţia ascuţită a realităţii, compoziţia clară

şi unitară. Merite ilustrate de realismul şi naturalismul de acum 20—30 ani.

Printre aceştia trebue să menţionăm pe *Thomas Mann,* comparat cînd cu Maupassant, cînd cu Anatole France, observator conştiincios şi pătrunzător al vieţii burgheze ca în „Buden brooks" ori poet de o ironică melancolie ca în seria de nuvele „Der Kleine Herr Friedmann" ori „Tristan". Dela războiu încoace, Th. Mann pare preocupat mai mult de politică decît de artă, silindu-se să apară un bun naţionalist pangermanist. In această privinţă sînt caracteristice ale sale „Betrachtungen eines Unpolitischen".

Acel care reprezintă încă strălucitor calităţile realismului în romanul german e vienezul *Artur Schnitzler,* cunoscut doar pentru piesele sale gratuit şi abundent indecente, necunoscut însă, pentru remarcabilele sale nuvele „Leuetnant Gustl" sau „Der blinde Geronimo und Sein Bruder", neîntrecute prin analiza lor tăioasă caşi prin sentimentul uman pe care-l degajează. Schnitzler poate fi comparat cu Dostoevski şi ceilalţi Ruşi pentru pătrunderea sufletească a eroilor săi. Filozofia sa e apăsătoare şi deprimantă: omul e un animal cinic în care funcţiunile biologice primează. Elementele de elită care-şi depăşesc animalitatea rămîn izolate şi neînţelese. Pe deasupra vicisitudinilor omeneşti, cînd tragice, cînd groteşti, moartea se aşterne ca o ultimă consolaţie. Paginile care descriu sentimentul sfîrşitului sînt din cele mai puternice ale acestui autor. Intreaga Germanie literară, mai presus de şcoli şi de cenacle, l-a sărbătorit cu ocazia împlinirii a 60 ani, în numărul din Mai al revistei „Neue Rundschau". Atunci s'a văzut cît e de populară arta sa.

Mai popular însă decît Schnitzler, e *Gerhard Hauptmann* care a devenit acum un fel de Victor Hugo al Germaniei. Fidel în prima sa manieră naturalismului tip, Hauptmann a evoluat din ce în ce către sfîrşitul carierei prin dramele sale „Der Bogen des Odiseus (1915) sau „Winterballade" (1917) caşi prin ultima novelă „Ketzer von Soana" (1918), către un puternic misticism religios.

Ultimele producţiuni ale puternicului romancier *Iacob Wassermann* au fost o decepţie. Talentul tumultuos, nervos, adesea obscur, în care dragostea şi fraternitatea umanitară se împleteau cu cinismul cel mai egoist, Wassermann ne-a dat romane definitive ca „Die Geschichte der jungen Renate Fuchs". Ultimele sale romane însă, printre care „Christian Wahnschaffe" (1919), arată un manierism artificial, formal, o virtuozitate exterioară, goală de conţinut care au înăbuşit cu totul vechile calităţi de fond.

Influenţa occidentală, franceză, în poezie, s'a mărginit tot la vechii scriitori. *Richard Dehmel, Hugo von Hofmansthae* au rămas la vechile procedee dar nu ne-au dat nimic care să însemne o conversiune în evoluţia lor literară. Nu acelaşi lucru se poate spune despre *Stefan George.* Simţitor influenţat în primele sale volume de Beaudelaire, Mallarmé şi Verlaine, el se degajă încet, încet, de influenţele străine, regăsindu-se într'un fond profund religios, într'o pietate catolică prezentă în toate inspiraţiile sale. Ultima sa culegere „Der Stern der Bundes" e cea mai reprezentativă în această privinţă.

In faţa acestui curent *Sud-occidental,* se ridică un altul în care influenţele nordice ori orientale predomină. Claritatea adesea simplistă, logica simetrică, retorica lapidară sînt înlocuite printr'un simţ obscur şi intim al vieţii interioare, printr'o intuiţie subconştientă a a-

devărurilor de „peste" simțuri, printr'o muzicalitate în expresie. Dostoevski, Knut Hamsun, Iacobsen sînt idolii la care se închină acești scriitori. Strindberg e tradus complect în nemțește în trei ediții. Tot așa Knut Hamsun. Uneori, sentimentul hieratic, înfricoșător al nordului dă naștere la o literatură de teroare în genul lui Edgar Poe, Villiers de l'Isle Adam ori Hoffmann. În acest gen și-au făcut nume un *Gustav Meyrink* sau *H. H. Ewers.* Acel care reprezinta mai bine ca toți acest curent a fost *Frank Wedekind* (mort în 1912).

Talent inegal, de cele mai multe ori însă, viguros, sălbatec, Wedekind se inspiră din Nietzsche și din O. Wilde. Puține opere au stîrnit mai multă pasiune ca piesele sale „Frühlings Erwachen", „Erdgeist" și „Die Büchse der Pandora", trecute de trei ori prin curtea cu juri și de trei ori achitate. Wedekind n'are nici o măsură. El cere desrobirea copilului, a femeii, a bărbatului, de prejudecată, de ipocrizie și de societate. Instinctul, în primul rînd cel sexual, sînt singurele mijloace de orientare ale omului. Din libera și armonica lor dezvoltare reese fericirea și puterea. Individul e un scop în sine. El nu poate fi subordonat nimănui și nici unui lucru. Dar societatea actuală din contra comprimă natura adevărată—recte animală—și prin aceasta o falșifică. Mai de vreme ori mai tîrziu natura se răzbună. Ca să ilustreze aceste principii în general juste, în detaliu simpliste, Wedekind întrebuințează maniera tare: acuplări sexuale pe scenă, omoruri, discursuri amorale, etc.. Nevoia de „epatare" și nesinceritatea se simte și la el. Unele din piesele sale îți lasă impresia teatrului de parodie a cruzimii, care se cheamă la Paris „Grand Guignol". Alături de aceasta însă, episoade de o poezie așa de omenească, reabilitează imediat orice lacună anterioară.

* * *

În fața acestor două curente, deja vechi, un altul, tînăr, suplu plin de sevă proaspătă își încearcă astăzi sorții. Sînt scriitorii, destul de diferiți între ei, care se numesc cu un nume comun, *expresioniști* și de a căror teorie am vorbit mai sus. Trebue să amintim însă, că ei n'au nimic comun cu doctrina sus amintită, decît titlul pe care binevoesc să și-l atribue.

Nici o disciplină uniformă de școală nu-i leagă. Fiecare încearcă pe alte căi, în felul său propriu, diferite procedee, diferite concepții. De pildă *H. Mann,* care e băgat cu deasila în rîndul curentului nou, e un talent clar, „latin", ale cărui romane răbdător minuțioase se ocupă cu descrierea realistă a mediilor mici, umile, sau a pasiunilor banale la oameni mari. „Die Kleine Stadt", unul din cele mai bune din romanele sale vechi, redă cu un humor cînd tolerant, cînd amar, cadrul unui orășel provincial, foarte asemănător cu acela unde se mișcă Mr. Homais sau M-me Bovary a lui Flaubert. În „Professor Unrat" se demască filistinismul didactic. „Die Jagd nach Liebe" sau „Zwischen der Rassen" nu caută să fie altceva decît documente exacte ale vieții sociale din timpul nostru. Ultimele sale romane „Armen" sau „Untertan" sînt lucrări cu tendințe politice democratice ori revoluționare. În afară de pledoariile sale pentru schimbare, progres, noutate și democrație, personalitatea lui H. Mann n'are nimic revoluționar în technica literară modernă.

Nu același lucru se poate spune însă despre *Kasimir Edschmid,* teoreticianul expresionismului, la care sforțarea către o nouă expresie e vizibilă. El n'a publicat decît două-trei volume de nuvele și un singur roman: „Die achatenen Kugeln". Arta lui Edschmid e greu de analizat. Ea constă din multă culoare, din ritm, din multă senzație. Se încheagă din date și asociații senzoriale, care se percep tot senzorial. În afară de aceasta, multă poezie a situațiilor și a caracterelor. Totul exprimat condensat și reliefat până la exces.

În teatru noutatea technicei e mai izbitoare ca oriunde. Dacă un *Carl Sternheim* se mulțumește cu o biciuitoare analiză a lumii burgheze exprimată pregnant și caracteristic, un *G. Kaiser* vrea să reînoiască procedeele teatrului tradițional. Personajele sale sînt tipuri abstracte aproape matematic. Ele nu se cheamă Müller, Kurz ori Hesse, ci Mann, Frau, Mädchen, Miliardär, eine Stimme, mehrere Stimmen, etc., etc.. Ele servesc de cele mai multe ori ca simboluri pentru a combate o formă socială, ori un vițiu moral. Aceste ființe omenești simplificate reușesc însă de multe ori să aibă o individualitate și încă una foarte specifică. Atunci autorul devine artist „en dépit" sau tocmai „en dépit" de son procédé... ca în „Die Sorina", ca în „Gas" ori ca în „Die Koralle".

Fritz von Unruh e un fost ofițer prusac care face mult sport și de multe ori bune nuvele și mai puțin bune piese de teatru. Vechea sa profesie se resimte în alegerea temelor, luate de multe ori din trecutul Prusiei sau din viața de cazarmă. Autorul, fiind destul de tînăr, n'a putut să ne dea încă măsura talentului său. Se vorbește mult și de *Walter Hasenclever,* „der politische Dichter", a cărui energie pusă în slujba idealurilor nouă e inepuizabilă, a cărui drame „Die Menschen", „Jenseits" ori cea mai recentă „Entscheidung" sînt adesea prea tendențioase ca să fie în adevăr frumoase.

Nu trebue de uitat talentele în adevăr reale ale unui *René Schikele, Max Brod* ori *Leonhard Frank,* temperamente nervoase, senzibile, care ne-au dat bucăți remarcabile în arta nuvelei.

Rezultatele cele mai fructuoase au fost realizate de tînăra generație, mai ales în poezie. *Rainer Maria Rilke,* deși cronologicește trebue plasat în generația anterioară, prin structura adevărat modernă a poeziilor sale—„Das Studenbuch" ori „Neue Gedichte"—face parte din eforturile tinerei generații, cel puțin ca precursor. În primele sale versuri, naive și sentimentale impresii din locurile natale, se simțea, încă de atunci, o puternică înclinație mistică. Sentimentele sale erau pioase ca ale unui călugăr, pline de adorație adîncă și delicată în același timp. Mai tîrziu, el se stabili la Paris, unde funcționă cîtăva vreme, ca secretar al sculptorului Rodin. Influența pămintească a capitalei păgîne se strecoară simțitor în senzibilitatea misticului. Adorația vieții înlocuește adorația divinității. În versuri în genul lui E. Verhaeren, cîntă în această epocă, bucuria de a trăi, aspectele infinite ale existenței, dela materia neînsuflețită la gîndurile filozofului. Rainer Maria Rilke a încercat și proză—nuvele și romane—dar cu mai puțin succes. Senzibilitatea sa delicată nu e de ajuns pentru virilitatea masivă a prozei. Speranțele celui mai tînăr public, se îndreaptă însă către *Franz Werfel.* Fire haotică și dezarmonică, în același timp extrem de personală, de subiectivă, Werfel pare că se caută încă, în încercări inegale, cîteodată stranii în frumusețea lor, de cele mai multe ori penibile și confuze. Ultima sa

dramă: „Spiegelmensch" e o întreprindere temerară în care pune şi cearcă să rezolve marile probleme ale existenţei: temă care a sedus şi adesea a pierdut majoritatea scriitorilor germani, care nu ştiu să reziste atracţiei uriaşului şi grandiosului.

* * *

Alături de mişcarea beletristicei, cuvîntul unor critici aşa de ascultaţi altădată pare a fi neglijat. Bismarkianul *Maximilian Harden*, cîştigat complect de democraţie, dela războiu încoace, se înfundă din ce în ce mai mult în problemele şi agitaţiile politicei, părăsind literatura şi critica. Acelaşi lucru se poate spune despre *Wilhelm Herzog*, a cărui revistă „Das Forum" e o tribună harnică a socialismului comunist, cu rare şi răzleţite pagini de literatură. *Alfred Kerr*, „arbiter elegantiarum" al criticei berlineze, călătoreşte în America şi îşi reeditează opere vechi. Critici mai noi nu se afirmă. Şi dacă s'ar afirma, poate n'ar fi ascultaţi. Intr'atît năzuinţele anarhice ale tinerei literaturi se concep libere şi nestăvilite în avîntul lor haotic, dar fecund.

Mihai D. Ralea

Cronica externă

Criza germană

Diferitele probleme dominante ale politicei mondiale se succed cu o periodicitate neregulată pe primul plan al actualităţii. După ce chestiunea rusă a ocupat intens primăvara, pentru a cădea acuma într'o bizară şi ameninţătoare tăcere, lunile de vară au fost umplute de diferitele aspecte ale problemei germane. Acum chestiunea Orientului tinde să ocupe platforma. Avem aci mai mult decît o simplă coincidenţă. Chestiunile amintite nu sînt decît diferite terenuri pe care se desfăşoară alternativ, cu violenţă diferită şi cu mijloace schimbate, acelaşi pugilat dintre Franţa şi Anglia. Prin identitatea rivalilor se exclude simultaneitatea luptei pe aceste scene.

Mă opresc de astădată la chestiunea germană. O scurtă călătorie în Bavaria mi-a dat putinţa de a urmări direct desfăşurarea faptelor din vara aceasta. Părerile exprimate acum două luni aci nu au fost schimbate de această verificare. La ele se adaugă însă altele care merită o expunere.

O frămîntare generală, o nemulţumire unanimă caracterizează situaţia actuală din Germania. Enervarea aceasta se simte în toate ramurile vieţii publice şi produce cele mai îngrijitoare efecte. Un aer prevestitor de catastrofe adie acolo pretutindeni. Germania străbate o criză al cărei punct culminant nu pare a fi departe. Numai un reviriment total, o trezire a cugetelor în toată Europa poate face ca să urmeze o întremare.

Faptele la care am asistat mi-au apărut ca preludiile unei descărcări. Trei din ele sînt mai însemnate: Diferendul dintre guvernul bavarez şi autoritatea centrală a republicei germane şi, în legătură cu el, manifestările reacţionare din Bavaria. In al doilea rînd discuţiile privitoare la moratoriu şi agravarea chestiunii reparaţiunilor. In fine, prăbuşirea mărcii cu toate consecinţele ei economice.

*

Conflictul de autoritate dintre guvernul Bavariei şi guvernul Reich-ului îşi are originea îndepărtată în structura specifică a confederaţiei germane şi pe cea imediată în constituţia dela Weimar. Cauza şi obiectul diferendului a fost legea pentru a-

părarea republicei a cărei votare fu provocată de asasinarea lui Rathenau. Diferendul a avut un aspect formal, extrem de interesant din punct de vedere al dreptului public, și unul politic foarte indicat pentru a lumina frămîntarea de care am vorbit. Legea republicană, deși combătută în Reichstag de toți reprezentanții Bavariei, fusese votată cu o majoritate zdrobitoare. Se prevedea în ea înființarea unui tribunal al republicei—instanță mixtă politico-judiciară—pentru reprimarea loviturilor contra formei de guvernămînt. Se aducea deci o atingere justiției ordinare și implicit suveranității judiciare a diferitelor state germane. In același timp se înființa o poliție centrală a republicei, destinată să facă urmăriri după ordinul procurorului special în tot cuprinsul Germaniei. Și aci se aducea o atingere autonomiei polițienești a statelor federate.

Legea înfățișa, desigur, un pas spre centralizare, mai bine zis spre uniformizare. Constituționalicește ea era însă inatacabilă. Guvernul Bavariei, care se opusese zadarnic la votare, invocă atunci pretextul drepturilor sale particulare pentru a refuza aplicarea legii. Era însă evident pentru oricine că adevăratul motiv al refuzului stătea *în nepotrivirea dintre tendința legii și curentele politice din Bavaria*. Ce altă cauză ar fi putut duce guvernul din München să provoace într'o vreme atît de critică o criză de stat atît de gravă? Fără ca primejdia deslipirii Bavariei să fi existat vreodată în cursul diferendului, el era grav prin faptul că răscolea patimi, slăbea coheziunea față de greutățile dinafară și submina autoritatea guvernului central și a președintelui republicei, înăuntru.

Nu voiu relata aci toată desfășurarea tratativelor care au dus la aplanarea conflictului. Ceiace interesează, pentrucă învederează forța regimului republican și autoritatea guvernului actual, este că în cele din urmă rezistența Bavariei a fost înfrîntă. I s'au dat ce e drept satisfacții de ordin formal. S'au respectat unele drepturi tradiționale particulariste. Politicește însă, punctul de vedere dela centru triumfă. Nu era o victorie a Prusiei, ci a *Statului german*, precum și a constituției republicane.

Prin ce mijloace s'a ajuns la acest rezultat politic? Prin atacurile întregii prese, prin stăruințele tuturor guvernelor provinciale. Dela Stuttgart până la Hamburg, dela Leipzig până la Karlsruhe, din Colonia până la Breslau, atitudinea Bavariei nu a stîrnit decît indignare. Cum ar fi putut contele Lorchenfeld să reziste? Legea pentru aplicarea republicei fu recunoscută de el și, odată cu ea, autoritatea Reich-ului. S'a spus după aceia în Germania că diferendul ar fi avut avantajul de a demonstra străinătății că unitatea germană nu poate fi zdruncinată cu ușurință. E posibil să fie așa. Dar faptul că diferendul s'a produs și că a luat un aspect atît de serios, arată că viața de stat din Germania e departe de a fi închegată și că frămîntări interne grave se pot ivi oricînd, în ciuda presiunilor externe. S'au schimbat în cursul acestui conflict atîtea cuvinte crude între cele două tabere, s'au spart atîtea capete, s'au cheltuit atîtea energii, încît toate îngrijorările erau și rămîn îndreptățite.

*

Am avut în Iulie și August o nouă fază acută a chestiunii reparațiunilor. Ea nu este nici azi încheiată. Aceste faze pot fi cu ușurință cunoscute după anumite simptome sigure: 1) D. Poincaré inaugurează cîte un proaspăt monument comemorativ și în discursul ocazional, după reînoirea cunoscutelor fraze patetice, el anunță solemn sancțiunile. 2) D. Lloyd George, alarmat, invită pe d. Poincaré la Londra sau pleacă să-l întîlnească la Boulogne. 3) Marca suferă scăderi importante la New-York. Simptomele sînt invariabile și infailibile.

Criza din vara aceasta a fost criza moratoriului. Cum criza era grea, simptomele erau foarte puternice. D. Poincaré și-a multiplicat discursurile. D. Lloyd George a fost foarte alarmat. Iar marca s'a prăbușit pe deplin. Dacă înainte de arătarea acestor semne insolvabilitatea Germaniei putea fi pusă la îndoială, ea a devenit după aceia patentă. Dar cum politica d-lui *Poincaré* nu este politica plăților, ci aceia a sancțiunilor, insolvabilitatea nu schimbă întru nimic situația, adică nu schimbă atitudinea Franței.

In Iulie, Germania ceruse moratoriul. Imediat d. Poincaré s'a urcat în tren și a ținut undeva un discurs. D. Lloyd George era de altă părere. Și de unde era firesc ca acea excelentă, dar neputincioasă Comisie a Reparațiunilor să examineze cererea și să se pronunțe, au urmat o serie de discuții vehemente, o întrevedere la Londra și cîteva călătorii de anchetă în Germania. Și pe cînd vremea trecea fără rost, bursa din New-York confirma falimentul finanțelor germane. Abia în primele zile din Septembre Comisia Reparațiunilor putu să ia o hotărîre echivocă. Se „refuza moratoriul", dar se acorda Germaniei o păsuire de 6 luni pentru ratele exigibile până la sfîrșitul anului, cu condiție însă ca creditoarea acestor rate, Belgia, să primească garanții pentru achitarea la scadență. Tratativele care au urmat după aceia între guvernul german și cel belgian nu au dus la nici un rezultat. Dacă ele nu vor fi reluate, Comisiunea Reparațiunilor va fi din nou sesizată, iar d. Poincaré va ține un proaspăt discurs. Și într'o bună zi, cînd Anglia va fi primit în Orient compensații, pe care Franța victorioasă le poate acum împărți, sancțiunile vor putea în fine să intre în aplicare. D. Poincaré va fi mulțumit. Dar chestiunea Reparațiunilor nu va fi nici atunci închisă.

*

Că jocul acesta produce în Germania enervare, nemulțumire și pe alocurea ură, nu e greu de dovedit. Căderea mărcii stă la baza acestei indispoziții primejdioase. In două luni

de zile valuta germană a perdut două treimi din valoarea ei. In patru luni, nouă zecimi. Urmarea simplă este scumpirea vieții dincolo de orice margini accesibile consumatorului. Belșugul și petrecerile care se văd și care impresionează pe călătorii străini sînt numai un fenomen superficial. Participă la ele doar o minoritate privilegiată. Marea masă, în special burghezia ne interesată în afaceri, trăește într'o mizerie de neînchipuit. Spectacolul pe care-l oferă viața de familie a acestei burghezii străinului care reușește să pătrundă în ea este înduioșător. Numai o lungă educație sufletească și o voință neînfrîntă de a îndura, poate face pe acești oameni să reziste cu demnitate. Sînt acestea adevăratele victime ale războiului cași ale păcei. Dela ei nu se poate aștepta plata miliardelor de aur, iar marele capitalist, singurul in stare să le producă, cu timpul, își transportă beneficiile în străinătate, în dispreţul celui mai îndîrjit control oficial. Cetățeanul și muncitorul e condamnat să-și interzică orice cumpărătură, să renunțe la toate nevoile spirituale. Este un traiu care duce la abrutizare.

Este sigur că viața economică și socială a Germaniei va avea de înfruntat în iarna care vine greutăți necunoscute până acum. Imposibilitatea unui import de alimente va determina o lipsă de hrană asemănătoare cu acea din timpul blocadei. Lipsa de cărbuni care, după constatarea întemeiată a lui Nitti, este cauza principală a crizei, va paraliza industria și va impune populației chinurile gerului. Se vor realiza în regiunile mai populate și mai sărace toate condițiile sociologice din care se nasc răscoalele. Criza economică va fi urmată de una morală. Iar după aceia, viața politică va fi atinsă.

Dacă arăt aceste lucruri aci, nu o fac pentru plăcerea descripției. Criza Germaniei atrage în mod inevitabil o criză europeană. Agravarea ei înseamnă agravarea haosului general. Europa poate cu oarecare sforțări să suporte sărăcirea și catastrofa republicei austriace. Și totuși găsirea unei soluții se impune și în privința acesteia. Dar cum ar putea ea să îndure catastrofa unui organism de întinderea și însemnătatea celui german?

Formele acestui desnodămînt nu pot fi prevăzute. Ele prezintă de altfel un interes secundar. Există însă un remediu? In teorie, de sigur. In practică, nu. Incercarea de a strînge laolaltă energiile colective ale continentului a eșuat acum cîteva luni în condiții lamentabile. Gîndul unei nouă încercări nici nu mijește încă. Egoismul național este legea ce stăpînește clipa actuală și care lasă liberă panta prăbușirilor. Iar egoismul egoismelor izolează America într'o indiferență stranie. In asemenea împrejurări nu ne rămîne decît să așteptăm. Vom avea încă lucruri interesante de văzut. Și pline de farmecul sălbatec al noutății.

Eugen Filotti

Miscellanea

Moartea lui Andreiu Bîrseanu

Dacă moare un ministru, în locul lui vine altul; sînt gata să vie chiar mai mulți. Cînd moare Eminescu, în locul lui nu poate veni nimeni, în vecii vecilor. De aceia prietinul meu, care formula această observație, îmi mărturisea că la moartea oamenilor mari are de multe ori o nepăsare de care oarecum i-i rușine cînd vede zvoana din juru-i. «Lovit nu mă simt, zice el, decît cînd moare un om care nu poate fi înlocuit: un artist, un mare cărturar...»

Andrei Bîrseanu, mort zilele trecute la Sibiu, face parte din familia celor care nu s'au zbătut pentru trecătoarele măriri de-o zi, care n'au urmărit situații, n'au pîndit între culise și n'au făcut pontaje în cluburi: a fost un bărbat care o viață s'a străduit pentru ridicarea sufletească și cultura neamului său.

Era un simplu profesor la gimnaziul din Brașov și la școala comercială. Ținea prelegeri de limba și literatura romînească, de istorie și geografie. Scriitor modest, a început a tipări încercări în publicații vechi și acum uitate. In tovărășia lui Ioan Popeia a tipărit odinioară, pentru Ardeleni, *Școala și Familia*. L-a avut pe vremuri colaborator și *Gazeta Transilvaniei*. Poezii de-ale lui a tipărit *Familia* și mai apoi *Convorbiri literare*. In colaborare cu prea cunoscutul profesor ceh Dr. Urban Iarnik, a dat la lumină frumoasa și importanta colecție de literatură populară: *Doine și strigături din Ardeal*. Viața lui plină de preocupări naționale și culturale s'a petrecut în mijlocul obijduiților valahi de subt stăpînirea maghiară: pentru ei s'a frămîntat, pentru ei a lucrat, pentru ei a scris: ș'a avut fericirea să vadă cu ochii un vis împlinit, o încununare a zbaterilor ș'a străduinților lui de jumătate de veac. Unirea l-a găsit președinte al *Asociației* din Sibiu pentru cultura poporului romîn, președinte al *Asociației generale* a corpului didactic din Romî-

nia, director al revistei *Transilvania*, membru al *Academiei Romîne*. Puține vieți s'au împlinit așa de armonic ca aceia a lui Andrei Bîrseanu. Cași fericitul Simeon, putea să spuie în amurgul anilor săi: «Acum slobozește, Doamne, pe robul tău în pace..» — *M. Sd.*

† Mihai Lupescu

Incă unul dintre cei aleși, care se duce. Mihai Lupescu făcea parte din acea frumoasă pleiadă de învățători din județele Suceava și Neamț, care au crezut în cultură și au muncit cu rîvnă, până la jertfă, pentru ridicarea „prostimii". A fost o undă de avînt și de eroism care a cîștigat multă „dăscălime": de aici a eșit și puternica mișcare a cooperației, pe care așa de înțelept a știut s'o conducă și s'o canalizeze marele Spiru Haret.

Numele lui Mihai Lupescu însă se leagă mai ales de folklor. Abia eșit învățător dela școala „Vasile Lupu" din Iași, în vîrstă de douăzeci și doi de ani, la 1884, începe s'adune și să publice literatură populară în *Contemporanul* de pe vremuri. Trăind în munte, la Broștenii Sucevii, avea prilej să scoată la lumină, ca un scufundător, o mulțime de lucruri necunoscute și interesante. Mai erau în vremea aceia în munte oameni care nu coborîseră încă la tîrg.

Cea mai mare parte din acest material l-a publicat în *Șezătoarea*, cea dintăiu revistă specială dela noi, întemeiată de el, de Artur Gorovei și alții, în Folticeni, în 1892. După ce a trecut la conducerea orfelinatului din Zorleni, în 1898 a cunoscut învățători și cărturari bîrlădeni; în vremea din urmă s'a legat cu regretatul și neprețuitul Tudor Pamfil, cu care a scos o altă revistă de folklor, *Ion Creangă*. Legăturile lui cu Sucevenii n'au încetat niciodată: «bădia Mihai», cum îi ziceau învățătorii tineri, era o pildă vie pe care mulți o urmau, continuînd o bună tradiție. Cînd părăsește Zorlenii, în 1920, Lupescu se întoarce în Suceava și s'așează la Bogdănești, lîngă satul său natal Spătăreștii. Aici lovitura năprasnică a Celei veșnice și neînduplecate l-a surprins între livada lui de meri și cîntecele simple care i-au fost așa de dragi, în peisagiul poetic al apei Moldovei, la poalele pădurilor de brazi. S'a stins în Iași, la 17 August, în spitalul Sfîntului Spiridon. — *M. Sd.*

„Aur Sterp"

In editura „Viața Romînească" a apărut în cursul verei volumul cu acest titlu, care cuprinde admirabilele poezii ale d-lui Al. A. Philippide. Recomandăm aceste poezii, care vor data în istoria literaturii noastre.

P. Nicanor et Comp.

Recenzii

I. L. Caragiale, *Versuri*, „Viața Romînească", 1922, București.

D. Barbu Lăzăreanu a adunat în acest volum aproape toate versurile lui Caragiale, tipărite pe vremuri cu sau fără iscălitura lui.

Cît timp scriitorul trăește, *denunțarea* lui ca autor al bucăților lui neiscălite e o nedelicatețâ. După moarte însă, se pare că voința lui nu mai trebue respectată. Pretutindeni, i se „completează" opera cu tot ce a tipărit. Dar d. Barbu Lăzăreanu mai are și o altă îndreptățire. D-sa spune că fiul defunct al lui Caragiale, depozitarul testamentului literar al tatălui său, avea de gînd să publice *aceste* versuri, realizînd, astfel, intenția ori dorința lui Caragiale.

O întrebare se impune totuși: Va fi înțeles Caragiale să i se publice și „Ce-mi spui de poezie", de care și-a bătut joc mai tîrziu singur? De ce ar fi ținut el să se publice această poezie? Ca dovadă că a debutat în literatură ca poet submediocru? Și va fi înțeles el să publice ori să i se publice „Pohod na șosea", o cronică în genul lui Marion dela „Universul", scrisă mai înainte de a se fi format ca scriitor? — Caragiale din 1912 nu putea să nu simtă că cel puțin aceste „poezii" sînt nedemne de el.

Rămîn bucățile de mai tîrziu, din „Moftul romîn" și de aiurea. Să zicem, cu d. Barbu Lăzăreanu, că autorul lor nu le-a adunat în volum, pentrucă n'a avut timp nici răgaz, — deși în ultimii zece ani ai vieții sale Caragiale a scris atît de puțin, încît nu prea înțelegem cum de n'a avut posibilitatea să-și îndeplinească dorința de a le scoate în volum.

Versurile acestea, aproape toate, nu numai că sînt mai prejos de talentul lui Caragiale, dar sînt o literatură slabă, chiar fără nici o comparație cu restul operei sale. Strofele din bucata compusă împreună cu Teleor, nu sînt superioare celor ale lui Teleor. Ba s'ar putea spune contrariul. Și doar Teleor nu era un luceafăr. Iar în lupta de epigrame cu același Teleor, nu Caragiale are avantajul. Parodiile din „Moftul romîn" au mai întăiu defectul de a fi învechite, modelurile lor fiind de domeniul măruntișurilor istoriei literare. Apoi nu sînt eminente nici pentru cine cunoaște modelurile și se poate pune în atmosfera de atunci. Pentru a parodia trebue să fii și poet și critic. Caragiale era numai critic. Poet în lirism nu era. Pentru „à la manière de", îi lipsea puterea creatoare. Parodiile sale reușite sînt în proză, adică *în domeniul său*, de pildă „Smărăndița".

în care a șarjat maniera lui Delavrancea. In parodiile, de care ne ocupăm acum, – lucru curios, cînd e vorba de Caragiale—lipsește aproape cu totul *hazul*. In aceste parodii Caragiale e mai degrabă un polemist. In loc să scoată în relief însușirile modelului, el atribue modelurilor sale note străine. El *atacă* pe cei pe care-i parodiază, împrumutîndu-le, de pildă, elemente triviale, care nu există în opera lor, —cam cum a făcut un scriitor, care a scris la adresa d-lui Minulescu „Romanța celor trei *sarmale*". Polemismul lui Caragiale se vede cu toată claritatea în parodiarea lui Bolintineanu, unde amestecă și note din Satira a III-a a lui Eminescu („năframă", etc.). Notele aproape pornografice din parodiarea lui Coșbuc nu sînt deloc „în chestie". Șarja, aici, trebuia să fie în direcția idilică.

Fabulele „marelui anonim" sînt fără îndoială „cele mai nejustificabile producții ale lui Caragiale", cum se exprimă, cu drept cuvînt, d. Zarifopol.

Mai reușite din parodii, sînt cele din grupul „A. Museus". Retorica naiv grandilocventă, încuit lapidară, eftin profetică și limba gazetărească din Bolintineanu (care de altmintrelea are și calități) și mai ales caracterul eteric al aspirației eminesciane sînt bine incondeiate în parodiile respective. Dar se putea și mai bine.

Mai puțin reușite decît acestea, sînt parodiile „moderniștilor" contemporani lui Caragiale. Și aceasta cred că se datorește înseși modelelor. Poeții simboliști și decadenți, pe care i-a parodiat în „Moftul romîn", sînt greu de parodiat, pentrucă opera lor are deja caracterul parodiei. Parodia nu mai poate fi decît o copie. Iar dacă totuși ține să șarjeze, cade într'o exagerare, care nu mai are nimic artistic.

Acest lucru se observă și în parodiile d-lui Topîrceanu, pe care trebue să-l aduc aci în cauză, d-sa fiind singurul parodist adevărat în literatura noastră. D. Topîrceanu, înzestrat cu destul spirit critic, fiind apoi – ceiace nu era Caragiale – poet și stăpîn absolut pe tecnica versului, ne-a dat cîteva bucăți reușite, în care a concentrat, șarjînd în justa măsură, ceiace e caracteristic scriitorilor parodiați (Goga, Sadoveanu, Hogaș, Patrașcanu, etc.). Cînd însă a parodiat pe „moderniștii" de acum zece ani, n'a putut face mai exagerat și mai cu haz decît ei înșiși, exceptînd parodiarea d-lui Minulescu, care, fiind un poet real, cu *o individualitate bine pronunțată*, a dat ocazie d-lui Topîrceanu să scrie minunata „romanță" a „automobilului".

Am subliniat cuvintele „o individualitate bine pronunțată", pentru că nu se poate parodia cu un succes desăvîrșit decît numai opera unor astfel de scriitori (adică a celor adevărați). Ceilalți, nu numai că produc opere care sînt totodată și propria lor parodie, dar încă, scriind toți la fel, parodia nu are un obiect bine delimitat, îi rămîne să șarjeze un gen, adică ceva mai puțin concret.

Desigur, „versurile" lui Caragiale sînt binevenite pentru noi. Le cetim încă odată, fără să mai avem nevoe să cercetăm atîtea publicații vechi. – Dar aceste „versuri" nu sînt, o spunem cu hotărîre, binevenite și pentru el.

După ce mor, scriitorii mari au nenorocirea de a li se da în vileag tot ce au scris – și devin astfel mai mici (Am vorbit aici adesea de scandalul – acesta e cuvîntul! – petrecut cu poeziile și romanele „postume" ale lui Eminescu). Apoi, cu vremea, opera aceasta slabă (cași cea slabă publicată de scriitorii înșiși) cade în uitare, rămîne în circulație numai opera lor bună – și ei devin din nou mai mari.

Desigur, se vor mai tipări „volume" de Caragiale. Și va trebui să se tipărească. Va trebui însă necontenit anunțat că în opera sa *el* a făcut o selecție cît a trăit, – și că, *dacă* a avut cumva de gînd să-și adune în volum tot ce a publicat, gîndul acesta dovedește o slăbiciune, pentru noi inexplicabilă la acest om stăpînit, torturat de o atît de nemiloasă autocritică.

G. IBRĂILEANU

*
* *

Mariu Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, „Guttenberg", 1922.

Figura atît de enigmatică a acestui important personagiu din vremea organizării statului nostru burghez se lămurește cu greu din faptele, mai toate istorice, pe care le-a adunat cu atîta sîrguință și pietate d. Mariu Theodorian-Carada. In biografia aceasta, lipsesc faptele mici, zilnice, concrete, anecdotice, acele în care se traduce spontan natura intimă a unui om și care sînt mult mai proprii a reconstitui și caracteriza o personalitate.

Totuși, din această biografie, putem întrezări natura morală a lui Eugeniu Carada. Spirit realist înzestrat cu o energie excepțională și cu o admirabilă tenacitate, lipsit de senzualitate, fire abstractă de puritan și de sectar, Eugeniu Carada a avut de unde cheltui acele însușiri, care în mijlocul vorbăriei și desfrăbălării obștești i-au dat posibilitatea să făurească aproape, în orice caz să consolideze și să conducă îndelung și cu dibăcie, opera pozitivă a liberalismului romîn, organizarea economiei burgheze naționale.

Afară de „48", cînd nu putea face altceva decît „revoluție", Eugeniu Carada a făcut numai atîta politică – și din umbră – de cîtă avea nevoe partidul său ca să fie instrumentul de burghezire al țării romînești.

Rolul acesta serios, idealist în definitiv, căci nu era vorba de prosperitatea lui proprie, ci de aceia a unei clase, cu care, în spiritul său, se confunda prosperitatea și mărirea țării, – rolul acesta cerea, ori presupunea, acea onorabilitate personală, acea asprime de moravuri, acel interes viu purtat tuturor manifestărilor de vigoare națională, care fac din acest financiar tăcut una din figurile cele mai originale, și mai impunătoare ale istoriei veacului nostru trecut.

G. I.

*
* *

P. Cancel, *Despre „Rumîn" și despre unele probleme lexicale vechi slavo-romîne*, București, 1921.

Un studiu special asupra numelui „rumîn" în afară de acel al lui Gartner, Über die Volksnamen der Rumänen, 1893, nu s'a mai făcut. Era admis de toată lumea că *rumîn* < lat. *romanus*, deoarece derivarea e conformă cu vocalismul limbii romîne. D. Cancel admite aceiași derivare; însă cu privire la *rum-* < *rom-* crede că ar fi o substituție fonetică autochtonă mai mult, decît o dezvoltare fonetică. Documentările studiului sînt întrerupte de chestiuni incidentale cu privire la legăturile traco-ilire ori scito-trace care, deși îngreuiază mult cetirea, sînt foarte interesante.

Studiul numelui „rumîn" se reduce la cele două dezvoltări fonetice: *o* > *u* și *an* > *în*. Autorul s'a ocupat numai de întîiul fenomen din grupul *rum-* (ne surprinde părerea (p. 7) că „*rum-* din cuvîntul *rumîn*" ar forma o silabă. Pentru despărțirea silabelor cf. A. Philippide, Gramatică elementară a limbii romîne, p. 8–9 și Seelmann, Aussprache d. lat. p. 139). Insă nu a cercetat fenomenul fonetic *o* > *u*, ci numai felul în care apare numele cu o vocală sau alta. Din această cauză, autorul pune niște granițe prea depărtate pentru această transformare (colonizarea ca terminus a quo și despărțirea dialectelor ca terminus ad quem, p. 7). Chestia lui „rumîn" în realitate e mult mai simplă și mai puțin nebuloasă (capitolele incidentale contribuesc mult la această părere).

Transformarea lui *o* aton > *u*, Schuchardt, Vokalismus o admite ca latină populară și o consideră ca începînd dela 100 ori 50 a. Chr.

în jos. Deci *rom-* a avut timp până la împrumuturile de elemente latine ale Goților (sec. I II p. Chr. după Kluge) să se fi transformat în toată peninsula Balcanică în *rum-* și astfel reflexele din gotă și celelalte limbi cu care latinii dunăreni au venit apoi succesiv în atingere, să apară în majoritate subt această formă din urmă. Mohl, Introd. à la chron. du lat. vulg., p. 118, spune că în limba oscă „ō long aboutit régulièrement à ū" și aceasta până la sfîrșitul Imperiului. De asemenea pentru alte dialecte italice, Mohl, p. 132, spune același lucru. In special asupra schimbării *o* > *u* din limba romînă, Mohl, p. 189 crede că noi am fi păstrat vocalismul clasic, ceiace numai cu greu am putea admite. Că fenomenul *o* > *u* e propriu limbii romîne, în vreme ce restul popoarelor romanice îl au foarte rar (mai des în spaniolă) a arătat Diez, Gramm. d. rom. Spr.[3], I, 163 Că e propriu mai ales limbilor balcanice a arătat Miklosich, Die sl. Elem., p. 7 pentru bulg., rom. și alb. (și socotit de el ca „alteinheimisch") și în Beiträge z. Lautlehre, p. 61–62 pentru rom., alb., bulg., neogr. și neapol. Acest fenomen e propriu și limbii dalmate, ceiace se constată în actele din Jireček, Gesch. d. St. Dalm. Ar fi de presupus o influență autochtonă, după cum credea Miklosich pentru limbile balcanice și după el G. Meyer pentru neogreacă. Apariția fenomenului în neapol. și span. însă, ne silește să ne oprim numai la constatarea lui

Cu privire la *o* > *u* este demn de notat că la Procopios apare *Gemellomuntes*, De aedif., ed. Bonn, 307, 38; însă tot la el găsim *Romaniana* (Serdica) și *Romuliana* (Aques). C. Jireček, Die Roumanen, I, p. 20 nota, admite ca romînești mai multe nume care au *o* > *u*. Dar pentru cronologia fenomenului romînesc, socotim de cea mai mare importanță cele ce ne spune Priscianus, I, 26 H: *Funtes* pro *fontes frundes* pro *frondes*..., quae tamen a iunioribus repudiata sunt quasi rustico more dicta".

Autorul admite (p. 5) că forma *romîn* e semisavantă. Această formă există și în dialect și e datorită diferențierii cași formele *cuprind* și *coprind* < *comprehendo*, *acopăr* și *acupăr* < *cooperio* (discuția la A. Philippide, Un specialist romîn la Lipsca, p 39). Cum că elementele comune limbii romîne și albaneze s'ar fi dezvoltat în mod independent în ambele limbi, din acelaș fond primitiv (p 18–21), această părere a mai fost susținută de Kopitar și apoi de Hasdeu (cf. Philippide, Principii p. 288 sqq.). Asupra valorii acestei păreri cf. Densușianu, Hist. d. l. langue roum, I, p. XXVI–XXVII Compararea limbilor balcanice pentru aflarea de caractere primitive cerută de autor (p. 46–48) a fost aplicată de Kopiter, Miklosich, Schuchardt și Hasdeu. Rezultatele–destul de infructuoase se găsesc în Densușianu, H. l. r. I, 33–37

In afară de problema social-juridică, numele „rumîn" mai stă în legătură cu problema continuității, după cum a arătat–deși neconvingător–V. Pârvan, Contribuții epigrafice, p. 92–96.

In a doua parte a lucrării, se arată inconvenientele pentru derivarea din limbi slave a cuvintelor: *bulfă*, *cătun*, *gard*, *groapă*, *jupîn*, *smîntînă*, *stînă*, *sîmbătă* și *troian*. Discutînd afirmația lui Brückner, Indog. Forsch 23 (1908) 217 că *jupan* în slava primitivă să fie luat dela Avari, autorul presupune și posibilitatea unei transmiteri directe a cuvîntului dela Avari la Romîni. Cuvîntul *smîntînă* care se găsește în istro-romînă subt formă rotacizată și ar presupune deci un element vechi cași cel latin, a fost găsit în glosarul oset al lui W. Miller: *zmăntîn* „zusammenmischen" Bogăția de material și bibliografia utilizată la cercetarea acestor cuvinte este remarcabilă

Dela Miklosich, Sl. Elem. im Rum., 1862 și A. de Cihac, Dictionn. étym. daco-roum., 1879, nu s'a mai făcut nici o cercetare lexicală cu privire la elementele slave din limba romînă. Din această

cauză, elementul slav al limbii romîne este un izvor nesecat de cercetări. Până astăzi nu știm care sînt elementele slave comune tuturor celor patru (cu meglenita) dialecte, lucru care ar aduce atîta lumină în chestia originilor poporului romîn și nici adevărata măsură în care elementul slav intră în fiecare dialect. Cercetări în domeniul limbilor slave, vor aduce multe știri nouă cu privire la elementele străine din limba romînă, pe care le-am considerat până acum de origină slavă.

I. ȘIADBEI

* * *

Georges Z. Strat, *La rôle du Consommateur dans l'économie moderne*, Paris, Editions de la vie universitaire, 1922.

Din multiplele probleme, pe care economia politică le îmbrățișează, acele privitoare la consumație sînt azi pe primul plan.

Orice războiu reprezintă, din punct de vedere economic, o perioadă de supra onsumație și de dezechilibru între producție și consumație. Războiul mondial a distrus însă, în chip sălbatic, bogății acumulate de generații, pe cînd capacitatea de producție a scăzut în proporții neliniștitoare.

Cum poate fi acoperit acest deficit de producție, cum poate fi organizat, în chip economic, consumul materiilor alimentare, hainelor, combustibilului,–iată marea grijă a tuturor națiilor, de mai bine de 8 ani.

In aceste împrejurări, în care apărarea consumatorului a devenit o necesitate națională, lucrarea d-lui Strat, care tratează această problemă subt toate aspectele ei variate, răspunde unei nevoi și e de o vie actualitate.

Prima ei parte, cuprinzînd evoluția faptelor și a doctrinelor, începe cu analiza fenomenelor de consumație și a rolului consumatorului în evul mediu și apoi în vremea vechiului regim. In această epocă, piața e restrînsă, adesea pur locală, comerțul aproape nul. Evul mediu are oroare de intermediari și idealul său economic e exprimat în formula etico-religioasă a „prețului just". Stabilirea acestuia, presupune implicit, stabilitatea raporturilor dintre producători și consumatori, o economie statică, o societate hierarhizată și patriarhală. Autoritatea locală caută să țină balanța egală, între cele două grupuri, necesar legate unul de altul. Pentru a proteja pe consumatori împotriva exacțiunilor producătorului și chiar pe producători, unul față de altul, ea reglementează și limitează concurența.

In tot timpul evului mediu și chiar al vechiului regim, puterile publice s'au opus la ridicarea prețurilor și pentru a o combate, s'au silit prin procedeele cele mai diverse sau să mărească abundența, sau să împedice cîștigurile excesive și acaparările. Practica prețurilor minimale, pe cale de autoritate, a fost ceva constant în vechea Franță. Taxațiunile interveneau mai ales în perioadele de scădere a puterii banului, de tulburări monetare sau de foamete. Obiectele taxate erau în genere acele de primă necesitate: pîne, carne, lemne, haine, încălțăminte.

Istoricii și economiștii, care au studiat această politică de taxare, o judecă cu severitate, nesocotind datele cele mai sigure ale economiei politice; ea a pus piedici producției, fără a reuși să scadă prețurile.

E adevărat că prețurile maximale descurajau pe producători, îndepărtînd produsele de piață, iar ingeniozitatea producătorilor și a negustorilor, de conivență cu o administrație venală, găsea adesea mijlocul de a ocoli legea,–totuși obstacolele puse libertății schimbului, nu trebue în mod absolut condamnate. Fiind date condițiile economice ale epocii, concurența fără de control și frîu ar fi ajuns la un mono-

pol de fapt, adică la sfărîmarea micilor consumatori, de către marii neguslori.

Transformarea technicei industriale, ca urmare a marilor invenţii făcute în Anglia, în cursul secolului al XVIII, a adus nu numai o revoluţie a producţiei, dar şi o schimbare complectă a condiţiilor de viaţă a colectivităţii. Producătorul trece pe primul plan al scenei economice, lăsînd pe consumator tot mai în umbră. Frigurile producţiei cuprind omenirea şi, odată cu ele, un spirit nou. Idealul, în faţa ochilor hipnotizaţi ai oamenilor acestei epoci, e căpitanul de industrie, îndrăzneţ şi aventuros, care caută în lume debuşee pentru produsele invenţiilor şi a industriei sale. Se produce şi se fabrică acum, nu pentru o regiune sau o ţară, ci pentru lumea întreagă.

Un asemenea producător, în noul regim economic, nu e dispus să trateze dela egal cu consumatorul, nici să se supună reglementelor şi prescripţiilor autorităţii sociale. El concentrează şi multiplică la infinit mijloacele lui de producţie, accelerînd şi crescînd rendementul, şi singura lege de care ascultă e acea a profitului. Lumea devine o imensă piaţă, pe care marii căpitani ai industriei şi-o dispută ca pe un cîmp de bătălie. Pentru aceasta, ei au nevoe de libertate, de toată libertatea în ceia ce priveşte oamenii, lucrurile, technica, organizarea. Vechiul sistem reglementar crapă, subt avalanşa victorioasă a noilor principii. Guvernele nu pot rezista curentului unanim, căci producătorul a devenit factorul primordial al naţiunii. Ele renunţă la intervenţionism, iar şcoala liberală engleză nu face decît să consacre prin doctrină această stare de fapt. Apărători entuziaşti ai producătorului, economiştii clasici, reflectînd fidel epoca lor, ignorează pe consumatori.

Trecerea dela o economie domestică şi rutinară la acea de fabrică şi de concentrare capitalistă nu se putea face însă fără de ciocniri şi dureri şi revoluţia industrială aduce antagonismul inevitabil al claselor sociale. Optimismul pe care-l inspira spectacolul unei activităţi febrile, începe să dispară înaintea viziunii armatelor proletare, aruncate în neagra lipsă, de şomaj şi de crizele periodice.

Repartiţia bogăţiei între diverşii factori ai producţiei intră în discuţie, problema socială e astfel pusă. Dar în doctrină caşi în fapt, aceasta conduce la consumator şi la consumaţie, scopul ultim al oricării activităţi economice.

Spre deosebire de economiştii clasici englezi, J. B. Say care a transplantat şi vulgarizat opera lor în Franţa, introduce în tratatul şi cursul său un capitol asupra consumaţiei, iar Sismondi, impresionat de pauperism şi de crizele economice, se ridică contra exagerărilor şcolii engleze, susţinînd că binele public nu trebue văzut în bogăţii, ci în fericirea celor mulţi.

Dacă aceşti doi economişti nu au atins decît în treacăt şi de departe problema consumaţiei, Fourier a atacat-o în mod direct. In acest nebun de geniu, pe care unii îl consideră comunist, alţii socialist liberal, d. Strat vede în primul rînd pe economistul consumaţiei şi apărătorul consumatorului, cel dintîiu care a înţeles întinderea şi importanţa acestei probleme. Ridicîndu-se împotriva comercianţilor, care întreţin parazitismul economic şi a spiritului mercantil, care a falsificat toate ruajele vieţii, el nu a denunţat numai răul, cu o vervă caustică ci a indicat şi remediul: organizarea consumaţiei, prin intermediul sistemului asociaţiei în producţie şi consum, adică a Falansterului. Prin această parte constructivă a operei, el e adevăratul strămoş al cooperatismului.

Pe cînd socialismul revoluţionar, în a doua jumătate a secolului al XIX, distrăgea atenţia economiştilor dela problemele de economie pură, concentrînd-o asupra chestiei sociale, apar unele doctrine, care avînd o bază etico-socială profundă, urmăresc alături de armonia între clase şi protecţia consumatorului. Aceste doctrine sînt: şcoala lui Le Play, solidarismul şi cooperatismul şcolii din Nimes. In persoana

lui Charles Gide „solidarismul religios, suflul evangelic al unui Tolstoi şi formula fourieristă a asociaţiei formează un tot complect şi armonios".

In partea a doua a lucrării, e vorba de realizările îndeplinite în favoarea consumatorului. Educaţia acestuia e, după d. Strat, o necesitate adînc simţită şi ultimul războiu, scoţînd în lumină viţiile economiei moderne, a indicat şi măsurile de ameliorare.

Presa caşi serviciile de statistică pot da, asupra preţurilor, informaţii preţioase. Dar mijlocul cel mai sigur de luptă e cooperativa de consum, care în timpul războiului, în toate ţările Occidentului, a dovedit o forţă şi o vivacitate, care permit cele mai mari speranţe.

Deşi cooperatismul de consum sau chiar acel integral nu pot schimba faţa lumii, revoluţionînd societatea actuală de schimb, după cum cred unii, el are o importanţă fundamentală pentru cumpărătorul modern. Alt rol însemnat în această privinţă, îl joacă ligile sociale de cumpărători, din care prima a fost înfiinţată la New York în 1890, pentru a remedia situaţia lucrătoarelor şi vînzătoarelor din atelierele de confecţie. In timpul războiului, aceste ligi au devenit însă instituţii de apărare ale consumatorului, desfăşurînd prin conferinţi şi broşuri o largă activitate educativă.

Intervenţia comunelor în domeniul exploatării economice, subt numele de regie directă, atît de rău văzută de adepţii şcolii liberale, a adus de asemeni consumatorilor însemnate servicii în timpul războiului. In Lyon, Tours, Montpellier, Strassbourg, municipalitatea a ştiut să lupte cu succes contra scumpetii traiului, asigurînd aprovizionarea caşi o justă repartiţie a stockurilor şi a mărfurilor.

Dimpotrivă, intervenţia Statului în domeniul consumaţiei, fie prin aprovizionare, fie prin taxaţiune, nu a fost lipsită de grave erori şi, deşi necesară, ea nu a fost totdeauna fericită. Politica consorţiurilor sau a aprovizionărilor administrative prezintă abuzuri şi inconveniente pentru economia unei ţări şi preţurile plătite de consumatori, pentru unele articole, au fost adesea departe de a fi cele juste.

In ceiace priveşte taxaţiunea sau fixarea preţurilor minimale, scopul ei nu a fost decît parţial atins şi rezultatele au fost mediocre.

Ultima parte a lucrării tratează despre locul consumatorului în structura economică modernă. Şcoala psihologică, pentru care valoarea există în raport cu dorinţele omului şi nu în lucruri, priveşte cu totul altfel decît cea clasică situaţia reciprocă a producătorului şi a consumatorului. Fixitatea face loc mobilităţii atitudinilor şi diversităţii rolurilor, pe care le implică dinamismul economiei moderne. Locul consumatorului în structura economică actuală apare tot mai important şi mai activ. Criza economică din 1920 ne procură un exemplu convingător în această privinţă. Dacă războiul a însemnat pentru multe ramuri un monopol de fapt al producătorului, pentru Europa această criză a fost înainte de toate una de subt consumaţie, de abstinenţă a consumatorului. In proectele de reconstruire economică de după războiu, din Franţa caşi din Germania, forţa consumatorului caşi realitatea lui încep a fi reclamate în textele legislative.

In consiliul economic al muncii, a cărei creaţie a fost decisă de congresul general al muncii la Lyon în Septembre 1919, consumatorii sînt reprezentaţi cu aceleaşi drepturi şi în număr egal cu muncitorii, funcţionarii şi technicianii, din industrie, agricultură, comerţ. Legea din Octombre 1921 asupra C. F. R. recunoaşte „usagerilor" un loc important în consiliul de gestiune.

In proiectul de socializare al lui Otto Bauer şi în toate proectele analoage apărute în Germania, consumatorul are un loc egal cu producătorul, în consiliile ce trebue să dirijeze producţia şi consumaţia.

Dacă însă unii economişti ca Charles Gide vorbesc cu entuziasm de viitoarea republică cooperativă, în care consumatorul va domni ca stăpîn, d. Strat nu merge până acolo. Desigur consumatorul trebue restaurat în drepturile sale, susţine d-sa, dar nu e bine ca el să devină

un tiran, primejduind astfel echilibrul economic. Interesele sale trebue dimpotrivă să tindă a se armoniza cu cele ale producătorului şi chiar ale antreprenorului, tot atît de legitime.

Convins că adevărul nu se găseşte niciodată în atitudinile extreme, partizan al soluţiilor mijlocii, autorul are ca ideal colaborarea tuturor factorilor economici, pentru salvarea a două principii superioare: progresul economic şi dreptatea socială. Dacă acest ideal e realizabil, e o chestiune care nu e la adăpostul obiecţiilor şi unele din afirmaţiile d-lui Strat nu pot fi desigur admise fără discuţie.

Lucrarea sa însă, bazată pe un bogat material, e serioasă, conştiincioasă şi clară. Scrisă pe alocuri cu căldură şi avînt, ea poate interesa nu numai pe specialişti, dar pe orice intelectual, care ţine să se orienteze în complexa şi chaotica realitate economică socială în care ne zbatem şi care ne apasă cu a toi puternicia ei.

OCTAV BOTEZ

* * *

Angel Marvaud, *L'Espagne au XX-e siècle,* Paris, 1918.

E un studiu complect, alcătuit din patru părţi. Prima studiază Spania politică, cauzele decăderii, regimul constituţional şi parlamentar, administraţia publică, raportul dintre rege şi partidele politice, agitaţiile separatiste în Catalonia şi Basci, clerul şi chestia religioasă şi sfîrşeşte cu armata. A doua priveşte Spania din punct de vedere economic: Finanţele, politica vamală, agricultura, subsolul, industria, comerţul şi navigaţia. Chestia socială formează obiectul părţii a treia şi se ocupă de conflictele dintre capital şi muncă, tot mai dese şi mai violente în ultimele decenii, de situaţia mizerabilă a lucrătorilor rurali care părăsesc pămîntul strămoşesc şi caută peste ocean o patrie mai bună, de politica intervenţionistă a statului ce votează nenumărate legi sociale menite să dea claselor de jos o mai bună stare, dar care rămîn neaplicate din pricină că sînt imitaţii străine şi nu ţin socoteală de condiţiile specifice ale Spaniei. In fine politica colonială, chestia Marocului şi mişcarea americanistă este subiectul ultimei părţi.

Vom insista în special asupra aspectului politic al Spaniei, căci prezintă pentru noi un deosebit interes. Caşi Romînia, Spania este deabia acum pe punctul de trecere dela forma feudală la cea democratică modernă: „...Spania ne dă impresia unei ţări în care ideile moderne sînt în luptă cu forţele trecutului. Etichetele s'au putut schimba, starea de lucrări anterioară, în multe privinţi, a rămas aceiaşi. Sistemul parlamentar nu funcţionează decît în aparenţă. Adevărata putere nu e în deputaţi care, în niciun chip, nu pot pretinde că reprezintă naţiunea, ci în miniştri. Aceştia depind, la rîndul lor, nu de parlament, care le datoreşte lor existenţa, ci numai de increderea regelui, adică în ultima analiză depind de vechea *camarilla*".

O falşificare a vieţii parlamentare care, cum vom vedea, îşi manifestă efectele în toate ramurile de activitate şi care are adînci rădăcini în sufletul poporului spaniol.

Lungile veacuri de absolutism, stăpînirea excesivă a clericalismului, lipsa unei clase mijlocii muncitoare şi luminate sînt, în esenţă, cauza că poporul spaniol n'a putut evolua politiceşte. Cu toate numeroasele revolte care au frămîntat Spania în cursul veacului trecut, această ţară n'a putut face o singură *revoluţie*. In o sută de ani au avut 21 schimbări de guvernămînt şi 10 constituţii; *dar nu opinia publică a evoluat, nu ea le-a produs.* Schimbări de guvernămînt şi constituţii au însemnat triumful trecător al unor generali care au făcut şi desfăcut guvernele după fantazia lor, substituind voinţa lor suveranităţii naţionale. Chiar republicanii visează şi azi intronarea republicei tot printr'o lovitură a armei ei. Insă asemenea revoluţii nu sînt decît acte de

indisciplină, dezastroase pentru ordinea socială, pentru armată şi ţară; şi guvernele care le încurajează sau profită de ele nu pot pretinde că sînt guverne tari.

O altă cauză e că constituţionalismul nu a găsit în Spania o tradiţie imediată pe care să se sprijine; implantarea sa a fost o imitaţie servilă şi necomplectă a celace se petrecuse în Franţa. Şi astfel din lipsa unei puternice opinii publice, *puterea absolută n'a fost desfiinţată; a trecut dela rege la miniştri.* „Municipalităţile depind de ministru; subvenţiile de ministru; drumurile, căile ferate, porturile, totul în fine ce poate interesa oraşele şi poate oferi un cîmp larg deschis pasiunii de cîştig, agiotagiului şi viţiului, depinde de ministru... Ministrul este centrul către care converg toate ambiţiile şi toate pretenţiile". *„Alegerile nu sînt decît un compromis între puterea centrală şi politicianii de meserie".* Ele nu pot reflecta opinia publică. Şi nici introducerea votului universal n'a putut remedia această stare; după, caşi înainte, guvernul a rămas stăpîn pe soarta ţării, iar Camerele au continuat a fi numite. E un regim ce nu poate fi clasificat.

Care e motivul acestei contradicţii între lege şi realitate? Lipsa de preparare a claselor populare pentru regimul constituţional, indiferenţa lor pentru afacerile publice, dar *mai ales abţinerea oamenilor luminaţi şi culţi ai clasei mijlocii care au permis să fie falşificată maşina parlamentară.*

Din pricina asta înfloreşte, ca în orice ţară unde votul universal funcţionează în mod imperfect, atotputernicia politicianilor de clopotniţă. „Cacicul este acel personaj, care posedînd în localitatea sa oarecare influenţă reală, multă îndrăzneală şi puţine scrupule, se bazează pe *sprijinul* absolut al guvernatorului sau al ministrului. Acesta *îi este suficient*: graţie centralizării administrative şi infinităţii de expediente de care dispune o putere executivă absorbantă, cacicul se bucură de o astfel de putere, încît nu e decît un alt cacic în aceiaşi localitate şi cu acelaşi sprijin care-l poate învinge, graţie unei schimbări de guvern". Desigur în toate ţările cu regim parlamentar oligarchia notabililor este fructul acestui regim. Deosebirea e că în Anglia şi Franţa, de pildă, aceşti politicieni rămîn în contact cu alegătorii, le dau socoteală de mandate şi caută să-i satisfacă,—pe cînd în Spania, unde nu-i opinie publică, *alegerea deputaţilor majorităţii, caşi ai opoziţiei, se face în anticamerele miniştrilor.* Acest cacichism este o adevărată instituţie: „Organele sale sînt permanente, ruajele perfecte, regulate, gata să intre în funcţie la cel mai mic semnal plecat din Madrid". E feudalismul modern substituit feudalismului războinic din veacul de mijloc, cu toţi agenţii subalterni necesari.

Abuzurile electorale comise de aceşti politicieni sînt nenumărate. Cităm cîteva: liste electorale care nu se revizuesc, astfel că un cetăţean poate vota de mai multe ori, iar morţii învie şi vin la vot; voturile în alb, în care se lasă guvernului posibilitatea de a substitui votului adevărat un altul după fantazia sa; bande de bătăuşi ce terorizează pe adversarii politici; în fine invalidarea celor aleşi fără voia guvernului.

Fireşte Camera astfel aleasă n'are nici prestigiu, nici autoritate. Agricultura, comerţul, industria nu sînt reprezentate; imensa majoritate o formează avocaţii, politicienii de meserie şi... funcţionarii. De altfel deputaţii au o idee cu totul rudimentară de afacerile ce trebue să discute, sînt lipsiţi de o cultură generală suficientă şi uneori sînt într'o absolută ignoranţă a celor mai elementare principii de administraţie. Viaţa parlamentară este în atari condiţii inexistentă: ea se rezumă în intrigi de culuare şi certuri personale, rezultat al unor ambiţii şi al unui favoritism fără ruşine. Deputaţii sînt grupaţi în coterii subt conducerea unor şefi şi aceste coterii formează cele două partide de guvernămînt care alternează regulat la putere. Lipsite de orice ideal politic, importanţa acestor partide şi coterii depinde de abilitatea şi dibăcia „şefului" căruia se supun. Deputaţii nu au diurne, *însă cel mai dibaci*

figurează în consiliile de administrație ale societăților ce au relații cu statul. Citâm un pasagiu din cartea profesorului *A. Posada*—Estudios sobre el regimen parlamentario—pag. 91—ce caracterizează admirabil activitatea deputatului spaniol. „In biblioteca perfectului parlamentar nu poate fi carte mai utilă decît aceia pe care o avea, cum am auzit, un politician, care a ocupat cele mai importante funcții în stat. In această carte figurau, pe ministere, cele mai flagrante nereguli administrative, comisii gras plătite și care nu fac nimic, sinecuriștii, contracte dubioase, echipagii fără corăbii, etc.. Cînd politicianul dorea soluția unei anume afaceri și ministrul nu se grăbea să-l satisfacă, vicleanul Machiavel recurgea la cartea sa și anunța ministrul că are să-i pună o întrebare indiscretă... Se pare că procedeul izbutea foarte adesea".

Natural că denunțarea abuzurilor, chiar dacă se făcea dela tribuna parlamentului, rămînea fără sancțiune.

Cu un astfel de regim parlamentar, se înțelege ce poate fi administrația publică: Justiția este pusă la discreția puterii executive, demoralizată și incapabilă de a asigura distribuția dreptății, cînd aceasta poate jigni interesele politicienilor dela guvern. Domnia incompetenței în toate ramurile administrative,—căci miniștrii n'au la dispoziție un personal de carieră stabil, instruit și experimentat, de oarece își aleg colaboratorii numai printre prietenii politici. Și fiindcă guvernele nu știu să sacrifice interesele personale celui general, poporul spaniol, ce-și vede votul necontenit violentat și falșificat, s'a obișnuit a nu vedea în ocîrmuitorii săi decît niște dușmani; în consecință *principiul autorității a suferit o scădere regretabilă.* Situația este agravată printr'o centralizare excesivă: numirea unui simplu cantonist trebue să se facă în capitală; afaceri de minimă importanță necesitează dosare voluminoase, ce dorm cu lunile în cartoanele ministerelor; nerezolvarea nici-unei afaceri fără sprijinul unui politician influent, etc.; toate acestea ucid orice viață municipală și regională și dau orașelor un aspect „oriental".

Acest sistem politic al cărui pivot este „cacichismul" se caracterizează prin mizerie și mediocritate; marile probleme naționale sînt subordonate ambițiilor personale și luptelor de partide. Guvernele înseși, în ultima analiză, sînt prizonierele imensei *harka* de cacichi, *ce văd în stat numai instrumentul satisfacerii ambițiilor personale.* Intreaga viață economică și intelectuală a țării se resimte de această detestabilă viață politică: „Planuri de șosele, drumuri de fier rămîn simple planuri, legile de protejare a agriculturii, măsurile economice, tarifele vamale, bugetele, etc.,—nimic nu se face ținînd socoteală de adevăratele nevoi și posibilități financiare ale națiunii".

Remediul nu poate veni decît în ziua cînd regimul parlamentar va deveni o realitate. Atunci cele două partide de guvernămînt, care alternează la putere, o imitație a sistemului englez, „partidele legale", cum li se zice, vor dispare și odată cu ele va dispare și falșificarea vieții politice. Căci și partidul conservator și cel liberal, de mai bine de o sută de ani, de cînd funcționează subt diverse titulaturi, nu sînt „decît stomacuri flămînde sau ghiftuite" adunate în jurul șefilor, care-și cedează puterea succesiv cu perfectă grație și liniște, grupuri lipsite de orice comunitate de idei, „bande" organizate pentru exploatarea veniturilor țării. Rezultatul: creșterea indiferenței masei pentru politică, dispariția idealului colectiv, regim de compromisuri și jumătăți de măsuri, de incapacitate și imoralitate.

Șefii politici, liberali și conservatori, s'au substituit puterii regelui, ale cărui prerogative și privilegii le întrebuințează cu ajutorul camarilei dela curte, pentru satisfacerea tendințelor de dominație absolută. Nu-i de mirare că decăderea poporului se accentuiază, descurajarea și lîncezeala se întinde ca un văl asupra Spaniei, iar elementele

viguroase ale populației trec peste ocean, fără gînd de reintoarcere: Spania pierde prin emigrări în fiecare an peste 150.000 de oameni.

Celelalte partide politice, carliștii, republicanii, socialiștii, nu se deosebesc esențial de partidele „legale": același personalism le caracterizează; la baza grupărilor sînt mai puțin convingerile și mai mult interesul. Din cauza neînțelegerilor, reduși la inacțiune, nici republicanii, nici carliștii nu pot rezolvi marile probleme, religioasă și militară. Căci armata și clerul continuă a fi cele două forțe ce conduc Spania; ele au justiția lor aparte ce coexistă cu justiția civilă: tribunalele militare și-au lărgit competența până acolo că „un birjar ce stînjenește mersul unui batalion, un bețiv ce nu-i destul de respectuos cu o santinelă, toți care vorbesc rău de armată, sînt judecați de tribunalele militare chiar în timp de pace". *De altfel armata nu face decît politică;* schimbările de guvern adesea nu-s decît rezultatul luptei de preponderență ce se dă la curte între cler și armată. „Pronunciamentele" sînt frecvente și tind să mențină la infinit regimul pretorian, introdus odată cu sistemul constituțional. Numai pătrunderea culturii în toate treptele sociale și stabilirea unui adevărat regim de suveranitate națională l-ar putea înlătura. Dar asta cere vreme îndelungată.

Pentrucă învățămîntul e încă subt supravegherea și strînsa dependență a clerului; cu toate că Spania numără mulți bărbați distinși în diferite ramuri de activitate științifică, analfabetismul predomină, școlile secundare sînt slabe, *iar învățămîntul primar e în majoritate predat de călugări. Or, întregul viitor al Spaniei depinde numai de posibilitatea de evoluție a două clase sociale: burghezia mijlocie și mică și proletariatul rural;* acestea sînt cele mai importante ca număr și au fost cele mai neglijate până acum de puterile publice. Prin instrucție și educație trebue să se dezvolte în ele demnitatea socială și conștiința politică, căci fără ele o adevărată viață cetățenească nu e cu putință. Și pentru regenerarea Spaniei alt drum nu este.

Părăsim cu regret acest volum atît de bogat în fapte, atît de judicios și instructiv. Citirea lui e foarte sugestivă pentru noi: situația politică în regatul dunărean are multe puncte de contact cu regimul ce stăpînește la sudul Pirineilor.

M. JAÇOTĂ

*
* *

Prof. Dr. N. Leon, *Amintiri,* „Viața Romînească", Iași, 1922.

Intre 1880 și 1890 a fost în Iași o puternică aspirație către științele pozitive ale naturii, care și-a găsit formularea mai ales în revista „Contemporanul". In vremea aceia triumful darwinismului e deja asigurat și, cu Pasteur, apare știința microorganismelor. Iar la noi s'a întîmplat ca spiritul pozitivist să-și facă apariția în toate ramurile tocmai atunci: Conta, Lambrior, literatura de observație, etc..

D-rul N. Leon și-a făcut educația spiritului în atmosfera acestor aspirații și preocupări. Atras de științele naturale și de fecunda teorie a lui Darwin, se hotărî să se ducă la marele apostol al transformismului dela Iena, Ernst Haeckel. Intors doctor în științi, după diferite peripeții, d-rul Leon ocupă catedra de științi naturale dela Facultatea de Medicină din Iași.

„Amintirile" ne vorbesc de mediul intelectual dela Iena, de marii savanți și profesori din acea mică Atenă a Saxoniei, de contribuția—pe toate căile, adică prin toate ramurile științii—la consolidarea și la elucidarea teoriei darwinene,—toate acestea expuse cu entuziasm și cu pietate pentru instituție și pentru maeștri.

In partea din urmă a cărții, d-rul Leon scrie pagini interesante

cu privire la organizarea Facultăţii de Medicină din Iaşi şi în special a Institutului său de parazitologie.

Dar d-rul Leon nu rămîne pe terenul strict al faptelor. D-sa face, incidental, şi unele profesii de credinţă, din care se relevă ca un „liber cugetător", ori mai bine ca un cugetător liber democrat, partizan al emancipării femeii, antimilitarist, apărător al libertăţii de conştiinţă, — însuşiri sufleteşti, care se datoresc, fără îndoială, şi preocupărilor sale ştiinţifice, caşi atmosferei morale în care a început să cugete aici în Iaşi. Ştiinţele naturii sînt şcoala cea mai bună pentru educaţia sufletească a unui om. Iar atmosfera morală a Iaşului de acum patruzeci de ani, datorită în parte şi „Contemporanului" (datorit el însuşi *momentului istoric)*, a fost din cele mai curate şi mai invioratoare din tot cursul desvoltării noastre din urmă.

Pentru acest Iaşi, care tot încă mai adăposteşte în uliţile lui tăcute tipuri curioase care adună de pe „galbenele file" lucruri fără nici-o legătură cu realitatea practică şi deci trivială — d-rul Leon are accente de o filială pietate.

Haeckel, Iena şi Iaşul sînt fiinţele lui iubite — din aceste „Amintiri".

G. I.

Revista Revistelor

Catastihul Vămilor Moldovei (1765)

D. Gh. Ghibănescu, cărturar vechiu şi cunoscut, care se îndeletniceşte cu urice, surete, ispisoace şi alte rămăşiţi ale Moldovei de odinioară, publică în revista *Ioan Neculce*, buletinul Muzeului municipal din Iaşi, fascicola pe Iulie 1922, un prea interesant studiu asupra unui catastih al vămilor depe Nistru, dela anul 1765. Acest „zbornic economic" a fost găsit de d-sa în satul Idrici din ţinutul Fălciului. S'a fost, în vechi zile, alcătuit, după nouă şi domnească rînduială, de dumnealui Gheorghe Curida, vameş la Movilău.

Condica aceasta veche, scăpată ca prin minune de foc, de apă şi de sfişiere în folosul gavanoaselor cu compoturi şi dulceţuri, păstrează în foile ei ceva din pulberea altor vieţi, în alt veac, şi multe mărturii despre un traiu patriarhal, uşor şi blajin.

Kir Gheorghe Curidas era un om de pripas în ţara noastră. Grec, simpatriot cu Domnul şi cu mulţi mari slujbaşi, vine la Moldova să se pricopsească. Umblînd încolo şi 'ncoace şi cercînd, nimereşte şi se însoară la Idrici în 1762, primăvara, cu dumneaei Paraschiva, fiica lui Toader Oafencu. Şi după cum cu însăşi a sa mînă însamnă în greceşte, pe una din foile catastihului, această „prea scumpă şi prea iubită soţie" îi dărueşte doi băeţi ş'o duducuţă: pe cel dintăiu, Dumitrache, i-l botează sora Domnului; pe cellalt băiat, Alexandru, şi pe copilă îi botează Domniţa Mărioara Mavrocordat. Mijlocind aceste înalte cumetre ale sale, cum şi alte stăruinţi, kir Gheorghe Curidas e pus în pîne. Vistieria îi încredinţează vama Movilăului şi vadurile dela Cremenciuc şi Iarova. Atunci, în 1765, se întemeiază catastihul, ş'un grămătic, ajutor al său, cu numele Teodor Grecul, îi scrie cu grijă titulatura: *Catastihul vămei domneşti a Bogdaniei, după porunca domnească, cum se arată prin pecetea domnească ce se ia la vamă pentru fiecare lucru...* În altă parte, tot Teodor Grecul, scrie iarăşi: *Acest catastiv este al fericitului Gheorghe, pronumit Curidas, şi care, pentru ca să nu se întîmple schimbări necorecte, trebuie să fie la ştiinţa fiecărei persoane, amin.*

Şi iată aşezat în catastih, tariful vamal pentru felurile lucruri care treceau prin vămile Moldovei, încărcate în chervane şi însoţite de neguţători bărboşi. 384 articole sînt arătate, fiecare soiu de marfă cu vama lui: aba, alămii, anason, aramă, atlaz, balgam (chihlimbar prost), berilci, baltage, bilată (fard), cacum (hermină), cahfe (cafea), calem (condeiu), camhă (damasc), caraboia (vitriol), ceadirbez (pînză de cort), ceamsaciz (rişină), chilimuri, covoare, postavuri civite (indigo), conţuri de hîrtie, postavuri de felendreş (Flondra), ibrişim, iminei, lavdan (laudanum), meşini (marochin), naramza, suliman (roş), teriac (opiu), tiriplic (aţă de cusut), ş. a., ş. a..

Vamă pentru abă albă se plătea 1 leu vechiu 14 bucăţi; pentru alune 50 bani cintarul; pentru atlaz 14 coţi, 1 leu; pentru argint, 5 lei oca. Alte mărfuri se vămuiau cu carul, după încărcătura în oci; vinul şi rachiul cu vasul: butică, bute, poloboc, cofă (antal). 2 groşi şi 12 aspri pentru o „ciohă horilcă ahtarlic" (2 lei vechi şi 12 bani pentru un butoiaş de spirt rafinat pentru farmacie); 7 groşi (7 lei) pentru un poloboc horilcă (35 vedre).

Treceau neguţători ruşi, lipoveni, armeni, unguri, leşi, greci, turci, foarte mulţi ovrei, destui romîni. Dar drumurile-s grele şi încete, iarmaroacele şi tîrgurile apusului depărtate, schelele răsăritului de asemenea, şi neguţătoria se face cu trudă şi primejdii. În Iulie 1765, vama din Movilău încasează 82 groşi şi 18 aspri în primele cincisprezece zile. În Noemvrie 1765 încasează 235 groşi şi 15 aspri. Un gros e un leu vechiu; un leu vechiu 22 centime. Cum se vede, sumele acestea mari atunci, ajutînd pe kir Gheorghe să facă avere, — pot pune într'o comică uimire pe vameşii de astăzi.

Încet-încet şi zi cu zi, încasînd vămi pe baibarace şi zurumbai, pe

ceamsaciz și dușeclicuri, pe vin și horilcă, dela Iovan Sapunov rusul, ori dela Hrisica armanul, ori dela Mihai Bola ungurul, ori dela simpatrioți ca Iane Safir și Hagi Tanasă, ori dela Turci cu nume grave: Ibraim Pașa, Mola Hasan, Ontobas Aga; dela Ovrei: Solomon din Suceavă, Marcu Starostele dela Iași, Ițic și Leiba din Focșani, Avram a Sprincenaiei, Haimanaua dela Holia, și dela Moldoveni din felurite ținuturi, — kir Gheorghe Curidas își pune temelia gospodăriei și averii în pămîntul Moldovei. Cu banii strînși, dumnealui se trage lîngă socrul său cuconu Toader Oafencu, la Idrici, s'acolo amîndoi lucrează pămîntul și gospodăresc. Insemnări pe catastih pomenesc mai tîrziu de sămînță de pește cumpărată pentru iaz, de stupi cu albine, unii bătuți, alții lăsați de sămînță; însfîrșit, în zile de răgaz și de huzur, o mînă hodinită scrie pe o pagină, în 1775: „Mart 1, puținică ploaie și cald; *al doilea zi* cald cu ninsoare și cu vînt; *al treilea*, ninsoare cu furtună, viscol cu soare; *al patrulea* zi soare cu vînt din sus, mai mult frig decît cald; *al cincile* zi nour și frig...“

Dela pămînteni, străinul pripășit poate învăța și ce-i de făcut pentru „fulgeratul la dobitoace“. Catastihul cel vechiu a păstrat rețeta. Și stînd în colțul lui de masă, subt icoane, a fost credincios martor al familiei lui kir Gheorghe și al jupînesei sale Paraschiva, s'a văzut crescînd și făcîndu-se Moldoveni pe Dumitrache, pe Alexandru și pe duduca Marioara. Pe toți îi adăpostește acuma pămîntul primitor subt cerul cel adînc — și din toate de odinioară a rămas numai catastihul, care, după curgere de un veac și jumătate, vorbește unui cărturar despre trecut.

Prețuri de altădată

Dintr'o serie de acte vechi din veacurile XVII și XVIII, publicate de d-nii Gh. Ghibănescu și M. Gostăchescu în „Ion Neculce“, buletinul muzeului municipal din Iași, fascicola II, iulie, 1922, rezumăm cîteva, ca să se vadă cît de scump era banul odinioară și cu ce prețuri se vindeau proprietăți în centrul Iașilor (ulița Talpalari, lîngă școala de Belle-Arte; ulița Sîrbească, astăzi strada Lăpușneanu), etc..

Leii vechi despre care e vorba în zapisele acestea trebuesc socotiți drept 22 centime. Potrovicul e a 12-a parte dintr'un leu vechiu.

25 Mai, 1695, Iași. — Ion, fratele lui Paraschiv, cumpără cu 50 potrovici casele Aniței și a fiului ei Lupul. (50 potrovici, aproximativ 90 cent.).

25 Iulie, 1706. — Ioniță Porușnic cumpără cu 15 lei casele lui Paraschiv, în Talpalari (3 fr. 30 cent.).

20 Septemvrie, 1710. — Ion Gorovei căpitan cumpără cu 90 lei casele lui Vasile Dumitrașcu în Talpalari (19 fr. 80 cent.).

2 Fevruarie, 1749. — Teodor Scorțescul logofăt cumpără cu 30 lei casele lui Pavăl Talpalariu, ginerele lui Ion Gorovei, de lîngă țintirimul bisericii Talpalari (6 fr. 60 cent.)

8 Mart, 1760. — Pavăl Blanaru cumpără cu 100 lei locul de dugheană al lui Iacob Jidov din Roman, rămas lui amanet dela o datorie a lui Ion Sucmănarul (22 fr.).

12 Iulie, 1762. — Gavril Covrig, staroste, cumpără dela Gh. Ion Sucmănaru', cu 135 lei, un loc de dugheană pe ulița Hagioaia în Tîrgul de sus (29 fr 70 cent.).

7 Noemvrie, 1702. — Gheorghiță, biv-comis, vinde lui Savin, vel-ban, o casă cu pivniță și loc în ulița Cărvăsăriei, drept 70 lei (15 fr. 40 cent.).

2 Mai, 1742. — Maria căpitănița lui Toader căpitanu dă un loc de casă în ulița Sîrbească preotului Ioan dela biserica Banului, ca să-i facă un sărindar!

Proprietățile acestea, mai ales cele de pe fosta uliță Sîrbească, se vînd astăzi cu prețuri de o sută de mii de ori mai mari.

Un nobil francez despre Iașii din 1807

Un pasagiu din cartea *Souvenir sur la révolution, l'empire et la restauration, par le général comte de Rochechouart, Paris, Plon, 1892:*

...In luna lui Fevruarie 1807, o ambasadă compusă din trei boeri moldoveni, trimiși de divanul lor, veni să roage pe ducele de Richelieu „să le onoreze capitala cu prezența-i augustă“, cuvinte textuale, scrise în franțuzește. Ducele primi; ambasadorii plecară în grabă să vestească izbînda misiunii lor și să pregătească primirea.

Suita d-lui de Richelieu se compunea din doi adjutanți, un tînăr Livonian și eu; un secretar rus, un medic francez, doctorul Scudery, șapte servitori; in totul douăsprezece persoane, împărțite în trei trăsuri cu cîte șase cai. Dela Odesa ne-am oprit s'am mas la Tiraspol, pe Nistru, în fața Benderului; a doua zi ne-am oprit la Chișinău, cel dintăiu oraș al Moldovei.

Domnii Balș și Canano ne așteptau aici, însărcinați de divan să complimenteze pe ducele de Richelieu, să-l escorteze până la Iași și să comande caii de poștă trebuitori trăsurilor noastre.

Moldova e o țară încîntătoare, c'un pămînt foarte roditor. Populația, de origine romană, cum ușor încă se poate vedea după regularitatea trăsăturilor și constituția puternică a locuitorilor, mai ales a țăranilor, poate da prilej la interesante studii. Dacă limba nu le-ar aminti obîrșia, cu greu ai putea găsi, în înfățișarea umilită, tiritoare și fricoasă a tuturor claselor urmare a unei lungi servituți — pe coborîtorii acelor soldați, fii și părinți ai stăpînitorilor lumii. Limba uzuală a Moldovei e un amestec de latinitate cu vorbe turcești, slave ori grecești introduse de biruitorii barbari.

Inainte de a ajunge la Iași, am vizitat faimosul val al lui Traian, întăritură lungă de douăzeci și cinci de leghe înălțată după un șanț larg și construită de neobosiții legionari romani spre a pune stavilă cătră hoardele vecine.

Gazda la Iași ne-a fost rînduită în palatul d-lui Costachi Balș, fratele delegatului venit intru întîmpinarea noastră. D-sa ne-a făcut o frumoasă primire și ne-a instalat somptuos.

Orașul era plin de generali, de ofițeri de stat-major de toate gradele, căci Rușii făceau încă războiul după moda veche (se odihneau iarna).

. . . .

Incerc să dau o idee despre societatea din Iași la acea epocă.

Bărbații aveau bărbi lungi, purtau în cap calpace, un fel de turbanuri de blană, erau îmbrăcați cu bogate stofe și încălțați cu papuci galbeni, — într'un cuvînt păstrau toată înfățișarea orientală.

In atitudinea lor aveau gravitatea plictisitoare a Turcilor, și totuși, ca să se arate Europeni civilizați, lăsau, împotriva voinții și obiceiurilor lor, o libertate fără margini femeilor, care fără îndoială abuzau de ea. Așa ele urmau modele dela Paris și Viena, imitau aiurile vechii Curți a Franței, chiar și mobilele și le aduceau din Paris. D-na Costachi *de* Balș ne primi într'o zi, la amiază, stînd în pat, subt pretext de migrenă, coafată cu o bonetă dintre cele mai cochete, îmbrăcată cu o camizolă brodată împodobită cu dantele magnifice și cu fioncuri roze; un șal de cașmir foarte scump acoperea patul, vase splendide de porțelan cu florile cele mai rare împodobeau toate ungherele; un semintuneric savant calculat complecta această *mise-en-scène* și ne amintea buduarurile elegantelor noastre . . . .

(Sever Zotta, *„Ioan Neculce“, Buletinul muzeului municipal din Iași*, Fascicola II, Iulie, 1922).

Tradiții

25 Mai, 1758. — Postolachi Dirlă cu frații tăi! Intr'atîtea rînduri ați avut giudecată cu pircalabul Gheorghe ca să eșiți de pe moșie; în toate giudecățile v'am dat ca să eșiți de pe moșie; care și înaintea me ați zis că ați eșit de pe moșie; ce? ești fecior de curvă? că-ți poruncesc ca să eși de pe moșia lui; că, neeșind, oiu trimete și le-oiu aduce și le-oiu miniui în bătăi, ca pe un nesupușor de giudecăți. Aceasta. — Toader Canta, ban.

(Din Documentele publicate de *„Ion Neculce“, buletinul muzeului municipal din Iași*, fasc. II, iulie, 1922).

Influența germană în Franța

L. Reynaud a scris o lucrare senină și imparțială asupra influenții germane în Franța, în secolul al XVIII și al XIX.

Cași invaziile, care au reînoit poporul francez și Reforma care a aprofundat sentimentul religios, intervenția germană a avut, după părerea lui, o influență binefăcătoare.

In a doua jumătate a secolului al XVIII, civilizația franceză prezenta semne de oboseală. Atunci „influența germană ne-a redat simțul simplicității și al familiarului și ne-a pus în contact cu natura. Ea a favorizat deșteptarea sentimentului liric și mai tîrziu, refăcînd educația noastră filozofică, ne-a obișnuit a privi îndărătul fenomenelor observabile, a îmbrățișa universul și infinitul. Ea e necesară pentru a explica un Chateaubriand, un Lamartine, deși ei nu îi datoresc totul; și chiar un Musset, un Gautier, un Flaubert depind de ea în oarecare măsură. Sufletul francez a fost considerabil lărgit prin poezia, sentimentalitatea și speculația germanică".

„In științele morale datorim influenții germane ideia de a urmări munca surdă a maselor în cursul secolilor, ideia de a nu omite efectul instinctelor ce mînă pe indivizi, comprehenziunea a tot ce e popular, primitiv, involuntar și o noțiune mai exactă a determinatului, necesarului în evoluția istorică, a solidarității fenomenelor omenești și a dependenții lor, de mediul fizic și moral". Pe scurt „un Michelet, un Taine, un Renan nu-i putem concepe intr'o Franță care nu ar fi fost secundată de Germania, poate deasemeni un Victor Hugo și un Leconte de Lisle și acestea sînt cele mai mari nume. Mai aproape de noi, influența germană a pus în onoare, în filologie și în istorie, severele metode pe care le aveam odată și pe care le-am lăsat să se piardă; ea a format pe G. Paris, P. Meyer, Arbois de Jubainville, Monod. In arheologie, istoria artelor, geografie, economie politică, ea a fost deasemeni un maestru util. Oriunde e vorba de a simți, înțelege și interpreta realitatea subt diversele ei forme, îi datorim enorm".

Beaunier contestă, cel puțin în unele privinți, aceste afirmații care i se par prea generoase, pentru Germania.

Ea a împrumutat literaturii franceze cîteva „fantome poetice de dincolo de Rhin": Margareta și Faust, Mignon, Lenora lui Bürger, eroii lui Hofmann, Helena din al II Faust. Dar romanticii francezi n'au fost în stare să prindă din producțiile germane, decît partea lor pitorească. Fără influența germană, Franța ar fi avut totuși romantismul, pe Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, Musset, Gautier.

In a doua jumătate a secolului trecut, erudiții, filozofii și istoricii francezi au făcut mare caz de știința germană, declarîndu-se discipoli ai ei. Dar metodele germane veneau din Franța, care din vechime a avut erudiți ca benedictinii, ce au practicat o muncă imensă și inteligentă, niciodată întreruptă. Ceiace a făcut pe savanții francezi să studieze la universitățile germane a fost anticlericalismul, răspîndit la 1848. Datorită lui, ei au preferat pe Germani, călugărilor. Cît despre ideile și doctrinele, pe care gînditorii francezi le-au importat din Germania, cele mai multe sînt azi discutate și respinse. Ele au indus în eroare pe Michelet și pe alții și, dacă în filozofie rolul lor a fost important, nimic nu a contribuit mai mult la dezordinea de idei, care e unul din caracterele secolului trecut.

Influența germană a modificat muzica franceză, însă nu a modificat decît prea puțin sau deloc literatura. De altfel propaganda germană urmărea alte țeluri, decît cele literare. Ea a utilizat literatura pentru scopurile ei, căutînd să răspîndească în Franța minciuna unei Germanii amabile și pacifice. Poeții și scriitorii, pe care-i făcea cunoscuți, prezentau o Germanie blîndă, visătoare, muzicală, metafizică, melancolică, pe cînd Prusia se înarma.

Dacă Germania a putut înșela astfel cîțiva oameni de stat francezi și pe consilierii lor, filozofi ai istoriei, sau pe cîțiva gînditori elocvenți, ea nu a atins spiritul francez, nici literatura, care a rezistat frumos și simplu.

(André Beaunier. *Revue des Deux Mondes*, August).

Germanismul și Franța

Atitudinea anti-germanistă pe care inteligența franceză a luat-o în timpul războiului a fost un fapt natural și necesar. Tot ce susținea forțele războinice, tot ce punea Franța în stare de apărare împotriva străinului putea fi ținut drept bun. Spiritul trebuia și el să facă gimnastica necesară pentru a păstra, odată cu libertatea lui, condițiile acestei libertăți, adică o patrie.

Lipsa de supleța, întîrzierile „demobilizării spirituale" a Franței se explică în bună parte prin considerațiuni foarte serioase, și printr'o situație materială încă și mai serioasă. Era tot așa de inevitabil ca furia împotriva germanismului să suprime aproape cu totul curentul schimburilor intelectuale, cum sînt inevitabile negurile toamna ori căldurile în luna lui Cuptor. Dar nu ține mereu aceiași vreme. Ar fi periculos ca reacțiunea necesară organismului după războiu să devie o stare cronică și generalizată. Ar însemna, vorbind fără înconjur, să se stabilească în Franța un curent xenofob.

Aceste reflecții nasc în chip firesc cetind cartea d-lui L. Reynaud: *l'Influence allemande en France au XIX-e siècle*. Cu toate că prin formă ar părea diametral opusă, cartea profesorului dela Universitatea din Clemont poate fi așezată alături cu *Stupide XIX-e siècle* a d-lui L. Daudet și cu *Romantisme français* a d-lui P. Lasserre. Toate vor să arate că veacul al XIX-lea a fost o perioadă de ocupație străină în Franța. D. Reynaud nu denunță numai influența germană, ci influența străină în general. Ostilitatea dintre Franța și Germania tinde să se mărească cu ostilitatea dintre Franța și fostele ei aliate, ceiace însamnă că o amenință o criză de xenofobie totală.

Nu trebue să împrumutăm aici sistema și imaginile militarului sau ale economistului. Ce urmărește o țară prin efortul militar? Forța. Ce caută prin efortul economic? Profitul. O forță care vine să stingherească forța noastră, o obligă să-i pună stavilă cu tranșee și forturi. O producțiune care vine să ne stingherească producțiunea noastră și să ne micșoreze profitul este controlată de vămile noastre. Dar întrucît cetirea *Logicei* lui Hegel de către un filozof francez poate fi asemuită cu o „ofensivă"? Intrucît studiul teoriilor selecției naturale, făcut de un naturalist francez, poate să fie asemănat cu un „transport" de bumbăcării engleze, pe care publicul francez va trebui să le cumpere dacă sînt mai eftine ca cele din Rouen? O marfă străină poate fi utilă sau dăunătoare; — pentru ca s'au instituit vămi și tarife. Dar o teorie engleză este adevărată sau falsă exact în același fel și pentru aceleași motive ca o teorie formulată de un nauralist din Auvergne sau de un filolog catalan. Un tarif vamal nu taxează o blană pentrucă nu-i elegantă sau practică, ci pentrucă nu-i de fabricație franceză. Inteligența, gîndirea fac cu totul altceva. Ele se întemeiază pe ideia că până astăzi adevărurile științifice și marile doctrine filozofice au fost găsite de oameni de națiuni deosebite și că și de-acum înainte se va întîmpla același lucru.

Să lăsăm deoparte preocuparea care în timpul războiului a mobilizat atîtea condee pentru a face mulțimile să subscrie la împrumuturi. Să ne restrîngem în cîmpul criticei literare și să căutăm, cu ajutorul literaturii comparate, să-i ușurăm o cît mai grabnică „demobilizare".

Cartea d-lui Reynaud este încă „subt arme". D-sa socotește că Franța și Germania au fost, în toată perioada care precede anul 1870, niște realități politice, asemănătoare cu Germania unită și dușmănoasă de după 1871. Desigur, oamenii politici ar fi trebuit să ana-

lizeze mai bine posibilitatea unei Germanii unificate. Dar Germania care a exercitat asupra Franței o influență intelectuală vie, prin artiștii și gînditorii ei, nu era încă Germania unificată. Era numai o expresie geografică cuprinzînd pe oamenii care vorbesc și scriu nemțește.

D. Reynaud numește galofob pe Rousseau, care a arătat întotdeauna o mare iubire pentru Franța. Iar despre M-me de Staël spune: „sentimentul național nu există pentru țara noastră la această scriitoare".

Totuși M-me de Staël este Franța care se formează, într'o perioadă de transformare și de expansiune. Ea are caracter profund francez în geniul conversației și al societății, desfășurat în liberalism, împins spre marile subiecte și răspîndit în marile curente.

Secolul al XIX francez avea nevoe de o sguduire pentru a produce ceva nou. In materie literară toți novatorii simt nevoe să se sprijine pe un exemplu, pe autoritatea unei tradiții. Și în timp și în spațiu: în timp, clasicismul s'a sprijinit pe cei vechi, romantismul pe Shakespeare. In spațiu, Pleiada a cerut un imbold Italiei, secolul al XVII Spaniei, secolul al XVIII Angliei, secolul al XIX Germaniei. Dar toate aceste influențe n'au slujit decît drept cauze ocazionale. Cînd geniul unei țări este sănătos și viguros, ele o fac (vorbind în felul lui Platon) să-și amintească ceeace știa fără să știe, ele pun o etichetă străină și un decor plin de strălucire pe fructe autohtone.

Pentruce să învinuim pe M-me de Staël că a făcut cu putință apariția unui Taine, mai ales într'o țară unde un Taine nu împiedică ivirea unui Lemaître așa cum mărul din Bretagne nu împiedică creșterea lămîiului în Provence? Sînt, pentru o operă, pentru o influență, două mijloace: provocarea unei imitațiuni, provocarea unei reacțiuni. Imitația și reacțiunea alcătuesc urzeala și bătătura cu care viața unei literaturi își țese covorul ei bogat.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, No. 108).

Intelectualii și Revoluția rusă

Pretutindeni, în Europa, s'a înrădăcinat ideia că revoluția rusă e groaznică mai ales, prin *cruzimea* ei; și intelectualii continentului vechiu par a o socoti ca efectul desorientării unui stat semibarbar. Părerea aceasta e cu totul neîntemeiată, căci s'au petrecut și se petrec evenimente care întrec cu mult în cruzime revoluția din Răsărit. Ba mai mult; cruzimea a avut esteții și teoreticianii ei. Mentalitatea acestora a fost foarte bine tălmăcită în cîteva cuvinte de unul din străbunii politicianilor de astăzi, celebrul asasin mongol Djinghiz-Khan:

„Omul e în culmea fericirii cînd a nimicit pe răsvrătiți, cînd a învins și despoiat dușmanul de averile lui, cînd țara cucerită răsună de plînsete și cînd durerea unei mulțimi apasă poporul întreg".

Și dacă acest ucigaș ar fi scris o apologie a cruzimii, cartea aceasta ar fi cea mai populară și mai răspîndită în toată Europa creștină modernă. S'ar citi mai cu samă în Franța pentru a îndreptăți tratatul dela Versailles; s'ar citi în Germania pentru a hrăni sentimentele de ură și de revanșă care cresc din zi în zi; în Italia s'ar inspira fasciștii; ar fi desigur lectura zilnică a antisemiților și a sprijinitorilor justiției sumare față de Negri. Ar fi găsit cetitori pătimași chiar printre compatrioții mei — emigrații Ruși — care nu visează decît o intervenție armată pentru a masacra pe bolșevici cu femeile lor, copiii și animalele domestice.

Și astfel în continentul nostru civilizat, cuprins de negura greșelilor, cruzimea e legitimată de politicieni și cîntată de poeți. Renumitul istoric german Treitschke spune: „slăbiciunea este cea mai grea și mai urîtă din toate greșelile politice. E păcatul contra sfîntului duh al politicei". Această filozofie de sînge și foc ne-a dat priveliștea brutală și fără samăn de crudă dela 1914—1918. Microbul cruzimii hrănit în domeniul politicei a otrăvit sufletul Europei.

Față de cele spuse mai sus despre conducătorii politici, cruzimea maselor ar trebui să ne apară

mai naturale, pentrucă izvoarele ei se găsesc în originile biologice animale ale omenirii. Nu se poate tăgădui că sistemul statului capitalist a întărit aceste origini animalice. Căci e greu să rămîi bun, — chiar dacă te-ai născut astfel — în mijlocul unui sistem social care silește milioane de oameni să trăiască în mizerie, în neștiință și destrăbălare, să recurgă la beție ca la ultima izbăvire sau la munca silnică în ocnele Siberiei, în vreme ce altora li se îngădue a trăi în lux nerușinat. E greu să rămîi bun cînd ai luat parte la un măcel de patru ani de zile. Această neegalitate socială, acest sistem al claselor provoacă ura, răutatea și cruzimea; în ea sînt rădăcinile tuturor tragediilor și rezultatul neînlăturat va fi sfărîmarea civilizației europene.

In Rusia, cîteva sute de oameni învățați se puseseră în fruntea miilor de muncitori și alcătuise un *partid*. Voiau să desființeze starea de lucruri ce domnea într'o țară de 150 mil. loc. cu 85 la sută țărani neinstruiți, și să clădească o nouă țară pe mai multă dreptate. Planul era nebun, dar mult mai puțin nebun decît războiul mondial.

La început am fost împotriva revoluției; mă temeam ca zdruncinul anarhic să nu nimicească tot ce are mai adînc și mai bun sufletul rusesc. Dar astăzi, simt că ce a mai mare importanță ce a avut-o revoluția rusă pentru lumea civilizată stă în faptul că ea a dat un avînt tuturor puterilor creatoare și productive ale omenirii, și a întărit puterea individului. Se spune că Sovietele au recunoscut capitalismul și că necesitatea istorică va triumfa iarăși. Nu. După pasul mare ce s'a făcut către libertate rupîndu-se lanțurile necesității — după avîntul dat țăranilor — s'ar putea face un pas-doi către vechiul regim — dar o reîntoarcere este cu neputință.

Acest cîștig de libertate s'a înfăptuit cu multă vărsare de sînge. Dar toată risipa de energii, de pierderi morale și materiale pe care le-a suferit Rusia prin ea însăși — nu sînt așa de grozave ca aceiea pe care le-a suferit în 4 ani de măcel, Europa.

Conducătorii revoluției au făcut și greșeli mari. Una din ele, cea mai gravă, este aprecierea falsă a importanții ce o au în dezvoltarea ideii revoluționare intelectualii în genere și în special tehnicianii.

Din această pricină s'au dezbinat intelectualii și revoluția a pierdut mulți bărbați poate mai buni decît Lenin, Troțki și Krasin. Dacă sovietele ar fi recurs la serviciile oamenilor technici, dezastrul industrial nu ar fi fost așa de mare.

Iată una din cele mai folositoare lecții pe care revoluția rusă a dat-o intelectualilor și muncitorilor din apus. Cu cît participarea intelectualilor la mișcarea revoluționară e mai mare, cu atît transformarea în ordinea socială este mai grabnică, fără a se vărsa atîta sînge, fără a se nimici atîta materie cerebrală care face toate minunile în știință, în artă și în technică.

(*Maxim Gorki. La Réconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Rusia țarilor în timpul marelui războiu. Misiunea lui Albert Thomas

Ministrul armamentului și fabricațiilor de războiu a Franței a sosit la Petrograd, însoțit de o lungă suită de ofițeri și secretari, în ziua de 22 April 1917. A doua zi, reunesc la dejun în jurul lui Albert Thomas pe Miliukow, Terechtchenko, Konovalow și Neratow. Cei trei miniștri ruși sînt optimiști. Miliukow explică cu buna lui dispoziție obișnuită și cu o mare lărgime de idei, conflictul isbucnit între el și Kerensky. Albert Thomas ascultă, întreabă și se pronunță puțin, numai pentru a acorda Revoluției ruse un credit imens de încredere și un tribut elocvent de admirație.

La 24 April, am pus în contact pe Albert Thomas cu miniștrii Angliei și ai Italiei. Carlotti se declară de părerea mea, cînd afirm că trebue să susținem pe Miliukow contra lui Kerensky și că ar fi o greșală gravă să nu opunem sovietului autoritatea politică și morală a guvernelor aliate. Concluzia mea e următoarea: „Cu Miliu-

kow și cu moderații din guvernul provizor avem oarecare șansă de a opri în loc progresele anarhiei și de a menținea Rusia în războiu. Cu Kerensky, e triumful sigur al Sovietului, adică dezlănțuirea pasiunilor populare, distrugerea armatei, ruptura legăturilor naționale, sfîrșitul statului rus. Dacă prăbușirea Rusiei e inevitabilă, cel puțin să nu punem mîna la ea. Sprijinit de Buchanan, Albert Thomas se declară categoric pentru Kerensky: „Toată forța democrației ruse este în elanul ei revoluționar. Singur Kerensky e capabil de a funda cu Sovietul, un guvern demn de încrederea noastră".

Miliukow îmi spune, în dimineața de 26 April, cu melancolie: „Socialiștii dv. nu îmi ușurează sarcina! La Soviet, Kerensky se laudă că i-a convertit pe toți, chiar pe Albert Thomas la ideile lui și se crede deja singurul stăpîn al politicei externe. El a anunțat prin presă că guvernul provizor prepară o notă către puterile aliate pentru ca acestea să expună în mod precis scopurile de războiu. Și eu, ministru al afacerilor străine, aflu din gazete această pretinsă hotărîre a guvernului provizor. Iată cum sînt tratat! Voesc desigur să-mi forțeze mîna. Voiu pune în astăsară chestia în consiliul de miniștri".

Reflectînd la orientarea imprimată de Albert Thomas misiunii sale, mă decid a trimite lui Ribot telegrama următoare: „Dacă guvernul rus ne solicită să revizuim acordurile noastre anterioare asupra bazelor păcii, noi nu trebue să ezităm a declara că noi menținem aceste acorduri, afirmînd încă odată hotărîrea noastră de a urmări războiul până la victoria definitivă. Dacă nu înlăturăm negocierile la care conducătorii social-democrați și chiar Kerensky speră să ne aducă, urmările pot fi ireparabile. Primul efect va fi de a ridica orice credit oamenilor guvernului provizor ca prințul Lvow, Gutchkow, Miliukow, Șingarew, care luptă atît de curajos pentru deșteptarea patriotismului rus și salvarea Alianței. In același timp vom paraliza forțele, care în restul țării și în armată, n'au fost încă atinse de propaganda pacifistă. Aceste forțe sînt prea lente pentru a reacționa împotriva preponderenții despotice a Petrogradului, pentrucă sînt rău organizate și risipite; ele constitue totuși o rezervă de energie națională care poate exercita asupra continuării războiului o influență enormă. Atitudinea pe care v'o recomand, riscă desigur de a avea drept consecință extremă, ruptura alianței. Dar oricît de gravă ar fi această eventualitate, eu o prefer încă urmărilor unei negocieri echivoce. In cazul în care vom trebui să continuăm războiul fără concursul Rusiei, vom putea obținea pe socoteala ei, o samă de foloase apreciabile. Și această perspectivă impresionează pe mulți patrioți ruși. *In cazul contrar, mă tem că Sovietul din Petrograd va deveni repede stăpînul situației și că, prin complicitatea pacifiștilor de pretutindeni, el va impune pacea generală*".

Citind această telegramă lui Albert Thomas, înainte de a o trimite, el îmi răspunde cu un ton sec:

— Opinia mea e absolut contrară. Tezele noastre sînt opuse. Ceiace ne separă e că d-ta nu ai încredere în virtutea forțelor revoluționare, pe cînd eu cred în ele în mod absolut.

— Sînt gata să admit că la popoarele latine și anglo-saxone forțele revoluționare au adeseori o virtute uimitoare de organizare și de renovare. Dar la popoarele slabe, ele nu pot fi decît dizolvante și destructive, sfîrșind cu anarhia.

La 11 Mai, dejunez la ambasada Italiei cu Miliukow, Buchanan, prezidentul consiliului din Romînia Bratiano, care a sosit la Petrograd pentru a conferi cu guvernul provizor, prințul Borgheze, contele Mocenigo, etc.. Pentru întâia oară. Miliukow îmi pare atins în curajosul lui optimism, în voința lui de încredere și de luptă. Dacă în vorbă afectează același siguranță. cu toții sîntem izbiți de timbrul sunetul vocii și de aspectul figurii, care trădează neliniștea lui interioară.

După dejun, Bratiano îmi spune înspăimîntat: „In curînd vom pierde pe Miliucow... Apoi va veni rîndul lui Gutchkow, a prințului Lwow, a lui Șingarev... Atunci revoluția rusă va cădea în anarhie. Și noi, Romînii vom fi pierduți!"

O lacrimă îi vent în ochi; dar repede își ridică capul, reluîndu-și stăpînirea de sine.

(Maurice Paléologue. *Revue des Deux Mondes*, Iulie).

Rusia

La izbucnirea războiului european, Rusia avea o populație cam de 150 milioane suflete. Creșterea anuală era, începînd de atunci, de aproape 4 milioane. O populație mereu crescîndă ca acela a Rusiei avea nevoe, ca să poată trăi, pe lîngă izvoarele de bogăție naturală ale țării, de *instrumente* de muncă și de *organizarea* muncii. S'au găsit capitaliști străini care, înainte de războiu, au căutat să-i împlinească aceste lipsuri. Capitalurile țărilor apusene, vărsate în Rusia subt diferite forme, au fost în mare parte risipite sau cheltuite zădarnic de vechiul regim care, deși a înmulțit căile ferate, a perfecționat porturile și a înființat multe fabrici, nu a sporit producția destul ca să poată îndestula norodul și să poată întrebuința toți oamenii în stare de a munci. Populația creștea mereu până ce a ajuns ca în fiecare an să existe aproape 1 mil. de brațe de muncă nouă.

Acest popor cu putere de înmulțire așa de mare acoperind a șaptea parte din globul pămîntesc, a fost stăpînit de cel mai corupt și mai incapabil din toate guvernele numite civilizate. Pătura conducătoare era formată din cîțiva capitaliști englezi ori indigeni, proprietarii tuturor bogățiilor țării. Ducea o viață de lux și trîndăvie. Dar dedesubtul acestei pojghițe, o clasă întreagă de revoluționari pregăteau prăbușirea. Nepriceperea și neștiința guvernului se vădi odată cu începerea războiului. De acela revoluția a izbucnit în mod fatal.

In 1917, la deslănțuirea revoluției, trei elemente au luat puterea: Țăranii, partizanii dogmei comuniste care credeau în mitul revoluției, și acei ce doreau pur și simplu dărîmarea vechiului regim.

Lenin și ofițerii lui făceau parte din această din urmă categorie; el s'a servit de teoria economică comunistă, pentru care se pare că nu avea simpatie, ca să ia în mînă frînele puterii. Istoria acestei revoluții nu cunoaște nimic mai măreț și mai strălucitor decît cariera lui Lenin care se pierde în întunericul suferinții fizice.

A doua categorie, doctrinarii comuniști erau de o mediocritate înspăimîntătoare. Acești oameni nu cunoșteau natura puterilor economice care stăpînesc toate societățile și erau incapabili să deosebească ceiace trebuia să rămînă din vechiul regim și ceiace trebuia și se putea schimba. Regimul comunist a și dat faliment în 1921. Acum s'ar fi putut îndeplini opera lui Lenin Dar populația Rusiei crescuse mereu și multe milioane de oameni atinsese vrîsta de muncă. Cîmpurile, apele și stepele care hrănise odată pe părinții lor nu-i mai putea îndestula. Căi ferate, fabrici, instrumente agricole, nu se mai găseau deajuns în această țară dezorganizată. Și foametea s'a deslănțuit asupra lor în cele din urmă ca singurul mijloc al naturii de a stabili echilibru între oameni și cele încunjurătoare.

Care a fost înrîurirea celor petrecute în Rusia, asupra Europei?

La început, toate statele apusene s'au cutremurat de spaimă. Dovadă sînt numeroasele expediții militare și cheltuelile făcute pentru a nimici puterea revoluționară ca să nu se întindă asupră-le. In al doilea rînd, statele apusului erau îngrijate ca, odată Rusia sănătoasă economicește, să nu le fie atinsă proprietatea lor. Deacela preferă să cheltuiască cu ajutoare economice pentru repunerea Rusiei în stare de a produce. Și această țară trebue ajutată fără a ținea samă de cererile creditorilor vechiului regim și de dușmă-

nia emigraţilor care urăsc pe bolşevici. Cererile creditorilor sînt anulate prin însăşi starea de lucruri care domneşte acolo.

Revoluţia rusă are cauze adînci şi nu trebue judecată uşor. Tolstoi, cel mai mare dintre Ruşi, ne învaţă cum trebue privită istoria: „marile revoluţii sau evoluţii nu rezultă din judecata a cîţiva indivizi, ci din activitatea tuturor acelora care iau parte la eveniment şi care sînt veşnic aşa fel organizaţi încît acei care diriguesc afacerile să-şi ia asupra lor cea mai mică parte de răspundere.

„Timp de douăzeci de ani multe cîmpuri n'au fost lucrate, case au fost arse, comerţul şi-a schimbat cursul, milioane de oameni se îmbogăţesc ori sărăcesc, schimbîndu-şi aşezarea. Şi milioane de creştini care propovăduesc religia iubirii, se omoară între ei. Ce însamnă toate acestea? Care sînt cauzele? Cine a împins pe oameni să-şi ardă casele şi să-şi ucidă fraţii?

„Iată răspunsul pe care-l dă istoria modernă: Ludovic al XIV era un om foarte mîndru şi încăpăţînat. Avea cutare ori cutare maîtressă, cutare ori cutare ministru, şi cîrmuia rău Franţa. Urmaşii lui erau oameni tot aşa de slabi care n'au cîrmuit mai bine şi aveau favoriţi şi maîtresse. Mai mult, erau în acea vreme oameni care scriau cărţi. La sfîrşitul sec. XVIII erau la Paris cîţiva cărturari care începuse a spune că oamenii sînt liberi şi egali; ceiace făcu ca întreaga populaţie a Franţei să se ucidă cu pumnii şi cu săbiile".

Aşa îşi bate joc Tolstoi de istoricii al căror răspuns e acela al unui om care observă mişcarea turmei fără să observe diferitele calităţi de păşune, nici munca păstorului şi care crede că turma apucă pe un drum numai pentrucă s'a întîmplat că un animal să apuce întâiu chiar pe acea cale.

Rusia se va restabili economiceşte. Căci, cum individul nu-i destul de tare să conducă evenimentele care sînt rezultatul final a mii de acţiuni deosebite, mi se pare că totalitatea voinţelor individuale *bine îndreptate* vor fi în stare să repare pagubele pe care o altă totalitate de voinţe *rău îndreptate* le-a pricinuit.

(John Maynard Keynes, *La Réconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Statele-Unite şi Pacificul

Comerţul exterior al Statelor-Unite este tînăr, avînd începutul lui abia acum treizeci de ani. Necesităţile de import şi export în situaţia actuală însă a Statelor-Unite le-a impus o acţiune economică puternică în afară, înclinată de toate circumstanţele către ţările Pacificului. Avînd de exportat fabricate pentru toate clasele de importatori, cea mai mare piaţă de desfacere a Statelor-Unite o reprezintă zona care se întinde în jurul Pacificului, până la Indii, şi *care reprezintă ca populaţie mai mult de jumătatea omenirii: Japonia, Australia engleză, India,* China, America latină, insulele Oceaniei.

Aceiaşi zonă le produce şi tot ce le este necesar pentru import: zahăr, cafea, ceai, cacao, banane, *cauciuc*, materii textile; aproape toate alimentele şi materiile industriale produse de zona tropicală.

Astfel că Statele-Unite, eşind din provincialismul lor economic şi devenind putere mondială, trebuiau să-şi întoarcă privirile către domeniul Pacificului capabil de-a le furniza produsele brute şi de a le absorbi produsele de manufactură. Şi cu toate că statele dela Pacific nu reprezintă decît 9 la sută din populaţia totală a Statelor-Unite, totuşi ele exercită o acţiune serioasă asupra politicei generale prin 22 reprezentanţi în Senat. Politica economică astfel îndrumată are următoarea directivă:

Paza de „invazia galbenă", dar a face totul pentrucaStatele-Unite să aibă cu rasa galbenă cele mai largi relaţii comerciale prin porturile americane ale Pacificului.

In timpul războiului, dispariţia Germaniei şi absenţa parţială a Angliei, Franţei şi a întregii Europe depe piaţa Pacificului, au înlesnit acţiunea viguroasă a Statelor-Unite în Marele Ocean.

A contribuit apoi la aceasta şi creiarea unei mari flote comerciale care azi se urcă la 12 milioane de tone, şi în fine deschiderea canalului de Panama inaugurată la 15 August 1914, care a dat posibilitatea ca comerţul american cu Pacificul să nu se facă numai prin porturile americane situate pe acest ocean, ci şi prin porturile Atlanticului, şi mai ales prin New-York. Astfel azi New-York-ul însamnă singur trei optimi din schimbul Statelor-Unite cu Japonia, jumătate din importul Americei şi a şasea parte din export.

Acţiunea Statelor-Unite în Oceanul Pacific s'a manifestat mai întâiu în propriul lor domeniu colonial: Insulele Hawai, Arhipelagul Filipinelor. Din Hawai importînd zahăr, a cărui cultură au intensificat-o acolo sistematic, *înfiinţînd în Honolulu un întreg stat major de experţi, ingineri agronomi*, chimişti, mecanici, astfel că astăzi metodele coloniei americane fac şcoală. De asemeni importul acestor insule se face aproape exclusiv din America.

Arhipelagul Filipinelor prezintă o importanţă mai mică din punct de vedere comercial, fiindcă încă în 1903, mai mult de nouă zecimi din teritoriu era acoperit de păduri, şi fiindcă populaţia este foarte rară şi înapoiată (25 locuitori pe km. patrat). Politica americană în Arhipelag a fost să intensifice cultura porumbului şi a orezului care sînt hrana lor obişnuită pentru a nu fi obligaţi să facă import străin

Din suma însă de 2.278 milioane dolari care reprezintă comerţul Statelor-Unite cu ţările Pacificului, abia 136 milioane însamnă comerţul cu Filipinele. Principala acţiune economică e deci în afară de colonii, şi în primul loc cu Japonia care joacă faţă de America rolul unei ţări noi, furnizoară de alimente şi materii prime. In primul loc importînd: ceai (din 23142 tone cît a exportat Japonia în 1918 18,990 tone au fost cumpărate de America), mătasă brută (51.3 la sută din exportul Japoniei), şi diverse fabricate a căror import a început să scadă de cînd Germania şi-a reînceput activitatea comercială; şi exportînd în Japonia: petrol şi bumbac.

In genere industria mătasei şi a celuloidului depind în America de importaţiunea japoneză, şi industria metalurgică şi textilă depinde în Japonia de importaţiunea americană.

In marele comerţ american pe Pacific, Japonia însamnă azi 34 la sută (776.3 milioane de dolari din totalul de 2,278 milioane, din anul 1919).

Cu China raporturile sînt mult mai reduse, importul fiind în 1919 de 154.2 milioane de dolari şi exportul 105.5.

India, Australia britanică şi Statele Americei de Sud riverane Pacificului, nu interesează comerţul Statelor-Unite decît dela războiu încoace şi într'o măsură care descreşte cu recîştigarea pieţii de către Anglia în Australia şi India. Numai cu America de Sud comerţul creşte fără concurenţa Japoniei şi Angliei.

Extinderea comerţului american în Pacific a creiat porturi mari ca Puget Sound, Seatle, Tacoma şi Portland.

Din 2.568.608 tone a vaselor ce au trecut canalul de Panama în 1919, 1.684.575 (adică 65.5 la sută) erau consacrate comerţului Statelor-Unite a Atlanticului cu diferite regiuni ale Pacificului.

(Revue Economique internationale).

Imprumutul internaţional şi datoriile interaliate

Tot mai mult se depărtează pentru Franţa ziua încasării despăgubirilor de războiu dela Germania. Paginile acestui studiu arată fazele succesive prin care a trecut această problemă dela semnarea tratatului la Versailles până astăzi şi precizează punctul de vedere francez în această iritantă chestiune a reparaţiilor.

Dată fiind mărimea datoriei germane, Francezii dela început au voit să mobilizeze creanţa luată asupra invinsului prin emiteri de

bonuri la purtător, privilegiate, faţă de datoria internă germană. Aceste bonuri ar fi dat creditorilor, în special Franţei şi Belgiei, posibilitatea unei plăţi rapide şi în acelaşi timp, cotîndu-se pe principalele pieţe mondiale, ar fi dat aliaţilor o monedă internaţională ce le-ar fi servit să-şi plătească datoriile reciproce. Tratatul de pace, cum şi înţelegerea dela Londra din Mai 1921 care a redus datoria de războiu, hotărîse să se emită trei serii de obligaţiuni în valoare de 132 miliarde mărci-aur cu dobîndă de 5 la sută. Internaţionalizarea creanţei nu s'a putut însă efectua. Intâiu pentrucă Germania nu inspira încredere în solvabilitatea ei, al doilea fiindcă dobînda era prea mică faţă de 6 la sută plătită de statul francez şi de 8 la sută luată de bancherii americani pe propriile lor pieţe, — unde se spera tocmai că vor fi absorbite cele mai multe din noile obligaţiuni, dată fiind abondenţa de capitaluri. Cu toate acestea, pentru reluarea normală a relaţiilor economice, era necesar să se rezolve problema reparaţiilor, cum constată în raportul ei şi comisiunea Camerelor de comerţ americane care a parcurs Europa în anul 1921. Intre timp situaţia economică a Germaniei se agravează; la Cannes ea obţine un moratoriu provizor până la Ianuar, iar în 4 Mai 1922 cancelarul german, printr'un memoriu adresat comisiei de reparaţiuni, cere un împrumut extern, care să-i furnizeze fondurile cu care să acopere plăţile făcute dela 1 Aprilie 1922 în monedă străină. Această comisiune însărcinează un comitet de experţi cu studierea cererii.

Raportul acestui comitet, înaintat la 24 Mai curent, e foarte important: în situaţia serioasă a Germaniei, conchide la un împrumut restrîns, garantat şi pe termen scurt—ceia ce, în treacăt fie zis, a produs o impresie dezastroasă în Franţa, — dar în acelaşi timp condiţionează împrumutul de limitarea datoriei germane şi, în proporţie, de reducerea datoriilor interaliate. Formula era cu atît mai ispititoare cu cît aceste datorii constitue o piedică foarte serioasă lichidării financiare a războiului. Sînt prea cunoscute cifrele acestor datorii, ca să le mai redăm; destul să amintim că din primul ceas al încheerii păcii, ele au preocupat cercurile conducătoare şi au provocat diferite planuri, care toate tindeau să arunce aceste sumi în spatele Germaniei. Dar Statele-Unite au refuzat categoric să accepte hîrtiile fără valoare germane în schimbul poliţelor engleze şi franceze şi adunarea deputaţilor a hotărît să ia măsuri legislative pentru a converti şi consolida sumele datorite de foştii aliaţi. E clar însă că Franţa nu-şi poate plăti datoria decît pe măsură ce încasează dela Germani, căci aurul este peste ocean şi, în mărfuri, e cu nepulinţă de oarece tocmai acum Statele-Unite, pentru a restaura legăturile comerciale cu răsăritul asiatic, au pus taxe vamale prohibitive asupra produselor europene.

Impasul pentru *Franţa este tragic: pedeoparte este imposibil să* plaseze în străinătate bonurile de reparaţiuni germane, iar pe de alta cei doi principali creditori ai săi, Anglia şi America, vor să opereze fără întîrziere acoperirea creanţelor lor. Ce-i rămîne de făcut? Să opereze o formidabilă presiune asupra Germaniei spre a o sili fie să plătească ea însăşi, fie să-şi amelioreze astfel finanţele încît să facă posibil un împrumut internaţional. Va reuşi?

Un singur lucru e sigur: dela Mai încoace Germania scoboară cu un pas în prăpastie la fiecare termen de plată ce se apropie.

(C. I. Gignoux. *Mercure de France*, August, 1922).

Problema Bavareză

Problema înglobării Bavariei în statul german chiar atunci cînd s'a creat imperiul, a avut nevoe pentru a fi rezolvită de toată arta politică a unui Bismarck. Străvechea independenţă a Bavariei şi faptul nu mai puţin însemnat, că ea e al doilea mare stat din imperiu, după Prusia, dă pretenţiilor sale o forţă internă, peste care numai un

diletant poate trece cu uşurinţă.

In transformarea actuală a statului german, Bavaria a devenit iar o problemă, am putea spune, problema germană. Acei care învinuesc Bavaria de trădare faţă de imperiu, o judecă pasionat sau superficial, fără a căuta să înţăleagă voinţa proprie a poporului bavarez, nici tendinţele lui profunde. Căci problema bavareză nu trebue concepută, nici separatist, nici unitar, nici monarhic, nici republican, nici parlamentar, împotriva reprezentării profesionale, nici rural împotriva industrialismului. Ea nu poate fi redusă la unul din aceste elemente, deşi le cuprinde pe toate.

Toate încercările de a rezolvi problema bavareză au dat greş, fiindcă au nesocotit dezvoltarea organică şi condiţiile vitale ale acestui stat. Prima eroare a fost introducerea sistemului parlamentar la sfîrşitul anului 1918, cu puţin timp înainte de izbucnirea revoluţiei. Această încercare era un păcat de moarte împotriva structurii interne a poporului bavarez; ea s'a terminat în mod necesar cu dictatura lui Eisner.

Democratismul poporului bavarez are un caracter conservator şi profesional şi nimic nu e mai străin de natura sa decît parlamentarismul. Ţăranul bavarez nu ştie ce să facă cu această instituţie, el aspiră la o guvernare cu un caracter personal; lui îi impun figurile marcante de conducători, ca regele Ludovic I sau al II, Dr. Heim, Dr. Kahr. Cu bunul lui simţ rural, el cere înainte de toate, în vremile de criză, autoritatea absolută a unei voinţi puternice. De aceia, în urma revoluţiei, un parlament de partid cu un caracter demagogic nu se putea menţine, ci numai o cameră economică, avînd în fruntea ei o viguroasă dictatură personală.

Cu un instinct just al situaţiei, Kurt Eisner şi-a dat samă că aici e nodul vital al problemei bavareze, răzămîndu-şi dictatura sa pe consiliile de muncitori, ţărani şi soldaţi. Cu tot diletantismul lui sîngeros, Eisner cîştigase încrederea maselor populare şi e probabil că s'ar fi putut menţinea. Incercările lui de a alipi Tirolul Bavariei, dovedesc vederi largi, iar atitudinea lui separatistă faţă de Berlin, era împărtăşită de cea mai mare parte a poporului. Nimeni nu poate spune ce ar fi devenit Bavaria dacă el nu ar fi fost ucis de contele Arco la 21 Februar 1919. Succesiunea lui a fost luată de social-democraţi conduşi de un îngust şi fanatic doctrinar, învăţătorul Hoffmann. Acesta a guvernat, dela Bamberg, Bavaria cu reţete socialiste, încercînd s'o incorporeze în Germania unitară şi să facă din ea o simplă provincie, cu o umbră de administraţie proprie. Politica lui Hoffman a întîmpinat însă o rezistenţă îndărătnică în poporul bavarez, iar cînd lovitura de stat a lui Kapp a avut loc, guvernul socialist a fost răsturnat.

Guvernul Kahr, care a luat frînele, a intrat în conflict cu Berlinul, el nu a găsit însă în parlamentul bavarez puterea de rezistenţă care putea să-i asigure succesul. Nevoit să se retragă, Kahr a făcut loc unui diplomat Lerchenfeld, care s'a ferit până acum să atingă rădăcinile problemei.

Pentru a face Bavaria să reintre în drepturile ei vechi, unii politicieni se gîndesc la încheerea unui pact cu Franţa sau la deşteptarea federalismului în provinciile renane, Saxonia, Hessa, pentru formarea unui front de apărare împotriva centralismului prusian. O încercare franceză de a separa cu forţa Bavaria din imperiu, ar aduce însă probabil o restaurare violentă a monarhiei, statul bavarez avînd nevoe, în momentele de criză, de o mînă tare. Dar partidele burgheze nu sînt regaliste, iar un monarh puternic nu ar putea guverna cu Landtagul şi cu un minister, care să depindă de parlament.

Primul pas pentru rezolvirea problemei bavareze ar fi crearea unei camere profesionale sau economice. Bazele ei se pot găsi în Bavaria: în asociaţiile rurale, sindicatele industriale, asociaţiile comerciale, acelea ale funcţionarilor sau a profesiilor libere caşi în comunităţile religioase.

Aceste grupuri ar avea îndărătul lor puterea reală a statului, ele ar forma adevarata reprezentare a poporului.

Deslegarea problemei bavareze ar fi însă incomplectă dacă statul nu ar avea în fruntea sa un prezident cu puteri depline. El nu trebue să atîrne de parlament, ci fundamentul autorității sale să fie camera economică. Dacă acest prezident trebue să fie sau nu, un precursor al monarhului e o chestie secundară, căci aici e vorba de clădirea organică a statului și nu de forma lui. Această soluție e însă singura care corespunde naturii poporului bavarez și numai astfel, el poate deveni o parte integrantă și vie a patriei germane.

(Franz Weizel, *Deutsche Rundschau*, Iulie).

Centenarul lui Shelley

Spre deosebire de cel al lui Keats de anul trecut, centenarul lui Shelley în Anglia și aiurea n'a trezit atîta pietate; amintirea nu s'a încălzit prea mult cu recunoștință, după cum știința literară n'a crescut cu nici-un „Memorial" sau monografie.

Anglia puritană are desigur un din e împotriva impulsului svînturat. Și fraza criticului Matheo Arnold, judele lui Hades în literatura engleză, atîrnă încă greu pe frăgezimea nouă a acestui „frumos înger fără rost, bătînd în vid aripi de lumină zădarnică".

Un articol care face totuși mai mult chiar decît o reabilitare morală, îi închină cea mai de samă revistă literară engleză:

„Shelley în orice caz era o ființă extraordinară. N'a făcut nimeni apropiere între el și Sir Bysshe Shelley, bunicul ciudat născut în America, un medic oleacă șarlatan, cu o înclinare deosebită să se însoare cu moștenitoare bogate.

Pe deasupra acestui strămoș, Shelley mai trăi în epoca cea mai excesivă a Europei moderne, cu războaele napoleoniane și congresul din Viena, Sfînta Alianță și Războiul Libertăției grecești și Reforma în Anglia.

Cași vremea sa, Shelley era tipul susceptibilului. Cînd își aruncă pamfletele politice în sticle pe mare ca să fie distribuite, – mai ușor, am zice noi!, sau cînd se plînge de oftica, pe care nu o avea, și de „elephantiasis", pe care nu putea să o vadă, nici în proeminarea nasului nici a bărbiei! vedem bine un început de nevropat dintr'un hipersensibil.

Până ce împrejurările, și mai ales o Anglie care exasperează ca o cușcă, să-l ducă acolo, Shelley a ajuns la „Prometeu deslănțuit în suprema libertate".

In acest cîmp deschis nervii lui s'au destins, și dedîndu-se la toate voile el a tremurat o zi, ca o mimosă în soare.

„Shelley e în literatură adolescentul perpetuu". Lirismul lui e senzație și sfidare. Versul lui, imaginea, trăesc într'o mișcare desfrînată. Inegal tocmai de aceia, de o improvizație care a uimit pe Poe, el e creația care apropia misterul în frămîntatele plăsmuiri din *Epipsychidon* sau *Alastor Prometeu* sau *Revolta Islamului.*

„Byron pentru băeți, Shelley pentru tineri, Keats pentru oameni" e o vorbă curentă în critica engleză.

Shelley n'are dece să se plîngă".

(The London Mercury, Vol. VI, No. 32).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Elémir Bourges, *Le nef*, Stock, Paris.

Opera acestui autor vrea să fie, cași Faust, poemul neliniștii omenești, al căutării fericirii și, cași Divina Comedie, poemul cauzelor primare și al soartei Universului.

Ea este alcătuită din treizeci și trei de scene. Singurul erou al dramei e Prometeu, care apare în fiecare scenă inconjurat de deosebite personagii. Acțiunea este comentată de un cor antic, corul Argonauților unit uneori cu acel al femeilor captive de pe corabia Argo, cu al oamenilor, Titanilor, Centaurilor.

Prometeu, care a fost înlănțuit pe stîncă, este eliberat de Herakles. Astfel domnia lui Zeus se sfîrșește și toate luminile din izvor dumnezeesc se sting în fața victoriei prietinului oamenilor. In locul acelor lumini, șapte stele țîșnesc din fruntea lui Prometeu, șapte lumini nouă, de obîrșie omenească. Dar mai înainte de a-i da lumină nouă, Universul trebue vindecat de suferințe. Prometeu reprezintă rațiunea umană în luptă cu răul. El trebue să învingă mai întăiu pe Zeus care stăpînește cerul și trăsnetul. Deacela Prometeu își făurește aripi și încearcă să deschidă cerul cu ajutorul celor șapte lumini: Inteligența, Cuvîntul, Iubirea, Bucuria, Dorința, Ințelepciunea, Armonia, — veșnic contrazise și amenințate de: Materie, Moarte, Ură, Durere, Mărginire, Ignoranță și Discordie.

Dar Prometeu nu poate învinge pe Zeus, nu poate stîrpi răul din lume și nici nu vrea să mai refacă vechea alianță dintre oameni și zeități.

Omul rămas singur, față 'n față cu propriul lui gînd, se întreabă cine-i va fi Dumnezeu? Rînd pe rînd, Prometeu înlătură concepția unui Dumnezeu personal și transcendent, concepția panteistă a Dumnezeului-ființă, concepția materialistă, concepția hegeliană a idealismului absolut, concepția identității gîndirii cu ființa.

Prometeu vrea să creeze o nouă omenire. El pregătește lutul dar Gaia, mama pămîntului, nu-i poate da, odată cu viața, nemurirea și fericirea visată de Titan. Demonul morții însuflețește lutul și-i dă viață muritoare, căci moartea naște viață și cîtimea de energie este neschimbată în Univers.

In cele din urmă, Prometeu se mulțumește să se facă stăpîn pe cele două focuri ale morții: focul roșu și focul alb. Ar vrea cel puțin să insufle zămislirii lui focul alb al inteligenții. Dar fără focul roș (curiozitate, dorință, aspirație, neliniște) creatura nu poate avea o adevărată existență. Copilul se naște din pămînt; el e orb. Astfel s'a răzbunat Dumnezeirea. Și cum cheia tainei acestia nu se află pe pămînt, Prometeu își ia copilul pe umăr și părăsește pămîntul în căutarea secretului prin care să dea vedere copilului său.

Și oamenii resemnați în ignoranța lor vor trăi cinstind zeii care poate nici nu sînt. Lupta cea mare se sfîrșește cu înfrîngerea rațiunii.

A. Kouprine, *Sulamite*, Ed. du Monde Nouveau, Paris.

Kuprin, unul din cei mai de samă dintre tinerii scriitori ruși, este inspirat în cartea aceasta de poveștile biblice ale lui Flaubert, și mai cu samă de „Herodias".

Poetul semi-asiatic tratează tema biblică cu totul deosebit de Francezul din Normandia.

„Sulamita" este inspirată de „Cîntul lui Solomon" și vorbește de Regele Solomon și de Regina din Shaba.

Zugrăvind pe regele înțelept, Kuprin nu urmează versiunea biblică și tradiția. Intr'un loc, el pune pe rege să vorbească despre proprietățile magnetice și întrebuințările tainice ale pietrelor prețioase.

Sulamita este o simplă fată de ţară, o păstoriţă care stă smerită la picioarele regelui Solomon ca Ruth la picioarele lui Booz sau ca fata cerşetoare la picioarele regelui Cophetua.

Volumul are o interesantă prefaţă de Camille Mauclaire.

Petronius Arbiter, *Le Satyricon*, traduit par *Laurent Tailhade*, éd. de la Sirène, Paris.

Manuscrisul Satiricon-ului a fost descoperit acum vre-o trei sute de ani în Dalmaţia. S'a găsit numai un fragment din lucrarea originală cu mult mai mare. Autorul a fost recunoscut de toţi a fi Titus Petronius, descris cu de-amănuntul de Tacitus în Anale. Petronius, al cărui bun simţ şi gust era vestit, descrie cu dispreţ vulgaritatea. El era singurul om în stare să facă portretul satiric al parvenitului din acea vreme, şi-l găsim în episodul intitulat „Banchetul lui Trimalchio". Trimalchio a slujit multă vreme ca sclav la un stăpîn bogat, a moştenit bani dela el, a construit corăbii, a făcut negoţ cu vin, cu grîne şi cu sclavi, a făcut şi cămătărie. Apoi şi-a prefăcut coliba într'un palat care conţinea patru săli de mîncare, douăzeci de iatacuri, două portice de marmură, încăperi separate pentru el şi altele pentru soţia lui.

Traducerea lui Laurent Thailhade, riguroasă şi în spiritul textului latin, face din ediţia aceasta o carte utilă şi preţioasă.

Grazzia Deledda, *Il segreto dell'uomo solitario*, Treves, Milan.

Cristian, eroul romanului, s'a retras pe malul mării într'o colibă unde îl slujeşte Ghiana, o fată sărmană. În viaţa lui de singuratic, el dispreţueşte iubirea şi pe semenii lui.

Intr'o bună zi, se clădeşte o vilă în apropierea colibei lui Cristian. O pereche vine s'o locuiască: bărbatul e neurastenic, citeodată trece chiar prin crize de demenţă; femeia, Sarah, frumoasă şi sănătoasă, îşi îngrijeşte bărbatul cu devotament. Totuşi cînd părăseşte casa, simte că soarele, marea, tinereţea îi cer cu putere să trăiască. Sarah şi Cristian încep să se iubească. Bărbatul moare. Vor putea ei acum să fie fericiţi? Aici intervine destăinuirea lui Cristian: el a fost nebun caşi primul bărbat al Sarei. La început, iubirea pare mai tare decît teama. Sarah e gata să-şi lege din nou viaţa de un neurastenic. Dar încetul cu încetul viaţa birue, ea părăseşte pe Cristian.

J. Joseph Renaud, *Sur le ring*, éd. Eugène Fasquelle, Paris.

Un şir de poveşti despre box şi boxori. Ele ne fac să înţelegem că în luptele de întrecere sînt rivalităţi aprige, patimi şi superstiţii care fac din lumea boxului o lume aparte.

FILOLOGIE

Hermann Hirt, *Der indogermanische Vokalismus*, Carl Winter, Heidelberg.

Lucrarea profesorului de sanscrită dela universitatea din Giessen alcătueşte tomul al doilea dintr'o gramatică indo-europeană care va cuprinde patru volume. În cel dintîiu va fi o introducere şi se va vorbi despre consonantism, în al treilea despre accentuare, în al patrulea despre formarea temelor şi despre morfologie.

Tomul al doilea, singur tipărit până acum, tratează despre vocalismul indo-european şi despre afonia lui. Un mare număr de etimologii adoptate în cursul secolului al XIX-lea, apoi indepărtate ca fiind în contrazicere cu legile fonetice, primesc o lumină nouă prin interpretarea proprie a autorului.

Giulio Bertoni, *Italia dialettale*, Hoepli, Milan.

G. Bertoni rezumă într'un volum de aproape trei sute pagini, ce se ştie despre fonetica şi sintaxa Italiei de nord, de mijloc şi de sud. Primul grup cuprinde dialectele italo-galo-latin şi veneţian. Noţiunea de dialect, nedespărţită de legea fonetică, este o construcţie a spiritului nostru. Geografia linguistică a făcut să putem înţelege aceasta. Se vede citeodată un dialect dezvoltîndu-se în afară de provincia lui. Italia are insule linguistice, pe care autorul le numeşte *colonii dialectale*, de pildă dialectul genovez la Bonifacio (Corsica) sau cel italo-galo-latin în Sicilia.

PSIHOLOGIE

L. Lévy-Brühl, *La mentalité primitive*, ed. Alcan, Paris.

O samă de lucruri interesante asupra mentalităţii primitive.

Faptul esenţial în mentalitatea primitivă este indiferenţa faţă de cauzele secundare. Dacă pe un sălbatic îl interesează un fenomen, el se gîndeşte numaidecît la puterea oculta pe care-o manifestă acel fenomen şi nu la o cauză naturală.

„Cauzele secundare sînt necunoscute" spunea un misionar englez; „o influenţă invizibilă le ţine locul". Astfel, supranaturalul, care subsistă în stare de explicaţie ultimă la oamenii civilizaţi, „este ca pinea de toate zilele" pentru sălbatici; la ei, nu omori, ci eşti omorit; nu te naşti, ci reîncarnezi pe un străbun.

ISTORIE

Edmond Pilon, *Sous l'égide de la Marne*, Bossard, Paris.

O descriere şi un istoric al rîului Marna, pe ţărmurile căruia au fost cîştigate cele mai decisive victorii franceze.

Ţărmurile Marnei au fost martore la o izbîndă militară încă de la 451, cînd, după Victor Hugo, „cîmpiile Champagne-i au înghiţit pe Huni". Sosirea Janei D'Arc subt zidurile cetăţii Troyes a însemnat începutul minunatelor ei isprăvi. Mai tîrziu, în 1814, Napoleon luptă pe amîndouă malurile Marnei în timpul vestitei „campanii din Franţa" apreciată de cunoscători ca încoronarea geniului său militar. Apoi ajungem la Marna lui Gallieni şi Gouraud şi cele două bătălii dela 1914 şi 1918 care salvează din nou Franţa.

N'au fost uitate nici aspectele paşnice al Marnei, frumuseţea malurilor după care Watteau a zugrăvit una din cele mai frumoase pînze ale lui: „l'Embarquement pour Cythère". Un capitol special este consacrat recoltelor bogate şi renumitelor vinuri ale Marnei.

Raffaello Petazzoni, *Le Religione nella Grecia antica fino ad Alessandro*, ed. Zanichelli, Bologna.

Volumul de faţă face parte din colecţia intitulată „Storia delle religioni", care va cuprinde douăsprezece volume.

R. Petazzoni se foloseşte de cele mai noi cercetări asupra religiei greceşti; d-sa nu dă o prea mare atenţiune cultelor misterioase.

Lucrarea are următoarea împărţire: I. Originile; formele elementare ale religiei. II. Despre *polis;* politeism olimpic şi religie civică. III. Plebea; culturile agrare şi misticismul. IV. Precăderea religiei olimpice; atracţia culturilor agrare în orbita religiei civice. V. Orfismul; noi curente mistice şi tentative de reforme religioase. VI. Filozofie; gîndirea speculativă împotriva tradiţiei. VII. Atena şi războaele medice. Religia tradiţională consacrată din nou de sentimentul patriei şi al artei. VIII. Atena în timpul lui Pericles; religia patriei, echilibru şi mărire. IX. Criza sofismului; Socrate. X. Sfîrşitul elenismului antic; individualism şi umanism.

La finele fiecărui capitol se găsesc bogate note bibliografice.

Albert Carnoy, *Les Indo-Européens*, éd. Vromant, Bruxelles.

Autorul caută să reconstituiască viaţa materială, intelectuală, morală şi religioasă a Arienilor dinnainte de separaţia lor, cînd străbunii Grecilor, Indienilor, Perşilor, etc. locuiau încă în cîmpiile Rusiei meridionale, cam pe la anul 2000 înainte de Christos. Mijlocul de care se slujeşte autorul mai cu osebire este linguistica. Multe din cele ce se afirmă în această lucrare sînt încă supuse controverselor. Totuşi cartea aceasta va aduce serioase servicii.

CHESTIUNI SOCIALE

Robert Veyssie, *Le régime des huit heures en France*, Ed. du Monde Nouveau, Paris.

Autorul discută situaţia care de-

curge din legea votată în April 1919 pentru opt ore de lucru în Franța.

Muncitorii vor menținerea legii și acuză pe criticii ei că urmăresc consolidarea privilegiilor și profiturilor capitalismului, cerînd reducerea salarului și mărirea orelor de lucru.

Patronii atribue criza economică actuală legii de opt ore. Ei arată că din toate țările care au fost reprezentate la Conferința dela Washington în toamna anului 1919, numai patru: India britanică, Grecia, Rominia și Ceho-Slovacia au ratificat convenția zilei de opt ore recomandată de Conferință.

Ei pretind că Germania nu aplică convenția, lucrează cu mult peste opt ore și că, după declarațiile Prezidentului Statelor-Unite la un banchet din Mai 1922, ziua de douăsprezece ore este obișnuită în fabricile de fier americane.

Patronii cer, deci, desființarea legii votate de Parlamentul francez în April 1919, susținînd că menținerea ei pune Franța în inferioritate cu concurenții ei.

Deși expune ambele puncte de vedere, R. Veyssie simpatizează cu acela al patronilor. Cartea este completată cu numeroase răspunsuri date la această chestiune de reprezentanți din amîndouă taberile.

Géneral Spiridovitch, *Histoire du bolchevisme en Russie,* Mercure de France, Paris.

Un mănunchiu de conferințe pe care autorul, celebrul șef al Ohranei, le-a ținut subalternilor săi din poliție și jandarmerie.

Materialul întrebuințat se sprijină în cea mai mare parte pe rapoartele poliției secrete din timpul țarilor.

Autorul face istoricul bolșevismului dela 1883 până la 1917. Inceputurile acestei mișcări, după d-sa, pornesc dela răscoala marinarilor de pe cuirasatul Potemkin.

Urmează apoi istoricul renumitului sfat al delegaților muncitorilor și soldaților alcătuit cu prilejul grevelor din 1905. Odată cu aceasta, și din inițiativa social-democraților menșevici apăru la St. Petersburg primul „sfat al delegaților muncitori ai orașului Petersburg", — cel dintâiu soviet (un reprezentant la 500 lucrători). In Noembrie 1905 sovietul avea 562 delegați care reprezentau 147 fabrici și uzine, 34 ateliere și 16 uniuni profesionale.

Sovietul avea un organ de execuție: „Comitetul executiv". Era deci prototipul organizației bolșeviste de astăzi. Cel dintâiu soviet a trăit puțin. Președintele Khroustalov-Nassar a fost arestat la 27 Noembrie 1905. In locul lui fu ales Trotsky. Acesta începu să pregătească răscoala armată și la 2 Decembrie 1905 apare renumitul manifest „Către Popor" îndemnîndu-l să nu plătească birurile, să refuze serviciul militar, și să ceară plata salariilor în aur. La 3 Decembre tot comitetul executiv a fost arestat. Astfel a murit cel dintâiu soviet.

Bolșevismul — cași alte mișcări revoluționare rusești, a trecut prin perioada de zeificare a poporului și mulți social-democrați voiau să imprime mișcării socialiste un caracter religios. După ei, poporul e Dumnezeu, orb ca o forță naturală. Trebue să i te pleci nu din dragoste ori de teamă, ci să te topești în el, să-i sacrifici personalitatea, voința, cultura.

Profetul acestei doctrine a fost Lunatcharski — actualul comisar al poporului la Instrucțiunea publică, iar Maxim Gorki a fost tălmăcitorul ei.

Cartea d-lui general Spiridovitch conține biografiile tuturor șefilor bolșevismului actual.

POLITICĂ

Ambroise Gott, *L'Avenir des relations franco-allemandes,* ed. Chiron, Paris.

D. Gott arată că după sfîrșitul ostilităților, Franța ar fi avut prilejul să întărească și chiar să conducă mișcarea democrată care se manifesta în Germania. Dar Francezii nu s'au amestecat în acea țară până la încheerea păcii, cînd clauzele vexatorii și greutatea reparațiilor cerute avură ca urmare o reînviere a elementelor naționaliste care porniră o vie campanie anti-franceză.

Cu toate acestea astăzi puterea este în mîinile moderaților. Partidul centrului și social-democrații sînt pentru pace și regimul republican.

Oameni eminenți ca Pr. Foerster, publiciștii ca O. Bernhard, M. Harden, M. Cohen sînt pentru o apropiere sinceră de Franța. Dar această țară nu cunoaște nici cărțile și scrierile acestor oameni eminenți, nici că ele determină bunavoința masei lucrătorilor, acest „zid indestructibil al Germaniei Noi".

Tabăra opusă se alcătuește din nobili, funcționari ai regimului trecut, magnați ai industriei ca H. Stinnes.

Autorul își exprimă cu căldură dorința ca partidele moderate de ambele părți ale Rinului să se cunoască mai bine și să-și dea mîna. Atunci rivalitățile din trecut s'ar uita într'o fructuoasă colaborare economică.

ȘTIINȚĂ

E. M. Lemeray, *L'éther actuel et ses précurseurs,* Gauthier-Villars, Paris.

Eterul fizicienilor, această misterioasă substanță cu proprietăți contradictorii, a avut multe de suferit în istoria științelor. Descartes umple spațiul cu eter. Newton îl suprimă. Fresnel și Maxwell îl readuc, și 'n veacul al XIX eterul triumfă. Dar cu Lorentz, Einstein și relativiștii, el cade din nou în uitare.

D. Lemeray, fiind relativist, nu prea crede în existența eterului. D-sa explică tendința unor savanți de a menținea noțiunea de eter cu toate că s'a dovedit atît de nestabilă în timp, prin aceia că ea a prins rădăcini în credințele ancestrale. Pentru a-și demonstra punctul de vedere, studiază pe scurt în cursul vremii, începînd dela filozofii greci, evoluția conceptelor de care se leagă ideia de eter.

Victor Auger, *Les principes de l'Analyse chimique,* ed. Colin, Paris.

D. Auger expune celace chimistul trebue să știe pentru a înțelege și a perfecționa analiza chimică. Multă vreme analiza în chimie a fost considerată ca fiind alcătuită numai din reacțiuni și rețete convenționale. Dar dela lucrarea lui Ostwald asupra *Principiilor analizei chimice,* autorii au făcut un loc și pentru noțiunile teoretice elementare. In cartea de care vorbim, începătorii vor vedea legătura care înlănțuește reacțiuni în aparență independente sau care, câteodată, par chiar în contrazicere. Practicienii din vechea școală vor găsi o expunere a noilor metode cu care nu sînt încă destul de obișnuiți.

L. de Launay, *Traité de géologie et minéralogie appliquées à l'art de l'ingenieur,* éd. Baillière, Paris.

Cartea aceasta este reproducerea cursului profesat de autor la Școala de Poduri și Șosele din Paris. Ea are de scop să arate ce este știința geologiei și să dea cunoștințe generale îndestulătoare pentru a putea consulta cu folos lucrări mai amănunțite sau specializate.

La partea întâia se expun elemente de mineralogie, petrografie, paleontologie, stratigrafie și tectonică.

Partea practicei cuprinde explicațiuni asupra hărților geologice și asupra felului de întrebuințare. Intr'un capitol intitulat Metalogenia, autorul arată starea geologică a materialelor celor mai folositoare în industrie: mai. de construcție, sulf, sare de mare, cărbuni și petrol, fosfați, metale. Apoi trece la lucrările publice, arătînd că este necesar să se facă un serios studiu geologic înainte de a porni la executarea unui proect; aceasta ajută la organizarea metodică a muncii ulterioare și evită adesea accidente grave și greșeli costisitoare.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

I. Creangă, *Dănilă Prepeleac,* Bibl. Pagini alese din Scriitorii Romini, No. 90—91, „Cartea Romînească", București, Prețul 2 lei.

I. Nisipeanu, *Religia pentru copii,* Edit. Libr. H. Steinberg et Fiu, București, Prețul 18 lei.

Virgil Benișache, *Legea asupra dreptului proprietarilor rezultînd d'n contractele de închiriere și de arendare,* Partea a II-a, Imp. „Independența", București.

Anuarul al III-lea al Școalei Medii de stat din Hunedoara, anul școlar 1921—22, Tipografia lui Iosif Wachter, Hunedoara, 1922.

A. Vlahuță, *Dreptate,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 15 lei.

Dr. V. Teodoru, *Boalele venerico-sifilitice,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 15 lei.

Mihail Lungeanu, *Sfîrșituri,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 16 lei.

Ion Gorun, *Robinson în țara romînească,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 16 lei.

D. Anhel, *Poezii,* Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.

I. Agîrbiceanu, *În întuneric* (Povestiri și schițe), Edit. „Cartea Romînească". 1922, București, Prețul 20 lei.

N. V. Gogol, *Taras Bulba,* Trad. de L. L. Brînză, „Biblioteca Minerva", No. 16—17, 1922, București, 2 vol., Prețul 6 lei.

Ivan Turghenev, *Povestiri vînătorești,* „Biblioteca Minerva", No. 21, 1922, București, Prețul 3 lei.

I. Slavici, *Din valurile vieții,* „Biblioteca Minerva", No. 19, 1922, București, Prețul 3 lei.

Concursuri pentru premii, „Academia Romînă", 1922, București.

T. A. Bădărău, *Furnicile,* Edit. „Cartea Romînească". 1922, București, Prețul 2 lei.

P. Ispirescu, *Aleodor împarat,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romini", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.

P. Dulfu. *Din isprăvile lui Păcală,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romini", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.

G. Rotică, *Poezii,* Bibl., „Pagini alese din Scriitorii Romini", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu

G. Nastase, *Basarabia,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

V. Alecsandri, *Dridri,* Bibl., „Pagini alese din Scriitorii Romini", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.

I. Gr. Oprișan, *Lanțuri frînte,* Tipografia „Lupta", 1922, București, Prețul 7 lei.

Dr. Emil Precup, *Dor și jale,* Tip. Diecezană, 1920, Gherla.

Teodor P. Păcescu, *Evanghelizările neo-protestante și evanghelizarea ortodoxă,* Edit. Nouei Revisie Bisericești, 1922, București, Prețul 5 lei.

N. Popovschi, *Problema Naționalizării în Basarabia,* Tip. „Luceafărul", 1922. Chișinău.

Dr. Emil Precup, *Anuarul liceului Petru Maior din Gherla,* pe anul 1921—922, Tiparul tipografiei Augustin S. Deac, Gherla, 1922.

Otto Bauer, *Noua orientare în Rusia Sovietică,* în romînește de Maria Voinea, Edit. Cercul de Studii C. Dobrogeanu-Gherea, 1922, București. Prețul 4 lei.

Dr. Eugen Seleș, *Anuarul al III-lea al liceului de stat Mihail Eminescu, Satu Mare,* pe anul 1921—1922, Tip. I. Simon, Satu Mare, 1922.

Virgil Gabrielescu, *Consiliul legislativ permanent,* Inst. Arte Grafice „Samitca", Craiova, 1922, Prețul 20 lei.

Ion Cheri, *Anuarul liceului de băeți „Al. Papiu Ilarian" din Tîrgu-Mureș.* Tip. „Ardealul", Tîrgu-Mureș.

G. Tutoveanu, *Balade,* Tip. „Convorbiri Literare", 1919, București, Prețul 4 lei.

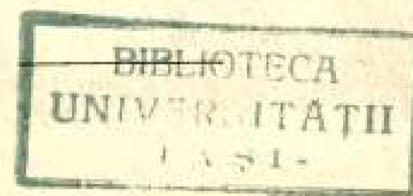
G. Tutoveanu, *Albastru,* Bîrlad, 1918, Prețul 3 lei.

Anuarul I-iu al Școalei Medii (civile de fete din Cluj pe 1921—922), Tipografia Bernati, Cluj, 1922.

Anuarul III al Școlii medii p. băeți și fete din Satu-Lung Săcele, 1921—1922 întocmit de *I. Oder,* Brașov, 1922.

Adevărul Literar și Artistic, No. 91; *Solidaritatea,* No 1—3; *Romînia Politică,* No. 5; *Buletinul de studii și informațiuni economico-financiare,* No. 7; *Buletinul Muncii,* No. 1, 2 și 3; *Mercure de France,* 15 Aoùt; *Romînia Politică,* No. 5; *Ideea Europeană,* No. 99; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations,* No. 7; *Arhiva C. F. R.,* No. 5-6; *Sămănătorul,* No. 5-8; *Romînia Politică,* No. 5; *Paris-București,* No. 5; *Șezătoarea,* No. 7; *Izvorașul,* No. 9—12; *Artele frumoase,* No. 6; *Ilustrația,* No. 7; *Școala,* No. 9-10; *Pásztortüz,* No. 33—34; *Lumina,* No. 4; *Curentul Artelor,* No. 10; *Slove,* No. 4-5; *Cîmpul* No. 16.

Grănicerul Banatului; Gazeta Transilvaniei; Dacia; Glasul Bucovinei; Înfrățirea; Patria; America; Galații Noi; Făclia; Unirea Poporului; Foaia Diecezană; Soarele; Nădejdea; Primavara; Drum Nou.

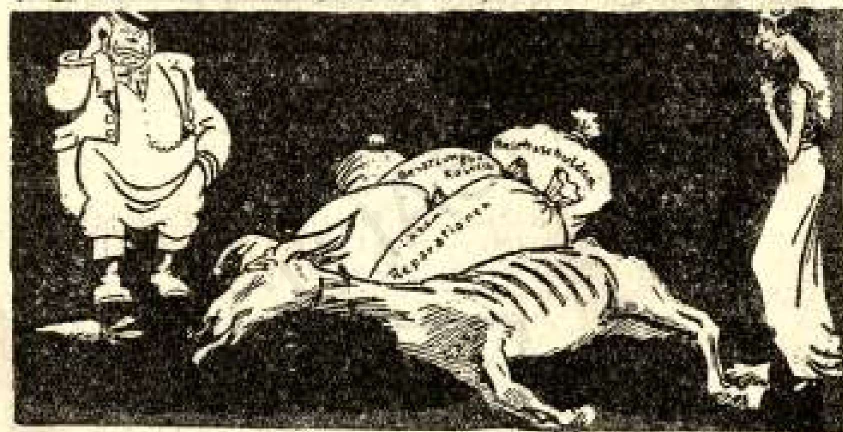

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Ulciorul la apă...

— Iată ce-i așteaptă pe Aliați, dacă nu se hotărăsc să ușureze sarcina măgarului german *(reparațiuni, întreținerea armatei de ocupație, Deprecierea mărcii germane, etc.).*

(Der Wahre Jacob).

Arca lui Noe

— *Noe (Lloyd George)* — Dacă ursul moscovit nu-i dă pace cocoșului francez, o să fiu nevoit să-i arunc peste bord: e prea „ancombrant".

(După *Le Rire)*

O partidă frumoasă

— Posed câteva sute de kilograme de cartofi și o arterio-scleroză destul de înaintată. Pe deasupra, știu și unde se află asasinii lui Erzberger.

(Lustige Blaetter)

Spectrele din Rusia, către Poincaré: — Alianța de războiu dintre Rusia țaristă și Franța, ți-a plăcut mai mult decât alianța pentru pace dintre Germania și Rusia sovietelor! *(Simplicissimus)*

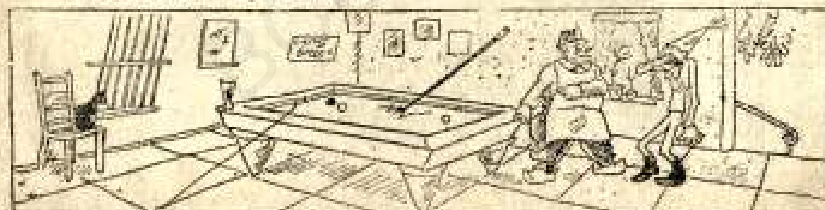
Mirajul petrolului rusesc și fluturii de noapte. *(Il Travasi)*

In vilegiatură

— E bun aerul pe aici, pe la dumneavoastră ?
— E foarte bun, cucoană. In scurtă vreme poţi să ajungi centenar. *(Le Rire)*

Problema reparaţiilor

— Ei bine, da! Ţi-am făcut o ruptură în postav, dar asta nu înseamnă să mă pui să-ţi plătesc toată casa!

(Lustige Blaetter)

Tabla de Materie
a
VOLUMULUI LI
(Anul XIV, Numerele 7, 8 şi 9)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici

V. Miscellanea

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor
